

HEYDƏR ƏLİYEV

MÜSTƏQİLLİYİMİZ

ƏBƏDİDİR

---

otuz beşinci kitab

---

iyun, 2001 - avqust, 2001

AZƏRNƏŞR
BAKİ-2011

HEYDƏR ƏLİYEV

çıxışlar • nitqlər

---

bəyanatlar • müsahibələr

---

məktublar • məruzələr

---

müraciətlər • fərmanlar

- 9419 -

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

İşlər İdarəsi

PREZİDENT ABXANASI

AZƏRNƏŞR

BAKİ-2011

BBK 32**Ə 56**

Buraxılışına məsul
akademik

RAMİZ MEHDİYEV**ƏLİYEV HEYDƏR****Ə 56 Müstəqilliyimiz əbədidir.** B., Azərnəşr, 2011, 520 səh.

Müstəqilliyimizin daha da möhkəmləndirilməsi, dövlət quruculuğunun sürətli inkişafı ilə bağlı məsələlər, bir sıra yeni istehsal müəssisələrinin açılması, hərbi quruculuq sahəsində mühüm işlərin görülməsi, Qarabağ müharibəsi əlillərinə və şəhid ailələrinə dövlət və hökumətin qayğısının artırılması, elmin, təhsilin müasir problemlərinə ciddi diqqət yetirilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin bu növbəti cildinin əsas mövzusudur.

Kitabda, eyni zamanda, Azərbaycana gələn bir sıra xarici dövlət və hökumət nümayəndələri, beynəlxalq təşkilat və şirkətlərin rəhbərləri ilə dövlət başçısının görüşləri, dərin məzmunlu söhbətləri, Rusiya Federasiyası və digər ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrinə verdiyi geniş bəyanat və müsahibələri, həmçinin Soçidə MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət nümayəndələri ilə apardığı danışıqlar yer almışdır.

Əvvəlki cildlərdə olduğu kimi, bu cilddə də prezident Heydər Əliyevin Azərbaycanın ən ağır problemi olan Dağlıq Qarabağa aid ATƏT, Avropa Şurası və NATO rəhbərləri ilə görüşləri, bu münasibətlərlə əlaqədar prinsipial mövqeyi öz əksini tapmışdır.

0801000000

Ə —————
M – 651(07) – 2011

BBK-32

© Azərnəşr, 2011

ATƏT-in BAŞ KATİBİ YAN KUBİŞ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

21 iyun 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Cənab ATƏT-in Baş katibi, sizi salamlayıram. Sizi görməyimə şadam. Biz sizinlə bu yaxınlarda, doğrudur, Amerika Birləşmiş Ştatlarında gəmidə görüşmüşdük və ATƏT-lə münasibətlərimizə aid problemlər barəsində fikir mübadiləsi aparmaq imkanına malik olmuşduq, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin dincliklə nizama salınması məsələlərini müzakirə etmişdik. İndi isə siz Azərbaycana başqa bir məramla gəlmisiniz. Hesab edirəm ki, bu da çox mühüm məsələdir.

Biz bu prosesdə çox fəal iştirak edirik və mən sizinlə bu görüşü çox mühüm hesab edirəm. Biz seminarın uğurlu keçməsi, müəyyən iş görülməsi üçün hər şeyi etmişik.

Y a n K u b i ş: Cənab Prezident, məni qəbul etdiyinizə və fikir mübadiləsi aparmaq imkanına görə Sizə öz təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Mən həqiqətən çox şad idim ki, biz Sizinlə bu yaxınlarda Ki-Uestdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən çıxış yolunun necə tapılmasına dair mühüm danışıqlar aparılan zaman görüşə bildik.

Lakin qeyd etdiyiniz kimi, mən bu dəfə buraya, ölkənizə başqa məramla gəlmişəm və çox mühüm mövzuda – yüngül atıcı silahın yayılmasına yol verilməməsi mövzusunda seminarda iştirak etməkdən olduqca böyük məmnunluq duyuram. Bu olduqca ciddi problemdir və təbii ki, bəzi regionlarda

özünü daha çox göstərir. Gizlətmirik, bu region da belə silahla doludur, amma o, ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin ərazisində yeganə region deyildir. Odur ki, bir təşkilat olaraq ATƏT nazirlərin ötən ilin noyabrında Vyanadakı axırncı iclası ərəfəsində mühüm sənəd qəbul etmişdir. Bu sənəddə belə silahın nəzarətsiz şəkildə yayılmasına mane olmalı olan prinsiplər və tədbirlər öz əksini tapmışdır.

İndiki seminar həmin sənədin yerinə yetirilməsinə yönəldilmiş, ümumiyyətlə, ilk belə tədbirdir. Burada Azərbaycan İsveçrə ilə birlikdə yol açırlar. İdeyaca burada həqiqətən ATƏT dövlətləri ilk dəfə nəinki müvafiq sənədlərdən danışır, həm də onlarla əlaqədar görülməli işləri, onları necə həyata keçirməyi müzakirə edirlər.

Zənnimizcə, eynilə çox mühüm olan ikinci məsələ barəsində. Bu seminar elə həmin məsələləri – yüngül atıcı silahların qanunsuz yayılması və ticarəti məsələlərini müzakirə etməli olan BMT-nin ümumdünya konfransına hazırlıqda müəyyən addımdır. Həmin konfrans iyulda Nyu-Yorkda keçirilməlidir.

Mən seminarın açılışındakı çıxışında belə bir təşəbbüsün nə dərəcədə ciddi olduğunu vurğuladım. Bu təşəbbüs münasibətilə Sizi və dövlətinizi səmimi-qəlbdən təbrik etmək istəyirəm. Bu çox ciddi təşəbbüsdür. Təbii ki, buraya gəlməyim mənə ATƏT-in ofisinin işi ilə tanış olmaq imkanı verdi. Bildiyiniz kimi, bu yaxınlarda Sizin razılığınızla və əməkdaşlığınız şəraitində ATƏT burada öz bürosunu açmışdır. Büro fəal işləyir və cənab nazir Vilayət Quliyevlə görüşümüz zamanı o təsdiqlədi ki, həqiqətən əməkdaşlıq edilir və bu çox yaxşı əməkdaşlıqdır. Biz cənab nazirlə bu ofisin fəaliyyətini daha pragmatik edə biləcək addımları müzakirə etdik. Ofis bu günlərdə yeni binaya köçür. Mən həmin binaya baxdım, çox xoşuma gəldi. O burada, yaxınlıqda, mərkəzdə yerləşir. Bina çox gözəldir, ətrafdakı binaların arxitekturasına uyğundur.

Deməliyəm ki, yaxşı abadlaşdırılmışdır. Zənnimcə, orada işləmək və sizinlə əməkdaşlıq etmək bizim üçün çox xoş olacaqdır. Biz bu binaya köçəndə Avropa Şurasından olan həmkarlarımıza da orada yer tapmağı planlaşdırırıq. Əlbəttə, əgər istəsələr.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən belə düşünürdüm ki, onlar müstəqil fəaliyyət göstərəcəklər.

Y a n K u b i ş: Onlar müstəqildirlər, lakin biz işi əbəs yerə təkrarlamamaq, diqqət və vəsaiti hədəf yerə sərf etməmək üçün proqramlarımızı həmişə Avropa Şurası ilə birlikdə müzakirə etməyə çalışırıq. Çünki bütün bunlar hər halda sizin vəsaitinizdir, sizin hamınız elə həmin təşkilatların üzvüsünüz. Beynəlxalq məmurlar olaraq biz maliyyə vəsaitinə qənaətlə yanaşmalıyıq. Bir sözlə, burada mənə bizim bu böyük büro çərçivəsində daha bir ofis də göstərdilər. Əgər Avropa Şurasından olan həmkarlarımız istəsələr, oraya köçərək bizimlə birlikdə işləyə bilərlər. Qərarı onlar qəbul etməlidirlər.

Cənab Prezident, sözün düzü, burada gördüklərim məni sevindirdi. Təəssüf ki, mən Bakıda axırncı dəfə çoxdan, 1992-ci ildə olmuşam. Onda çox ağır vaxt idi. Şəhərin indiki görünüşünü o vaxtkı illə müqayisə edərək deməliyəm ki, Bakı o zaman da gözəl görünürdü, amma indi qat-qat gözəldir, dinamik həyat yaşayır. Bu mənim şəxsi təəssüratımdır. Görüşümüzdə öz təəssüratımdan söhbət açdığımıza görə üzr istəyirəm. Lakin mən nəinki təkcə işlərdən danışmaq, həm də öz gözəl təəssüratımı Sizinlə bölüşmək istəyirəm. Bu da dövlətin inkişafına sübutdur.

Təbii ki, cənab nazirlə biz Azərbaycan və ATƏT arasında əməkdaşlığın gələcək istiqamətləri ilə bağlı bir sıra məsələləri də müzakirə etdik. Biz dedik ki, ATƏT-in «ikinci səbəti» üzrə əməkdaşlığa, yəni iqtisadi münasibətlərə, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinə daha çox dinamizm verməliyik. Təşkilatımız burada yeni, daha dinamik layihələr hazırlayır. Dedik ki,

burada TRASEKA-nın katibliyi fəaliyyət göstərir, biz onlarla əlaqə yaratmalı, bu iki təşkilatın necə əməkdaşlıq edə biləcəyini nəzərdən keçirməliyik.

Biz birlikdə, həqiqətən daha əməli surətdə işləyə biləcəyimiz digər sahələrlə bağlı olan bir sıra digər məsələləri də müzakirə etdik. Bir sözlə, səfərimin məqsədi və müəyyən təəssüratım, qısaca olaraq, belədir. Sizinlə görüşmək və fikir mübadiləsi aparmaq imkanına görə Sizə bir daha təşəkkürümü bildirirəm. Cənab Prezident, gizlətmirəm, mənə ATƏT-lə əməkdaşlığı inkişaf etdirmək barədə Sizin rəyiniz, bu istiqamətdə nə kimi fikirlər söyləyəcəyiniz, hansı işləri görməli, diqqətimizi hansı məsələlər üzərində cəmləşdirməli olduğumuz barədə fikirləriniz maraqlandırır. Təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Bir daha demək istəyirəm ki, ATƏT-in təşəbbüsünü və indiki halda, yüngül atıcı silah barədə mühüm məsələ, onun yayılmasının qarşısını almaq tədbirləri üzrə fəaliyyətini alqışlayıram. Bu, həqiqətən belə bir məsələdir ki, indi qorxulu, təhlükəli xarakter alır. Böyük dövlətlər həmişə strateji təyinatlı silah məsələləri ilə məşğul olurlar. Adi silahlarla bağlı məsələlər üzrə şuralar var. Orada biz də iştirak edirik. Söhbət tanklardan və digər elementlərdən gedir.

Hazırda yüngül atıcı silahdan çox geniş istifadə edilir və bu silah yayılır, satılır, alınır və onlardan bütün bu silahlı münaqişələrdə – etnik və başqa münaqişələrdə geniş istifadə olunur. Şükür ki, indi biz Ermənistanla atəşkəs vəziyyətindəyik. Halbuki 1994-cü ilədək, müharibə gedən vaxtlarda bu silah burada çox böyük rol oynayırdı.

Ümumiyyətlə, münaqişə Azərbaycan ərazisi olan Dağlıq Qarabağın ölkəmizdən qoparılması məqsədilə yaranmışdır. Bununla yanaşı, münaqişə zamanı mübahisə etmək, müzakirə etmək olardı, amma bu münaqişə tez bir zamanda hərbi mü-

naqişəyə çevrildi. Ona görə hərbi münəqişəyə çevrildi ki, erməni tərəfi silahlanmışdı.

Xatirimdədir, artıq o vaxt Sovet İttifaqında yenidənqurma prosesi və bəzi digər proseslər insanların silah əldə etməsinə gətirib çıxarmışdı. Halbuki, o vaxtlar bu, sovet qanunvericiliyi ilə qadağan edilmişdi. Qorbaçov bütün silahların təhvil verilməsini tələb edən fərman imzalamışdı. O vaxtlar bu münəqişə yenicə başlanmışdı. Lakin bu fərman təkcə Ermənistan və Azərbaycana deyil, digər regionlara da aid idi. Bəs əslində nə oldu? Qorbaçovun bu fərmanı Ermənistanda yerinə yetirilmədi, Azərbaycanda isə bu işdə o dərəcədə canfəşanlıq göstərdilər ki, hətta məktəblərdə hərbi hazırlıq işinin öyrədildiyi təlim silahı da yığışdırıldı. Halbuki, bu silah münəqişənin başlanması üçün böyük rol oynaya bilməzdi. Erməni tərəfi isə artıq silahlanmışdı.

Əslinə qalsa, bu onların kifayət qədər silaha malik olmasının səbəblərindən biridir. Orada Sovet İttifaqı prezidentinin fərmanını yerinə yetirmədilər, bu prezident isə buna heç cür məhəl qoymadı, Ermənistan barəsində lazımi tədbirlər görmədi. Buna görə də onlar silah sarıdan, şübhəsiz, üstünlüyə malik idilər və bu münəqişəni törətdilər. Mən 12 il əvvəl baş vermiş əhvalatı xatırlayıram. İllər ötdükcə bu silah daha çox yayılmağa başladı və bu, artıq adi bir hala çevrildi.

Məsələn, mən hesab etmirəm ki, bu, başqa ölkələr üçün səciyyəvi idi. Bizim ölkəmiz də bu proseslərdən kənarda qalmadı.

Dediniz ki, siz burada 1992-ci ildə olmusunuz. 1991-ci ildə burada, Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət son dərəcə qeyri-sabit idi. Belə qeyri-sabitlik, hər şeylə yanaşı, onun nəticəsində yaranmışdı ki, adamlarda çoxlu silah vardı, avtomat vardı, tapanca vardı və digər növ silahlar vardı. Dövlət də daha buna nəzarət etmirdi.

Yadımdadır, 1990-cı ildə mən Moskvadan Bakıya gələndə burada qalıb yaşaya bilmədim və Naxçıvana getməli oldum. Oraya gəlib gördüm ki, dinc adamlarda silah var. Doğrudur, hərə bunu özünümüdafiə üçün saxlayırdı. Çünki artıq münaqişə başlanmışdı. O vaxtlar silah almaq mümkün idi. Amma hansı məqsədlə? Ola bilsin ki, bəziləri silahlı o qarmaqarışıq dövrdə, qanunsuzluğun baş alıb getdiyi və silahdan istifadə edərək çoxlu cinayətlər törədildiyi dövrdə özünümüdafiə məqsədilə alırdılar. Sonra isə insanlar silahdan müxtəlif cinayətkar məqsədlərlə istifadə etməyə başladılar. Bu da keçmişdən bir epizoddur. Bu gündən danışmalı olsaq, deməliyik ki, münaqişələr bu növ silahdan başlayır. Tanklardan, toplardan və hər hansı digər növ silahlardan bunlara malik olan müvafiq dövlətlər istifadə edə bilərlər. Bir tərəf digər tərəfə hücum edəndə isə əsasən yüngül atıcı silahdan istifadə olunur.

Ona görə də indi bu məsələnin gündəliyə çıxarılması və Azərbaycanın ona böyük əhəmiyyət verməsi, ATƏT-in bununla məşğul olması və sizin burada seminar keçirməyi qərara almağınız çox böyük diqqətə layiqdir. Mən bunu alqışlayıram. Yenə də öz respublikamızın, öz ölkəmizin təcrübəsinə əsasən deyə bilərəm ki, 1990-cı ildən vətəndaş müharibəsinin başladığı 1993-cü ilədək burada əsasən avtomatlardan, digər növ yüngül silahdan istifadə edilirdi. Ermənistanla Azərbaycan arasında hərbi əməliyyatların dayandırılması haqqında razılığa gələndən sonra Azərbaycanda vəziyyəti sabitləşdirmək üçün, ayrı-ayrı vətəndaşlarda qanunsuz saxlanılan silahları yığışdırmaq üçün bizə bir neçə il vaxt lazım oldu. Təsəvvür edin ki, hüquq-mühafizə orqanlarımız – Daxili İşlər Nazirliyi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi bu gün də müxtəlif yerlərdən silahlar aşkara çıxarırlar. Ayrı-ayrı adamlar nə vaxtsa malik olduqları silahdan gələcəkdə istifadə etmək üçün onu torpağa basdırmışlar. Bu yaxınlarda bir işin üstü açılmış,

çoxlu avtomat, qumbaraatan, mərmı, qumbara və başqa silah gizlədilmiş yer aşkara çıxarılmışdır.

Ona görə də indi bu məsələ ümumdünya əhəmiyyətinə malikdir. İstərdik ki, ATƏT bu işlə məşğul olsun, elə səmərəli tədbirlər görsün, elə nəzarət həyata keçirsin ki, irili-xırdalı hər cür münaqişələrin, ümumiyyətlə, hərbi əməliyyatların başlanmasında böyük təhlükə olan bu növ silah nəzarət altında olsun. Bu çox yaxşı olardı.

ATƏT ilə bizim əməkdaşlığımıza gəldikdə, dediniz ki, burada nümayəndəliyinizin olmasından razısınız. Biz bu nümayəndəliklə fəal əməkdaşlıq edirik. Onların yaxşı binası var. Bu bina sizin də xoşunuza gəldi və siz orada Avropa Şurasının da nümayəndəliyini açmaq istəyirsiniz. Bu, fəal əməkdaşlığımızın göstəricisidir.

Lakin bununla yanaşı, ATƏT-lə əməkdaşlığımızın bizə ən çox Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin nizama salınması və Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin azad edilməsi, bir milyon insanın öz yaşayış yerlərinə qayıtması, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası üçün gərəkdir. ATƏT bu məsələlərə 1992-ci ildən məşğul olur.

1992-ci ildə sizin burada ATƏT-in xətti ilə olub-olmadığınızı bilmirəm.

Y a n K u b i ş: Bəli, ATƏT-in xətti ilə olmuşam.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bax, görürsünüzmü, deməli, siz bu baxımdan böyük staja və daha çox biliyə maliksiniz. 1992-ci ildə məhz ATƏT Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin dincliklə nizama salınması üçün Minsk qrupunu, Minsk Konfransını yaratdı. İndi artıq 2001-ci ildir, münaqişə isə nizama salınmayıbdır. Azərbaycan ərazisinin 20 faizi işğal altındadır, bu yerlərdən didərgin düşmüş bir milyon adam çadırlarda çox ağır şəraitdə yaşayır, ərazimizi işğal etmiş olan Ermənistan beynəlxalq hüquq normalarını tamamilə pozmuş,

tapdalamışdır. Təbii ki, bütün bunlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulmasına gətirib çıxarmışdır.

Biz bununla əlaqədar ATƏT-in üzvləri ilə çox danışıqlar aparmışıq. Mən ATƏT-in 1994-cü il Budapeşt sammitini də – orada biz sanki irəliləmişdik – 1996-cı il Lissabon sammitini də xatırlayıram. Lissabon sammitində Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin dincliklə nizama salınması haqqında xüsusi bəyanatda nizamasalmanın prinsipləri müəyyənləşdirildi və bu bizi qane edirdi. Amma Ermənistan tərəfi Lissabon sammitinin bu bəyanatını çox pis qarşıladı. Sonra isə Ermənistan tərəfi Lissabon sammitinin prinsiplərindən irəli gələn iki təklifi də rədd etdi. Bilirsiniz ki, bu, 1997-ci ildə olmuşdur. Ona görə də ATƏT-lə əməkdaşlıqdan istədiyimiz başlıca şey bu məsələnin həll edilməsidir.

Digər bütün məsələlərin – demokratiyanın da, insan hüquqlarının da, seçki məsələlərinin də və başqa məsələlərin də əhəmiyyəti var. Biz bu istiqamətdə də əməkdaşlıq edirik və edəcəyik, irəliləyirik və irəliləyəcəyik. Lakin böyük sıçrayışlar etmək çətin ki, mümkün olsun. Ancaq biz irəliləyirik. Bizim üçün başlıcası münaqişənin həll edilməsidir. Qonşu ölkə ilə münaqişə nizama salınmayıbsa, işğal edilmiş ərazilər azad edilməyibsə, bir milyon insan öz yaşayış yerlərinə qayıtmayıbsa, başqa məsələlər Azərbaycan prezidenti kimi, mənə çox xırda görünür. Məsələn, burada seçkilər düzgün keçirildi və ya düzgün keçirilmədi, seçkilər zamanı hansı səhvlərə yol verildi, yaxud hansısa bir insanın hüququ pozuldu mu?

Amma artıq neçə illərdir bir milyon insanın hüquqlarının pozulmasını beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən də ATƏT nədənsə öz fəaliyyətindən kənar olan məsələlər hesab edirlər. Mən ATƏT-dən bax, bunu istəyirəm və bu görüşdəki imkan-dan istifadə edərək bunu sizə deyirəm.

Y a n K u b i ş: Cənab Prezident, təşəkkür edirəm. İcazə verin, münafişənin həlli barədə eşitdiklərim haqqında rəyimi qısaca olaraq bildirim. Bu mənim şəxsi baxışımdır, çünki bu məsələlərə bilavasitə cəlb olunmamışam. Hesab edirəm, xüsusən son vaxtlardakı irəliləyişlər, Ki-Uest danışıqlarında müşahidə etdiklərim göstərir ki, bu proseslər çox yaxşı potensiala malikdir. Mən danışıqların necə irəliləməsinin çox müsbət təsiri altında idim. Əgər düzgün başa düşmüşəmsə, danışıqlar zamanı da, həmsədrlər birbaşa cəlb ediləndən sonra da müəyyən konturlar meydana gəlmişdir. Bilirəm ki, hazırda həmsədrlər məsləhətləşirlər və bu günlərdə onların görüşü keçirilməlidir, nə kimi növbəti addımlar atılması barədə düşünürlər.

H e y d ər Ə l i y e v: Onlar harada görüşürlər?

Y a n K u b i ş: Onlar Maltada görüşməlidirlər. Onlar ATƏT-in indiki sədri, Rumıniyanın Xarici İşlər naziri cənab Coane ilə görüşmək üçün gələn həftənin bazar ertəsi, çərşənbə axşamı günlərində Buxarestdə olacaqlar. Bilirəm ki, bu məsələləri digər formatlar çərçivəsində Siz də müzakirə edirsiniz. Bu yaxınlarda MDB sammiti çərçivəsində dörd prezidentin görüşü keçirildi, mən onu yalnız sənədlər əsasında izləyə bildim. Elə həmin sənədlərdən də gördüm ki, bu məsələlərin müzakirəsi getmişdir.

Lakin Minsk qrupunun həmsədrələrinə qayıdaraq deməliyəm ki, bu, ATƏT-in özüdür, ATƏT-in bir vasitəsidir. Ona görə də bir təşkilat olaraq biz bu işə yaxından qoşulmuşuq. Getdikcə fəallaşmağımız göz qabağındadır. Ki-Uestdən sonra mən bu icaslardan müəyyən müsbət təəssüratla getdim. Ümidvaram ki, işlər bundan sonra da məhz bu səpkidə inkişaf edəcəkdir.

O ki qaldı əməkdaşlığın digər sahələrinə, təbii ki, məsələlər meydana çıxacaqdır. İş transformasiya, dəyişikliklər prose-

sində olduqda mükəmməlliyə bir dəfəyə nail olmaq mümkün deyildir. Bu qeyri-mümkündür. Məsələlər də, arzular da, tənqid də olacaqdır. Bizim keçdiyimiz nə varsa, bunlar konstruktiv dialoqdur. Cənab Prezident, Siz özünüz dediniz ki, reaksiya gedir. Qarşıya məsələlər çıxanda Azərbaycan tərəfi müəyyən tədbirlər görür, amma hər şey birdən-birə olmur. Zənnimcə, bu məhz elə münasibətdir ki, o, gələcəkdə fayda gətirəcəkdir. Hamısı birlikdə götürüldükdə dövlətin müəyyən imicinin və mövqeyinin tərkib hissələridir və təbii ki, bunlar dövlətin onu daha çox maraqlandıran proseslərə nüfuz etmək imkanlarına təsir göstərir. Bütün bunların bir-biri ilə müəyyən dərəcədə qarşılıqlı əlaqəsi var. Əlbəttə, Sizin ümdə məsələni nədə görməyinizi başa düşürəm və bu barədə mən Sizinlə razıyam.

Bir daha deyirəm ki, ATƏT münaqişənin həlli sahəsində də, digər sahələrdə də əməkdaşlığa hazırdır və əməkdaşlıq edəcəkdir. Siz insan hüquqlarını, demokratikləşdirməni, seçkiləri dediniz. Mən isə iqtisadi, ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərini də əlavə edirəm. İndi biz yüngül atıcı silahın yayılmasının qarşısını almaq məsələlərini müzakirə edirik. Bunun əhatə dairəsi genişdir. Bu, ATƏT-in təhlükəsizlik problemlərinə kompleks yanaşması və baxışı ilə uyğun gəlir. Əməkdaşlıq sahəsi genişdir və onu bütün istiqamətlərdə inkişaf etdirmək olar.

Bizim bu seminara gəldikdə – o sizin bizimlə birgə seminarımızdır – bu, tək bir təşkilatın, yaxud bir və ya bir neçə dövlətin məsələsi deyildir. Bu seminar Avroatlantika Tərəfdaşlığı Şurası ilə birlikdə təşkil olunur. Belə bir format NATO ilə tərəfdaş dövlətlər arasında siyasi dialoqa təkan verməlidir. Zənnimcə, ATƏT-in və Avroatlantika Tərəfdaşlığı Şurasının bu sahədə əməkdaşlıq etməsi də çox vacibdir. Bu, ciddi təşəbbüsdür və BMT-nin ümumdünya konfransına hazırlığın mərhələlərindən

biridir. Avropa Şurasından danışarkən mənə elə gəlir ki, biz hələ də hamımızın qarşısında duran məsələlərə daha böyük təsir göstərməyə nail olmaq üçün bütün dövlətlərin potensialından istifadə edə bilərik və etməliyik.

Cənab Prezident, mən əsas məsələnin həlli barəsində həqiqətən nikbin olmaq istəyirəm. Əsla şübhə etmirəm ki, Minsk Konfransının həmsədrləri Sizinlə, iki prezidentlə birlikdə məsələnin həlli yollarını tapacaqlar. Əlbəttə, onlar başlıca prinsiplərə əsaslanırlar və əsaslanmalıdırlar. Lakin onlar yalnız ciddi şəkildə müəyyən kompromislərə əsaslanırlar. Kompromislərsiz bu vəziyyətdən çıxış yolu olmayacaqdır. Nə kimi kompromislər – daha bunu demək, bu barədə müəhəkimə yürütmək mənlilik deyildir. Bunu, həqiqətən, Siz və Minsk qrupunun həmsədrləri həll etməlisiniz.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

LÜKSEMBURQUN BÖYÜK HERSOQU ƏLAHƏZRƏT ANRİYƏ

Əlahəzrət!

Lüksemburq Böyük Hersoqluğunun milli bayramı–böyük hersoqun təvəllüdü günü münasibətilə Sizi və dost Lüksemburq xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə Lüksemburq arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın rifahına yeni-yeni töhfələr verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 iyun 2001-ci il

**LÜKSEMBURQ BÖYÜK HERSOQLUĞUNUN
BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAN-KLOD YUNKERƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Lüksemburq Böyük Hersoqluğunun milli bayramı – böyük hersoqun təvəllüdü günü münasibətilə Sizi və xalqınızı səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı dostluq münasibətləri xalqlarımızın rifahı naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 iyun 2001-ci il

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

**SLOVENİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MİLAN KUÇANA**

Hörmətli cənab Prezident!

Sloveniya Respublikasının milli bayramı – Sloveniyanın Dövlətçiliyi günü münasibətilə Sizi və dost Sloveniya xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ölkələrimiz arasında təşəkkül tapan dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm. Əminəm ki, qarşılıqlı əlaqələrimiz xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcəkdir.

Sizə mökəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 iyun 2001-ci il

**MOZAMBİK RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JOAKİM ALBERTU ÇİSSANOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Mozambik Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Mozambik xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edən qarşılıqlı əlaqələrimiz daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 iyun 2001-ci il

**MADAQASKAR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB DİDYE RATSİRAKAYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Madaqaskar Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Madaqaskar xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Madaqaskar Respublikası arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri ölkələrimizin və xalqlarımızın rifahına öz töhfəsini verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 iyun 2001-ci il

**CİBUTİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İSMAIL ÖMƏR CİLİYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Cibuti Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Cibuti xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Cibuti Respublikası arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı bundan sonra da xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 iyun 2001-ci il

**«bi-pi» ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ
CON BRAUNUN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

22 iyun 2001-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli Con Braun, mənim köhnə dostum!

Hörmətli qonaqlar!

Mən sizin hamınızı Azərbaycanda salamlayıram və bugünkü görüşümüzü çox əhəmiyyətli hesab edirəm. Ona görə də Azərbaycana gəldiyinizə görə sizə «Xoş gəlmisiniz!» deyirəm.

Mən iki gün bundan öncə, Böyük Britaniyanın milli bayramı günü sizin ölkənin səfirliyinin təşkil etdiyi mərasimdə çıxış edərkən sizi xatırlayırdım. Bilmirəm, cənab Vudvord sizə çatdırıb, yoxsa yox. O mənada ki, biz ilk dəfə Azərbaycanın milli neft strategiyasını həyata keçirmək üçün sizinlə işə başlamışıq və Azərbaycana, onun təbii sərvətlərinin istifadə olunmasına gələn və çox gərəkli işlər görən ən böyük şirkət «bi-pi» şirkətidir və onun prezidenti cənab Con Braundur. Sizinlə birlikdə ilk müqaviləni imzalayandan bəri yeddi il keçibdir.

O vaxt bu müqaviləni imzalayanda bizim gözümüzün qabağına böyük bir yol gəlmişdi. Həqiqətən, yol böyük və uzundur. Amma birincisi, biz bunun bir hissəsini keçmişik, ikincisi də, artıq keçdiyimiz bu hissə onu göstərir ki, gələcəkdə bizim yolumuz daha da uğurlu olacaqdır. Güman edi-

rəm, sizin bu ziyarətiniz zamanı biz bu məsələləri müzakirə edəcəyik. Xoş gəlmisiniz.

C o n B r a u n: Cənab Prezident, bizi qəbul etdiyinizə görə təşəkkür edirəm. Çox sağ olun. Sizinlə bir daha yenidən görüşmək mənə şəxsən zövq verir. Həmçinin uzun fasilədən sonra Azərbaycana yenidən gəlməyim mənə daha böyük zövq verir.

Mənə elə gəlir ki, bizim indiki görüşümüz işlərimizdə çox həlledici bir andır. Elə bir andır ki, burada, Azərbaycanda enerji ehtiyatlarının işlənilməsi ilə bağlı sizin gələcəyə baxışınızın və arzunuzun həyata keçməyə başladığı həlledici andır. Mən sizinlə bu haqda, yəni hazırda həyata keçirmək ərafəsində olduğumuz layihələrlə bağlı uzun söhbətləri çox yaxşı xatırlayıram. Sizin bu sahədə göstərdiyiniz ardıcıl əzmkarlığı, gələcəyə olan arzu və baxışınızı çox gözəl xatırlayır və bilirəm. Xüsusilə o layihələr haqqında ki, indi biz onları həyata keçirmək ərafəsindəyik, onların yeni mərhələsinə qədəm qoyuruq. Hesab edirəm ki, göstərdiyiniz həmin əzmkarlıq və arzunuz bizim indiki layihələrdə öz əksini tapır. Biz bunu birlikdə yenə irəliyə apara biləcəyik.

Cənab Prezident, mənim şirkətim, «*bi-pi*» şirkəti Sizin bu əzmkarlığınıza və arzunuya tamamilə şərikdir. Biz Sizinlə o işlər barəsində şərikik ki, hazırda onların həyata keçirilməsi üçün aydın təsəvvürümüz var və işlərimiz başlayır. Bu işlər əsasən ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın neft, qaz ehtiyatlarını hasil edək. Bakıdan Ceyhana neft kəməri çəkək və Bakıdan Türkiyəyə qaz kəməri çəkək. Ona görə də Sizinlə Azərbaycandakı işlərimizi, hazırda gördüyümüz layihələri, həmçinin biznesimizin hansı mərhələdə, hansı səviyyədə və vəziyyətdə olduğunu daha təfərrüatla müzakirə etməyi səbirsizliklə gözləyirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox gözəl. Mən bunu çoxdan gözləyirdim. Bir neçə ay bundan öncə burada sizin nümayəndələriniz, Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin

prezidenti cənab Vudvord və «Şahdəniz» üzrə sizin təmsilçiniz böyük bir təqdimat mərasimi keçirdilər. Mənə, bizim hökumət üzvlərinə, eyni zamanda bütün ictimaiyyətə görülən işlər və gələcək perspektivlər haqqında yaxşı, ətraflı məlumatlar verildilər. Ancaq indi biz sizinlə birlikdə bu məsələni daha da ətraflı müzakirə etmək imkanı əldə etmişik. Birincisi, «Azəri», «Çıraq» və «Günəşli» yataqlarında gələcəkdə aparılacaq işlər haqqında, ikincisi, «Şahdəniz» qaz yatağı haqqında, üçüncüsü, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac kəmərinin tikilməsi barəsində və nəhayət, Bakıdan Türkiyəyə qazın ixrac olunması haqqında.

Biz 1994-cü ildə sizinlə müqaviləni imzalayanda ancaq «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» haqqında düşünürdük. Biz iki il sonra, 1996-cı ildə «Şahdəniz» yatağına maraq göstərdik. İndi biz qaz ixrac etmək imkanına malik olan ölkəyik. O vaxt bu, bir fərziyyə idi. Amma indi reallığa çevrilibdir. Bilirsiniz ki, bu işlərin həyata keçirilməsində biz bir çox çətinliklərlə, maneələrlə rastlaşmışıq. Bu gün də rastlaşıq. Bilirsiniz ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan ixrac kəmərinin çəkilməsində bizim bir neçə problemlərimiz oldu. Yəni bizim yox, bizimlə əməkdaşlıq edən digər ölkələrin. Biz Gürcüstana bu barədə yardım etmək məqsədi ilə onlara müəyyən güzəştlərə getdik. Ancaq indiki Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin inşasına başlamaq və həyata keçirmək lazımdır. Eyni zamanda qaz kəmərinə. Bilirsiniz, mənim müşahidələrim nəyi göstərir? Bir şey olmayanda, yaxud da hələ çox uzaqda olan zaman ona həvəs göstərənlər çox olur. Amma məsələ reallaşandan sonra, əməli işlərin həyata keçirilməsində hərə əsassız çalışır ki, özü üçün daha da çox mənfəət götürsün. Hələ ki, iş başlanmayıb, bizə xahiş edirlər, müraciət edirlər, çox çalışırlar ki, bu işi edək. Ancaq iş reallaşanda gəlib deyirlər ki, bunu etmək olmaz, gəlin bunu belə edək, onu elə edək. Biz bunu Bakı–Ceyhan layihəsində gör-

dük. İndi də qaz kəmərinə görərik. Ancaq bunlar bizim üçün elə bir problem deyil, biz öz işimizi aparırıq.

«*bi-pi*» olaraq indi artıq siz də ötən illərdə əldə etdiyiniz bütün məlumatlardan görürsünüz ki, biz düz yolla gedirik. Xatırlayırsınız mı, bir neçə il bundan öncə mübahisələr gedirdi – Bakı–Ceyhan olmalıdır, ya olmalı deyil. Hətta sizin adamlar da, hamısı bir yerdə deyirdilər ki, nə üçün Bakı–Ceyhan, gəlin Supsaya gedən boru xəttini genişləndirək, ondan sonra baxarıq. Mən hamısını demirəm. Konsorsiuma daxil olan bəzi şirkətləri deyirəm. Amma biz mövqeyimizi dəyişmədik. Biz dedik ki, Bakı–Ceyhan olmalıdır. İndi siz də deyirsiniz ki, olmalıdır. Bilirəm, başqa ölkələrə izah edirsiniz ki, bu çox real bir şeydir. Ona görə hesab edirəm ki, bizim gələcək işlərimizin hamısı uğurlu olacaqdır. Biz bu gün məsələlərin hamısını sizinlə müzakirə edib, ondan sonra işin gələcək mərhələsinə başlamalıyıq.

Con Braun: Cənab Prezident, bu fikirlərə görə çox sağ olun. Mən Sizinlə görüşümü çox yaxşı xatırlayıram. Təxminən iki il yarım bundan əvvəl biz Sizinlə Davosda keçirilən konfransda görüşmüşdük. O vaxt Sizinlə Bakı–Ceyhan məsələsini müzakirə etdik. Yaxşı xatırlayıram ki, Siz o vaxt eyni əzmkarlıq, arzu və həvəslə bizə dediniz ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəməri mütləq baş tutmalıdır. Xatırlayırsınızsa, mən o vaxt Sizinlə razılaşmışdım. Amma bu işdə bizim yeganə problemimiz ondan ibarət idi ki, digərləri bu məsələ ilə razılaşmırdılar. Görürsünüz ki, onda razılaşmayan adamları razılığa gətirmək üçün xeyli vaxt getdi. Biz çalışdıq onlara izah edək ki, bu həm kommersiya baxımından, həm ətraf mühitin qorunması, ətraf mühitə qayğı baxımından, həm də marşrutun düzgün seçilməsi baxımından yeganə düzgün yoldur. Mən inanıram, vaxt gələcək, indiki anda bu layihəyə qoşulmayanlar heyfslənəcəklər ki, əvvəldən razılıqlarını bildirməyiblər.

Heydər Əliyev: Doğrudur.

Con Braun: Hətta onlar bunu etməsələr belə, hazırkı anda bizim kifayət qədər gücümüz var. Kifayət qədər iştirak edən tərəflər var ki, biz bu işi reallığa çevirək. Mən buna inanıram, bu elə bir imkandır ki, layihəyə qoşulmaq, onda iştirak etmək üçün bizim digərlərindən xahiş etməyimizə lüzum yoxdur. Əksinə, hesab edirik ki, onların bu işə qoşulması üçün lüzum var. Düşünürəm ki, əgər onlar bu işə qoşulmaq istəyərlərsə, biz bunu alqışlayırıq. Yəni o adamlar indi bu layihəyə qoşulmaq istəklərini bildirsələr – əlbəttə, bizim müəyyənləşdirdiyimiz düzgün şərtlər əsasında – biz onları alqışlamalıyıq. Hesab edirik ki, onların qoşulması üçün münasib vaxtdır. Mən bu gün səhər cənab Vudvordla və cənab Birrellə, yəni «*bi-pi*»-nin Azərbaycandakı prezidentləri ilə həm Azərbaycanda, həm Gürcüstanda, həm də Türkiyədə işlərimizin vəziyyəti ilə yaxından tanış olduq. Səhər eşitdiklərimdən çox məmnunam ki, «*bi-pi*» ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti arasındakı sıx əməkdaşlıq əvvəlki kimi yaxşı olaraq qalmaqdadır.

Mən inanıram ki, hazırda vəziyyət, bu layihələrə baxış, birlikdə çalışmaq üçün praktiki işlər elə vəziyyətdədir ki, iki böyük boru kəməri çəkilişi layihəsinin – həm neft, həm də qaz boru kəmərlərinin tikintisinin birləşdirilməsində qarşımıza çıxacaq labüd problemlərin öhdəsindən gələ biləcəyik.

Hansı ölkə ilə götürsək, bunlar dünyanın ən böyük layihələri ilə müqayisə edilməlidir. İşlərin indiki vəziyyəti baxımından belə planlaşdırırıq ki, beş il ərzində biz bu layihələrə təxminən 13 milyard dollar sərmayə qoyacağıq. Biz bu layihələrdə böyük sayda işçi qüvvəsindən istifadə edəcəyik. Bunun da çox hissəsi əsasən Azərbaycandan olacaqdır. Bu, Azərbaycanda hərtərəfli potensialın, işçi qüvvəsinin, bacarıq və səriş-tənin səfərbər olunması demək olacaqdır. Yəni həm işçilərin təlimatlandırılmasını, onların səriştə və bacarıqlarının artırıl-

masını, həm də layihənin idarə olunmasında bütün qüvvələrin səfərbər edilməsini və istifadəsini nəzərdə tuturam.

Hesab edirəm ki, çətinliklər olsa da, biz bunun hamısının öhdəsindən gələ biləcəyik. Yəni bunlar öhdəsindən gəlmək mümkün olan çətinliklərdir. Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə çox yaxşı əməkdaşlığımız davam edəcəkdir. İnanıram ki, bu əməkdaşlıq gələcəkdə də olacaqdır. Bu əməkdaşlıq sayəsində, həmçinin Gürcüstanda və Türkiyədə birlikdə işləyəcəyimiz podratçı şirkətlər arasındakı əməkdaşlıq nəticəsində biz bu çətinliklərin öhdəsindən gələcəyik.

Onu da deyim ki, mən Azərbaycanda Yanacaq və Energetika Nazirliyinin yaradılmasını alqışlayıram. Hesab edirəm ki, bu bizim işlərimizə kömək olacaqdır. Şirkətimizin Azərbaycandakı daxili vəziyyətindən, işlərindən danışsam, onu deyə bilərəm ki, mən bundan çox razıyam. Onlarda öz işlərinə inam var və bu onların uğurunun əsasıdır.

Mən bu səfərim çərçivəsində Türkiyədə oldum. Türkiyənin prezidenti cənab Əhməd Necdet Sezər ilə görüşdüm. Sonra eyni imkandan istifadə edib Gürcüstana da baş çəkdim, prezident cənab Şevardnadze ilə görüşdüm. Mən hamıya öz fikrimizi çox açıq şəkildə çatdırdım. Sanki bu, ictimaiyyətə çatdırılmış fikir oldu. Bu da ondan ibarətdir ki, biz işimizin elə bir mərhələsinə gəlib çatmışıq ki, bu, həlledici andır. Həmçinin çox mühüm addım atmaq ərəfəsindəyik, çox mühüm bir an yaşayırıq. Yəni böyük miqyaslı neft və qaz layihələrinin, həmçinin boru kəmərləri layihələrinin həyata keçirilməsi ərəfəsindəyik. Mən bunu onlara aydın çatdırdım ki, bu, işimizin həlledici anıdır. Onlara dedim ki, həm də bu, bayram ediləsi bir andır. Yəni elə bir andır ki, biz bunu bayram etməliyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Doğrudur. Mən sizin fikirlərinizlə çox razıyam. Biz həmişə sizinlə eyni istiqamətdə hərəkət etmişik və eyni istiqamətdə düşünürük.

Məni məmnun edən odur ki, siz artıq əvvəlki zamanlara nisbətən bu işlərin geniş miqyasda aparılması haqqında əməli tədbirlər görürsünüz. Bu mənim üçün çox vacibdir. Çünki iki-üç il bundan öncə əhval-ruhiyyə bir az başqa cür idi. Biri razı idi, biri razı deyildi. Amerika şirkətləri deyirdi Bakı–Ceyhan lazım deyil, biz deyirdik, lazımdır. Siz də ortada qalmışdınız. Bilmirdiniz nə edəsiniz.

İndi, elə bu günlərdə də Amerika Birləşmiş Ştatlarında bəzi ermənipərəst konqresmenlər, hansılar ki, Azərbaycana qarşı düşmənçilik mövqeyində durublar, prezident Corc Buşa məktub yazıblar ki, Bakı–Ceyhan olmamalıdır, yaxud olsa da, gərək Ermənistandan keçsin. Güman edirəm, siz bunu eşitmisiniz. Amma eyni zamanda, gərək ki, bu gün «Nyu-York Tayms» qəzetində Bakı–Ceyhana çox böyük dəstək verildiyi bildirilibdir. Görürsünüz, hələ də bizə təzyiq etmək istəyirlər, mane olmaq istəyirlər. Amma indi sizdə bu işə böyük inam yaranıb və artıq konkret işlərə başlamısınız. İndi söylədiniz ki, bu layihələrin həyata keçirilməsinə bir neçə il müddətində 13 milyard dollar sərmayə qoyacaqsınız, artıq bu hamının dilini kəsir.

C o n B r a u n: Cənab Prezident, Sizinlə tamamilə razıyam. Düz buyurursunuz. Məlumat vermək istəyirəm ki, keçən cümə günü mən vitse-prezident Çeyni ilə görüşmüşəm və onunla Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəməri haqqında söhbət etmişəm. Mənim zənnimcə, o tərəfdən həm bu layihəyə, həm də Azərbaycan qazını Türkiyəyə çatdıracaq qaz boru kəməri layihəsinə böyük dəstək var. İstər Türkiyə prezidenti ilə, istərsə də Türkiyədə digər tərəflərlə olan danışıqlarımdan, müzakirələrimdən belə başa düşdüm ki, Türkiyə tərəfdən də bu layihələrə böyük dəstək var. Türkiyə tərəfindən hiss etdiyim dəstək təkcə neft boru kəməri üçün deyil, həm də qaz boru kəməri üçündür. Söhbətlərdən belə başa düşdüm, onların məqsədləri var ki, gələcəkdə Azərbaycandan alınacaq qaz Türkiyədən keçərək Avropaya çatdırılsın. Qaz kəməri haqqında danışıqlar Gürcüstanda hələ davam etsə

də, başa düşdüm ki, Gürcüstan da bu boru kəmərinə özü üçün çox mühüm hesab edir.

Cənab Prezident, həmişə bir şeyə də inanmışam və inanıram ki, ticarət əlaqələri digər bütün əlaqələri dəyişə bilər, onlara təsir edə bilər.

Ona görə ümidvaram ki, bu imkandan istifadə edərək, Siz, cənab Prezident, həm öz vəzifənizdən, həm də öz nüfuzunuzdan istifadə edərək, bu regionda lazım olan, çox mühüm olan sabitliyin yaradılmasında öz sözünüzü deyəcəksiniz, bunu yaradacaqsınız. Regional sabitlik sərmayə qoymaq istəyən hər bir insanın beyninə həkk olunmuş bir şeydir. Əgər bu, əldə edilərsə, inanıram ki, indiki sərmayələr uğurlu olacaqdır.

Bundan başqa, bu elə geniş imkanlar açacaq ki, bəlkə heç bizim düşünmədiyimiz yeni sərmayələri regiona, o cümlədən Azərbaycana cəlb edəcəkdir.

Heydər Əliyev: Elədir.

Amerikanın prezidenti cənab Corc Buş prezidentlik fəaliyyətinə başlayan kimi mənə ətraflı bir məktub yazmışdı. Ondan sonra bu ayın əvvəlində Bakıda neft-qaz sərgisinin keçirilməsi münasibətilə də mənə məktub yazmışdı.

O bu məktublarda çox açıq-aydın bildirir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti Azərbaycana böyük əhəmiyyət verir, Azərbaycanın Xəzər dənizindəki neft və qaz yataqlarının işlənməsini dəstəkləyir. O, hər iki məktubda Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri və Azərbaycan qazının Türkiyəyə verilməsi məsələlərini xüsusi deyir və dəstəkləyir. Yəni bu barədə Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti ilə bizim aramızda heç bir fikir ayrılığı yoxdur. Ancaq siz bilirsiniz ki, maneçilik göstərənlər də var. Mən bunu ona görə demirəm ki, maneçilik göstərənlər bir şeyə nail ola bilərlər. Yox, heç bir şeyə nail ola bilməzlər. Ancaq görürsünüz, çalışırlar. Amma bizim narahatçılığımız yoxdur və heç kəs də bizə mane ola bilməz. Ancaq indi kənarda bir az hürənlər var.

**AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ ƏMƏLİYYAT
ŞİRKƏTİ (ABƏŞ) VƏ «bi-pi» ŞİRKƏTİNİN
BAKIDAKI OFİSİNDƏ ƏN MÜASİR
TEKNOLOGİYA İLƏ TƏCHİZ EDİLMİŞ
ÜÇÖLÇÜLÜ VİZUALİZASIYA MÜHİTİ ZALININ
AÇILIŞ MƏRASİMİ**

22 iyun 2001-ci il

C o n B r a u n («bi-pi» şirkətinin prezidenti): Cənab Prezident,

Xanımlar və cənablar!

Cənab Prezident, mən bu gün Sizi ikinci dəfə görməyimdən çox məmnunam. Bir daha deyirəm ki, «bi-pi»-nin Bakıdakı ofisinə xoş gəlmisiniz.

Biz bir-iki dəqiqədən sonra sizə çox yüksək, tam müasir texnologiyadan ibarət bir obyekt göstərəcəyik.

Cənab Prezident, bu, «bi-pi»-nin bütün dünyada işlətdiyi bir neçə çox nadir texnologiyalardandır. Belə texnologiyalar dünyada olduqca azdır. Belə bir mühüm obyektin indi məhz bizim Bakı ofisində də açılması Azərbaycana çox böyük əhəmiyyət verməyimizin bariz nümunəsidir.

Cənab Prezident, biz içəri keçməmişdən əvvəl, icazə verin, Sizdən xahiş edirəm ki, qırmızı lenti kəsərək, obyektə özünüz şəxsən açasınız.

* * *

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev lenti kəsdi.

Dövlətimizin başçısı, «bi-pi» şirkətinin rəhbəri, mərasimdə iştirak edən rəsmi şəxslər və qonaqlar zala daxil oldular.

«Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının ikinci fazasının işlənilməsi qrupunun rəhbəri Bəhram Hüseynov genişformatlı ekranda nümayiş etdirilən slaydlar əsasında həmin yataqların geoloji quruluşu, gələcəkdə «Azəri» yatağında quraşdırılacaq birinci platformanın bəzi detalları haqqında, eyni zamanda Səngəçal terminalında görülməli işlərdə, gələcəkdə Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinin çəkilişinə hazırlıq işlərində bu sistemdən istifadə olunacağı barədə qısa məlumat verdi.

Mərasim iştirakçılarına «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarında aparılmış üçölçülü seysmik işlərin, dənizin dibinin quruluşu, məhsuldar layların təsviri göstərildi. Bildirildi ki, bu yataqların yerləşdiyi ərazidə dənizin dibinin quruluşu çox mürəkkəbdir. «Çıraq» yatağında palçıq vulkanları vardır.

Ekranda bir nömrəli platformanın quraşdırılacağı sahə nümayiş etdirildi. Bildirildi ki, onun yeri təhlükəli zonalarından uzaqda, dənizin dibinin nisbətən hamar hissəsindədir.

«Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının ikinci fazasının işlənilməsi qrupunun rəhbəri dedi ki, «Çıraq» yatağında quyuların qazılması planının hazırlanmasında yeni texnologiyadan istifadə edilir. Beləliklə də, quyunun layihələşdirilməsi üçün ayrılan vaxt azalır. Mütəxəssislər – geoloqlar, geofiziklər gələcəkdə planlaşdırma işlərini təkmilləşdirəcəklər. Bu da vaxta qənaət etməyə, qazmanı sürətləndirməyə imkan verəcəkdir.

Qrupun rəhbəri «Azəri» yatağında quraşdırılacaq bir nömrəli platformanın hazırlanması və dənizdə özüllər üzərində quraşdırılması barədə məlumat verdi. Platformanın çəkisi 14 min ton olacaq, o, vahid qurğu kimi kənarda hazırlanacaq və bütöv halda gətirilərək birdəfəyə özüllər üzərinə qoyulacaqdır. Bu üsul dənizdə aparılacaq işlərin həcmi xeyli azaltmağa imkan verəcəkdir.

Başqa bir təsvirdə isə bir nömrəli platformanın dəqiq planı, platformanın yaxınlığında quraşdırılacaq mərkəzi kompressor və suvurma stansiyaları olan platforma göstərildi. «Azəri»

yatağında ilkin neft əldə edildikdən 13 ay sonra ikinci platforma quraşdırılacaqdır.

Ekranda həmçinin 200 nəfərlik yaşayış binası, yaşayış blokunun, platforma üzərində xilasetmə qayıqlarının təsvirləri göstərildi. Platforma dənizdə qurulduğuna və sahəsi çox kiçik olduğuna görə, qazma qurğuları və neft çənləri iki mərtəbədə yerləşdirilir. Platformanın üzərində hər biri 20 min meqavat gücündə generatorlar yerləşdiriləcək və onlar bütün prosesləri elektrik enerjisi ilə təmin edəcəkdir. Burada gələcəkdə «Günəşli» yatağında lay təzyiqini təmin etmək üçün suvurma nasosları və qaz kompressorları da quraşdırılacaqdır.

Qrupun rəhbəri: Səngəçal terminalı haqqında məlumat verərək bildirim ki, orada ilkin neft üçün çənlər və təmizləmə sahəsi yerləşəcəkdir. «Şahdəniz» yatağından hasil olunacaq təbii qazın saxlanması və nəqli üçün qurğular da nəzərdə tutulmuşdur. Terminalda əsas neftin kəməre vurulmasını təmin edəcək nasos stansiyası quraşdırılacaq və gələcəkdə əsas neft kəməri bu dəhlizdən keçəcəkdir.

Heydər Əliyev: Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri?

Bəhram Hüseynov: Bəli. Burada iki çən quraşdırılacaq və onlar da birinci fazanın neftini qəbul edə biləcəkdir. Həmin neft təmizlənəcək Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinə vurulacaqdır.

Terminalda mərkəzi nəzarət binası tikiləcək və bütün terminalın işi buradan tənzimlənəcəkdir.

Qrupun rəhbəri mərasim iştirakçılarını Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinin keçəcəyi ərazilərin topoqrafik görünüşü ilə də tanış etdi. Bildirildi ki, kəmərin marşrutu müəyyən edilərkən, kosmik peyklərdən çəkilmiş şəkillərdən istifadə olunmuşdur.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas boru kəmərinin Gürcüstan sahəsi ilə bağlı bildirildi ki, onun müəyyən hissəsi relyefi mürəkkəb olan ərazidən keçəcəkdir. Yeni texnologiyadan istifadə edilə-

rək, bu ərazidə marşrutun bir neçə variantı nəzərdən keçirilmiş, nəticədə təklif olunmuş marşrut qəbul edilmişdir.

Qeyd olundu ki, yeni texnologiyanın tətbiqi Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinin çəkilişi ilə məşğul olan mütəxəssislərə, ayrı-ayrı qruplara görülməli işləri sürətləndirməkdə kömək edəcəkdir.

Heydər Əliyev: Burada «Şahdəniz» yatağı göstərilməyibdir?

Bəhram Hüseynov: Xeyr.

Heydər Əliyev: Çox yaxşı düzəltmisiniz. Bütün bunlar yaxşı təsəvvür yaradır.

Devid Vudvord: Bilirsiniz ki, bu texnologiya cavabları vermir, lakin cavabları tapmaqda bizə çox kömək edir. Yeni texnologiyanın üstünlüyü ondadır ki, ayrı-ayrı sahələrdə çalışan işçi qrupları bir yerə toplaşanda, bir adam nəyi izah etmək istəyirsə, həmin təsviri buraya köçürür və nə demək istədiyini əyani göstərə bilər. Beləliklə, qərarı daha asan qəbul etmək mümkün olur. Amma bütün bunlar çoxlu kompüterlər və sair tələb edir.

Heydər Əliyev: Elədir. Bu da yüksək texnologiya deməkdir. Amma siz o platformanı bizim özüllər üzərində quraşdıracaqsınız?

Natiq Əliyev (ARDNŞ-in prezidenti): Platformanın aşağı hissəsi bizim zavodda – Bakı dərindən dəniz özülləri zavodunda hazırlanacaqdır. Onlar bu özülləri hissə-hissə gətirib dənizdə özləri yığacaqlar.

Heydər Əliyev: Görün mən sizin işləriniz üçün nə cür şərait yaratmışam. Mən həmin o zavodun, dərindən dəniz özülləri zavodunun sovet hakimiyyəti dövründə, burada rəhbərlik etdiyim zaman çox çətinliklə, 400 milyon dollara burada tikilməsinə nail oldum. Əlbəttə ki, onda biz müstəqil deyildik, pulumuz yox idi, amma sovet hökumətinin pulu ilə tikdik. Doğrudur, bundan sonra onu biz istədiyimiz səviyyədə inkişaf etdirə bilmədik. Mən uzun müddət Moskvada ya-

şayandan sonra, buraya gələndə ora getdim ki, görüm tikdirdiyim müəssisə nə vəziyyətdədir. Çünki əvvəllər dənizin kənarında heç bir şey yox idi. Tamam boş yer idi. İndi orada bir şəhər yaranıbdır. O da indi sizə və bizə yararlı oldu. Bu məsələlərə mən hələ 25 il bundan öncə başlamışam. Bunlar olmasaydı, siz burada bu səviyyədə işləyə bilməzdiniz.

Elə götürün o «Çıraq» platformasını. Platforma var idi, siz onu bərpa etdiniz. Yaxud da ki, «Dədə Qorqud», «İstiqlal», «Qurtuluş» qazma qurğuları... O zavoddakı hamısı Sovet İttifaqı vaxtında bizim aldığımız texnikadır. «Şelf-1», «Şelf-2» üzən qazma qurğuları. O işləri biz burada görmüşük. Bizdə 7 «Şelf» vardı. Biz o vaxt bunların əsasını qoymuşuq.

C o n B r a u n: Cənab Prezident, elə bu gün günorta sizinlə görüşəndə də mən Sizə dedim ki, bunların hamısı əzmkarlıq və gələcəyi qabaqcadan görmək qabiliyyəti tələb edir. Bu sahədə də Siz yeganəsiniz.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən bunları ona görə demirəm ki, siz məni tərifləyəsiz. Sadəcə, mən bunun tarixini sizə bildirmək istəyirəm ki, o vaxt da biz bu işlərlə məşğul olmuşuq. Amma indi sizinlə birlikdə, təbiidir ki, tamam başqa səviyyədə işlər görürük. O vaxt bunların hamısı sovet hökumətinin idi. Biz burada işləyirdik, neft çıxardırıdık. Həmin dərin dəniz özülləri zavodunu tikdik. Doğrudur, 400 milyon dolları sovet hökuməti verdi. Amma biz də sovet hökumətinə neft verirdik. Ona görə də o vaxt kim-kimə borclu idi, məlum deyildi.

C o n B r a u n: Cənab Prezident, bu çox böyük, nəhəng bir bazadır. Biz bu gün günorta Sizinlə müzakirə etdiyimiz işləri həmin baza əsasında irəli aparacağıq. Düzdür, gələcəkdə görülsə işlər daha çox olacaqdır. Amma, hər halda, əsası budur. Bu nəhəng əsasda biz işimizi quracağıq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, bəli...

C o n B r a u n: Cənab Prezident, bizim fəxri qonaqlar üçün kitabımız var, Sizdən xahiş edərdim ürək sözlərinizi yazasınız ki,

Azərbaycan üçün, bizim üçün böyük əhəmiyyəti olan bu hadisəni tarixə salaq.

Heydər Əliyev: Bu hadisəni, yoxsa?

Con Braun: Bugünkü açılışı.

* * *

***ABƏŞ – «bi-pi»nin fəxri qonaqlar kitabına
yazdığı ürək sözləri:***

«Bu gün mən böyük məmmuniyyət hissi ilə yenidən Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin – «bi-pi» şirkətinin ofisini ziyarət etdim. Ötən illər ərzində ABƏŞ – «bi-pi» Azərbaycanda, Xəzərin Azərbaycan sektorunda böyük işlər görmüşdür. Bu gün hörmətli cənab Con Braunla apardığımız söhbətlərdə biz artıq perspektivlər haqqında müzakirələr apardıq. Perspektivlər çox gözəldir, ümidvericidir. Burada yüksək texnologiya əsasında qurulmuş «vizualizasiya» vasitəsi ilə gələcək işlər haqqında verilən məlumatlar çox sevindiricidir. Azərbaycanın neft və qaz yataqlarının işlənməsində «bi-pi» şirkəti liderlik edir. Ümidvaram ki, gələcəkdə də liderliyi əlindən verməyəcək. Uğurlar arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

22/V1–2001».

* * *

Fəxri qonaqlar kitabına «bi-pi» şirkətinin prezidenti cənab Con Braun da ürək sözlərini yazdı:

«Bakıya bu böyük səfərim belə həlledici anda baş verir. Bu elə andır ki, «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının tam işlənməsi və «Şahdəniz» qaz yatağının işlənməsi reallığa çevrilir. Bu, başlanğıcın uğurlu davamıdır. Şəxsi hörmət və minnətdarlıqla,

ser Con Braun».

«BAKİ POLAD İSTEHSALI» ŞİRKƏTİ TƏRƏFİNDƏN YARADILMIŞ BAKİ POLADTÖKMƏ ZAVODUNUN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ

23 iyun 2001-ci il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli fəhlələr, mütəxəssislər, yeni yaranmış poladtökmə zavodunun kollektivi!

Mən yeni yaranmış poladtökmə zavodunun açılışı münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm. Bu hadisəni Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında mühüm bir hadisə kimi qiymətləndirirəm və sizə yeni poladtökmə zavodunun gələcək işlərində uğurlar arzulayıram.

Bizim bugünkü toplaşmağımızın və bu zavod ilə tanış olmağımızın, eyni zamanda, zavodun açılışı münasibətilə burada mitinq keçirməyimizin tam əsası var. Çünki Azərbaycanda xarici investisiyanın istifadə edilməsi sahəsində neft və qaz sənayesindən sonra, Amerika Birləşmiş Ştatlarının zəngin ailələrindən biri olan Pritsker ailəsinin kapitalı ilə Azərbaycanda son yeddi ildə tikilmiş bir çox vacib xidmət obyektləri ilə yanaşı, indi artıq böyük bir istehsal müəssisəsi yaranıb. Burada verilən məlumatlardan siz bildiniz ki, bu istehsal müəssisəsinin yaranmasına böyük miqdarda vəsait qoyulubdur, Azərbaycana investisiya gəlibdir. Bu mürəkkəb, çətin işi həyata keçirmək üçün və bu gün artıq poladtökmə istehsalını bizə və bütün Azərbaycana nümayiş etdirmək üçün müxtəlif dünya şirkətlərinin imkanlarından səmərəli istifadə olunubdur. Azərbaycanda özəl sektor sahəsində xarici sərmayə ilə

belə bir metallurgiya zavodunun yaranması Azərbaycan dövlətinin iqtisadi sahədə apardığı ardıcıl siyasətin bariz nümunəsidir. Biz artıq bir neçə belə xarici investorların vasitəsilə yaranmış istehsal müəssisələrinin açılışını keçirmişik və bu proses davam edir. Beləliklə, Azərbaycan dövlətinin iqtisadi islahatları, o cümlədən özəlləşdirmə proqramını həyata keçirməsi sayəsində özəl sektorun yaranması, inkişaf etməsi üçün mümkün olan şərtlərin yaranması nəticəsində və özəl sektorun inkişafına dövlətin qayğısı və himayəsi nəticəsində belə bir zavodun tikilib başa çatdırılması və artıq bu gün məhsul buraxması mümkün olubdur. Demək, bizim iqtisadi islahatlarımız nəinki həyata keçirilir, həm də onlar öz müsbət nəticələrini verir. Demək, bizim apardığımız iqtisadi siyasət nəticəsində Azərbaycanda təkcə neft və qaz sektoruna yox, iqtisadiyyatın bir çox başqa sektorlarına böyük miqyasda xarici investisiyanın gəlməsi təmin olunur. Bunlar çox əlamətdar hadisələrdir. Ona görə də bu hamımızda, şəxsən mənə böyük qürur hissi doğurur və bütün vətəndaşlarımıza sübut edir, bu işlərə inanmayanlara, yaxud da bizim gördüyümüz işlərə kölgə salmaq istəyənlərə sübut edir ki, Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasəti düz yoldadır və Azərbaycanın hakimiyyət orqanları bu siyasəti düzgün istiqamətdə həyata keçirir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Pritsker ailəsinin Azərbaycana gətirdiyi investisiya çoxdur, böyük bir kompleksin yaranması – əvvəlcə keçmişdə tikilmiş «Naxçıvan» mehmanxanasının təmir edilməsi və modernləşdirilməsindən başlayaraq, şəhərimizin gözəl bir guşəsində böyük mehmanxana kompleksinin tikilməsi, əyləncə mərkəzləri və insanların tələbatını ödəmək üçün yaradılmış başqa sahələr hamının gözü qabağındadır.

Mən bu gün düşünürəm, əgər cənab Paolo Pərviz Amerika Birləşmiş Ştatlarının böyük şirkətinin nümayəndəsi olaraq, bu işləri burada başlamasaydı, indi bizim «Hyatt-Recensi-

Naxçıvan», «Hyatt Park» və digər binaların heç biri olmazdı. Əgər onlar olmasaydı, Azərbaycana xarici ölkələrdən, xüsusən Qərb ölkələrindən yüksək servis xidmətlərindən istifadə edən insanlar gəlməzdilər, yaxud gəlsələr də, belə səmərəli fəaliyyət göstərə bilməzdilər. Ona görə də mən Amerika şirkətinin, onun nümayəndəsi Paolo Pərvizin burada gördüyü işləri müsbət qiymətləndirirəm və mehmanxana, restoran, əyləncə obyektlərindən sonra sənayenin ən ağır sahələrindən biri olan metallurgiya sahəsinə keçməsi onu göstərir ki, onlar burada gördükləri işlərin bəhrəsini hiss ediblər. Azərbaycanda iş görməyin imkanlarını hiss ediblər. Ona görə də belə bir nəhəng poladtökmə zavodunu işə salmağa başlayıblar və müvəffəqiyyətlə sona çatdırıblar. Elə, bax, bu dediyim sözlər onu sübut edir: birinci tərəfdən, Azərbaycanın müasir iqtisadi siyasəti, bazar iqtisadiyyatı, xarici investisiyanın cəlb olunması, sahibkarlığa, azad biznesə imkan yaradılması, ikinci tərəfdən də, Azərbaycana inanıb buraya gəlmək, investisiya qoymaq, iş görüb mənfəət götürmək bizim apardığımız siyasətin nəticəsidir.

Pritskerlər ailəsi Amerikanın zəngin ailələrindən biridir. Demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrində onların otelləri və başqa mülkləri var. Ola bilərdi ki, Azərbaycan kimi kiçik bir ölkədə onlar öz böyük işlərini gətirib tətbiq etməyəydilər. Ancaq onlar da bildilər ki, Azərbaycana getmək, Azərbaycana vəsait, sərmayə qoymaq lazımdır. Çox yaxşı ki, onlar Paolo Pərviz kimi bir adamı seçiblər, təmsilçi ediblər. O da böyük təcrübəyə malik olaraq, burada həm işləri yaxşı qurub, həm onların etimadını doğruldub, həm də burada artıq böyük bir hörmətli xarici biznesmen kimi məşhurlaşmışdır.

Mən bugünkü poladtökmə zavoduna baxarkən yenə də keçmiş yadıma düşdü. Biz 1970-ci illərdə Azərbaycanda sənayenin bütün sahələrini, o cümlədən ağır sənayeni, onların müxtəlif hissələrini güclü inkişaf etdirmək yolundaydıq və

çox işlər görmüşdük. İndiki bu kompleks böyük «Azərelektroterm» zavodunun bir hissəsidir. Nəinki hamısı mənim xatirimdədir, mənim iradəmin, himayəmin və bu işlərə olan diqqətimin nəticəsində Azərbaycanda böyük elektroterm zavodu yarandı. O çox uğurla işləyirdi və keçmiş SSRİ məkanında özünəməxsus yer tuturdu. Onun uğurla işləməsi və bizim o istehsala güclü diqqət verməyimiz SSRİ hökumətinin, xüsusən SSRİ Elektrotexnika Nazirliyinin Azərbaycana daha da çox vəsait qoymasına və burada bu sənayenin inkişaf etdirilməsinə əsas yaratdı.

Xatirimdədir, onda biz bu məsələləri həm Moskvada Nazirlər Sovetində, Elektrotexnika Nazirliyində, həm də elektrotexnika naziri Antonov Azərbaycana tez-tez gəldiyi vaxtlarda müzakirə edirdik və burada nəhəng bir zavod, yeni zavod yaratmaq qərarına gəldik. Məqsədimiz nə idi? Bilirsiniz ki, o vaxt Sovetlər İttifaqında metallurgiya çox böyük yer tuturdu. Metal əritmək, metal tökmək və qara metal məmulatı istehsal etmək çox çətin bir prosesdir. Bu sahədə SSRİ-də əsasən domna sobaları və marten sobalarından istifadə olunurdu. Ancaq 70-ci illərdə elektrik sobalarının icad olunması və onların metal tökmək üçün, metal əritmək üçün daha da səmərəli olması müəyyən edilmişdir. Ona görə də biz bu zavodun əsasını qoyarkən, bütün SSRİ-nin tələbatının böyük bir hissəsini təmin etmək üçün elektrik sobaları – indi biz orada gördük, bax, onları yaratmaq istəyirdik.

Ona görə də burada belə böyük korpuslar tikildi, işə başlandı. Ancaq bildiyiniz səbəblərdən, bu işlər sonra dayandı və təəssüflər olsun ki, 1990-cı illərdən başlayaraq Azərbaycanda sənaye istehsalı tənəzzülə uğradı. Həm elektrotexnika zavodunun əsas korpusu get-gedə işini zəiflətdi və demək olar ki, indi o qədər də işləyə bilmir, yəni əsas profil üzrə işləyə bilmir, həm də bu da belə yarımçıq qaldı.

O vaxtlar biz başqa sistemdə – SSRİ sistemində idik. Ancaq SSRİ-də də ağır sənayenin inkişafı çox mühüm yer tuturdu. Əgər ağır sənaye, metallurgiya sənayesi SSRİ-də inkişaf etməsəydi, o, dünyada fəvqəldövlətlərdən birinə çevrilə bilməzdi.

Ancaq iş bundadır ki, o vaxtlar belə müəssisələr, zavodlar, adətən, Rusiyanın ərazisində yaradılırdı. Mən isə Azərbaycana rəhbərlik edən zaman bunların hamısını təhlil edəndə gördüm ki, yox, bunlar Azərbaycanda da yaranmalıdır. Nə üçün biz ancaq pambıq istehsalı, üzüm istehsalı, yaxud yüngül sənaye məhsulları istehsalı ilə məşğul olmalıyıq? Nə üçün bizim sənayemiz ancaq neft sahəsində olmalıdır? Bizdə boru-prokat zavodu yaradılmışdı. Amma o, az idi. Ona görə də biz o vaxt bu işləri başladıq. Yarımçıq qaldı, başa çatmadı. Ancaq indi bu korpuslar, bu binalar müstəqil Azərbaycan üçün gərəkli oldu və gərəkliidir. Əgər xarici investorlar indi bizim başqa belə iri ağır sənaye müəssisələrimizə də maraq göstərsələr və bu şirkət kimi, gəlib burada sərmayə qoysalar və müasir texnologiyanı buraya gətirsələr, Azərbaycanın imkanları hələ çoxdur.

Mən bu gün baxış zamanı maraqlanırdım ki, vaxtilə bu elektrik sobalarını yaradıb boru-prokat zavodundakı dörd marten sobasını elektrik sobaları ilə dəyişdirmək lazım idi. Onlar o vaxt artıq köhnəlmişdi, indi tamam köhnəlib və təəsüflər olsun ki, bizim o zavod – vaxtilə on minə qədər insan işləyən zavod indi çox ağır vəziyyətdədir. Biz onu bu vəziyyətdən özəlləşdirmə vasitəsilə, xarici investisiyanın buraya gətirilməsi vasitəsilə çıxarmaq istəyirik. Güman edirəm ki, bunu edəcəyik. Ona görə də mən indi maraqlandım.

Bizim Baş nazir mənə məlumat verdi ki, əgər indi buradakı elektrik sobasının yanında bir dənə də elektrik sobası tikilsə – Paolo Pərviz mənə dedi ki, tikiləcəkdir – onda Sumqayıt boru-prokat zavodunun tələbatı ödənəcəkdir. Bəlkə də oradaki

marten sobalarına heç ehtiyac olmayacaqdır. Görürsünüz, yaxşı bir iş başqa bir sahənin də işinin canlanmasına, inkişaf etməsinə əsas yaradır və kömək edir. Hesab edirəm, biz bunu etməliyik. Sən ikinci sobanı burada tikməlisən. Boru-prokat zavodunu da özəlləşdirmək üçün – bizim İqtisadi İnkişaf naziri indi bu işlə məşğul olur – birlikdə fikirləşməlisiniz ki, bunu nə cür təmin edərk və onun işə salınmasını necə təmin edərk. SSRİ dağılandan sonra, bilirsiniz, tələbat bir az azaldı. Artıq indi hiss olunur ki, həmin borulara ehtiyac var. Dünyanın çox yerlərində ehtiyac var.

Əgər poladtökmə zavodu ilk məhsulunu İsveçrənin böyük şirkətinə göndədirsə, ixrac edərsə, bu, Azərbaycan üçün nə qədər əhəmiyyətli bir haldır. Eləcə də həmin borular. Təbiidir ki, burada ikinci soba yaransa, metalın da keyfiyyəti yaxşı olacaq və boruların da keyfiyyəti yaxşı olacaqdır. Bunların hamısını etmək lazımdır.

Bizim iqtisadiyyat ağır yollardan keçərək irəliləyir. Bəzilərinə, yəni bu işi bilməyən adamlara, yaxud da ki, nə bilim, hansısa şəxsi məqsəd güdən adamlara, ya Azərbaycanı dağıtmaq istəyən adamlara elə gəlirdi ki, hər şeyi dağıtmaq lazımdır, hər şeyi tezliklə özəlləşdirmək lazımdır, ondan sonra Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf edə bilər. Onlar naşı adamlardır. Nəinki naşı adamlardır, ağılsız adamlardır. Məsələn, görürsünüz, xarici investorun gəlib burada bu işə başlaması və iki il müddətində bu zavodun yaranması üçün buna inam lazım idi. Azərbaycanda bu işi görməyin səmərəsini nümayiş etdirmək, bildirmək lazım idi. Yoxsa, hər şeyi dağıt, hər şeyi özəlləşdir. Orada da yəniüstə qalacaqdı, burada da yəniüstə qalacaqdı. Bizim özəlləşdirmə proqramının ikinci mərhələsi həyata keçirilir və ardıcıl surətdə həyata keçiriləcəkdir. Ancaq özəlləşdirmənin əsas məqsədi istehsalı artırmaq, iqtisadiyyatı inkişaf etdirməkdir. Əgər bu məqsədə nail ola bilmiriksə, demək, bu özəlləşdirmənin heç bir əhə-

miyyəti olmayacaq, olan şeylər də dağılacaqdır. Necə ki, bizim bəzi müəssisələri də dağıdıblar.

Beləliklə, mən çox məmnunam ki, biz bu gün burada zavodun işi ilə tanış olduq. Ümidvaram ki, Paolo Pərvizin zavodun gələcək proqramı haqqında verdiyi vədlər yerinə yetiriləcək, zavod genişlənəcək, tam güclü səviyyəsinə gəlib çatacaqdır və Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına öz faydasını verəcəkdir. Buraya 40 milyon dollardan artıq sərmayə qoyulubdur. Mən iki gün bundan qabaq Paolo Pərvizi qəbul etdim. O dedi ki, ildə 15 milyon dollar vergi veriləcəkdir. Elədirmi?

Paolo Pərviz: Bəli, elədir.

Heydər Əliyev: Sən bunu mənə demisən, burada da de.

Paolo Pərviz: Bəli, demişəm.

Heydər Əliyev: İndi sizdə 700 adam işləyir?

Paolo Pərviz: İndi burada 700 adam işləyir.

Heydər Əliyev: 700 adam işləyir. Sən mənə dedin ki, burada 1500 adam işləyəcəkdir. Elədir?

Paolo Pərviz: Bəli, işləyəcək.

Heydər Əliyev: Mənə dedilər ki, işləyənlərin maaşı 200–300–400 dollar səviyyəsindədir.

Paolo Pərviz: Cənab Prezident, 400 dollara qədərdir.

Heydər Əliyev: 400 dollara qədər alacaqlar. Demək, məsələnin ikinci tərəfi. Biz bir tərəfdən daxili istehsal yaradıırıq, o biri tərəfdən də Azərbaycanın bu məhsullara olan tələbatını ödəyirik və yeni iş yerləri açırıq. Bax, görürsünüz, neçə məsələ birdən həll olunur. Güman edirəm ki, bunlar hamısı həyata keçiriləcəkdir.

Burada cənab Paolo Pərviz bu işin görülməsində bizim, dövlətin, hökumətin köməyi, himayəsi haqqında danışdı və təşəkkürünü bildirdi.

Mən bu gün bəyan edirəm ki, hansısa xarici ölkədən, yaxud bizim vətəndaşlarımızdan kim bu cür işlər görmək istə-

yirsə, onlara indiyə qədər olduğundan artıq kömək edəcəyik, yardım edəcəyik və şərait yaradacağıq. Ancaq bu işləri görmək lazımdır. Buraya 40–50 milyon dollar vəsait qoyulubdur. Elə bilirsiniz ki, Azərbaycanda 40–50 milyon dollar vəsaiti olan biznesmen yoxdur? Var. Mən hesab edirəm ki, var. Düzdür, yoxlamamışam, amma hesab edirəm ki, var. Onlar öz pullarını qorxudan aparıb xarici banklarda saxlayırlar. Yaxşı, bunun nəticəsi nə oldu? Sən indi bunu qazanısan, ya oğurlanısan, nə etmişən – öz işindir. Yaxşı, aparıb bunu xarici bankda saxlayanda sənın mənfəətin nədir? Mənfəəti var. Amma məqsədin nədir? Ancaq gətir, qoy. Mən bir neçə dəfə demişəm.

Bizim bir neçə qərarlarımız var. Əgər gəlib belə iş görürsənsə, heç kəsdən soruşmayacaqlar ki, sən bu pulu haradan almısan. Yəni, o vəsaitin mənbəyini biz soruşmuruq. Mən bütün hüquq-mühafizə orqanlarına da göstəriş vermişəm. Mənim bu barədə fərmanlarım var. Bizim Milli Məclisin qərarı var. Ancaq təəssüf ki, hələ bizim öz biznesmenlərimizi bu böyük işlərə cəlb edə bilmirik. Onların çoxu elə xırda alverlə məşğul olur – nə bilim, oradan aldı, gətirdi, burada satdı, buradan da aldı, orada satdı. Ticarət deyəndə, elə bunun özü də ticarətdir. Amma kiçik ticarətlə məşğul olur. Təbiidir, çox qazanır, bəzən də vergidən gizlənir, oğurluq edir.

Pulları yığır, aparır altına qoyur. Ona görə mən bir də deyirəm, biz bu qaygını, bu yardımı etmişik və hər bir kəsə, hər bir xarici investora, hər bir Azərbaycan sahibkarına, biznesmeninə etməyə hazırıq.

Burada Paolo Pərviz çox geniş bir nitq söylədi. Düzdür, mənə dedi ki, 4 dəqiqə danışacağam. Tərcümə ilə də 4 dəqiqə olmadı. Yox, mən səni günahlandırmıram. Danışmalıydın, nə sözün var deməliydin. Ancaq sadəcə, yadına salıram ki, sən mənə 4 dəqiqə demişdin. Onun nitqində çox mənalı, əhəmiyyətli fikirlər var.

Məsələn, misal gətirdi ki, Amerikada investorları həvəsləndirmək üçün vergi sahəsində nə edirlər, yaxud İngiltərədə, İrlandiyada, başqa yerlərdə. Bunları bilmək lazımdır. Ona görə də onun burada belə faktları bəyan etməsi, mənə belə gəlir ki, çox faydalıdır. Bu təcrübədən hamı istifadə etməlidir. Təkcə hökumət yox, hamı istifadə etməlidir. Mən yenə o fikrə qayıdıram ki, əgər hansısa investor burada doğrudan da faydalı iş görsə, biz ona da sizə yaratdığımız imkanları yaradaçağıq. Amma biz çox iş görmüşük.

Məsələn, bir-iki ay bundan öncə mən özəlləşdirilmiş bütün müəssisələrin, kolxozların, sovxozların indiyə qədər olan borclarının tamamilə silinməsi haqqında fərman verdim. Mən təklif verdim, Milli Məclis qanun çıxardı, ondan sonra da fərman verdim. Təsəvvür edin, zavod var ki, 30 ildir işləyibdir, filan qədər borcu var. İndi gəlib bunu özəlləşdirmək istəyəndə o adama deyirlər ki, gərək sən bu borcları da verəsən. Mən bir neçə ildir mübarizə aparırdım ki, gəlin özəlləşdirməni səmərəliləşdirmək üçün bu borcları silək. Deyirdilər, yox, olmaz. Axırda məcbur etdim və bütün borcları sildik. Yaxud biz kolxozları, sovxozları ləğv etmişik. Torpağı kəndlilərə vermişik. Amma o kolxozların dövlətə olan borcu qalıbdır. Yəni o kolxozların borcu kimi dövlətə gələcək gəlirdir. Rasizadə, elədir?

Artur Rasizadə (*Baş nazir*): Cənab Prezident, bəli, elədir.

Heydər Əliyev: Yaxşı, kolxozu ləğv etmişik, torpaqlar özəlləşib, mal-qara özəlləşib, hər şey özəlləşib, indi bank kolxozun bu borcunu gedib kimdən alacaqdır? Bax, bizdə belə paradokslar var. Bununla onu demək istəyirəm ki, bizim o qərarımız, qəbul olunmuş qanun və mənim fərmanım, görürsünüz, çox ciddi, radikal bir addımdır. Bu addımla biz sahibkarlara daha da şərait yaradıırıq, özəlləşdirməni daha da güclü, səmərəli aparmaq üçün imkanlar yaradıırıq. Bəlkə də,

bizim İrlandiyadakı qədər güzəşt qoymağa imkanımız yoxdur. Amma hərənin öz tutumu var. Öz imkanlarımıza görə bunu edirik və edəcəyik.

Əsas məsələlərdən biri, mən bunu əvvəllər də demişəm, daxili istehsalı inkişaf etdirmək, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarını daxili istehsalda əldə olunan məhsul vasitəsilə təmin etmək və idxalı azaltmaqdır. Burada deyildi ki, Ukraynadan, Belarusdan müxtəlif ölçülü armaturlar gətirilib Azərbaycanda satılır. Biz bunun əleyhinə gedə bilməzdik. Çünki bizdə belə istehsal yox idi. Mən maraqlandım. Bəziləri burada xırda sexlər yaradıblar. Amma o sexlərdə keyfiyyətli armatur istehsal olunmur. Bu armaturların çoxu inşaata gedir. Elədir, yoxsa yox?

Artur Rasizadə: Bəli, elədir.

Heydər Əliyev: Demək, bizim inşaatımız da keyfiyyətli olmalıdır. İnşaatımızın keyfiyyətli olması üçün dəmir armaturlar gərək keyfiyyətli olsun, müasir standartlara cavab versin. O xırda sexlər bunu edə bilməz. Mən Ukraynadan, Rusiyadan gətirilənlərin də keyfiyyətini bilmirəm. İndi bizdə belə bir böyük müəssisə yaranandan sonra, təbiidir ki, biz daxili istehsalı qorumalıyıq. Ona görə də bizim hökumətimiz, Nazirlər Kabineti fikirləşməlidir, lazımi tədbirlər görülməlidir. Gömrük Komitəsi bunu özbaşına edə bilməz. Ancaq gərək biz müəyyən edək. Daxili istehsalı qorumaq üçün bu, dünyada məşhur olan bir metoddur. Biz yeni bir şey icad etmirik. Onun qorunması üçün, əlbəttə, bizim özümüzdə istehsal olunan məhsulların xaricdən gətirilməsini müəyyən qədər məhdudlaşdırmalıyıq, yaxud onlara qoyulan vergiləri artırmalıyıq.

Dünən idi, ya iki gün bundan öncə Paolo Pərviz mənə dedi ki, bizim vergi kodeksində çox məhsul istehsal edən, yaxud gəlir götürən şirkətlərdən vergi yüksəkdir. Fazil, elədir, yoxsa, yox?

F a z i l M ə m m ə d o v (*Vergilər naziri*): Cənab Prezident, elə deyil. 100 milyon manata qədər 2 faiz, 100 milyon manatdan çox isə 18 faiz əlavə dəyər vergisi verirlər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Eyni şeyi o da mənə dedi. Amma əgər onun dediyi həqiqətdirsə, bunun içində nə var? İçində o var ki, xaricdən həmin armaturları gətirirlər, ayrı-ayrı şirkətlərə verirlər. O da 100 min dollarlıqdan artıq satmır, ona görə siz ondan 2 faiz vergi götürürsünüz. Amma indi bu nə etsin? Bu da versin o biri şirkətlərə? Mən demirəm ki, bundan az vergi götürün. Vergi qanunu qanundur. Amma o fırıl-daqlar ki, var, edirlər, siz, təkcə siz yox, bizim başqa müvafiq orqanlarımız da gərək biləsiniz – hansı şirkət nə qədər gətirir. Tutaq ki, 500 min, 200 min dollarlıq məhsul gətirir. Ondan 18 faiz götürün. Amma əgər o çox gətirirsə, vergini azaltmaq üçün ona-buna paylayırsa, demək, o sizi də aldadır, bizi də aldadır. Belə olanda, demək, bunlar eyni şəraitdə olurlar. Bu da bizim daxili istehsala zərər gətirəcəkdir. Yəni 18 faizi azaltmaq lazım deyil, amma elə olmalıdır ki, onlardan da iki faiz yox, 18 faiz alասınız.

Ümumiyyətlə, bu sahədə, yəni ölkəyə xarici investisiyanın gətirilməsi üçün, xarici investorların, bizim öz sərmayəçilərimizin daha da səmərəli işləməsi üçün, şərait yaradılması üçün dünya təcrübəsindən istifadə etmək lazımdır.

Aydındır, inkişaf etmiş ölkələrdə, böyük imkanlara malik olan ölkələrdəki – hansıları ki, burada dedilər – qaydaların hamısını bizdə kor-koranə tətbiq etmək olmaz. Ancaq o təcrübələrdən istifadə etmək lazımdır. Bizdə hər şey yenidir.

Bizim təcrübəmiz azdır. Amma bazar iqtisadiyyatı ilə gədən ölkələrin həm böyük təcrübəsi var, həm də onlar çox çevik hərəkət edirlər, lazım olan zaman manevr edirlər ki, həm istehsala stimulyon versinlər, həm də dövlətin vergiləri gəlsin və dövlət xeyir götürsün.

Mən bu fikirlərimi sizə çatdıraraq onu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi siyasət öz müsbət nəticələrini verir. Biz bu siyasəti bundan sonra da davam etdirəcəyik. Ancaq ona müəyyən mərhələlərdə, əlbəttə, baxmaq lazımdır, yəni çeviklik göstərmək lazımdır. Çeviklik göstərmək lazımdır ki, hansısa qərar üç il bundan qabaq qəbul olunubsa və əgər indi şərait dəyişilibsə, bəlkə müəyyən dəyişikliklər etmək lazımdır. Yəni gərək biz daim bazara nəzarət edək. İdxal-ixrac prosesinə daim nəzarət edək. Biz liberal iqtisadiyyat yaratmışıq. Liberal ticarət yaratmışıq. Ancaq gərək biz bunlara daim nəzarət edək ki, dəyişikliklər zamanı biz də öz dəyişikliklərimizi aparaq və ölkəmiz bütün bu proseslərdən mənfəət götürsün, Azərbaycanda isə özəl sektor inkişaf etsin.

Mən bu hadisə münasibətilə sizin hamınızı, bu kollektivi bir daha təbrik edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bu nümunə həm xarici investorlar üçün, həm də ölkəmizdə olan biznesmenlər üçün çox dəyərli olacaqdır. Mənim burada verdiyim bəzi izahatlar və bəzi bəyanatlar da insanların daha da çox investisiya qoymasına kömək edəcəkdir. Biz isə – Azərbaycanın hakimiyyət orqanları bütün bu məsələlərin həyata keçirilməsində lazımi qayğımızı, diqqətimizi göstərəcəyik. Mən əvvəllər demişəm, bir də demək istəyirəm. Özəl sektora kömək etmək lazımdır. Özəl sektorun işinə qanunsuz müdaxilə etmək lazım deyil. Vergilər Nazirliyi yeganə nazirlikdir ki, özəl sektorla əlaqə qurub vergisini alır. Amma onun da borcu ondan ibarətdir ki, vergidən yayınanları, aldananları, fırıldaqçıları meydana çıxarsın. Mən hesab edirəm ki, – indi düzdür, vergidən gəlirimiz artıbdır – hələ ki, bizim özəl sektorda olan sahibkarların hamısının vergisi gəlib çatmayıbdir.

Burada çox elektrik enerjisi istifadə olunacaqdır. Təbiidir ki, onun pulunu vaxtında verəcəklər. Su istifadə olunacaq,

onun da pulunu verəcəklər. Ancaq onu da demək istəyirəm ki, bizdə elektrik enerjisi istehsalı son vaxtlar artıbdır. Həm Yenikənd elektrik stansiyasını tikmişik, həm də Bakıda bir nömrəli İstilik Elektrik Mərkəzində birinci enerji bloku işə düşübdür. Oraya 50 milyon dollar sərmayə qoymuşuq, indi ikincisi tikilir. Beləliklə, elektrik enerjisi istehsalı artıbdır. Ancaq elektrik enerjisindən istifadə edən həm vətəndaşlar, həm də müəssisələr, özəl sektor, dövlət müəssisələri onun haqqını vermirlər.

Bir neçə gün bundan öncə bizim qəzetlərdə, televiziya da göstərildi ki, elektrik enerjisindən istifadəyə görə hansı rayon nə qədər haqq veribdir. Şəmkir rayonunda istifadə olunan elektrik enerjisinin cəmi 2 faizinin haqqı verilibdir. Biz bununla iqtisadiyyatı saxlaya bilərikmi? Mingəçevirdə elektrik stansiyasında işləyən adamların maaşları bir az gecikibdir. Ona görə onlar çox etiraz çıxışları edirlər. Necə deyərlər, bu, real vəziyyətdir. Amma əgər istehsal etdiyimiz elektrik enerjisinin, heç olmasa, 50 faizinin, 60 faizinin haqqı yığılsaydı, biz çox şey edə bilərdik. Bəlkə də bunun bu zavoda aidiyyəti yoxdur. Çünki bunlar bu işdə hər şeyi normal edəcəklər. Bu gün həm dövlət müəssisələri, həm də özəl sektor – lap kiçik mağazadan tutmuş, böyüyünə qədər – elektrik enerjisindən istifadə edənlərin hamısı onun haqqını verməlidir. Əgər bu olmasa, biz nə qədər çox iş görsək də, iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirə bilməyəcəyik.

Mən sizin hamınızı bir daha təbrik edirəm. Arzu edirəm ki, bu proqramın sona çatması gecikməsin. Proqramı tam sona çatdıran zaman mənə xəbər edərsiniz. Sizə söz verirəm ki, mən yenə gələcəyəm, sizinlə yenə görüşəcəyəm. Hamınıza uğurlar arzulayıram. Sağ olun. Salamət qalın.

**HİNDİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB KOÇERİL RAMAN NARAYANANA**

Hörmətli cənab Prezident!

Kerala ştatında sərnişin qatarının qəzaya uğraması nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı xəbərini kədər hissi ilə qarşıladım.

Baş vermiş faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailə üzvlərinə və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verir, yaralananların və xəsarət alanların tezliklə sağalmasını arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 iyun 2001-ci il

**HİNDİSTAN RESPUBLİKASININ
BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ATAL BİHARİ VACPAİYƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Kerala ştatında baş vermiş dəmir yolu qəzası nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı xəbəri məni ürəkdən kədərləndirdi.

Bu faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verir, yaralananlara və xəsarət alanlara şəfa diləyirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 iyun 2001-ci il

**PERU RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB VALENTİN PANİAQUA KORASAOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Ölkənizin cənubunda baş vermiş zəlzələ nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı və dağıntı xəbərini kədər hissi ilə qarşıladım.

Baş vermiş faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailə üzvlərinə və yaxın adamlarına dərin hüznlə başsağlığı verir, zəlzələnin nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılmasını arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 iyun 2001-ci il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SİLAHLI QÜVVƏLƏRİ GÜNÜNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ

Respublika sarayı

25 iyun 2001-ci il

Əziz əsgərlər, zabitlər, generallar!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Sizi, bütün Azərbaycan vətəndaşlarını Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinin 83-cü ildönümü bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və Azərbaycan Milli Ordusuna, Silahlı Qüvvələrinə gələcək uğurlar arzulayıram.

Hər bir dövlətin ordusu onun əsas sütunlarından biridir. Deyə bilərəm ki, bəlkə də onurğa sütunudur. Ordu tarixən həmişə dövlət üçün, xalq, millət üçün ən əziz anlayış olmuşdur. Bu, indi müstəqil Azərbaycan dövlətində də belədir. 83 il bundan öncə Azərbaycanda dövlət müstəqilliyini elan etmiş ilk xalq cümhuriyyəti dərhal Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin yaranması haqqında qərar qəbul etmişdir. Bu təbiidir.

Heç bir müstəqil dövlət, ölkə ordusuz yaşaya bilməz. Ordu hər bir ölkənin ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin və müstəqilliyinin təminatçısıdır. Ona görə də Azərbaycanda dövlət müstəqilliyimizin bərpa olunmasının 10-cu ildönümünü keçirməyə hazırlaşaraq, biz bu gün böyük ruh yüksəkliyi ilə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin bayramını, 83-cü ildönümünü böyük iftixar hissi ilə keçiririk və bununla bir daha həm vətəndaşlarımıza, həm də bütün dünyaya bəyan edirik ki, müstəqil

Azərbaycan dövlətinin ona layiq, onun müstəqilliyini qorumağa və möhkəmləndirməyə qadir olan güclü ordusu var.

Müdafiə naziri general-polkovnik Səfər Əbiyev ordunun, silahlı qüvvələrin yaranması və keçdiyi yol haqqında, xüsusən son 10 il ərzində ordu quruculuğu prosesi haqqında ətraflı məlumat verdi. Həqiqət bundan ibarətdir ki, Azərbaycanda ordu quruculuğu dərhal, milli ordu, silahlı qüvvələr yaradılması haqqında 1991-ci ilin oktyabr ayında qəbul olunmuş qərar əsasında yaranmağa başlasaydı, bəlkə də, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsində bizim indi belə ağır vəziyyətə düşməyimiz və çətinliklərlə rastlaşmağımız olmazdı. Təəssüflər olsun ki, o vaxt böyük səhvlərə, xəyanətlərə, cinayətlərə yol verilibdir. Ona görə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edib dövlətini qurarkən və Ermənistanın ondan bir neçə il əvvəl Azərbaycana başladığı təcavüzün qarşısını almağa çalışarkən onun mütəşəkkil, peşəkar ordusu olmamışdır.

Təbiidir, peşəkar ordunun yaranması bir ayda, yaxud bir ildə başa çata bilməz. Ancaq zamanın tələbləri bəzən elə vəziyyət yaradır ki, bir ildə görülen işi bir ayda görmək lazımdır. Bu mümkündür. Çünki Azərbaycan xalqının tarixi keçmişi, keçən əsrlərdə müxtəlif döyüşlərdə göstərdiyi rəşadət və qəhrəmanlıq nümunələri onun qəlbində daim yaşamışdır. Ona görə də bu hissiyyatları oyatmaq lazım idi, bunları hərəkətə gətirmək lazım idi. Ancaq bu edilməyibdir. Bunlara baxmayaraq, ilk illərdə ordu quruculuğu sahəsində böyük səhvlərin buraxılmasına baxmayaraq, ordu quruculuğuna gec başlamağımıza baxmayaraq, son illərdə ordu quruculuğunda aparılan işlər Azərbaycanda mütəşəkkil, güclü, qüdrətli ordu, silahlı qüvvələr yaratmağa imkan veribdir. Biz bunu Azərbaycanın 10 illik müstəqillik dövründə ən əsas nailiyyətlərdən biri hesab edirik.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əldə olunandan sonra indiyə qədər keçdiyi tarix, yaşadığı günlər hamıya məlumdur.

Ancaq Azərbaycan xalqı, onun yaratdığı dövlət, onun yaratdığı silahlı qüvvələr böyük sınaqlardan, çətinliklərdən keçərək, böyük itkilər verərək Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini ilbəil yaşadıb, möhkəmləndirib, inkişaf etdirib və artıq indi dönməz vəziyyətə gətirib çıxarıbdır.

Biz bu gün ordumuzun vəziyyətindən məmnun ola bilərik. Ancaq hələ ordunu tam yüksək səviyyəyə qaldırmaq üçün, müasir tələblərə, beynəlxalq standartlara çatdırmaq üçün və silahlı qüvvələri həqiqətən məğlubolmaz səviyyəyə çatdırmaq üçün bundan sonra çox iş görməliyik. Bunun üçün bizim indi imkanlarımız var. Bunun üçün ən böyük imkanımız bizim vətənpərvər, vətəninə, müstəqil dövlətinə sədaqətli əsgərlərimizdir, gənclərimizdir.

Biz burada cəbhə bölgəsindən gəlmiş, hərbi məktəblərdə oxuyan gənclərimizi dinlədik. Doğrusu, mən bu işin təşkilatçısı olmağıma baxmayaraq, ordu quruculuğu ilə hər gün məşğul olmağıma baxmayaraq, onların çıxışları, səmimi sözləri və onların verdiyi bəyanatlar məni heyran etdi, məndə çox böyük hisslər yaradı. Budur Azərbaycan əsgəri, budur Azərbaycan ordusunun əsası! Biz artıq bu yolla gedirik. Bizim artıq belə vətənpərvər əsgərlərimiz, zabitlərimiz, gənclərimiz var.

Sevindirici hal ondan ibarətdir ki, indi özünü hərbi peşəyə həsr etmək istəyən gənclər ilbəil artır.

Mən bunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm ona görə ki, vaxtilə biz müstəqil olmadığımız zaman, sovet hakimiyyəti dövründə Azərbaycan gənclərinin içərisində özünü hərbi peşəyə həsr etmək istəyənlər az idi. Bəlkə də bunun obyektiv səbəbləri var idi. Çünki gənclər böyük sovet ordusunda xidməti, yaxud orada uzunmüddətli xidməti sevmirdilər, ya da başqa sənətləri bundan üstün tuturdular. Ancaq indi müstəqil Azərbaycanda və xüsusən biz orduda qanun-qayda yaradandan sonra, orduda sistemli olaraq kadr hazırlığına başlayandan

sonra hərbi peşəni mənimsəmək və özünü hərbi peşəyə həsr etmək istəyən gənclərimiz çoxdur. Hesab edirəm ki, bu bizim ordumuzun bu günü və gələcəyi üçün çox əhəmiyyətli bir hadisədir.

Burada 30 il bundan öncə yaranmış Cəmşid Naxçıvanski adına İxtisaslaşmış Orta Hərbi Məktəb haqqında, indiki Hərbi Lisey haqqında sözlər deyildi. Mən bilirdim. Amma burada o liseyin gənc müdavimi çıxış edərkən, liseyin tarixi haqqında bir neçə söz deyərəkən və həmin məktəbdən, liseydən gələcəyə yol alıb, zabit olub, torpaqlarımızın müdafiəsi zamanı şəhid olan insanların adlarını çəkərkən, milli qəhrəmanların adlarını çəkərkən, yüksək zabit rütbələrinə çatmış insanların adlarını çəkərkən görürsən ki, bizim Azərbaycan gənclərində hərbi peşəni mənimsəmək qabiliyyəti çox yüksəkdir. Sadəcə, bunu təşkil etmək lazımdır. Biz o vaxt, o şəraitdə belə bunu təşkil etmişdik. Amma bu gün, müstəqil dövlət şəraitində biz çox geniş, əhatəli hərbi təhsil məktəbləri yaratmışıq, hərbi təkmilləşdirmə məktəbləri yaratmışıq.

Bunlar artıq öz nəticələrini verir və bundan sonra daha da çox verəcəkdir.

Mən bu günlərdə Bakı Ali Birləşmiş Komandanlar Məktəbini ziyarət edərkən, onun işi ilə, vəziyyəti ilə tanış olarkən çox böyük razılıq hissi keçirdim. Demək, gördüyümüz işlər nəticəsini verir. Orada çox yaxşı şeylər var. Amma hamısından yaxşı o məktəbin kursantlarıdır. Mən orada ayrı-ayrı siniflərdə, laboratoriyalarda onlarla, yaxud onların gənc müəllimləri ilə danışarkən gördüm ki, bizim Azərbaycan ordusunun gələcəyi nə qədər böyükdür və güclüdür. Bir də əsas ondan ibarətdir ki, vaxtilə həmin o Naxçıvanski adına məktəbdə biz ali hərbi məktəblərə kadr hazırlamaq üçün onlara rus dili öyrədirdik. Çünki bütün SSRİ-nin ali hərbi məktəbləri, təbiidir ki, rus dilində təhsil verirdi. Bu məktəbin yaranmasının bir səbəbi də ondan ibarət idi, bizim uşaqlar,

gənclər rus dilini öyrənsinlər ki, gedib SSRİ-nin ali hərbi məktəblərinə daxil ola bilsinlər. O zaman bu tələb var idi. Biz bunu da etdik. Amma indi bizim ordumuzda, məktəblərimizdə, həmin mən gördüyüm məktəbdə, yaxud o liseydə, hərbi hissələrdə hər şey Azərbaycanın dövlət dilində, ana dilində – Azərbaycan dilində keçirilir. Bunun çox böyük əhəmiyyəti var.

Bilirsiniz ki, bir neçə gün bundan öncə mən Azərbaycanın dövlət dilinin, Azərbaycan dilinin tətbiq olunması ilə əlaqədar bəzi məsələlərin təşkil olunması üçün xüsusi fərman vermişəm. Orada çox konkret vəzifələr və müddətlər qoymuşam. Bu, təkcə ordu üçün deyil, Azərbaycanın bütün hakimiyyət orqanları üçündür. Azərbaycanın bütün vətəndaşları üçündür. Azərbaycanın bütün informasiya orqanları üçündür. Bu hamı üçündür. Mən o cümlədən latın əlifbasına keçmək haqqında konkret müddət qoymuşam. İndi artıq görürəm ki, qəzetlər əl-ayağa düşüblər. Hər qəzet latın əlifbası və kiril əlifbası ilə yazıları hər nömrədə verir. Bəs bunu indiyə qədər niyə vermirdiniz?

10 il bundan öncə, 1991-ci ilin gərək ki, oktyabr ayında qərar qəbul olunubdur ki, Azərbaycan latın əlifbasına keçsin. Zaman keçib, hakimiyyətdən biri düşüb, o birisi qalxıb, o birisi düşüb, yenisi gəlib. Ancaq latın əlifbasına keçmək böyük bir problem olubdur. Bəziləri, hətta mən gördüm, belə fikir ortaya atıblar ki, Heydər Əliyev belə ciddi fərman verib ki, bizim qəzetlərimiz oxunmasın, ya çöksün. Məgər latın əlifbası bir qəzet üçün mü lazımdır? Qəzetlər bu işin balaca hissəsini təşkil edir. Bu, həyatın bütün sahələri üçün lazımdır.

Bəziləri belə fikir söyləyirdilər ki, bunun üçün zaman lazımdır, keçmək çətin olacaqdır. Mən keçmiş, tarixi xatırlayıram. 1923-cü ildə Azərbaycanda ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçmək haqqında dekret verilibdir. İki-üç il içərisində Azərbaycanda latın əlifbası bütün hər yerdə tətbiq

olunub. Mən 1929-cu ildə orta məktəbə daxil olmuşam. Mən orada ərəb əlifbasını görmədim. Mən təhsilimi birinci sinifdən latın əlifbası ilə başlamışam. Mən 1939-cu ildə orta məktəbi latın əlifbası ilə qurtarmışam. Ancaq o vaxt qərar qəbul olundu ki, kiril əlifbasına keçsinlər. Bir-iki il ərzində kiril əlifbasına keçdilər. Nə üçün o vaxt bunlar mümkün idi, indi mümkün deyil? Mən fürsətdən istifadə edib, bu barədə ona görə izahatlar verirəm ki, həqiqətən hər kəs Azərbaycanın müstəqilliyini sevirsə, həqiqətən azərbaycanlıdırsa, həqiqətən Azərbaycanda fəaliyyət göstərmək istəyirsə, o öz doğma ana dilini, Azərbaycan dilini bilməlidir, o dildə yazıb-oxumalıdır və qəbul olunmuş latın əlifbasını mənimsəməlidir.

Ancaq bir tərəfdən, mənim bu fərmanıma, nə təhər deyərlər, cürbəcür rəng verənlər, o biri tərəfdən də, bizim hərbi məktəbimiz. Orada hər şey latın əlifbasındadır. Hər şey Azərbaycan dilindədir. Bilirsiniz, bu, hər sahədə böyük inqilabdır. 70 illik sovet hakimiyyətinin süqutundan sonra yaranmış müstəqil dövlətdə, Azərbaycanda hər sahədə ana dilinin, Azərbaycan dilinin tətbiq olunmasını təmin etmək mümkün idi və bundan daha da yaxşı tətbiq etmək olardı. Amma başqalarına nisbətən orduda, silahlı qüvvələrdə çətin idi. Çünki əvvəlcədən bizim ordunun əsasını təşkil edən həmin o illər fədakarlığımızın nəticəsində SSRİ-nin ali məktəblərində təhsil almış komandirlər idi. Onlar hər şeyi rus dilində edirdilər. Ona görə də orduda ədəbiyyat, dərsliklər – hamısı rus dilində idi. Ona görə orduda bu proses başqa sahələrə nisbətən daha da çətin idi. Bu da real idi. Ancaq sevindirən odur ki, ordu, silahlı qüvvələr bu vəzifəni həyata keçirirlər və bütün hərbi məktəblərdə dərslər Azərbaycan dilində keçilir. Güman edirəm ki, onlar başqa bütün sahələrdən də vaxtından qabaq – mən avqustun 1-dək vaxt qoymuşam – hər yerdə latın əlifbasını tətbiq edəcəklər.

Ordu yaratmaq, qurmaq asan bir şey deyildir. Əgər nəzərə alsaq ki, sovet hakimiyyəti dövründə bizdə bunun əsası olmayıbdır, bu, asan bir şey deyildir. Ona görə də ordunun, silahlı qüvvələrin yaranmasına, ordu quruculuğuna dövlətin, bütün hakimiyyət orqanlarının xüsusi qayğısı olmalıdır. Azərbaycanın dövləti, Azərbaycanın prezidenti, Ali Baş Komandan bu qayğını göstərir və bundan sonra da göstərəcəkdir. Ancaq bu, təkə məndən asılı deyildir. Hər bir hakimiyyət orqanının kiçik ya böyük hissəsi, hər bir vətəndaş hər bir sahədə ordu quruculuğuna gərək öz töhfəsini, öz payını versin. Çünki ordu xalqındır. Ordu, silahlı qüvvələr xalqın təhlükəsizliyini və müstəqil dövlətin suverenliyini, müstəqilliyini qorumaq üçün lazımdır. Ona görə də bu, ayrı-ayrı təşkilatların işi deyildir. Təbiidir ki, birinci növbədə Müdafiə Nazirliyi, başqa birləşmələr, nazirliklər özləri qarşılarında qoyulan vəzifələri layiqincə yerinə yetirməlidirlər.

Ancaq eyni zamanda hər bir vətəndaşda, birincisi, gərək orduya məhəbbət, orduya hörmət olsun və ikincisi, orduya qayğı göstərsin. Ordu ilə, silahlı qüvvələrlə əlaqədar olan məsələlərdə başqa heç bir fikir ola bilməz. Bu hamı üçün lazımdır. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün lazımdır. Mən bu gün bu sözləri deyərək ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, biz bundan sonra hər tərəfdən belə bir qayğının şahidi olacağıq. Ancaq indiyə qədər görülən işlər və ordunun mövcud vəziyyəti Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin orduya göstərdiyi qayğını nümayiş etdirir. Amma mən hesab etmirəm ki, biz bunun hamısını etmişik. Yox. Hər il, yaxud il yox, hər ay yeni-yeni problemlər çıxır. Onları həll etmək lazımdır, onlara qayğı göstərmək lazımdır. Bunu edirik və edəcəyik.

Sizə bildirmək istəyirəm ki, mən bu gün Azərbaycan Silahlı Qüvvələrində, Müdafiə Nazirliyinin Silahlı Qüvvələrində bütün vəzifələri daşıyan bizim hərbiçilərin, hətta mülki vətən-

daşların aylıq maaşlarını və rütbəyə görə aldıkları əlavə pulun miqdarını 50 faiz artırmışam. Ancaq hesab edirəm ki, bizim silahlı qüvvələrin zabitləri və bütün şəxsi heyəti bu qayğıya öz işlərini daha da yaxşılaşdırmaqla cavab verəcəklər. Eyni zamanda bəyan edirəm ki, hələ bu da son hədd deyildir. Nə qədər yaxşı xidmət etsəniz, dövlət sizə bir o qədər çox qayğı göstərəcəkdir.

Silahlı qüvvələrdə xidmət edən insanı başqa vətəndaşlardan ayıran onun hərbi geyimidir. İndiyə qədər Azərbaycanda silahlı qüvvələrdə hərbi geyim hələ ki, müstəqil Azərbaycanın xüsusiyyətlərini əks etdirən və dünya standartlarına yaxın olan səviyyəyə gəlib çatmayıbdır. Əksəriyyəti keçmiş sovet ordusundan qalan geyim formalarıdır. Bəziləri onu özləri bir balaca modernləşdiriblər. Məsələn, dünən Müdafiə naziri Səfər Əbiyev yanımda olanda dedim, sənin kitelin – azərbaycanca bilmirəm nə deyirlər – sovet generalının kitelinə oxşayır. Çünki mən də vaxtilə general olanda beləsini geyinirdim. Deyir yox, bu elə deyildir. Deyirəm, nədir? Deyir ki, burada iki cib artırmışıq. Deyirəm, daha nələr? Deyir, burada da nəşə var. Ancaq bununla onu demək istəmirəm ki, Səfər Əbiyev mühafizəkardır. Əksinə, bizim bütün ordunun, Müdafiə Nazirliyində xidmət edənlərin hamısının Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyi tərəfindən hazırlanmış və təqdim olunmuş geyim formalarına mənim tərəfimdən baxıldı. Onlar mənə dedilər ki, iki ildir dünya təcrübəsini toplayıblar, müxtəlif mütəxəssisləri cəlb ediblər, formaları hazırlayıblar. Təbiidir, mən mütəxəssis deyiləm, sadəcə, həmin formalar nə şəkildədir, mənə nə verdilər, onu da təsdiq etdim. Bu gün sərəncam verdim. Bu da sizin bayramınıza yeni bir hədiyyədir.

Ordu qurmaq, silahlı qüvvələr yaratmaq böyük bir bina tikmək deyil. Məsələn, bu sarayı görürsünüz. 1970-ci ildə bunu başladıq, iki il müddətində bu sarayı tikdik. İndi artıq 30 ilə yaxındır ki, Azərbaycan xalqına xidmət edir. Təbiidir,

burada bəzi təmir işləri görüldü, amma bu, tikilmiş bir bina-
dır. Eləcə də başqaları. Amma ordu canlı orqanizmdir. Bizim
bütün silahlı qüvvələrimiz canlı orqanizmdir. Bu, bir tərəfdən,
canlı orqanizm kimi yaşayır, ikinci tərəfdən isə, canlı or-
qanizm kimi daim inkişaf etməlidir. Ordunu birdəfəlik yarat-
dın, qurtardın və bununla da iş bitdi – bunu heç zaman de-
mək olmaz.

Ona görə də bizim indiyə qədər gördüyümüz işləri və ordu
hissələrində olan vəziyyəti müsbət qiymətləndirərək, mən bu
gün sizə deməyi borc bilirəm ki, gərək birincisi, bu sahəyə cavab
verən orqanlar ordu quruculuğu ilə hər gün məşğul olsunlar,
ikincisi, bu sahəyə kömək edən və bütün başqa sahələrdən bu
sahə üçün yardımçı olan təşkilatlar bu işlə məşğul olsunlar.
Beləliklə, biz silahlı qüvvələrimizi ilbəl təkmilləşdirməliyik,
onun gücünü artırmalıyıq, peşəkarlıq səviyyəsini yüksəltməliyik,
təchizatını ilbəl yaxşılaşdırmalıyıq.

Elə etməliyik ki, orduda hər bir əsgərin, hər bir zabitin öz
biliyini, bacarığını, gücünü, vətənpərvərliyini nümayiş etdir-
mək üçün həqiqətən imkanları olsun. Ona görə də biz bu sa-
hədə olan nöqsanları da qeyd etməliyik. Onların aradan qal-
dırılması ilə də məşğul olmalıyıq.

Bu gün bayramdır. Bayram vaxtı daha çox xoş sözlər
deyilir, təriflər deyilir. Buna əsas var. Siz də dediniz, mən də
dedim.

Ancaq hesab edirəm ki, görülməli işlər hələ bizim müs-
təqil dövlətin, Azərbaycanın müstəqilliyinin, suverenliyinin və
ərazi bütövlüyünün təmin olunması üçün yetərli deyildir.

Doğrudur, dərhal bildirmək istəyirəm ki, burada çıxış
edənlər dedilər – Azərbaycan bu gün güclü orduya malikdir və
Azərbaycanın torpaqlarının qorunmasına qadir olan ordumuz
var və Azərbaycan əsgəri bu gün canını verib, şəhid olub
Azərbaycanın müstəqilliyini, torpaqlarını qorumağa hazırdır.
Ancaq bununla yanaşı, Azərbaycan əsgərinin, silahlı qüvvələrin

daha da yüksək səviyyəyə qalxması üçün işlər görmək lazımdır. Bunu Müdafiə Nazirliyi etməlidir. Bunu hərbi hissələrin komandanları etməlidir. Bu, yuxarıdan aşağıya, nazirdən tutmuş ən kiçik komandirə qədər hər birinin vəzifəsidir.

Mən bu gün prezident kimi, Ali Baş Komandan kimi tələb edirəm ki, bu vəzifələr istənilən səviyyədə, günün tələbatına uyğun olan səviyyədə yerinə yetirilsin. Bunu ona görə deyirəm ki, əldə olunan nailiyyətlərlə yanaşı, müxtəlif səviyyədə olan hərbi hissələrin işində, Müdafiə Nazirliyinin işində, başqa silahlı qüvvələrin işində nöqsanlar da var, qüsurlar da var, çatışmazlıqlar da var. Bunlar bizi narahat edir. Şəxsən mənə narahat edir.

Doğrudur, bəzi qüvvələr ayrı-ayrı nöqsanları şişirdərək, Azərbaycan ordusu haqqında mənfi fikir yaratmağa çalışırlar. Amma bilmirəm, onlar kimə xidmət edirlər. Nə haqda mənfi fikir yaradırsan yarat – istəyirsən prezident haqqında, istəyirsən hökumət haqqında. Amma ordu haqqında mənfi fikir yaratmaq olmaz!

Bizim vəzifəmiz mənfi cəhətləri görmək, onları aradan qaldırmaq və silahlı qüvvələrin şəxsi heyətini daha da ruhlandırmaqdan ibarət olmalıdır.

Hər il bizim orduya yeni çağırış gedir. Orduda xidmət dövrü, yəni gənclərin məcburi hərbi xidməti bir il altı aydır. Ali təhsili olanlar üçün bir ildir. Mən hesab edirəm ki, bir il altı ay da, bir il də azdır. Ancaq gənclərimizin hamısını ordu xidmətindən keçirmək üçün, hesab edirəm ki, bu cür sistem optimaldır. Ancaq burada nöqsanlar çoxdur. Birinci nöqsanlar hərbi komissarlıqlarda olan nöqsanlardır. Bu təkcə hərbi komissarlıqlarda yox, bütün Müdafiə Nazirliyində, başdan-ayağa sistemdə olan nöqsanlardır. İndi Azərbaycanda orduda xidmət etmək üçün, yəni orduda xidmət yaşına çatmış gənc, fiziki cəhətdən hazırlıqlı övladlarımız var. Hərbi komissarlıqlar hərbi mükəlləfiyyəti təmin edərkən, gərək onları düzgün

seçsinlər. Amma təəssüf ki, hərbi komissarlıqlarda bəziləri vəzifələrindən sui-istifadə edib rüşvətxorluq edirlər. Hərbi xidmətə aparmağa çox adam çağırırlar, onun bir hissəsini yəqin ki, şəxsi mənfəət götürərək buraxırlar. Lazım olan hissəsini orduya göndərilir. Ancaq belə olsaydı, dərdyarı idi. Fiziki cəhətdən sağlam və əsgərlik xidməti keçirə bilən adamı kənarda qoyub – çünki hərbi komissarlıq tərəfindən azad olmaq üçün onun imkanı var – fiziki cəhətdən zəif, müəyyən xəstəliyi olan gənci orduya göndərmək böyük cinayətdir. Bu faktlar var. Bu, yeni bir şey deyildir. Bu, sovet hakimiyyəti dövründə də belə olubdur.

Mənim yadımdadır, İkinci dünya müharibəsi zamanı, yəni Böyük Vətən müharibəsi zamanı hərbi komissarlıqlar belə qüsurları edirdilər. O vaxt gənclər sovet ordusuna gedirdi. Amma indi biz öz vətənimizin, xalqımızın, millətimizin ordusuna gedirik. Burada iki məsələ ortaya çıxır. Birincisi, hər bir gənc orduda xidmət etməyi özünün ən böyük vətəndaşlıq və vətənpərvərlik borcu kimi qəbul etməlidir. Gərək biz cəmiyyətdə elə şərait yaradaq ki, orduda xidmət etməmiş gəncin nə qədər başqa keyfiyyətləri olsa da, orduda xidmət etmiş adam ondan üstün tutulmalıdır.

Bəzi valideynlər anlamırlar. Gənclər özləri də anlamırlar ki, bir il, il yarım ordunun sərt şəraitində yaşamaq, xidmət etmək, vətəni qorumağın nə olduğunu qəlbən hiss etmək o insanların gələcəyi üçün nə qədər lazımdır. Təəssüf, bəzən də belə olur ki, ayrı-ayrı rəhbər işçilər, yaxud imkanlı adamlar öz oğullarını orduya göndərəndə deyirlər ki, bunu burada, aralarda, nə bilim, hansısa təsərrüfat hissəsində, yaxud da başqa yerdə istifadə edin ki, yazıqdır, çox əziyyət çəkməsin. Amma əksinə, hər bir valideyn – ata, ana anlamalıdır ki, əgər istəyirsə onun oğlu həqiqi vətəndaş olsun, istəyirsə onun oğlu gələcəkdə bütün çətinliklərdən keçə bilsin, uğurlu həyat

yaşaya bilsin, o özü oğlunu orduya göndərməlidir və məcbur etməlidir ki, orduya getsin, xidmət etsin.

SSRİ vaxtı belə bir qərar vardı. Məsələn, orduya çağırılan gəncləri heç vaxt onların yaşadığı ərazidəki hərbi hissələrə göndərmirdilər. Xatirimdədir, Azərbaycandan orduya ildə 60–70 min gənc çağırılırdı. Onları Uzaq Şərqi, Sibirə, yaxud Şimala, başqa yerə göndərirdilər.

Doğrudur, onu da qeyd etmək istəyirəm ki, o vaxt bizə qarşı bir az ayrı-seçkilik var idi. Çünki bizim gənclərin bir hissəsini, bəlkə də çox hissəsini inşaat batalyonlarına göndərirdilər. Mən Moskvada bu barədə bir neçə dəfə etirazımı bildirmişdim. Orada mənə deyirdilər ki, müasir cihazlarla təmin olunmuş hissələrdə xidmət etmək üçün rus dilini yaxşı bilmək lazımdır. Bilmirlər, ona görə də inşaat batalyonlarına göndərilər.

O vaxtkı sistemdə belə idi ki, hərbi xidmətə gedən gənc əgər öz evinin yaxınında xidmət etsə, o, həqiqi xidmət edə bilməyəcəkdir. Yadımdadır, hələ o vaxt mən Azərbaycanda rəhbər olanda eşidirdim ki, bəzi adamlar – axı məcburdur ki, oğlu hərbi xidmətə getsin – hərbi komissarla danışır. Bir də gördün deyirdilər ki, filankəsin oğlu Lənkəranda xidmət edir, yaxud da Bakının ətrafında olan hərbi hissələrdə xidmət edir. Yəni o vaxt da belə xəstəlik var idi.

Amma indi belədir ki, bizim orduya çağırılan, səfərbər olunan gənclərimizin hamısı öz ölkəmizdə xidmət edirlər. Ölkəmizin ərazisi o qədər də böyük deyildir. Təbiət nöqtəyindən çox gözəl bir ölkədir. Bizim ölkəmizin çox gözəl təbiəti var. Düzdür, qarlı dağlar var, orada xidmət etmək çətinidir. Başqa çətin yerlər var. Amma xidmət edilən yerlərin əksəriyyəti çox gözəl, səfalı yerlərdir. Gənc nə üçün gedib orada xidmət etməsin? Yenə də deyirəm, burada məsələnin iki tərəfi var. Birincisi, hərbi komissarlıqlarda mövcud olan nöqsanlar, vəzifələrindən sui-istifadə etməsi, ikincisi də, ayrı-ayrı

imkanlı adamların öz oğlanlarını müxtəlif yollarla hərbi qulluqdan sapındırması. Bizim üçün ikisi də zərərlidir. Ona görə də mən Müdafiə Nazirliyindən, hərbi komissarlıqlardan tələb edirəm ki, bu nöqsanlar aradan qaldırılsın. Vətəndaşlara isə müraciət edirəm ki, onlar anlasınlar – indi hər bir gənc başqa ölkəyə yox, başqa bir dövlətə yox, öz dövlətinə, öz azad ölkəsinə, müstəqil Azərbaycana xidmət edir. Ona görə də bu onun şərəf işi olmalıdır. Bunu valideyn də anlamalıdır, hər bir gənc də anlamalıdır.

Təəssüflər olsun ki, hərbi hissələrdə də nöqsanlar var. Bunların hamısını bu bayram günü deməyə ehtiyac yoxdur. Mən Müdafiə nazirinə bu barədə dəfələrlə demişəm. Ancaq bəzi hərbi hissələrdə komandirlər əsgərlərlə yaxşı rəftar etmirlər, onları incidirlər, onlara qanunsuz göstərişlər verirlər. Bu, məsələnin bir tərəfidir. İkinci tərəfi isə, təəssüf ki, bəzi komandirlər ayrı-ayrı əsgərlərdən, hansılar ki, anasının, atasının yanına getmək istəyir, atasız, anasız üç gün də yaşamaq istəmir, onlardan rüşvət alırlar, buraxırlar, gedir bir ay evində qalır. Bunlar var. Heç kəs deyə bilməz ki, bunlar yoxdur.

Bayaq dedim ki, biz ordumuzun mənfi cəhətlərini o qədər açmamalıyıq. Amma bunları açmalıyıq. Bunları açmalıyıq və bunları bildirməliyik. Cəmiyyət də bunları bilməlidir. Hərbi hissələrdə olan komandirlər də bilməlidirlər ki, bu cür nöqsanlara yol verilməməlidir. Mən Müdafiə Nazirliyindən tələb edirəm ki, belə komandirlər vəzifələrindən kənarlaşdırılsınlar və orduda nizam-intizamın möhkəmlənməsini təmin etsinlər.

Ordunun ordu olmasının əsas amili nizam-intizamdır. Heç bir sahədə nizam-intizam ordudakı kimi vacib, əhəmiyyətli deyildir. Ona görə də ciddi nizam-intizam, hərbi nizamnamənin tam yerinə yetirilməsi vacibdir. Ancaq hər bir hərbi hissədə ciddi nizam-intizam yaratmaq üçün gərək birinci növbədə, hərbi hissənin komandirinin özü intizamlı olsun. Gərək özü nümunə olsun. Əgər özü nümunə olmasa, nizam-intizamı

pozsa, deyirlər, bəzi hallarda spirtli içkilərlə, başqa şeylərlə özünü məşğul etsə, əlbəttə, onda əsgər deyəcək ki, komandir bunu edəndə mən nə üçün etməməliyəm. Ona görə mən bu bayram günü tələb edirəm ki, bütün hərbi hissələrdə nizam-intizamı möhkəmləndirək. Bu, birinci növbədə komandirlərdən asılıdır. Komandirlər nizam-intizamı özləri üçün təmin etməlidir, rəhbərlik etdiyi hissədə bunu təmin etməlidir. Bir tərəfdən, əsgərə qayğı göstərməlidir, eyni zamanda ona qarşı tələbkar olmalıdır. Belə olan halda bizim əsgərimiz gedib bir il, il yarım hərbi xidmətini keçəndən sonra tamamilə yeni keyfiyyətlər əldə edəcək, gələcək həyatında bu keyfiyyətlər ona yaşamaq, işləmək üçün kömək edəcəkdir. Lazım olan zaman, onu yenidən orduya çağıran zaman o, həqiqətən dəyərli döyüşçü olacaqdır.

İndi bizim ordunun, silahlı qüvvələrimizin vəzifəsi bütün ölkələrdə olduğu kimi, öz ölkəsinin, Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, suverenliyini qorumaqdır. Ancaq təəssüflər olsun ki, bizim ölkəmiz hələ müstəqillik əldə etmədən, ordu yaranmadan Ermənistanın təcavüzünə məruz qalıb və bu təcavüz də son olaraq Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsinin, 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmasına gətirib çıxarıbdır. İşğal olunmuş torpaqlardan qovulmuş bir milyon vətəndaşımız köçkün, qaçqın vəziyyətində, çoxları çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayırlar. Bu bizim bugünkü həyatımızın reallığıdır.

Mən bu gün qeyd etmək istəyirəm ki, o illərdə də, hələ bizim ordumuzun formalaşmadığı dövrdə də, hələ Ermənistanın təcavüzünün ilk illərində də Azərbaycanın ayrı-ayrı qüvvələri tərəfindən buraxılan səhvlərə, hakimiyyət mübarizəsinə baxmayaraq, Azərbaycanın qəhrəman, gənc övladları ancaq torpağı qorumaq üçün vuruşublar, döyüşüblər, həlak olublar, şəhid olublar. Şəhid olmaq hər bir insan üçün ən yüksək zirvəyə çatmaqdır. Ancaq istəməzdik ki, bizim gənclə-

rimiz şəhid olsunlar. O qəhrəmanlar ki, o insanlar ki, vuruşlarda, döyüşlərdə şəhid olublar, canlarını qurban veriblər, onlar bizim ordumuz üçün, hər bir əsgər üçün örnək olmalıdır. Mən çox sevindim ki, onların bir qisminin adları burada çəkildi. Bütün hərbi hissələrdə onların fotoşəkilləri olmalıdır, tərcümeyi-halları göstərilməlidir. Gənc əsgər, gənc kursant görməlidir ki, bu insan vətəni, torpağı qorumaq üçün şəhid olubdur. Biz isə, bütün xalq şəhid olan övladlarımızın xatirəsini heç vaxt unutmayacağıq. Bu bayram günü onların şəhidliyə qalxmaq şücaətini, onların ruhunu bir dəqiqəlik sükutla yad etməyi xahiş edirəm.

Allah rəhmət eləsin!

Bizim qarşımızda duran bir vəzifə də var. O da şəhid ailələrinə qayğı göstərmək, döyüşlərdə xəsarət almış, əlil olmuş insanlara qayğı göstərməkdir. Bununla da həm onların ağır problemlərini həll etməli, həm də bu gün orduda xidmət edən gənclərimizə, gələcəkdə xidmət edəcək gənclərimizə nümayiş etdirməliyik ki, Azərbaycanın dövləti, Azərbaycan xalqı heç vaxt vətən yolunda, torpaq yolunda, müstəqillik yolunda şəhid olmuş vətəndaşımızı, insanı unutmayacaqdır. Bunun çox böyük əhəmiyyəti vardır.

İndi biz Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll edilməsi ilə məşğul oluruq. Burada deyildi, yeddi il atəşkəs dövrü bizim hərbi quruculuqda böyük imkanlar yaratdı. Eyni zamanda, biz atəşkəsi qəbul etdik ona görə ki, məsələni sülh yolu ilə həll edək və işğal olunmuş torpaqları sülh yolu ilə azad edək, insanlar həlak olmasın, qan tökülməsin, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa edək. Sizə bəyan edirəm ki, yeddi il bu iki sahədə çox gərgin iş gedibdir.

Ordu quruculuğunda görülən iş göz qabağındadır. Bunun nəticələri burada bəyan olundu. Məsələni sülh yolu ilə həll etmək üçün aparılan işi də bizim ictimaiyyət bilir. Əgər Azərbaycan vətəndaşı bizim apardığımız işə obyektiv, ədalətli

münasibət göstərsə, o bilər və təsdiq etməlidir ki, biz bu məsələ ilə hər gün məşğul oluruq. Nə qədər danışıqlar aparmışıq. Şəxsən mənim özüm, müvafiq təşkilatlarımız, müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda, Minsk qrupunun həmsədrləri ilə, Minsk qrupunun təmsilçiləri ilə nə qədər danışıqlar aparmışıq.

Nəhayət, son iki il müddətində Ermənistan prezidenti ilə Azərbaycan prezidenti arasında bilavasitə görüşlər keçirilibdir. Aprel ayında Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Ki-Uestdə görüş keçirildi. Ondan öncə Parisdə görüş keçirildi. Bu ayın əvvəlində Minskə görüş keçirildi. Hamı anlamalıdır ki, bu görüşlər adi söhbətlər deyildir. Hər bir görüşdə bizim vəzifəmiz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması, işğal edilmiş torpaqların azad olunması və yerindən-yurdundan didərgin düşmüş insanların öz yerinə qayıtması məqsədi daşıyır. Biz bu barədə ciddi tədbirlər görmüşük. Mən yüksək səviyyələrdə çox kəskin danışıqlar aparmışam. Bu gün də aparıram.

Bu gün Minsk qrupunun həmsədrlərinin Maltada keçirdiyi görüşlər haqqında bəyanat verilibdir. O, mətbuatda dərc olunacaqdır, oxuyacaqsınız. Onlar orada vəziyyəti yenə müzakirə ediblər və məsələnin kompromislər vasitəsilə həll olunması yollarını araşdırıblar. Onlar bəyanatda qeyd edirlər ki, artıq indi üç həmsədr, yəni Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa əvvəlki illərə nisbətən səmimi əməkdaşlıq edir. Ola bilər ki, iyul ayında onlar yenə bölgəyə gəlsinlər. Demək, bu da onu göstərir ki, baxmayaraq, əvvəlki görüşlərdə biz kompromislər barəsində razılığa gələ bilmədik, böyük dövlətlər – Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Fransa və Minsk qrupuna daxil olan başqa ölkələr bu məsələnin həll edilməsi üçün əlavə səylər qoyurlar.

Mən bu gün bir daha elan edirəm ki, əgər məsələni sülh yolu ilə həll etmək olarsa, başqa yola getmək lazım deyildir. Ona görə də biz bu istiqamətdə öz işimizi aparmışıq, bundan

sonra da aparacağıq. Amma bilməlisiniz ki, bütün danışıqlarda, bütün görüşlərdə Azərbaycanın milli mənafeləri müdafiə edilir və müdafiə olunacaqdır.

Eyni zamanda mən bu gün burada həm Müdafiə nazirinin, həm də ordu hissələrinin çıxış edən nümayəndələrinin bəyanatını da böyük məmnuniyyət hissi ilə qəbul edirəm ki, əgər bunlar nəticə verməsə, bizim güclü ordumuz, bundan sonra daha da güclənəcək ordumuz Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarını azad etməyə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etməyə qadirdir.

Xalq, dövlət orduya ümid edir, orduya güvənir. Ordu isə xalqın, dövlətin dəstəyinə güvənir. Ona görə də xalqın, ordunun birliyi və Azərbaycan dövlətinin ölkənin müstəqilliyini bundan sonra da möhkəmləndirmək, inkişaf etdirmək siyasətini əzmlə aparması, iqtisadiyyatın inkişafı üçün lazımi tədbirlərin görülməsi, Azərbaycanda hərbi quruculuq sahəsində indiyə qədər görülmən işlərdən sonra daha da dəyərli işlər görülməsi ona əsas verir ki, həm dövlət, həm xalq, həm də ordu bir istiqamətdə gedir. Bir istiqamətdə də gedəcəkdir.

Dövlət xalqındır, xalq üçündür, millət üçündür. Ordu xalqındır və ordu xalq üçündür, dövlət üçündür, millət üçündür. Güman edirəm ki, bu anlayışlar heç vaxt unudulmayacaqdır.

Biz bu gün silahlı qüvvələrin bayramını qeyd edərək, hamımız ümidlə yaşamaalıyıq ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bundan sonra da möhkəmlənəcək və əbədi olacaqdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa ediləcəkdir. Azərbaycanın ordusu bundan sonra daha da güclü, daha da qüdrətli ordu olacaqdır.

Hərbi vətənpərvərlik ruhu hər bir insanın qəlbində yaşamaalıdır. Əgər vətənpərvərlik hissiyyəti olmasa, o, ölkəsinin vətəndaşı ola bilməz. Hərbi vətənpərvərlik hissiyyəti olmasa, bizim xalqımız bu ağır vəziyyətdən çıxı bilməz. Ona görə də ordu gününü bayram edərək, bizim əsas vəzifələrimizdən biri

də Azərbaycanda vətənpərvərlik ruhunu yüksəltmək, orduda vətənpərvərlik ruhunu yüksəltmək və hər bir vətəndaşda hərbi vətənpərvərlik ruhunu yüksəltməkdir. Bütün bunların nəticəsində bizim ordumuz güclənəcək, müstəqil dövlətimiz daha da yüksəklərə qalxacaq, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi daim yaşayacaqdır.

Yaşasın qüdrətli, güclü Azərbaycan əsgəri, Azərbaycan ordusu!

**«SOS KINDERDORF İTERNƏŞNL»
BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATININ PREZİDENTİ
HELMUT KUTİNİN RƏHBƏRLİK ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

27 iyun 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli Prezident!

Hörmətli qonaqlar!

Mən sizin yenidən Azərbaycana ziyarətinizdən çox məmnunam və ümidvaram ki, sizinlə başladığımız iş indiki nəticələrini verərək, gələcəkdə daha da çox uğurlar gətirəcəkdir.

Siz dünyada çox böyük əhəmiyyətə malik olan xeyriyyəçilik işi, humanitar iş görürsünüz. Bunun da ən böyük xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu, uşaqlara aiddir, kimsəsiz, yaxud da atılmış uşaqlara aiddir.

Mən bilirəm ki, siz 130-dan çox ölkədə iş görürsünüz. Biz bu işə bir az gec qoşulmuşuq. Mən bunda özümüzü günahlandırırıram. Yəqin ki, biz sizi axtarıb tapa, tanıya bilməmişik. Amma, eyni zamanda, siz də uşaqlara aid bu humanitar işləri görərkən, gərək Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Azərbaycanda kimsəsiz qalmış çox uşaqların olduğunu da biləydiniz və buraya gələydiniz. Bizim də günahımız var, sizin də günahınız var. Amma yaxşı ki, biz bir-birimizi tapdıq. Belə bir məsəl var ki, heç olmamaqdansa, gec olması yaxşıdır. Sizinlə müqavilə bağladığ və siz burada əməli işə başladınız.

Sizin burada gördüyünüz işlər yüksək qiymətə layiqdir. Bakı şəhərinin çox səfali bir yerində, sizə ayırdığımız yerdə siz gözəl bir uşaq kəndi yaratmışınız. Mən bir müddət bundan öncə oranı ziyarət edəndə çox heyran qaldım. Ancaq deyirlər ki, ondan sonra ora daha da genişlənidir. Təəssüf ki, mənim bu gün başqa işlərim var. Sizinlə oraya gedə bilməyəcəyəm. Baş nazirə tapşırıbmışam. Mən bu yaxın vaxtlarda mütləq vaxt tapıb gedib oranı ziyarət edəcəyəm.

Hər halda, mənim gördüklərim onu sübut etdi ki, siz doğrudan da çox böyük tarixi əhəmiyyətə malik olan bir işlə məşğulsunuz. Sizin təşkilatı, «SOS Kinderdorf» təşkilatını yaradan şəxsə – 1949-cu ildə yaranıbdır – biz daim rəhmət, dua oxumalıyıq. Onun işinin davamçılarna isə öz təşəkkürümüzü bildirməliyik.

Siz bu işləri Azərbaycanda görəndə bizi daha da həvəsləndirmisiniz. Çünki əgər bunu Bakıda görmək olarsa, bizim başqa şəhərlərdə, başqa regionlarda da buna böyük ehtiyac var. Ona görə mən hesab edirəm ki, indi sizin burada proqramınızın ikinci mərhələsi də var. O da Azərbaycanın bir neçə bölgəsində, məsələn, Gəncədə, yaxud indi blokada şəraitində yaşayan Naxçıvanda, başqa yerlərdə – hər halda, bizim adamlar sizinlə bərabər bunu müəyyən edərlər – bu işə başlasanız biz çox minnətdar olacağıq və sizin bu xidmətlərinizi heç vaxt unutmayacağıq.

Sizin yaratdığınız bu təşkilata Azərbaycanda mənim qızım Sevil başçılıq edir. Bu da onu göstərir ki, mən bir prezident kimi, buna nə qədər böyük əhəmiyyət verirəm. Təəssüf ki, o, indi ölkədə yoxdur, sizinlə görüşə bilməyəcəkdir. Ancaq burada onun müavinini görürəm. Ümumiyyətlə, bizim Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyimiz və başqa təşkilatlarımız bu barədə çox işlər görürlər.

Mən sizə bir daha təşəkkür edirəm. Bir kimsəsiz uşağı, yaxud atılmış uşağı götürmək, bağına basmaq, saxlamaq,

böyütmək həddən ziyadə qiymətli bir işdir. Amma siz görün, dünyada nə qədər uşaqlara bu barədə qayğı, diqqət göstərirsiniz, o cümlədən Azərbaycan uşaqlarına. Mən sizə çox təşəkkür edirəm. Buyurun.

Helmut Kutin (*«SOS Kinderdorf İnternəşnl» təşkilatının prezidenti*): Zati-aliləri cənab Prezident, Sizinlə yenidən görüşmək şansını əldə etməyimi çox yüksək qiymətləndirirəm. Buraya qədəm qoyduğumuz andan etibarən Azərbaycan torpağında bizə göstərilən xoş münasibətə və qonaqpərvərliyə görə «SOS Kinderdorf İnternəşnl» təşkilatının bütün nümayəndə heyəti adından Sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Zati-aliləri, Siz haqlı qeyd etdiniz ki, biz Azərbaycandakı fəaliyyətimizə bir az gec başladırıq. Amma biz artıq Azərbaycanla yaxşı əməkdaşlıq edirik və gözəl dostluğumuz formalaşıbdir – bu faktın özü o deməkdir ki, biz xoş günləri də, qəmli günləri də, sizinlə əsl dost kimi, birgə bölüşməyə hazır olan insanlarıq.

Zati-aliləri, icazə verin, Azərbaycandakı fəaliyyətimizin həyata keçirilməsində bizə yaxından yardım göstərdiklərinə görə Baş nazirə, onun müavinlərinə, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi nazirinə, eyni zamanda bu layihənin, bu təşkilatın Azərbaycandakı rəhbərinə – ölkənin birinci xanımına öz dərin minnətdarlığımızı bildirək. Qeyd edim ki, onun çox qabiliyyətli müavini cənab Tahir Budaqov nazir müavini olmaqla bərabər, bu işlərdə bizə olduqca yaxından yardım göstərilibdir. Onu da bildirim ki, Siz doğru qeyd edirsiniz, orada gözəl bir kənd əmələ gəlibdir. Azərbaycanda «SOS Kinder-Uşaq Kəndi»ndə gecəni birlikdə keçirməkdən, günü onlarla bölüşməkdən çox-çox xoşbəxt olmuşuq. Orada ağcaqanad yoxdur, çoxlu su var. Uşaqlar çox xoşbəxt görünürlər.

Sizinlə bir təəssüratımı bölüşmək istəyirəm. Həmin kənddə mənim üçün ayrılmış, yaşadığım mənzildə Sizin divardan asılmış şəklinizi, özü də bütün Azərbaycan uşaqlarının baba

hesab etdiyi prezidentin bu kəndin açılışında kimsəsiz uşaqlarla birlikdə çəkdiyi, onları ağışuna aldığı şəklin divardan asıldığını gördükdə çox mütəəssir oldum. Çünki şəkildə sifətinizdən duymaq olur ki, Siz bu layihəyə, bu uşaqlara neçə böyük qayğı göstərirsiniz və Sizin bu işə diqqətiniz hansı səviyyədədir. Zati-aliləri, ona görə də Siz bu gün o tədbirdə iştirak etməsəniz də, hesab edin ki, özünüzü orada olmuş kimi hiss edəcəksiniz. Çünki Sizin şəkliniz bütün o kənddə olacaqdır, uşaqlar Sizi öz əhatələrində hiss edəcəklər. Sizin dualarınız, hissləriniz, uşaqlara ürəyinizdən gələn xoş hisslər bizimlə bir olacaqdır. Uşaqlar onları hiss edəcəklər. Uşaqların anaları Sizin keçirdiyiniz hissləri bir daha yaşayacaqlar. Onlar çox gözəl uşaqlardır.

Cənab Prezident, ona görə icazə verin, mən də Sizə şəxsi minnətdarlığımı bildirim ki, Siz vaxt tapıb o uşaqları ziyarət etmisiniz. Bunu sadəcə, bir tədbirə qatılmaq, mərasimə qatılmaq üçün deyil, o uşaqlarla birlikdə əyləşmək, onların yaşayışı, günləri ilə tanış olmaq, atalıq, babalıq qayğılarınızı, hisslərinizi həmin kimsəsiz uşaqlarla bölüşmək üçün vaxt ayırıb o kəndi ziyarət etmisiniz. Bu layihələrin inkişaf etdirilməsini həmişə diqqətinizdə saxlayırsınız.

Cənab Prezident, biz iki il bundan öncə Sizinlə burada görüşən zaman və görmək istədiyimiz işlərlə əlaqədar Sizə məlumat verərkən tam əmin deyildim ki, Siz bunların hamısına dərinlən inandınız, yoxsa yox. Amma iki il keçdi, gördünüz ki, verdiyimiz sözə əməl etdik. Sizin Baş nazirlə, bizim dostlarımızla birlikdə Azərbaycanda çox gözəl bir kəndi ərəşəyə gətirdik. Zati-aliləri, bu kəndin tikilib başa çatdırılmasında böyük xidmətləri olmuş Almaniyadakı dostlarımıza Sizin minnətdarlıq hisslərinizi mütləq çatdıracağıq.

Cənab Prezident, təşkilatımızın buradakı ilk layihəsindən, əldə olunmuş uğurdan ruhlanaraq, əgər Sizin birinci layihəyə verdiyiniz qədər dəstəyiniz olarsa və Sizin nazirlər bu işdə

yardımçı olarsa, biz Azərbaycanda bu layihələri genişləndirmək, onun ikinci, üçüncü mərhələlərini də davam etdirmək niyyətindəyik.

Heydər Əliyev: Mən bundan daha da çox dəstək verəcəyəm.

Helmüt Kutin: Biz onda növbəti layihə üçün tərəfdaş olduğumuzu təsdiqlədik.

Heydər Əliyev: Yaxşı, işə başlayın.

Helmüt Kutin: Hesab edirəm ki, həmin kənddə çox yaxşı analar çalışırlar. Ümumiyyətlə, orada işlər çox yaxşı təşkil olunubdur. Hesab edirəm ki, biz dostluq mühitində birlikdə çalışaraq, kimsəsiz uşaqlar üçün gələcəyə böyük ümid yaradacağıq. Eyni zamanda Azərbaycanla möhkəm özlə soykənən güclü dostluğumuzu bundan sonra da davam etdirəcəyik.

Sizə bir daha dərin minnətdarlığımızı bildiririk və gələcək uğurlu əməkdaşlıq niyyətində olduğumuzu bəyan edirik.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Mən sizə bir daha təşəkkür edirəm. Sizin burada, Azərbaycanda öz fəaliyyətinizi genişləndirmək haqqında bəyanatınızı çox məmnuniyyət hissi ilə qəbul edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, sizin burada indiyə qədər apardığınız işlərdən daha yüksək ahəngdə görəcəyiniz işlər hamısı bizim yerli təşkilatlar tərəfindən təmin olunacaqdır. Ona görə xahiş edirəm, təxirə salmadan bu işlərə başlayasınız. Çox sağ olun.

Mən bu gün görüşümüzün əvvəlində də dedim ki, sizin bu işləriniz həqiqətən dünya miqyasında ən yüksək qiymətə layiq olan işdir. Azərbaycanın prezidenti olaraq mən bu işi xüsusi qiymətləndirirəm. Sizin xidmətlərinizi çox yüksək qiymətləndirirəm. Ona görə indiyə qədər gördüyünüz işlərə yüksək qiymət verərək, mən şəxsən sizi Azərbaycanın yüksək mükafatı olan «Şöhrət» ordeni ilə təltif etmək haqqında fərman imzalamışam. İstərdim, elə burada, bu mərasimdə həm fərman sizə

çatsın, həm də bizim ölkəmizin yüksək ordenini şəxsən özüm sizə təqdim edirəm.

* * *

Helmut Kutinin «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı oxundu.

Sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev «Şöhrət» ordenini və fərmanı cənab Helmut Kutinə təqdim etdi.

H e l m u t K u t i n: Cənab Prezident, bir daha çox sağ olun. Mənə böyük şərəf verdiniz. Hesab edirəm ki, bu mükafat bütün «SOS Kinderdorf İternəşnl» təşkilatına və bu layihəni həyata keçirmiş insanların əməyinə verilmiş böyük qiymətdir.

Şübhəsiz ki, bu bizim qarşımızda daha böyük məsuliyyət qoyur və bizi Azərbaycan uşaqları üçün daha böyük işlər görməyə vadar edəcəkdir. Bir daha çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Sizə uğurlar arzulayıram. Sizinlə yenidən görüşməyimdən çox məmnunam.

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB CORC BUŞA**

Hörmətli cənab Prezident!

Amerika Birləşmiş Ştatlarının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Amerika xalqını səmimi-qəlbədən təbrik edirəm.

Ölkələrimiz arasındakı dostluq, əməkdaşlıq əlaqələrinin və strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin inkişafına böyük əhəmiyyət verirəm.

Əminəm ki, qarşılıqlı surətdə faydalı olan ikitərəfli əlaqələrimiz bundan sonra da xalqlarımızın mənafeyi naminə inkişaf edəcək və genişlənəcəkdir.

Mən həmçinin Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllində Sizin səylərinizi yüksək qiymətləndirirəm.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 iyun 2001-ci il

**BELARUS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ALEKSANDR LUKAŞENKOYA**

Hörmətli Aleksandr Qriqoryeviç!

Belarus Respublikasının dövlət bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Belarus arasındakı ənənəvi dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın rifahı naminə bundan sonra da inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, uğurlar, qardaş Belarus xalqına isə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 iyun 2001-ci il

**VENESUELA BOLİVAR RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB HUQO RAFAEL ÇAVES FRİASA**

Hörmətli cənab Prezident!

Venesuela Respublikasının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Venesuela xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan–Venesuela əlaqələrinin inkişafı xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 iyun 2001-ci il

**KANADANIN BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAN KRETYENƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Kanadanın milli bayramı – Kanada günü münasibətilə Sizi və xalqınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Kanada arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeyi naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 iyun 2001-ci il

**KANADANIN GENERAL QUBERNATORU
ZATİ-ALİLƏRİ
XANIM ADRIENN KLARKSONA**

Hörmətli xanım general–qubernator!

Kanadanın milli bayramı – Kanada günü münasibətilə Sizi və dost Kanada xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə Kanada arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri ölkələrimizin və xalqlarımızın rifahına öz töhfəsini verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 iyun 2001-ci il

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ BAŞ KATİBİ CƏNAB KOFİ ANNANA

Hörmətli cənab Baş katib!

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi vəzifəsinə yenicən seçilməyiniz münasibətilə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Dünyanın ən nüfuzlu təşkilatlarından biri olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Sizin rəhbərliyiniz ilə çox mühüm və məqsədyönlü fəaliyyət göstərir, yer üzündə sülhün, sabitliyin və əmin-amanlığın bərqərar olunması, beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, insanların rifahı yolunda ardıcıl iş aparır.

Əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycan Respublikası bundan sonra da Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bütün proqram və layihələrdə yaxından iştirak edəcək, minilliyin sammitinin irəli sürdüyü vəzifələrin həlli naminə söylərini davam etdirəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 iyun 2001-ci il

QARABAĞ MÜHARİBƏSİ ƏLİLLƏRİ VƏ ŞƏHİD AİLƏLƏRİ ÜÇÜN TİKİLMİŞ MƏNZİLLƏRİN İSTİFADƏYƏ VERİLMƏSİ MƏRASİMİNDƏ NİTQ

30 iyun 2001-ci il

*Bakı,
Mehdiabad qəsəbəsi*

Əziz şəhid ailələri!
Əziz müharibə veteranları, əlilləri!
Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün bizim hamımızın buraya toplaşmağımızın əsas məqsədi Azərbaycan torpaqlarının qorunması uğrunda şəhid olmuş insanların ailəsinə, vuruşlarda, döyüşlərdə əlil olmuş insanlara dövlətin, hökumətin, ictimaiyyətin, xalqın münasibətini, öz münasibətimizi, hörmət və ehtiramımızı, qayğımızı bir daha nümayiş etdirməkdən ibarətdir.

Mən sizin hamınızı ürəkdən salamlayıram. Hesab edirəm ki, burada olan insanlar – həm bu qəsəbənin sakinləri, həm bu qəsəbənin yaranmasında iştirak etmiş təşkilatların nümayəndələri, həm də başqa şəxslər bu işin nə qədər vacib və əhəmiyyətli olduğunu dərk edirlər.

Bizim müstəqil Azərbaycanın həyatı son on ildə çox ziddiyyətli olubdur. Bir tərəfdən bizim ən böyük nailiyyətimizdən – milli azadlığı əldə etməkdən, Azərbaycanın müstəqil dövlət olmasını təmin etməkdən, öz müstəqil ölkəmizdə yaşamaqdan, ikinci tərəfdən də Ermənistanın Azərbaycana qarşı torpaq iddiası ilə başladığı təcavüzlə əlaqədar torpaqlarımı-

zın, ölkəmizin qorunması ilə məşğul olmaqdan ibarət olmuşdur. Bu iki cəhət bir-biri ilə üzvi surətdə əlaqədərdir. Çünki Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar bizim müstəqilliyimiz qansız-qadasız əldə olunubsa da, xalqımız müstəqilliyimizi qorumaq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, vətənimizi qorumaq üçün döyüşlərə qalxmalı, vuruşmalı olmuşdur. Bizim çox dəyərli insanlarımız şəhid, əlil olublar. Beləliklə, biz böyük itkilər vermişik. Torpaq, vətən naminə, müstəqillik naminə şəhid olan insan ən yüksək zirvəyə çatmış insandır.

Bu dünyada heç kəs daimi deyil. Bizim xalqda belə bir məlum deyim var: dünya gəldi-gedərdir. Ancaq əsası odur ki, bu həyatı kim nə cür, hansı amallarla yaşayır, hansı mənəvi keyfiyyətlər daşıyır. Vətən yolunda, torpaq yolunda, xalq yolunda şəhid olmaq, bir tərəfdən, ailə üçün, o insan üçün vaxtsız bir itkidirsə, ikinci tərəfdən, bu, insanlığın və insan mənəviyyətinin ən yüksək zirvəsinə çatmaq deməkdir. Bunlar hamısı bizim dövlətimizə, hökumətimizə, xalqımıza, şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə xüsusi diqqət və qayğı göstərmək istiqaməti vermiş, bizim qarşımızda bu vəzifələri qoymuşdur. Biz hamımız bu vəzifələri yerinə yetirməliyik.

Əgər bu məsələyə bir az dərin fəlsəfi nöqteyi-nəzərdən baxsan, yəqin edərsən ki, şəhid olan insan öz vətənpərvərliyi ilə, öz arzusu ilə, öz yüksək mənəviyyəti ilə torpaqlarımızı, vətənimizi qorumaq üçün döyüşlərə giribdir, şəhid olubdur. Yəni bu onun özünün mənəvi istəyidir, özünün vətənpərvərlik hissiyyatlarıdır. Amma eyni zamanda biz bunu yüksək qiymətləndiririk. Baxmayaraq ki, döyüşlərə gedərkən o bildirdi ki, şəhid də ola bilər, əlil də ola bilər, xəsarət də ala bilər, onun ailəsi başsız da qala bilər. Ancaq vətəni, torpağı qorumaq və şəhidliyi gözünün önünə alıb vuruşa getmək – bunlar hamısı onun daxili mənəviyyətinin bəhrəsidir. Biz bunları qiymətləndirməliyik.

Hər bir şəhid millətin mənəvi ucalığıdır. Şəhidlik milləti yüksəldən, milləti millət edən amillərdən biridir. Biz bunu yüksək qiymətləndirərək, şəhid olan insanların xatirəsini qəlbimizdə daim yaşatmalıyıq və eyni zamanda onun ailəsinə yardımımızı göstərməliyik.

Döyüşlərdə xəsarət almış, əlil olmuş insanlar da təbiidir ki, bilərəkdən döyüşə gediblər, bunu vicdanın çağırışı ilə ediblər, döyüşüb, torpaqları qorumağa cəhd göstəriblər. Çoxları qəhrəmanlıqlar göstəriblər. Ancaq xəsarət alıblar, əlil olublar. Onlar bizim cəmiyyətdə yaşayırlar və yaşayacaqlar. Demək, onlara da bizim qaygımız, diqqətimiz daim olmalıdır.

Beləliklə, həm dövlətin, hökumətin, həm də cəmiyyətin bu təbəqədən olan insanlara borcu var. Borcu var ona görə yox ki, əvvəldən söz verib ki, mən sənə borcluyam.

Ona görə ki, biz şəhidliyi, döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərmiş insanların şücaətini yüksək qiymətləndirərək, özümüzü onların qarşısında borclu hiss edirik və bu borcumuzu da yerinə yetirməliyik.

Son illər biz Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin imkanlarından maksimum istifadə edərək, bu vəzifələrimizi yerinə yetirməyə çalışmışıq və bundan sonra da çalışacağıq. Burada çıxışlarda gətirilən konkret faktlar görülən işlər haqqında əyani məlumat verir. Ancaq hələ bunlar azdır. Çünki bizim bu qaygımıza, bu diqqətimizə, yəni xüsusi münasibətə, xüsusi imtiyaza ehtiyacı olan şəhid ailələrinin, müharibə əlillərinin hamısı təmin olunmayıbdır. Ancaq aparılan siyasətin və əməli işin əsas istiqaməti ondan ibarətdir ki, biz bunu axıra qədər etməliyik.

Dövlətin, hökumətin müəyyən imkanları var. Bu da iqtisadiyyatın vəziyyətindən asılıdır. Bilirsiniz ki, təxminən 1995-1996-cı illərdən Azərbaycanda iqtisadiyyat inkişaf edir, insanların rifah halının yaxşılaşdırılması üçün daim tədbirlər görülür və rifah halı yaxşılaşır. Ancaq bunlar hamısı bizim

iqtisadiyyatdan əldə etdiyimiz vəsaitlər çərçivəsində ola bilər. Bir də ki, təbii, bir çox beynəlxalq təşkilatlardan humanitar yardımlar alınır, ayrı-ayrı başqa yardımlar da göstərilir. Demək istəyirəm ki, indiyə qədər görülən işlər bizim özümüzü də qane etmir. Ancaq bizim imkanlarımız dairəsində etdiklərimiz maksimum səviyyədədir.

Amma bir də qeyd edirəm ki, görülən işlər ilbəil artacaqdır. Çünki bizim iqtisadiyyatımız artıq yoluna düşübdür. Ümumiyyətlə, əhəlinin rifah halı yaxşılaşacaq, o cümlədən şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə göstərilən xüsusi yardım, xüsusi imtiyazlar daha da çox təmin olunacaqdır.

Cəmiyyətdə heç kəs ona məxsus olan vəzifədən, yaxud onun cəmiyyətdə tutduğu yerdən, hansısa gördüyü işdən, şücaətindən sui-istifadə etməməlidir. Əgər dövlət adamları tərəfindən, yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən, bütün hakimiyyət orqanları tərəfindən, haradasa bu, yaxud başqa bir təbəqəyə dövlətin göstərdiyi qayğı, diqqət çatdırılırsa, bu heç kəsə əsas vermir ki, o bu nöqsanları ümumiləşdirsən və dövlətin, hökumətin bu qayğısının müqabilində başqa yola düşsün. Ancaq təəssüflər olsun ki, bizdə bəziləri özlərinin nailiyyətlərindən, yaxud hökumət, dövlət, xalq qarşısında göstərdiyi xidmətlərdən sui-istifadə etməyə çalışırlar. Bu halda belə fikir yaranır ki, demək, sui-istifadə edən adamın yəqin ki, vaxtilə göstərdiyi şücaəti ilə onun daxili mənəviyyatı arasında böyük fərq var.

Yenə də deyirəm, bu sahədə nöqsanlar var. Amma bu nöqsanları meydana çıxarmaq, onları müvafiq orqanlara çatdırmaq və yaxud onların aradan qaldırılması üçün birgə tədbirlər görmək hamının borcudur. Amma bu nöqsanları bəhanə edərək, əlilliyindən, şəhid ailəsi olmasından, yaxud başqa bir xidmətindən sui-istifadə edərək xüsusi imtiyazlar əldə etmək istəyənlər özləri öz keçmişlərinə, gördükləri tərifəlayiq işlərinə xəyanət edirlər.

Bilirsiniz, bizdə müharibə olubdur, itkilər də olubdur, əlillər də olubdur, var. Ancaq keçmiş müharibələri götürün, dünyada olan müharibələri. Yaxud elə İkinci dünya müharibəsini götürün. Keçmiş Sovetlər İttifaqı müharibə apararkən təxminən 30 milyona qədər insan müharibədən geri dönmədi. Nə qədər insan da xəsarət aldı. İndi bəziləri yaşayırsa, 50 ildən çoxdur ki, həmin o müharibədən aldığı zərbə ilə yaşayır. Nə qədər ailələr başsız qaldı, qəhrəmanlıq göstərib geriye qayıtmış nə qədər insanlar cəmiyyətdə fəaliyyətə başladılar. Ancaq əgər sovet hökuməti, sovet dövləti müharibədə həlak olmuş adamların hamısını ən yüksək səviyyədə təmin etməyə, onların ailələrini təmin etməyə çalışsaydı, o qədər böyük dövlətdə, imkanları olan dövlətdə bu, mümkün deyildi.

Yəni vətəni qorumaq, milləti qorumaq hər bir vətəndaşın şərəfli borcudur. Əgər vətəndaş bu şərəfli borcu yerinə yetirirsə, demək, o, ən yüksək qiymətə layiq olan vətəndaşdır. Ancaq bu borcu yerinə yetirərək, yaxud da yarımçıq yerinə yetirərək, sonra müxtəlif yollarla bundan sui-istifadə etmək, təbiidir ki, gördüyü işi və vətən qarşısında olan xidməti ləkələyir. Ona görə də mən arzu edirəm ki, bizim həm şəhid ailələri, həm müharibədə xəsarət almış, əlil olmuş insanlar bilsinlər ki, dövlətin, hökumətin qayğısı daim artacaqdır. Bu qayğının artması bizim imkanlarımızın artması ilə bağlıdır.

Əlil olmuş bəzi adamların bundan sui-istifadə etməsi, yaxud da hansısa siyasi aksiyalara qoşulması onların özlərini ləkələyir və onların göstərdiyi xidmətləri heçə endirir. Mən ona görə məsləhət görərdim ki, onlar bu işlə məşğul olmasınlar. Təkcə onlar yox, heç kəs bu yola düşməsin. Bilirsiniz, insan bir iş görürsə, onun qiymətini alırsa, həm o iş görmüş adam, həm də qiymət vermiş adam – ikisi də yüksək səviyyədə olanlardır. Amma insan bir iş görürsə, bu qiymətini alırsa, bundan sui-istifadə etməyə başlayırsa, əvəzinə 10–15–20 qat

çox nəşə tələb edirsə, artıq bu onun keçmiş xidmətini ləkələyir və heçə endirir.

Bəzi adamların əlillikdən istifadə edərək cürbəcür mafioz qruplara çevrilməsi və müxtəlif qeyri-qanuni yollarla getməsi də təəccüb doğurur. Çünki qanun hamı üçün qanundur. Həm adi vətəndaş üçün, həm hakimiyyət məmuru üçün, həm dövlət məmuru üçün, həm əlil üçün, həm də şəhid ailəsi üçün. Ancaq bu qanunla bərabər – mən artıq bu barədə geniş danışdım – hökumət müəyyən kateqoriyalardan olan adamlara xüsusi qayğı göstərir və göstərəcəkdir. Ayırı-ayrı adamların göstərdiyi – bəzi hallarda heç məlum deyil, göstərib, ya göstərməyibdir – xidmətlərdən qanunu pozaraq, qanun çərçivəsindən çıxaraq sui-istifadə etməsinə heç vaxt yol verilməyəcəkdir. Bunu hamı bilməlidir.

Mənim bu gün sizinlə söhbətimin əsas məqsədi bu deyildir. Əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, siz də bilin və bütün Azərbaycan cəmiyyəti, Azərbaycan xalqı da bilsin ki, bizim hər birimizin borcu xalqın, millətin qarşısında xidməti olmuş insanları layiqincə qiymətləndirməkdir. Bu, xüsusən dövlətin, hökumətin borcudur. Bizim hər birimizin borcu şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə maksimum diqqət və qayğı göstərməkdir. Onların da borcu bunu qiymətləndirməkdən ibarət olmalıdır, gələcəkdə də bu diqqətin artacağını bilməlidir, dərk etməlidir.

Azərbaycanda bir söz var: gərək ayağını yorğanına görə uzadasan. Dövlətimizin yorğanı indi nə boydadırsa, biz ayağımızı o yorğandan çıxara bilmərik. Mümkündür, çıxardarsan, amma heç bir mənfəət gətirməyəcək, səni də isitməyəcəkdir. Çünki yorğan, adətən, adamı isitməkdən ötrüdür.

Mən çox məmnunam ki, burada şəhid ailələri, əlillər üçün belə gözəl evlər tikilibdir. Amma bu, birinci deyildir. Bilirsiniz ki, indiyə qədər bir neçə belə evlər, komplekslər yaranıb-dır. Mən Qaradağ rayonunda iki böyük evin, hərəsində 50

mənzil olan evlərin açılışında da iştirak etmişəm. Başqa belə mərasimlərdə də iştirak etmişəm. Bu gün də buraya çox böyük həvəslə gəlmişəm. İndi orderləri də almısınız, evlərdə yaşayırsınız, çox yaxşı edirsiniz. Amma indi bizim buraya gəlməyimiz təkcə ondan ibarət deyil ki, orderi sizə təqdim edək, yaxud da qırmızı lenti kəsək. Bunlar hamısı formal atributlardır. Əsas ondan ibarətdir ki, qəsəbə salınıb, evlər tikilibdir. Mənə verilən məlumata və indi gördüyümə görə onlar keyfiyyətlidirlər, siz də burda yaşayırsınız və razısınız. Ancaq mənə dünən dedilər ki, burada iki şey çatmır. Birincisi, telefon yoxdur, ikincisi də deyəsən, elektrik enerjisi tez-tez kəsilir, demək, lazımınca təmin olunmur. Mən Rabitə nazirinə göstəriş verirəm: Buraya telefon çəkmək üçün sənə nə qədər vaxt lazımdır?

N a d i r Ə h m ə d o v (*Rabitə naziri*): Cənab Prezident, beş gün.

H e y d ə r Ə l i y e v: Beş gündən sonra buranın telefonunu çəkirsən, məruzə edirsən. Sən gedib orada-burada qırmızı lentlər kəsirsən. Qırmızı lent lazım deyil, sadəcə, telefonla təmin et və mənə məruzə et.

Elektriklə kim məşğul olacaq?

Ə l i N a ğ ı y e v (*Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi naziri*): Cənab Prezident, Fərhad Əliyev buradadır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Fərhad Əliyev, sənə neçə gün vaxt lazımdır?

F ə r h a d Ə l i y e v (*İqtisadi İnkişaf naziri*): Cənab Prezident, 10 gün.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sən də 10 günə bunu edirsən və mənə məruzə edirsən.

Başqa problemlər yoxdur ki?

Ə l i N a ğ ı y e v: Cənab Prezident, burada məktəbə ehtiyac var.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bunlar üçün məktəb?

Əli Nağıyev: Bəli, orta məktəb.

Heydər Əliyev: Sən bir məktəb tikə bilməzsən?

Əli Nağıyev: Tikə bilərəm.

Heydər Əliyev: Sən məktəbin binasını tikirsən, Təhsil naziri də bu məktəbi müəllimlə, yaxud dərslərlə və sairə ilə təmin edir. Bunu da edin. Əlbəttə, başa düşürəm, bunu 5–10 günə edə bilməzsiniz. Ancaq nə qədər mümkündür, o qədər də tez edin.

Görürəm ki, burada qəsəbənin sakinlərindən savayı, başqa adamlar da toplaşblar.

Əli Nağıyev: Cənab Prezident, buradakılar bu işlə əlaqəsi olan adamlardır.

Heydər Əliyev: Bu insanların hamısının bu işlə əlaqəsi var?

Əli Nağıyev: Bəli, eyni zamanda sosial müdafiə sahəsində çalışan, Mehdiabad qəsəbəsində yaşayan adamlardır.

Heydər Əliyev: Buranın mənzərəsi çox gözəldir. İndi yaydır, mən sizə məsləhət görürəm ki, payızda burada yaşıllaşdırma işləri aparın, ağaclar əkin. Çünki mənim həyatımda ən böyük iş, bəlkə də, hər yeri yaşıllaşdırmaqdan ibarət olubdur.

Bilirsiniz ki, 70-ci illərdə mən Bakının yaşıllaşdırılması ilə əlaqədar böyük bir proqram irəli sürüb, onunla məşğul olmuşam. İndi Bakının küçələrində, hər yerdə böyük-böyük ağaclar, yaşıllıqlar var. Yəni bu, çətin bir şey deyil, sadəcə, burada ağac əkmək və onu sulamaq lazımdır. Yəqin ki, sakinlər bu ağaclara qulluq edəcəklər. Amma hesab edirəm, siz də, rayon icra orqanı da payızda burada – hər bir həyətdə, küçədə lazımı qədər ağac əkərsiniz ki, hava daha da təmiz olsun. Onsuz da buranın havası təmizdir. Amma ağaclar, yaşıllıq buranı daha da gözəlləşdirər.

Mən hər dəfə şəhid ailələri ilə, müharibə iştirakçıları, veteranları, əlilləri ilə görüşəndə, birincisi, çox məmnun oluram.

Çünki başa düşürəm ki, bu görüş məni nə qədər sevindirirsə, o qədər də sizi sevindirir. İkincisi də, sizi bu görüşlərdə daha çox görərək, sizin işlərlə məşğul olmaq borcumuzu, vəzifəmizi bir daha dərk edirəm. Ona görə də bugünkü görüş sizin üçün nə qədər əhəmiyyətlidirsə, o qədər də mənim üçün əhəmiyyətlidir və vacibdir. Buraya toplaşdığınıza görə, bu görüşünüzdə görə sizin hamınıza təşəkkür edirəm. Hamınıza cansağlığı arzu edirəm. Burada işləri görmüş adamların hamısına təşəkkür edirəm. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi bunu öz ixtiyarında olan vəsaitlə edibdir. Ancaq vəsait bəzi yerlərdə var, iş görülmür. Bəzi yerlərdə isə vəsaiti lazımi işə yönəltmək əvəzinə, başqa istiqamətə yönəldirlər. Biz onun xeyrini də görmürük. Ona görə mən Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin gördüyü bu işi qiymətləndirirəm. İnşaatçıların işlərini qiymətləndirirəm. Qəsəbənin yaranmasında iştirak etmiş adamların hamısının işini qiymətləndirirəm və hamınıza təşəkkür edirəm.

Ümidvaram ki, bunlar hələ ilkin addımlardır. Bizim bu sahədə imkanlarımız çoxdur. Həm Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, həm də başqa nazirliklər, təşkilatlar bunlardan daha da səmərəli istifadə etməlidirlər ki, biz bu təbəqədən olan insanların həyat şəraitini təmin edək. Təbiidir ki, həyat şəraiti, yaşayış şəraiti ilə bərabər, işlə təmin olunma məsələləri də var. O barədə də nazirlik bir çox işlər görübdür, ancaq hələ bir çox işlər də görməlidir.

Mən qeyd etdim, bir də bildirmək istəyirəm ki, bizim imkanlarımız ilbəl artacaqdır. Həmin imkanlardan mütləq bu işləri genişləndirmək üçün istifadə edəcəyik.

Bizim xalqımızın şəhidləri, müharibə əlilləri Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz və bu səbəbdən başlanmış müharibənin nəticəsidir. Bu müharibə bizə çox böyük zərbələr vurmuşdur. Birincisi, torpaqlarımızın 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunubdur. İşğal edilmiş torpaqlardan

bir milyondan artıq vətəndaşımız didərgin düşüb, qaçqın vəziyyətindədir və çoxları çadırlarda yaşayırlar. Çox ağır vəziyyətdə yaşayırlar. Bu müharibə bizə itkilər veribdir. Dəyərli insanlarımız şəhid olub, vuruşub əlil olan insanlar var. Bu, Azərbaycan üçün 1988-1989-cu ildən başlanmış bir faciədir.

İndi Azərbaycanda hamını bir şey maraqlandırır və hamının qəlbində bir arzu var: işğal olunmuş torpaqlarımızı tezliklə azad edək, ərazi bütövlüyümüzü təmin edək, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş insanları öz doğma torpağına qaytararaq. Görürsünüz, son 7-8 ildə aparılan gərgin işlər hələ ki, öz nəticəsini verməyibdir.

Biz 1994-cü ildə müharibəni dayandırdıq. Hesab edirəm ki, biz düz etdik. Təsəvvür edin, əgər müharibə davam etsəydi, nə qədər şəhid ailəsi artacaqdı, nə qədər insan əlil olacaqdı, nə qədər də şəhid olacaqdı. Biz bunların qarşısını aldık. Ona görə yox ki, torpaqlarımızı təslim etdik. Yox. Bunu ona görə etdik ki, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasını təmin edək. Bilin ki, məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün biz daim, gecə-gündüz məşğul oluruq, bundan sonra da məşğul olacağıq. Mən ümidvaram, inanıram ki, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasını təmin edəcəyik. O insanlar öz yerinə-yurduna qayıdacaqlar. Ancaq işğal olunmuş torpaqlarda hər şey dağıdılıbdır. Evlər də dağıdılıbdır, insan yaşayışı, onun əmək fəaliyyəti üçün yüz illərlə yaranmış bütün hər şey dağıdılıbdır.

İndi təsəvvür edin, bizim qarşımızda nə qədər ağır və nə qədər böyük vəzifə durur. Birincisi, işğal olunmuş torpaqları azad etmək, ikincisi, həmin o torpaqlarda insanların yenidən yaşaması üçün şərait yaratmaq. Bu bizdən nə qədər vəsait tələb edəcəkdir. Bu işdə hamımızın nə qədər səfərbər olunmağımızı tələb edəcəkdir. Ona görə bilin, biz bir tərəfdən, xoşbəxtik ki, dövlət müstəqilliyini əldə etmişik, müstəqil dövlətimiz var. Xoşbəxtik ki, biz Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedən iqtisadiyyatını inkişaf etdiririk, insanların

rifah halını yaxşılaşdırırıq. Amma eyni zamanda bizim üçün nə qədər böyük çətinliklər var. Birincisi, işğal olunmuş torpaqları azad edək, ikincisi, orada bərpa işləri aparaq və insanları öz yerinə qaytararaq, onlar orada, heç olmasa, minimum şəraitdə yaşasınlar. Təbiidir ki, sonra o yerlərdə yenə də, əvvəlkindən də yaxşı evlər də, binalar da tikiləcəkdir, insanların yaşayışı da təmin olunacaqdır. Ona görə həm şəhid ailələri, həm müharibədə əlil olmuş insanlar, həm də bütün vətəndaşlarımız bilsinlər ki, qarşımızda duran əsas məsələni, yəni işğal edilmiş torpaqların azad olunmasını təmin edəcəyik. Sülh yolu ilə olursa, sülh yolu ilə, sülh yolu ilə mümkün olmasa, bizim başqa imkanlarımız var. Bütün o yolların hamısından istifadə edib bunu təmin edəcəyik. Amma hələ çox illər ondan sonra qarşımızda bu ərazilərin bərpa olunması proqramı durur. Onu da edəcəyik, ona da nail olacağıq.

Mən bu qəsəbədə ev almış, yaşayan vətəndaşlarımızı ürəkdən təbrik edirəm. Burada xoşbəxt yaşayasınız, firavan yaşayasınız. Bu qəsəbə Azərbaycanın başqa qəsəbələrinə nümunə olsun. Burada bütün hakimiyyət orqanlarına göstəriş verirəm ki, dediklərimin ardıcıl surətdə həyata keçirilməsi üçün öz üzərlərinə düşən vəzifələri yerinə yetirsinlər. Sizi təbrik edirəm və bu qəsəbədə yaşayan insanlara xoşbəxt həyat, cənsağlığı arzu edirəm.

Bilirsiniz, indi mənə deyirlər ki, order verək. Bu bir az yaxşı çıxmır. Çünki insanlar artıq burada yaşayırlar. Order o vaxt verərdim ki, hələ o, evə girməyib, yaşamır. Amma o orada yaşayır. Mən ona order verəndə, bu, bir az əcaib görsənir. Hesab edin ki, bütün orderləri mən vermişəm. Sağ olun.

ABŞ-ın ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ROSS UİLSON İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

2 iyul 2001-ci il

Heydər Əliyev: Cənab səfir, sizi salamlayıram və onu da qeyd edirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının milli bayramı yaxınlaşır.

Ross Uilson: Cənab Prezident, minnətdarlığımı bildirirəm, doğru söyləyirsiniz. Biz həmin günü, Müstəqillik gününü bayram etməyi səbirsizliklə gözləyirik. Ümidvarıq ki, Siz Amerika Birləşmiş Ştatlarının 225-ci ildönümünə həsr olunmuş mərasimimizə qatılacaqsınız və bu bayram şənliyində bizimlə birlikdə iştirak edəcəksiniz.

Heydər Əliyev: Yəqin ki, qatılacağam. Xüsusən 225 il yubiley ili hesab oluna bilər.

Mən telefon ilə sizə demişdim, sizə atanızın vəfatı münasibətilə bir də başsağlığı verirəm. Azərbaycan dilində deyirlər, Allah rəhmət eləsin. İngilis dilində necə deyirlər, onu bilmirəm.

Mənə dedilər ki, siz bu bayram ərəfəsində mənimlə görüşmək istəyirsiniz. Ona görə də mən bu gün sizinlə görüşürəm.

Ross Uilson: Cənab Prezident, çox sağ olun. Bir neçə həftə bundan öncə Sizinlə telefon danışığında söylədim. İstəyirəm Sizə bir daha dərin minnətdarlığımı bildirim ki, vaxt tapıb mənə telefon etdiniz, atamın dünyasının dəyişməsi ilə əlaqədar mənə və ailəmə başsağlığı verdiniz.

İyulun 4-də qeyd edəcəyimiz müstəqillik günündən dərhal sonra mən vətənimizə qayıdacağam. İstədim ki, ölkəmizə get-

məmişdən öncə bir sıra məsələlər barədə Sizinlə fikir mübadiləsi aparım. Xüsusilə nəzərə alsaq ki, Minsk qrupunun həmsədrlərinin gələn həftə regiona səfəri olacaqdır, səfərdən öncə Sizinlə müəyyən fikir mübadiləsi aparmaq qərarına gəldim. Sizinlə müzakirə edəcəyimiz məsələlər barədə təfərrüatı ilə danışmamışdan öncə iki məsələyə toxunmaq istəyirəm.

Birincisi, hər şeydən öncə istərdim ki, Sizi Azərbaycanın Milli Ordu bayramı günü münasibətilə təbrik edirəm. Mən həmin bayram günlərində burada olmadım. Mənim əvəzimə xanım Şelton Sizin dövlət tədbirlərinə qatılmışdı, orada iştirak edirdi.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm.

Ross Uilson: Siz Milli Ordu bayramını qeyd edərkən və nitq söyləyərkən mən Brüsseldə idim. Amma xanım Şelton mənə telefon etdi, Sizin nitqinizlə əlaqədar söhbət etdik. Nitqinizdə toxunduğunuz müddəalar, bəzi məsələlər mənə məmnun etdi. Biz də hesab edirik ki, o çox mühüm bir nitq oldu. Mənim Brüsseldə olmağım Sizin ordu günündə söylədiyiniz nitqlə eyni vaxta düşdüyünə görə, mən orada Ermənistandakı səfirimiz ilə görüşdüm. O da Brüsselə gəlmişdi.

Mən Sizin nitqinizdə münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə sadıq olduğunuz barədə verdiyiniz bəyanatları ona izah etdim və söylədiyiniz müddəalarla nələri demək istədiyinizi ona çatdırdım. Hesab edirəm ki, bu da ümumi işimizdə faydalı olacaqdır.

Sizin ordu günündə söylədiyiniz fikirlər olduqca mühümdür. Bu həm mənim üçün, həm də təmsil etdiyim Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti üçün çox mühümdür.

Bu, Azərbaycanla bizim əməkdaşlığımıza kömək edir və münaqişənin sülh yolu ilə həll olunmasına sadıqlığı bir daha ifadə edir.

Cənab Prezident, ikincisi, bildirmək istəyirəm ki, Vaşinqtona səfəriniz zamanı dövlət rəhbəri ilə çəkilmiş bir sıra şəkil-

ləri Ağ evdən Sizə göndəriblər. Mən Ağ evdən göndərilmiş şəkilləri Sizə çatdırmaq istəyirəm. Bunlar həm Vaşinqtonda, həm də Ki-Uestdə olduğunuz zaman bizim fotoqraflar tərəfindən çəkilmiş şəkillərdir. Sanki bu şəkillər özləri danışır və söyləyir ki, Siz hər iki şəhərdə – həm Ki-Uestdə, həm də Vaşinqtonda olduqca böyük təəssürat buraxmısınız. Bu şəkillərin özü göstərir ki, olduqca mühüm məsələlərlə məşğul idiniz. Mən bu şəkilləri Sizə çatdırmaqdan olduqca məmnunluq duyuram.

(Səfir Ross Uilson Amerika Birləşmiş Ştatlarından göndərilmiş fotoşəkilləri Azərbaycan prezidentinə təqdim edir).

Heydər Əliyev: Çox sağ olun, təşəkkür edirəm.

Bizim fotoqraflar da şəkillər çəkiblər. Ancaq sizin fotoqrafların çekdiyi şəkillər daha da keyfiyyətli olur. Mən keçən vaxtlarda prezident Klintonla görüşlərimdən sonra o da həmişə şəkilləri göndərirdi. Burada Ki-Uest də var. Çox orijinal şəkillərdir. Biz bir yerdə söhbət edirdik və bilmirdik ki, fotoqraf bizim şəklimizi çəkir. Adətən, fotoqraflar şəkil çəkəndə adam özünü bir az yığışdırır. Amma mən belə sadə şəkilləri daha da çox sevirəm. Çox yaxşı şəkillərdir. Çox məmnunam, təşəkkür edirəm. Hesab edirəm ki, bu, həm prezident cənab Buşun, həm də bütün Amerika Birləşmiş Ştatların rəhbərlərinin bizim görüşlərimizə diqqət və qayğısını göstərir. Bu da çox yaxşı şəkillərdir.

Ross Uilson: Bəli, çox əla şəkildir.

Heydər Əliyev: Prezident Klinton ilə bizim belə şəkillərimiz çoxdur. İndi isə prezident Buş ilə də. Ümumiyyətlə, çox yaxşı şəkillərdir. Çox məmnunam. Təşəkkür edirəm. İndi başqa məsələlərə keçmək lazımdır.

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI TİCARƏT PALATASI İDARƏ HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

3 iyul 2001-ci il

Heydər Əliyev: Sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram.

Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında əlaqələr gündən-günə inkişaf edir. Onların da əsasını təşkil edən iqtisadi əlaqələrdir. Biz deyə bilərik ki, bu sahədə xeyli nailiyyətlər əldə olunubdur. Azərbaycanda artıq ABŞ-ın yüz-dən çox şirkəti fəaliyyət göstərir. Bir neçə il bundan öncə Azərbaycanda Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ticarət Palatası yaranıbdir. Səfir Ross Uilson məndən xahiş edibdir ki, Ticarət Palatasının nümayəndələrini qəbul edib onları dinləyim. Mən də sizi bundan ötrü dəvət etmişəm. Eyni zamanda burada Baş nazir, mənim iqtisadiyyat sahəsindəki köməkçilərim və bu məsələlərlə əlaqədar olan nazirlər iştirak edirlər. Mən sizi dinləməyə hazıram.

Ross Uilson (ABŞ-ın Azərbaycandakı səfiri): Çox sağ olun, cənab Prezident! İcazə verin, bu gün Amerika Ticarət Palatası İdarə Heyətinin üzvləri ilə görüşməyə razılıq verdiniz üçün Sizə təşəkkürümü bildirim.

Dünən biz Sizinlə çox səmərəli görüş keçirdik. Ümidvarıq ki, sabah Siz bizim Müstəqillik günümüzün bayram edilməsinə qatılacaqsınız. Bu gün də bizi qəbul edirsiniz. İcazə verin, Amerika – Azərbaycan dostluğuna xüsusi diqqət yetirdiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirim.

Cənab Prezident, bildiyiniz kimi, ölkənizdə səfir olaraq fəaliyyətim zamanı mənəm ən çox üstünlük verdiyim sahələrdən biri Sizinlə, hökumətinizlə və beynəlxalq maliyyə təsisatları ilə və biznes nümayəndələri ilə birgə çalışaraq, Azərbaycanda çiçəklənən cəmiyyət yaranmasına və iqtisadi quruculuğa yardım etmək, töhfə verməkdir.

Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında yaradılmış və keçən ay növbəti görüşünü keçirmiş birgə işçi qrupu – bu, iqtisadi əməkdaşlığa yardım göstərəcək işçi qrupudur – bizim məqsədlərimizi həyata keçirmək üçün mexanizmlərdən biridir.

Biz Azərbaycana özünün iqtisadi strategiyasının həyata keçirilməsində və Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə danışıqların aparılmasında da kömək edirik. Bu baxımdan mən məmnuniyyətlə bildirmək istəyirəm ki, dünən Beynəlxalq Valyuta Fondunun Direktorlar Şurası Azərbaycana növbəti yardım proqramını təsdiq edib və bu da bizim onlarla apardığımız müzakirələrin nəticəsində olubdur.

Azərbaycana bizim yardım proqramımızın əsas məqsədlərindən biri də burada özəl sektorun və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi və müxtəlif sahələrin inkişaf etdiyi güclü bir iqtisadiyyat qurulmasına nail olmaqdır.

Bir az bundan öncə mən və sizin Xarici İşlər naziri Quliyev qarşılıqlı investisiya müqaviləsinin qüvvəyə minməsinə təsdiq edən sənəd-protokol imzaladıq.

Bildirmək istəyirəm ki, Amerika Ticarət Palatası çoxsaylı şirkətlərin və təşkilatların bir araya gəldiyi qurumdur. Bu palatada həтта Azərbaycan şirkətləri də təmsil olunublar. Onun əsas məqsədi ticarət və investisiya şəraitinin daha da yaxşılaşdırılmasına nail olmaqdır.

Amerika Ticarət Palatası ilə sizin hökumətinizin nazirləri, bir komitə sədri uzun aylardır ki, çoxlu səylər qoyaraq, birlikdə işləyərək investisiyaları, ticarəti daha da genişlən-

dirmək üçün müəyyən yollar aşkar ediblər. Ümidvaram ki, bu işin səmərəliliyinə, sizə də faydalı olacağına inanacaqsınız. Bizə vaxt ayırdığınıza görə Sizə bir daha təşəkkürümü bildirirəm.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

K e n n i H o z i (*ABŞ Ticarət Palatasının prezidenti*): Cənab Prezident, icazə verin, Amerika Ticarət Palatası adından Palatanın prezidenti kimi, mən də vaxt tapıb bizi və idarə heyətinin üzvlərini qəbul etdiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirim. Bu fürsətdən istifadə edərək sizin Baş nazirinizə, nazirlərə, burada iştirak edən hökumət nümayəndələrinə xüsusi təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Yalnız ona görə yox ki, onlar məhz bu görüşə gəlib burada iştirak edirlər. Həm də ona görə ki, onlar ötən dövrdəki əməkdaşlığımız müddətində bizimlə əlaqələr saxlamaq, işçi qrupu yaradaraq bizimlə işləmək niyyətlərini ortaya qoyublar.

Cənab Prezident, biz Sizə xüsusi minnətdarlığımızı bildirmək istəyirik ki, Siz Azərbaycanda iqtisadi islahatlar prosesinin irəli aparılmasını daim diqqətinizdə saxlayırsınız, bunu dəstəkləyirsiniz və indi ikinci özəlləşdirmə proqramının həyata keçirilməsinə başlanılıbdır. Hazırda Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə Azərbaycan arasında növbəti əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

Bir də ona görə Sizə minnətdarıq ki, sizin nazirləriniz bizim Palata ilə işçi qrupu yaradaraq birgə əməkdaşlıq yolları müəyyənləşdiriblər. Çünki məhz Sizin rəhbərliyiniz, liderliyi-niz və öz vətəniniz üçün uzaqgörənliyi-niz olmasaydı, Azərbaycanda mümkün olan bu biznes imkanlarının həyata keçirilməsi baş tutmazdı.

İstərdik ki, bu görüşümüz zamanı üç şeyə nail ola bilək. Birincisi, istərdik ki, Amerika Ticarət Palatası barədə, onun məqsədləri, planları haqqında Sizə məlumat verək. İkincisi, sizin hökumətinizlə əməkdaşlıq etdiyimiz dövrdə əldə etdiyi-

miz bir sıra nailiyyətlər vardır ki, onları da diqqətinizə çatdırmaq istəyirik. Bir də müəyyən məsələlər vardır, istərdik ki, onlarla bağlı əlavə işlər görsünlər. Üçüncüsü, biz istərdik bəzi tövsiyələrlə çıxış edək. Hesab edirik, bu tövsiyələr vasitəsilə biz hökumətinizlə əməkdaşlığımızı daha da səmərəli apara bilərik.

İcazə verin, birinci məsələ ilə əlaqədar – Amerika Ticarət Palatasının Azərbaycandakı fəaliyyəti, məqsədləri, planları barədə danışmaq üçün sözü Deyv Çorçmənə verim. O bizim Palatanın birinci vitse-prezidentidir.

Həydar Əliyev: Buyurun.

Deyv Çorçmən: Sağ olun, cənab Prezident.

Cənab Baş nazir, hörmətli nazirlər. Mən çalışacağam ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Amerika Ticarət Palatasının məqsədləri, planları və arzuları barədə sizə qısaca məlumat verim.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Amerika Ticarət Palatası 1996-cı ildə qeyri-hökumət təşkilatı kimi yaradılmışdır. O, dünyada ən böyük biznes qrupu hesab edilən və mərkəzi Vaşinqtonda yerləşən ABŞ Ticarət Palatası tərəfindən yaradılıb və onun bir qolu kimi fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Amerika Ticarət Palatası ABŞ-in dünyanın 78 ölkəsindəki ticarət palatalarından biridir. Bizim palataların məqsədi dünyada Amerika biznesinin inkişafına kömək etməkdir.

Bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Amerika Ticarət Palatasının 85 şirkətdən ibarət üzvləri vardır. Bu şirkətlər təkcə Amerika Birləşmiş Ştatlarının şirkətlərindən ibarət deyildir. Eyni zamanda Amerikanın maraqlarını təmin edən «*bi-pi*», «Lüfthanza» şirkətləri, hətta «Maykrosoft» və «Helvud Pakkat» şirkətini təmsil edən «Azərbaycan elektronika» şirkəti də daxildir. Amerika Ticarət Palatasının üzvləri

14 millətə məxsus olan şirkətlərdir. Onların arasında amerikalılar, azərbaycanlılar, avropalılar və asiyalılar da vardır.

Bizim Palatamızın üzvü olan şirkətlər təkcə Azərbaycanda 13 müxtəlif biznes sektorunda fəaliyyət göstərirlər. Onların Azərbaycana qoyduqları investisiya 3 milyard dollar məbləğindədir.

Amerika Ticarət Palatası etik prinsiplərə uyğun biznes qaydalarının həyata keçirilməsinə, azad ticarət, azad bazar, özəl sektorun inkişaf etdirilməsi və informasiyanın heç bir məhdudiyyət qoyulmadan mübadiləsi prinsiplərinə sadıqdır. Amerika Ticarət Palatası ABŞ-ın biznes maraqlarının Azərbaycanda daha dərin kök atmasına çalışan bir qurumdur. Bizim Palatamız həmçinin Azərbaycana sərmayə qoymaq istəyən potensial investorlar üçün məlumat mənbəyi rolunu oynayır.

Bizim Ticarət Palatası həmçinin Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökumətində təmsil olunmuş və ölkəmizin siyasətini müəyyənləşdirən insanlarla ölkəmizi təmsil edən və xaricdə fəaliyyət göstərən şirkətlər arasında əlaqə yaratmaq rolunu həyata keçirir.

Bizim məqsədlərimiz, birincisi, Azərbaycanda biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması və biznesi təmsil edən icma üçün daha yaxşı şəraitin formalaşdırılmasından ötrü dəyişikliklər prosesini təşviq etmək, dəstəkləməkdir. İkincisi, Ticarət Palatasını bir təşkilat kimi gücləndirmək, bir də ki, Azərbaycanda olan Amerika Ticarət Palatasının regional əməkdaşlığın mərkəzinə çevrilməsinə nail olmaqdır.

Cənab Prezident, bizə bu imkanı yaratdığınıza görə bir daha Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun, təşəkkür edirəm.

K e n n i H o z i: Cənab Prezident, icazənizlə, mən indi ikinci məsələyə keçmək istəyirəm. Bizim təşkilatın indiyə qədər əldə etdiyi müəyyən nailiyyətlərə toxunmaq və bir də sizin

hökumətinizlə qurduğumuz, yaratdığımız işgüzar münasibətlər barədə məlumat vermək istəyirəm.

Hesab edirik ki, məqsədlərimizə nail olmaq üçün sizin hökumət orqanları ilə mütləq sıx təmasda işləməliyik. Qeyd etmək istəyirəm ki, Amerika Ticarət Palatasının Azərbaycandakı sıx təmasları məhz Dövlət Gömrük Komitəsi ilə sıx əməkdaşlıqdan başlayıbdır. Sizin Gömrük Komitəsinin sədri cənab Kəmaləddin Heydərov bizimlə çox açıq münasibət yaradaraq, Gömrük Komitəsi ilə Amerika Ticarət Palatası arasında işçi qrupunun yaradılması ideyasını dərhal dəstəkləmiş və beləliklə də bu birgə işçi qrupu fəaliyyətə başlamışdı. Cənab Heydərov bizim çox yüksək səviyyəli işçi qruplarımızdan birinin həm də həmsədridir. O bizim idarə heyətinin üzvlərindən biri – cənab Maykl Aşvortla bərabər həmsədrlik edir. Bu gün səhər onlar yenidən görüşərək bir sıra məsələləri müzakirə ediblər.

Biz eyni zamanda Vergilər Nazirliyi ilə də çox sıx, işgüzar əməkdaşlıq münasibətləri yaratmışıq. Nazir cənab Fazil Məmmədov da bizə eyni açıq münasibət göstərmiş, bizimlə dialoqa girməyə hazır olduğunu bildirmiş və vergi ilə əlaqədar müəyyən məsələləri müzakirə etmək üçün işçi qruplarının formalaşdırılmasına xoş münasibət göstərmişdir.

Sıx təmaslar qurduğumuz üçüncü struktur Əmlak Nazirliyi idi ki, indi artıq həmin nazirlik İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin bir hissəsinə çevrilibdir. İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ilə də cənab nazir Fərhad Əliyevin həmsədrlik etdiyi işçi qrupumuz vardır və biz ikinci özəlləşdirmə proqramının həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmək üçün bu işçi qrupu çərçivəsində onlarla əməkdaşlıq edirik.

Keçən il biz sizin Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi ilə də dialoq yaratmağa nail olduq və əmək qanunvericiliyi, Əmək Məcəlləsi barədə müzakirələr aparmaq üçün onlarla birlikdə işçi qrupu yaratdıq. Əmək qanunvericiliyinə

bizim irəli sürdüyümüz tövsiyələrin əksəriyyəti qəbul edilərək yeni qanunvericilikdə əks olunmuşdur.

Biz indi kənd təsərrüfatı və maliyyə nazirlikləri ilə müvafiq işçi qrupları yaratmaq mərhələsindəyik. Hazırlıq işləri gedir və hər iki qrupun rəhbərləri də eyni qaydada bizə dəstək veriblər.

Çox arzu edərdik ki, belə formalaşmış işçi qruplarını və əməkdaşlıq əlaqələrini digər nazirliklərə də şamil edək.

Bir təşkilat kimi, biz altında heç bir imza qoymasaq da, qeyri-rəsmi olaraq «ağ kağız» adlandırdığımız bir sənəd hazırlamışıq. Bu sənəd xarici şirkətlərin qarşılaşdığı problemlərin cavabını vermək, müəyyən tədbirlər görmək üçün tövsiyələrdən ibarətdir. Həmin sənəddən iki məsələni ayırmaq istəyirik. İstəyirik ki, qarşıdakı illərdə sizin hökumətinizlə o sahədə sıx əməkdaşlıq edək. Hesab edirik ki, onlardan birincisi, mövcud bürokratik şərait Azərbaycana əlavə xarici investisiyaların cəlb edilməsinə mane olur.

Bizim Palatanın üzvü olan şirkətlərin qarşılaşdıqları problemlər barədə bəzi nümunələri demək istəyirəm. Məsələn, hamımız yaxşı bilirik ki, əgər bir ABŞ şirkəti axtarmaq istəyirsinizsə, «Makdonalds»dan yaxşı Amerika şirkəti tapa bilməyəcəksiniz. Biz çox məmnunuq ki, «Makdonalds» şirkəti Azərbaycana gəlib və burada bir restoran da işlədir. Lakin bu şirkət Bakıdakı fəaliyyətini daha da genişləndirmək istəyir. Onlara razılıq, lisenziya verilməsi şəhərin icra hakimiyyəti tərəfindən həyata keçirilməlidir. Ona görə də onlar bu məsələdə bir sıra çətinliklərlə qarşılaşıblar. Əgər «Makdonalds» şirkəti bu problemləri həll edərsə, Azərbaycana əlavə 5 milyon dollar məbləğində investisiya qoymaq niyyətindədir.

Bürokratik maneələrdən əziyyət çəkən və Palatamızın üzvü olan ikinci şirkət «Bayholdinq» şirkətidir.

H e y d ə r Ə l i y e v: «Bayholdinq» Türkiyə şirkətidir. Bayraqdardır da...

Kenni Hoz: Bəli. Bu, Türkiyə şirkətidir. Lakin bizim Palatanın üzvü olan şirkətlərdən biridir. Orada ABŞ-ın da marağı vardır. Onlar da 3-4 layihə ilə çıxış ediblər. Burada biznes mərkəzləri, otellər tikmək istəyirlər. Amma bürokratik maneələrlə – lisenziya, icazə verilmə problemləri ilə qarşılaşıblar.

Digər bir şirkət isə sırf ABŞ şirkətidir – ABŞ Gəmiçilik Bürosudur. Bilirəm ki, Amerikanın Gəmiçilik Bürosu da bir sıra çətinliklərlə qarşılaşıbdır, bu da müvafiq lisenziyaların, icazələrin alınması ilə bağlıdır.

ABŞ-ın Gəmiçilik Bürosu Amerikanın neft sənayesi, neft şirkətləri üçün çox əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, onlar həmin şirkətlərin fəaliyyətinin reallaşması üçün müvafiq standartlara cavab verən dəstəkverici, sertifikatverici bir qurumdur.

Palatamızın bir sıra başqa üzvləri də vardır ki, onlar Azərbaycanın telekommunikasiya sənayesinə investisiya qoymaq arzularını ifadə ediblər, maraqlarını bildiriblər.

Şübhəsiz, telekommunikasiya sahəsi bizim hamımız üçün ona görə əhəmiyyətlidir ki, biz dünya ilə kommunikasiyamızın həyata keçirilməsini yaxşı təmin edə bilərik. Amma telekommunikasiya sahəsinə maraq göstərən şirkətlərimiz də lisenziya alınması, onlara müəyyən sənədlərin, icazələrin verilməsi baxımından bürokratik əngəllərlə qarşılaşıblar ki, bu da Azərbaycana əlavə 30-40 milyon dollar investisiyanın gəlməsinin qarşısını alıbdir.

Heydər Əliyev: O şirkətin adı nədir? Onu yazın...

Kenni Hoz: Cənab Prezident, şirkət xahiş edibdir ki, ümumi iclasda onların adını çəkməyə. Sonra çətinlikləri olur. Onun adını təkliddə Sizə məmnuniyyətlə deyərik.

Heydər Əliyev: Mən ona görə demirəm. Mən Çikaqoda olanda göstəriş vermişdim ki, «Motorolla»ya «yaşıl işıq» yandırılınsın. İndi başqa şirkət haqqında danışırınsız, onu da gizlədirsiniz. «Motorolla»nı mən tanıyıram.

K e n n i H o z i: Cənab Prezident, təəssüf ki, Sizdə olan bilik və məlumat bizdə yoxdur.

Mən istərdim ki, sərmayələrin artırılmasına, əlavə investisiyaların cəlb olunmasına maneçilik törədən növbəti bir sahəyə toxunum. Bu maneçilik də əsasən maraqların toqquşmasından, başqa sözlə desək, dövlət orqanlarının həm tənzimləmə funksiyasını yerinə yetirməsindən, həm də kommersiya fəaliyyətini həyata keçirən qurumlar kimi çıxış etməsindən irəli gəlir.

Biz istərdik ki, hökumət inhisarının aradan qaldırılması yolu ilə investisiyalar üçün və rəqabət üçün daha əlverişli şəraitin yaradılması mümkün olsun. İcazənizlə, bir neçə misal gətirim. Məsələn, «Azərbaycan Hava Yolları». «Azərbaycan Hava Yolları» ilə əlaqədar bizim qaldırdığımız məsələnin məgzi ondan ibarətdir ki, bu təşkilat, bir tərəfdən, həm qanunu həyata keçirən, onu icra edən orqan kimi çıxış edir, digər tərəfdən isə bu, kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkət kimi çıxış edir. Bu mənafelərin toqquşması Azərbaycanda üç müxtəlif xarici investor tərəfindən təklif edilən regional hava yollarının qurulmasına mane olubdur. Başqa bir misalım isə vətənim olan Ştata daha yaxın olan bir problemdir. Mənim fəaliyyət göstərdiyim sahəyə yaxın olan bir məsələdir. Bu da auditorluq məsələsidir. Azərbaycandakı Auditorlar Palatası da, bir tərəfdən, tənzimləmə funksiyasını, dövlət siyasətini həyata keçirən qurum, habelə auditorların fəaliyyətini tənzimləyən, onlara hüquqi icazə verən qurum kimi çıxış edirsə, başqa bir tərəfdən isə, eyni zamanda kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan bir qurumdur. Şübhə yoxdur ki, auditorluq kimi bir sahədə dövlət qurumunun olması çox vacib bir məsələdir. Ancaq bu tənzimləyici, dövlət siyasətini həyata keçirən qurum kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan qurumdan ayrı olmalıdır.

İki başqa sənaye sahəsini də mən göstərmək istəyirəm. O sahələrdə də, hesab edirəm ki, mənafələrin toqquşması meydana gəlir. Bir sıra şirkətlərimiz vardır ki, onlar Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsində olan imkanlardan faydalanmaq istəyirlər. Bir də telekommunikasiya sahəsinə investisiya qoymaq istəyən şirkətlərimiz vardır. Təəssüf ki, onlar da bu imkanlardan faydalana bilmirlər.

Xarici şirkətlər qrupunu təmsil edən şəxs kimi, mən Sizə onu da bildirmək istəyirəm ki, problemi göstərmək çox asan məsələdir. Bizim təşkilatımız isə işini təkcə mövcud problemləri və çətinlikləri göstərməklə məhdudlaşdırmayıb, eyni zamanda o problemlərin həlli yollarını da tövsiyə etmək mövqeyindən çıxış edir.

Cənab Çorçmənin öz çıxışında dediyi kimi, bizim buradakı ən başlıca məqsədlərimizdən biri Azərbaycanda biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi və yaxşılaşdırılmasına nail olmaqdır. Ona görə mən istərdim ki, indi sözü Daniel Metyusa verim. Daniel Metyus bizim idarə heyətinin üzvlərindən biridir. O, gələcəkdə hökumət ilə əməkdaşlığımızın yolları barədə öz fikirlərini sizinlə bölüşmək istəyir.

Daniel Metyus: Cənab Prezident, mən də öz növbəmdə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Siz bizə şərait yaratmışınız ki, Azərbaycanda iş görərkən qarşılaşdığımız çətinliklər barədə Sizinlə söhbət aparaq. Biz bunu xüsusilə qiymətləndiririk ki, Siz elə imkan yaratmışınız ki, bizi maraqlandıran məsələləri məhz bilavasitə Sizin özünü də çatdırmaq imkanımız var.

Məndən əvvəl çıxış edən həmkarlarım da bildirdilər ki, qarşılaşdığımız və sənəddə qeyd etdiyimiz problemlər əsasən iki kateqoriyaya aiddir. Təkrar da olsa, bir daha demək istərdim ki, birinci kateqoriyaya aid problemlərin kökü, məgzi ondan ibarətdir ki, dövlətin şirkətləri və qurumları tənzimləyici kimi çıxış etməklə bərabər, eyni zamanda özəl sektorda

eyni sahədə çalışan şirkətlər kimi fəaliyyət göstərirlər. Biz hesab edirik ki, bu tamamilə ədalətsizdir və rəqabətin əleyhinə yönəlmiş bir siyasətdir.

Şübhəsiz, başa düşürük ki, biz bu gün Sizinlə görüşə gəlməklə, bütün problemləri sadalamaqla möcüzə baş verməyəcəkdir, bir gündə bütün problemlərin həllinə nail olmayacağıq. Biz bunu anlarıq. Anlarıq ki, bunlar özlüyündə çətin problemlərdir. Ona görə də bir daha bildirirəm ki, bu problemləri, çətinlikləri göstərməklə bərabər, biz həmçinin bildiririk ki, hökumətinizlə sıx təmasda işləyərək bu problemlərin aradan qaldırılmasına nail olmağa hazırıq.

Hesab edirik ki, Azərbaycan hökuməti, xarici biznes icması və yerli biznes icması arasında daha sıx əməkdaşlıq olarsa, o zaman Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna çox böyük investisiya gətirmək mükündür. Ona görə də biz sizin hökumətinizlə dörd sahədə əməkdaşlıq etməyi təklif edirik. Birincisi, dövlət orqanlarının, qurumların ədalətsiz rəqabət apardığı və ədalətli rəqabətə maneçilik yaratdıqları sahələri müəyyənləşdirməkdir. İkincisi, biz hökumətinizlə birgə çalışaraq, yerli bazarda rəqabətə maneələrin aradan qaldırılması üsullarını və vasitələrini də müəyyənləşdirmək istəyirik. Biz həmçinin xüsusi, spesifik problemlərlə də bağlı fikir mübadiləsi aparmaq istəyirik. Bu dövlət orqanlarının və yaxud dövlət qulluqçularının Azərbaycanın qanunvericiliyinə və özlərinin xüsusi qaydalarına riayət etmədiyi hallardır ki, onları müəyyənləşdirib aradan qaldırılmasına nail olaq. Sonuncusu, biz bu qəbildən olan problemlərin aradan qaldırılması üçün sadə və səmərəli mexanizmin yollarının tapılmasına çalışmaq istəyirik.

Bizdə olan məlumata görə, burda xarici şirkətlərin məsləhət şurasının yaradılması barədə təklif irəli sürülmüşdür.

Əgər bu şura xarici investorlara yardım etmək üçün kifayət qədər səlahiyyətlərə malik olacaqsə, biz həmin şurada məmnuniyyətlə iştirak etmək istərdik.

Siz burada Amerika Ticarət Palatası İdarə Heyətinin üzvlərini qəbul edirsiniz, bizimlə görüşürsünüz. Bizim Palatanın bütün üzvləri Azərbaycana məhz burada çox böyük potensial olduğuna görə gəliblər. Müəyyən mənada risk edərək Azərbaycana investisiya qoymaqla ölkənizə bir daha sadıqlığımızı nümayiş etdiririk.

Cənab Prezident, təəssüf ki, bizim də sadıqlığımızın bir həddi, limiti vardır. Bildiyimiz kimi, bu gün Azərbaycanla ABŞ arasında sərmayə qoyuluşu barədə müqaviləni təsdiqləyən sənəd imzalanıb. Biz bu müqaviləni dəstəkləyirik və alqışlarıq. Hesab edirik ki, bu, düzgün istiqamətə yönəlmiş növbəti bir addımdır. Lakin hesab edirik ki, hökumət orqanlarını idarə etmək məsuliyyəti daşıyan insanların özlərinin təşviq etdikləri, qoruduqları biznes maraqları olduğu təqdirdə dünyada ən yaxşı investisiya sazişi belə olduqda az fayda gətirəcəkdir.

Sizin hökumətinizlə birgə çalışaraq istəyirik ki, bizim buraya qoyduğumuz sərmayələrin gəlir verməsini təmin edək və eyni zamanda Azərbaycana xarici investisiyaların gəlməsinə nail ola bilək.

Cənab Prezident, Sizinlə birbaşa belə təmas yaradıb öz çətinliklərimiz barədə danışmaq imkanı yaratdığınıza görə Sizə təşəkkür edirəm. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Amerika Ticarət Palatasının bütün üzvləri adından bir daha Sizə minnətdarlıq edir və vaxt tapıb bizi dinlədiyinizə, problemlərimizi eşitdiyinizə görə təşəkkürümü bildirirəm. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Kenni Hoz: Cənab Prezident, bir təşkilat kimi, bizi dinləmək üçün bu qədər vaxt ayırmağınızı olduqca yüksək qiymətləndirirəm. Çünki Sizin dəstəyiniz olmadan biz təşkilatımızın qarşısındakı məqsədlərə nail ola bilmərik.

Amerika Ticarət Palatası ilə sıx təmaslar yaratmış, birgə işləyən dövlət orqanlarına və nazirliklərinə bir daha təşəkkür

rümü bildirmək istəyirəm. Biz hökumət qurumları ilə yaratdığımız bu yaxşı əlaqələri davam etdirmək və daha da genişləndirmək istəyirik ki, Azərbaycana çoxlu miqdarda əlavə xarici investisiyaların gəlməsinə nail ola bilək. Bir təşkilat kimi biz Azərbaycanda biznes şəraitinin, mühitinin bundan sonra da yaxşılaşdırılmasına səylər göstərəcək və yerli bazara əlavə xarici sərmayələrin cəlb olunmasına yardımçı olmaqda davam edəcəyik.

İcazə verin, bu görüşdən xatirə olaraq və minnətdarlığımızın ifadəsi kimi, Amerika Ticarət Palatası adından Sizə bu kiçik hədiyyəni təqdim edirəm. Bayaq dediyim kimi, Sizin dəstəyiniz olmasaydı, biz hətta belə bir təşkilat kimi də burada fəaliyyət göstərə bilməzdik. Burada ingilis dilində yazılıbdır ki, «Biz tərəqqi üçün tərəfdaşıq». Biz onu nəzərdə tuturuq ki, Amerika Ticarət Palatası həqiqətən Sizi və hökumətinizi özünə əsl tərəfdaş hesab edir. Bizə verdiyiniz dəstəyə görə Sizə bir daha təşəkkür edirik. Sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Bizim tərəfdən danışmaq istəyən var, yoxsa yoxdur?

Mən çox məmnuniyyətlə sizi dinlədim. Birincisi, sizin burada verdiyiniz məlumatlar Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Amerika Ticarət Palatası haqqında biliyimi, təəssüratımı çox genişləndirdi. Düşünürəm ki, bu görüş sizə nə qədər lazımdırsa, mənə də o qədər lazımdır. Sizin burada mənə verdiyiniz məlumatlara görə və problemlər haqqında açıq danışdığınıza görə təşəkkür edirəm.

Mən sizi dinləyərək, danışığınızı iki hissəyə bölürəm. Birinci hissə ondan ibarətdir ki, siz bizim nazirliklərlə yaxşı, sıx əlaqələr qurmusunuz, işçi qrupları yaratmısınız, işləyirsiniz və onlardan razılığınızı bildirdiniz. Bu məni sevindirir. Güman edirəm ki, nazirlər, Nazirlər Kabineti bu müsbət nailiyyətləri qoruyub saxlayacaqlar və eyni zamanda bizim ümumi işimizə, o cümlədən Amerika Ticarət Palatasının

Azərbaycanda fəaliyyət göstərməsinə mane olan faktları da aradan qaldırmağa çalışacaqlar.

Amerika Ticarət Palatasının 1996-cı ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərməsinin və indi burada bəyan etdiyiniz nəticələrin sizin üçün iki cəhətdən əhəmiyyəti vardır. Bir tərəfdən siz burada fəaliyyət göstərərək Azərbaycana müəyyən miqdarda investisiya gətirirsiniz, ikinci tərəfdən isə, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı, sərbəst iqtisadiyyat prinsiplərinin tətbiq olunmasına yardım edirsiniz.

Bunların ikisi də Azərbaycan üçün vacibdir. Çünki biz istəyirik Azərbaycana xarici investisiya ardıcıl surətdə daha da çox gəlsin, xüsusən də Amerika Birləşmiş Ştatlarından. İkincisi, ona görə vacibdir ki, indi bu keçid dövrünü yaşayarkən, Azərbaycanda iqtisadi islahatları həyata keçirərkən, bazar iqtisadiyyatını tətbiq edərkən insanları sərbəst bazar iqtisadiyyatı, sahibkarlıq prinsiplərinə öyrətmək sahəsində sizin təcrübəniz, təbiidir ki, bizim üçün çox vacibdir. Çünki bu bizim üçün yeni bir şeydir.

Azərbaycanda, keçmiş Sovetlər İttifaqına mənsub olan, indi müstəqillik əldə etmiş digər ölkələrdə bu problemlər eynidir və ondan ibarətdir ki, insanlar 70 il bir sistem, yəni sosialist iqtisadi sistemi prinsipləri əsasında yaşadıqları halda, qısa bir müddətdə o keçmiş təcrübədən, keçmiş vərdislərdən çətin ayrılırlar. Bazar iqtisadiyyatı və tək-cə özlüyündə bazar iqtisadiyyatı yox, onun təşkil olunması, xarici şirkətlərlə əlaqələrin qurulması – bunların hamısı yenidir və bunu da təbiidir ki, bir gündə, bir ayda, bir ildə etmək olmaz. Amma siz burada fəaliyyətiniz zamanı görürsünüz ki, Azərbaycanda bu sahədə də ardıcıl surətdə irəliləyiş təmin olunur.

Siz bəzi təşkilatlarda olan bürokratik əngəllər haqqında danışdınız. Bu həqiqətdir. Ümumiyyətlə, bürokratik əngəllər hər bir dövlət orqanında, az da olsa, çox da olsa, hər bir ölkədə vardır. Ancaq bizim ölkədə, keçmişdən bu bürokratik

əngəllər sistemində yaşamış ölkədə, əlbəttə ki, bundan dərhal xilas olmaq mümkün deyildir. Amma biz bundan xilas olmalıyıq. Bu o demək deyildir ki, biz bundan tamam xilas olacağıq. Elə Amerikanın özündə də bürokratik əngəllər vardır. Bunu açıq demək istəmirəm. Siz mənə gizli sözünüzü deyəndə, mən də bunu gizli olaraq sizə deyərəm. Amerikada mənim özümün rastlaşdığım bürokratik əngəl olubdur. Ancaq bizim siyasətimiz bundan ibarətdir ki, bu bürokratik əngəlləri aradan götürək və bu barədə sizin həm təcrübəniz, həm də əməkdaşlığınız, hesab edirəm ki, bizim üçün çox əhəmiyyətli olacaqdır.

Mən bir də qeyd edirəm, investisiyanın Azərbaycana gəlməsi bizim üçün çox vacibdir. Neft və qaz sektoruna çox investisiya gəlir, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatlarından, baxmayaraq ki, sizin ölkə bu sahədə birinci yerdə deyildir. Burda Böyük Britaniya birinci yerdədir. Siz burada birinciliyi əldən vermisiniz. Artıq bizim imzaladığımız müqavilələr onu göstərir ki, bu investisiya ardıcıl surətdə gələcəkdir. O cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatlarından da. Ancaq indi bizim məqsədimiz başqa sektorlara investisiyanın gəlməsini təmin etməkdir. Mənə verilən məlumata görə, bu son 5-6 ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarından Azərbaycana, qeyri-neft sektoruna gələn investisiya cəmi 275 milyon dollar təşkil edir. Mən sübut etmək istəmirəm ki, bu çox azdır. Amerika kimi böyük iqtisadiyyata malik olan ölkəyə bu yaraşmır. Bəli, mənə belə rəqəmlər veriblər.

Sığorta təşkilatıdır, başqa nə bilim, auditor təşkilatıdır... Mən sizinlə açıq söhbət aparıram. Bunlar təbiidir, lazımdır. Amma bunlar Azərbaycana investisiya gətirmir. Əksinə, Azərbaycanda fəaliyyət göstərərək pul qazanır. Hər şeyi açıq danışmaq lazımdır. Ona görə də mən ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, siz də bu barədə özünüz üçün nəticə çıxaracaqsınız. Nəzərə alaraq ki, Azərbaycanda yaranmış

ictimai-siyasi sabitlik və xarici investisiyaların gəlməsi və istifadə edilməsi sahəsində əldə olunan təcrübə onu göstərir ki, buraya investisiya gətirən adam həmişə xeyir gətürəcəkdir.

Bu barədə sizin bəzi şikayətləriniz var. Deyirsiniz ki, bəzi şirkətlər gəlib burada öz işlərini görməyə nail ola bilmirlər. Mən sizinlə açıq danışmaq istəyirəm. Təbiidir ki, Azərbaycanın təşkilatlarının da bunda günahı var. O şirkətlərin də günahı vardır. Məsələn, siz burada «Makdonalds» şirkətinin adını çəkdiniz. Təbiidir, dünyada çox yayılmış, çox hörmətli bir şirkətdir. Şəhərin mərkəzində bir restoran düzəldiblər və bizim insanlar da o pitsaya öyrəniblər, çox xoşlarına gəlir.

Onlar burada öz fəaliyyətlərini genişləndirmək istəyirdilər. Amma burada onlar düz yolla getmirlər. Elə təkcə onlar deyil, bəzi başqa şirkətlər də. Gəlib burada ayrı-ayrı adamlarla əlaqəyə girirlər. O adamlar da gedib bizim başqa dövlət orqanları ilə xoşa gəlməyən əlaqəyə girirlər və iş qurmaq istəyirlər. Azərbaycana «arxa qapı»dan girmək lazım deyildir. «Makdonalds» haqqında deyirəm. Birinci restoranı yaradıblar. Bir gün mən yaşadığım yerdən işə gəlirəm, bir də görürəm ki, bizim orada Respublika stadionunun qarşısında «Qələbə» meydanı var, onun yarısını hasara alıblar. Bu meydandır, özü də bizim «Qələbə» meydanımızdır. Orada da həddindən çox avtomobillər və sair gəlib durur. Onun yarısını götürüblər və orada tikinti aparmağa başlayıblar. Bu məni narahat etdi.

Orada mən avtomobili saxlayıb baxdım. Mənim ətrafıma 500–600 nəfər adam toplaşdı. Şikayət etdilər ki, bu meydanı dağıdırlar. Buna görə də mən narahat oldum. İşə gələn kimi göstəriş verdim ki, bunu araşdırsınlar. Şəhər icra hakimiyyətinin başçısına telefon etdim. Soruşdum ki, bu nə məsələdir. O dedi ki, mənim xəbərim yoxdur. Dedim ki, necə yəni sənin xəbərin yoxdur ki, şəhərdə bu böyüklükdə ərazini götürüblər. Mənim mühafizəmin rəisi var – general Axundov. Onu göndərdim oraya, dedim ki, get araşdır, gör nə məsə-

lədir. Üstündən bir saat keçmişdi. Gedib görüb ki, orada vurulan bütün dirəkləri və sairəni, hamısını çıxarıb qaçıblar. Amma gedib o təşkilatdan Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin qərarını götürüblər, icra hakimiyyəti buna razılıq veribdir. Mən onu çağırdım, dedim ki, bu sənin imzandır, niyə sən buna razılıq vermisən? O çox pis vəziyyətə düşdü.

Amma işin əsası bunda deyildi. «Makdonalds» burada bir nəfər yerli biznesmenlə əlaqəyə girib. Yenə də deyirəm, əsas qapıdan girmək əvəzinə, «dal qapı»dan girib. O gedib həmin bu yeri alıbdir ki, onlar bu işi bir yerdə görəcəklər. Mən dedim ki, o biznesmeni tapın. O, Moskvaya qaçdı. Qorxurdu ki, mən onu həbs etdirəcəyəm. Bir neçə vaxtdan sonra gördü ki, vəziyyət sakitləşdi, gəlib deyibdir ki, gedib Bakı İcra Hakimiyyətinin başçısından xahiş etdim, o mənə icazə verdi və dedi ki, prezidentin yolu buradan keçir. Ola bilər ki, bunu görsün. Sən get, işə başla, əgər görməsə, tikərsiniz. Görsə, onda özünüz bilin. O, indiyə qədər də Moskvadadır. Qorxur, Bakıya gələ bilmir.

Yaxşı olar ki, «Makdonalds» kimi böyük bir şirkət gəlib burada müvafiq dövlət orqanları ilə əlaqəyə girsin. Burada investisiya üzrə agentlik vardı, ora ilə əlaqəyə girərdilər. Yaxud da ki, özləri birbaşa gedib şəhərin icra hakimiyyəti ilə əlaqəyə girsinlər. Danışsınlar, bunu sağlam əsasda qursunlar. Niyə bunu ayrı-ayrı fırıldaqçılarla edirlər? Düzdür, deyirlər ki, keçmiş Sovetlər İttifaqına mənsub olan ölkələrdə yaranan yeni sahibkarların bir qismi fırıldaqla biznes qururlar. Bizdə də belələri var. Elə adamlarla əlaqəyə girməsinlər.

Mən böyük islahat keçirdim. İqtisadiyyat Nazirliyini, Dövlət Əmlak Nazirliyini, Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsini, Xarici İnvestisiya Agentliyini – dörd respublika təşkilatını birləşdirərək İqtisadi İnkişaf Nazirliyi yaratdım. Bu bizim struktur dəyişikliklərimizin bir hissəsidir.

Mən bunu nə üçün etdim? Çünki təkcə Amerika şirkətindən yox, yerli adam da bir iş görmək üçün gərək İqtisadiyyat Nazirliyinə, Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsinə, bundan sonra Əmlak Nazirliyinə, Ticarət Nazirliyinə, daha sonra Ədliyyə Nazirliyinə gedəydi. Mən bunların hamısını ləğv etdim. Bir nazirlik yaratdım ki, bizim sahibkarlar bu əngəllərdən canlarını qurtarsınlar. Bilsinlər ki, bir nazirlik var. Nazirliyin tərkibində həm İnvestisiya Departamenti, həm də Özəlləşdirmə Departamenti vardır. Oraya-buraya getmək lazım deyildir. İnvestisiya qoymaq istəyən bu nazirliyə getsin. Gedib küçədə vasitəçi axtarmasın, ayrı-ayrı adamlara rüşvət verməsin. Burada ona investisiya qoymağın yolunu göstərəcəklər. Mən istərdim ki, indi investisiyanın böyük bir hissəsi Azərbaycanda özəlləşdirmənin ikinci proqramın həyata keçirilməsinə yönəldilsin. Siz burada «Bayholding» haqqında dediniz. Hələ 5-6 il bundan qabaq onun prezidenti Hüseyn Bayraqdar mənim yanıma gəlmişdi. Orada vasitəçi-zad yox idi, fırıldaqçı da yox idi. Mənə dedi ki, burda, şəhərin ən yaxşı yerində bir neçə ev tikmək istəyir. Türkiyənin prezidenti Süleyman Dəmirəl də bu barədə mənə məktub yazmışdı. Göstəriş verdim, evlər də tikildi. İndi o evlərin çoxu da xarici vətəndaşlara icarəyə verilibdir.

Sonra o burada bank yaratdı. Mən bankın açılışında iştirak etdim. Prezident Süleyman Dəmirəl buraya gələndə birlikdə getdik, həmin o evlərin açılışında iştirak etdik. Bu, düzgün yoldur. Amma indi bilirsiniz ki, Hüseyn Bayraqdarı Türkiyədə həbs ediblər. İndi o həbsxanadadır. Bilmirəm, nədən ötrü onu tutublar, amma həbsxanadadır. Bu da belə.

Sonra «Amerika Kaspian», Gəmiçilik məsələsi ... Bu məsələni siz çoxdan qaldırırsınız. Mən dünən səfirlə görüşəndən sonra həm Baş nazirə, həm də köməkçim Əli Əsədova bir də göstəriş vermişəm ki, bu məsələyə baxsınlar.

Siz burada bir məsələ qaldırdınız ki, tənzimləmə təşkilatları və kommersiya təşkilatları bir yerdə ola bilməz. Bu, prinsip etibarilə doğrudur. Bizim tutduğumuz iqtisadiyyat yolu bunu tələb edir və bunu ardıcıl surətdə həyata keçiririk. Amma konkret olaraq bu təşkilatlar haqqında deyirsiniz. Onun səbəbi nədir, nə cürədir, mən bu barədə bir şey deyə bilmərəm. Mən Baş nazirə və köməkçilərimə tapşırıram ki, onlar bu məsələyə baxsınlar.

Auditor məsələsini də deyirsiniz. Burada Auditor Palatası vardır. O, tamam müstəqildir. Onu bizim parlament yaradıbdır. Amma deyirlər ki, heç kimə tabe deyildir. Nə istəyirsə, onu da edir. Bilmirəm nə edir. Amma yenə də xarici şirkətlər gəlib Azərbaycanda o qədər də yaxşı ad çıxarmayan bəzi adamlarla birləşib auditor təşkilatları yaradırlar. Bunlar nə qədərdir, heç özüm də bilmirəm. Deyirlər çoxdur, o cümlədən də sığorta təşkilatları. Olduqca çoxdur. Mənim məsləhətim nədən ibarətdir? Yenə də sizə, təkcə sizə yox, Azərbaycanda iş görmək istəyən bütün xarici vətəndaşlara deyirəm ki, hökumət orqanları ilə əlaqə saxlayın, məsləhətləşin. Bir çox hallarda dediyim təşkilatlar Azərbaycanda mənfi ad çıxarmış adamlarla yaradılır. Bizim orqanlar belə adamlara müsbət münasibət göstərə bilməzlər.

Amerikanın hansısa bir şirkəti gəlib burada çox pis ad çıxarmış adamla bir iş görürsə, onda bizim cəmiyyətimiz də bunu başa düşməz ki, nə üçün belə adamla iş görür?

Mən yenə də ünvanı deyirəm: İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, bütün bu məsələlərdə onlarla əlaqə saxlayın, onlara müraciət edin. Çünki məsələlərin həll olunmasının çoxu onlardan keçir. Onda belə nöqsanların aradan qaldırılması, təbiidir ki, mümkün olacaqdır.

Mən sizinlə söhbətə başlayanda dedim ki, burada sizin fəaliyyətinizi müsbət qiymətləndirirəm. Mən bunun əhəmiyyətini bir də onda görürəm ki, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı

yatı ilə, sərbəst iqtisadiyyatla əlaqədar olan təşkilatların yararlanmasına yardım etməlisiniz. Təbiidir ki, Azərbaycana gələn şirkət, yaxud investisiya qoyan, yaxud da ki, sığorta təşkilatı yaradan, auditor təşkilatı təşkil edən buradan mənfəət götürmək istəyir. Əgər mənfəət götürə bilməsə, nəyə gəlir? Burda işləyib mənfəət götürmək üçün ümid var. Niyə Ermənistanı getmirsiniz? Çünki orada bir şey yoxdur. Heç bir iş görə bilməyəcəksiniz. Haraya investisiya qoyacaqsınız? Amma Azərbaycanda imkanlar böyükdür. Bizim də vəzifəmiz bundan ibarətdir ki, investisiyanı cəlb edək, investorların burda mənfəət götürməsinə təmin edək.

Amma bizim üçün ikinci vacib şərt ondan ibarətdir ki, yerli insanlar sizin təcrübənizdən bəhrələnsinlər və bu işləri görməyi öyrənsinlər. Dövlətimiz gərək milli sahibkar təbəqəsinə malik olsun. Milli, yüksək səviyyəli biznesmenlər təbəqəsinə malik olsun. Amma bu da göydən düşmür. Bunun üçün Amerikanın və başqa inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi lazımdır. Ona görə biz daim bütün işləri xaricdən gələn şirkətlərlə görməməliyik. Bizim özümüzün milli şirkətlərimiz olmalıdır. Yoxsa, buraya dəllək gəlir, başlayır dəlləklik etməyə. Burada həmişə dəllək olubdur. Amma o Qərb səviyyəsində dəllək olmayıbdır. Xüsusən qadınlar üçün. Kişilər üçün o qədər əhəmiyyəti yoxdur. Çünki bəzisinin saçы yoxdur, bəzisinin də buna ehtiyacı yoxdur. Əsas qadınlar üçün lazımdır ki, gündə bir dəfə saçlarını düzəldirlər. Bu lazımdır. İlk illər gəlmə dəlləklərin də burada işləməsi lazım idi. Amma bir neçə il keçibdir, o dəlləyin yanında artıq yerli, azərbaycanlı dəlləkliyi öyrənib. İndi rəqabətdir, əgər yerli adam dəlləkliyi öyrənibsə, o başlayır dəlləkliyə, gələn dəllək o qədər iş görə bilmir, öz ölkəsinə qayıtmağa məcbur olur.

Bəziləri də deyirlər ki, Azərbaycanda iş adamlarına lazımı şərait yaradılmır. Bütün bu nöqsanları aradan qaldıraraq biz Azərbaycana gələn bütün investorlara, iş adamlarına şərait

yaradırıq və bundan sonra bunu daha da yaxşı edəcəyik. Biz istəyirik ki, bizim yerli, milli, müasir tələblərə cavab verən mütəxəssislərimiz, biznesmenlərimiz, sahibkarlarımız olsun. Onlar vəsait əldə etsinlər, sonra xarici şirkətlərlə bərabər başqa yerə investisiya qoya bilsinlər.

Siz dediniz ki, ədalətli rəqabət yaratmaq lazımdır. Tamamilə düzdür. Ancaq ədalətli rəqabət olmaq üçün rəqiblər gərək eyni səviyyədə olsunlar. Birinin səviyyəsi yüksək, o birininki başqa cür olsa, onda bu rəqabətdə ikinci batacaqdır. Mən bununla demək istəmirəm ki, biz, necə deyərlər, bacarıqsız bir şirkəti xaricdən gələn şirkətlə süni surətdə mütləq bərabər tutmaq istəyirik ki, ədalət olsun. Ona görə də mən sizə bir də müraciət edirəm ki, həm burada iş görəsiniz, həm də bizim milli biznesmenlər, sahibkarlar təbəqəsinin yaranmasında, onların təkmilləşməsində bizə kömək edəsiniz.

Hörmətli səfir dünən bir söz dedi ki, bəlkə prezidentin yanında İnvestorlar Şurası yaradılsın. Mən göstəriş vermişəm, qoy məşğul olsunlar. Hesab edirəm ki, bu, pis olmazdı. Ancaq gərək bunu forma üçün yox, konkret nəticə almaq üçün yaradaqlar.

Nəhayət, onu demək istəyirəm ki, həm burada iştirak edən Baş nazirimiz, nazirlər, həm də iştirak etməyənlər – bu söhbət televiziya ilə, mətbuatla veriləcək – bugünkü danışıqdan nəticə çıxarmalıdırlar. Bürokratik əngəlləri aradan qaldırmağa çalışmalıdırlar. Xarici investorlara, investisiyanın Azərbaycana gəlməsinə hər cür şərait yaratmalıdırlar. Nəzərə alaq ki, xarici investorlar da, şirkətlər də burda mənfi ad çıxarmış ayrı-ayrı adamlarla yox, bizim təşkilatlarla sağlam əlaqələr quracaqlar.

Qaldırılan bütün bu məsələlərə baxmalısınız, sonra mənə məlumat verərsiniz. Ola bilər, bir neçə aydan sonra bir də görüşərik. Bilmirəm siz necə, mən hesab edirəm ki, bugünkü görüş bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Təşəkkür edirəm.

Ross Wilson: Cənab Prezident, icazə versəydiniz bir neçə söz deyərdim. Səmimi olduğunuza, bizimlə belə açıq danışdığınıza görə Sizə çox təşəkkür edirik, biz bunu yüksək qiymətləndiririk. Bu stolun arxasında oturan amerikalıların sırasında yəqin mən yeganə adamam ki, Sovetlər İttifaqı dövründə də SSRİ-nin ərazisində yaşamışam və o dövrdəki təcrübənin necə olduğunu onlardan yaxşı başa düşürəm.

Bizim qaldırdığımız məsələlərdən, Sizinlə görüşümüzdən də əsas məqsəd həm Baş nazirə, həm də nazirlərinizə kömək etməkdir ki, mövcud problemlərin aradan qaldırılmasına nail olaq. Amerika Ticarət Palatasının nümayəndələri müəyyən misallar gətirdilər ki, mən bunları narahatedici məsələlər hesab edirəm. Bu işdə onlar haqlıdirlər. Lakin onu da demək istəyirəm ki, Amerikanın və digər xarici şirkətlərin qarşılaşdıqları problemlər yerli biznesmenlər, investorlar üçün də vardır.

Artıq qeyd etdik ki, biz hökumətlə, Maliyyə Nazirliyi ilə birgə işçi qrupu yaratmışıq. Biz axırıncı görüşümüzdə o problemlərin bəziləri barədə Sizin Maliyyə Nazirliyinizə yazılı sənəd vermişik. Yazdığımız tövsiyələrə belə bir müddəanı da əlavə etmişdik ki, hökumətinizdə kimsə – ola bilər, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi olsun – bu problemləri aradan qaldırmaq üçün milli inkişaf strategiyasını işləyib hazırlasın və milli işçi qrupu yaradılsın ki, mövcud problemlərlə məşğul olsun. Bizim səfirliyimiz, mən əminəm ki, Amerika Ticarət Palatası da belə müvafiq dövlət orqanı və məmuru ilə təmaslar qurmaqdan, onunla işləməkdən məmnun olacaqdır.

ABŞ-dan Azərbaycana 275 milyon dollar məbləğində maliyyə vəsaiti qoyulmasının nə qədər doğru olduğunu mən bilmirəm. Amma o məsələdə sizinlə razıyam ki, bu, kifayətedici rəqəm deyil və böyük investisiya qoyulmayıbdır.

Bilirsiniz ki, bizim səfirliyimiz çox çalışır ki, Azərbaycana əlavə sərmayələr cəlb etsin. Amerika Ticarət Palatasının

hazırladığı və indi sizin nazirlərə – ümidvaram ki, Siz də imkan tapıb o sənədə baxacaqsınız – verdiyi o sənəddə bir sıra şirkətlərin burada qarşılaşdığı problemlər öz əksini tapıbdir. Ola bilər ki, onlar bəzən heç də tam ədalətli olmasınlar. Ona görə ki, bəzən onlar bir məsələni problem kimi görürlər, əslində isə orada elə bir problem yoxdur. Amma onu bilirəm ki, Azərbaycan dünyada özünə investisiya cəlb etmək istəyən bir çox ölkələrlə bu işdə rəqibdir. İnsanlar Braziliyaya, Sinqapura da gedə bilirlər. Cənubi Afrikaya da gedib oraya pullarını qoya bilirlər. Onların Azərbaycana gəlməsi o qədər də vacib deyildir. Mən istəyirəm və bilirəm Siz də istəyirsiniz ki, Azərbaycan bu rəqabətə qalib çıxsın. Ona görə də biz Sizinlə bu məsələ üzərində çalışacağıq.

Siz «Makdonalds» barədə danışdınız. Dediklərinizin əksəriyyəti mənim üçün təzə bir şey oldu. Onu da bilirəm ki, hər bir «Makdonalds» restoranı 100-dən çox adama iş yeri verir. «Makdonalds» şirkətinin Baş qərargahından mənə verilən məlumatlara əsasən, Sizə onu deyə bilərəm ki, bu şirkət Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyətini genişləndirib MDB məkanında olan bütün restoranlarına, hətta Avropadakı bütün «Makdonalds» restoranlarına kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac etmək istəyib. Əslində Azərbaycanın da məhz bu cür ixraca ehtiyacı vardır.

Ümidvaram ki, bundan sonra biz İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ilə birgə işləyərək problemi aradan qaldıraraq «Makdonalds» şirkətini də doğru yola qoya biləcəyik.

Cənab Prezident, sonuncu olaraq demək istəyirəm ki, Siz özünüz bir neçə dəfə vurğuladınız ki, yerli azərbaycanlı mütəxəssisləri bu işə cəlb etmək, onların peşəkarlığını artırmaq, gələcəkdə onların bu biznesə sahib çıxmalarına biz kömək etməliyik. Mən sizin ölkənizdə fəaliyyət göstərən çoxsaylı Amerika şirkətlərində və xarici şirkətlərdə olmuşam. Sizi əmin edirəm ki, bu şirkətlərin, hamısı olmasa da, əksəriyyətinin

strateji məqsədi ondan ibarətdir ki, ölkənizdə fəaliyyət göstərən və yüksək maaş alan xarici mütəxəssisləri məhz yerli mütəxəssislərlə əvəz etsinlər. Bu, yaxşı biznes olmaqla bərabər, həm də siyasət baxımından yaxşıdır.

Sözümün sonunda icazə verin, vaxt tapıb bizi qəbul etdiyinizə görə bu görüşdə iştirak edən nümayəndələr adından Sizə bir daha təşəkkürlərimi bildirim. Hesab edirəm ki, onlar buradakı çıxışlarında hazırladıqları 70–80 səhifəlik sənədin yalnız müəyyən məqamlarına toxundular. Onlar bu ətraflı sənədi Sizə təqdim edəcəklər. Bu sənəd də əsasən sizin hökumət adamları ilə müzakirələr əsasında meydana çıxıbdır.

Sizə bir daha təşəkkür edirəm və ümidvar olduğumu bildirirəm ki, gələcəkdə də Sizinlə belə görüşlər keçirə biləcəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun. «Makdonalds» haqqında dediniz, onlar buraya gəlsinlər. Mən bilirəm ki, «Makdonalds»ın Avropa üzrə prezidenti bir neçə dəfə müraciət edibdir ki, mən onu qəbul edirəm. Mən bizim İqtisadi İnkişaf nazirinə tapşırıram, gəlsinlər, onunla görüşsünlər. «Makdonalds»ın burada fəaliyyət göstərməsinə bizim etirazımız yoxdur, əksinə, bu bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Mən sadəcə, onların bəzi nümayəndələri tərəfindən buraxılan səhvi dedim. Bu da çox qəribədir. Əgər o «Makdonalds» restoranını bir kənarda tikməyidilər, əlbəttə ki, tikəcəkdilər. Amma o yer bunun üçün qətiyyən uyğun deyildi. Biz öz meydanlarımızı, prospektlərimizi qorumalıyıq. Bakıda restoranlar tikmək üçün o qədər çox boş yer var ki. Əsas məsələ budur. Amma mən göstəriş verirəm, gəlsin, İqtisadi İnkişaf naziri ilə görüşsün. Mən hesab edirəm, onlar yer taparlar ki, orada bir dənə yox, bir neçə «Makdonalds» tiksinsinlər. Amma siz deyirsiniz ki, onlar burada başqa işlərlə də məşğul olmaq istəyirlər. Bunu da mən bəyənirəm.

Yaxşı, hesab edirəm ki, çox əhəmiyyətli görüşümüz oldu. Sizin hamınıza uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ MİLLİ BAYRAMI – İSTİQLALIYYƏT GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ ABŞ-ın AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA* NİTQ

4 iyul 2001-ci il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Sizi Amerika Birləşmiş Ştatlarının milli bayramı – Amerika Birləşmiş Ştatlarının Müstəqilliyinin əldə edilməsinin 225-ci ildönümü münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Amerika Birləşmiş Ştatlarının xalqına, bütün vətəndaşlarına ən xoş arzularımı bildirirəm.

225 il bundan əvvəl müstəqillik əldə etmiş xalq özünün gələcək dövlətini qurmağa başlamış və bu gün bütün dünyada məlumdur ki, dövlətin əsaslarını quranlar, onun gələcək yolunu müəyyən edənlər elə bir yol tutmuşlar, elə bir bünövrə qoymuşlar ki, tarixi nöqteyi-nəzərdən o qədər də çox olmayan bu 225 il ərzində ABŞ dünyanın güclü, zəngin, inkişaf etmiş və demokratiya yolu ilə gedən böyük bir ölkəsi olmuşdur.

Azərbaycan xalqı öz azadlığını, dövlət müstəqilliyini əldə edəndən Azərbaycan ilə Amerika Birləşmiş Ştatları arasında dostluq əlaqələri, qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələr yaran-

---

*Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev rəsmi qəbulda iştirak edən xarici diplomatlarla, iş adamları ilə, «Azərbaycan interneti» jurnalının redaktoru xanım Betti Blerlə və başqaları ilə görüşüb səmimi söhbət etdi.

mişdir. Bu əlaqələr ötən on ildə ardıcıl surətdə genişlənmiş və inkişaf etmişdir. İndi biz iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, müstəqil Azərbaycan Amerika Birləşmiş Ştatları ilə strateji əməkdaşlıq əlaqələri səviyyəsinə gəlib çatmışdır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının xalqı, onun dövləti 225 il ərzində bəşəriyyətə böyük töhfələr vermişdir. Bu, demokratiyanın, bazar iqtisadiyyatının, elmin, yeni texnologiyanın ardıcıl surətdə inkişaf etdirilməsindən və dünyada gedən proseslərə öz təsirini göstərməsindən ibarətdir.

Biz Amerika Birləşmiş Ştatları ilə əlaqələrimizə xüsusi əhəmiyyət veririk və müstəqil dövlətimizi quraraq, yaradaraq, inkişaf etdirərək bütün sahələrdə – dövlət quruculuğunda, demokratiyanın inkişaf etdirilməsində, bütün azadlıqların təmin olunmasında, bazar iqtisadiyyatı yolunda islahatların keçirilməsində Amerikanın təcrübəsindən daim bəhrələnirik. Amerika Birləşmiş Ştatları həm ərazisinə görə, həm əhalisinin sayına görə, həm iqtisadi və elmi potensialına görə və demokratiya yolunda əldə etdiyi nailiyyətlərə görə nəhəng bir ölkədir. Bunlar 225 il ardıcıl surətdə Amerika Birləşmiş Ştatlarının həyatında gedən proseslərin və hakimiyyət orqanları tərəfindən aparılan siyasətin nəticəsidir.

Azərbaycan kiçik dövlətdir. Ancaq böyüklüyündən, kiçikliyindən asılı olmayaraq, hər bir xalq müstəqillik yolu ilə gedərkən özünün xoşbəxtliyini, firavanlığını, sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşamasını təmin edə bilər. Biz bu yolla gedirik. Ötən on il ərzində xeyli nailiyyətlər əldə etmişik. Ancaq bizim qarşımızda hələ böyük yol vardır. Mən tam əminəm ki, Azərbaycan xalqı bu böyük yol ilə – müstəqillik yolu ilə, demokratiya yolu ilə, insan azadlıqları yolu ilə, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə sürətlə irəliləyəcəkdir.

Bütün bunlar üçün sülh lazımdır. Sülh, əmin-amanlıq – ölkədə sülh lazımdır, bölgədə sülh lazımdır, cahanda sülh lazımdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının xoşbəxtliyinin və onun əldə etdiyi nailiyyətlərin böyük bir hissəsinin əsasını təşkil edən odur ki, ABŞ dövlət müstəqilliyini əldə edəndən, Şimal–Cənub müharibəsinə son qoyandan sonra, demək olar ki, öz ərazisində müharibə ilə rastlaşmayıbdır. Baxmayaraq ki, Amerika Birləşmiş Ştatları həm Birinci dünya müharibəsində, həm də İkinci dünya müharibəsində iştirak edib, amma xalq sülh və əmin-amanlıq içərisində yaşayıbdır.

Ancaq bizim Azərbaycanın vəziyyəti bundan çox fərqlidir. Biz müstəqilliyimizi əldə edəndən bəri bölgədə sülh yoxdur. Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüzlə mübarizə aparmışığı və bu təcavüz nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizi işğal olunubdur. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlı zorla çıxarılıbdır. Müharibə gedib, qan tökülüb, şəhidlər vermişik. Ancaq 7 il bundan öncə atəşi dayandırmışığı ki, məsələni sülh yolu ilə həll edək. Güman edirəm razı olarsınız ki, kiçik bir ölkə, yaxud xalq müstəqillik əldə edəndən sonra bu qədər çətin proseslərlə rastlaşarkən və bu prosesləri həll etməyə çalışarkən, eyni zamanda öz dövlət quruculuğu ilə məşğul olubdur və onların hamısının bir yerdə aparılması bizim üçün nə qədər çətin və ağır olubdur. Bu gün də çətindir, bu gün də ağırdır.

Əgər bizim bölgədə sülh əldə edilsə, Ermənistan–Azərbaycan münafişəsinə son qoyulsa, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunsə, sərhədlərinin toxunulmazlığı təmin edilsə və ümumiyyətlə, Qafqazda sülh, əmin-amanlıq olsa, Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi, Amerikanın 225 ildə keçdiyi yolu bəlkə də ondan tez keçə bilər.

Biz ümid edirik ki, sülh əldə olunacaqdır. Biz beynəlxalq birliyə, beynəlxalq təşkilatlara, beynəlxalq hüquq normalarına arxalanaraq və dünyanın aparıcı dövlətlərinin dövlətlər-arası hüquq normalarının təmin olunması üçün səylər göstərməsinə arxalanırıq.

Demokratik, hüquqi dövlət qurarkən biz eyni zamanda əmin olmalıyıq ki, beynəlxalq aləmdə beynəlxalq hüquq normaları da təmin edilir və onların pozulmasına yol verilmir. Bu məsələnin həll olunmasında biz Amerika Birləşmiş Ştatlarına çox böyük ümidlər bəsləyirik. Çünki Amerika Birləşmiş Ştatları Rusiya, Fransa ilə bərabər hələ 1992-ci ildə yaranmış ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərindən biridir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu sahədə indiyə qədər göstərdiyi səyləri biz yüksək qiymətləndiririk. Mən çox məmnunam ki, prezident Corc Buş hakimiyyətə başladıqdan az zaman sonra mənə göndərdiyi məktubda Amerikanın həm Qafqaz bölgəsində, həm Azərbaycanda böyük marağı olmasını bildirdi və Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin həllini öz hökumətinin siyasətinin üstün sahələrindən biri kimi bəyan etdi.

Azərbaycan xalqı buna inanır, ümid bəsləyir. İnanır ki, beynəlxalq təşkilatların ümumi səyləri nəticəsində, Minsk qrupu həmsədrlərinin, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatlarının səyləri nəticəsində biz bu münaqişəyə son qoya biləcəyik və bölgəmizdə sülh yaranacaqdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının bir çox şirkətləri – 100-dən artıq şirkəti Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının bir çox böyük şirkətləri Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda mühüm işlər görürlər, ölkəmizə sərmayələr gətirirlər. Burada onların iqtisadi marağı qısamüddətli deyil, uzunmüddətlidir. Hesab edirəm, ola bilər ki, bunun sonu da olmasın.

Mən dünən hörmətli səfirlə bərabər Azərbaycanda 1996-cı ildən fəaliyyət göstərən Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ticarət Palatasının nümayəndələri ilə görüşdüm, onların problemlərini müzakirə etdik. Təbiidir, gördükləri işləri mən çox yüksək qiymətləndirirəm. Amma eyni zamanda problemlər də vardır. Onların həll olunması həm bizdən, həm də şirkətdən asılıdır. Bunun üçün biz lazımi tədbirlər görəcəyik.

Beləliklə, bizim iqtisadi əlaqələrimiz bundan sonra daha da genişlənəcək və daha da inkişaf edəcəkdir. Bir daha və bir daha deyirəm – bunların hamısı Azərbaycanda sülhün, əmin-amanlığın təmin olunması ilə bağlıdır.

Bir daha bəyan edirəm, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında bütün sahələrdə yaranmış əlaqələr bizim üçün çox qiymətli, əhəmiyyətli və biz bu əlaqələrin ardıcıl surətdə inkişaf etməsi üçün bundan sonra da lazım olan səyləri qoyacağıq.

Bu bayram münasibətilə sizi bir daha təbrik edirəm. Amerika Birləşmiş Ştatlarının dövlətinə, hökumətinə, xalqına, bütün vətəndaşlarına sülh, əmin-amanlıq və rifah arzulayıram. Sağ olun.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELM,
MƏDƏNİYYƏT, TİBB, BƏDƏN TƏRBİYƏSİ VƏ
İDMAN XADİMLƏRİNİN BİR QRUPUNA
MÜSTƏQİL DÖVLƏTİMİZİN
ALİ MÜKAFATLARININ – «İSTİQLAL» VƏ
«ŞÖHRƏT» ORDENLƏRİNİN TƏQDİMETMƏ
MƏRASİMİNDƏ ÇIXIŞ**

Prezident iqamətgahı

6 iyul 2001-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli xanımlar və cənablar!

Siz, bu gün buraya dəvət edilənlər müstəqil Azərbaycanın vətəndaşları, ordenlərlə təltif olunanlarsız. Bu mərasimə, sizinlə görüşə gəlmişəm ki, ordenləri sizə təqdim edim. Müstəqil Azərbaycanın yüksək ordenlərinə layiq görüldüyünüzdə görə sizin hamınızı təbrik edirəm, hər birinizə cansağlığı və gələcək işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

Ola bilsin, mərasim çox vaxt aparsın. Çünki burada çox adam var. Keçmiş təcrübədən bilirəm ki, mən ordenlərlə sizi təltif edəndə bu yüksək mükafatları alan şəxslərin bəziləri, bəzən çoxları öz sözlərini demək istəyirlər. Ancaq əgər belə olsa, gərək onda biz burada axşama qədər oturaq. Siz oturmusunuz, amma mən ayaq üstəyəm. Bunu nəzərə alın. Mən başa düşürəm, hər biriniz bu ordenlərə görə Azərbaycan dövlətinə minnətdarsınız. Ona görə xahiş edirəm, əlavə sözə, yəni nitq söyləməyə ehtiyac yoxdur. Əgər kimsə çox təkid etsə, onda bu mərasim bitəndən sonra yaqin ki, bir neçə adama söz verə bilərəm.

Bir şeyi də demək istəyirəm. Ola bilər bu mərasim çox vaxt aparsın. Düşünürəm ki, əgər kimsə narahat olsa, yaxud ona uzun müddət oturmaq çətin olsa – burada yaşlı adamlar var – onlar rahat durub gedə bilərlər. Heç nədən narahat olmasınlar. Beləliklə, mükafatları sizə təqdim etməyə başlayıram.

* * *

Ölkəmizin rəhbəri Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanları ilə Azərbaycan dövləti və xalq qarşısında, respublikada elmin, iqtisadiyyatın, mədəniyyət və incəsənətin inkişafında böyük xidmətlərinə görə «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuş Xalq rəssamı Tahir Salahova, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə, Xalq artisti Əminə Dilibaziyə, Xalq rəssamı Kamil Əliyevə, ARDNŞ-in vitse-prezidenti Xoşbəxt Yusifzadəyə, Xalq artisti Vera Şiryeyə dövlətimizin ali mükafatını təqdim etdi. Mərhum akademik Fəraməz Maqsudovun mükafatı qızı Tamilla Maqsudovaya verildi. Prezident Heydər Əliyev onları «İstiqlal» ordeni almaları münasibətilə təbrik etdi, onlara uzun ömür, cansağlığı, yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzuladı.

Sonra respublikanın ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakına, ədəbiyyat və incəsənətin, elmin, mədəniyyətin, təhsilin, səhiyyənin, memarlığın, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında xidmətlərinə görə «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuş şəxslərə bu yüksək mükafat təqdim edildi.

Samaxı Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Çuxuryurd kəndindəki nümayəndəsi, «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmiş Mariya Kojevnikova Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə təşəkkürünü bildirdi.

Mariya Kojevnikova: İcazə verin, kəndimizdə olduğunuz günlərdən xatirə olaraq bu albomu bütün sakinlərimiz adından Sizə təqdim edirəm. Sizin kəndimizə gəlişinizi əks etdirən bütün fotosəkillər bu albomda toplanmışdır. Belə

albomlar, demək olar, hər birimizin evində var. Siz bizim kənddə 6 dəfə olmusunuz və bütün camaatımız Sizə dərin etiram bəslədiyini yetirməyi məndən xahiş etdilər.

İcazə verin, kiçik şeirimlə təşəkkürümü bildirim.

Heydər Əliyev: Gör aradan nə qədər vaxt keçib, sən isə qocalmamısan, elə əvvəlki kimisən.

Mariya Kojevnikova rus dilində şeiri oxudu və bir daha minnətdarlıq etdi.

Mariya Kojevnikova: Heydər Əliyeviç, Sizin göstərdiyiniz yolla, bax, beləcə irəliləməyimiz üçün Sizə möhkəm cansağlığı, mətinlik və müdriklik diləyirəm!

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev şair Məmməd Aslanova (Məmməd Aslan) «Şöhrət» ordenini təqdim etdi.

Heydər Əliyev: Məmməd Aslan tanınmış adamdır. Onun bir neçə kəlməsi heç vaxt mənim yadımdan çıxmır. Mən o vaxt vəzifələrdən kənarlaşdırıldıqdan sonra ağır vəziyyətdə, Naxçıvanda yaşayırdım. Buraya, Ali Sovetin sessiyasına gəlmişdim. Məni Yazıçılar İttifaqının qurultayına dəvət etdilər. Əvvəl bir az şübhələndim ki, məni doğrudanmı dəvət ediblər. Çünki o vaxt hamı məndən kənar gəzirdi. Dedilər, yox, dəvət olunubsunuz. Bir, iki, üç dəfə yoxlayanndan sonra qərara aldım ki, gedim. Filarmoniyada idi. Gəldim, rəhmətlik Xəlil Rzanın, rəhmətlik Rəfik Zəka Xəndanın yanında oturdum. Başqaları da oturmuşdu. Mənə çox mehriban baxırdılar. Qurultayın rəyasət heyətini seçməyə başladılar. Seçdilər. Bir də gördüm ki, hardansa arxada bir nəfər qışqırır ki, bəs xalqımızın filan oğlu Heydər Əliyev rəyasət heyətinə seçilsin. Təbiidir ki, çox hərarətli alqışlar oldu. Rəyasət heyəti mat-məəttəl qaldı ki, neyləsin. Çünki orada keçmiş Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi oturmuşdu. Anar mənə dedi ki, buyurun, keçin buraya. Mən dedim, bilirsiniz nə var, mən həyatımın çox hissəsini həmişə orada, rəyasət heyətində oturmuşam. Amma indi isə istə-

yirəm, elə burada oturam. Həmişə oradan buraya baxmışam, indi də burdan oraya baxmaq istəyirəm.

Səni təbrik edirəm, uğurlar arzulayıram.

Şair Məmməd Aslan xoş sözlərə görə dövlətimizin başçısına dərin minnətdarlığını bildirdi, ona uzun ömür, cəsaətliliyi arzuladı.

«Şöhrət» ordeninə layiq görülmüş akademik Bəkir Nəbiyev Azərbaycan prezidentinə təşəkkürünü bildirdi.

Bəkir Nəbiyev: Əziz Prezidentimiz, mən arzu edirəm ki, Siz bu salonda, inşallah, yaxın vaxtlarda Azərbaycan torpaqlarını azad edəcək ya diplomatik heyətimizin nümayəndələrini təltif edəsiniz, ya da Azərbaycan əsgərlərini, onların komandirlərini təltif edəsiniz. Azərbaycan torpaqlarının azad olunması münasibətilə onları təbrik edəsiniz. Mən buna inanıram.

* * *

Prezident Heydər Əliyev «Şöhrət» ordeninə layiq görülmüş professor İsmixan Rəhimovu təbrik etdi.

Heydər Əliyev: Səni təbrik edirəm. Cəsaətliliyi arzulayıram. Sən Azərbaycanda ingilis dilinin öyrənilməsində çox böyük xidmətlər göstərmisən. Vaxtilə mənim qızım da sənin təşkil etdiyin qrupa gedirdi.

İsmixan Rəhimov: Cənab Prezident, əla tələbə idi. İndi də xatirimdədir. Maşallah, çox gözəl, qabiliyyətli qız idi.

Heydər Əliyev: Bəli, elə o əsasla qızım da, oğlum da ingilis dilini çox yaxşı bilirlər.

İsmixan Rəhimov: İlk müəllimləri mən olmuşam.

Heydər Əliyev: Bəli. Amma təkcə onların yox, o vaxtlar bütün Azərbaycanda.

İsmixan Rəhimov: Cənab Prezident, üzr istəyirəm, Xuraman xanım da mənim qrupumda oxuyubdur. Bir dəfə «Biz qalib gələcəyik» mahnısını elə gözəl oxudu ki, tələbələrə

dedim, inanın, biz qalib gələcəyik, torpaqlarımız azad olacaqdır.

Cənab Prezident, bir sözüm var. Məni ilk dəfə təbrik edən institutumuzda bir müəllimə oldu. Onun ilk sözü bu oldu ki, İsmixan, sənın tələbələr arasında şöhrətin var idi, amma ordenin yox idi. Sağ olsun prezident, sənə «Şöhrət» ordeni verdi. İnanın ki, məni təbrik edənlərin birinci sözü «sağ olsun prezident!» oldu. Mən də deyirəm ki, həqiqətən prezident sağ olsun! İnanıram ki, burada oturanları mənim kimi təbrik ediblər. Amma məni təbrik edəndə, birinci prezidenti təbrik ediblər, sonra məni. Çox sağ olun, təşəkkürümü bildirirəm.

«Şöhrət» ordeninə layiq görülmüş xalq artisti Xuraman Qasımova dövlətimizin başçısına müraciət etdi.

Xuraman Qasımova: Möhtərəm Prezident, Fidan xanım və mən bu il birlikdə yaradıcılığımızın 25 illiyini qeyd edirik. Çox xoşbəxtik ki, 25 illik yaradıcılığımız dövrü sizin respublikaya rəhbəriliyiniz zamanında keçibdir. Hər zaman bizə atalıq etmisiniz, qayğı göstərmisiniz və sənətimizə böyük qiymət vermisiniz. Sizin qarşınızda baş əyirəm, Sizə uzun ömür, cansağlığı arzu edirəm. Bütün sənət adamları və ailəm adından Sizə minnətdaram. Çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Fidan da, sən də balaca qız idiniz. Gözümüzün qabağında böyüdünüz.

Akademik Fuad Qasımzadə aldığı mükafata görə respublikamızın rəhbərinə təşəkkürünü bildirdi.

Fuad Qasımzadə: Cənab Prezident, Sizə ikiqat borcuyam. Bu yaxınlarda akademiya seçkilər zamanı fəlsəfəyə yer ayırmağınız Sizin qayğınız nəticəsində oldu. Bizim ailə Sizin bu qayğınızı həmişə hiss edir. Siz o vaxtlar respublikanın birinci katibi olarkən, atamı küçədə görəndə maşınınızı saxlatdırıb «Mirzə Feyzulla, gəl əyləş» deyirdiniz. O, evə gələndə uşaq sevinci ilə ağlayırdı və deyirdi ki, mən hələ belə rəhbər görməmişəm, o, Allah adamıdır.

Heydər Əliyev: Atanı yaxşı xatırlayıram.

Fuad Qasımlı: Çox sağ olun, var olun, Sizə minnətdaram.

«Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuş jurnalist Svetlana Mirzəyeva Azərbaycan prezidentinə onun 1942-ci ildə çəkdiyi rəsm əsərini təqdim etdi.

Svetlana Mirzəyeva Hörmətli Heydər Əliyeviç, mən də Sizə hədiyyə etmək istəyirəm. Siz gənclik illərinizdən Naxçıvanda istedadlı rəssam kimi tanınırdınız. Ancaq Siz heyfslənirdiniz ki, vaxtilə çəkdiyiniz bütün rəsm əsərləri və şəkillər itmişdir. Naxçıvanda bütöv bir qrup – İsa Həbibbəyli, Hənifə Sultanova, Ramiz Məmmədov və ilk növbədə, xalça muzeyinin direktoru Arif Qədimov və mən axtarışlar apardıq. Nəhayət, izinə düşdük və indi itirilmiş rəsmlərdən birini – 1942-ci ildə çəkdiyiniz «12 yaşlı qonşu qızın portreti» adlı rəsmi Sizə qaytarırıq.

Azərbaycan prezidenti respublikamızın ali mükafatlarına layiq görülmüş şəxsləri bir daha təbrik etdi.

Heydər Əliyev: Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi bir daha ürəkdən təbrik edirəm. Hər birinizə cansağlığı, uzun ömür və yeni yaradıcılıq nailiyyətləri arzulayıram.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN ALİ MÜKAFATLARININ TƏQDİM OLUNMASI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

Prezident iqamətgahı

6 iyul 2001-ci il

Hörmətli dostlar!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün bu ordenlərin təqdim olunması mərasimi mənim üçün, eyni zamanda Azərbaycanın çox görkəmli şəxsiyyətləri ilə görüşümün əksidir. Siz görürsünüz ki, burada tam səmimi və bəlkə də, qeyri-rəsmi, sadə bir əhval-ruhiyyə hökm sürür. Bunun da səbəbi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın prezidenti olaraq mən, eyni zamanda, heç prezident olmasam da, hələ gənc vaxtlarımda elmə, mədəniyyətə, təhsilə həmişə yüksək qiymət vermişəm. Keçmişdə Azərbaycanda işlədiyim illərdə, yaxud Sovetlər Birliyinin rəhbərliyində olduğum dövrdə və indi son səkkiz ildə Azərbaycanın prezidenti vəzifəsini daşıyaraq, mən bu sahələri həmişə özüm üçün öncül sahə, yəni xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sahə hesab etmişəm. Ona görə də bu gün buradakı görüş, aldığınız mükafatlar sizi nə qədər sevindirirsə – mən mükafat almıram – sizinlə görüşmək, sizi yenidən belə yaxından görmək, sizinlə danışmaq, söhbət etmək, hətta zarafat etmək məni də sevindirir.

Bu gün burada, bu salonda mükafat alanların əksəriyyəti XX əsrdə Azərbaycanın inkişafına böyük töhfələr vermiş insanlardır. XX əsr bir tərəfdən, Azərbaycanın böyük inkişaf, sıçrayış dövrü, ikinci tərəfdən də, faciələr, itkilər, repressiyalar və insanlara əziyyət verən başqa hallar dövrü olubdur. İndi XX əsr arxada qalıbdır. Əgər dərinə getməsək, bu barə-

də qısaca bir söz desək, mən hesab edirəm ki, XX əsrdə Azərbaycanın ən böyük nailiyyəti, birincisi, 1918-ci ildə öz dövlət müstəqilliyini elan etməsidir. İkincisi, 1991-ci ildə bu müstəqilliyin bərpa edilməsi və nəhayət, əldə olunmuş azadlığı, dövlət müstəqilliyini ötən on ildə çətin şəraitdə, çox ağır şəraitdə, bəlkə də, sizin hamınızın təsəvvür edə bilmədiyiniz şəraitdə qoruyub saxlamasıdır. Ancaq eyni zamanda, XX əsrdə Azərbaycanın ən böyük nailiyyətləri həm də bundan ibarətdir ki, Azərbaycan xalqı təhsil, mədəniyyət, elm sahəsində bir sıçrayış dövrü keçibdir. Əgər bütün başqa müsəlman ölkələri ilə indiki, bugünkü müstəqil Azərbaycanı müqayisə etsəniz görürsünüz ki, XX əsrdə bizim keçdiyimiz yol, insanların kütləvi savadlanması, böyük ali təhsil sisteminin, elmin yaranması və inkişaf etməsi, çox görkəmli alimlərin, maarifçilərin yaranması, Azərbaycan mədəniyyətinin – musiqisinin, ədəbiyyatının, incəsənətinin bütün sahələrinin yüksək inkişaf etməsi məhz bu dövrə aiddir.

Azərbaycan XX əsrdə çox şərəfli bir yol keçibdir və bizim fəxr edə biləcəyimiz dəyərli insanlarımız olub, bu gün də var, sabah da olacaqdır. Dünyasını dəyişmiş böyük alimlərimiz, bəstəkarlarımız, yazıçılarımız, şairlərimiz və digər sahələrdə böyük işlər görmüş insanlarımız Azərbaycanın bu səviyyəyə qalxmasında böyük xidmətlər göstərmişlər.

Siz, burada oturanların əksəriyyəti yaşlı nəslə aidsiniz. Siz də həmin bu qəbildən olan insanlarsınız. Siz Azərbaycanın mədəniyyətinin, elminin, maarifinin, ali təhsilinin, səhiyyəsinin və bütün başqa sahələrin inkişafında böyük xidmətlər göstərmisiniz. Bunlar insan cəmiyyəti üçün əsas sahələrdir.

Təbiidir ki, bizim neft sahəsində nailiyyətimiz çox böyükdür. Hörmətli Xoşbəxt Yusifzadə də bu barədə danışdı. Ancaq bizim neft sahəsində əldə etdiyimiz nailiyyətlər bir neçə nəslin qabaqcıl insanların, yüksək səviyyəli alimlərin, mühəndislərin və neft sənayesində işləyən fədakar adamların

sayəsindədir. Bunlar hamısı bizim tariximizdir. Tarixi heç vaxt unutmaq lazım deyildir. Çünki əgər millətin tarixi yoxdursa, o, millət deyildir. Millətin tarixinin bir hissəsini silib atmaq, o biri hissəsini qabartmaq da millətə xəyanət etməkdir. Sizin hər biriniz – görürəm ki, burada 80 yaşında da, 70 yaşında da olan adamlar var, aşağı yaşda olanları demirəm, 50 yaşında bir neçə nəfər var, qalanların hamısı bundan artıq yaşdadır – siz nə qədər yol keçmişiniz. Hər birinizin arxanızda 30, 40, 50, 60 il torpağınıza, millətinizə, xalqınıza öz sahələrinizdə xidmətiniz durur. Məhz sizin bu xidmətiniz, hərdənin öz sahənizdə xalqınızın inkişafına verdiyiniz töhfələr və sizdən əvvəlki nəsillərin yaratdıqları Azərbaycanı bu yüksək səviyyəyə qaldırıbdir. Ona görə də mən müstəqil Azərbaycan dövlətinin ali, yüksək mükafatları – orden və medallar təsis ediləndən sonra çalışıram ki, birinci növbədə sizin nəsildən olan insanları qiymətləndirim və təltif edirəm. Birincisi, ona görə ki, bu ordenlərin, medalların qiymətini də anlamaq lazımdır, bunu aşağı salmaq olmaz. Təəssüf ki, keçmiş Sovetlər İttifaqında son 20–30 ildə belə olmuşdu ki, orden və medalları hər adam alırdı. Adi bir sağıcı da inəyi yaxşı sağırıdsə, o, ən yüksək orden alırdı. Əlbəttə, həmin sağıcı, heyvan saxlayan mənim üçün də əzizdir. Bu, o vaxt ölkənin, sistemin xüsusiyyəti idi.

Amma indi bizim müstəqil ölkəmizə, milli-mənəvi dəyərlərimizə, bəşəri dəyərlərə bağlılığımız və bəşəri dəyərlərlə milli-mənəvi dəyərlərin sintezini yaradıb inkişaf etdirmək arzumuz onu tələb edir ki, birinci növbədə sizin kimi insanlar yüksək qiymətləndirilsinlər. Çünki sizin hər biriniz öz işinizdə şəxsiyyətsiniz. Hər biriniz öz yaradıcılığınızla, öz elmi əsərlərinizlə, fəaliyyətinizlə yüzlərlə, minlərlə insana fayda vermisiniz. Bu gün də verirsiniz, gələcəkdə də fayda verəcəksiniz. Ona görə də bu gün istərdim, sizə xüsusi çatdırım ki, – görürəm, bəzilərinə oturmaq çətindir, bəzilərinə hərəkət etmək

çətindir – mən nə qədər sevinirəm ki, bu insanlar hələ yaşayır. Sevinirəm, çünki mənə müyəssər olubdur ki, bu insanların gördüyü işləri qiymətləndirim, onları təltif edirəm və bu ordenləri şəxsən onların özlərinə təqdim edirəm.

Təbiidir ki, müstəqil dövlətimiz yaşayacaq, inkişaf edəcəkdir. Bu il Azərbaycanın müstəqilliyinin onuncu ildönümünü bayram edəcəyik.

Gənclər artıq fəaliyyətə başlayıblar və bizim nəsildən də çox işlər görəcəklər, müstəqil Azərbaycanı irəliyə aparacaqlar, inkişaf etdirəcəklər. Onların hər birinin zəhmətini qiymətləndirəcəyik və bizdən sonra gələn nəsillər də qiymətləndirəcəkdir. Ona görə nəsillərin bir-biri ilə bağlılığı xalq üçün, millət üçün çox əhəmiyyətlidir. İndi görürsünüz, hansısa bir ədalətsizlik nəticəsində Azərbaycanın itirdiyi böyük bir insan üçün biz nə qədər, üstündən 50–60 il keçəndən sonra da heyfslənirik.

Məsələn, Tahir Salahov atasının aqibəti haqqında danışdı. Mən onu anladım. Ona 4 maddə vermişdilər. Maddələrdən biri də ondan ibarət idi ki, Azərbaycanı ayırmaq, müstəqil etmək istəyir. Mən anladım, indi o nə qədər sevinir ki, onun atasının arzusu, istəyi və buna görə həlak olması, bax, bu nəticəni veribdir ki, indi Azərbaycan müstəqildir və onun oğlu «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilir. Elə təkcə Tahir deyil, çoxlarının aqibəti belə olubdur. Yəni onların valideynlərinin, qohumlarının, əqrəbalarının aqibəti belə olubdur. Amma bütün bu ağır dövrdən xalqımız keçib, yaşayır.

Nə qədər itkilərimiz olsa da, yenə də xalqımızın intellektual potensialı aşağı düşməyib, əksinə yüksəlib, yüksəlib, yüksəlibdir.

Mən daim iftixar hissi ilə deyirəm ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman respublikamız böyük iqtisadi potensiala malik idi.

Azərbaycan böyük intellektual potensiala – böyük elmə, böyük mədəniyyətə, böyük təhsilə malik idi. Əgər bunlar

olmasaydı və təbiidir ki, bunları qiymətləndirən, bunlardan istifadə edən, bunların əsasında həyatımızın yeni mərhələsində işləri irəliyə aparanlar olmasaydı, indi bizim müstəqil dövlətimiz yaşaya bilməzdi. Amma yaşayır, baxmayaraq ki, başqa böyük müstəqil dövlətlərdən fərqli olaraq, bizim ağır çətinliyimiz var: Ermənistanın təcavüzü, torpaqlarımızın 20 faizinin işğal olunması, bir milyondan artıq vətəndaşımızın didərgin düşməsi, çadırlarda yaşaması – bütün bunlara baxmayaraq, xalqımız, millətimiz yaşayır. Yaşamaq o demək deyil ki, bu dünyada, sadəcə, mövcuddur, yox, yaşayır və inkişaf edir. Elmimiz də, mədəniyyətimiz də, iqtisadiyyatımız da inkişaf edir, insanların rifah halı da günü-gündən yaxşılaşır və yaxşılaşacaqdır. Azərbaycanın müstəqilliyi ilbəil möhkəmlənəcəkdir. Təbiidir ki, sizin hamınızın arzusu yerinə yetəcək – Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları azad ediləcək, ərazi bütövlüyü bərpa olunacaq və Azərbaycan bu müstəqillik, yeni iqtisadi siyasət yolu ilə irəliyə gedəcək və daim müstəqil dövlət kimi yaşayacaqdır.

Şübhə etmirəm ki, gələcək nəsillər bu dövrdə yaşamış, Azərbaycanı bu çətinliklərin içərisindən çıxarmış sizin kimi dəyərli insanları heç vaxt unutmayacaqdır. Bax, bütün bunlara görə də bu gün sizinlə görüşməyim mənim üçün çox xoşdur, çox əzizdir. Mən çox məmnunam ki, bu mükafatları sizə özüm təqdim etdim. Sizi bir daha təbrik edirəm. Sizin hamınıza cansağlığı arzu edirəm, yeni-yeni uğurlar arzulayıram və əziz vətənimiz müstəqil Azərbaycana xoşbəxt gələcək arzulayıram. Sağ olun.

SUMQAYIT ETİLEN-POLİETİLEN ZAVODUNDA BUXAR-GENERATOR QURĞUSUNUN İSTİFADƏYƏ VERİLMƏSİNƏ HƏSR OLUNMUŞ MƏRASİMDƏ NİTQ

7 iyul 2001-ci il

Hörmətli prezident cənab Axiro Vatari!*

Hörmətli səfir!**

Hörmətli qonaqlar!

Əziz bacılar, qardaşlar, kimyaçılar!

Əziz sumqayıtlılar!

Mən bu gün sizin hamınızı müstəqil Azərbaycanın həyatında əlamətdar bir hadisə – buxar-generator qurğusunun açılışı münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və bu qurğuya, ümumiyyətlə, Azərbaycanın kimya sənayesinə və sizin hamınıza yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Sumqayıt gənc şəhərdir. Onun yaşı 50-yə yaxındır. Sumqayıt ilk dəfə burada metallurgiya sənayesinin yaradılması ilə şəhər kimi salınıbdır. Burada ikinci böyük sənaye sahəsi kimya sənayesi olubdur. 1970–80-ci illərdə biz Sumqayıtda yüngül sənayeni, toxuculuq sənayesini də inkişaf etdirmək üçün bir çox işlər gördük və müəssisələr yaratdıq. Ona görə də təməli qoyulduğu gündən indiyə qədər Sumqayıt şəhərinin inkişafı, buradakı sənaye müəssisələrinin yaranması və bu gözəl şəhərin sakinləri – hamısı şəxsən mənim gözümün qarşısında olubdur.

---

* Yaponiyanın «Nicimen» korporasiyasının Azərbaycandakı prezidenti.

** Yaponiyanın Azərbaycandakı səfiri.

Bilirsiniz ki, 1970–80-ci illərdə biz Azərbaycanda kimya sənayesini inkişaf etdirərkən Sumqayıtı seçdik. Çünki bura çox əlverişli idi. Kimya məhsulları son 50 ildə dünyada ən lazımlı, ən vacib məhsullardan biri hesab olunur. İndi demək olar ki, kimya insan həyatını və bütün istehsalı, həm sənaye, kənd təsərrüfatı istehsalını, həm də həyatın bütün başqa sahələrini təmin edir. Bu gün kimya məhsulundan, kimya materialından olmayan bir şeyi təsəvvür etmək mümkün deyildir. Məişətdə də kimya, sənayedə də kimya, kənd təsərrüfatında da kimya, hər yerdə, hər yerdə kimya. Yəni kimya sənayesinin yaranması və belə sürətlə inkişaf etməsi XX əsrdə dünyanın əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlərdən biridir. Biz də Azərbaycanda öz iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirərək, kimya sənayesinin yaranması və ölkəmiz üçün, Azərbaycan üçün lazım olan, əhəmiyyətli materialların istehsal edilməsi ilə məşğul olurduq. Bunun üçün də burada kimya sənayesinə aid bir çox müəssisələr quruldu və onlar o vaxtkı SSRİ-nin kimya materiallarına, məhsullarına olan ehtiyacını, o cümlədən Azərbaycanın ehtiyacını ödədi.

Sumqayıtda kimya sənayesinin yaranmasının səbəblərindən biri də odur ki, kimya məhsulları istehsal etmək üçün neft və qaz ən əsas xammaldır. Azərbaycanda həm neft, həm qaz olduğuna görə də bu müəssisələrin burada yaranması həm bizim Azərbaycan üçün, həm də o illər yaşadığımız dövlət üçün çox əhəmiyyətli olmuşdur. Ona görə də mən çox xoşbəxtəm ki, bu proseslərin həyata keçirilməsinin iştirakçısı, təşəbbüskarı olmuşam və bu işlərə rəhbərlik etmişəm.

Doğrudur, o „durğunluq“ illərindən sonra, yenidənqurma zamanında hər şeyə qara yaxmağa çalışdılar. Hətta Azərbaycanda da belələri tapıldı ki, Sumqayıtı ölü şəhər adlandırdılar. Bədxahlar Sumqayıt haqqında bir "Ölü şəhər" filmi də çəkдилər. Bunlar o dövrün xəstəlikləri idi. Amma təəssüflər olsun ki, Azərbaycanda da bəziləri bu xəstəliklərə düçar olaraq

özləri-özlərinə ləkə yaxmağa başladılar. Ancaq o cür hərəkətlər çox davam edə bilmədi və onların ömrü çox ola bilməzdi.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndə burada yaranmış böyük kimya kompleksinin Azərbaycan üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu biz hamımız dərk etdik. Əgər bu kompleks yaranmasaydı, bu gün müstəqil Azərbaycan bu sərvətlərə malik olmayacaqdı. Ona görə də mən Sumqayıtın qısa tarixinə, o cümlədən burada kimya sənayesinin yaranması və inkişaf etməsi tarixinə bu gün bir də nəzər salaraq, bu sahədə xidmət etmiş insanların fəaliyyətini yüksək qiymətləndirirəm. Hesab edirəm ki, bunların hamısı bu gün üçün, müstəqil Azərbaycan üçün gözəl təməl yaratmışlar.

Bu EP-300 qurğusu kimya sənayesində ən yüksək texnika və texnologiyaya malik və polietilen kimi çox vacib kimya məhsulunun istehsal edilməsi üçün lazım olan bir kompleksdir.

Xatırlayıram, Azərbaycanda EP-300 kompleksinin yaranması üçün biz nə qədər zəhmət çəkdik, SSRİ dövlətinə nə qədər müraciətlər etdik, Azərbaycanın bunun üçün nə qədər böyük imkanları olduğunu sübut etdik.

Ancaq bir tərəfdən, keçmiş SSRİ-də bu EP-300 qurğusu o qədər də çox deyildi. Onu SSRİ-nin başqa yerlərində qurmaq istəyən adamlar var idi. O vaxt Azərbaycana ikinci dərəcəli münasibət göstərilirdi. Digər tərəfdən də yaqın çoxlarınızın yadından çıxıb, o vaxt SSRİ-nin Kimya Sənayesi naziri Kostandov idi.

Bilirsiniz ki, o, erməni idi və bu işə mane olurdu. Ancaq mən SSRİ-nin rəhbərlərinə dəfələrlə müraciət edib SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini Tixonovu buraya dəvət etdim. Bizim mütəxəssislər ona burada izahat verdilər, sübut etdilər. Nəhayət, biz böyük çətinliklərlə EP-300 kompleksini aldıq və o burada tikildi.

Vaxt keçdi, zaman keçdi, təbiidir ki, o vaxt bizim yaratdığımız müəssisələr müasirləşməlidir, modernləşdirilməlidir.

Amma indi müstəqil Azərbaycan şəraitində bunu etmək o qədər də asan deyildir. Çünki ölkəmizin iqtisadi vəziyyəti, Ermənistan tərəfindən Azərbaycan torpaqlarının işğal olunması, soydaşlarımızın bir milyondan artıq hissəsinin qaçqın düşüb çadırlarda yaşaması – bunlar hamısı təbiidir ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatına öz mənfi təsirini göstərir.

Buna görə də biz dünyanın mütərəqqi, müasir texnika və texnologiyaya malik olan ölkələri ilə əlaqə quraraq, onlarla birlikdə, onların köməyi ilə Azərbaycanda bir çox sahələrin yeniləşməsi, modernləşməsi, yaxud da yenidən qurulması üçün ciddi işlər görmüşük.

Bunun da əyani sübutu bu gün burada bizim açdığımız buxar-generator qurğusudur.

Xatırlayıram, mən 1999-cu ilin mart ayında buraya gəldim, biz bu qurğunun təməlini qoyduq. Bura boş bir yer idi. Amma indi mən nə qədər xoşbəxtəm, nə qədər böyük məmnuniyyət hissi keçirirəm ki, cəmiyyəti iki il bundan öncə təməlini qoyduğumuz belə nəhəng bir müəssisə artıq hazırdır, işə düşür. Biz bunu Yaponiyanın "Niçimen" şirkəti ilə bərabər etmişik. Bu qurğu Azərbaycanın kimya sənayesinin, təkcə EP-300 yox, başqa kimya müəssisələrinin də məhsuldarlığının artırılmasında çox böyük rol oynayacaqdır.

"Azərikimya" Dövlət Şirkətinin prezidenti Fikrət Sadıqov bu qurğunun göstəriciləri haqqında, bunun bizə verəcəyi fayda haqqında ətraflı məlumat verdi. Siz, burada işləyənlər bunu yaxşı bilirsiniz. Ona görə də mən bu barədə əlavə söz demək istəmirəm. Ancaq onu bildirmək istəyirəm ki, bu qurğunun alınması, tikilməsi üçün və Yaponiyadan 90 milyon dollar kredit almaq üçün böyük səylər qoymaq lazım idi.

Biz dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə işgüzar əlaqələr qurmuşuq. Onlardan biri də Yaponiyadır. Sizə məlumdur ki, bizim neft-qaz sektorunda 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi" imzalanandan sonra böyük işlər görüldü. Biz artıq onun

nəticələrini alırıq və ondan bəhrələnirik. Ancaq biz eyni zamanda, iqtisadiyyatımızın, o cümlədən sənayemizin başqa sahələrini də inkişaf etdirməyə çalışmışıq və çalışırıq. Bu baxımdan Yaponiya ilə Azərbaycan arasında yaranmış dostluq, tərəfdaşlıq, işgüzar əlaqələr bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Cənab səfir mənim 1998-ci ilin fevral ayında Yaponiyaya rəsmi səfərim haqqında burada danışdı. Mən onunla razıyam ki, bu səfər həqiqətən, Yaponiya ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin sürətlə inkişaf etməsinin təməlini qoydu.

Vaxt keçdi, zaman keçdi, indiki Yaponiya çox inkişaf etmiş bir ölkədir. Yaponiya dünyada müasir, qabaqcıl texnikanın, texnologiyanın icad edilməsində və tətbiq olunmasında ön cərgələrdə gedən ölkələrdən biridir. Ona görə də biz Yaponiya ilə bu əlaqələri qurmağa çalışırdıq. Əvvəlki illərdə də biz bir neçə addım atmışdıq. Ancaq 1998-ci ildə mənim Yaponiyaya səfərim zamanı biz əlaqələri daha da yüksək səviyyəyə qaldırdıq.

Birincisi, Yaponiya hökuməti ilə Azərbaycan arasında 8 çox əhəmiyyətli müqavilə imzalandı. Onlardan biri Yaponiyanın Baş naziri cənab Haşimoto ilə mənim imzaladığım Yaponiya ilə Azərbaycan arasında dostluq və tərəfdaşlıq haqqında birgə bəyanatdır. Biz iqtisadi əlaqələr haqqında başqa sənədlər də imzaladıq. O vaxt biz Yaponiyada bütün dövlət, hökumət adamları ilə görüşdük. Yaponiyanın imperatoru ilə mənim çox səmərəli görüşüm oldu, Baş nazir ilə bizim çox sıx əlaqələrimiz yarandı.

Parlamentin – orada iki palatadır – sədrləri ilə, bir çox nazirlərlə və əsasən də Yaponiyanın iqtisadiyyatını irəli aparan, dünyada məşhur olan böyük şirkətlərin, firmaların prezidentləri ilə mənim görüşlərim oldu. Mən onlara Azərbaycanın imkanlarını çatdırdım və onları əməkdaşlığa dəvət etdim.

Ondan bir az öncə Yaponiyanın "İtoçi" şirkəti ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti arasında əlaqələr artıq yaranmışdı. Onlar Azərbaycanın neft sənayesinə sərmayə qoymaq və bizimlə əməkdaşlıq etmək üçün təşəbbüs göstərdilər. Biz onu qəbul etdik və indi artıq Azərbaycanın neft sənayesində, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda Yaponiyanın üç şirkəti – "İtoçi", "Mitsui" və "Capeks" şirkətləri fəaliyyət göstərir və çox uğurla işləyirlər. Amma biz çalışırdıq ki, Yaponiyanın investisiyası təkcə neft-qaz sektoruna yox, başqa sektorlara da gəlsin. Ona görə də hesab edirəm ki, biz Yaponiyada apardığımız danışıqlar nəticəsində çox böyük uğurlar əldə etdik.

Birincisi, ölkəmizin həyatı üçün çox vacib olan "Şimal" Elektrik Stansiyasının yenidən tikilməsi üçün Yaponiya Azərbaycana 320 milyon dollar miqdarında 40 illik və böyük güzəştlərə malik olan kredit verdi. İndi artıq bu kreditin bir hissəsindən istifadə edilir, "Şimal" Elektrik Stansiyası tikilir. Həmin kreditin ikinci hissəsindən də bu yaxınlarda istifadə olunmağa başlanacaq və qısa bir zamanda Azərbaycandakı istilik elektrik stansiyaların hamısından müasirliyinə görə yüksək səviyyədə duran bir kompleks yaranacaqdır.

1998-ci ildə biz Azərbaycanın kimya sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün Yaponiya ilə danışıqlar apardıq. Bu barədə "Niçimen" şirkəti təşəbbüs göstərdi, bizimlə əməkdaşlıq etmək istədiyini bildirdi. Mən "Niçimen" şirkətinin prezidenti hörmətli Vatari ilə Yaponiyada, sonra Azərbaycanda dəfələrlə görüşlər keçirmişəm, bu məsələləri müzakirə etmişəm. Bunların nəticəsində bu qurğunun yaranması üçün Yaponiyadan 90 milyon dollar dəyərində kredit alınmışdır. Həmin kreditdən istifadə olunub və indi biz gözəl bir qurğunun açılışının şahidiyik, onun iştirakçısıyıq.

Mən çox məmnunam ki, "Niçimen" şirkətinin prezidenti Vatari əziyyət çəkib, uzun bir məsafəni qət edib, Yaponiya-

dan gəlibdir və burada, bu mərasimdə bizimlə bərabər iştirak edir.

Bu sözləri deyəndə, mənim yadıma keçmiş tarixdən bir hadisə düşür. Hələ SSRİ vaxtında, mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman anlayırdım ki, Yaponiya ilə əməkdaşlıq etmək lazımdır. Azərbaycana Yaponiya texnikasını, texnologiyasını gətirmək lazımdır. Biz o vaxt Yaponiyanın "Toşiba" şirkəti ilə – təbiidir, bizim özümüzün vəsaitimiz yox idi, SSRİ-nin vəsaiti ilə 120 milyon dollar dəyərində – Bakı məişət kondisionerləri zavodunu tikdik. O vaxtlar bu, SSRİ-də yeganə zavod idi və çox gözəl kondisionerlər istehsal edib həm Azərbaycana, həm də bütün ölkəyə verirdi.

Xatirimdədir, o vaxt bu zavod açılanda, hazır olanda da biz belə mərasim keçirdik. "Toşiba" şirkətinin rəhbərliyinə xəbər verdik. Düzdür, biz bir az gec xəbər verdik. Ancaq onun prezidenti, Yaponiyada ən məşhur insanlardan biri olan, indi dünyasını dəyişmiş cənab Doko da o vaxt Yaponiyadan gecə təyyarə ilə uçub səhər Azərbaycanda, Bakıda oldu və biz birlikdə Bakı kondisionerlər zavodunu açdıq. Görürsünüz, bu, 1975-ci ildə idi. İndi isə 2001-ci ildir. Yəni biz Yaponiya ilə hələ o vaxt əməkdaşlığa başlamışıq. İndi isə müstəqil dövlət olaraq, biz əməkdaşlıq edirik və bundan sonra da edəcəyik.

İndi bu qurğu hazırdır və güman edirəm ki, bizim «Azərikimya» birliyi bundan səmərəli istifadə edəcək, tam istehsal gücünə gətirəcək və bizim gözlədiyimiz nəticələri əldə edəcəkdir. Çünki təsəvvür edin, 90 milyon dollar kredit götürmüşük. Onu qaytarmaq lazımdır, bunu unutmayın. Biz buna dövlət təminatı vermişik, amma siz qaytaracaqsınız. O vaxt danışmışdıq, həm polietilen istehsalının yüksək səviyyədə olması ilə və həmin şirkətə satılması ilə, həm də başqa istehsal sahələrində lazımi vəsait qazanmaqla kreditin vaxtında qaytarıl-

masını gerek həll edəsiniz. Çünki biz Yaponiya ilə uzunmüddətli əməkdaşlıq etmək fikrindəyik.

Ona görə də gerek bu ilk işimiz bütün Yaponiyaya sübut etsin ki, birincisi, Azərbaycanda qısa bir müddətdə belə bir qurğunu yaratmaq olar. İkincisi, Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq verdiyi öhdəlikləri yerinə yetirən bir ölkədir. Demək, etibarlı ölkədir.

Bu qurğunun tikilməsində 600-ə qədər inşaatçılarımız, quraşdırıcılarımız işləyiblər, maaş alıblar. İndi yüzdən artıq adam işləyir. Mən onun idarə olunmasına baxdım, hamısı kompüterlər vasitəsilədir. İki gənc mühəndis Yaponiyada ixtisaslaşma keçəndən sonra kompüterlərin arxasında oturub bütün bu qurğunu idarə edir. Nə qədər sevindirici haldır! Azərbaycan nə qədər yüksəlib və Azərbaycanın gəncləri, mühəndisləri bütün sahələrdə ən yüksək texnika, texnologiya tətbiq olunan işləri aparmağa qadirdirlər.

Yaponiya Azərbaycana 420 milyon Amerika dolları həcmində kredit veribdir. Dediym kimi, bu, "Şimal" Elektrik Stansiyası üçün çox güzəştli kreditdir. Ondan sonra müxtəlif grantlar vasitəsilə təxminən 40 milyon dollar həcmində vəsait qoyubdur. Beləliklə, Yaponiyadan Azərbaycana 460 milyon dollar gəlibdir.

Grantlar haqqında da danışmaq istəyirəm. Hiss edirəm, Yaponiya–Azərbaycan dostluq əlaqələri Yaponiyada nə qədər qiymətləndirilir ki, Yaponiya Azərbaycanda təhsilin, səhiyyənin, kənd təsərrüfatının inkişafına grantlar verir. Məsələn, Yaponiyanın grantları hesabına alınan traktorlar, kombaynlar ən müasir səviyyədədir və bunlarla bizim kənd təsərrüfatında çox səmərəli işlər görülür. Bizim fermerlərin hər biri çalışır ki, belə traktorlar, kombaynlar əldə etsinlər.

Bizim əlaqələrimizin uzunmüddətli olduğunu və Yaponiya üçün, xüsusən bizim üçün nə qədər əhəmiyyət kəsb etdiyini bir də o göstərir ki, mənim Yaponiyaya səfərimdən sonra Yapo-

niya–Azərbaycan İqtisadi Əlaqələr Komissiyası yarandı. Yaponiya tərəfindən bu komissiyaya hörmətli Vatari, Azərbaycan tərəfindən Baş nazirin müavini Abid Şərifov başçılıq edir. Bir neçə dəfə bu komissiya müştərək görüşlər keçiribdir. Növbəti görüş oktyabr ayında Tokioda olacaqdır. Bunlar hamısı Yaponiya ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin nə qədər yüksək səviyyədə olduğunu göstərir.

Bir məqamı da bildirmək istəyirəm. Azərbaycan neft-qaz sənayesindən başqa, dünyanın bütün ölkələrindən kreditlərin ən çoxunu Yaponiyadan alır. Yəni Yaponiya Azərbaycana dünya dövlətləri içərisində ən çox kredit vermiş ölkədir.

Demək, Yaponiya Azərbaycana nə qədər əhəmiyyət verir. Eyni zamanda, Yaponiyadan aldığımız kreditlərin adambaşına həcminə görə Azərbaycan bütün MDB ölkələri içərisində birinci yerdə durur. Bax, görün nə qədər gözəl əlaqələr var.

Bu gün burada bildirmək istəyirəm ki, biz bu əlaqələri çoxdan qurmuşuq və 1998-ci ildən onları sürətlə inkişaf etdiririk, bundan sonra da inkişaf etdirəcəyik. Ancaq təəssüflər olsun ki, özlərini siyasətçi adlandıran bəzi adamlar Yaponiyaya turist ziyarəti edib, orada Yaponiyanın turistlərə göstərdiyi çay mərasimində iştirak edəndən sonra gəlib burada qəzetlərdə müsahibələr verirlər ki, Yaponiya ilə əlaqələr qurmaq lazımdır, Yaponiya ilə iqtisadi əlaqələri genişləndirmək lazımdır, filan, filan, filan. Qəzetdən oxuya bilərsiniz. Mən bunu eşidəndə təəccüb etdim. Bu, bir tərəfdən, gülməlidir. Gülməlidir ona görə ki, bu əlaqələr çoxdan qurulub, yaranıb və inkişaf edir. O adam indi bir dəfə turist kimi oraya gedib, indi Azərbaycan hökumətinə dərs öyrədir. İkinci tərəfdən də, ağlamlıdır. Ona görə ki, demək, bizim belə geridə qalmış, dünyadan xəbəri olmayan, Azərbaycanda gedən proseslərdən xəbəri olmayan siyasətçilərimiz var. Kül onların başına.

Mən bir daha "Niçimen" şirkətinə, hörmətli Vətəriyə təşəkkür edirəm. Yaponiya dövlətinə, hökumətinə və Yaponiyanın Azərbaycandakı səfirinə təşəkkür edirəm. Mənim bugünkü nitqimdə elan olunan faktlar deməyə əsas verir ki, Azərbaycan–Yaponiya dostluq, tərəfdaşlıq əlaqələri – biz bu barədə 1998-ci ildə bəyanat imzalamışıq – bundan sonra da inkişaf edəcəkdir, iqtisadi əlaqələr inkişaf edəcəkdir və Yaponiya Azərbaycan üçün dünya dövlətləri içərisində ən əhəmiyyətli tərəfdaşlardan biridir.

Mən sizin hamınıza "sağ olun!" deyirəm. Burada bu qurğunun tikilməsində, başa çatdırılmasında zəhmət çəkmiş insanlara təşəkkür edirəm. Həm "Azərikimya" Dövlət Şirkətinin prezidentinə, həm də ən kiçik fəhləyə, hamıya təşəkkür edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, biz bu işləri davam etdirəcəyik. Biz Sumqayıt şəhərinin sənaye müəssisələrinə, başqa sahələrinə də çox ciddi diqqət veririk, onların canlanması üçün, müasir səviyyəyə qalxması üçün bir çox tədbirlər görürük. Əmin ola bilərsiniz ki, qısa bir zamanda biz bunlara da nail olacağıq və Sumqayıt şəhəri yaşayacaq, Azərbaycan üçün nümunə olacaq və burada insanlar xoşbəxt, rifah içində yaşayacaqlar. Bütün bunlar Azərbaycanın milli azadlığının və dövlət müstəqilliyinin bəhrəsidir.

Biz xoşbəxtik ki, xalqımız azadlığa çıxıbdir. Biz xoşbəxtik ki, bizim özümüzün müstəqil dövləti var və bu ilin sonunda Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə olunmasının 10-cu ildönümünü keçirəcəyik. Biz xoşbəxtik ki, Azərbaycan Dünya Birliyində, dünya dövlətləri içərisində, bütün beynəlxalq təşkilatlarda özünə layiq yer tutub və Azərbaycan hər yerdə Azərbaycan kimi tanınır.

Sizin hamınızı səmimi-qəlbdən bir daha salamlayıram, sizə cansağlığı arzu edirəm, səadət arzu edirəm və müstəqil Azərbaycana gözəl gələcəklər arzu edirəm. Sağ olun.

**MONQOLUSTANIN PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB NATSAGIYN BAQABANDIYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Monqolustanın milli bayramı – Xalq İnqilabı günü münasibətilə Sizi və dost Monqolustan xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə Monqolustan arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri bundan sonra da xalqlarımızın rifahı naminə genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 9 iyul 2001-ci il

**FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAK ŞİRAKA**

Hörmətli cənab Prezident!

Əziz dostum!

Fransa Respublikasının milli bayramı – Bastiliyanın alınması günü münasibətilə Sizi və dost Fransa xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Azərbaycan ilə Fransa arasında yaranmış dostluq, əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin hərtərəfli inkişafı daim xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Ümidvaram ki, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına yönəlmiş söylərimiz öz bəhrəsini verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə və ən xoş arzularla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 iyul 2001-ci il

**İRAQ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SƏDDAM HÜSEYNƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

İraq Respublikasının milli bayramı – İnqilab günü münasibətilə Sizi və dost İraq xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə İraq arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı xalqlarımızın rifahına yeni-yeni töhfələr verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 iyul 2001-ci il

**KOLUMBİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ANDRES PASTRANA ARANQOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Kolumbiya Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Kolumbiya xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, qarşılıqlı əlaqələrimiz həmişə xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 iyul 2001-ci il

**LATVİYA RESPUBLİKASININ
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
İNDULİS BERZİNŞİN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

11 iyul 2001-ci il

H e y d ə r   Ə l i y e v: Cənab nazir, hörmətli qonaqlar!

Mən sizi Azərbaycanda salamlamaqdan şadam. Latviya Xarici İşlər nazirinin Azərbaycana rəsmi səfəri, təbii ki, Latviya–Azərbaycan münasibətlərində çox mühüm hadisədir.

Cənab nazir, biz sizinlə birinci dəfə görüşürük, xüsusən mən Avropa Şurasındakı görüşümüzü və birgə işimizi nəzərdə tuturam. Bunlar hamısı mənim xatirimdədir. Ona görə də şadam ki, siz Azərbaycan ilə Latviya arasında münasibətlərin daha da inkişafına diqqət göstərmiş və bizim dəvətimizlə ölkəmizə rəsmi səfərə gəlmisiniz.

Fürsətdən istifadə edərək, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması prosesində bizi həmişə dəstəklədiyinizə görə sizə və Latviya hökumətinə bir daha təşəkkür etmək istəyirəm. İş belə gətirdi ki, bizi Avropa Şurasına artıq Latviyanın sədrliyi dövründə qəbul etdilər. Vurğulamaq xoşdur ki, bizim birgə söylərimiz bu cür nəticələndi. Siz həmin vaxt Avropa Şurasında sədrlik edirdiniz və orada yaxşı nitq söylədiniz. Gördüyünüz kimi, biz bir-birimizlə çox sıx yaxınlaşdıq.

Sizin indiki səfəriniz, xüsusən də belə geniş tərkibdə nümayəndə heyəti ilə gəlməyiniz isə Latviya ilə Azərbaycan

arasında əməkdaşlığın gələcək inkişafının konkret yollarını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Hesab edirəm ki, siz dünən də, bu gün də məhz bununla məşğul olmusunuz.

İndulis Berziņš: Cənab Prezident, təşəkkür edirəm.

Həqiqətən də, birlikdə buna nail olduq ki, indi biz Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvləriyik. Mənim çox gözəl xatirimdədir, məhz Sizin inandırmaq bacarığınız sayəsində biz bu məsələnin əleyhinə olmayan, lakin onu təxirə salmaq istəyən ölkələri birlikdə inandırıb bildik. Biz həqiqətən şadıq ki, Sizin ölkəniz Avropa Şurasına Latviya sədrlik edərkən qəbul olunmuşdur. Bu, Latviyanın tarix kitablarına düşəcək, çünki orada sədrlik etmək imkanı 22 ildə bir dəfə olur. İş belə gətirdi ki, biz Sizi, dostlarımızı bu təşkilatın tərkibinə qəbul edə bidik.

İndi mən doğrudan da burada ikitərəfli səfərdəyəm. Həqiqətən, siyasi baxımdan bizim çox gözəl münasibətlərimiz var. Biz sizin seçdiyiniz xarici siyasət xəttinə – Avropalaşma yolu ilə getməyinizə, yəni Avropa ilə yaxınlaşmaq və əməkdaşlıq yolu tutmağınıza rəğbətlə yanaşır və Sizi bütünlüklə dəstəkləyirik. Biz özümüz də indi artıq Avropa Birliyinə daxil olarkən elə bu cür hərəkət edirik. Hesab edirəm ki, bu çox vacibdir və bizim əməkdaşlığımızın əlavə bir cəhətidir.

Bizim problemlərimiz var, sizin də öz problemləriniz var. Bu gün səhər biz məcburi köçkünlərlə görüşdük. Keçən dəfə Siz bu problem barədə həm mənə, həm də burada olan səfirlərə çox danışmışdınız. İndi biz özümüz də onların vəziyyətini gördük. Hesab edirəm ki, biz problemlərimizi birlikdə daha asan həll edə bilərik. Məhz buna görə də mən öz nümayəndə heyətimə parlamentin üzvlərini daxil etmişəm. Parlamentdə artıq belə razılaşma əldə olunub ki, parlamentlərimizin üzvləri əməkdaşlıq etsinlər. Nümayəndə heyətinin tərkibində bizim hərbi sahənin təmsilçisi cənab Zeybots da var və o, artıq azərbaycanlı həmkarları ilə danışıqlar apar-

mişdır. Bizim ciddi biznes nümayəndələrimiz var, onlar uğurla işləyir və sübut edirlər ki, burada çalışaraq yaxşı nəticələrə necə nail olmaq mümkündür. Bunlar həm cənab Lansimanis, həm də Latviyanın "Pareks" bankının prezidenti cənab Karginsdir. Bu gün səhər biz məcburi köçkünlərlə görüşərkən, cənab Karginsin sayəsində həmin şəxslərə humanitar yardım təqdim etdik.

Burada Latviyadakı Azərbaycan icmasının nümayəndələri də var.

Bu icma sayca az, 1200 nəfər olsa da, xüsusilə biznes sahəsində çox fəaldır. Biz buna şadıq. Şadıq ki, onlar Azərbaycan ilə Latviya arasında qarşılıqlı anlaşılmaya kömək edirlər. Demək istəyirəm ki, nümayəndə heyətinin məhz belə geniş tərkibdə olması bizə nəinki münasibətlərimizin sırf siyasi istiqamətini, eyni zamanda, həm iqtisadi əməkdaşlığı, həm hərbi sahədə əməkdaşlığı, həm də bütün digər sahələrdə əlaqələri sürətləndirməyə kömək edəcəkdir.

Cənab Prezident, mən burada olmağımdan, Sizinlə yəni-dən görüşməyimdən, həqiqətən, çox şadam. Bu, doğrudan da böyük uğurdur. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Mən görürəm ki, sizin heyətin tərkibində Azərbaycan diasporunun nümayəndələri var.

İndulis Berziņš: Dövlətlərimiz arasında, həqiqətən, yaxşı əməkdaşlıq var və bu Sizə təqdim edilən kitabda öz əksini tapmışdır. Mən dünən gənc, modernist latış rəssamının sərgisinin açılışında iştirak etdim. O, Latviyanı özünün təsəvvür etdiyi şəkildə Avropanın bir hissəsi kimi göstərir. Cənab Prezident, burada onun bir rəsm əsəri var, bu bizim Sizə hədiyyəmizdir. Sizin vətəndaşlarınız həmin sərgiyə tamaşa edə bilirlər. Gördüyünüz kimi, bütün sahələrdə yaxşı əməkdaşlıq var.

Cənab Prezident, icazə versəydiniz, bizim nümayəndələrin ikisindən xahiş edərdim ki, Azərbaycan ilə Latviya arasında

biznes sahəsində əməkdaşlığın yaxşı nümunələri barədə Sizə qısaca danışsınlar.

V a l e r i s K a r g i n s (*"Pareks" bankının prezidenti*): Cənab Prezident, biz öz işimizdə Azərbaycan ilə Latviya arasında münasibətlərin dəstəklənməsinə başlıca diqqət yetiririk. Ölkələrimizin paytaxtları ötən əsrin əvvəllərində sənayenin yüksəlişi ilə əlaqədar inkişaf etmişdir, hər ikisi liman şəhəridir. Əməkdaşlıq üçün çox geniş imkanlarımız var. Mən mərkəzi bankın prezidenti ilə görüşmüşəm. Onun şəxsində siyasətçidən daha çox bank sahəsinin təcrübəli xadimini görmək mənim üçün xoş oldu.

Mən ona dedim ki, Azərbaycan MDB məkanında rubldan milli valyutaya uğurla keçməyin nadir nümunəsidir. Şərqi Avropada belə nümunələr o qədər də çox deyildir. Biz bütün bunları nəzərə alırıq və Azərbaycanda işləyəcək latış sahibkarlarına kömək edəcək, onları maliyyələşdirəcək, biznesin inkişafında onlara yardımçı olacağıq. Latviyada, digər Baltıyanı ölkələrdə işləyən azərbaycanlıları fəal surətdə maliyyələşdirəcəyik. O məqsədlə ki, biznesmenlərimiz ölkələrimizdə vergi ödəyə və dövlətlərimizə mənfəət gətirə bilsinlər.

Əlbəttə, biz sizə çox şey təklif edə bilərik. Qiymətli kağızlarla, birjalarla iş, pul axınlarının idarə olunması sahəsində Latviyanın xeyli təcrübəsi var. Latviya kredit ölkəsidir və biz bu təcrübəni Azərbaycanla bölüşmək istərdik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun. Bizdə prezidentin yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Komitə var. Biz görüşümüzü qurtarandan sonra mən tapşıracağam ki, onun sədri sizinlə görüşsün. Çünki bank işi öz yerində, amma bizim Qiymətli Kağızlar üzrə Komitəmiz var. Biz onu ayrıca komitə kimi yaratmışıq və bilavasitə prezidentə tabedir. Yəni, siz onun sədrinə öz təcrübənizdən danışa bilərsiniz, o da sizə nə isə deyə bilər. Bu çox faydalı olacaqdır.

Georqs Lansimanis ("*Leqno trading*" şirkətinin prezidenti): Cənab Prezident, mən sizin gözəl ölkənizdə Sizin rəhbərliyinizlə işləmək üçün verilmiş imkandan çox şadam. Latviya və Azərbaycan Avropanın bir hissəsidir. Artıq iki ildir ki, burada çalışıram, biz bir çox istiqamətlər üzrə, o cümlədən kənd təsərrüfatı sahəsində işləyirik. Biz sizin ölkənizə kənd təsərrüfatı üçün Amerika traktorları gətirmişik. Bizim layihələrimiz çoxdur, məsələn, Azərbaycandan ölkəmizə bal göndərilməsini bərpa etmək sahəsində işləyirik. Yaratmaq istədiyimiz Latviya ticarət evi iqtisadi münasibətlərimizin inkişafına kömək edə biləcək layihələrdən biridir.

Biz problemlərimiz – nəqliyyat daşımaları, tariflər məsələləri haqqında Baş nazirlə, Gömrük Komitəsinin sədri ilə danışmışıq. Ümid edirik ki, yaxın gələcəkdə biz bütün bu problemləri həll edəcəyik və bu, əməkdaşlığımızın inkişafına kömək göstərəcəkdir.

Heydər Əliyev: Çox xoşdur. mən bunu heç bil-mirdim.

İndulis Berzinş: Görürsünüz, həqiqətən belədir. Yaxşı misallardır. Bizim biznesmenlərin topladıqları təcrübə çox yaxşıdır. Əməkdaşlığın hər cür nümunələri var. Amma biz əməkdaşlığın uğurlu nümunələrini xüsusi vurğulayırıq. Biz mənim yaxşı dostum və həmkarımla – Xarici İşlər naziri ilə danışmışıq ki, münasibətlərimizin daha asan inkişaf etməsi üçün hüquqi baza yaradılmasını davam etdirəcəyik. Mən onu Riqaya dəvət etmişəm. Biz sənədlər paketi hazırlayırıq və bu sənədlər onun səfəri zamanı imzalana bilər. Bakıda artıq iki sənəd imzalamışıq: xarici işlər nazirlikləri arasında əməkdaşlıq və informasiya mübadiləsi haqqında protokol, ikincisi isə nəqliyyat sahəsində əməkdaşlıq barədə sənəddir, bu sənəd yeni minillikdə çox vacibdir, çünki bütün əməkdaşlıq Şimalla, Şərqlə, Cənubla və Qərblə əlaqədardır. Həqiqətən, yaxşı və lazımlı çox iş görmək olar.

Mən öz həmkarlarımla razıyam: Latviyada Sizə, ölkənizə qarşı çox müsbət münasibət, yəni dostluq münasibəti, böyük maraq var. Məsələn, bu gün nahardan əvvəl mən Latviya radiosuna müsahibə verməli idim. Onlar hər şeyi yerli-yataqlı soruşurdular. Çox maraqlanırdılar ki, məhz Azərbaycana səfərim necə keçir. Mən Avropaya səfərə gedəndə belə böyük maraq göstərilmiş, çünki bu, adət halını alıbdir.

Burada isə biz, həqiqətən, bir-birimizi yenidən kəşf edirik, bu çox gözəldir.

Cənab Prezident, mən bu fürsətdən istifadə edib, demək istərdim ki, Siz təkcə ölkənizin deyil, həm də ümumən regionun sabitliyi və inkişafı üçün çox mühüm rol oynayırırsınız.

Sizin Türkiyə, İran, Rusiya arasında əməkdaşlığı necə gördüyünüz, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında mövcud olan bütün problemlər haqqında, bu regionu, onun perspektivlərini necə gördüyünüz barədə keçən dəfə bizə necə danışdığınızı xatırlayıram. Çox yaxşı olardı ki, Siz bizə bu barədə danışaydınız.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı, bəs azərbaycanlı biznesmenlər orada nə edirlər? Yeri gəlmişkən, istərdim biləm ki, orada Azərbaycan icması necə nəfərdir?

Ə l i r z a H ü s e y n o v (*"Markuris" şirkətinin prezidenti*): Latviyada 1200 nəfər, bütünlükdə Baltikyanı ölkələrdə isə 2000 nəfərdir. Ən böyük diaspor Latviyadadır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı, orada sizin yaşayışınız necədir?

Ə l i r z a H ü s e y n o v: Cənab Prezident, bizim vahid vətənimizin müstəqilliyini möhkəmləndirmək sahəsində fədakar əməyinizə, Azərbaycan xalqına və onun vətəndən uzaqlarda yaşayan nümayəndələrinə göstərdiyiniz, həqiqətən, atalıq qayğısına görə Sizə Baltikyanı ölkələrdə yaşayan bütün azərbaycanlılar adından minnətdarlığımızı bildirir, Sizə böyük uğurlar arzulayıram. Biz fəxr edirik ki, beynəlxalq aləm-

də azərbaycanlıların bütün təşəbbüslərini dünya ictimaiyyəti Sizin adınızla bağlayır. Əmin ola bilərsiniz ki, Sizin daxili və xarici siyasətinizi dəstəkləmək üçün biz Latviyada və ümumən Baltikyanı ölkələrdə mümkün olan hər şeyi edirik.

Mənə verilmiş imkandan istifadə edərək, Azərbaycanda həyata keçirdiyimiz layihələr haqqında danışmaq istəyirəm. 1995-ci ildə Latviya kapitalı cəlb olunmaqla, biz Beyləqan rayonunda ildə 200 milyon ədəd kərpic buraxan zavod tikmişik. Həmçinin mineral su buraxan müəssisə tikmişik. bu müəssisələrdə 200 nəfər azərbaycanlı, əsasən, qaçqınlar işləyirlər.

Həmin müəssisələr cəbhəyanı bölgədə yerləşir, biz onları yaradarkən məndən biznesin perspektivlərini soruşurdular. Deyirdim ki, perspektivlər sarıdan heç bir şübhəm yoxdur, çünki Azərbaycanın belə rəhbəri var. Mən Baltikyanı ölkələrdə yaşayan bütün azərbaycanlılara demişəm: siz təşəbbüsçü olmalı və Azərbaycanın iqtisadiyyatına hamıdan əvvəl sərmayə qoymalısınız ki, arxanızca başqaları da gəlsin. Mənim bildiyimə görə, Baltikyanı ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimiz Azərbaycanın iqtisadiyyatına təxminən 6 milyon dollar sərmayə qoymuşlar. Azərbaycanlıların öz ölkəsinin iqtisadiyyatına qoyduqları sərmayə gələcəkdə işğaldan azad ediləcək ərazilərin bərpasında istifadə oluna bilər.

İndi biz böyük bir layihə – sanitariya texnikası avadanlığı buraxacaq zavodun tikintisi üzərində işləyirik. Danimarka ilə birlikdə belə bir zavod Latviyada tikilib və o, bütün Baltikyanı ölkələri məhsulla təmin edir.

Baltikyanı ölkələrdəki icmamıza gəldikdə isə, biz sizinlə daim fəxr edirik və bütün tədbirlərinizi dəstəkləyirik. Latviyada yaşayan azərbaycanlıların vətənlə əlaqəni itirməməsi, öz dilini unutmaması üçün mümkün olan hər şeyi edirik. Bizim bazar günü məktəbimiz var, orada uşaqlarımıza ana dilimizi öyrədirik. Milli musiqi alətlərində çalması öyrədən məktə-

bimiz də var. Biz bu məktəblərə kitablar veririk. Mədəniyyət naziri Polad Bülbüloğlu Latviyada olarkən, işinin çoxluğuna baxmayaraq, vaxt tapıb bizimlə görüşdü, latış xalqının Azərbaycanın mədəniyyəti və incəsənəti ilə daha yaxından tanış olması üçün xalça sərgisi təşkil etməyə söz verdi. Zənnimcə, bu, mədəniyyət sahəsində dövlət səviyyəsində ilk tədbir olardı. O, uşaqlarımıza kitablarla kömək etməyə də söz vermişdir.

İndulis Berziņš: Bir balaca əlavə etmək istəyirəm. Cənab Prezident, biz Sizin dəstəyinizi xahiş etmək istərdik. Əgər Siz Baltikyanı dövlətlərin hansındasa səfirliyinizi açsaydınız, yaxşı olardı. Əgər Siz qərara gəlsəydiniz və səfirliyi Riqada açsaydınız, bu bizim birgə işimizə çox yaxşı dəstək olar, ikitərəfli münasibətlərimizə kömək edərdi. Riqa istər coğrafi baxımdan, istərsə də bütün başqa cəhətlərə görə ən uğurlu yerdir. O bizim regionun ən böyük şəhəridir və səfir çox asanlıqla həm Estoniya ilə, həm də Litva ilə əlaqə saxlaya bilər. Əgər Siz bu ideyanı dəstəkləyib səfirlik açsanız, biz çox şad olacaq və Sizi Riqada salamlayacağıq.

Heydər Əliyev: Biz bu barədə qərar qəbul edərkən, hökmən Riqanı seçəcəyik. Ona görə ki, mən belə başa düşdüm, orada azərbaycanlılar daha çoxdur. İkincisi, mən Riqanı görmüşəm, həqiqətən, gözəl şəhərdir. Yəqin ki, indi daha da gözəlləşib, üstəlik, o həm də liman şəhəridir. Əlbəttə, səfirliyi Riqada açmaq bizim üçün daha münasib olacaqdır.

İndulis Berziņš: Bu yaxşı vəddir. Çox sağ olun.

Əlirza Hüseynov: Cənab Prezident, bizi narahat edən məsələlər barədə danışmaq istəyirəm. İnformasiya baxımından bizim böyük problemlərimiz var. Azərbaycan dilində qəzet və jurnallarımız yoxdur. Azərbaycandan informasiyanı öz kanallarımız vasitəsilə alırıq. Yaxşı olardı ki, Latviya ilə Azərbaycan arasında elə əlaqə yaransın ki, biz Azərbaycanda baş verən proseslər haqqında, heç olmasa,

həftədə bir dəfə informasiya alaq. Bu həm də Latviya ictimaiyyətinin məlumatı olması üçün də lazımdır. Diplomatik idarə açılmadığına görə, biz vizanı hələ ki, Rusiyadan almalı oluruq. Bu baxımdan, azərbaycanlıların çətinlikləri var.

Sözümün sonunda icazə verin, Sizə bir daha ən səmimi, dərin ehtiramımı bildirim, möhkəm cansağlığı, bu məsul vəzifənizdə uğurlar arzulayım. Latviyada yaşayan biz azərbaycanlılar həmişə sizinləyik, sizi dəstəkləyirik. mən fəxr edirəm ki, Heydər Əliyev kimi övladı olan xalqın nümayəndəsiyəm. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Siz ki, kərpic zavodu tik-misiniz, hesab edirəm, uzaqgörən iş tutmusunuz. Çünki indi bizdə həm kənd yerlərində, həm də şəhərlərdə çox intensiv fərdi tikinti gedir. Siz özünüz təsadüfən Beyləqan rayonundan deyilsiniz?

Əlirza Hüseynov: Mən Beyləqan rayonundanam. Özüm inşaatçıyam, Politeknik institutunu bitirmişəm. Tikinti təşkilatında idarə rəisi işləmişəm.

Heydər Əliyev: Beyləqan rayonunda olursunuzmu? Orada insanlar evlər tikirmi?

Əlirza Hüseynov: Çox təəssüf ki, az tikirlər.

Heydər Əliyev: İndi bəzi rayonlarda çox tikirlər. 70-ci illərdə fərdi tikinti lap çox idi.

Əlirza Hüseynov: Mənim atam inşaatçı idi, onunla rayonları gəzir və görürdüm ki, Azərbaycanda binaları kərpicdən tikmirlər. Mən onunla hər yerə gedirdim və qırmızı kərpicdən tikilən binalar həmişə xoşuma gəlirdi. Ona görə də Azərbaycanda bu tikinti materialını istehsal edən müəssisə yaratmaq mənim arzum idi.

Heydər Əliyev: Siz nəsə demək istəyirsiniz?

Rafiq Seyfullayev ("Ronalds" kommersiya firmasının prezidenti): Sizinlə görüşməyimdən çox şadam. Biz burada yaxşı əməkdaşlıq qurmuşuq. Azərbaycandan Latviya-

ya spirt, konyak göndəririk. Çox uğurlu biznesimiz var. Sizi görməyimdən çox şadam, bu məndən ötrü böyük şərəfdir. Bizi qəbul etdiyinizə görə çox sağ olun.

Əlirza Hüseynov: Mən Sizə Latviyadakı Azərbaycan icmasının müraciətini təqdim etmək istəyirəm.

Həydər Əliyev: Yaxşı, verərsiniz. Cənab nazir, siz bizim region barədə sual verdiniz. Əlbəttə, tarix, adət-ənənələr və milli tərkib baxımından region özlüyündə çox maraqlıdır. Ümumiyyətlə, Qafqaz dünyanın nadir regionudur. Burada Rusiyanın tərkibinə daxil olan Şimali Qafqaz var, orada çoxlu muxtar, indi isə milli respublikalar var. Bir də ki, üç müstəqil dövlətin – Gürcüstan, Ermənistan və Azərbaycanın yerləşdiyi Cənubi Qafqaz. Bizim qonşularımız İran, Rusiya, Ermənistan, Gürcüstan, Türkiyədir. Gürcüstan həm Ermənistanla, həm Azərbaycanla, həm də Türkiyə ilə qonşudur, ancaq onun İranla sərhədi yoxdur. Ermənistan isə Türkiyə, Gürcüstan, Azərbaycanla qonşudur. Kiçik bir ərazidə isə İranla həmsərhəddir. Burada mürəkkəb proseslər gedir, bunların mürəkkəbliyi də ondadır ki, hələ sovet hakimiyyəti dövründə burada münaqişələr başlanmışdır. Lakin postsovet məkanında ən köhnə hərbi münaqişə Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistanla Azərbaycan arasında başlanmış münaqişədir.

Dağlıq Qarabağ 1923-cü ildə, hələ, ümumiyyətlə, respublikalar yaranarkən Azərbaycanın tərkibində təşkil olunmuş muxtar vilayət idi. Əslində, respublikaların tarixi belədir: Rusiya imperiyası süqut etdi. Burada Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan özlərinin müstəqilliyini elan etdilər. 1918-ci ildə Azərbaycanda müstəqil dövlət yarandı, özü də bu, Şərqdə ilk demokratik, sivil dövlət idi. Amma təəssüf ki, o, az müddət – 23 ay yaşadı, sonra buraya Qızıl Ordu gəldi, sovet hakimiyyəti qurdu. Amma, hər halda, bundan sonra Azərbaycan artıq sovet sosialist respublikası kimi müəyyən dərə-

cədə azad idi, baxmayaraq ki, artıq burada kommunist ideologiyası hakim idi. 1922-ci ildə isə Sovetlər İttifaqı yarandı, yeri gəlmişkən, siz ona 1940-cı ildə daxil oldunuz.

Azərbaycan da 1922-ci ilin dekabrında Rusiyanın digər regionları ilə birlikdə Sovetlər İttifaqını yaratmış ölkə idi. Sonralar Sovetlər İttifaqında müxtəlif milli mahallar, vilayətlər, respublikalar təşkil olunmağa başlandı. Elə o zaman əhalisinin çox hissəsini ermənilər təşkil edən kiçik, 4 min kvadrat kilometrlik ərazidə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı. Dağlıq Qarabağ o vaxtdan Azərbaycanın tərkibində idi. Müharibədən sonrakı illərdə, bəlkə də hələ bundan əvvəl Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirmək cəhdləri olmuşdur. Halbuki, məsələn, Gürcüstanda 500 min azərbaycanlı yaşayırdı və bu gün də yaşayır, özü də onlar Azərbaycana bitişik rayonlarda yaşayırlar. Amma biz bu məsələni qaldırmamışıq. Yaxud elə indiki Ermənistanın özündə bir vaxtlar ermənilərdən çox azərbaycanlılar yaşayırdı. Çünki o zaman xanlıq vardı. Hələ Rusiya imperiyası bizim regionu işğal edəndək xanlıqlar mövcud idi, indi Ermənistanın paytaxtı yerləşən ərazidə İrəvan xanlığı da var idi. Orada yaşayan əhalinin əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Yeri gəlmişkən, bu münaqişə başlayanda o zaman bunu SSRİ Ali Sovetində müzakirə edirdilər. Deməliyəm ki, müzakirə ədalətsiz, vicdansız, qeyri-obyektiv idi. Bununla belə, bir dəfə ermənilər çıxış edərkən, Qorbaçovun özü hələ çar hökuməti dövründəki statistikadan misal gətirməyə məcbur oldu ki, o vaxt İrəvanda ermənilərdən çox azərbaycanlılar yaşayırdı.

Onları tədricən oradan çıxarırdılar, biz isə Azərbaycanda ermənilərə toxunmurduq, onlar Bakıda da, digər bölgələrdə də yaşayırdılar. Deyək ki, Dağlıq Qarabağda cəmi 160 min əhali yaşayırdı, onun təxminən 40 min nəfəri azərbaycanlı, qalanları ermənilər idi. 1988-ci ildə bu kiçik bölgə üstündə münaqişə başlandı, sonra isə müharibəyə çevrildi. Müxtəlif

səbəblərə görə, deməliyəm ki, əvvəla, hələ Sovetlər İttifaqı vaxtında bu məsələnin həllinə çox qeyri-obyektiv münasibət göstərildiyinə, Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan və Ermənistan, Azərbaycan müstəqil dövlətlər olduqdan sonra Ermənistan cürbəcür mənbələrdən böyük kömək aldığına görə, onlar həm Dağlıq Qarabağı, həm də onun ətrafında yerləşən və ermənilərin olmadığı, yalnız azərbaycanlıların yaşadığı yeddi rayonu bütünlüklə işğal edə bildilər və həmin ərazilərdən azərbaycanlıları zorla qovub çıxardılar. Beləliklə, bu səbəbdən indi Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. Müharibə getmiş, həm o tərəfdən, həm də bu tərəfdən insanlar həlak olmuşdur. Amma Azərbaycana zərbə dəymişdir, çünki bir milyondan çox azərbaycanlı yerindən-yurdundan qovulmuşdur. Yeri gəlmişkən, onların böyük əksəriyyəti ağır şəraitdə yaşayır. Bu gün sizin gördüyünüz, başqa yerlərdə məskunlaşanların vəziyyəti ilə müqayisədə cənnətdir. Əgər siz bizim bəzi kənd rayonlarımıza getsəniz, görərsiniz ki, onlar çadırlarda, yaxud köhnə dəmir yol vaqonlarında yaşayırlar. Hər vaqonda üç ailə yaşayır. Biz bütün yataqxanaları, bir çox məktəblərin binalarını və sairəni onlara vermişik. Ancaq bütün bunlar mənzil demək deyildir. Əksəriyyəti, təxminən bir neçə yüz min adam 7-8 ildir ki, çadırlarda yaşayır.

1994-cü ildə biz, hər halda, atəşkəsə nail olduq ki, məsələni sülh yolu ilə həll edək. Amma Ermənistan qeyri-konstruktiv mövqe tutduğuna görə bu məsələ indiyədək həll olunmur. Beynəlxalq hüquq və onun sarsılmaz prinsipləri var – hər bir dövlətin ərazi bütövlüyü, dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığı. İndiki halda Azərbaycana münasibətdə bu beynəlxalq prinsiplər tamamilə tapdalanmışdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, sərhədlərinin toxunulmazlığı pozulmuş, bir milyon azərbaycanlı yurdundan-yuvasından qovulmuşdur. Belə bir şəraitdə Ermə-

nistan özünün müəyyən üstünlüyündən, bizim ərazilərimizi işğal etməsindən istifadə edərək orada qoşun saxlayır. Bizim də qoşunumuz var və təbii ki, biz də müharibəyə qalxa və ərazimizi silah gücünə azad edə bilərik. Amma döyüşlərin yenedən başlanmasını istəmirik, axı qan tökülür, insanlar həlak olurlar. Ermənilər isə beynəlxalq hüquqa zidd olaraq, Dağlıq Qarabağa müstəqillik statusu verilməsini, yaxud Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsini tələb edirlər. Belə çıxır ki, Azərbaycan ya öz ərazisinin bir hissəsini heç bir əsas olmadan Ermənistana güzəştə getməli, yaxud da öz ərazisində ikinci müstəqil erməni dövlətinin yaranmasına razı olmalıdır. Bunların hər ikisi beynəlxalq hüquqa tamamilə ziddir.

Müxtəlif variantlar var, bunlar 1992-ci ildən başlayaraq bu məsələ ilə məşğul olan ATƏT-in Minsk qrupu ilə də müzakirə olunmuşdur. Müxtəlif variantlar var idi ki, biz onlarla razılaşırdıq, ermənilər isə, əsasən, razılaşırmırdılar. Bildiyiniz kimi, son iki il ərzində bilavasitə iki prezident – Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında görüşlər keçirilir. Biz qərara almışıq ki, bu vəziyyətdən çıxmağın hansısa yollarını tapmaq lazımdır – amma, təbii ki, bu zaman beynəlxalq hüquq pozulmamalıdır – eyni zamanda, bir-birimizə hansısa kompromislərə getməliyik. Ermənilər hesab edirlər ki, Azərbaycan tərəfindən kompromislər daha çox olmalıdır, nəinki onlar tərəfindən. Buna görə də məsələ həll edilmir və bu, regionumuzda vəziyyəti mürəkkəbləşdirir.

Lakin bütün bu şəraitdə bizim iqtisadiyyatımız yaxşı inkişaf edir. Bizim zəngin təbii ehtiyatlarımız – neftimiz və qazımız var. Yaxşı sənaye potensialımız, kənd təsərrüfatımız var. Məsələn, 1995-ci ildən başlayaraq biz torpağı kəndlilərə verəndən sonra kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı iki dəfə artmışdır. İndi bizdə kənd təsərrüfatı məhsulları ilə bağlı problem yoxdur və kənddə insanlar yaxşı yaşayırlar. Əlbəttə, vaxtilə təkcə Azərbaycana deyil, bütünlükdə Sovetlər İttifaqı-

na xidmət edən bir çox iri sənaye müəssisəsi integrasiya əlaqələrini itirdiyinə görə indi işləyə bilmir. Sizdə Riqada dəmir yol vaqonları istehsal edən zavod vardı. Mən Moskvada SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olarkən, bu zavodun problemləri ilə məşğul olurdum. İndi bilmirəm, həmin zavod əvvəlki kimi tam gücü ilə işləyir, ya yox. Belə misallar sizdə də, bizdə də çoxdur. Bütün bunlara baxmayaraq, təqribən, 1995–1996-cı illərdən başlayaraq, bizdə ümumi daxili məhsulun, sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulunun artımı müşahidə edilir. 1996-cı ildə biz inflyasiyanı tamamilə dayandırdıq. Artıq 5 ildir ki, inflyasiya yoxdur və deməli, istehlak mallarının qiymətləri aşağı düşür.

Neft yataqlarının işlənməsi sahəsində bizim böyük perspektivlərimiz var. Biz dünyanın iri şirkətlərini cəlb etmişik, indi burada 32 xarici şirkət işləyir. Birinci müqavilə üzrə biz neft çıxarıyıq və onu Qara dəniz sahilindəki iki liman – Gürcüstanın Supsa və Rusiyanın Novorossiysk limanları vasitəsilə ixrac edirik. Artıq həmin neftdən gəlir daxil olur. Dediym kimi, burada çoxlu neft şirkəti işləyir, hər bir şirkət isə öz layihələrini həyata keçirmək üçün digər Qərbi şirkətlərini cəlb edir, ona görə də burada şirkətlərin sayı artır, onlar özləri fayda götürürlər və bizim vətəndaşlarımız da bu şirkətlərdə işləyirlər. Ümumən, iqtisadiyyatımız inkişaf edir. Amma bizim həmin başlıca problemimiz olmasaydı, inkişafımız daha uğurla gedərdi. Bununla Ermənistan özü özünü ağır vəziyyətə salmışdır. Rusiyadan Ermənistana gedən dəmir yolu Azərbaycandan keçir. Ermənistan həmin yolun keçdiyi ərazimizi işğal edib və beləliklə, bu yoldan istifadə edə bilmir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə əlaqə saxlamaq üçün bu dəmir yolu bizə də lazımdır. Ancaq bu onlara daha çox lazımdır, çünki Abxaziya münaqişəsinə görə Gürcüstan tərəfdən onların dəmir yolu indi bağlıdır. Hazırda gürcülərin Bakıdan keçib Rusiyaya gedən dəmir yolundan başqa bir dəmir

yolu yoxdur. Ermənistanın isə dəmir yolu ilə yalnız Gürcüstana–Tbilisiyə, oradan da Qara dənizə çıxışı var. Ümumiyyətlə, Ermənistan təbii sərvətlər baxımından kasıbdır və buna görə də orada iqtisadi vəziyyət ağırdır. Amma buna baxmayaraq, onlar öz dediklərində təkid edirlər. Bu məsələnin həlli, əlbəttə, bizi bir çox problemlərdən xilas edər, ərazi bütövlüyümüz bərpa olunar, sülh yaranar və Ermənistan ilə Azərbaycan arasında ticarətdən Ermənistan dərhal fayda götürərdi, belə ki, yol açılar və Ermənistan Avropa ilə daha sərfəli əlaqə saxlaya bilərdi.

Gürcüstana gəldikdə isə, bizim onunla çox mehriban münasibətlərimiz var. Biz neft kəmərlərindən birini məhz Gürcüstan ərazisindən Qara dəniz sahilindəki Supsa limanına çəkmişik. Neft şirkətləri konsorsiumunun yaratdığı və artıq tikintisinə başlamaqda olduğumuz əsas neft kəməri də Gürcüstan ərazisindən keçərək, Türkiyənin Aralıq dənizi sahilindəki Ceyhan limanına çıxacaqdır. Həmin kəmərlə buradan ildə təxminən 60 milyon ton neft nəql olunacaqdır. Bizdə qaz yataqları aşkar edilmişdir. Çıxarılacaq qazın yenə də Gürcüstan ərazisi ilə Türkiyəyə nəqli barədə razılığa gəlmişik.

İranla münasibətlərimiz normaldır. Yaxşı ticarət edirik, uzun sərhədimiz var. Türkiyə ilə sərhədimiz azdır, Naxçıvan Muxtar Respublikası vasitəsilədir. Ancaq Türkiyə ilə daha yaxın münasibətlərimiz – həm ticarət, həm iqtisadi, həm də siyasi əlaqələrimiz var. Rusiya ilə münasibətlərimiz normaldır, baxmayaraq ki, problemlər də var. Ermənistandan və Gürcüstandan fərqli olaraq, bizim ərazimizdə hərbi bazalar yoxdur. İndi Gürcüstan mübarizə aparır ki, onun ərazisində belə bazalar olmasın. Rusiyanın yeni prezidenti bu ilin yanvarında Azərbaycana rəsmi səfər etdi və biz bir çox məsələləri daha yaxşı həll etməyə başlamışıq. Bir sözlə, prinsipçə, regionumuzda vəziyyət mürəkkəbdir. Bildiyiniz kimi, Gürcüstanda da abxaz və osetin münaqişələri var. Orada iki mü-

naqişə var, burada isə münafişə iki dövlət arasındadır. Ona görə də vəziyyət mürəkkəbdir. Əgər bu münafişələr aradan qaldırılsaydı, bundan hamı – Ermənistan da, Gürcüstan da, Azərbaycan da qazanardı. Biz, bax, belə mürəkkəb vəziyyətdəyik.

Bununla belə, Azərbaycan bu mürəkkəb şəraitdə də inkişaf edir, iqtisadiyyat artır, insanların rifah halı yüksəlir, gördüyünüz kimi, şəhər tikilir. Biz dövlət xətti ilə heç nə tikmirik, bütün bu binaları özəl sektor tikir.

Biz özəl sektora böyük imkanlar vermişik. Türkiyədən buraya gələnlər mənə deyirlər ki, burada "mersedes"lərin sayı Türkiyədəkindən çoxdur, baxmayaraq ki, onların əhalisi 65 milyon, bizimki isə 8 milyon nəfərdir. Bakıda heç vaxt bu qədər avtomobil olmayıbdır. Mən maşınla gedəndə görürəm ki, prospektlərin o tərəfi də, bu tərəfi də avtomobil dayanacağıdır. Əgər avtomobil varsa, demək, insanın onu almağa imkanı var. Yaxşı qazanan biznesmenlər özlərinə imarətlər, villalar tikirlər. Bununla yanaşı, bizdə kasıb insanlar da az deyildir. Sənayemiz tam gücü ilə işləmədiyinə görə, insanlarımız öz doğma yurdlarından zorla çıxarıldığına görə bizdə işsizlik də var. Halbuki, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş bu insanlar torpağa bağlı, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan insanlar idi.

Sizdə isə hər şey yaxşıdır, Avropa Birliyinə yaxşı inteqrasiya olunmusunuz. Qısa bir müddətdə Avropa Birliyinin üzvü olmaq imkanı əldə etməyiniz çox şeydən xəbər verir. Yəqin ki, siz NATO-nun da üzvü olacaqsınız.

İndulis Berziņš: Ümid edirik.

Heydər Əliyev: Mən də belə hesab edirəm ki, siz NATO-nun üzvü olacaqsınız. Mən şadam ki, sizin vəziyyətiniz belə yaxşıdır. İstəyirəm ki, bizdə, regionumuzda da bu cür olsun. Əgər sizin regionu götürsək, orada keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olan üç respublikası – mən Latviya, Litva

və Estoniyanı nəzərdə tuturam. Bizim regionda da keçmiş Sovetlər İttifaqının üç respublikası – Gürcüstan, Ermənistan və Azərbaycan yerləşir. Lakin biz başqa-başqa şəraitdəyik.

İndulis Berziņš: Cənab Prezident, əvvəla, demək istəyirəm ki, Siz nəinki ümid edirsiniz, həm də burada işlərin daha yaxşı getməsi üçün çox şey edirsiniz. Bu, göz qa-bağındadır. Xatirinizdədirsə, mən buraya yanvarda, biz nü-mayəndə heyətinin tərkibində görüşərkən gəlmişdim. Bu gün isə maşınla Bakının küçələrindən keçərkən müsbət dəyişiklikləri görürəm.

Görünür ki, iqtisadiyyat inkişaf edir, imkanlarınızdan, ehtiyatlarınızdan, həqiqətən, istifadə olunur və Siz artıq irə-liyə doğru hərəkət edirsiniz. Buna heç bir şübhə yoxdur.

Cənab İnkens burada faciəli hadisələrin başlanmasının – Bakıya sovet qoşunları yeridilməsinin ertəsi günü olmuşdur. O buraya Latviyadan Sizi dəstəkləyən məktub gətirmişdi. O da deyir ki, o vaxtla müqayisədə burada böyük dəyişikliklər baş vermişdir.

Əgər bizim regionumuza nəzər salsaq, həqiqətən də, üç Baltikyanı ölkə arasında münaqişələr olmamışdır. Biz hamı-mız Avropa Birliyinə istiqamətlənmiş xarici siyasət xətti götürmüşük. Ümid edirik ki, 2002-ci il üçün danışıqları başa çatdırı biləcəyik.

Cənab Prezident, mən çox ümid edirəm ki, Sizin bizə arzuladıqlarınız yerinə yetəcəkdir. Biz bunun üçün işləyirik və Amerikanın yeni hökumətinin münasibəti çox xeyirxahdır, bizi dəstəkləyir. NATO-ya daxil olan Şimal ölkələri – Norveç, Danimarka, İslandiya da bizi çox dəstəkləyirlər. NATO-nun yeni üzvləri də bizi çox güclü şəkildə dəstəkləyirlər. Çexiya prezidenti Havel yaxşı nitq söyləmişdir, Polşa bizi dəstəkləyir. Bir sözlə, imkanlar var.

Regionda bizim bəxtimiz nədə gətirmişdir? Onda gətirmiş-dir ki, bizim çox yaxşı vəkillərimiz və yardımçılarımız olmuş-

dur – mən qonşularımızı, beş Şimal ölkəsinin hamısını nəzərdə tuturam. Onların hamısı bizi dəstəkləmişdir. Sizdə isə vəziyyət başqa cürdür. Mənim başa düşdüyümə görə, sizin Türkiyə ilə yaxşı münasibətləriniz var, Ermənistanın isə Rusiya ilə münasibətləri yaxşıdır. Yəni, bir növ hərənin öz xarici tərəfdaşı var. Fərq də bundadır. Ümumiyyətlə isə, mən Sizinlə tamamilə razıyam.

İndi biz Şimal ölkələri ilə, bir-birimizlə sıx bağlıyıq. Orada yüzrlərlə birgə müəssisə, müxtəlif – böyük və kiçik biznes layihələri var. Hamı – bank sistemi və bütün başqaları sıx əlaqədə işləyir. "Pareks" bankı çoxdandır ki, təkcə Latviyada deyil, həm də bütün regionda işləyir. İndi o bu regionda da fəaliyyət göstərir. Belə əməkdaşlığın nə kimi fayda verdiyini göstərmək üçün çoxlu konkret misallar çəkmək olar.

Bizə gəldikdə isə, bildiyiniz kimi, siz Avropa Şurasına daxil olanda biz sizi dəstəklədik və siz oraya qəbul olundunuz. Bundan sonra, diskussiyalar zamanı, nümayəndə heyətiniz Strasburqda iclasda iştirak edəndə də biz sizin mövqeyinizi dəstəklədik. Çünki belə vəziyyətdə sizin danışıqlar yolu tutmağınızın necə çətin olduğunu başa düşürük. Dünyanın müxtəlif ölkələri bunu yüksək qiymətləndirir. Bu barədə həmkarlarım da mənə deyiblər. Hamı başa düşür ki, siz bu münasibəti güc tətbiq etməklə aradan qaldırmağa çalışmır, çox uzun olsa da, məhz danışıqlar yolu ilə gedirsiniz. Mən bayaq dedim ki, biz qaçqınları gördük. Həqiqətən, dəhşətli mənzərədir ki, bu insanlar hansı şəraitdə yaşayırlar. Ancaq danışıqlar yolu, yəqin ki, yeganə yoldur. Mən bu məsələdə Sizinlə razıyam, başqa yol, sadəcə, yoxdur. Əks halda, əgər hansısa problem silah gücünə həll olunarsa, müəyyən müddətdən sonra ikinci tərəf məsələnin həllinin həmin vasitəsinə qayıdacaqdır.

H e y d ə r   Ə l i y e v: Bəli, doğrudur. Sizin gözəl ölkəniz var, mən Latviyada olmuşam, Riqa çox gözəl şəhərdir. Xal-

qınız çox yaxşı, mehriban, güləruz, mədəni xalqdır. Baltikyanı ölkələr hələ Sovetlər İttifaqı zamanı həmişə xaric sayılırdı. Çoxları oraya məhz xarici ölkə kimi gedirdi. Mənim xatirimdədir, Azərbaycanı oraya istirahət etməyə, gəzməyə, cürbəcür mallar almağa gedirdilər. Sovetlər İttifaqı zamanında orada ən keyfiyyətli mallar olurdu. Məsələn, mebel. Xatirimdədir, müharibədən sonrakı ilk illərdə Rıqa mebeli ən dəbdə olan mebel idi. Kimin Rıqa mebeli varda, o, nüfuzlu adam sayılırdı.

İndulis Berziņš: Bəli, biz indi bu ənənəni davam etdiririk. Bir müddət fasilə oldu. Ancaq indi Almaniya üçün mebel istehsal edən firmalar var. Bildiyiniz kimi, Almaniya insanları səliqə-sahmanı çox sevirlər və orada keyfiyyətsiz malı sata bilməzsən. Elə firmalar var ki, onların bir neçə il bundan sonra buraxacağı məhsullar indidən alınmışdır, yəni həmin firmalar yalnız istehsal etməlidirlər, onların bir neçə illik müqavilələri var.

Biz yaxşı əməkdaşlıq qurmuşuq, Avropaya kənd təsərrüfatı məhsulları, ət-süd məhsulları ixrac edirik. Sizin Baş nazirlə söhbət zamanı dedik ki, bizdə istehsal edilən südün hər 10 litrindən 1 litri Avropaya göndərilir, çünki onun keyfiyyəti yüksəkdir. Ticarətimizin 67 faizi Avropa Birliyi ölkələri ilədir. Rusiyadan yalnız enerji daşıyıcıları alırıq, bunlar ucuzdur. Əslində, dövlət kimi, biz almırıq, benzin satan şirkətlər alır. Axı onlar üçün haradan – sizdən, yaxud Rusiyadan almağın fərqi yoxdur. Başlıcası odur ki, ucuz olsun. Necə hərəkət etməyin yolunu bazar özü diktə edir. Bizdə inkişaf sürətlə gedir və üç Baltikyanı ölkə arasında əməkdaşlıq çox gözəldir. Sırağagün Rıqada üç ölkənin baş nazirlərinin görüşü keçirilmişdir və bunun üçün səbəb də var idi. Regionumuzda Baltikyanı ölkələrin nazirlər şurası fəaliyyət göstərir. Hər üç ildən bir şuraya rəhbərlik dəyişir. Latviya öz rəhbərliyini başa vurub və Baş nazirimiz səlahiyyətini litvalı həmkarına verdi,

bu təşkilata indi o rəhbərlik edəcəkdir. Biz hərbi sahədə də gözəl əməkdaşlıq edirik. Məsələn, indi estonlarla birlikdə Amerikadan radar qurğuları alırıq.

Mən bilirəm ki, NATO ölkələri ilə siz də yaxşı əməkdaşlıq edirsiniz. NATO ilə bizim də əməkdaşlığımız əladır. Yəni, böyük imkanlar var və əgər biz birgə işimizi davam etdirsək, Azərbaycan və Latviya bundan yalnız fayda götürəcəklər. Xüsusən də ona görə ki, həqiqətən, siyasətdən əlavə başqa sahələr də var. Ona görə də mən belə geniş tərkibli, müxtəlif sahələrin təmsilçiləri olan nümayəndə heyəti seçmişəm. Burada bizim rəssamın sərgisi açılmışdır. Yəni, bu əməkdaşlığa təkan verənlər təkcə prezidentlər, xarici işlər nazirləri deyil, digər sahələrin nümayəndələri də bizi buna sövq edirlər. Mən buraya gəldiyimi bildirəndə bunu iki dəfə təkrar etməyə ehtiyac qalmadı. Nümayəndə heyətinin tərkibində buraya gəlmək, sizinlə görüşmək istəyən insanlar dərhal səs verdilər. Burada biznes üçün yaxşı əlaqələr var, elədirsə, bundan nə üçün istifadə edilmir?

Edvins İnkens (*Latviya parlamentinin Avropa işləri üzrə komitəsinin sədri*): Bilirsiniz, 11 il ərzində bu şəhərdə kifayət qədər böyük dəyişikliklər baş vermişdir. Mən Bakıya üçüncü dəfədir gəlirəm. Bakıda birinci dəfə buraya qoşun yeridilən günün ertəsi olmuşdum. Məni bizim Xalq Cəbhəsi göndərmişdi ki, Sizi dəstəkləyək. O zaman bu, vacib idi. Biz Xalq Cəbhəsinin o vaxtkı rəhbərliyi ilə görüşmüşdük. İndiki səfərim zamanı şəhərin necə dəyişməsi məni heyratə saldı.

Görünür, siz bu işə vəsait qoyursunuz, beş ildən sonra şəhərin siması yaxşılığa doğru yenidən dəyişəcəkdir. Hesab edirəm, Latviyada yaşayan həmvətənləriniz buraya qayıtmaq istəyəcəklər. Zənnimcə, bunda qeyri-adi bir şey yoxdur. Biz islahatlar apararkən çox şeyi Şimal ölkələrindən, qonşularımızdan əxz etdik. Elə hallar da olub ki, Mərkəzi Avropa ölkələrindən öyrənmişik, indi isə onların çoxundan irəlidəyik.

Bunu Qərb iqtisadçıları da vurğulayırlar. Biz yaxşı işləyirik. Bu mənada parlamentlərimiz də əməkdaşlıq edəcəklər. Biz sizin parlamentdə yaxşı görüş keçirdik. Şübhəsiz ki, hökumətlər də əməkdaşlıq edəcəklər. Lakin çox vacibdir ki, bizim biznesmenlər öz təcrübəsini sizin bank sektoruna öyrətsinlər. Gömrük sahəsində də yaxşı işlərimiz var, bizim nümayəndələr bu sahədə də sizinkilərə kömək göstərə bilərlər. Bir sözlə, müxtəlif variantlar var ki, biz nəinki təcrübə mübadiləsi edə, həm də birgə işləyə, ümumi iş görə bilərik. Biz Latviyada buna, həqiqətən, hazırıq və bu işə çox maraq göstəririk. Bu səfər, sadəcə, protokol xatirinə deyildir. Biz buraya gəlmək istəyirdik, öz maraqlarımız var idi. Biz bu səfərdən, həqiqətən, çox şadıq.

Heydər Əliyev: Çox yaxşı. Mən Latviyadakı Azərbaycan icmasının nümayəndələrinə müraciət edirəm. Demək istəyirəm ki, əvvəla, onların Latviya kimi bir ölkədə kök sala bilməsi və belə uğurla iş aparması məni sevindirir. Mən hələ sovetlər dövründə, Azərbaycanın rəhbəri olanda da həmişə hesab etmişəm ki, azərbaycanlılar təkcə öz ərazilərində qapalı qalmamalıdırlar. Onlar öz ərazilərindən kənara çıxmalı, hər yerdə yaşamalıdırlar. İndi bu insanların Baltikyanı ölkələrdə, xüsusən Latviyada məskunlaşmasını, yaşamasını, sizin ölkənin vətəndaşları olmasını, faydalı işlər görməsini eşitmək, görmək xoşdur. Eyni zamanda onlar öz vətənləri ilə əlaqələri kəsmirlər. Müəyyən mənada bu kitab və yəqin ki, bir çox başqa şeylər Azərbaycanı təbliğ edir. Təbliğat mənasında yox, xalqların bir-birini daha yaxşı tanımaları mənasında deyirəm. Bir-birini nə qədər yaxşı tanıсалar, əməkdaşlıq da bir o qədər səmərəli olacaqdır. Mən şadam ki, elə bu cürdür.

Xahiş edirəm, mənim salamlarımı və ən xoş arzularımı Latviyada yaşayan bütün azərbaycanlılara yetirəsiniz. Mən onlara firavanlıq arzulayıram və istəyirəm ki, Azərbaycan

xalqının layiqli nümayəndələri, eyni zamanda Latviyanın gözəl vətəndaşları olsunlar.

İndulis Berziņš: Çox yaxşı sözlərdir.

Heydər Əliyev: Latviyanın gözəl vətəndaşları olsunlar.

Payızda burada dünya azərbaycanlılarının forumunu keçirmək nəzərdə tutulmuşdur. Biz onları bir yerə toplamağı qərara almışıq, çünki azərbaycanlılar bir çox ölkələrdə yaşayırlar. Onları bir yerə toplamağı qərara almışıq ki, danışaq, görək ki, olduqları ölkələrdə yaxşı yaşamaları üçün, eyni zamanda öz vətənləri ilə əlaqələri itirməmək üçün daha nə edə bilərik.

Ədəbiyyatın, mətbuatın olmamasına gəldikdə isə, bu çox vacib məsələdir. Biz burada oturub işləyir və bilmirik ki, kənardə, məsələn, Latviyada azərbaycanlılar var. Mən bilmirdim ki, onlar kitablara, jurnallara, geniş informasiyaya ehtiyac duyurlar. Ona görə də hesab edirəm ki, biz forumun keçirilməsini gözləmədən düşünməliyik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıları Azərbaycanın bugünkü həyatı haqqında müəyyən informasiya ilə təchiz etmək, bazar günü məktəbləri üçün onlara kitablar, dərsliklər göndərmək üçün nə edə bilərik.

Aviasiya reysinə gəldikdə isə, mən bizim konsernə tapşırıcağam, qoy, məşğul olsunlar. Axı bu, kommersiya məsələsidir, o tərəfə və bu tərəfə sərnəşin axını nə dərəcədə çox olacaqdır. Əgər mümkündürsə, tapşırıcağam ki, bunu mütləq etsinlər. Hesab edirəm, əgər biz Riqada səfirlik açsaq, Baltikyanı ölkələrdə yaşayanların hamısına Riqada viza almaq asan olacaq, bunun üçün hansısa başqa ölkələrə getmək lazım gəlməyəcəkdir.

Mən sizin burada olmağınızdan məmnunam. Siz burada çox böyük birgə iş görmüsünüz. Bizim bu görüşümüə, söhbətimizə şadam. Avropa Şurasında sizinlə fəal əməkdaşlıq

edəcəyik. Artıq dostluğumuzun möhkəm bünövrəsi qoyulmuşdur, bu, biz Avropa Şurasına daxil olmaq üçün mübarizə aparanda, siz bizə kömək edəndə yaranmışdır. Bunun özü yaxşı zəmindir və biz gələcəkdə də sizinlə bu zəmində əməkdaşlıq edəcəyik.

Mənim salamlarımı xanım prezidentə, parlamentin sədrinə çatdırın. İndi sizdə parlamentin sədri kimdir?

İndulis Berziņš: Cənab Straume. Bir müddət cənab Qorbunov oldu, indi o, Yollar və Nəqliyyat naziridir. Siz Qorbunovu tanıyırsınız.

Heydər Əliyev: Mən onu xatırlayıram, hələ sovetlər dövründə o, Latviyanın müstəqilliyi uğrunda fəal mübarizə aparırdı. Buna görə də xatırlayıram, mənim salamımı ona çatdırın.

İndulis Berziņš: Çatdıraram.

Heydər Əliyev: Hamıya salam söyləyin.

**PORTUQALIYA RESPUBLİKASININ
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
JOZE JAYMİ MATUŞ DA QAMANIN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

12 iyul 2001-ci il

H ə y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab nazir!

Hörmətli qonaqlar!

Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Mən sizi Azərbaycanda salamlayıram. Əgər səhv etmirəmsə, bu, Portuqaliyadan Azərbaycana gələn ən yüksək səviyyəli nümayəndə heyətidir.

Sizin bu ziyarətinizin xüsusiyyəti, mən hiss edirəm, ondan ibarətdir ki, siz həm Portuqaliyanın Xarici İşlər naziri kimi bizim ölkələrimiz arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə gəlmisiniz, həm də ki, gələn ildən ATƏT-in sədri vəzifəsini yerinə yetirəcəyinizə görə indidən bu işlərlə tanış olursunuz. Əgər mən düz deyirəmsə, onda həm birinci məqsəd, həm də ikinci məqsəd bizim üçün çox əhəmiyyətlidir.

Təəssüflər olsun ki, Portuqaliya ilə Azərbaycan arasında əlaqələr, xüsusilə iqtisadi əlaqələr istənilən səviyyədə deyildir. Amma Azərbaycanda Portuqaliya, xüsusən Lissabon çox məşhurdur. ATƏT müxtəlif ölkələrdə zirvə görüşləri keçirmişdir. 1996-cı ildə ATƏT-in zirvə görüşü Lissabonda keçirilərkən – doğrudur, bizim tələblərimizə uyğun əsas sənəd alınmasa da – orada ATƏT-in sədrinin xüsusi bəyanatı elan edildi. Bu bəyanatda Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin

sülh yolu ilə həll edilməsinin prinsipləri əks olundu. Biz bu bəyanatı qiymətləndiririk. Baxmayaraq ki, zirvə görüşünün əsas sənədinin layihəsində çox lazımlı müddəalar vardı. Buna görə də o vaxtdan Lissabon sammiti Azərbaycanda çox populyar olubdur.

Lissabon zirvə görüşündən artıq beş il keçibdir. Ancaq hələ indiyə qədər Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi sülh yolu ilə həll olunmayıb və Lissabon sammitinin qəbul etdiyi bəyanat da Ermənistan tərəfindən tamamilə qəbul olunmayıb. Azərbaycanda da bizim cəmiyyətimizin bir hissəsi onu qəbul etməyibdir. Amma dövlət, hakimiyyət və şəxsən mən onu qəbul etmişəm və onu həyata keçirməyə hazır olduğumuzu həmişə bildirmişəm. İllər keçib, indi ATƏT-in sədri olacaq Portuqaliya bu məsələ ilə məşğul olmağa məcburdur. Ona görə də mən sizin səfərinizi bu nöqteyi-nəzərdən xüsusilə əhəmiyyətli hesab edirəm.

Təbiidir ki, biz Portuqaliya ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin inkişaf etməsinə də çox böyük əhəmiyyət veririk. Bu baxımdan da sizin bu səfəriniz çox əhəmiyyətlidir. Buyurun.

Jo ze Jay mi Ma t u ş da Q a m a: Cənab Prezident, mənə göstərdiyiniz qonaqpərvərliyə və səfərim zamanı vaxt tapıb məni qəbul etdiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Bu fürsətdən istifadə edərək mən Portuqaliyada, Lissabonda olarkən görüşdüyünüz prezidentin və Baş nazirin də ən xoş salamlarını Sizə yetirirəm.

Azərbaycanlı həmkarım ilə keçirdiyim görüş zamanı ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlərin inkişaf perspektivləri barədə ətraflı müzakirələr apardıq. Azərbaycan ilə Portuqaliya arasında səfirlərin qarşılıqlı mübadiləsi, onların təyin olunması və digər ikitərəfli münasibətlərin inkişaf etdirilməsi barədə fikir mübadiləsi etdik və qəti razılığa gəldik.

Bildirmək istəyirəm ki, Portuqaliya Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv qəbul olunması prosesində ölkənizə yaxından

dəstək vermişdir. Eyni zamanda Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsində, NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramında fəal iştirakının təmin olunmasında ölkənizə daim dəstək verir və yardım göstərir.

Bu səfərimin gələn ildən ATƏT-in sədrliyi vəzifəsinə başlayacağımızla da əlaqəsi vardır. Bildiyiniz kimi, Portuqaliya indi üçlüyün üzvlərindən biridir və Minsk qrupunun bu fəaliyyəti ilə daha yaxından tanış olmaq üçün sizin regiona səfər etməyə başladım. Bir daha demək istəyirəm ki, gələn ildən başlayaraq biz ATƏT-də sədrliyi bilavasitə həyata keçirəcəyik, bu işlərlə məşğul olacağıq.

Bu gün ATƏT-in Azərbaycandakı səfirini və ATƏT sədrinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndəsini də özümlə bu görüşə gətirmişəm. Onu da bildirmək istəyirəm ki, biz bu gün Azərbaycanda ATƏT-in nümayəndəliyinin yeni ofisinin açılmasında da iştirak edəcəyik.

Bildiyiniz kimi, bu regiona mənim səfərim ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin səfəri ilə də üst-üstə düşmüşdür. Biz bu səfərləri də bir-birimizlə əlaqələndirmişik.

Münaqişəyə bilavasitə müdaxilə etməsək də, Azərbaycanın hakimiyyət dairələri ilə sıx təmaslarımızı və fikir mübadilələrimizi genişləndirmək yolu ilə problemin həllinə hər hansı töhfə verə bilərixsə, bu işdə yardımçı olmaq niyyətindəyik. Eyni zamanda bildirmək istəyirəm ki, biz prezidentlər arasındakı birbaşa dialoqun davam etdirilməsini dəstəkləyirik. İndiyədək hər iki prezidentin əldə etdiyi anlaşmanı və atdıqları addımları bəyəndiyimizi və belə təmasların bundan sonra da davam etdirilməsinə ehtiyac olduğunu bildiririk.

Mən buraya gəlmişəm ki, əsasən sizləri dinləyəm. Daha çox danışmaqdan, sizləri dinləyib mövqələrinizlə tanış olam.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Birincisi, ATƏT-in burada ofisinin açılması münasibətilə sizi təbrik edirəm.

ATƏT-in yeni ofisinin açılışında bizim hökumətimizin üzvləri iştirak edəcəklər. Güman edirəm ki, burada ATƏT-in daimi nümayəndəliyinin olması ATƏT-lə Azərbaycan arasındakı əməkdaşlığın bütün sahələrdə inkişafına yardım edəcək, xüsusən bizim üçün əsas məsələ olan Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunmasına öz köməyini göstərəcəkdir.

Dediniz ki, buraya bizi dinləməyə gəlmisiniz. Amma geniş söhbətə keçməmişdən əvvəl onu xatırlatmaq istəyirəm ki, ATƏT-in əsas prinsipləri hər bir dövlətin ərazi bütövlüyüdür və hər bir dövlətin sərhədlərinin toxunulmazlığıdır, hər bir dövlət tərəfindən beynəlxalq hüquq normalarına riayət edilməsidir. Ancaq Azərbaycanla bu münaqişəni başladıqdan sonra Ermənistan ATƏT-in bu prinsiplərini tamamilə pozubdur. ATƏT də buna biganədir. Əgər ATƏT 1992-ci ildə bu münaqişənin həll olunması üçün xüsusi Minsk qrupu yaradıbsa, deməli, bu vəzifəni öz üzərinə götürübsə, bu vəzifəni həyata keçirmək üçün gərək birinci növbədə beynəlxalq hüquq normaları əsas götürülsün, ATƏT-in əsas prinsiplərindən olan hər bir ölkənin ərazi bütövlüyü əsas götürülsün, sərhədlərin toxunulmazlığı əsas götürülsün. Azərbaycan bu prinsipləri pozmayıbdır. Biz Ermənistanın ərazi bütövlüyünü pozmamışıq, onun sərhədlərini pozmamışıq və beynəlxalq hüquq normalarına riayət edirik. Amma o biri tərəf – Ermənistan beynəlxalq hüquq normalarını, ATƏT-in prinsiplərini pozub Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal edibdir və indi də işğal altında saxlayır. İşğal olunmuş yerlərdən 1 milyondan artıq azərbaycanlıyı zorla çıxarıbdır.

Belə olan halda, ATƏT ya gərək öz prinsiplərindən imtina etsin, ya da öz prinsiplərinin həyata keçirilməsini təmin etsin. Təəssüflər olsun ki, bu müddətdə ATƏT, onun Minsk qrupu həmin o prinsiplərin burada, bizim bölgədə təmin edilməsi məsələsi ilə ciddi məşğul olmur. Mən 1996-cı ildə ATƏT-in

Lissabondakı Zirvə görüşünü xatırladım. Orada əvvəlcədən hazırlanmış yekun sənədində Ermənistan–Azərbaycan münasibətinin həll olunması üçün ATƏT-in prinsiplərinə uyğun olaraq yazılmışdı ki, Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyır, Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək dərəcəli özünüidarəetmə hüququ verilir və Dağlıq Qarabağın əhalisinin təhlükəsizliyi təmin olunur. Bunlarla ATƏT-in bütün üzvləri razı idi. Amma Ermənistan buna etiraz etdi. Əgər xatırlayırsınızsa, orada biz çox gərgin iş apardıq. Amma bizə verilən izahat ondan ibarət idi ki, ATƏT-in qərarları konsensusla qəbul olunur, Ermənistan isə həmin maddənin qəbul olunmasına razılıq vermir.

Biz nə qədər çalışdıq ki, orada ədaləti təmin edək, bu, mümkün olmadı. Onda başqa yol qalmadı, Azərbaycanın prezidenti kimi, mən də bəyan etdim ki, ATƏT-in bütün sənədinin hamısına, başdan-ayağa konsensus vermirəm. Bundan sonra, deməli, ATƏT-in yekun sənədinin qəbul olunması təhlükə altına düşdü. Bir neçə böyük dövlətin başçıları, orada olanlar hamısı gəlib məni inandırmaq istəyirdilər ki, siz bunu etməyin, belə olsa, Lissabon sammiti nəticəsiz qalacaqdır. O cümlədən sizin ölkənizin Baş naziri də bu barədə mənimlə çox ətraflı danışdı. Qərribə bir mənzərə yaranmışdı: Ermənistan ədalətli maddəyə konsensus vermir, onu normal hesab edirdilər. Biz isə çıxılmaz vəziyyətdə olduğumuza görə bu yola, hesab edirəm, cəsarətli yola getdik. Ondan sonra hamı bizdən xahiş edirdi ki, siz konsensus verin. Mən bununla razı olmadığım halda, nəhayət, ATƏT-in o vaxtkı sədri, İsveçrənin Xarici İşlər naziri Kotti bir neçə dəfə mənimlə danışdı. O, həmin bəyanatın verilməsi təklifini irəli sürdü. Doğrudur, o bəyanat bizi tam təmin etmir. Amma biz ATƏT-in zirvə görüşü sənədinin pozulmasına razı olmadığımıza görə o bəyanatı qəbul etmişik.

İndi ATƏT-in Minsk qrupu deyir ki, siz gərək öz aranızda danışasınız. Minsk qrupunun həmsədrləri elə 1996-cı ilə qədər, 1996-cı ildən sonra, 1997-ci ildə, 1998-ci ildə iki təklif irəli sürdülər. Onların ikisini də biz qəbul etdik. Ermənistan qəbul etmədi. Nəhayət, 1998-ci ilin sonunda Ermənistanın keçmiş prezidenti təkliflərdən birinin qəbul olunmasına razılıq verdiyinə görə, onun əleyhinə cürbəcür hərəkətlər oldu, o, vəzifəsindən istefa verməyə məcbur oldu.

1999-cu ildən Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında bilavasitə danışıqlar gedir. Eyni zamanda Minsk qrupunun həmsədrləri də fəaliyyət göstərirlər. Demək istəyirəm ki, bu il onlar əvvəlki illərə nisbətən fəaliyyətlərini daha da gücləndiriblər. Burada yenə nədən söhbət gedir: Ermənistanla Azərbaycan arasında müəyyən kompromislər olmalıdır. Təbiidir ki, bizim tərəfimizdən olan kompromislər beynəlxalq hüquq normalarını pozur və Azərbaycana zərər verir. Amma buna baxmayaraq biz müəyyən kompromislərə getməyə hazır olduğumuzu bildirdik. Baxmayaraq ki, onlar ATƏT-in prinsipləri, beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsindən kənara çıxır. Ermənistan isə, guya hansısa kompromislərə getmək istəyir, amma o kompromislərin özü də çox minimal xarakter daşıyır. Belə vəziyyətdə biz məsələni həll edə bilmirik. ATƏT isə öz prinsiplərini həyata keçirmək üçün çalışmaq əvəzinə, hər dəfə bizə məsləhət verir ki, siz danışın, kompromislərə gedin. Deməli, ATƏT-in prinsipləri, beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsindən kənara çıxmaq lazımdır. Əsas məsələ, bax, budur.

İndi mən bilmək istəyirəm: ATƏT öz prinsiplərinə sadıqdır, yoxsa yox? Əgər bir yerdə ATƏT öz prinsiplərinin pozulmasına yol verəcəksə və yaxud, hətta bu işə dəstək verəcəksə, bu, ATƏT üçün böyük bir presedent yaratmayacaqmı? Onda belə çıxır ki, bəzi məsələlərin həll edilməsində ATƏT-in prinsipləri kənarda qalır. Amma biz hesab edirik ki, ATƏT-in prinsipləri dəyişilməz, pozulmaz olmalıdır. Onun əksinə

olaraq, hansısa qərarlar qəbul edilir. Biz doğrudan da hansısa kompromislərə getsək, bunlar Azərbaycan üçün o qədər zərərli olacaqdır ki, ona getmək mümkün olmayacaqdır. Yenə deyirəm, belə çıxır ki, ATƏT də buna biganə qalır. ATƏT-in prinsiplərini pozan Ermənistan cəzasız qalır. Hər iki ölkəyə eyni münasibət göstərilir. Baxmayaraq ki, bir ölkə təcavüzkardır, o birisi isə təcavüzə məruz qalmışdır. Əgər təcavüzkara lazımi cavab verilməsə, onun qarşısı alınmasa, yaxud təcavüzkar cəzalanmasa, təcavüzkarlar başqa yerlərdə də belə hərəkət edəcəklər. Bilirəm ki, siz hələ ATƏT-in sədrliyinə başlamamısınız. Ancaq ATƏT-in fəal üzvüsünüz. Bu suallara cavab vermək, bəlkə də, çətin olacaqdır. Amma həqiqət bundan ibarətdir. Mən sizə həqiqəti deyirəm.

Eyni zamanda, bütün bunlara baxmayaraq, biz müəyyən kompromislərə gedib məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Ancaq ədalət naminə, gərək Ermənistanın getdiyi kompromislərlə Azərbaycanın getdiyi kompromislər, heç olmasa, bir-birinə bərabər olsun. Bu da yoxdur.

Ermənistan öz təcavüzkar hərəkətlərinin nəticələrindən istifadə edərək, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal altında saxlayaraq, öz istədiyini diktə edir. ATƏT də bir münsif kimi, bu işlərə, necə deyərlər, müəyyən qədər biganədir.

Bilirsiniz ki, mən 8 ildir ki, bu işlə məşğul oluram. Həddindən artıq görüşlər keçirmişəm, o cümlədən ATƏT-in Budapeşt, Lissabon, İstanbul zirvə görüşlərində. Amma təkə zirvə görüşlərində yox, Minsk qrupunun həmsədrləri ilə, demək olar ki, ildə 5-6, 7-8 dəfə görüşürük. Amma bir şey alınmır. Güman edirəm ki, ATƏT öz nüfuzu haqqında da düşünməlidir. Vəziyyət belədir.

Joze Jaymi Matuş da Qama: Cənab Prezident, mən bu münaqişənin tarixi ilə əlaqədar, münaqişənin həllinə global yanaşmanız və öz mövqelərinizi açıq bildirməyinizlə əlaqədar Sizə təşəkkür edirəm. Sizin ATƏT-ə ünvanlanmış

fikirlərinizi də məmnuniyyətlə qəbul etdim. Hesab edirəm ki, bunları biz heç də tam açıq-aşkar tənqid kimi qəbul etmirik, əksinə, Sizin fikirlərinizi bizim fəaliyyətimizi daha da gücləndirmək üçün bir stimül kimi qəbul etdiyimizi deyirəm.

Cənab prezident Əliyev, Sizin bizə söylədiklərinizdə xüsusi bir məqama önəm verirəm. Cənab Prezident, həmin məqamdan söhbət gedəndə Sizin, həm də ATƏT-in mövqeləri tamamilə üst-üstə düşür. O da ATƏT-in prinsiplərinə hər tərəfdən hörmətlə yanaşılması və bir də münaqişənin həlli üçün kompromislərə hörmətlə yanaşmaq məsələsidir.

Cənab Prezident, beynəlxalq təşkilat kimi, ATƏT-in prinsiplərinə riayət edilməsinə, bunların təmin olunmasına ehtiyac duyulduğu barədə fikirlərinizə biz tam qoşuluruq. ATƏT-in prinsipləri də global xarakter daşıyır. Özündə bir sıra ölçüləri ehtiva edir. Məhz buna görə ATƏT də soyuq müharibə dövründən sonrakı mərhələdə özünün qarşısında duran yeni vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi ehtiyacını görmüşdür. Bu baxımdan qeyd etmək istəyirəm ki, ATƏT-in sonuncu Paris Xartiyası beynəlxalq hüquqdan irəli gələn bir sıra öhdəlikləri, global münasibətlərdəki müxtəlif ölçüləri bir çərçivəyə yığmaq baxımından çox mühüm sənəd olmuşdur. Bu xartiyada tək-cə birdəfəlik formalaşmış prinsiplərə yox, həm də dinamik surətdə inkişaf edən prinsiplərə də diqqət yetirilmişdir. Burada yeni beynəlxalq münasibətlərdə münaqişələrin, problemlərin həll olunması üçün kompromislərin bir vasitə olduğu da açıq-aşkar göstərilmişdir. Ona görə də, cənab prezident Əliyev, kompromislərə getməyin lüzumluluğu, onların qarşılıqlı olması barədə dediklərinizi mən hörmətlə qəbul edirəm. Beynəlxalq birliyin, ATƏT-in, onun Minsk qrupunun, bu qrupun həmsədrlərinin, sizin regiondakı dövlətlərin də söyləri məhz buna yönəlmişdir. Məqsəd də sizin regionunuzu münaqişə regionundan çıxararaq, özünün ənənə-

vi əlaqələrinin qurulduğu çiçəklənən bir regiona çevrilməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

Mən qəti əminəm ki, münaqişə həll edildikdən, sülh əldə olunduqdan sonra həyata keçiriləcək böyük bərpa və quruculuq işlərində beynəlxalq birlik fəal iştirak edəcəkdir. Mənim üçün çox önəmli idi ki, prezident Əliyevin də bu məsələyə necə yanaşmasını bilavasitə özüm öyrənim.

Sizə onu da bildirmək istəyirəm ki, Ermənistanda olarkən mən – bu münaqişəni bir kənara qoymaq şərti ilə, gördüm ki, orada prezident Əliyevin liderliyinə, dövlət xadimliyinə olduqca böyük hörmət var və Azərbaycan xalqına da böyük hörmət vardır.

Hesab edirəm ki, bu, problemi həll etmək səlahiyyətində olan şəxslərə yardımçı ola biləcək müsbət məqamlardır.

Mən bir daha əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, heç kəs bu problemin prezident Əliyevsiz həll olunacağına inanmır. Biz də bunu arzulayanların sırasındayıq.

Biz bu prosesdə həlledici amil, fəal oyunçu deyilik. Sadəcə, bu prosesə dəstək verə bilərik. Əminəm ki, əgər biz bu münaqişənin həllinə nail ola bilsək, bunu mümkün edən şəxslər dünya ictimaiyyətinin gözündə qalıblar sayılacaqlar. Məsələnin həll edilməsi də ən böyük nəticə olacaqdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Mən həmişə belə düşünmüşəm və indi də hesab edirəm ki, ATƏT bu işə təkçə dəstək verməklə kifayətlənməməlidir. ATƏT doğrudan da dünyanın ən mötəbər təşkilatlarındanırsa, gərək ədalətli hakim olsun. Mən belə fikirləşirəm. Ona görə mən bu sözləri sizə deyirəm. Əgər düşünsəydim ki, siz, sadəcə, elə o tərəfə də, bu tərəfə də dəstək verirsiniz və sizin prinsiplər pozulur, siz də ona biganəsiz, mən bu sözləri sizə heç deməzdim. Mən yaxşı dərk edirəm ki, bu münaqişənin sülhlə nəticələnməsi bizim bölgədə vəziyyəti tamamilə dəyişdirəcəkdir. Bu məsələdə Ermənistan da, Azərbaycan da eyni istəkdə olmalıdır.

Bizi narahat edən torpaqlarımızın işğal altında olması, ərazi bütövlüyümüzün pozulması, bir milyondan artıq insanın qaçqın vəziyyətində çadırlarda yaşamasıdır. Ermənistanda bunlar yoxdur. Amma eyni zamanda onların da başqa problemləri vardır. Onlar iqtisadi cəhətdən çox böyük çətinliklər içərisindədirlər. Əgər bu məsələ həll olunarsa, onların kommunikasiyaları tamamilə açılacaq və iqtisadiyyatda çox ciddi nailiyyətlər əldə edəcəklər. İki qonşu ölkə sülh şəraitində yaşayacaqdır. Bu, bütün Qafqaz bölgəsinə öz təsirini göstərəcəkdir. Ona görə də bunda həm Ermənistan, həm də Azərbaycan maraqlı olmalıdır. Biz çox maraqlıyıq. Amma gərək Ermənistan daha da çox maraqlı olsun. Bizim torpaqlarımızı nə qədər işğal altında saxlayacaqlar? Nə qədər? Ömür boyu? Bu gün də olmasa, sabah vaxt gələcəkdir ki, bunların hamısı dəyişiləcəkdir. Amma lazımdır ki, məsələ bu gün həll olunsun.

Mən həmişə demişəm və bu gün də deyirəm, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına çalışmışıq və bundan sonra da çalışacağıq. Sizin fikrinizlə mən razıyam ki, əgər burada sülh əldə edilsə, bu münaqişə ləğv olunsə, təbiidir ki, beynəlxalq ictimaiyyət bunu yüksək qiymətləndirəcəkdir. Bunun təşkilatçılarını, təbiidir ki, daha da yüksək qiymətləndirəcəkdir. Amma mən xalqımın, ölkəmin, millətimin zərərinə olaraq heç bir şöhrət qazanmaq istəmirəm. O vaxt ola bilər ki, qəbul etdiyimiz qərarlar xalqımız, ölkəmiz, dövlətimiz üçün münasib olsun. Ondan sonra buna nə qiymət verəcəklər-verməyəcəklər, bu məni o qədər də maraqlandırmır. Bu barədə çox danışmaq olar. Yekun olaraq bildirmək istəyirəm ki, biz sülh tərəfdarıyıq, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasını istəyirik. Ancaq məsələnin ədalətli həll edilməsini istəyirik. Biz ölkəmizə qarşı hər hansı ədalətsizliyə yol verməyəcəyik. Lazımdır ki, ATƏT də, onun Minsk qrupu da bunu yaxşı bilsin. Nəinki bilsin, öz prinsiplərinin həyata keçirilməsi üçün daha da ciddi səylər qoysun. Bu qədər.

**ATƏT-in MİNSK Qrupunun Həmsədrələri
Kerri Kavano (ABŞ), Nikolay Qribov
(Rusiya), Filip Dö Suremeyn (Fransa) və
Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər
Nazirinin Birinci Müavini
Vyacheslav Trubnikov ilə
Görüşdə Söhbət**

Prezident sarayı

12 iyul 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli həmsədrlər, biz sizdən ötrü darıxmışıq. Bizi yaddan çıxarmısınız. Ona görə çox şadam ki, nəhayət, siz vaxt tapıb bölgəyə gəlmisiniz.

Mən sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram və Minsk qrupunun son dövrdə fəaliyyətinin yüksəlməsini və hətta axır zamanlarda daha da güclənməsini çox müsbət qiymətləndirirəm. Çünki bəziləri hesab edirlər ki, artıq Minsk qrupu gücdən düşübdür. Amma mən hesab edirəm ki, əksinə, siz güclənmişiniz. Şəxsi nöqteyi-nəzərdən də güclənmişiniz. Amma siyasi nöqteyi-nəzərdən də güclənmişiniz. Bu illərdə əldə olunan təcrübəniz təbiidir ki, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması üçün yaxşı əsas yaradıbdır.

Mən sizin bu dəfəki səfərinizin marşrutunu bəyənirəm. Keçən dəfə Azərbaycandan başlamışdınız. Bu dəfə də Ermənistandan. Xüsusən, onu qiymətləndirirəm ki, işğal edilmiş rayonlardan biri olan Füzuli rayonunu da gördünüz. Əvvəl Ağdamı görmüşdünüz, indi də Füzulini gördünüz. Bir az

vaxtınız olsaydı, o birilərini də görsəydiniz, daha yaxşı olardı. Hər halda, mən bundan da razıyam.

Sizi bir də salamlayıram, "Xoş gəlmisiniz!" deyirəm.

K e r i K a v a n o (*ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ-dan olan həmsədri*): Cənab Prezident, səmimi qəbula görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm.

Yenidən burada olmağımız bizə xoşdur və sülhə nail olunması prosesində səylərimizi davam etdirməyi son dərəcə vacib hesab edirik. İndi bu problem bizim hökumətlərimizdə ən yüksək səviyyəyə qaldırılmışdır. Prezident Corc Buş və prezident Vladimir Putin Sloveniyadakı görüşləri zamanı bu problemi müzakirə etmişlər. Prezident Putin və prezident Jak Şirak da iyulun 1-də Sankt-Peterburqda görüşərkən həmin problemi müzakirə etmişlər. Prezidentlərimiz bizə dəqiq göstərişlər veriblər ki, Dağlıq Qarabağ probleminin həllini tapmaq üçün bacardığımız hər şeyi edək, bu məsələ ilə bağlı Sizinlə və prezident Köçəryanla birgə işləyək, məsələnin qəti həllinə nail olmaq üçün yaradıcı münasibət, çeviklik göstərək.

Onlar bu regionda baş verən hadisələri diqqətlə izləyirlər və problemi başa düşürlər. Bizim prezidentlərin bu problemə tanışlığı öləri deyildir, onlar məsələni təfəsilatı ilə bilirlər. Öz prezidentlərinin məsələni çox dərindən bildiyini görəndə, bu, bir qayda olaraq, diplomatlarda narahatlıq doğurur. Prezident Putin ağ vərəq götürüb, dərhal regionun xəritəsini çəkir. Prezident Buş isə xəritəyə baxaraq deyir: "Bəli, bu problemdir, amma, bax, burada da məsələ var".

Ona görə də bu problemə beynəlxalq diqqət çox yüksək səviyyədədir. Vurğulamaq xoşdur ki, bu səfərin gedişində Sizinlə görüşmək imkanımız var. İndiki səfərin marşrutu da təsadüfi seçilməmişdir. Əvvəlki səfərimiz zamanı biz qaçqınların yaşadıkları bölgələrə getməyi qarşımıza vəzifə qoymuşduq. Biz Ağcabədidə qaçqın düşərgəsinə getmişdik və özü-

müzlə müxtəlif ölkələrdən olan jurnalistləri də aparmışdıq ki, onlar Ağdamda nə baş verdiyini görə bilsinlər.

Dünən biz gəldiyimiz marşrutda silahlı münaqişənin gedişində baş vermiş dağıntıları gördük. Biz Şuşada, Füzulidə, Horadizdə, habelə Xankəndi şəhərində olduq. Günün axırında biz təmas xəttini keçdik. Biz dünyanı inandırmaq istəyirdik ki, bu regionun məruz qaldığı bütün dağıntıları və münaqişə nəticəsində verdiyi itkiləri xatırlayırıq.

Səfərimizin iki məqsədi var idi. Birinci məqsəd bu problemin həlli yollarının müzakirəsini, cənab Prezident, Sizinlə və prezident Köçəryanla davam etdirmək, habelə hərbi əməliyyatların yenidən başlanmamasının mümkünlüyünə verdiyimiz əhəmiyyəti vurğulamaq idi. Biz bilirik ki, Siz problemin sülh yolu ilə həllinin tapılmasına sadıqsınız.

Biz eyni zamanda bəzilərimizdən eşidirik ki, problemin həllinin ən yaxşı yolu hərbi əməliyyatlardır. Ancaq dünən biz hərbi əməliyyatların nələr törətdiyini gördük. Bu səfərin gedişində əmin olduq ki, hərbi münaqişə nəticəsində nə qədər insan zərər çəkmişdir. Biz əminik ki, məsələnin həlli danışıqların gedişində tapıla bilər. Biz bu barədə öz prezidentlərimizdən, rəhbərliyimizdən göstəriş almışıq. Göstəriş almışıq ki, cənab Prezident, Sizinlə və prezident Köçəryanla işləyək. Yəqin ki, mənim həmkarlarım nə isə əlavə etmək istəyirlər.

Heydər Əliyev: Sağ olun, təşəkkür edirəm.

V y a ç e s l a v T r u b n i k o v (*Rusiya Xarici İşlər nazirinin birinci müavini*): Hörmətli Heydər Əliyeviç, həmsədrlər kimi dünən bizə göstərilən qonaqpərvərliyə görə sağ olun. Biz buraya nə üçün gəldiyimizi vurğulamaq istəyirik. Mən həmkarım cənab Kavanonun fikrinə tam şərikəm ki, bizim iki məqsədimiz var, O bunları tamamilə dəqiq ifadə etdi. Bu barədə aramızda heç bir fikir ayrılığı yoxdur, biz bu məqsədlərə sadıq və həmsədrlərin, ümumən Minsk qrupunun ünvanına mətbuatın nə deməsindən asılı olmayaraq,

sadiq qalacağıq. Başlıcası budur ki, iki prezidentlə işi, qarşılıqlı fəaliyyəti davam etdirmək baxımından çox müsbət əhval-ruhiyyəmiz qalmaqdadır. Biz əminik ki, danışıqlar yolundan savayı, başqa bir vasitə yoxdur, biz bu fikirlə qəti və həmişəlik razılaşmışıq. Buraya da məhz buna görə gəlmişik.

Heydər Əliyev, Füzuli rayonunu öz gözlərimizlə görmək barədə Sizin tövsiyənizi yaxşı xatırlayıram, yəni „görməkdən-sə eşitmək yaxşıdır“ prinsipini deyil, əksinə, „yüz dəfə eşitməkdənsə, bir dəfə görmək yaxşıdır“ prinsipini əsas götürək. Şübhəsiz ki, Füzuli rayonunda, Şuşada gördüklərimiz bizi bir daha inandırır ki, „nə müharibə, nə də sülh“ vəziyyətindən tezliklə çıxmaq lazımdır. Bu çox ağır vəziyyətdir və əlbəttə ki, həm Ermənistanın əhalisinə, həm də Azərbaycanın əhalisinə psixoloji təsir göstərir.

Biz qəti əminik ki, həm bu, həm də digər prezidentin mövqeyi baxımından bizim söylərimiz üçün əlverişli zəmin var, çünki Sizin də, prezident Köçəryanın da xoş məramınız tükənmir. Biz buna qəti əminik. Əgər belə bir əminlik olmasaydı, şübhəsiz ki, biz öz missiyamızı səmərəsiz, faydasız hesab edərdik. İndiki halda isə, əksinədir. Son il yarım ərzində ermənistanlı həmkarınızla intensiv və çox məzmunlu danışıqlar aparmağınız bizi söylərimizi gücləndirməyə sövq edibdir. Çünki Siz bizə yaxşı nümunə göstərirsiniz. Özü də tək-cə nümunə yox, biz Sizdən ideyalar əxs edirik və bunları qavraya, başa düşə bildiyimiz səviyyədə həm bu tərəfə, həm də digər tərəfə çatdırmağa, problemin həllinin hər iki tərəfi qane edən yollarını axtarıb tapmağa çalışırıq. Ayrı yol yoxdur. Biz başa düşürük ki, bu münaqişədə qalib və məğlub tərəf ola bilməz. Bu ən başlıcasıdır. Biz bu fikri beynəlxalq ictimaiyyətə də çatdırmaq istəyirik və özümüz də buna qəti əminik.

Biz sülhün mənafeyi üçün işləməliyik. Füzulidə gördüklərimiz, orada eşitdiklərimiz – 3 milyon kvadratmetr ərazi mina-

lanmışdır – dəhşətdir. Biz vertolyotla uçanda tək-cə divarları qalmış evlərdə yaşayan insanları, münbit, məhsuldar, lakin becərilməyən torpağı gördük və şübhəsiz ki, bu bizə, həmsədrlərə çox ağır və emosional təsir bağışladı. Onu da deyim ki, bu təsir, təbii olaraq, eşitdiklərimizdən və bizə danışılardan daha güclü idi. Ona görə də bu dəfə Yerevandan Xankəndiyə, Şuşaya, Füzuliyə gedən marşrutu seçməyimiz, yəqin ki, çox düzgün qərar idi. Çünki biz "nə müharibə, nə də sülh" vəziyyətinə tezliklə sülh yolu ilə son qoymaq üçün imkanımız daxilində mümkün olan bütün səyləri göstərmək əzmindəyik. Mən hesab edirəm ki, cənab Kavanonun dedikləri bizim baxışlarımıza, üç həmsədrin baxışlarına tamamilə uyğundur. Bu barədə biz eyni mövqedəyik. Qoy heç kim möhtəkirlik etməyə çalışmasın ki, guya bizim mövqelərimizdə hansısa fikir ayrılıqları var. Xeyr, belə şey yoxdur. Biz vahid məqsədə nail olmağa – problemi sülh yolu ilə həll etməyə çalışan vahid komanda kimi fəaliyyət göstəririk. Heydər Əliyev, biz Sizi buna əmin edirik.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Filip dö Suremeyn (*ATƏT-in Minsk qrupunun Fransadan həmsədri*): Cənab Prezident, Minsk qrupunun həmsədrələrinə göstərilən qonaqpərvərliyə görə mən də Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Bakıya gəlmək bizim üçün həmişə xoşdur, ancaq biz buraya istirahətə yox, işləməyə gəlmişik. İstirahəti sonraya saxlayaq...

Heydər Əliyev: Allah eləsin ki, istirahətə gələsiniz.

Filip dö Suremeyn: Biz burada nümayiş etdirmək istərdik ki, üç həmsədr vahid bir tamdır və onlar buraya öz işini – dövlət başçılarının diqqətlə izlədikləri işi yerinə yetirmək üçün gəliblər. Ölkələrin dinc iqtisadi inkişafı imkanı əldə etməsi üçün biz problemin sülh yolu ilə həllinə çalışacağıq. Bizə ümid verən odur ki, hər iki tərəf problemin danışıqlar vasitəsilə həllinə səy göstərdiklərini bildirir. Çünki tamamilə

aydındır ki, problemin hərbi yolla həlli nəinki çıxılmaz vəziyyətə gətirəcək, həm də daha böyük fəlakətə səbəb ola bilər. Biz buraya gəlmişik ki, hər şeyi öz gözlərimizlə görək. dünən yolda gələrkən, o cümlədən Füzuli bölgəsindən keçərkən müharibənin gətirdiyi bəlaları gördük. Biz buraya onu nümayiş etdirməyə gəlmişik ki, həqiqətən fəal işləyirik və beynəlxalq ictimaiyyətin bu problemə marağı azalmır, o, hadisələrin gedişini, bizim işimizi diqqətlə izləyir. Həmçinin istəyirdik ki, bizim gördüklərimizi özümüzlə gətirdiyimiz jurnalistlər də görsünlər ki, bu regionda baş verənlərdən ölkələrimizin ictimaiyyəti də xəbər tutsun.

Səfərimiz zamanı əmin olduq ki, bu indi, həqiqətən, zəruridir. Biz əmin olduq ki, hazırkı status-kvo çox kövrəkdir və məsələnin həllinə çox tezliklə nail olmaq lazımdır ki, xarici sərmayəçilər, beynəlxalq birlik buraya köməyə gələ və təsirli yardım göstərə bilsinlər.

Bütün bu işdə vaxt amilinin müstəsna əhəmiyyəti var. Biz Sizi əmin edirik ki, zəruri bildiyiniz köməyi göstərmək və dəstək vermək əzmindəyik.

Cənab Prezident, təşəkkür edirəm.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm.

Mən sizi dinləyərək və son aylarda gedən prosesləri bir daha xatirimə salaraq, qətiyyətlə deyirəm ki, 1992-ci ildə yaranmış Minsk qrupunun – əgər müəyyən vaxtları, həmsədrlər olan dövrü götürsək – Minsk qrupu həmsədrlərinin bu problemin həll olunmasına indiki dövr qədər yaxından qoşulmasını mən əvvəllər müşahidə etməmişdim. Bu çox müsbət və ümidverici bir haldır. Xüsusən, dövlət başçıları prezident cənab Corc Buş, prezident cənab Vladimir Putin, prezident cənab Jak Şirak bu məsələyə çox əhəmiyyət verdiklərinə, öz aralarında bu məsələni müzakirə etdiklərinə və həmsədrlərə qəti göstərişlər verdiklərinə görə mən artıq belə hesab edirəm ki, ATƏT tərəfindən həmsədr təyin olunmuş bu

üç böyük ölkə və bu münaqişənin həll edilməsi üçün məsuliyyət daşıyan ölkələr həqiqətən, bu məsələnin həll olunmasında yeni bir mərhələyə çıxıblar. Mən şəxsən prezident Vladimir Putinlə, prezident Corc Buş və prezident Jak Şirak ilə bu il olan görüşlərimdə bu məsələni bizim üçün ən əsas məsələ kimi qarşıya qoymuşam və bütün bu görüşlərdə hər üç prezidentin bu məsələni həqiqətən həll etmək əzmində olduğunu hiss etmişəm. Mən dediyim bu yeni mərhələni xarakterizə edən əsas amil də ondan ibarətdir ki, bu əvvəllər heç vaxt olmayıbdır.

Prezidentlər, məsələn, şəxsən prezident Corc Buşla prezident Vladimir Putinin görüşündə, prezident Vladimir Putinlə prezident Jak Şirakın görüşündə – baxmayaraq ki, dünya miqyasında çox məsələlər var – bu məsələni özləri üçün çox vacib bir məsələ hesab edərək müzakirə etmişlər və öz nümayəndələrinə müəyyən göstərişlər vermişlər.

Mən əhəmiyyətli bir məsələni burada bir daha qeyd etmək istəyirəm. Bu da ondan ibarətdir ki, həmsədrlər – Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa, bu ölkələrin başçıları prezident Vladimir Putin, prezident Corc Buş, prezident Jak Şirak və onların təyin etdikləri nümayəndə heyətlərinin hamısı eyni fikirdədi və hamısı öz söylərini birləşdirir.

Mən bundan əvvəlki, keçmiş dövrü xatırlayıram. Bilirsiniz ki, artıq mən səkkiz ildir ki, bu məsələ ilə məşğul oluram.

Biz həmsədrlər arasında, dövlət başçıları arasında və onları təmsil edən vəzifəli şəxslər arasında bu cür həmrəyliyi əvvəllər görməmişdik.

Bəlkə də elə bu, məsələnin indiyə qədər həll olunmamasının əsas səbəblərindən biridir. Ümid edirəm ki, həmsədrlər arasında, yəni dövlət başçıları və həmsədrləri təmsil edən vəzifəli şəxslər arasında olan bu səmimi münasibət bundan sonra daha da möhkəmlənəcək, hər üç ölkə bir nöqtəyə vura-

caqdır. Onlar məsələnin ədalətli həll olunması üçün çalışa-
caqlar.

Mən çox məmnunam ki, siz bu marşrutla gəlib Füzuli rayonunu da gördünüz və oradan cəbhə xəttini keçdiniz. Bu rayonlar, yəni Ağdam da, Füzuli də, Cəbrayıl da, Zəngilan da, Qubadlı da, Laçın da, Kəlbəcər də və Şuşa da daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağ da – bunlar Azərbaycanın ərazisinin ən gözəl hissələridir. Vaxtilə orada qurulub yaradılanlar bir ilin, bir əsrin deyil, bir çox əsrin nəticəsidir. İndi orada hər şey dağıdılıbdır.

Siz keçmişdə bu rayonları görməmişsiniz. Axı mən bunların hamısını görmüşəm. Orada yaşamış adamlar isə bunu məndən də yaxşı bilirlər. Təsəvvür edin, mən indi gedib onları görsəm, gözümün yaşını saxlamaq mümkün olmayacaqdır. Bir torpaq iddiasından ötrü belə bir müharibənin yaranmasının acı nəticələri budur. Hesab edirəm, bu münaqişə başlananda onu sülh yolu ilə həll etmək olardı və onun bu cür dağıntılara gətirib çıxarmasına o vaxtlar imkan verilməzdi. Amma təəssüf ki, belə faciə baş veribdir. Bir tərəfdən, insanlar yerindən-yurdundan didərgin düşərək indi çadırlarda yaşayırlar, ikinci tərəfdən də, onların nəsil-dən-nəslə qurub yaratdıqları evlər, bütün hər şey dağıdılıbdır.

Mən ötən bazar günü qəflətən bizim dənizkənarı parkda oldum. Yəni bunu heç kəs bilmirdi, mən onu əvvəldən də planlaşdırmamışdım. Mən sadəcə, bazar günü – belə paltarda deyildim, adi bir istirahət paltarında idim – avtomobildə gedərkən birdən beynimə gəldi ki, avtomobili saxlayıb parka gedim. Təbiidir ki, insanlarla bu görüşüm həm mənim üçün, həm də onlar üçün həm gözlənilməz, həm də çox yaxşı oldu. Parkın bir hissəsini gəzdim. Gördüm ki, parkda bir yerdə tərəzi qoyublar, insanları çəkirlər. Tərəzi də lap köhnəlmiş bir tərəzi idi. Mən o tərəziyə çıxdım, dedim, məni çəkin. Çəkdilər və dedilər ki, mənim çəkim 79 kiloqram 800 qramdır. Amma

bunu burada deməkdə məqsədim bu deyil. Mən bilmirdim, demək, mənə çəkən o adam bu münaqişə nəticəsində Ağdamdan köçüb gəlmiş adamdır. Görürsünüz, o belə bir şeylə burada özünə pul qazanır. O mənə dedi ki, bir az arıqlamısan, amma narahat olma. İnşallah, Şuşanı alanda orada kabab yeyəcəyik, sən kökələcəksən. Doğrudur, sonra qəzetlər götürüb bunu yazıblar. Əlbəttə, burda pis bir iş görməmişəm. Mən bununla nə demək istəyirəm? Bu insan ağdamlıdır, amma qəlbində Şuşa yaşayır. Şuşa hər bir azərbaycanlı üçün əzizdir. İndi təsəvvür edin, o, Ağdamda öz evini, öz kəndini dağılmış görəndə, Şuşaya gedib oranı da dağılmış görəndə, nə qədər ağır vəziyyətə düşəcəkdir.

Beləliklə, bu faciə olubdur və buna son qoymaq lazımdır. Bilirsiniz ki, biz bu münaqişəni daim sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Özüm də sizinlə bütün görüşlərimdə həmişə demişəm ki, mən məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasının tərəfdarıyam. Amma məsələ həll olunmalıdır. Bu münaqişə doqquz ildir davam edir.

İnsanlar ağır vəziyyətdə yaşayırlar.

Siz Füzuli rayonunu gördünüz. Füzulidə iki Horadiz var – biri Horadiz kəndi, biri də Horadiz dəmir yolu stansiyasıdır. Dəmir yolu stansiyası Horadiz bizdədir, amma Horadiz kəndi işğal altındadır. Əvvəl oranı da işğal etmişdilər, sonra biz azad etdik. Bir neçə ildir bərpa işləri aparırıq, çoxlu insan köçüb, orada yaşayır. Yəqin gördünüz ki, onlar nə qədər xoşbəxtdirlər. Vaxtilə həmin yerdə o qədər adam yaşamamışdı. Onların hamısını oraya torpaq çəkir. İndi daim deyək ki, məsələni sülh yolu ilə həll edəcəyik və bunu da etməyə. Axı bu məsələdə sonsuzluq ola bilməz.

Siz deyirsiniz artıq burada bəzi səslər eşidilir ki, müharibə edək, nə bilim, torpaqlarımızı müharibə ilə azad edək. Buna təəccüb etmək lazım deyil. Belə fikirlər təhlükəlidir, amma eyni zamanda təbiidir. Çünki insanlar görürlər ki, məsələ sülh

yolu ilə həll olunmur. Ona görə də insan deyir ki, mən gedim özümü qurban verim, torpağımı azad edirəm.

Mən hesab edirəm, indi o vaxt gəlib çatıbdır ki, siz də öz fəaliyyətinizi gücləndirmisiniz. Azərbaycan prezidenti ilə Ermənistan prezidenti arasında bilavasitə danışıqlar gedir. Bunlardan istifadə edib məsələni həll etmək lazımdır. Məsələnin həlli bundan sonra da uzansa, təbiidir ki, gözlənilməyən şeylər meydana çıxa bilər və ola bilər, onun da qarşısını almaq mümkün olmasın. Bu isə ikinci bir faciə yaradacaqdır. Ona görə də Azərbaycan prezidenti kimi mən, bizim hökumət məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasının tərəfdarıyıq. Biz bu atəşkəs rejimini qoruyub saxlayacağıq.

Ancaq Azərbaycanda bir söz var: bəzən adam boğaza yığılanda hər şeyi unudur. Deyir ki, nə olur-olsun, ya ölərəm, ya qalaram.

Mən gördüyünüz işlərə görə sizə bir də təşəkkür edirəm. Güman edirəm, indi biz sizinlə bir az da konkret danışarıq. Bir daha ümid edirəm ki, siz məsələnin həll olunmasına bundan sonra daha da böyük təsir göstərəcəksiniz. Sağ olun.

GÜRCÜSTAN BEYNƏLXALQ NEFT KÖRPORASIYASININ RƏHBƏRİ GEORGI ÇANTURİYA İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

13 iyul 2001-ci il

Heydər Əliyev: Sizi səmimi salamlayıram. Bakıda çoxdan olmamısınız?

Georgi Çanturiya: Bəli, Heydər Əliyeviç.

Heydər Əliyev: Əvvəllər tez-tez gəlirdiniz, indi isə daha çox Avropaya, Amerikaya gedirsiniz. Mən bütün prosesləri izləyirəm, çünki mart ayında mən Türkiyədə olarkən Bakı–Tbilisi–Türkiyə qaz kəmərinə dair bütün sənədləri onlarla imzaladıq. Siz, həmişə olduğu kimi, ortadasınız. Aparılmış danışıqlar barədə mənim məlumatım var. Bizim nümayəndəmiz Valeh Ələsgərov Frankfurta getmişdi. Mənə məruzə etdilər ki, nəhayət, siz bu gün qəti razılığa gəlmisiniz. Nə deyirəm, mən buna şadam. Çünki biz də, "Şahdəniz" layihəsi üzrə konsorsium da bunda maraqlıdır. Onlar bizi daim tələsdirirlər, deyirlər ki, boru kəmərinin tikintisinə başlamalıdır. Bu ləngimə onların ovqatını pozmamışdır. Hər halda, bu gün hər şey tamamlandı. Valeh Ələsgərov bu barədə mənə məruzə etdi.

Georgi Çanturiya: Heydər Əliyeviç, çox sağ olun. İlk növbədə, icazə verin, məni qəbul etdiyinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirim və Gürcüstan prezidenti Eduard Amvrosiyeviç Şevardnadzenin səmimi salamını yetirim. Yə-

qin bunun çox rəmzi mənası var ki, biz danışıqları Bakıda tamamladıq və ondan sonra Sizinlə görüşə gəldik. Heydər Əliyev, Siz bilirsiniz, bu bizim üçün bir neçə səbəbə görə rəmzi məna daşıyır.

Siz, həqiqətən, bütün Qərb marşrutunu yaratmış lidersiniz. Siz o şəxsiyyətsiniz ki, Qafqazı dünyaya açmısınız və mən də, bütün Gürcüstan da bunu iftixarla vurğulayırıq. Bütün Gürcüstanın Sizə necə böyük hörmət bəslədiyini bilirsiniz. Bu, ürəkdən gəlir, çünki Siz olmasaydınız, Sizin siyasətiniz olmasaydı... Bütün bunlar gözlərimiz qarşısında baş vermişdir. Xoşbəxtlikdən, mən 1994-cü ildən etibarən baş vermiş hadisələrin – sözün əsl mənasında Qafqazı dünyaya açmağınızın, Qərb istiqamətini açmağınızın, Bakı–Supsaya dair qərar qəbul etməyinizin şahidi olmuşam.

İndi bütün Gürcüstan bilir ki, bu, ölkəmiz üçün doğrudan da həyati əhəmiyyətə malik qərar idi. Sizin qərarınız olmasaydı, yəqin ki, Gürcüstanın indiki vəziyyətini təsəvvürə gətirmək çox çətin olardı.

Mən bu sözləri şəxsən öz adımdan demirəm. Bunu bütün Gürcüstan bilir. Yəqin çox rəmzi məna daşıyır ki, bu danışıqlar başa çatdıqdan sonra biz ilk məruzəni etmək üçün məhz Sizin yanınıza gəlmişik.

Çünki Siz o şəxsiyyət, o lidersiniz ki, Gürcüstanda hər bir ailə Sizə hörmət bəsləyir. Bu, gürcü xalqının yaddaşında əsrlər boyu yaşayacaqdır. Sizin Gürcüstan üçün etdiklərinizin qiyməti misilsizdir. Gürcüstanın bütün tarixində elə bir adam tapmaq çətindir ki, bütün keçid dövrü ərzində ölkəmizin qarşılaşdığı problemlərə bu qədər can yandırsın.

Bilirsiniz ki, hər bir gürcü ailəsində Sizin çox böyük nüfuzunuz var. Burada mən görünməmiş bir faktı xatırlatmaq istəyirəm. Sizin Gürcüstan parlamentindəki çıxışınızdan sonra parlament Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsi haqqında sazişin ratifikasiya olunmasına yekdilliklə səs verdi. Bu bizim parla-

mentin tarixində ilk hadisə idi, belə şey olmamışdı. Hətta 1918-ci ildə müstəqil Gürcüstanın ilk Konstitusiyası qəbul ediləndə də, əleyhinə bir neçə səs verilmişdi.

Hesab edirəm ki, Gürcüstanı Sizin adınızla hər şey bağlayır. Bu gün Sizə məruzə etmək mənim üçün böyük şərəfdir ki, biz çox mürəkkəb danışıqlar prosesindən keçmişik. Deməliyəm ki, bu işdə Azərbaycan tərəfinin çox böyük xidməti var və bizə kömək edən azərbaycanlı həmkarlarımıza minnətdarıq. Sermayəçilər tərəfindən çox böyük diqqət göstərildi, xüsusən o mənada ki, biz eynilə Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsi üzrə də belə danışıqların birinci mərhələsini keçmişik. Bu Sizin köməyinizlə formalaşan böyük enerji dəhlizidir. Şübhəsiz, biz başa düşürük ki, bu layihələr Gürcüstanın və Azərbaycanın gələcəyi deməkdir. Üstəlik, Gürcüstan hasilatçı ölkə olmasa da, bu layihələr bizim üçün Azərbaycandan ötrü olduğundan heç də az əhəmiyyətli deyildir. Sizin dediyiniz kimi, biz tranzit ölkəsiyik. Sizin Eduard Amvrosiyeviçlə birlikdə apardığınız siyasət sayəsində dünya Qafqazı tanımışdır.

Mən həmişə deyirəm – fəxr edirəm ki, vaxtilə Siz bu layihələr barədə danışanda onlara inanan az idi. Yəqin indi o gün gəlib çatıb ki, ikinci nəhəng layihəyə dair danışıqlar prosesi tamamlanır. Xatırlayıram, hələ səfir olarkən bu otaqda mənə izah edirdiniz ki, həmin layihə Gürcüstana, Qafqaza nə kimi fayda gətirəcəkdir. Yəqin çox rəmzidir ki, biz bu gün danışıqlar prosesinin başa çatması barədə məruzə edirik. İcazənizlə, Eduard Amvrosiyeviçin arzusunu Sizə çatdırmaq istəyirik. Yəqin ki, bunun da rəmzi mənası var. O deyir ki, sazişi imzalamağın yeganə yeri Bakıdır. Sizin razılığınızla biz Gürcüstan prezidentinin Bakıya işgüzar səfərinin proqramını müzakirə edərik. Bunun özünün də rəmzi mənası var ki, XXI əsr bu sazişin imzalanması ilə başlayır.

Heydər Əliyev: Xoş sözlərə görə sağ olun. O ki qaldı bizim qarşılıqlı münasibətlərimizə, Gürcüstanla dostluğumuz, bu həmişə möhkəm, qardaşlıq münasibətləri olmuşdur. Biz müstəqil dövlətlər olduqda isə həm Gürcüstan, həm də Azərbaycan bütün münasibətləri – dostluğu da, qarşılıqlı yardımını da möhkəmləndirməyin və inkişaf etdirməyin zəruriliyini daha çox hiss etmişlər. Ona görə də hesab edirəm ki, 1994-cü ildən başlayaraq Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarından istifadə sahəsində gördüyümüz bütün işlər dünya üçün böyük yenilik oldu. Bu, təkcə indi Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda çıxarılan və çıxarılacaq neft və qazdan ibarət deyildir. Baxın, indi Xəzər dənizinin şimalında, Qazaxıstan sektorunda və digər sahələrdə necə zəngin yataqlar var. Artıq Xəzər dənizi haqqında dünyada tamamilə başqa təsəvvür yaranmışdır. Bunun da başlanğıcını biz qoymuşuq.

Əlbəttə, sizin xatirinizdədir ki, nəinki inanmırdılar, həm də nə qədər mane olurdular, özü də çox böyük qüvvələr mane olurdu.

Ancaq bizə heç nə mane ola bilmədi. Ona görə də biz birinci layihəni başladıq və o, Bakı–Supsa layihəsi idi. Əslində, konsorsiumun çıxardığı neftin hamısı Bakı–Supsa boru kəməri ilə nəql edilir. Şimal marşrutu ilə yalnız bizim neft şirkətinin öz yataqlarımızdan çıxardığı nefti göndəririk. Yəni, bunun özü də çox şey deyir. Biz ildə 7 milyon ton neft çıxarıyıq.

Bakı–Ceyhan neft kəmərinin tikintisi məsələsi vaxtımızı çox aldı. Bir tərəfdən, çətinliklər vardı, digər tərəfdən də mane olurdular. Biz iki dəfə sənəd imzaladıq, bir dəfə 1998-ci ildə Ankarada bəyannamə, sonra ikinci dəfə 1999-cu ildə İstanbulda isə qəti sənəd imzaladıq. Bakı–Ceyhan boru kəmərinin tikintisinə yalnız indi başlamışıq. Hələlik bu işdə müəyyən gecikmə var. Ona görə də mən Eduard Amvrosiyeviçlə sonuncu dəfə Yaltada görüşərkən ona bildirdim ki, bizim həmkarlarımız – konsorsiuma daxil olan şirkətlər de-

yirlər ki, xüsusən Gürcüstan ərazisində dağlardan keçən çətin yerlər var. Əgər indi biz tikintinin başlanmasında ləngisək, bir il gecikə və bu bir ili itirə bilərik. Hesab edirəm ki, bu bir ili nə siz, nə də biz itirə bilmərik. O vaxt biz Yaltada razılığa gəldik ki, danışıqları sürətləndirmək lazımdır. Mən artıq dedim ki, mart ayında biz bütün bu məsələləri qurtarmışdıq. Mən bütün danışıqlar prosesini nəzarətdə saxlayırdım, mənə məlumat verirdilər. Şadam ki, indi artıq qəti qərara gəlmisiniz və sənədin imzalanmasına gedə bilərik.

Dostum Eduard Amvrosiyeviçin salamını mənə yetirdiyinizə görə təşəkkür edirəm.

Mən şadam ki, bizim birlikdə gördüyümüz işləri Gürcüstanda qiymətləndirirlər. Siz deyirsiniz ki, parlamentdə sazişə yekdilliklə səs verdilər və hətta müxalifət də buna səs verdi. Əlbəttə, bu məni sevindirir. Eyni zamanda, belə deməyimə əsas verir ki, hər halda, sizdə yaxşı müxalifət var.

Amma Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri layihəsini reallaşdırmaq üçün mən Tbilisiyə gələndə və Azərbaycanın payına düşən tarifləri Gürcüstana güzəştə gedəndə müxalifət tərəfindən mənə nə qədər hücumlar oldu. Məni onda günahlandırmağa başladılar ki, nəinki öz ölkəmin mənafeyini qorumamışam, hətta könüllü şəkildə güzəştə getmişəm. Amma mən nə etdiyimi həmişə bilirəm.

Mən bunu məhz iqtisadi çətinliklər keçirən, həqiqətən, bizimki kimi belə təbii ehtiyatları olmayan Gürcüstanı dəstəkləmək üçün etdim. Başqa cür necə ola bilərdi? Axı biz dostuq, qonşuyuq, bir-birimizə həmişə kömək etməliyik. Mənim də etdiklərim, necə deyərlər, həm gürcü, həm də Azərbaycan xalqlarının tarixi ənənələrinə tamamilə uyğundur.

Qonşu qonşuya, dost dostla kömək etməlidir. Gürcüstana həmin vəziyyətdə Azərbaycan tərəfindən kömək lazım idi. Yenə deyirəm, baxmayaraq ki, asan deyildi, mən buna getdim və məsuliyyəti öz üzərimə götürdüm. Dedim ki, əgər hətta

kimsə nəinki bu gün, hətta gələcəkdə də kimisə günahlandıracaqsa, qoy mənə günahlandırınsın. Mən bunu əbəş yerə etmədim və indi də buna təəssüflənmirəm.

Qaz kəmərinə gəldikdə isə, bu, yeni xətdir və Gürcüstana da fayda gətirəcəkdir. Təbii ki, biz qaz ixrac edəcəyik, Türkiyə qaz alacaqdır. Yəni, bu, xalqlarımız və ölkələrimiz arasında dostluğun möhkəmlənməsinə kömək edəcək daha bir vəsilədir. Hərçənd söhbətimizin əvvəlində dedim ki, danışıqlar bir qədər uzanmışdır, lakin bu gün mənə məruzə etdiyiniz kimi, son nöqtəni qoymusunuz, mən bundan məmnunam. İndi sənədin imzalanmasından söhbət gedir. Əgər siz hesab edirsinizsə ki, onu Azərbaycanda imzalamaq lazımdır, mən Eduard Amvrosiyeviçi Azərbaycana çoxdan dəvət etmişəm. Bu dəvəti indi bir daha təsdiq edirəm. Qəti rəsmiləşdirin və sazişin bütün beynəlxalq tələblərə uyğun olması barədə məruzə edin. Sənədi imzalamaq və bu layihəyə yaşıl işıq yandırmaq üçün Eduard Amvrosiyeviçin Azərbaycana səfərinin vaxtını müəyyən edək.

G e o r g i Ç a n t u r i y a: Heydər Əliyev, sağ olun. Dediklərinizi çatdırırıq. Sizin vurğuladığınız kimi, bu enerji dəhlizinin nadirliyi ondadır ki, Sizin sayənizdə və Eduard Amvrosiyeviçin sayəsində insanlar bütün bu layihələrin nəinki iqtisadi baxımdan, digər cəhətlərdən də mühümlüyünü dərk etməyə və anlamağa başlayıblar. Bu, Gürcüstanın, onun müstəqilliyinin təminatlı təhlükəsizliyidir, gələcəyidir. Ona görə də bir daha deyirəm, bütün Gürcüstan – mən riyakarlıq etmirəm – Sizi dəyərləndirir və sevir, bilir ki, Azərbaycanın və Gürcüstanın, bizim müstəqil dövlətlərimizin gələcəyini, həqiqətən, təmin edəcək bu qərarları qəbul etmək Sizin üçün və Eduard Amvrosiyeviç üçün necə çətin olmuşdur. Bunların Sizin həyatlarınız üçün nə kimi nəticələri ola bilər...

Mən hesab edirəm ki, Siz bu qərarları qəbul edərkən öz həyatınızı təhlükə qarşısında qoymuşdunuz. Mən hesab edi-

rəm ki, Sizin həyatınız həm də ona görə qiymətlidir ki, adınız Gürcüstanda əbədiləşmişdir.

Hər bir gürcü ailəsinin qapısı Sizin üzünüə açıqdır. Heydər Əliyev, Sizi inandırırım ki, bu, gürcü və Azərbaycan xalqları arasında dostluq, qardaşlıq münasibətlərinin Sizin tərəfinizdən qoyulmuş sarsılmaz bünövrəsidir. İqtisadi və siyasi cəhətdən bir-birilə bu cür bağlı olan iki xalq arasında mən başqa belə bir perspektivli bünövrənin olduğunu xatırlamıram.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, şübhəsiz. Bu, gələcək nəsillərə xidmət edir. Neft və qaz ixrac edəcəyimiz üç əsas xətt Gürcüstandan keçir: indi artıq işləyən Bakı–Supsa, tikilməkdə olan Bakı–Ceyhan və nəhayət, Bakı–Tbilisi–Türkiyə, bir sözlə, hamısı Gürcüstan ərazisindən keçir.

RUSİYA FEDERASIYASININ VƏ BİR SIRA BAŞQA ÖLKƏLƏRİN KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN RƏHBƏRLƏRİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

14 iyul 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizin hamınızı Azərbaycanda salamlayıram. Moskvadan eyni vaxtda bu qədər jurnalistin Azərbaycana gəldiyini xatırlamıram. Amma, görünür, iş tək-cə sayda deyil, həm də ondadır ki, siz çox nüfuzlu qəzetləri, nəşrləri və s. təmsil edirsiniz. Mən buna şadam və bu təşəbbüsü yüksək qiymətləndirirəm. Çünki, təəssüf ki, biz özümüz indi Azərbaycanın necə yaşadığı, burada nələr baş verdiyi, ölkəmizin hansı problemlərlə, proseslərlə, hansı çətinliklərlə qarşılaşdığı barədə Moskva mətbuatı vasitəsilə ictimaiyyətə istədiyimiz kimi məlumat verə bilmirik. Bir halda ki, siz buraya gəlmisiniz, insanlarla ünsiyyətdə olacaqsınız, deməli, sizin şəxsi təəssüratınız olacaqdır. Deyirlər ki, indi mətbuat dördüncü hakimiyyətdir. Nə olar, qoy hakimiyyət çox olsun. Qoy mətbuat dördüncü hakimiyyət olsun. Biz bunu qəbul edirik. Buna görə də başlıcası odur ki, mətbuat özünün dördüncü hakimiyyət olmaq vəzifəsini bu və ya digər işə bələdliklə yerinə yetirsin. Bundan ötrü ən yaxşı üsul isə jurnalistin özünün tanış olması, özünün görməsi, özünün eşitməsidir.

Məsələn, biz, uzun illər ərzində həm keçmiş Sovetlər İttifaqında və həm də indi rəhbər işdə olan insanlar həmişə onu əsas götürmüşük ki, əlbəttə, daha çox öz aparatlarımızın,

nazirliklərimizin, Baş idarələrimizin məlumatı əsasında işləyirik. Eyni zamanda, biz həmişə onu əsas götürmüşük ki, bununla yanaşı, şəxsi tanışlıq, hər şeylə olmasa da, hər halda, mövcud olanların bir hissəsi ilə tanışlıq həmişə daha faydalıdır. Yeri gəlmişkən, keçmişdə bu mənim həyat təcrübəmdə bir qayda idi və ona indi də əməl edirəm. Bu mənə çox kömək etmişdir. Çünki, deyək ki, şəxsi görüşlər zamanı gördüklərimi, duyduqlarımı, hiss etdiklərimi müxtəlif səviyyəli əməkdaşların verdikləri informasiyadan heç vaxt ala bilmirdim. Ona görə də hesab edirəm ki, siz bu səfərinizdə Azərbaycanı daha yaxşı tanıyacaqsınız. Mən deyə bilmərəm ki, onu tamamilə tanıyacaqsınız, bundan ötrü daha çox vaxt, daha çox ünsiyyətdə olmaq və s. lazımdır, amma, hər halda, Azərbaycanı daha yaxşı tanıya biləcəksiniz. Bu bizim üçün xüsusilə vacibdir. Çünki, təəssüflər olsun, hər yerdə – dünyada da, o cümlədən Moskva mətbuatında da yalan məlumat vermədən, hansısa əsassız şayiələrə, qeyri-mötəbər mənbələrə istinad etmədən ötürümlər. Amma qəzetləri, jurnalları oxuyan insan özü nəticə çıxarır. Çox zaman da inanır ki, yəqin düz yazılmışdır.

Ona görə də şadam ki, siz gəlmisiniz. Mənə dedilər ki, siz dünən axşamdan bəri burada nəse görə bilmisiniz və hələ görəcəksiniz. Biz indi sizinlə görüşürük, yəqin ki, sizin başqa görüşləriniz də olacaqdır. Məndən xahiş ediblər ki, sizinlə sabah qeyri-rəsmi şəraitdə də görüşüm. Qeyri-rəsmi şəraitin nə olduğunu başa düşmürəm, çünki bizim bütün həyatımız belə şəraitdə keçir.

Bununla belə, sizin arzunuzu yerinə yetirmək üçün biz yəqin ki, nəse düşünüb tapa bilərik. Mən sizi bir daha salamlayıram və sizi dinləməyə hazıram.

V i t a l i İ q n a t e n k o (*Nümayəndə heyətinin rəhbəri, Rusiyanın İTAR–TASS İnformasiya Agentliyinin Baş direktoru*)

ru): Səmimi qəbula görə Sizə, Heydər Əliyeviç, təşəkkür edirəm.

Sizinlə görüşmək, Bakıda olmaq və ölkənizin nailiyyətlərini öz gözümüzlə görmək, onun problemlərini, ağrılarını hiss etmək bizim üçün böyük şərəfdir. Biz indicə qaçqınlarla görüşmüşük. Bu sizin ölkənizdə olduğumuz müddətdə bizim üçün ən həyəcanlı an idi. Mən onu da demək istərdim ki, bu gün iyulun 14-dür. Bizim yadımızdadır ki, düz 32 il əvvəl Siz respublikaya rəhbərlik etməyə başlamışdınız. Müxtəlif vaxtlar olub, Siz heç də həmişə burada olmamısınız, lakin respublikanın taleyinə və işlərinə Sizin təsiriniz daim güclü olubdur. Biz də Sizi təbrik edir və demək istəyirik ki, cəmi iki gün ərzində bir sıra görüşlər keçirmişik. Sizin qeyri-rəsmi adlandırdığınız görüşə gəldikdə isə biz, sadəcə, Sizinlə bir daha görüşmək istəyirik.

Burada Rusiyanın, Ukraynanın, Latviyanın ən açıq, ən nüfuzlu nəşrləri təmsil olunmuşdur. Hesab edirəm ki, bizim burada gördüklərimiz ölkələrimizin bir-birini yaxından başa düşməsinə və hiss etməsinə, Sizi öz aramızda hiss etməyimizə kömək edəcəkdir. Səfərimizin başlıca məqsədi də budur.

Heydər Əliyev: Vitali Nikitiç, sağ olun. Bəli, bu gün mənim üçün doğrudan da əlamətdar gündür. Əlbəttə, bu gün bəşəriyyət tarixində çox əlamətdar bir gün – Bastiliyanın alınması günü, Fransanın milli bayramıdır. Bu, təkcə Fransanın həyatında tarixi fakt deyildir, bu, sonrakı dövrlərdə bütün dünyada insan cəmiyyətinin inkişafı proseslərinə çox böyük təsir göstərmişdir. Mənə xoşbəxtlik nəsib olub ki, 32 il bundan əvvəl, 1969-cu il iyulun 14-də respublikanın rəhbəri seçilməyim məhz həmin günə təsadüf etmişdir. Ona görə də keçmişdə mən burada işləyərkən həmin gün məni təbrik edəndə soruşurdum ki, nə münasibətlə – Bastiliya günü münasibətiləmi təbrik edirsiniz? Mənə deyirdilər ki, biz Bastiliya gününün nə vaxt olduğunu xatırlamırıq. Biz sizi öz

gününüz münasibətilə təbrik edirik. Mən isə Bastiliya gününü həmişə xatırlayıram. Xüsusən də bu gün Fransa səfirliyindəki qəbulda iştirak etmək, onları milli bayramları münasibətilə təbrik etmək fikrindəyəm. Təbrikinizə görə sağ olun.

Həqiqətən də 32 il az müddət deyildir. Bu dövr ərzində mənim həyatımda çox şey olubdur. Ancaq mühüm olanı odur ki, mən bütün bu sınaqlardan, bütün bu çətinliklərdən keçmişəm və yaşayıram.

Yəqin ki, hələ çox illər yaşayacağam. Belə taleyi olan insan indi çətin ki, tapılsın. Çünki mən 14 il burada işləmişəm, respublikaya rəhbərlik etmişəm, sonra 5 il Moskvada Siyasi Büronun üzvü, Sovetlər İttifaqı kimi fəvqəldövlətin Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işləmişəm. Sonra isə təqib dövrü olmuş və o, təxminən üç il davam etmişdir. sürgün dövrü də olmuşdur – mən məcbur olub Moskvadan Bakıya gələndə, mənə burada yaşamağa imkan vermədilər. Mən vətənimə – doğulduğum, hazırda blokada vəziyyətində olan Naxçıvana getdim. Orada üç il yaşadım. Ondan sonra artıq 8 ildir Bakıda yaşayır və vaxtilə tikdiyim həmin bu binada işləyirəm.

İnsanların taleyi müxtəlifdir. Kimsə öz taleyindən razı olur, kimsə narazıdır. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, mən öz taleyimdən çox razıyam. Çünki qısa ömür, qısa tale o qədər də maraqlı deyildir. Amma insan cürbəcür hadisələrlə qarşılaşanda, hər cür sınaqlardan çıxanda, yəqin ki, həm də daha çox təcrübə toplayır, daha da mətinləşir və bu mənada mən öz taleyimdən çox razıyam. Sabah nə olacağını bilmirəm, amma onu bilirəm ki, bundan sonra daha yaxşı olacaqdır. Ona görə ki, bu ilin axırında biz Azərbaycanın müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü qeyd edəcəyik. Bəzi çətinliklərə baxmayaraq, biz bu onillik yubileyə, hər halda, müsbət nəticələrlə gedirik. Gələcəkdə isə, hesab edirəm, ölkəmizi daha varlı, daha yaxşı, daha gözəl etmək, Azərbaycanın bütün vətəndaş-

ları üçün daha yaxşı həyat şəraiti yaratmaq imkanımız var. Hər halda, belə perspektiv realdır və bu, təkcə təxəyyül deyil, həm də əlimizdə olan bütün hesablamalara əsaslanan proqnozdur.

Sizi Azərbaycan barəsində nə maraqlandırır, mən sizə nə kömək edə bilərəm? Siz çoxlu informasiya alırsınız, məndən nəyi öyrənmək istəyirsiniz?

Viktor Loşak ("*Moskovskiye novosti*" qəzetinin *Baş redaktoru*): Cənab Prezident, çoxumuz Bakıya ilk dəfə gəlmişik. Bizim qəzetlər Rusiya ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər haqqında yazır. bu münasibətlərin perspektivlərini bilmək istərdik.

Heydər Əliyev: Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin bizim üçün öncül əhəmiyyəti var. Yəqin ki, siz burada olduğunuz qısa müddətdə Azərbaycan əhalisinin böyük əksəriyyətində Rusiya ilə bağlı əhval-ruhiyyəyə əmin oldunuz. Xalqımız 200 il Rusiyanın tərkibində yaşamışdır. XIX əsrin əvvəlindən çar Rusiyası imperiyasının tərkibində, 1920-ci ildən isə Sovetlər İttifaqının tərkibində. İndi son on ildir ki, biz müstəqillik şəraitində yaşayırıq. Ona görə də mən həmişə deyirəm ki, bu və ya digər zaman kəsiyini kim necə xarakterizə edir etsin, həmişə obyektiv olmaq lazımdır. Həm müsbəti, həm də mənfini görmək lazımdır. Məsələn, 1813-cü il, sonra 1828-ci il Rusiya–İran müharibələri, əlbəttə, Azərbaycanı parçalamışdır. Həmin vaxt Azərbaycanda vahid dövlət olmasa da, ayrı-ayrı dövlətlər vardı. Keçmiş zamanlarda Azərbaycanda bütün Azərbaycanı birləşdirən dövlətlər olmuşdur. Düzünü deyək, Azərbaycan müstəmləkəyə çevrildi. Əlbəttə, bu müstəmləkə dövrü mürəkkəb idi, amma xalqımıza böyük fayda vermişdir. Əsrlər boyu müsəlman dininə etiqad edən Azərbaycan xalqı ümumbəşəri mədəniyyətə, ümumbəşəri dəyərlərə, Avropa dəyərlərinə qovuşdu – bütün bunlar Rusi-

ya vasitəsilə, xüsusən XIX əsrin ikinci yarısında və təbii ki, XX əsrdə baş vermişdir.

Əlbəttə, sovet dövrünü bu gün çoxları pisləyir, onu mənfi cəhətdən işıqlandırırılar. Təbii ki, mən həmin dövrün faciələrini, məhrumiyyətlərini, çətinliklərini görürəm, ancaq eyni zamanda, həmişə demişəm və bu gün sizə də deyirəm ki, o dövrün öz üstünlükləri, müsbət nəticələri olubdur. Məsələn, əgər bizim xalqımızı götürsək, həmin dövrdə kütləvi maariflənmə baş vermiş, insanların hamısı savadlanmışdır. Bu, təkcə bizdə olmayıb, məgər Rusiyada savadlılar çox idi? Rusiya kəndlisi savadsız idi. Həmin dövrdə Azərbaycanda çox böyük məktəb şəbəkəsi, geniş ali təhsil şəbəkəsi yaradılmışdır. Azərbaycanda ilk universitet 1919-cu ildə – qısa müddət, cəmi 23 ay müstəqil Azərbaycan dövləti mövcud olarkən yaradılmışdır. Sonra isə, demək olar ki, hər 2-3 ildən bir yeni ali təhsil müəssisələri açılırdı. Əslinə qalsa, azərbaycanlılar üçün ali təhsil almaq adi hala çevrilmişdi. Yaxud elmin inkişafını götürün. Əlbəttə, Azərbaycan xalqının tarixində görkəmli şəxsiyyətlər olduqca çoxdur və onlar ümumən dünyə sivilizasiyasına, o cümlədən dünya elminə böyük töhfələr vermişlər. İstər riyaziyyat sahəsində, istər astronomiya sahəsində, istərsə də başqa sahələrdə onların adları məşhurdur, mən hələ qədim zamanlardan başlayaraq Azərbaycan ədəbiyyatının dəyərli nümunələrini demirəm. Amma bu, bütün xalqı əhatə etmirdi. Xalqın bütünlüklə maariflənməsi, elmin geniş inkişafı, Azərbaycanda ali təhsilin adi hala çevrilməsi, mədəniyyətin Ümumavropa səciyyəsi alması – bütün bunlar həmin dövrdə olmuşdur.

Məsələn, Azərbaycanda Avropa tipli teatr hələ 130 il əvvəl yaranmışdır. Onu kim yaratmışdır? Azərbaycanın qabaqcıl insanları. Bunun da başında görkəmli insanlardan biri olan Mirzə Fətəli Axundov dururdu. Məhz o, rus ədəbiyyatının təsiri altında belə dünyəvi teatr üçün ilk əsəri yaratmışdır.

Onun "Puşkinin ölümünə" poeması məşhurdur. Yəqin ki, indiki yeni nəsil bunu bilmir.

Mənim xatirimdədir, biz Azərbaycanda rus ədəbiyyatı günləri keçirəndə və sonra Moskvada bizim böyük şairimiz Səməd Vurğunun yubileyini keçirəndə o vaxtkı Rusiya ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələri iştirak edirdilər. Mən bu poemadan ayrı-ayrı parçaları əzbər deyəndə, hamı təəccübləndi və xoş hisslər keçirdi. Belə faktlar barəsində lap çox danışmaq olar. Hesab edirəm ki, rus və Azərbaycan xalqları arasında dostluq münasibətlərinin dərin köklərini və Azərbaycanın milli təhsil sisteminin, elminin və mədəniyyətinin yaranmasına rus mədəniyyətinin, rus elminin, təhsilinin necə böyük təsir göstərdiyini vurğulamaq üçün dediklərim kifayətdir. Ona görə də bütün bunları kənara atmaq olmaz. Nəinki olmaz, həm də bu yolverilməzdir. Təbii ki, bütün bunlar qorunub saxlanır, nəsildən-nəslə keçir.

Bütün bunlar Rusiya ilə Azərbaycan arasında, rus və Azərbaycan xalqları arasında dostluq münasibətlərinin zəminidir.

O ki qaldı müxtəlif dövrlərdəki münasibətlərə, həmin münasibətlər artıq bu və ya digər dövlətin siyasətindən, kimin hansı siyasət aparmasından asılıdır. Biz deyə bilmərik ki, dövlət müstəqilliyi əldə edildikdən sonra Rusiya ilə Azərbaycan arasında dövlətlərarası münasibətlər istənilən səviyədə olmuşdur. Bunda bir tərəfi təqsirləndirmək olmaz. O tərəfin də, bu tərəfin də təqsiri olmuşdur. Amma, əlbəttə, Azərbaycanı müəyyən dərəcədə Rusiyadan kənarlaşdıran ən böyük kədərli hadisə 1990-cı ilin 20 Yanvarı idi. Siz yəqin ki, Şəhidlər xiyabanında olmusunuz. Siz bilirsiniz, Sovetlər İttifaqının tarixində elə bir hal olmamışdı ki, dövlət öz xalqına qarşı təcavüz etsin. Tarixi siz də bilirsiniz, mən də bilirəm. Tarixin xeyli hissəsi mənim gözlərim qarşısında keçmişdir. 1956-cı ildə Macarıstana sovet qoşunlarının yeridilməsini xatırlayıram, sonra araşdırdılar, etiraf etdilər ki, bu, səhv idi,

amma insanlar həlak oldu. 1968-ci ili – Çexoslovakiyaya qoşun yeridilməsini xatırlayıram, 1978–1979-cu illəri – Əfqanıstana qoşun yeridilməsini xatırlayıram. Bunda Sovet dövlətinin maraqları var idi və o zaman, əlbəttə ki, bu maraqlar siyasətlə şərtlənmişdi, lakin tarix bütün bunları pislədi.

Amma Sovetlər İttifaqının mövcud olduğu dövrdə bir müttəfiq respublikaya, bir xalqa qarşı dövlətin iri qoşun kontingenti göndərilsin – belə şey olmamışdır. Bu bəlkə də Sovetlər İttifaqının tarixində, ilk növbədə, Kommunist Partiyasının tarixində ən faciəli epizoddur. Əlbəttə, mən demək istəmirəm ki, məsələn, 20-ci və 30-cu illərin kütləvi repressiyaları faciə deyildir. Yox, bu məlumdur. Repressiyalar hər yerdə – Rusiyada da, Ukraynada da, Azərbaycanda da, Orta Asiyada da olmuşdur. Bu, dövlətin sovet hakimiyyətini möhkəmləndirmək üçün yenə də öz xalqına qarşı siyasəti idi. Bu, NKVD-nin əli ilə edilirdi. Amma belə bir dövlətin, fəvqəldövlətin qoşunlarının bir gecədə Bakıya göndərilməsi və dinc insanları məhv etməsi – bu, Sovetlər İttifaqının tarixində yeganə haldır, bu, qara ləkədir. Əgər bu gün Rusiyada, Moskvada kimsə bunu unutmaq və ya həmin cinayəti törətmiş insanlara bəraət qazandırmaq, onları bağışlamaq istəyirsə, mən indiyədək də hesab edirəm ki, onlar düzgün hərəkət etmirlər. Heç bir cinayət cəzasız qalmamalıdır. Cəza necə olmalıdır – bu, başqa məsələdir.

Əlbəttə, bu fakt Azərbaycan–Rusiya münasibətləri üçün çox ağır yük oldu. Özü də bu, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında əslində müharibə gətirdiyi bir vaxtda baş vermişdi. Azərbaycan ərazisinin bir hissəsinə göz dikən Ermənistan 1988-ci ildə özünün bu qanunsuz iddialarını açıq-aşkar silah gücünə reallaşdırmağa başladı ki, bu da qanlı münaqişəyə və nəhayət, müharibəyə gətirib çıxardı.

İkinci belə fakt odur ki, o zamankı sovet rəhbərliyi münaqişənin qarşısını almadı, halbuki bunu edə bilərdi, çünki o vaxt Sovetlər İttifaqı çox güclü idi.

Bu mən Moskvada, Kremlə bütün vəzifələrdən istefa verdikdən, demək olar, bir ay - ay yarım sonra baş verdi. Mən Sovetlər İttifaqının o vaxtkı vəziyyətini hamıdan yaxşı bilirdim. Üstəlik, bilirdim ki, ayrı-ayrı qüvvələr həmin münaqişənin genişlənməsinə müəyyən dərəcədə imkan yaradırlar. Əlbəttə ki, bunun özü də insanları nəinki sovet dövlətindən, təbii ki, Rusiyadan da uzaqlaşdırırdı, axı insanların şüurunda Sovetlər İttifaqı ilə Rusiya eyni şey idi.

Şübhəsiz ki, müstəqillik əldə olunduqdan sonra Azərbaycanla tək-cə ciddi nöqsanlara, səhvlərə deyil, ciddi cinayətlərə də yol verildi. Kommunist rejimi zamanı həm Azərbaycanın özünün rəhbərliyi, həm də sovet rəhbərliyi tərəfindən, sonra isə kommunist rejimini əvəz edən rəhbərlik – Xalq Cəbhəsi tərəfindən. Onlar çox cinayətlər törətmişlər. Bəlkə də Azərbaycan tərəfinin bu hərəkətləri də Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətləri mürəkkəbləşdirən amil olmuşdur. Hətta MDB yaradılanda da Azərbaycan onun tərkibinə daxil olmadı. Mən 1993-cü ilin iyununda buraya gəldim, bir neçə gündən sonra respublikaya rəhbərlik etməyə başladım, xalqı, cəmiyyəti MDB-yə daxil olmağın zəruriliyinə inandırmaq üçün bir neçə ay işləmək lazım gəldi. Hərçənd, müxalifət-dəkilərin bir çoxu məni bu gün də təqsirləndirir ki, düzgün hərəkət etməmişəm. Deyirlər ki, bu, Azərbaycanın milli mənafeələrinə ziddir. Ancaq bu tək-cə mənim qərarım deyildi, həm də parlamentin qərarı idi. Ona görə də əgər bizim həmin zaman kəsiyindəki münasibətlərimizi götursək, onda belə bir mərhələ də vardır.

Sonrakı dövrdə isə biz Rusiya rəhbərliyinə təkidlə müraciət edirdik ki, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında münaqişənin həllinə kömək göstərsin. Rusiya buna müsbət təsir göstərmək

üçün hər hansı bir ölkədən daha çox imkanlara malik idi – yeri gəlmişkən, bu gün də malikdir – ancaq bu kömək olmadı. Təbii ki, bütün bunlar Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərdə mənfi halları müəyyən dərəcədə gücləndirirdi. Amma bizim hakimiyyət, mən özümün rəhbərlik etdiyim dövləti nəzərdə tuturam, çox illərdir ki, Rusiya ilə bütün sahələrdə – həm siyasi, həm iqtisadi, həm sosial, həm də humanitar sahədə, bütün başqa sahələrdə münasibətləri inkişaf etdirmək, dərinləşdirmək və yaxşılaşdırmaq mövqeyində möhkəm durur. 1997-ci ildə mən Moskvaya rəsmi səfər etdim, biz prezident Yeltsin ilə müqavilə imzaladıq. Ancaq biz bundan sonra da Azərbaycana rəğbət baxımından böyük dəyişiklik hiss etmədik. Rusiyada rəhbərlik dəyişmişdir. Vladimir Vladimiroviç Putin prezident seçilmişdir. O, rəhbərlikdə çox dəyişikliklər edibdir. Mən bunu çox böyük tarixi hadisə hesab edirəm ki, o, XXI əsrin əvvəlində ilk rəsmi səfərini yanvarın 9-da Azərbaycana etmişdir. Deməliyəm ki, buna qədər Rusiyanın nə prezidenti, nə də hökumət başçısı Azərbaycanda səfərdə olmamışdı, halbuki biz onları dəfələrlə dəvət etmişdik.

Mən hesab edirəm ki, indi münasibətlərimizi dərinləşdirmək və inkişaf etdirmək üçün çox yaxşı şərait var. Prezident Putinin Azərbaycana səfəri çox uğurla keçdi. Açıqını deyim ki, xalq onun səfərini böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşıladı. Bu çox mühümdür. Çünki xalqın ürəyində incikliklər olsa da, başqa hisslər daha güclü idi. Sadəcə olaraq, həmin hisslərin özünü büruzə verməsinə imkan yaratmaq lazım idi. Mən hesab edirəm ki, hazırda ölkələrimiz arasında yaxşı, xeyirxah münasibətlər mövcuddur. Münasibətlərimizi daha da inkişaf etdirmək və dərinləşdirmək üçün yaxşı perspektivlər vardır. Əlbəttə, burada bir amil var – bu, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında hələ də davam etməkdə olan münaqişədir. Bu münaqişənin tarixi, onun səbəbləri və gedişi haq-

qında nə dərəcədə məlumatınız olduğunu bilmirəm. Buna baxmayaraq, sizə bu barədə qısaca danışmaq istəyirəm.

Dağlıq Qarabağ əzəli Azərbaycan torpağıdır. Bir vaxtlar, XIX əsrdə erməniləri İrandan Qarabağa köçürüblər və onlar orada yaşamışlar. Əslində, ermənilər təkcə orada deyil, Bakıda da, başqa şəhərlərdə də yaşamışlar. Bütün bunlar çarizm dövründə, sovet hakimiyyəti dövründə olmuşdur. Burada qeyri-adi bir şey yoxdur. Eynilə azərbaycanlılar da indiki Ermənistanda yaşayırdılar. İndiki Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların sayı vaxtilə ermənilərdən çox olmuşdur. İrəvan xanlığı var idi. O, Yerevan ətrafındakı böyük bir ərazini əhatə edirdi və Azərbaycan xanlığı idi. Azərbaycanın, İranın böyük bir hissəsinə sahib olan Qacarlar tayfasından Qacar adlı bir xan olmuşdur. Qacarların neçə-neçə nəslİ İran şahı olmuşdur. Mən tarix barədə danışib, sizin vaxtınızı çox almaq istəmirəm. Kim maraqlanırsa, ilk mənbəyə müraciət edə bilər. Bununla belə, sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Ermənistanda azərbaycanlılar yaşayırdı, hərçənd tədricən oradan sıxışdırılıb çıxarılırdılar. Azərbaycanda ermənilər yaşayırdı, lakin onları buradan sıxışdırıb çıxarmırdılar. 1923-cü ildə, Sovetlər İttifaqı müttəfiq respublikaların sərhədlərini öz bildiyi kimi dəyişdirməyə başladıqda, ermənilər qərara gəldilər ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaratmaq lazımdır. Onlar bunu əsas götürüdürlər ki, Azərbaycanın həmin hissəsində ermənilər çoxluq təşkil edirlər. Azərbaycanın tərkibində vilayət yaşayırdı, həm də çox yaxşı yaşayırdı. Heç bir problem yox idi. Mən Azərbaycana 14 il rəhbərlik etdiyim zaman dəfələrlə Dağlıq Qarabağda olmuşam. Yerevandan olan millətçi qüvvələr Dağlıq Qarabağda bu vilayəti Ermənistanla birləşdirməyin zəruriliyi əhval-ruhiyyəsini qızıqsırsalar da, sizə açığını deyim ki, Azərbaycan rəhbəri kimi, mən Azərbaycanın başqa bölgələrinə nisbətən Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi inkişafına həmişə böyük diqqət yetirirdim. Heç

bir problem yox idi. Problemləri yaratdılar. Kim yaratdı? Ermənistandan olan ayrı-ayrı adamlar.

Mən burada sovet ədəbiyyatı günlərinin keçirildiyi 1975-ci ili xatırlayıram. Adları tarixdə yaşayan bir çox böyük yazıçılar tədbirdə iştirak etməyə gəlmişdilər. İndi onların bir çoxu həyatdan getmişdir. Çox maraqlı görüşlər keçirildi. Mariyetta Şaginyan da gəlmişdi. Siz onu tanıyırsınız, xatırlayırsınız. O, 100 yaşınadək yaşamışdır. Əvvəllər mən onunla tanış deyildim. Əlbəttə, əsərlərini oxumuşdum. O buraya gəlmişdi. Bütün tədbirlərdə iştirak edirdi. M.Şaginyan hələ İkinci dünya müharibəsindən əvvəl Bakıda olmuşdu. Deyirdi ki, 1948-ci ildən sonra Bakıda olmamışdır. O xahiş etdi ki, burada qonaq qalmaq istəyir. Mən də razılıq verdim. Təxminən 20 gün mənim qonağım oldu.

Onda mən dedim ki, bilirsiniz nə var, sizdən xahiş edirəm, ermənilərin yaşadıkları bölgələrə gedin. Mən xahiş etdim və o, Dağlıq Qarabağa getdi. Əlbəttə, Bakıda erməni çox idi, onlarla ünsiyyətdə olmuşdu. Gəncəyə, Azərbaycanın başqa bölgələrinə getdi və qayıdıb gəldi. Mənim rəhmətlik həyat yoldaşım da incəsənətlə, ədəbiyyatla çox maraqlanırdı. Elə oldu ki, lap əvvəldən onunla Mariyetta Sergeyevna arasında yaxşı münasibətlər yaranmışdı. Bazar günü biz onu evimizə dəvət etdik, bütün günü bir yerdə keçirdik. Onun burada olduğu axır günlər idi. O öz kitabını mənə bağışladı və dedi: Bilirsinizmi, mən bütün ermənilərlə görüşdüm və onlara dedim ki, siz burada başqa yerlərdə olduğuna nisbətən daha yaxşı yaşayırsınız. Onun dediklərini indi də xatırlayıram: "Ermənilər Azərbaycanda yağ-bal içində yaşayırlar". Onu da dedi ki, bir həftə Yerevanda qalıb, oradan gəlibdir. Bir də dedi ki, ədəbiyyat, elm xadimləri ardı-arası kəsilmədən onun görüşünə gəlirdilər. Əllərində də 100 nəfərə yaxın görkəmli şəxsin imzaladığı siyahı. Onlar Sovetlər İttifaqının rəhbərliyindən Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsini xahiş

edirlər. O onları dinləyib demişdi ki, siz lazımsız işlə məşğul olursunuz. Əvvəla, mən bu siyahıya heç vaxt imza atmayacağam, ikincisi, mən sizə bu işlə məşğul olmağı məsləhət görmürəm. Mariyetta Şaginyan isə şəxsiyyət idi.

Bu faktla mən demək istəyirəm ki, zaman-zaman bu məsələni qaldırırdılar. Lakin Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi həmişə onu yatırır. Amma 1988-ci ildə həmin məsələ yenidən ortaya çıxanda Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi bunu yoluna qoymaq üçün nəinki tədbir görmədi, əksinə, bu işə hətta rəvac verdi. Ona görə də o zaman Sovetlər İttifaqının, Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra isə Rusiyanın bu münaqişədə Ermənistan və Azərbaycan barəsində mövqeyi eyni deyildi. Hamı hiss edirdi ki, burada ikili standart var. Həmin münaqişədə Ermənistana daha çox havadarlıq edilir, Azərbaycana isə başqa münasibət bəslənirdi. Bu da müəyyən bir ab-hava yaradırdı. Mən sizə 1990-cı il hadisələri barədə danışdım. Biz bu məsələni parlamentdə müzakirə etdik. Bəziləri çıxış edib deyirdilər ki, Rusiya əsgəri Bakıya soxulmuşdu. Mən isə deyirdim ki, Rusiya əsgəri yox, sovet əsgəri, sovet qoşunları, çünki onlar Rusiyanın deyil, Sovetlər İttifaqının qoşunları idi. Adamların şüurunda bu eyniləşir və vəziyyəti mürəkkəbləşdirirdi.

Xoşbəxtlikdən Vladimir Vladimiroviç Putin münaqişəni nizama salmaq üçün fəal işə başladı. ATƏT-in Minsk qrupu 1992-ci ildən fəaliyyət göstərir. Ona Avropanın 12 dövləti, habelə Amerika Birləşmiş Ştatları daxildir. İlk vaxtlar, təxminən 1997-ci ilədək bu işlə təkcə Rusiya məşğul olurdu. Lakin təəssüflər olsun ki, Rusiya nümayəndəsi normal mövqe tutmurdu və buna görə də məsələni həll etmək mümkün olmurdu. 1997-ci ilin əvvəlindən üç dövlət – Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa həmsədr oldular. 1998-ci ildə onlar təkliflər verdilər və biz həmin təkliflərlə razılaşdıq. Təkliflər hansılar idi? Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qara-

bağa yüksək özünüidarə statusu verilsin. Ermənistan isə bununla razılaşmır. Ermənistan Dağlıq Qarabağa müstəqillik statusu verilməsini və ya Dağlıq Qarabağı Ermənistana birləşdirməyi tələb edir. Biz bununla razılaşa bilmərik. Biz Minsk qrupunun, həmin üçlüyün iki təklifini qəbul etdik, Ermənistan isə rədd etdi. Yeri gəlmişkən, 1997-ci ilin axırında prezident Ter-Petrosyan, hər halda, belə bir qənaətə gəldi ki, vəziyyətdən bundan yaxşı çıxış yolu yoxdur. O, açıq bildirdi ki, həmin təklifləri, yəni Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal olunmuş 7 rayondan Ermənistan silahlı qüvvələrinin çıxarılmasını, sonra isə Dağlıq Qarabağın statusu haqqında danışıqlar aparılmasını, yəni Dağlıq Qarabağa yüksək status verilməsini dəstəkləyir. O öz fikrini açıq bildirdi, Moskvada "Nezavisimaya qazeta"da və öz vətəmində, Ermənistanda geniş məqalə dərc etdirdi. Lakin ona mane oldular. 1998-ci ilin fevralında o, istefa verdi.

Biz və Ermənistan 1994-cü ildə atəşin dayandırılması haqqında qərar qəbul etdik. Yeddi ildir ki, müharibə yoxdur, döyüş əməliyyatları aparılmır, təmas xəttində hansısa əsgərin o tərəfə və ya əksinə, atəş açdığı, hansısa əsgərin həlak olduğu nəzərə alınmazsa, atışma yoxdur. Yəni, hərbi əməliyyatlar aparılmır, lakin vəziyyət necədir? Özünü "respublika" elan etmiş Dağlıq Qarabağ başdan-başa işğal altındadır və yeri gəlmişkən, təəssüflər olsun ki, bəzi yerlərdə həmin "respublikanı" tanımaq istəyirlər. Hətta cənab Seleznyov da belə bir bəyanat vermişdir ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistanla birlikdə Rusiya–Belarus İttifaqına daxil ola bilər. Doğrudur, bizim parlamentin sədri Seleznyova məktub yazdı. Seleznyov cavab verdi ki, belə bir söz deməmişdir. Lakin bu, mətbuatda dərc edilmişdi.

Özünü „respublika“ elan etmiş Dağlıq Qarabağ əslində Ermənistanın bir hissəsinə çevrilmişdir. Dağlıq Qarabağın hüdüdlərindən kənarda Azərbaycanın yeddi rayonu işğal

olunmuşdur. Beləliklə, Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. İşğal edilmiş həmin torpaqlardan bir milyondan çox azərbaycanlı qovulmuşdur. Səkkiz ildir, ən azı yeddi ildir ki, onlar çox ağır şəraitdə yaşayırlar.

Bu gün sizin gördükləriniz çadır şəhərciklərində görəcəyinizlə müqayisədə cənnətdir. Mən sizdən xahiş edəcəyəm ki, bir müddətdən sonra daha bir səfərə gələsiniz. Mən sizin üçün hər cür şərait yaradacağam, sizi bütün nəqliyyat növləri ilə təmin edəcəyəm. Bircə xahişim olacaq ki, siz həmin çadır şəhərciklərinə gedəsiniz və öz yaşayış yerlərindən qovulmuş adamların hansı şəraitdə yaşadıklarını öz gözlərinizlə görəsiniz.

Biz bütün bunlara ona görə dözüyük ki, münaqişənin dinc yolla nizama salınmasına nail olaq. Həmin insanlar əcdadlarının və özlərinin bir çox yüzilliklər ərzində topladıqları bütün sərvətlərdən məhrum olmuşlar. Bu insanlar ağır şəraitdə yaşayırlar, onlar işləmirlər. Biz onları müəyyən dərəcədə təmin etməli oluruq. Lakin büdcəmizdən ayırdığımız vəsait onların yaşayışı üçün, təbiidir ki, kifayət etmir.

Siz təsəvvür edirsinizmi, dünyada buna bənzər vəziyyət yoxdur. Lakin əfsuslar olsun ki, dünya ictimaiyyəti buna normal hal kimi yanaşır. Bu məsələ harada müzakirə olunursa, Ermənistana və Azərbaycana eyni gözlə baxılır. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən dərhal çıxarılmasını tələb edən dörd qətnaməsi vardır. Ermənistan həmin qətnamələri yerinə yetirmir. ATƏT-in 1994-cü ildə Budapeşt sammitində, 1996-cı ildə Lissabon sammitində qəbul edilmiş sənədləri var. Ermənistan onlara məhəl qoymur. Bu səbəbdən də biz belə bir vəziyyətdəyik.

İki gün əvvəl mən Minsk qrupunun həmsədrlərini qəbul etdim. Ən müsbət hal budur ki, üç həmsədrin liderləri – prezident Buş, prezident Putin, prezident Şirak arasında, zən-

nimcə, səmimi münasibətlər yaranmışdır. Burada olmuş həmsədrlər dedilər ki, prezident Putin və prezident Buş Sloveniyada görüşəndə həmin məsələni müzakirə etmişlər və münaqişəni birlikdə aradan qaldırmağı birinci dərəcəli məsələ sayırlar. Prezident Şirak Rusiyada, Sankt-Peterburqda olarkən prezident Putinlə söhbət etmiş və bu zaman həmin məsələ də müzakirə olunmuşdur.

Mən özüm dəfələrlə prezident Putinlə görüşmüşəm, bir neçə dəfə prezident Şirakla görüşmüşəm. Corc Buş ABŞ prezidenti seçilən kimi mən onunla da Vaşinqtonda görüşdüm və bu barədə xahiş etdim. Mən təkrar edirəm, bizi sevindirir ki, bu üç böyük ölkə, üç böyük dövlət və onların buraya gələn nümayəndələri bəyan ediblər ki, həmin məsələnin həllini tapmaq üçün həmsədrlər arasında, yəni, bu ölkələr arasında indiyədək heç vaxt bu cür həmrəylik olmamışdır.

1999-cu ildən başlayaraq, Ermənistan prezidenti ilə Azərbaycan prezidenti arasında birbaşa görüşlər keçirilir. Həmin görüşlərdə bir vaxt biz irəliləyiş əldə etmişdik, o mənada ki, qarşılıqlı güzəştlərin olması barədə razılığa gəlmişdik – yəni, həm Azərbaycan tərəfindən güzəştlər, həm də Ermənistan tərəfindən güzəştlər. Həmin kompromislərin konturları müəyyən dərəcədə məlum idi. Lakin 1999-cu ilin axırında Ermənistan bundan imtina etdi. İndi isə yenidən təkid edir ki, bilirsinizmi, Dağlıq Qarabağ müstəqil olmalıdır, Dağlıq Qarabağ Ermənistana birləşməlidir.

Axı beynəlxalq hüquq var, beynəlxalq hüquq normaları var, hər bir dövlətin ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı barədə ATƏT-in prinsipləri, Helsinki aktı var. Həmin prinsiplər sarsılmazdır və beynəlxalq təşkilatlar bu mövqələrdə möhkəm dayanmışlar. Hər bir ölkənin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən tanınmış dövlət sərhədləri pozulmazdır. Bu prinsipləri pozanlar cəzalandırılmalıdır. Lakin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuşdur, ərazimizin 20 faizi işğal altındadır.

Bizim sərhədlərimiz pozulmuşdur. Biz sərhədlərimizin xeyli hissəsini itirmişik. Lakin BMT də, ATƏT də bizi razılığa gəlməyə çağırır. Ermənistan torpaqlarımızı işğal etmələri ilə əlaqədar yaranmış müəyyən üstünlükdən istifadə edərək, öz dediyində təkid edir. Biz isə bununla razılaşa bilmərik.

Mən ad çəkmək istəmirəm, bəzi ölkələrin liderləri ilə söhbət edərkən demişəm: Yaxşı, siz öz ərazi bütövlüyünüzün pozulması ilə razılaşa bilərsinizmi? Xeyr. Siz razılaşarsınız? Xeyr. Bəs siz razılaşmadığınız halda, nə üçün hesab edirsiniz ki, başqaları razılaşmalıdırlar? Bir vaxtlar bizi bunda təqsirləndirməyə çalışırdılar ki, guya biz Çeçenistana kömək edirik. Moskva qəzetlərində də bu barədə yazılır, televiziya da hər cür verilişlər gedirdi. Mən sizə demək istəyirəm ki, bütün bunlar ağ yalandır, böhtandır. Mən Rusiya sərhəd qoşunlarının rəisini buraya çağırmalı oldum və ona bu barədə dedim. Dedilər ki, guya sərhəd mühafizə olunur, lakin onlar hansısa cığırlardan keçirlər. Mən onlara dedim: bu cığırları tapın. Tapa bilmədilər. İş bundadır ki, bizim Rusiya ilə sərhədimiz Dağıstandan keçir. Çeçenistan ilə sərhədlərimiz yoxdur. Yəni, Azərbaycandan Çeçenistana getmək üçün Dağıstandan keçmək lazımdır. Rusiyanın bizimlə sərhədi Dağıstanın bizimlə sərhədidir. Orada Rusiya sərhəd qoşunlarının güclü qüvvələri dayanmışdır. Tutaq ki, biz tərəfdən kimsə sərhədi keçir, bəs onlar nə üçün buraxırlar?

Biz, yəni Çeçenistanda baş verənləri heç vaxt müdafiə etməmişik. Çünki biz özümüz on ildir ki, separatizmdən əziyyət çəkirik. Biz separatizmin əleyhinəyik, biz terrorizmin əleyhinəyik. Çünki biz bundan əziyyət çəkirik. Rusiya Çeçenistanda terrora əl atan, Çeçenistanı Rusiyadan ayırmaq istəyən qüvvələrə qarşı antiterror tədbirləri həyata keçirir. Biz həmin qüvvələri müdafiə etmirik. Biz hesab edirik ki, Rusiya düzgün hərəkət edir.

Əgər belədirsə, bəs onda nə üçün Azərbaycandakı erməni separatizmi pislənir? Nə üçün terrorizm pislənir?

Təəssüf ki, biz Azərbaycan Ermənistanla müqayisədə informasiya sarıdan geri qalırıq. Əvvəla, Moskvanın informasiya orqanlarında, mətbuatda işləyən çox adamlar Ermənistanın mənafeələrini müdafiə edirlər və ya sadəcə olaraq, onlarla əlaqədədirlər. Bizim belə imkanlarımız yoxdur. Ona görə də mənə elə gəlir ki, indi Moskvada, Rusiyada, cəmiyyətdə düzgün təsəvvür olmalıdır. Nə olmuşdur? Munaqişə nə üçün yaranmışdır? Bunda bizim günahımız yoxdur. Biz Ermənistanın ərazisinə hücum etməmişik. Biz Ermənistan ərazisinin bircə metrini də işğal etməmişik. Ermənistan bizə hücum edib, Ermənistan bizim ərazimizi işğal etmişdir. Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdən bir milyon azərbaycanlıyı qovmuşdur.

Mən bu barədə danışarkən, bir tərəfdən, sizə real vəziyyət haqqında, bu məsələnin tarixi barədə məlumat vermək istəyirəm. Çünki bu məsələnin tarixini təhrif etməyə çalışırlar. Əfsuslar olsun ki, bəzən bu, mətbuat orqanlarının səhifələrinə də yol tapır. Digər tərəfdən, mən sizin diqqətinizi cəlb etmək istəyirəm ki, ədalətin tərəfində olasınız.

Biz heç bir şey istəmirik, biz haqq-ədalət istəyirik. Biz Dünya Birliyindən haqq-ədalət umuruq. Biz ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərindən və ümumiyyətlə, ATƏT-dən ədalət istəyirik.

Bu yaxınlarda Portuqaliyanın Xarici İşlər naziri burada olmuşdur. Portuqaliya gələn ildən ATƏT-də sədrlik edəcəkdir. Mən bu barədə ona danışdım. Dedim ki, yaxşı, siz 2002-ci ildə ATƏT-in sədri olacaqsınız. Mən ATƏT-in indiyədək neçə-neçə sədrini görmüşəm. Vaxtaşırı bir ölkə ATƏT-in sədri olur. İtaliya da, İsveçrə də olub, indi isə Rumınıyadır, bundan əvvəl isə Polşa sədr olmuşdur. Onlar sədrlik edir, əllərini ağdan qaraya vurmur, xalq isə burada əziyyət çəkir.

Avropa Şurasında və ATƏT-də insan hüquqlarının müdafiəsinə böyük diqqət yetirilir. Mən bununla razıyam. Lakin mən onlara dedim ki, burada yüz minlərlə insanın hüquqları tapdanmışdır, siz isə buna göz yumursunuz. Azərbaycanda hər hansı bir şəxs törətdiyi cinayət üstündə həbs edildikdə, o, məsələn elə qələmə verir ki, hansısa siyasi və ya qeyri-hökumət təşkilatına mənsubdur, siz də bizə qarşı iddialar irəli sürüb soruşursunuz ki, insan hüquqları nə üçün pozulur. Gəlin insan hüquqlarına hər yerdə riayət edək. Yoxsa, siz bir halda bir nəfərin hüquqlarını ciddi-cəhdlə müdafiə edir, başqa bir halda isə bir çox insanların – bir nəfərin, iki nəfərin, yüz nəfərin yox, yüz minlərlə insanın hüquqlarının pozulmasına biganəsiniz.

Bax, bizim vəziyyətimiz belədir. Mən bugünkü həyatımızdan danışmaq istəmirəm, ona görə ki, siz özünüz görürsünüz. Azərbaycanda bütün müsbət hallarla yanaşı, başlıcası budur ki, biz respublikada ictimai-siyasi vəziyyəti sabitləşdirə bilmişik, müstəqilliyimizin onuncu ildönümünü, bax, belə qarşılayırıq.

Azərbaycan Ermənistanla münaqişədə daha nə üçün zərər çəkmişdir? Bunda Azərbaycan xadimlərinin də təqsiri vardır. Çünki həmin münaqişə davam etdiyi vaxtlarda xalqı birləşdirmək və doğma torpaqları birlikdə müdafiə etmək əvəzinə, burada, Azərbaycanda müxtəlif silahlı dəstələr yaradılır və onlar hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırdılar. İş o yerə çatmışdı ki, qısa müddət burada rəhbərlik edən, Azərbaycanın prezidenti olan Mütəllibov – hazırda kimlərinsə qanadı altında Moskvada yaşayır – özü üçün "Qardaşlıq" deyilən silahlı dəstə yaratmışdı.

Yaxud Xalq Cəbhəsi. 1992-ci ildə o, hakimiyyətə gəldi. Madam ki, hakimiyyətə gəlmişən, deməli, sənin ordun var, polis var, hər cür hüquq-mühafizə orqanları var. Həm də Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstələri var idi. Onlar həmin dəstə-

lərdən hakimiyyətə gəlməmişdən əvvəl də istifadə edirdilər, hakimiyyətə gələndə də.

O vaxtlar mən Naxçıvanda yaşayırdım, Naxçıvan Respublikasına rəhbərlik edirdim. Bir dəfə şənbə günü Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstəsi Daxili İşlər Nazirliyinə soxuldu, televiziyanı ələ keçirdi və məni devirməyə cəhd göstərdi. O zaman mən Azərbaycan prezidenti Əbülfəz Elçibəyə və başqa rəhbərlərə bir neçə dəfə zəng vurdum. Mən ona dedim ki, axı siz prezidentsiniz, burada qayda yaradın. Sizin sərəncamınızda ordu var, polis var. Üstəlik Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstələrini nə üçün saxlayırsınız? Burada belə silahlı dəstələr çox idi. Silah gücünə hakimiyyətə gəlmək cəhdləri geniş yayılmışdı.

1993-cü ildən biz qayda yaratmağa başladıq, 1994-cü ildə isə burada silahlı çevriliş etmək, Əliyev hakimiyyətini devirmək üçün cəhd göstərildi. Mən nə etdim? O zaman mən orduda hələ kifayət qədər qüvvəyə malik deyildim və s. Mən axşam saat 10-da televiziya vasitəsilə xalqa müraciət etdim. Həmin gecə iki saat ərzində yarım milyona yaxın adam meydana toplaşdı, səhərədək bizi qorudular və müdafiə etdilər. Sonra isə səhər onların hamısı – yarım milyondan çox adam Azadlıq meydanına toplaşdı və məni öldürmək və çevriliş etmək istəyən terrorçuları bütün gün ərzində lənətlədilər. O zaman mən onların qarşısında çıxış etdim. Lakin bu hələ kifayət deyildi.

Altı aydan sonra, 1995-ci ilin martında Xüsusi Təyinatlı Milis Dəstəsi – belə bir dəstə, görünür, hər yerdə var, bizdə də Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində belə bir dəstə yaradılmışdı – vaxtilə tamamilə başlı-başına buraxılmış həmin dəstə öz funksiyalarını yerinə yetirmək əvəzinə, reketliklə, adam öldürməklə məşğul olur və bu yolla varlanırdılar. Biz onları öz yerlərində oturdanda, bəzi siyasi partiyaları öz ətraflarına topladılar və silahlı çevrilişə cəhd göstərdilər. Yeri gəlmişkən, onların sərəncamında kifayət qədər silah və canlı qüvvə var

idi. Onlar adam öldürməkdə böyük təcrübə qazanmışdılar və s. Biz bunun da qarşısını aldıq.

Sonra mənim təyyarəmi raketlə vurmağa cəhd göstərildi. O vaxt bizi Allah qorudu. Onlar istədiklərinə nail ola bilmədilər. Burada körpünü partlatmaq cəhdi oldu. Körpünün altında 200 kiloqram trotil aşkar etdik. Biz prezident Leonid Kuçma ilə oradan keçməli idik. Yəqin ki, Kuçmadan daha çox Əliyevi öldürmək istəyirdilər.

Lakin biz bütün bunların qarşısını aldıq. Biz ictimai-siyasi sabitliyə nail olduq, müharibəni dayandırdıq və bu, islahatları həyata keçirməyə imkan verdi. Biz bazar iqtisadiyyatı yolu ilə, siyasi plüralizm yolu ilə, şəxsiyyət azadlığı, söz azadlığı, mətbuat azadlığı yolu ilə inamla irəliləyirik və təbiidir ki, müxtəlif islahatları – həm iqtisadi, həm də sosial və siyasi islahatları həyata keçiririk. Biz hüquq-mühafizə, məhkəmə orqanlarında, prokurorluq orqanlarında böyük islahat həyata keçirmişik və s.

1994-cü ildən başlayaraq iqtisadiyyatın inkişafında təbii ehtiyatlarımızdan, neft sərvətimizdən istifadə edirik. Biz Qərbin neft şirkətləri ilə bir çox müqavilələr bağlamışıq. Yeri gəlmişkən, Rusiyadan təkə "LUKOyl" maraq göstərmişdir. "LUKOyl" burada bir çox müqavilələrdə iştirak edir. Biz başqa şirkətləri də dəvət etdik, lakin onlar gəlmədilər. Görünür, investisiya qoymaq üçün vəsaitləri yoxdur.

Biz bu müqavilələrdən mənfəət əldə edirik. İki neft kəməri çəkmişik – Bakı–Novorossiysk və Bakı–Supsa kəməri. Supsa Gürcüstanın Qara dənizdəki limanıdır. İndi biz Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin çəkilişinə başlayırıq. Bu kəmərlə ildə təqribən 60 milyon ton neft ötürüləcəkdir. Neftdən əlavə, bizdə zəngin qaz yataqları vardır. Təkə "Şahdəniz" yatağında bir trilyon kubmetrdən çox qaz ehtiyatı var. Biz Türkiyə ilə saziş bağlamışıq. Dünən Gürcüstan nümayən-

dələri burada oldular. Yəqin ki, yaxın vaxtlarda Gürcüstan ərazisi ilə Türkiyəyə qaz ixracı haqqında saziş imzalayacağıq.

İş təkcə bununla bitmir. Bizim qeyri-neft sektoruna da çoxlu investisiya, xarici investisiya gəlir. Mənə dedilər ki, bəzi yerləri sizə göstərmişlər. Şəhər tikilir, biz yox, insanlar tikirlər. Çoxlu mağaza, restoran var. Doğrusu, burada bəzilərinin Qərb həyat tərzini ötməyə çalışması mənim xoşuma gəlmir. Siz yaxşı başa düşürsünüz ki, mən nəyi nəzərdə tuturam. Moskvada da bunun şahidi olmaq mümkündür. Bəzən burada buraxılan jurnallara baxanda mat qalırsan, İlahi, bu nədir? Digər tərəfdən isə mətbuat azadlığıdır, insan azadlığıdır.

Burada özəl sektor çoxlu mənzil tikir, çoxmərtəbəli evlər, fərdi evlər tikirlər. Kənd yerlərində biz torpağı kəndlilərə paylamışıq. Yeri gəlmişkən, biz hələ 1995-ci ildən torpaq islahatı keçirmiş, kolxozları, bütün sovxozları ləğv etmiş, bütün mal-qaranı, bütün torpağı kəndlilərə paylamışıq. İndi bütün kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı iki dəfə artmışdır.

Mən burada birinci katib işləyəndə hər şey mövsümi xarakter daşıyırdı – toxumu nə vaxt səpmək, sahələri nə vaxt suvarmaq, məhsulu və vaxt yığmaq, planı necə yerinə yetirmək, öhdəliklərə necə əməl etmək, necə raport vermək, bir toyuqdan neçə yumurta almaq, hər inəkdən nə qədər süd sağmaq, hər 100 baş heyvandan neçə buzov, neçə quzu almaq və s. Əti biz Rusiyadan, Ukraynadan alırdıq. Əvəzində onlara pambıq verirdik, üzüm, tərəvəz verirdik. Bizə ət göndərilməsinə ildən-ilə azaldırdılar. Mənim işlədiyim son illərdə əti talonla verirdik. Moskvada da talon sistemi tətbiq edilirdi. İndi belə şeylər yoxdur. Ət boldur, çörək də boldur. Yadımdadır, 1993–1994-cü illərdə taxıl və un təchizatı ilə dövlət məşğul olan vaxtlarda çörək almaq üçün camaat uzun növbəyə dururdu. İndi müxtəlif keyfiyyətli, dadlı çörək boldur.

Bu işləri kim görür, mən bilmirəm. Çünki hər şey özəlləşdirilmişdir.

Bir sözlə, biz hesab edirik ki, həyata keçirdiyimiz iqtisadi islahatlar, bazar iqtisadiyyatı yolu, bizim getdiyimiz və gedəcəyimiz bu yol düzgün yoldur. Görürsünüzmü, sizin bir sualınıza cavab nə qədər vaxt apardı. Siz yəqin belə ətraflı cavab gözləmərdiniz.

Mən daha nələri demək istərdim? Bunlar arzudur. İstərdim ki, mətbuat orqanları maksimum obyektiv olmağa çalışsınlar. Hazırda biz Moskvanın müxtəlif qəzetlərində Azərbaycanla bağlı bu və ya digər məsələlərin işıqlandırılmasında qeyri-obyektivliyi hiss edirik – ötən illərdə, sovet dövründə bir çox materialları, Vitali Nikitiç həmin dövrü xatırlayır, zənnimcə, başqalarına nisbətən daha yaxşı dərc etməyə başlamışdılar – vaxtilə mən özüm barəsində bunu görmüşəm. Mən bütün vəzifələrdən gedəndən, demək olar, altı ay sonra mənim barəmdə başdan-ayağa böhtanla dolu məqalələr dərc edilməyə başlandı. Adama toxunan odur ki – burada "Literaturnaya gazeta"-nın nümayəndələri varmı, yoxdur? – o vaxt baş redaktor mənim dostum Çakovski idi, onun müavinləri Udaltsov və başqaları idi.

Qəzet tam bir səhifəlik böhtançı məqalə dərc etmişdi. Həmin qəzet həmişə mənim sevimli qəzetim olmuşdu. Sovet dövründə müxalifət çalarlı yeganə qəzet idi. Həmin qəzetdə dərc olunan müsahibələrim bütün Sovet İttifaqında böyük heyranlıqla qarşılanırdı, çünki mən sovet cəmiyyətinin həyatı barəsində həmişə tənqidi ruhda çıxış edirdim. Onlar isə belə bir böhtançı məqalə dərc etdilər. Çakovskiyə zəng vurdum, sonra həmin Udaltsova zəng vurdum. Ona dedim ki, qısaca izahat verməyimə imkan yaradın. İmkan vermədilər.

1990-cı ilin yanvarında Azərbaycana qarşı təcavüz olanda mən xəstə idim, xəstəxanada yatırdım. Ancaq dözə bilmədim. Ertəsi gün Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinə gəl-

dim. Oraya 5-6 min adam toplaşmışdı, onların qarşısında çıxış etdim. Xarici müxbirlər də var idi. Mən suallara cavab verdim. Əlbəttə, mən təcavüzü kəskin surətdə pislədim. Onda hələ Sovetlər İttifaqı, Siyasi Büro mövcud idi, mən həmin təcavüzü kəskin şəkildə pislədim. Başqa cür hərəkət edə bilməzdim. Düz bir həftə sonra "Pravda" qəzetində "Aliyevşina ili plaç po sladkim vremenam" sərlövhəli böyük məqalə dərc edildi. Frolova zəng vurdum, biz onunla bir yerdə işləmişdik. Dedim ki, mənə cavab vermək imkanı yaradın. Mən demirəm ki, mənim üçün bütöv bir səhifə ayırın, heç olmasa, qəzetdə kiçik yer verin. Dedi ki, edə bilmərəm.

Mən öz həyatımdan çoxlu belə faktlar göstərə bilərəm. Doğrudur, o zaman mən həyəcan keçirirdim. Haqsızlığa görə həyəcan keçirirdim, çünki mən öz həyatımı o ölkəyə, o partiyaya, o dövlətə həsr etmişdim. Nə qədər işlər görmüşdüm... Axı mən on doqquz yaşından dövlət xidmətində olmuşdum. 26 il DTK-da işləmişdim. Sonra burada rəhbər olmuşdum, daha sonra Moskvada işləmişdim. Amma bu nə hakimiyyət idi, bu nə dövlət, bu nə partiya idi?! Elə buna görə də Kommunist partiyasından çıxmaq haqqında ərizə yazdım və səbəblərini də göstərdim. Ona görə yox ki, şəxsən məni incitmişdilər.

Əvvəla, mən Bakıya qoşun yeridilməsini, ikincisi, Qarabağ məsələsində ədalətsizliyi, üçüncüsü də, Bakıda ilboyu komendant saati tətbiq edilməsini pisləmişdim. Mən Kommunist Partiyasından çıxdım. Bu, sensasiya idi. Bu nə olan işdir? O, neçə illər Siyasi Büronun üzvü olmuş və indi də Kommunist Partiyasından çıxmışdır. Yəni haqsızlığa özüm məruz qalmışdım. Mən çox həyəcan keçirirdim. Xalq barəsində, respublika barəsində haqsızlığa yol verilməsi isə başqa məsələdir. Axı biz burada Rusiyanın həyatı haqqında və ya prezidenti, hökumət başçısı haqqında pis bir şey yazmamışıq, hətta bizim müxalifət qəzetləri də pis şeylər yazmamışlar.

Moskvada isə başqa müstəqil dövlət barəsində belə hərəkətlərə yol verməyi özlərinə rəva bilirlər.

Mən başa düşürəm, hər bir müəllif istəyir ki, onun məqaləsini oxusunlar. Hər bir qəzet istəyir ki, onu oxusunlar. Məqalənin, qəzetin oxunması üçünə hökmən nə isə bir şey dərc etmək lazımdır. Siz bilirsinizmi, bizdə nə qədər müxalifət qəzeti var? Yəqin ki, sizdə bu qədər deyildir. Ümumiyyətlə, sizdə hər hansı bir partiyanın qəzeti varmı? Sizdə düzgün mövqelərdə dayanan qəzetlər – "Nezavisimaya gazeta", "Obşaya qazeta" və bir sıra başqa qəzetlər vardır. Yəni onlar hər hansısa partiya, qrupa mənsub deyildir. Burada isə hər partiyanın öz qəzeti var. Kimin pulu var, gedib qəzetini qeydiyyatdan keçirir, qəzet yaradır və hər cür hədyan yazmağa başlayır.

Əlbəttə, ilk növbədə Əliyev barəsində. Bəzən vaxtım olmur. Bu və ya başqa qəzeti açıram, birinci səhifədə Əliyev, üçüncü səhifədə Əliyev, onuncu səhifədə Əliyev, on ikinci səhifədə Əliyev. Mən bu qəzetləri oxumuram. Şübhəsiz, elə hesab etmirəm ki, gördüyüm bütün işlər qüsursuzdur. Mən heç vaxt belə hesab etməmişəm və belə hesab etmirəm ki, işimizdə nöqsanlar, qüsurlar yoxdur, biz nə ediriksə, düz edirik. Elə buna görə də sovet vaxtı mən adamları həmişə tənqiddə sövq edirdim. Xatirimdədir, Xruşşov bir dəfə demişdi ki, hər kollektivdə, heç olmazsa, bir nəfər demaqoq olmalıdır. Həmin demaqoq doğru danışsa da, doğru danışmasa da, həmin müəssisə rəhbərinin qarşısında göz dağı olacaqdır. Əgər o, nə isə bir əngəl çıxartsa, həmin demaqoq yenə də çıxış edəcəkdir. Həmin rəhbər belə düşünürdü. Mən isə, məsələn, burada Azərbaycana rəhbərlik etdiyim vaxtlarda həmişə istəmişəm ki, mətbuatımız, adamlarımız nöqsanlarımızı aşkara çıxarsınlar. Gördüyümüz işlər yaxşıdır, ancaq nöqsanlar da olmuşdur. Mən burada 1969-cu ildə rüşvətxorluğa qarşı birinci olaraq mübarizəyə başladım. Neçə-neçə adamları ifşa

etdim, biz neçə-neçə raykom katibini işdən qovduq, neçə-neçə adamlar həbsxanalara salındı. Sonra isə tutduğum vəzifələrdən getdikdə məni ittiham etməyə başladılar ki, Əliyev qəddardır, Əliyev filankəsi haqsız olaraq vəzifədən götürmüşdür. Lakin həyat göstərdi ki, mən, əsasən, bütün işləri düzgün görmüşəm. Hərçənd səhvlərim də, nöqsanlarım da olmuşdur.

Buna görə də indi söz azadlığı olduğu bir vaxtda informasiya orqanları açıq yazmalıdır, qorxub çəkinməməlidir. Heç kəs onlara toxunmamalıdır. Lakin yazılarda böhtana, yalana, şayiələrə yol vermək lazım deyil. Mən bunları təkcə sizə demirəm. Bizim mətbuatda da belə faktlar vardır. Mən onlara həmişə deyirəm. Sizə isə bu barədə qəzetlərinizin oxucusu kimi, zaman-zaman Moskva televiziyasının kanallarına baxan bir insan kimi öz arzularımı bildirirəm.

Vitali İqnatenko („Moskva Kremli“ *haqqında nəşri prezident Heydər Əliyevə təqdim edir*): İcazə verin, "Moskva Kremli" kitabını Sizə təqdim edirəm. Siz burada uzun illər işlədiyiniz yerləri görəcəksiniz. Biz istəyirik ki, Siz bizim Kremli həmişə xatırlayasınız.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Bilirsinizmi, Kreml mənim yaddaşımda həyatımın ən yaxşı səhifəsi kimi qalmışdır. Hərçənd haqsızlıqlar barədə də danışdım. Mən oranı təmiz vicdanla tərk etmişəm. Mənim üçün çox xoşdur ki, neçə-neçə illər ötəndən sonra adamlar mənim gördüyüm xeyirxah işləri xatırlayırlar. Yeri gəlmişkən, o zaman mənim üzərimə ağır vəzifələr düşürdü. Mən əvvəllər dörd nəfər sədr müavininin baxdığı sahələrə kuratorluq edirdim. Gecə-gündüz işləyirdim, qüvvəmi əsirgəmirdim. Mən bərpa edilmiş Kremli gördüm. O çox dəyişmişdir. Kreml bərpa edildikdən sonra mən oraya gələndə – o vaxtlar da işləyirdilər – yeri gəlmişkən, Kremli mühafizə edənlərin bəziləri məni yaxşı xatırlayırlar, həmişə deyərdilər ki, Kremldə Əliyevin kabinetinin pəncərələrində

işıq hamıdan sonra sönür, onlar mənə hörmətlə yanaşırdılar – işlədiyim kabinetini mənə göstərdilər. Dedilər ki, bu, tarixi kabinetdir. Kremldə 2 nömrəli kabinet sayılırdı. Orada Stalin, Molotov işləmişdilər. Yaxşı, rahat kabinet idi. Yenidən qurulduqdan sonra o, kabinet yox, hansısa kompleksin hissəsi olmuşdur. Hər halda, mən bir çox illər ərzində işlədiyim yerləri gəzdim. Çox sağ olun.

Sizinlə görüşməyimə şadam. Arzu etdiyiniz kimi, biz sabah sizinlə görüşəcəyik. Yeri gəlmişkən, görkəmi tamamilə dəyişmiş çimərliklərimizi sizə göstərmək lazımdır. Axı indi oralar da özəl sektordur. Orada maraqlı çox şey var. Sağ olun. Mən sizinlə vidalaşmıram. Sabah sizinlə yenə görüşəcəyəm.

FRANSANIN MİLLİ BAYRAMI – BASTİLİYANIN ALINMASI GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ FRANSANIN AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

Bakı, «Hyatt Park» mehmanxanası

14 iyul 2001-ci il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi Böyük Fransa inqilabının ildönümü münasibətilə – Bastiliyanın alınması günü və dünyada böyük tarixi hadisənin baş verməsi – Fransanın milli bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, sizə, fransız xalqına xoş arzularımı çatdırıram.

Hörmətli səfir, sizin bu gün – Fransanın milli bayramı günü öz çıxışınızın əsas hissəsini Azərbaycan dilində etməyiniz və onu son illər Azərbaycanın həyatında əldə olunan nailiyyətlərə həsr etməyiniz bizim hamımızda böyük ruh yüksəkliyi yaratdı. Çünki sizin çıxışınızın bu hissəsi Fransanın Azərbaycana nə qədər böyük diqqət və dostluq münasibəti göstərdiyini, Fransanı təmsil edən səfir kimi, Azərbaycanda yaşadığınız, işlədiyiniz dövrdə bizim ana dilimizə, Azərbaycan dilinə sizin bu qədər böyük hörmət bəslədiyinizi nümayiş etdirdi.

Bunlara görə mən sizə təşəkkür edirəm. Bildirmək istəyirəm ki, Fransanın səfiri kimi, Azərbaycanda gedən proseslərə, ölkəmizin həyatında baş vermiş hadisələrə və əldə olun-

muş nailiyyətlərə bu qədər doğru, düzgün, obyektiv münasibət göstərməyiniz, qiymət verməyiniz bizi çox sevindirir.

Ancaq bu gün Fransanın milli bayramıdır. Ona görə də təbiidir ki, Fransa haqqında, Fransa xalqının bəşəriyyətə verdiyi töhfələr haqqında və Fransa–Azərbaycan əlaqələri haqqında bir neçə söz demək lazımdır. Hər xalqın, hər ölkənin özünün əsas milli bayramı var və təbiidir ki, bu bayram xalqın həyatında baş vermiş tarixi hadisə ilə əlaqədardır.

Fransanın milli bayramı – 1789-cu ildə baş vermiş Fransa inqilabı Fransa xalqı üçün çox əziz olduğu kimi, bütün bəşəriyyət üçün də çox əhəmiyyətlidir. Çünki Fransa inqilabı, Bastiliyanın alınması bəşər tarixində yeni bir mərhələ açdı.

Respublika üsuli–idarəsi, insan və vətəndaş hüquqlarına diqqət və onların qorunması, insanlara bərabərlik verilməsi sonra insanların, millətlərin, xalqların taleyində mühüm olan hadisələrin baş verməsinin əsasını qoymuşdur. Ona görə də müstəqillik, demokratiya, bazar iqtisadiyyatı, insan haqlarının qorunması, fikir, söz, vicdan azadlığı, siyasi plüralizm yolu ilə gedən ölkə və xalq olaraq biz, Fransa inqilabını və Fransanın bugünkü bayramını, eyni zamanda öz bayramımız kimi qəbul edirik.

Əsas odur ki, fransız xalqı Bastiliyanın alınması günündən sonra həmin yolla ardıcıl olaraq gedibdir və xalqın milli mənafeləri üçün bu yolun nə qədər əhəmiyyətli olduğunu dərk edərək onu qoruyub saxlayıbdir, yeni bir dövlət üsuli–idarə formasının yaranması ilə dünyaya böyük töhfələr verib, nümunələr göstəribdir.

Fransa inqilabından sonra fransız xalqının getdiyi yol şərəfli yol olmuşdur. Həmin yol dünya ictimaiyyəti, bəşəriyyət üçün çox əhəmiyyətli yol olmuşdur. Ona görə də Fransa həmişə böyük maraq doğurmuşdur. Fransanın əldə etdiyi nailiyyətlərə hamı özü üçün təcrübə mənbəyi kimi baxmışdır və beləliklə, Fransa inqilabı və bu ölkənin ondan sonra

keçdiyi yol bütün dünyada baş vermiş dəyişikliklərə böyük təsir etmişdir.

Fransa bu gün dünyanın bütün sahələrdə inkişaf etmiş ölkələrindən, dünyanın böyük dövlətlərindən biridir. Fransa dünya siyasətinə böyük təsir göstərən ölkələrdən, dövlətlərdən biridir.

Fransa bütün beynəlxalq təşkilatlarda özünə məxsus siyasət həyata keçirir və beləliklə də heç bir başqa dövlətdən asılı olmayaraq, müstəqil siyasət apardığını daim dünyaya nümayiş etdirir.

Ona görə də müstəqil dövlət kimi, Azərbaycan Fransa ilə əlaqələrini çox əhəmiyyətli hesab edir və bu əlaqələrin daim inkişaf etməsinə öz səylərini göstərir.

Eyni zamanda, biz Fransa tərəfindən, Fransanın dövləti, hökuməti tərəfindən ölkəmizin bu səylərinə müsbət münasibət göstərildiyini hiss edirik.

Fransa–Azərbaycan əlaqələri, dostluq, tərəfdaşlıq əlaqələri bundan sonra da inkişaf edəcəkdir. Çünki həm Fransa dövlətinin, həm də Azərbaycan dövlətinin bu barədə iradəsi eynidir. Mən çox məmnunam ki, Azərbaycanda Fransanın tarixinə, dilinə, mədəniyyətinə, ədəbiyyatına maraq ilbəil artır. Azərbaycanda fransız dili artıq geniş öyrənilir və bunların hamısı bizim dövlətlərimiz və xalqlarımız arasındakı gələcək əlaqələr üçün çox əhəmiyyətlidir.

Cənab səfir, siz Azərbaycanın son illərdə əldə etdiyi nailiyyətlər barədə burada danışdınız və bunlara öz qiymətinizi verdiniz. Mən buna görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Siz eyni zamanda, bir məsələni – Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin indiyə qədər həll olunmamasını da qeyd etdiniz. Təbiidir ki, bu bizim üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən bir məsələdir. Çünki Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, sərhədləri pozulubdur, ərazisinin 20 faizi Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilibdir. İşğal olunmuş torpaqlardan bir

milyondan artıq azərbaycanlı zorla çıxarılibdir. Onların əksəriyyəti uzun illərdən bəri ağır vəziyyətdə, çadırlarda yaşayırlar. Bu, Azərbaycanın ən ağır, ən çətin problemidir.

Ona görə də Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə son qoyulması, bu münaqişənin sülh yolu ilə həll olunması Fransa–Azərbaycan əlaqələrində xüsusi yer tutur.

Cənab səfir, siz burada 6 istiqamətdə Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlər barədə və sonda Azərbaycanın problemi haqqında danışdınız. Mən bəyan edirəm ki, saydığınız bu sahələrdə bundan sonra da böyük nailiyyətlər əldə olunacaqdır. Amma Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsində bizim Fransaya böyük ehtiyacımız vardır.

Fransa 1997-ci ildən Rusiya və Amerika Birləşmiş Ştatları ilə birlikdə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün Minsk qrupunun həmsədrlərindən biridir.

Bildirmək istəyirəm ki, Minsk qrupunun həmsədrələrindən biri kimi, Fransa o vaxtdan indiyədək çox böyük fəaliyyət göstəribdir və məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün səylər qoyubdur. Ən əsası odur ki, məsələnin məzmunu ilə əlaqədar çox ədalətli və obyektiv mövqe tutur.

Mən Fransa Respublikasının prezidenti əziz dostum cənab Jak Şirak ilə ötən illər dəfələrlə görüşüb bu məsələnin müzakirəsini aparmışam. Hörmətli prezident cənab Jak Şirakla həm Parisdə, həm də müxtəlif beynəlxalq təşkilatların toplantılarında görüşlərimdə mən onun və Fransa dövlətinin bu məsələyə, yəni Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması məsələsinə nə qədər diqqətli olduğunu və bu məsələnin tezliklə həll edilməsi üçün nə qədər səylər göstərdiyinin şahidiyəm.

Hörmətli prezident cənab Jak Şirakla bu ilin yanvar–fevral aylarında Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması ilə əlaqədar saatlarla həm ikitərəfli, həm də üçtərəfli

danışıklar aparmışıq. Bütün bu danışıklar zamanı – bunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm – həmişə hiss etmişəm ki, Fransa dövləti, onun prezidenti bu məsələnin ədalətlə və tezliklə həll olunmasını istəyir.

Minsk qrupunun həmsədrləri – Rusiyanın, Amerika Birləşmiş Ştatlarının və Fransanın nümayəndələri bu günlərdə bizim regionda – Ermənistanda, Dağlıq Qarabağda, Azərbaycanda olmuşlar. Ancaq bu səfərin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar Dağlıq Qarabağdan Azərbaycana cəbhə xəttini keçərək gəlmişlər və cəbhə xəttinə qədər olan ərazini vertolyotdan görmüşlər. Xüsusən Füzuli rayonunun ərazisini vertolyotdan çox diqqətlə seyr etmişlər, nə qədər böyük dağıntılar olduğunu görmüşdülər. Onlar keçən dəfə Ağdamın, o gözəl diyarın dağıldığını, hər şeyin tar-mar olunduğunu görmüşdülər və bu barədə öz təəssüratlarını çox dərin hisslərlə bizə söyləyirdilər. Bunların hamısı deməyə əsas verir ki, Minsk qrupunun həmsədrlərindən biri kimi, Fransa bu faciənin aradan qaldırılması, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının azad edilməsi, ərazi bütövlüyünün təmin olunması və doğma yerlərindən didərgin düşmüş insanların öz elin-obasına qayıtması üçün səylərini bundan sonra da davam etdirəcəklər.

Ümid edirəm ki, onların səyləri ilə, Minsk qrupu həmsədrlərinin, dünyanın beynəlxalq təşkilatlarının səyləri ilə biz buna nail olacağıq. Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları azad olunacaq və bizim soydaşlarımız öz yerlərinə qayıdacaqlar.

Fransanın Azərbaycana səmimi, dost və ədalətli münasibət göstərməsində, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması prosesində bizə mane olmaq istəyən ölkələr, ayrı-ayrı qüvvələr də var. Amma mən sizə bəyan etmək istəyirəm ki, Fransa dövləti, prezident cənab Jak Şirak Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunmasını əvvəldən axıradək dəstək-

ləmişdir və maneələrin aradan qaldırılması üçün çox işlər görmüşdür.

Cənab səfir, ona görə mən sizə bir daha təşəkkür edirəm. Xahiş edirəm, mənim təşəkkürlərimi dövlətinizə və hörmətli prezident Jak Şiraka çatdırasınız. Bəyan edirəm ki, Azərbaycan Avropa Şurasının dəyərlərinə və prinsiplərinə sadıq olacaq, Avropa Şurasının tərkibində üzərinə düşən vəzifələrin hamısını yerinə yetirəcəkdir.

Nitqimin əvvəlində dediyim kimi, Bastiliyanın alınması günü dünyada böyük tarixi bir hadisə kimi qəbul olunubdur. Həm fransız xalqı, həm də demokratiya yolu ilə gedən xalqların hamısı bu günü – 14 iyulu həmişə xatırlayırlar.

Amma mənim həyatımda bu günün bir mənası da vardır. Çünki 1969-cu ilin iyulun 14-də, məhz bu gün, 32 il bundan öncə mən Azərbaycana ilk dəfə rəhbər seçilmişəm. Bu mənim üçün çox böyük rəmzi əhəmiyyət daşıyır. Çünki dünyanın hər yerində qeyd olunan məhz bu gündə mənim də həyatımda tarixi hadisənin baş verməsi, təbiidir ki, mənim üçün çox qiymətlidir. Ancaq mən bu gün bir də təəssüf hissi keçirirəm. Çünki Fransanın Azərbaycandakı səfiri cənab Ginyut yaxın vaxtlarda Azərbaycanı tərk edəcəkdir. Biz bunu istəmirik. Amma bizdən bir şey asılı deyildir. Əgər asılı olsaydı, mən dostum Jak Şirakdan xahiş edərdim ki, onun vaxtı bir az da artırılınsın.

Hörmətli cənab səfir, burada olduğunuz illərdə çox yüksək səviyyəli fəaliyyətinizə, Fransa–Azərbaycan əlaqələrinin inkişafında göstərdiyiniz dəyərli xidmətlərinizə, Azərbaycana dost olduğunuza görə sizə səmimi-qəlbdən təşəkkür edirəm və gələcək işlərinizdə sizə uğurlar arzulayıram, bir daha bayramınız mübarək olsun. Sağ olun.

DÜNYA BANKININ AVROPA VƏ ORTA ASİYA REGIONU ÜZRƏ VİTSE-PREZİDENTİ YOHANNES LİNNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

14 iyul 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli qonaqlar, sizin ölkəmizə yeni səfəriniz Azərbaycan ilə Dünya Bankı arasındakı əlaqələrin ardıcıl surətdə inkişaf etməsini göstərir. Baş nazir mənə məlumat verdi ki, siz burada çoxlu görüşlər keçirmisiniz və demək olar ki, bütün məsələləri müzakirə etmisiniz. Mən bundan məmnunam və sizi dinləmək istəyirəm.

Y o h a n n e s L i n n: Cənab Prezident, çox sağ olun. Azərbaycanı yenidən ziyarət etməkdən çox məmnunam. Dünya Bankının prezidenti cənab Vulfensonun Sizə ən xoş və səmimi salamlarını gətirmişəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm.

Y o h a n n e s L i n n: Cənab Vulfenson məndən xahiş etdi bildirim ki, o, Sizinlə görüşlərini çox məmnunluqla xatırlayır, Azərbaycana üç il bundan öncəki səfərini də heç zaman unutmur.

Baş nazirin Sizə məruzə etdiyi kimi, biz son iki gün ərzində çox əla görüşlər keçirmişik. Böyük məmnuniyyətlə bildirmək istəyirəm ki, biz sizin hökumət ilə uzun zamanı əhatə edəcək proqramların işlənilib hazırlanması üçün önəmli qərarlara gəlib çıxmışıq.

Cənab Prezident, xüsusilə onu qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan hökuməti tərəfindən son on iki ay ərzində həyata keçirilən islahatlar bizi çox məmnun edibdir. Mən Azərbaycanda son dövrdə əldə edilmiş nailiyyətlər barədə cənab Vulfensona, Dünya Bankının rəhbərliyinə böyük məmnuniyyətlə məruzə edəcəyəm. Bildirmək istəyirəm ki, biz Azərbaycan ilə Dünya Bankı arasındakı məhsuldar və çox xeyirli əməkdaşlığın bundan sonra da davam etdirilməsi əzmindəyik.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Xahiş edirəm, mənim də salamımı və ən xoş arzularımı cənab Vulfensona çatdırasınız. 1999-cu ilin iyun ayında Antalyada mənim onunla görüşüm indiyədək xatirimdədir. O, Azərbaycana səfər edərkən mən Antalyada istirahət etdiyimə görə əvvəlcə Antalyaya gəldi, görüşdük, söhbət etdik, sonra isə Azərbaycanda oldu.

Çox məmnunam ki, sizin burada gördüyünüz işlər, etdiyiniz müşahidələr onu göstərir ki, siz dediyiniz kimi, son on iki ayda Azərbaycanda iqtisadi və başqa islahatların həyata keçirilməsində çox iş görüldübdür.

Biz cənab Vulfenson ilə görüşdüyümüz zaman məhz bu məsələləri əsas məsələlər kimi müzakirə edirdik. Mən ona dedim ki, biz bunları mütləq həyata keçirəcəyik. İndi çox şadam ki, siz gəldiniz, yoxladınız, tanış oldunuz və görürsünüz ki, demək, biz verdiyimiz sözə sadıq. Təbiidir, biz buna sadəcə, sizin istəyiniz, marağınız kimi baxmırıq. Bu bizim ölkəmiz üçün, bizim xalqımız üçün, bizim gələcəyimiz üçün lazım olan tədbirlərdir. Bizim ölkəmiz bunların nəticəsində irəli gedir. Ancaq Dünya Bankının da indiyə qədər bizimlə əməkdaşlığı və xüsusən cənab Vulfenson ilə mənim görüşümdə bir sıra məsələlərin müzakirəsi zamanı verilən məsləhətlər, təbiidir ki, bizə çox yardım edibdir. Bəzən elə məsələ olur ki, onu bu gün həll etmək mümkün olmur, sabah edirik.

Bu da bizim ölkənin bəzi daxili xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Amma onu həll edirik və irəli gedirik. Elədirmi?

Y o h a n n e s L i n n: Bəli, tamamilə haqlısınız. Sizin hökumət bir sıra sahələrdə müəyyən nailiyyətlər əldə edibdir. Məmnuniyyətlə bildirmək istəyirəm ki, əldə olunmuş bu nailiyyətlərə söykənərək, onların əsasında sizin hökumət indi digər sahələrdə də islahatları irəli aparmaqda çıxış edərsə, biz də bunlara dəstək verməyə hazırıq. Biz qarşıdan gələn bir neçə ay ərzində hansı sahələrdə işləməyi planlaşdırdığımız barədə Sizə məmnuniyyətlə məlumat verəcəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı.

„ZUGULBA“ DÖVLƏT İQAMƏTGAHINDA XARİCİ ÖLKƏLƏRİN KÜTLƏFİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN BAKIDA SƏFƏRDƏ OLAN RƏHBƏRLƏRİ İLƏ QEYRİ-RƏSMİ ŞƏRAİTDƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

15 iyul 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram. Bakıda vaxtlarınızı necə keçirirsiniz?

V i t a l i İ q n a t e n k o (*İTAR–TASS-ın Baş direktoru*): Cənab Prezident, biz bir neçə müəssisədə olmuşuq və „Azpetrol“ şirkətinin neft terminalı, „Kaspiyanış“ şirkətinin kompleksi, Şampan şerablari zavodu bizim xüsusilə xoşumuza gəlmişdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Həmin zavod 1980-ci ildə və ya bir qədər əvvəl tikilmişdir. Pul tapmaq o qədər asan deyildi – xarici valyuta ilə 40 milyon lazım idi. Lakin biz həmin vəsaiti ittifaq dövlətindən aldığımız və o zavodu tikdik. Zavod hamının xoşuna gəldi. Deyirlər ki, o, yaxşı məhsul buraxır. Doğrudur, mən bir dəfə də olsun həmin zavoda getməmişəm.

Görürsünüz, mən burada yaşayıram. Doğrudur, buraya az-az gəlirəm. Bu, köhnə evdir. Buranın əsası 1935-ci ildə qoyulmuşdur. Burada kiçik bulaq var, deyirlər ki, məhz həmin bulağa görə burada rəhbər heyət üçün istirahət yeri yaratmışdılar. Burada bağ var. Həmin bağda əvvəllər o vaxtkı Birinci katib Mircəfər Bağirov yaşayıbdır. Biz rəhbərliyə gələndə mən oraya getmədim. Mən burada 70-ci illərdə yaşamışam. Bu, köhnə evdir. O bu günün tələblərinə qətiyyənlə cavab vermir. Bilirsinizmi, mən elə adamam ki, bir şeyə adət

etdim, ondan ayrılı bilmirəm. Doğrudur, indi mən çox vaxt şəhərdə yaşayıram. Nadir hallarda, əsasən yay vaxtı buraya gəlirəm. Mənim uşaqlarım da burada boya-başa çatmışlar. İndi onlar yaşa dolmuşlar. Bu yerlər bizim üçün əzizdir. Əlbəttə, burada hər şey başqa vəziyyətdə idi. Biz bu ağacları o zaman əkmışik. Yaxşı yerdir.

Yaxınlıqda, bu hasarın arxasında mən rəhbər heyətin istirahəti üçün 6-7 korpusdan ibarət böyük şəhərcik yaratdım. Orada neftçilərin bir neçə kotteci var idi və baxımsız qalmışdı. Yerli adamlar orada qoyun otarırdılar. Əvvəlcə kottecləri qaydaya saldıq və işçilərimizin istifadəsinə verdik. Sonra mən fikirləşdim ki, 15 kottec azdır. Axı adamlar sayca çox idi. O zaman 5 mərtəbəli korpuslar tikdik. İndi baxsanız görürsünüz, orada geniş sahədə meşə salınmışdır. Ümumiyyətlə, hər kəsin bir şeyə həvəsi var. Mən də ağac əkməyi çox xoşlayıram. Sizin buraya gəldiyiniz yol boyunca ağaclar əkilmişdir. Biz həmin ağacları 70-ci illərdə, bu yolu çəkdiyimiz zaman əkmışik.

Keçmişdə Bakıda yaşıllıq yox idi. Vaxtilə Bakıda olmuş Qorki, Mayakovski də bunu demişdilər. Rusiyadan fərqli olaraq, burada ağaclar çətin boy atır. Burada ağaclara daim qulluq etmək, onlara su vermək lazımdır. Ağacın yaxşı boy atması üçün ona beş-altı il su vermək lazımdır, bundan sonra ağac qol-budaq atır.

Gəlin gəzişək. Sonra mən daha bir ev – qonaqlar üçün iqamətgah tikdirdim. Adətən, orada ali qonaqları qəbul edirik. Bax, bu mənim evimdir. Burada daha bir neçə ev var, onlardan da qonaq evləri kimi istifadə edirik. Siz xahiş etdiniz ki, qeyri-rəsmi şəraitdə görüşək. İndi budur, biz sizinlə qeyri-rəsmi şəraitdə görüşürük.

Dövlətimizin başçısı iqamətgahın həyatında gəzinti zamanı Stalinin bu bağda olub-olmadığı barədə suala cavab verdi.

O, Azərbaycanda 20-ci illərin əvvəlində olmuşdur, sonra müharibə zamanı, 1943-cü ildə Tehran konfransında iştirak etmək üçün təyyarə ilə Bakı vasitəsilə Tehrana getmişdi. Konfransda Çörçill, Ruzvelt və o, iştirak edirdilər. Deyirlər ki, o, təyyarə ilə Bakı vasitəsilə uçmuşdu. De Qoll 1944-cü ildə İrandan Moskvaya Bakıdan keçib getmişdi.

Burada yaxşı bağ var. Təkrar edirəm ki, o zaman biz bu yerləri abadlaşdıranda burada ağac çox az idi. Bu ağaclar sonradan əkilmişdir.

Yaltada mənim xüsusi iqamətgahım yox idi. Hansı iqamətgah boş olurdusa, onu da verirdilər. Orada malikanə var – Yusupovun evi. Yalta konfransı zamanı Stalin və bütün nümayəndə heyəti Yusupovun evində yaşamışdır. Mən yay vaxtı ailəmlə iki dəfə orada dincəlmişəm. Sonra mənim müxtəlif bağlarım olmuşdu – 10-cu bağ, 5-ci bağ. Ümumiyyətlə, bütün istirahət yerlərindən ən yaxşısı Yaltadır, Qara dənizin sahili. Orada çox yaxşı yerlər var. İqlimi yaxşıdır.

Burada nar ağacları var, onları mən əkmişəm. Narı Azərbaycanda çox sevirilər.

Dəniz təmizdir, orada buruqlar görünür. Ancaq indi onlardan istifadə edilmir. Etiraf etməliyəm ki, indi, xarici şirkətlərlə işlədiyimiz zaman onlar ekologiyaya da çox böyük diqqət yetirirlər. Buna görə də biz narahat deyilik.

Əvvəlki illərdə çox böyük narahatlıq vardı, yazıçılar yazırdılar ki, Xəzərin suyu çəkilir. Bəziləri belə bir təklif irəli sürməyə başlamışdılar ki, Sibir çaylarının suyunu Xəzərə yönəltmək lazımdır. Onların məqsədi sudan həm də suvarma üçün istifadə etmək idi. Həmin məsələ çox müzakirə edildi, amma axırda məlum oldu ki, bütün bunlar əbəsdir.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev "Zuğulba" iqamətgahının eyvanında davam edən söhbət zamanı Bakının mərkəzindəki Prezident iqamətgahından danışaraq dedi ki, o, həmin binanı çox hörmətli qonaqların qəbul edilməsi üçün

tikdirmişdi. 80-ci illərin axırında Azərbaycanın o zamankı rəhbəri Vəzirov oranı Nikah sarayı üçün ayırmışdı. Halbuki, bina bu məqsədlər üçün qətiyyən yaramırdı.

O burada işləməyə başladığı ilk vaxtlarda mən ona iki-üç dəfə zəng etdim. Mən görürdüm ki, o, ağılsız hərəkət edir və deyirdim ki, belə etmək lazım deyildir. Yaxşı, siz bu binanı verirsiniz, bəs sizə qonaqlar gələndə necə olsun? Azərbaycana Sovetlər İttifaqının rəhbərləri, başqa ölkələrdən – Şərq və Avropa ölkələrindən qonaqlar gəlirdilər. O dedi ki, eybi yoxdur, yer taparım. Bir ildən sonra İran prezidenti Rəfsəncani Bakıya gəldi. O zaman mənim əlaqəm yox idi. Mən eşitdim ki, Nikah sarayını təcili ləğv eləyib Rəfsəncaniyə orada yer vermiş, İranın bayrağını qaldırmışlar. Şəhərdə hamı danışır ki, Rəfsəncani Nikah sarayında yaşayır.

Mən buraya qayıtdıqdan sonra əvvəlki vəziyyəti bərpa etdim. Əvvəlan, ona görə ki, bütün bunlar mənim üçün əzizdir. İkincisi də, həmin bina mənim deyil, bütün bunlar xalqa, dövlətə məxsusdur. Həmin binalar əsrlər boyu yaşayacaqdır.

Daha sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və nümayəndə heyətinin üzvləri görüşdən xatirə olaraq, dənizin fonunda şəkil çəkdirdilər.

* * *

Azərbaycan prezidenti H e y d ə r Ə l i y e v nümayəndə heyəti üzvlərinin suallarına cavab verməzdən əvvəl onlara müraciətlə dedi: Sizin səfəriniz başa çatır. Əvvəla, mən istəyirəm ki, bu gün vaxtdan maksimum səmərəli istifadə edərək, nəyi görmək mümkündürsə, hamısını görəsiniz.

Əlbəttə, hər bir adamın öz təəssüratı olur. Hesab edirəm ki, biz, bizim insanlar bugünkü Azərbaycanı görməyiniz üçün hər şeyi etdik. Əvvəlcədən heç bir hazırlıq olmadı, heç bir bəzək-düzək yoxdur, hər şey olduğu kimidir. Mən istərdim ki, siz

səfərinizdən razı qalасınız, buraya gəlməyinizdən təəssüflənməyəsınız.

Mən dünən sizinlə çox danışdım, bu gün sizi yormayacağam. Süfrəmizdə meyvə, Azərbaycan şirniyyatı, ənənəvi çayımız var. İstərdim ki, bunlardan yeyəsınız və özünüzü tamamilə sərbəst hiss edəsınız. Siz mənimlə qeyri-rəsmi şəraitdə görüşməyi xahiş etmişdiniz və indi bu görüş baş tutmuşdur. Görürsünüz, elə mən də sizin kimi geyinmişəm.

Bu binanın havası ümumi sistemdən tənzimlənilir. Doğrudur, bu sistem artıq köhnəlmişdir, 1981-ci ildə qurulub, onu dəyişmək lazımdır. Amma hələlik vəsait yoxdur. Ümumiyyətlə isə, dəyişmək lazımdır.

Pavel Qusev (*"Moskovski komsomolets"* qəzetinin Baş redaktoru): Xəzərin gələcəyi məsələsi barədə Sizin fikirlərinizi öyrənmək istərdik. Bu məsələdə böyük fikir ayrılığı olduğu halda, hansı irəliləyişdən danışmaq olar?

Heydər Əliyev: Siz bilirsiniz, bizim çoxdan kəşf olunmuş üç neft yatağımızın – "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" yataqlarının – bu onların şərti adlarıdır – Qərb ölkələrinin neft şirkətləri ilə birgə işlənilməsinə dair 1994-cü ildə çox böyük müqavilə imzalanana qədər Xəzər heç kimin yadına düşmürdü. Bundan sonra Xəzər böyük maraq doğurmağa başladı. Cəmi bir neçə ay sonra müxtəlif ölkələrdə məsələ qaldırdılar ki, Xəzərin hüquqi statusunu müəyyən etmək lazımdır. Biz dedik ki, bunun əleyhinə deyilik, gəlin müəyyənləşdirək. Amma hələ Sovetlər İttifaqı vaxtında Xəzər dənizin dibindən istifadə üzrə sektorlara bölünmüşdü. Bilirsiniz ki, Xəzər dənizində neft hələ bundan 50 ildən də qabaq Azərbaycan tərəfindən əfsanəvi Neft Daşlarında çıxarılmağa başlanmışdı. Neft Daşları bütün dünyada məşhur idi. Yeri gəlmişkən, o vaxt dünyada heç bir ölkə dənizdən neft çıxarmırdı. Ona görə də bizim bu sahədə təcrübəmiz vardı və yeri gəlmişkən, geoloqlarımız Xəzərdə neft və qaz yataqlarının

kəşfiyyatı ilə bağlı 50-ci illərdən başlayaraq olduqca çox iş görmüşlər. Bu barədə bizdə geniş material vardı və bu gün də var. Ancaq elə o zaman, təxminən 70-ci illərin sonunda SSRİ Nazirlər Soveti, hər halda, Xəzəri mineral ehtiyatlardan istifadə üzrə sektorlara bölməyi qərara aldı. Böldülər də. Yeri gəlmişkən, deyim ki, məsələn, bizdən əks tərəfdə, Türkmənistan sahillərində neft hasilatı ilə Azərbaycanda yerləşən "Xəzərdənizneft" Birliyi məşğul olurdu. Orada da, bizdə də neft çıxarırdılar. Doğrudur, məhz Türkmənistan sektorunda çıxarılan neft onların hesabına yazılırdı.

Amma, hər halda, neft dövlətin hesabına yazılırdı. Lakin bu, şərti idi. Nə qədər neft çıxarılırdısa, Türkmənistanın və Azərbaycanın hesabına yazılırdı. Orada neft az çıxarılırdı. Amma hasilatla, kəşfiyyat işləri ilə Azərbaycan neftçiləri məşğul olurdu. Bütün infrastrukturunu onlar yaratmışdı.

İndi Xəzərin hüquqi statusunu müəyyən etməyə getdikcə daha çox ehtiyac var. Biz həmişə belə mövqedə olmuşuq və bu gün də bu mövqedəyik ki, Xəzərin hüquqi statusunu müəyyən etmək lazımdır. Ancaq bu məsələnin bir çox cəhətləri var. Buraya mineral ehtiyatlardan istifadə, balıq ehtiyatlarından istifadə, fauna və gəmiçilik daxildir. O vaxtlar Xəzər, əslində, Sovetlər İttifaqına məxsus idi. İran Xəzərin cənubunda kiçik bir hissəyə malik idi və yeri gəlmişkən deyim ki, vaxtilə orada Sovetlər İttifaqı ilə İran arasında sərhəd müəyyən edilmişdi. Bu, Astara–Həsənqulu xətti boyunca idi, Astara Azərbaycanda, Həsənqulu isə Türkmənistandadır. İrana kiçik bir hissə düşürdü. Onlar orada neft hasilatı ilə məşğul olmaq barədə düşünmürdülər, çünki o vaxt ölkənin cənubunda neft çıxarmağa başlamışdılar. Onların çox böyük qaz ehtiyatı var idi, sonralar Fars körfəzində də yataqlar aşkar olunmuşdu. Onlar burada neft çıxarmaq barədə düşünmürdülər. Amma biz hasilata başlayan kimi hamı maraq göstərdi. Qazaxıstan da, Türkmənistan da, İran da və əslində,

Rusiya da. Bax, elə o vaxtdan Xəzərin statusunun müxtəlif variantları müzakirə olunur.

Mənə elə gəlir ki, Xəzərin bugünkü statusunu bütün parametrlər üzrə tam müəyyən etmək çətinidir, bundan ötrü xeyli vaxt lazımdır. İlk parametrlərə gəldikdə isə, biz artıq neft hasilatına başlamışıq. Türkmənistan sahillərində, doğrudur, az neft çıxarılır, bu yaxınlarda Qazaxıstan öz sektorunda çox böyük "Kaşaqan" yatağını kəşf etmişdir. Mənə deyildiyinə görə, "LUKoyl" Rusiya sektorunda kəşfiyyat quyuları qazır və orada proqnozlar yaxşıdır. Yəni, bu proses gedir. Amma bu məsələ rəsmiləşdirilməyibdir. Ancaq ilk addım atılmışdır. Xəzərin sahillərdən eyni məsafədə yerləşən orta xətt üzrə Rusiya və Qazaxıstan sektorlarına bölünməsi haqqında Qazaxıstan ilə Rusiya arasında saziş imzalanmışdır. Bu addımın atılmasının özü yaxşıdır. Sonra, Vladimir Vladimiroviç Putin bu ilin əvvəlində Bakıda olarkən biz də Rusiya ilə eyni cür saziş imzaladıq. Türkmənistan isə gah bu təklifə, gah da digərinə tərəfdar çıxır. Mən bilmirəm, onların mövqeyi barəsində heç nə söyləyə bilmərəm. Sahilyanı dövlət kimi, çox kiçik bir hissəyə malik olan İrana gəldikdə isə, o, Xəzərin beş bərabər hissəyə bölünməsi məsələsini qaldırır. Bu, real deyildir. Çünki bu ölkələr Xəzərin sahilində yerləşir və onların hər birinin öz hissəsi, dənizə çıxışı var. Əgər indi onu beş bərabər hissəyə bölsək, deməli, bu halda İran haradasa Rusiya, Qazaxıstan yaxınlığında öz hissəsinə malik olacaq? Bu, real deyildir.

Amma bütün bunlara baxmayaraq, məsləhətləşmələr gedir, ekspertlər görüşürlər. Tehrandə, Aşqabadda bir neçə görüş keçirilmişdir.

Biz bu məsləhətləşmələrdə fəal iştirak edirik və çalışırıq ki, Xəzərin hüquqi statusu müəyyənləşdirilsin. Amma biz hesab edirik ki, hər şeyi birdən müəyyənləşdirmək çətinidir. Bu məsələyə mərhələlərlə yanaşmaq lazımdır. Əvvəlcə mineral

ehtiyatlardan istifadə, sonra isə suyun səthi, təbii ki, balıqçılıq, gəmiçilik məsələləri həll edilməlidir, vəziyyət hələlik, bax, belədir. Zənnimcə, Türkmənistan prezidenti türkmənbaşı bu məsələni müzakirə etmək üçün Xəzəryanı ölkələrin dövlət başçılarından oktyabrda Aşqabadda görüşünü keçirmək istəyir. Ancaq dövlət başçılarından görüşməsi üçün məsələdə aydınlıq olmalıdır. Amma hələlik bu, müəyyən edilməmişdir. İndi vəziyyət belədir.

Biz öz sektorumuzda fəal işləyirik, onun hüdudlarından kənara çıxmırıq və çıxmayacağıq.

Mixail Kojokin ("İzvestiya" qəzetinin *Baş redaktoru*): Heydər Əliyev, Siz bizim görüşümüzlə belə qeyri-rəsmi ton verdiniz. Elə bu ruhda sual vermək olarmı? Rusiyadakı siyasətçilərin bir çoxu Sizə ürəkdən hörmət bəsləyir. Tatarıstan prezidenti Mintimer Şaripoviç Şaymiyev ən səmimi hisslərini gizlətmir. Belə isə, Rusiyanın keçmiş və indiki siyasətçilərindən hansılarla qeyri-rəsmi şəxsi əlaqə saxlayırsınız? Dünən dediklərinizdən belə başa düşdük ki, prezident Vladimir Putin ilə Sizin aranızda münasibətlər yaranmışdır.

Heydər Əliyev: Mən şadam ki, prezident Putinlə aramızda çox mehriban və hesab edirəm, səmimi münasibətlər yaranmışdır. Digərlərinə gəldikdə isə, məsələn, Ukrayna prezidenti Kuçma ilə çox səmimi, dostluq münasibətlərimiz var. Eduard Amvrosiyeviç Şevardnadze ilə biz təxminən eyni taleli insanlarıq, bir-birimizi 35 ildən çoxdur tanıyırıq. İş elə gətirdi ki, 1969-cu ildə mən respublika DTK-sının sədri vəzifəsindən Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi seçildim, üç il sonra isə Şevardnadze Daxili İşlər naziri vəzifəsindən Gürcüstanda Birinci katib seçildi. O zaman, ümumiyyətlə, bizim Zaqafqaziya respublikaları arasında, eləcə də onların rəhbərləri arasında – Şevardnadze, mərhum Dəmirçyan və mənim aramızda böyük dostluq vardı. Biz tez-

tez gah Tbilisidə, gah Yerevanda, gah da Azərbaycanda görüşürdük. Bu görüşlər respublikalarımıza aid müxtəlif tədbirlərlə əlaqədar da keçirilirdi. Bundan əlavə, Zaqafqaziya hərbi dairəsi var idi, hamımız onun üzvü idik. Zaqafqaziya hərbi dairəsi, istər-istəməz, ildə bir dəfə, bəzən iki dəfə öz Hərbi Şurasını çağırırdı. Bu şuranı bir dəfə Tbilisidə, o biri dəfə Yerevanda, üçüncü dəfə Azərbaycanda toplayırdı. Ona görə də ünsiyyətimiz çox yaxşı idi. Eduard Şevardnadze ilə bağlı belə oldu ki, məndən üç il sonra o da Gürcüstana rəhbər seçildi. Sonra mən Moskvaya getdim, üç il sonra o da oraya gəldi. Doğrudur, mən 1987-ci ildə istefa verdim, o isə Sovetlər İttifaqı dağılana qədər vəzifədə qaldı. Sonra isə Gürcüstana qayıtdı və ona rəhbərlik etməyə başladı. Bir müddət, mənə, iki il sonra tale elə gətirdi ki, mən Bakıya qayıtdım. Bizim bu köhnə dostluğumuz indi də davam edir və indi çox yaxşı dostluq münasibətlərimiz var.

O ki qaldı, məsələn, Mərkəzi Asiya respublikalarının prezidentlərinə, bu yaxınlardan rəhbər işdə olan Tacikistan prezidentindən savayı, yerdə qalanların hamısı ilə biz bir vaxtlar işləmişik. Doğrudur, onlar birinci şəxslər olmayıblar. Məsələn, Nazarbayev MK-nın katibi, sonra Nazirlər Sovetinin sədri olub, mən isə Moskvada sədrin birinci müavini idim. Biz onunla sıx ünsiyyətdə olurduq. Yaxud da ki, məsələn, türkmənbaşı, o, MK-nın sənaye üzrə katibi, sonra Nazirlər Sovetinin sədri idi və bu da bizə tez-tez ünsiyyətdə olmaq imkanı verirdi. İslam Kərimov Maliyyə naziri, sonra Nazirlər Soveti sədrinin müavini işləyib, Moskvada onunla da ünsiyyətimiz olurdu. Yəni bu insanları mən çoxdan tanıyıram. Yaxud da ki, məsələn, bu yaxınlardakı Moldovada prezident Luçinski idi. Onunla 30 ildən çox tanışlığımız vardı və dostluq münasibətləri saxlayırdıq. Ona görə də bu insanlar mənim üçün yeni deyil və hər birinə böyük hörmətim var,

onlar da mənə hörmət bəsləyirlər. Hesab edirəm ki, bu bizim birgə işimiz üçün çox mühüm amildir.

Viktor Loşak (*"Moskovskiye novosti"* qəzetinin *Baş redaktoru*): Heydər Əliyev, qısa sualım var. Siz kütləvi informasiya vasitələri ilə münasibətlərinizi necə qurursunuz? Dövlətin birinci şəxsi ilə münasibət biz jurnalistlər üçün çox vaxt olduqca ağırlı məsələdir. Siz kütləvi informasiya vasitələrinin rəhbərləri ilə görüşürsünüzmü? Onları deyək ki, televiziya, dövlət mətbuatına rəhbər vəzifələrə təyin edərkən hansı meyarları əsas götürürsünüz?

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, mən kütləvi informasiya vasitələrinin bütün nümayəndələri və rəhbərləri ilə çox yaxşı münasibətlər qurmaq istəyirəm. Amma bu təkcə məndən asılı deyil, hər iki tərəfdən asılıdır. Televiziya gəldikdə isə, bizdə dövlət televiziyası ilə yanaşı, özəl kanallar da var. Özəl televiziya, əsasən, müxalifət xarakterlidir. Amma mənim onlarla yaxşı münasibətlərim var. Dövlət televiziyası isə, təbii ki, dövlətin televiziyasıdır. Bizdə dövlət təminatında olan cəmi dörd qəzet var – "Azərbaycan", "Xalq qəzeti", "Respublika" və rus dilində çıxan "Bakinski raboçi". Qalan bütün qəzetlər özəldir. Mənim yaratdığım Yeni Azərbaycan Partiyasına mənsub olan bir neçə qəzet var. Mən bu partiyayı hələ Naxçıvanda olarkən yaratmışam. Yeri gəlmişkən deyim ki, bu, Azərbaycanda ən böyük partiyadır. Təbii ki, onlarla qarşılıqlı münasibətlərimdə heç bir problem yoxdur.

Müxalifət partiyalarına mənsub olan və ya ümumiyyətlə, müxalifətə aid olmayan bütün digər qəzetlərə, özəl qəzetlərə gəldikdə isə, mən onlarla hansısa bir hadisə ilə əlaqədar, məsələn, mətbuat konfransında görüşürəm. Əlbəttə, bu qəzetlərin rəhbərləri ilə deyil, nümayəndələri ilə, onların rəhbərləri belə tədbirlərdə çox az-az olurlar.

Haraya isə gedirəm, hava limanında mütləq bütün suallara cavab verirəm. Qayıdıram, nə vaxt olur-olsun, gecə saat bir,

iki – jurnalistlər gözləyirlər, bütün suallara cavab verirəm. Başqa şəraitdə də görüşürük. Əlbəttə, içərisində çox bədxahları da var, onlarla əlaqə saxlamaq, sadəcə, mümkün deyildir. Ümumiyyətlə isə, mənim mətbuata münasibətim həmişə xeyirxah olub və indi də belədir.

Mən heç vaxt elə etməmişəm ki, hansısa qəzet bizə xoş gəlmək üçün nəse yazsın, mən bu qəzetlə hansısa münasibətlər qurum. Yox. Bəzi insanlar bu qəzetləri oxuyurlar. Nə üçün? Çünki görsün ki, özü haqqında bir şey yazıblar ya yox. Əgər özü haqqında bir şey yazılmayıbsa, o arxayındır, qalan hər şeyə tamamilə laqeyddir. Amma prezident haqqında hər gün yazılmasını o, normal hal hesab edir.

Birdən görürsən ki, hansısa nazir, yaxud aparatın işçisi az qala doluxsunaraq mənə zəng edir ki, bilirsiniz, mənim barəmdə yazıblar... Soruşuram, neçə dəfə yazıblar? İki-üç məqalə yazıblar. Deyirəm ki, mən nə edə bilərəm? O deyir ki, mənə zərbə vururlar. Soruşuram ki, sən mənim haqqımda neçə dəfə yazıldığını oxumusan, bu səni niyə narahat etmir? Axı mən prezidentəm, sənə böyük etimad göstərərək bu və ya digər vəzifəyə təyin etmişəm. Nə üçün mənim haqqımda yazılanda münasibətini bildirmirsən, özün barəsində yazılanda reaksiya verirsən? Ona görə də mən nə buna, nə də digərinə reaksiya vermirəm. Yəqin ki, bu xəstəlik hər yerdə var.

Məhəmməd Əliyev (*Ümumrusiya Azərbaycanlılar Konqresi sədrinin müavini*): Mən jurnalist deyiləm, Rusiyadakı Azərbaycan diasporunun çoxsaylı nümayəndələrindən biriyəm.

Heydər Əliyev: Siz azərbaycanlısınız?

Məhəmməd Əliyev: Bəli, azərbaycanlıyam.

Mən mənzillərin abadlaşdırılması və tikilməsi ilə məşğul oluram. Buna görə də abadlaşdırma barədə Sizin dediyiniz sözlər mənim üçün daha xoşdur və mənə yaxındır. Ümumiyyətlə, Siz atamın və mənim taleyimə çox böyük təsir göstər-

misiniz. Sizə bir sualım var. Moskvada və ümumiyyətlə, Rusiyada, habelə bütün dünyada Azərbaycan diasporu qarşısında hansı vəzifələr durur?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, bizim ən zəif yerimiz budur ki, Azərbaycan diasporu passivdir. Onu erməni diasporu ilə heç vəchlə müqayisə etmək olmaz, Azərbaycan diasporu passivdir. Məsələn, müxtəlif rəqəmlər göstərirlər, rəqəmlər nisbidir. Bəziləri deyir ki, Rusiyada bir milyon azərbaycanlı yaşayır, başqaları deyir milyon yarım, bir qismi də deyir ki, Rusiyada azərbaycanlıların sayı iki milyon nəfərdir. Onlar haradadır? Onlar nə üçün Azərbaycanın müqəddəratı ilə əlaqədar öz səslərini ucaltmırlar? Hərə öz işi ilə məşğuldur. Onların bir qismi elm sahəsində, bir qismi səhiyyə sahəsində çalışır, başqa bir qismi bizneslə məşğuldur və s. Mən belə hesab edirəm ki, insan harada yaşayırsa yaşasın, öz vətəninə unutmamalıdır, vətəninə taleyinə və orada baş verən proseslərə biganə qalmamalıdır.

Eyni zamanda hesab edirəm ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar Rusiyanın layiqli vətəndaşları olmalıdırlar, öz hərəkətləri ilə xalqını gözdən salmamalıdırlar. Bir tərəfdən, onların vəzifəsi bundan ibarətdir, digər tərəfdən isə, onlar öz vətəninə, öz torpağının, öz xalqının vətənpərvərləri olmalı, öz dilini, adətlərini unutmamalıdırlar. Bu dediklərim fərdi xarakter daşıyır. Onlar Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar olaraq ağır vəziyyətə düşmüş Azərbaycanın mənafeyi naminə birləşməli, erməni diasporunun əməllərinə özlərinin haqlı dəlilləri ilə cavab verməlidirlər.

Məsələn, mən bəzi qəzetlərdə erməni familiyalarına rast gəlirəm, bəzi ermənilər isə təxəllüslə yazırlar. Onlar Azərbaycan haqqında hər gün nə isə yazırlar. Mən Ermənistan barədə yazılan və ya Azərbaycandakı real vəziyyəti işıqlandıran məqalələrə rast gəlməmişəm. Bəlkə də bu, təkcə diasporun xüsusiyyəti deyildir. Bilirsinizmi, bizim diasporda birlik, yek-

dillik yoxdur. Mən sizə dedim ki, Moskvada bütün vəzifələrdən istefaya getdim. Azərbaycanın tarixində yeganə hal idi ki, azərbaycanlı, müsəlman Sovetlər İttifaqı kimi fəvqəldövlətin aparıcı rəhbərlərindən biri olmuşdu. Mən hətta Moskvada yaşayan adamlar üçün, Azərbaycanda işlədiyim dövrdə onların oxuması, ali təhsil alması üçün, onların elmlə və başqa fəaliyyətlə məşğul olması üçün nə qədər işlər görmüşdüm. Mən istefaya gedəndə elə bir azərbaycanlıya rast gəlmədim ki, mənə maraq göstərsin, maraqlansın ki, bu adam sağdır, ya yox. Axı o zaman mən qeyri-adi bir insan idim.

Heç olmazsa, milli iftixar hissi adamlarda belə bir fikir doğurmalı idi ki, bəlkə də Əliyev nədəsə günahkardır, ola bilər. Amma, axı o, Azərbaycan xalqını bütün Sovetlər İttifaqında, Kremlə təmsil edirdi. Məgər bu hər bir azərbaycanlı üçün fəxr deyildimi? Mən bu barədə öz həyatımın timsalında danışiram.

Məsələn, bu gün Moskvada azərbaycanlıların bir qrupu, başqa bir qrupu bir-biri ilə ya rəqabət aparır, ya da nə isə başqa bir iş görürlər. Ötən il mən Moskvada olanda bizim səfirimiz səy göstərdi ki, biz Moskvada yaşayan azərbaycanlıların Konqresini yaradaq. Mənim vaxtım az idi. Səfir imkanı daxilində azərbaycanlıları bir yerə topladı. Mən onlarla görüşdüm, onların qarşısında çıxış etdim. Onkoloji mərkəzdə işləyən Məmməd Əliyev Konqresin sədri seçildi. Fikrimcə, bu, yaxşı işlərin başlanğıcıdır.

Məsələn, Ulyanovskda Azərbaycan diasporu var. Orada 35 min azərbaycanlı yaşayır. Onların nümayəndələri tez-tez Bakıya gəlirlər. Onlar orada "Nizami" cəmiyyəti yaratmışlar. Ulyanovskda böyük maarifçilik işi aparılır. Mən istərdim ki, hamı belə hərəkət etsin.

Mən sizə deyə bilərəm ki, Ukraynadakı Azərbaycan diasporu çox mütəşəkkildir. Orada 500 min azərbaycanlı yaşayır. Onlar azərbaycanlıların konqresində fəaliyyətlərindən əlavə,

Ukrayna Xalqları Konqresinin işində də iştirak edir, prezident Kuçma ilə görüşürlər. Əlbəttə, azərbaycanlılar Kuçmanı dəstəkləyirlər, çünki mən də onu dəstəkləyirəm. Bu mənada onlar mənimlə yekdildirlər. Təəssüflər olsun ki, bu sözləri Moskvadakı Azərbaycan diasporu haqqında demək olmaz. Mən bilirəm ki, Saratovda, eləcə də Novosibirskdə yaxşı, sıx birləşmiş diaspor var. Mən sizlərə nələri arzu edərdim? Rusiyanın layiqli vətəndaşları olun, öz xalqınızın, öz vətəninizin layiqli vətənpərvərləri olun!

A n d r e y V a s i l y e v ("*Kommersant*" qəzetinin Baş redaktoru): Mənim belə bir sualım var...

H e y d ə r Ə l i y e v: Yeri gəlmişkən, sizin qəzetiniz çox vaxt Azərbaycan haqqında xoşagəlməz məqalələr yazır.

A n d r e y V a s i l y e v: Mən Baş redaktoram və yaza bilmirəm. Siz dünən danışdığınız mövzuya bu gün də qayıdıb dediniz ki, böyük siyasətdən getməyə məcbur olmuşdunuz. Siz bu barədə danışanda mən hiss etdim ki, mətbuatdan bir qədər incimisiniz, siyasətdəki həmkarlarınız Sizi məyus etmişlər. O zaman bu, doğrudan da, ağır məqam idi. Mən Sizdən xahiş edərdim ki, böyük siyasətə qayıtmağı qət etdiyiniz 90-cı ilə müraciət edəsiniz. Zənnimcə, bu, əvvəlki iki ildən sonra çox ağır qərar idi. Bilmək maraqlı olardı ki, Siz bu addımı atmağı nə vaxt qərara aldınız, Sizi buna nələr sövq etdi? Yəqin kimsə Sizi dilə tutmuşdu, yəqin ki, bunun açıq əleyhdarları da var idi. Həmin dövrə qayıtsaydınız, Sizə çox minnətdar olardım.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, 1990-cı ildə məni bu addımı atmağa xalqıma olan məhəbbətim sövq etdi. Ümumiyyətlə, bir azərbaycanlı kimi, mən xalqımı sevirəm, öz xalqımın vətənpərvəriyəm. Mən çətin şəraitdə boya-başa çatmışam. Uşaqlıq illərində də, gənclik illərində də. Nəyə nail olmuşamsa, öz zəhmətimlə nail olmuşam, mənə heç kəs kömək etməmişdir. Mən öz xalqımı sevirəm. 14 il ərzində Azərbay-

cana rəhbərlik etdiyim dövrdə mən öz respublikam üçün çox iş görmüşəm. Buna görə də o mənim üçün əzizdir. Elə bu evi götürün, o mənim deyildir. Siz gördünüz ki, mən elə indiyədək köhnə evdə yaşayıram. Hərçənd buraya köçə bilər və deyərdim bura mənim iqamətgahımdır. Mən hamısını xalqım üçün etmişəm ki, buraya gələn qonaqlar bütün bunları – saysız-hesabsız yaşayış evlərini, fabrikləri, zavodları və s. görsünlər.

Şəxsi incikliyim olmuşsa da, bunlara dözmüşəm. Amma xalqıma qarşı edilən vəhşilik şəxsi xarakter daşımırdı. Bu mənim şəxsi incikliyim və şəxsi iddialarımla bağlı deyildi. Xeyr. Mən bu addımı atdım. Mənim məqsədim nə idi? Yenidən böyük siyasətə qayıtmaq mı? Xeyr. Mən sizə açıq deyirəm ki, yox. Sadəcə olaraq, mən Bakıda yaşayan bəzi azərbaycanlılar, yeri gəlmişkən, kifayət qədər görkəmli adamlar kimi susa bilməzdim. Mən sonradan onlara öz sözümü dedim. Mən bütün bunlara biganə qala bilməzdim. Mən susa bilməzdim, elə buna görə də heç bir məqsəd güdmədən mən bu addımı atdım.

Amma sonra nə oldu? Məni daha da çox təqib etməyə başladılar. Bir tərəfdən, məni Kommunist Partiyasından xaric etməyə hazırlaşırıdılar, partiyadan isə mən özüm çıxdım. Digər tərəfdən, hətta məni həbs etmək üçün material toplayırdılar. Nə üçün? Qorbaçovun köməkçisi Çernyayevin gündəliyini oxuyun. O yazır: Günlərin bir günü biz səhər Şahnazarovla birlikdə Qorbaçovun yanına gəldik. Qorbaçov Şahnazarovu qucaqlayıb öpdü və 64 yaşının tamam olması münasibətilə təbrik etdi. Sonra Cənubi Qafqaz, münafişə və s. haqqında danışdıq. Qəflətən Əliyevdən söz düşdü. Qorbaçov dedi: Qurdalayırıq, qurdalayırıq və yəqin ki, Rəşidov barəsindəki işdən daha tutarlı bir şey tapacağıq.

Çernyayev həmin sözləri bu yaxınlarda yazmışdır, mən bunu bilmirdim. Lakin bir şeyi bilirdim ki, onlar məni, sadəcə olaraq, məhv etmək istəyirdilər. Nə üçün, mən bunu başa

düşə bilmirəm. Ancaq ötən illər göstərdi ki, mən heç bir cinayət törətməmişəm. Doğrudur, bizim kinematoqrafçılar film çəkmiş və orada işdən xəbərdar olan Aleksandr Nikolayeviç Yakovlevə müraciət etmişlər. Həmin filmdə ondan soruşurlar: Qorbaçov nə üçün Əliyev barədə belə hərəkət etmişdir? O cavab vermişdir ki, o, paxıllıq edirdi. Mən demək istəmirəm ki, həmin illərdə mənim familiyama xarici mətbuatda tez-tez rast gəlmək olurdu. Mən bu barədə danışmaq istəmirəm. Ona görə ki, siz arxivlə tanış ola bilərsiniz. Bütün bunlar arxiv materiallarında öz əksini tapmışdır. Onları oxuya bilərsiniz. Amma insana qarşı da belə etmək olarmı?

Mən yanvardan sonra hiss etdim ki, artıq mənim axırıma çıxmaq istəyirlər. Mən DTK-da işləmişdim, hər halda orada tanışlarım var idi, xeyirxah insanlar idilər. Mən Bakıya qayıdıb burada yaşamağı qət etdim. Amma Bakıda mənzilim yox idi. 1990-cı ilin yanvarında, yeri gəlmişkən, tökülən qanlar üzərində MK-nın Birinci katibi olmuş Mütəllibova müraciət etdim ki, Bakıda mənə mənzil versin. Mən nə qədər evlər tikmişdim. Bakıdan gedəndə isə öz mənzilimi təhvil vermişdim. Bağım yox idi, heç nəyim yox idi. Ona hətta öz mənzilimi təklif etdim. Yeri gəlmişkən, çox yaxşı mənzil idi. O zaman Siyasi Büronun üzvünə yaxşı mənzil verirdilər. O vaxt burada belə mənzil yox idi. Onlar xahişimi rədd etdilər, mənzil vermədilər. Nə üçün? Məlum oldu ki, məni Azərbaycana buraxmaq istəmirlər. Məni Azərbaycana buraxmaq istəmir, Moskvada da təqib edirdilər.

Mən nə edə bilərdim? Bakıya uçan təyyarəyə iki dəfə bilet aldım. Hər iki halda duyuq düşüb, mənə zəng vurmağa başladılar. Puqo da, Liqaçov da zəng vurdu. Partiya Nəzarəti Komitəsindən Puqonun müavinləri zəng vurdular, Razumovski də zəng vurdu. Deyirdilər ki, Heydər Əliyeviç, Sizə Azərbaycana getmək lazım deyil. Mən soruşurdum: Nə üçün? Cavab verirdilər ki, orada vəziyyət onsuz da son dərəcə

mürəkkəbdir, Sizin oraya getməyiniz vəziyyəti pozacaqdır. Nə üçün pozacaqdır, axı mən həmin ölkənin vətəndaşıyam, oraya köçmək və orada yaşamaq istəyirəm.

Nəhayət, 1990-cı ilin ortalarında oradan gedə bildim. Nələr baş verdi? Mən biletdim və telefonla qardaşıma dedim ki, filan gün gəlirəm. Amma telefonlar nəzarətdə idi. Mənim tabeliyimdə işləmiş bir çoxlarından fərqli olaraq, bir nəfər ləyaqətli adam sinəsini irəli verdi. Mən onun üçün heç vaxt heç nə etməmişdim. O, ömrü boyu nəşriyyatda işləmiş, kitablar, jurnallar nəşr etmişdi. O, Əjdər Xanbabayev idi. Yeri gəlmişkən, ondan bir il əvvəl Moskvaya gəlib mənə axtarır tapanda mən təəccüblənmişdim. Yanıma gəldi. Mən onu tanımadım. Sonra o, izah etdi və mən onu xatırladım. Hiss etdim ki, o mənə rəğbət bəsləyir. Belə ağır vaxtda diqqət göstərmək üçün mənimlə görüşməyə gəlmişdir.

O, Əliyevin təyyarə ilə Bakıya gələcəyini biləndə ziyalılara, yazıçılara və başqalarına zəng vurur ki, gəlin birisi gün Əliyevi qarşılamağa gedək. Bədxahlar onu qətlə yetirdilər. Yeri gəlmişkən, onun qətlini Mütəllibov və DTK-nın sədri, mənim irəli çəkdiyim Vaqif Hüseynov – indi o, Moskvada yaşayır – təşkil etmişdilər. Əjdər Xanbabayev işdən sonra özünün "Jiquli" maşınında evə qayıdanda onu öldürdülər. Günahsız bir insanı qətlə yetirdilər.

Yeri gəlmişkən, mən çox şadam ki, bu yaxınlarda "Naşirin ölümü" kitabı nəşr edilmişdir. Kitabın müəllifləri Elmira Axundova və Baş prokurorun keçmiş birinci müavini, indi o işləmir. Sizə məsləhət görürəm ki, o kitabı oxuyasınız. Onu da deyim, o vaxt bu işi ört-basdır etdilər. Bu, 1990-cı ildə olmuşdur. 1995-ci ildə İsa Nəcəfov bu işi araşdırmağa başladı və qatilləri, qətlə təşkilatçıları tapdı, həmin qətlə necə təşkil olunduğunu açdı.

O zaman mən Moskvadan getməyimi təxirə saldım. Görkəmli ziyalılarımızdan biri qardaşıma yanına gəlib ona

demişdi: Bilirsinizmi, Əliyevə çatdırın ki, Bakıya gəlməsin. Yəqin ki, burada onu öldürəcəklər. Amma mən gəldim. Hava limanında mənə qarşı fitnəkarlıq törətmək istədilər, amma baş tutmadı. Qardaşımın evində qaldım. Üçüncü gün hədə-qorxular başlandı. Əliyev Bakımı tərk etməlidir, yoxsa, onun həyatı təhlükədədir. Mən nə etməli idim? Moskvaya qayıda bilməzdim, başqa bir ölkəyə də getməyə imkanım yox idi. Çox fikirləşdim, axırda bu qərara gəldim ki, öz vətənimə, Naxçıvana gedim. Naxçıvanın Azərbaycanla əlaqəsi kəsilmişdi və blokada şəraitində yaşayırdı.

Mən təyyarə ilə Naxçıvana getdim. Orada adi bir insan kimi bacımın evində yaşadım. Sonra isə məni Naxçıvan Muxtar Respublikasının və Azərbaycanın Ali Sovetinin deputatı seçdilər. 1991-ci ildə deputat kimi Bakıya gəldim, baxmayaraq ki, yenə də hədələr var idi. Təkcə buradan yox, hətta Moskvadan da çox yüksək vəzifəli şəxslər Naxçıvana zəng vurub mənə deyirdilər ki, Bakıya getməyin. Başqa təfərrüatlar da var. Hələ onu demirəm ki, məni Naxçıvanda qalmağa razı salmaq üçün çox mötəbər adamları Naxçıvana göndərirdilər.

Mən Bakıya gəldim, sessiyanın işində iştirak etdim və hansı işləri görmək lazım olduğunu dedim, Moskvada qiyam baş verəndə qayıtmışdım, Naxçıvanda dərhal Vilayət Partiya Komitəsini bağladılar, hamını qovdular. Qiyam zamanı mən artıq burada, Bakıda idim. Təyyarə ilə Naxçıvana gəldim. Muxtar Respublika Ali Sovetinin iclası gedirdi. Gündəlikdə sədr seçmək məsələsi dururdu. Orada Xalq Cəbhəsinin böyük fraksiyası var idi. Deputatların təqribən üçdə bir hissəsi Xalq Cəbhəsini təmsil edirdi. Onlar özlərinin namizədini irəli sürdülər. Başqaları isə ayrı bir namizəd irəli sürdülər. Razılığa gələ bilmirdilər. Sonra dedilər ki, gəlin Əliyevi seçək, mən sessiyanın işində qəsdən iştirak etmirdim. Çünki bilirdim ki, onlar mənə müraciət edəcəklər. Bacımın evində idim. Sessiya

iki-üç gün idi davam edirdi, ancaq heç bir şey edə bilmirdilər. Evə gəlib mənə sessiyaya dəvət etdilər. Üç-dörd dəfə razılıq vermədim. Razılığım olmadan mənə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Sovetinin sədri seçdilər. Orada işlədim. Çox ağır şəraitdə yaşayırdım və Bakıya qayıtmaq barədə heç fikirləşmirdim.

1993-cü ildə, burada siyasi və iqtisadi böhran, vətəndaş müharibəsi başlayanda Azərbaycanın hər yerindən adamlar, ziyalılar dəstə-dəstə Naxçıvana gəlirdilər. Oraya getmək çətin idi, təyyarə az idi. Hava xəttindən başqa heç nə yox idi, elə bu gün də yoxdur. Oraya gedib çıxmaq çox çətindir. Nəhayət, keçmiş prezident, mərhum Əbülfəz Elçibəy çox ağır vəziyyətdə qalıb özü mənə zəng vurmağa başladı, nümayəndəsini göndərdi, təyyarə göndərdi. Bakıya qayıtmağım barədə Naxçıvanda mənimlə dörd gün danışıqlar apardılar. Mən razılıq vermirdim.

Nəhayət, mən Bakıya gəldim. Mənə parlamentin sədri vəzifəsini təklif etdilər. Vəziyyət son dərəcə ağır idi. Vətəndaş müharibəsi gedirdi, qan tökülürdü. Gəncədə silahlı dəstə hakimiyyətə qarşı çıxmış və əslində, Azərbaycanın böyük bir hissəsini ələ keçirmişdi. Mənə edilən təklifi nəyin naminə qəbul edirəm? Mən o vaxtadək çox işlər görmüşdüm, heç kəs qiymətləndirmədi. Nəyin naminə razı olum? Amma ölkənin fəlakət həddinə çatdığını hiss edəndə fikirləşdim və qəbul etmək qərarına gəldim.

Əvvəlcə qanlı hadisələrin baş verdiyi, silahlı dəstələrin toplaşdığı Gəncəyə getdim. Mən onlarla danışıqlar apardım, inandırmağa çalışdım ki, öz niyyətlərindən əl çəksinlər. Bir şey çıxmadı. Yeri gəlmişkən, bu işə qarışdığım üçün orada da mənə az qala öldürmüşdülər. Çünki onlar elə hesab edirdilər ki, artıq hakimiyyətə gəlmişlər. Gəncədən qayıtdım və mənə edilən təklifə razılıq verdim. İyunun 15-də mənə parlamentin sədri seçdilər. İki gündən sonra prezident Əbülfəz Elçibəy Ba-

kını gizlicə tərk edib, təyyarə ilə Naxçıvana getdi. Yeri gəlmişkən, o da əslən naxçıvanlı, dağ kəndi Kələkidən idi. Dörd il orada yaşadı, qorxurdu ki, onu öldürəcəklər.

Mən isə burada tək-tənha qaldım – prezidentin də, parlament sədrinin də, Baş nazirin də vəzifələrini mən icra edirdim. Bax, mən siyasətə belə bir şəraitdə qayıtdım. Bəlkə də cavabım çox uzun oldu. Mən bu barədə qısaca da danışa bilərdim. Amma istəyirəm ki, siz həqiqəti biləsiniz. Azərbaycanda bunu hamı bilir. Azərbaycanda yaranmış son dərəcə ağır vəziyyət, eləcə də siyasət məni hakimiyyətə qayıtmağa vadar etdi.

A l e k s e y   Ş e y n i n (*"Petit" nəşr evinin prezidenti*): Hörmətli Heydər Əliyeviç, mən Latviyadanam. Latviya olduqca kiçik ölkədir. Buna görə də mən indi onun barəsində uzun-uzadı danışmayacağam. Mən, sadəcə, Sizə təşəkkür etmək istəyirəm ki, bu həftə Siz və Azərbaycanın digər rəhbərləri, Xarici İşlər naziri başda olmaqla, Latviya nümayəndə heyətini qəbul etməyə macal tapdınız. Bunun nəticəsində konkret müqavilələr imzalandı və Baltikyanı regionda Azərbaycan səfirliyinin açılması barədə qərar qəbul edildi. Biz ümid edirik ki, səfirlik Riqada açılacaqdır. Bunun üçün çox sağ olun.

Biz jurnalistlər camaatla, hər şeydən əvvəl, öz oxucularımızla ünsiyyətdə oluruq. Oxucularla ünsiyyətdə olan şəxslər kimi, belə hesab edirik ki, bir-birimizə bələd olmaq çox vacibdir. Düzünü desək, bizdə də vəziyyət o qədər sadə deyildir. Lakin Allaha şükürlər olsun ki, bizim siyasətçilərimiz də qonşularla mehriban münasibətlər yaratmağın nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu dərk etməyə başlayırlar. Siyasətçilərin tez-tez səfərə çıxmaları bunun nəticəsidir. Mən ümid edirəm ki, biz də uzaq və kiçik bir ölkə olan Latviyada da şəxsən Sizə, Azərbaycana dostluq münasibətləri bəslənməsi üçün səy göstərəcəyik. Qoy Azərbaycanda da Raymond Paulsu Latvi-

yada tanıdıqları kimi yaxından tanısınlar və xatırlasınlar, necə ki, Polad Bülbüloğlunu Latviyada tanıyır və xatırlayırlar. Rəmzi olaraq, mən Sizə kiçik bir hədiyyə – kəhraba gəmi bağışlamaq istəyirəm. Qoy həmin gəmi bizim dənizlərimizi birləşdirsin, bizim aramızda ünsiyyəti və dostluğu möhkəmləndirsin. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu yaxınlarda Xarici İşlər naziri başda olmaqla, Latviyanın böyük bir nümayəndə heyəti buraya gəlmişdi. Onu da deyim ki, bu, nazirin respublikamıza ikinci səfəri idi. Latviya ilə, bütün Baltikyanı ölkələrlə aramızda çox səmimi dostluq münasibətləri, mehriban münasibətlər yaranmışdır. Biz Avropa Şurasına daxil olarkən Azərbaycanı dəstəklədiyinə görə mən ona öz minnətdarlığımı bildirdim. Yeri gəlmişkən, iş elə gətirmişdi ki, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbulu ilə bağlı bütün prosesi orada İtaliyanın sədrlik etdiyi dövrə təsadüf etmişdi. Bu ilin yanvarında biz Avropa Şurasına qəbul olunanda isə Latviya sədrlik edirdi. Biz hamımız orada görüşdük. Mən ona təşəkkür etdim və bizə belə xeyirxah münasibətə görə bütün latışlara təşəkkürümü bildirirəm.

Biz bu fikirdəyik ki, Baltikyanı ölkələr düzgün yolla irəliləyirlər. Onlar hamıdan tez müstəqillik qazanmışlar. Doğrudur, bu o qədər də asan deyildi. Mən bütün bunları xatırlayıram. Baltikyanı ölkələrin rəhbərləri ilə görüşlər nəticəsində mən bu qənaətə gəlmişəm ki, əvvəla, üç Baltikyanı dövlət arasında çox yaxşı, mehriban münasibətlər yaranmışdır, elə bir ciddi ixtilaf yoxdur. İkincisi, siz Avropa Birliyinə daxil olmağa hazırlaşırsınız və s. Odur ki, sizə uğurlar arzulayıram. Raymond Paulsa gəldikdə isə, o, unudulmaz bəstəkardır. Mən onun necə yaşadığını, nə ilə məşğul olduğunu hər dəfə soruşuram. Elə indi də sizdən soruşuram: Onun kefi necədir, nə işlə məşğuldur?

Aleksey Şeynin: İşləyir, indiyədək də konsertlər verir, teatrda çalışır. Bu yaxınlarda İsrailə qastrola getmişdi. Bir sözlə, fəal həyat sürür.

Heydər Əliyev: Onun musiqisi və "Milyon, milyon qızıl gül" mahnısı həmişə qulaqlarımda səslənir. Əlbəttə, o, görkəmli bəstəkardır. Yəqin, hər kəs öz yolu ilə gedir.

Vitali İqnatenko (*İTAR-TASS-ın Baş direktoru*): Heydər Əliyeviç, Siz öz xatirələrinizi yazacaqsınızmı?

Heydər Əliyev: Xeyr. Mənim böyük bir nöqsanım var ki, xatirələrimi yazmıram. Bax, belə fürsət düşəndə ayrı-ayrı epizodlar haqqında danışırım. Yazmağa gəldikdə isə, yazmıram. Heç də ona görə yox ki, istəmirəm, ona görə ki, vaxtım yoxdur.

Məsələn, sovetlər vaxtı mən Azərbaycana rəhbərlik edəndə bəzi partiya xadimləri və ya respublika rəhbərləri kitablar yazırdılar. Hətta bədii, elmi kitablar yazırdılar. Mən təəccüblənirdim, onlar bu kitabları nə vaxt yazırlar? Əgər onlar işləyirlərsə, kitab yaza bilməzlər. Yox, əgər kitab yazırlarsa, onda işləyə bilməzlər. Mən yeganə bir yol – işləmək yolunu seçmişəm. Allah elə eləsin ki, xatirə yazmağa imkanım olsun. Çünki mənim xatirələrim olduqca çoxdur.

Vitali İqnatenko: Hörmətli Heydər Əliyeviç, şəxsi dəvətinizə görə öz həmkarlarım adından Sizə bir daha ürəkdən təşəkkür etmək istəyirəm. Biz bu dəvəti xüsusi qiymətləndiririk, respublikaya gəlməyimizdən, onun inkişafını, irəliləyişini görməyimizdən, görmək istədiklərimizin hamısını görməkdən çox şadıq. Əlbəttə, hər şeydən əvvəl bizi, şəxsən məni Sizinlə işləyən kollektiv heyran etdi. Bu Sizin komandanızdır. Onlar son dərəcə peşəkar adamlardır, həmişə bizimlə idilər, istənilən suallara – çətin suallara da, asan suallara da cavab verirdilər. İndi bu masa arxasında əyləşmiş adamlar ümumi bir komandadır. Həmin komanda çalışacaqdır ki, bizim münasibətlərimiz – Rusiya ilə Azərbaycanın

münasibətləri, Sizin dediyiniz kimi, bizim qəlbimizdə saf, rəvan və obyektiv münasibətlər kimi yaşasın, biz həmişə dərk edək ki, bizimlə yanaşı addımlayan insanlar öz yoldaşlarımızdır və biz bir-birimizdən çəkinməyək. Bir-birimizi həmişə dəstəkləyək. Zənnimcə, başlıca nəticə budur.

İkinci nəticə – bu, şəxsən Sizin taleyinizə aiddir. Əlbəttə, burada iştirak edənlərin çoxları üçün başlıca dərs bundan ibarətdir ki, siyasətçi bu dünyada özünü necə aparmalıdır: o, prinsipial, müdrik və cəsarətli bir insan olmalıdır. Zənnimcə, bir jurnalist kimi, bizim hamımızın çıxardığı ən başlıca nəticələrdən biri bundan ibarətdir. Qəbul üçün – həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi qəbul üçün çox sağ olun. Başlıcası odur ki, qəbul olduqca mehribanlıq və səmimilik şəraitində keçdi. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun. Mən sizin hamınıza fəaliyyətinizdə uğurlar, cansağlığı, firavanlıq arzulayıram, bütün arzularınızın çin olmasını diləyirəm. Bir çoxunuz gənc və orta nəslin nümayəndələrisiniz. Əlbəttə, hər biriniz həyatda hələ böyük yol keçməli olacaqsınız. Mən istəyirəm ki, siz bu yolu uğurla keçəsiniz, demək olar, hər birinizin qarşısına çıxan çətinlikləri aradan qaldırmağı bacarasınız. Belə böyük bir heyətdə bizə qonaq gəldiyiniz, bir dəqiqə belə vaxt itirmədən xalqımızın, respublikamızın həyatı ilə tanış olduğunuz üçün sizə təşəkkür edirəm. Şübhəsiz, sizin şəxsi təəssüratınız bizim üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Sizi bir daha dəvət edirəm. Siz daha geniş heyətdə gələ bilərsiniz. Lakin gələn dəfə gedəcəyiniz məntəqələrdən biri də qaçqınların çadır düşərgəsi olacaqdır. Sağ olun. Sizə yaxşı yol.

Sonra Azərbaycan prezidenti H e y d ə r Ə l i y e v Ukraynanın "Era" Teleşirkəti müxbirinin sualına cavab verərək dedi:

Ukrayna Avropanın böyük ölkələrindən biridir. Mən hesab edirəm ki, Ukrayna düzgün yolla – müstəqillik yolu ilə, bütün sahələrdə demokratik islahatlar həyata keçirmək yolu

ilə gedir. Mən əminəm ki, Ukrayna məhz bu yolla gedərək uğurlar qazanacaqdır. Dünya Birliyində Ukraynanın öz yeri var. Prezident Kuçma ləyaqətli insandır. Mən onunla dostluq əlaqələri saxlayıram. İki il əvvəl sizdə məhsul yığımı zamanı neft məhsullarına çox böyük ehtiyacınız var idi. O mənə müraciət etdi. Mən təcili surətdə oraya lazım olan qədər yanacaq göndərdim. Onlar bunun üçün mənə həmişə minnətdarlıq edirlər. Sizin xalqınız yaxşı xalqdır, ölkəniz gözəldir, adamlarınız qəşəngdir. Zənnimcə, çətinliklərə baxmayaraq, siz öz ölkənizi müstəqil və tərəqqi edən ölkəyə çevirəcəksiniz.

**MİSİR ƏRƏB RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MƏHƏMMƏD HÜSNÜ MÜBARƏKƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Misir Ərəb Respublikasının milli bayramı – İnqilab günü münasibətilə Sizi və dost Misir xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ölkələrimiz arasındakı dostluq və qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlıq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm. Əminəm ki, ikitərəfli əlaqələrimiz xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edərək bundan sonra da daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 18 iyul 2001-ci il

**LİBERİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ÇARLZ TEYLORA**

Hörmətli cənab Prezident!

Liberiya Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik gününü münasibətilə Sizi və dost Liberiya xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətləri xalqlarımızın rifahı naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 18 iyul 2001-ci il

**MALDİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MƏMUN ƏBDÜL QƏYYUMA**

Hörmətli cənab Prezident!

Maldiv Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik gününü münasibətilə Sizi və dost Maldiv xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Maldiv arasındakı təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətlərinin inkişafı xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 18 iyul 2001-ci il

**TÜRKİYƏNİN KƏND TƏSƏRRÜFATI NAZİRİ
PROFESSOR, DOKTOR HÜSNÜ YUSİF
GÖKALPIN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

19 iyul 2001-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli nazir!
Hörmətli qonaqlar!

Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Hər belə səfər Türkiyə ilə Azərbaycan arasında bütün sahələrdə əlaqələrin inkişaf etməsi üçün çox fayda verir. Mən sizin bu səfərinizi yüksək qiymətləndirirəm. Bilirəm ki, burada bir çox işlər görmüsünüz, müştərək komissiyanın iclasını keçirmisiniz. Mən sizin proqramınıza baxdım.

İrşad Əliyev (*Azərbaycanın Kənd Təsərrüfatı naziri*): Cənab Prezident, Türkiyənin nümayəndə heyətindən və bizim yerli adamlardan ibarət qruplar rayonlara gedəcəklər. Biz Bakıda işçi komissiyasının iclasını keçirdik və protokol imzaladıq.

Heydər Əliyev: Hansı rayonlara gedəcəklər?

İrşad Əliyev: Cənab Prezident, sabah burada müəyyən işlər görüləcək, qonaqlarımız kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrində istifadə olunan texnika ilə, respublikamızın elmi araşdırma mərkəzləri ilə tanış olacaqlar.

Heydər Əliyev: Rayonlara gedəcəksiniz, yoxsa yox?

İrşad Əliyev: Bəli, qonaqlarımız Xaçmaz, Quba, Qusar rayonlarını ziyarət edəcəklər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Türkiyənin hörmətli dövlət naziri yaxınlarda Bakıya səfəri zamanı Xaçmaza getmişdi. Orada çox gözəl birgə kənd təsərrüfatı müəssisəsi vardır.

Türkiyə ilə Azərbaycan arasında kənd təsərrüfatı sahəsindəki əməkdaşlığın böyük əhəmiyyəti vardır. Çünki biz bir çox baxımdan eyni iqlim şəraitindəyik və eyni bitkilər becəririk. Sizdə də, bizdə də heyvandarlıqla məşğul olurlar. Biz vaxtilə böyük miqdarda pambıq əkirdik, istehsal edirdik, indi çox azalıbdır. Çoxlu üzüm istehsal edirdik. Çünki keçmişdə Sovetlər İttifaqına şərab istehsal etmək üçün çoxlu üzüm lazım idi. İndi bu da azalıbdır.

Biz əvvəllər az taxıl əkirdik. Çünki SSRİ dövründə, Sovetlər İttifaqı dövründə ixtisaslaşdırma var idi və harada nə əkiləcəyi qabaqcadan planlaşdırılırdı.

Yəqin siz bilirsiniz, indi biz artıq hər şeyi özəlləşdirmişik, kəndlilər, fermerlər onlar üçün nə əlverişlidir, onu da əkirlər. Bu həm onlar üçün, həm də bizim üçün faydalıdır. Onlar əkdikləri şeydən gərək qazanc, fayda götürsünlər. Amma onların əkdikləri, becərdikləri eyni zamanda bizə lazımdır. Mən hesab edirəm ki, bizdə kənd təsərrüfatı sahəsi bəlkə də hələ istədiyimiz səviyyəyə gəlib çatmayıbdır. Ancaq bu yol – torpaq islahatı, özəlləşdirmə, torpağın, heyvanların, hər şeyin kəndlilərə verilməsi bizi çox irəli aparır. Sizin bu sahədə təcrübəniz çoxdur. Çünki sizdə heç vaxt torpaq dövlətə mənsub olmayıbdır, ümumiləşdirilməyibdir, kolxoz, sovxoz olmayıbdır. amma bir vaxt sizdə dövlət təsərrüfatları da var idi. Bilmirəm, indi var, yoxdur.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Cənab Prezident, var.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çünki mən Naxçıvanda yaşayarkən oradan avtomobil ilə Ankaraya gedəndə görmüşəm. Gərək ki, aralıqda bir dövlət təsərrüfatı var, mən orada olmuşam, hələ bir gecə də onların otelində qonaq qalmışam. Amma bizdə dövlət təsərrüfatı daha yoxdur. Biz hamısını dağıtdıq.

Mən təşəkkür edirəm ki, siz vaxt tapıb respublikamıza gəlmisiniz. Hər halda sizin təcrübəniz və buradakı müşahidələriniz bizim üçün çox əhəmiyyətlidir.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Hörmətli Cümhur başqanı, çox sağ olun. Bizi qəbul etdiyiniz üçün Sizə təşəkkür edirəm. Bizim nümayəndə heyətimizin tərkibində Türkiyənin Kənd Təsərrüfatı və Xarici İşlər nazirliklərinin nümayəndələri, millət vəkilləri, özəl sektorun 20-yə qədər təmsilçisi vardır. Biz Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı nazirinin dəvəti ilə Bakıya səfər etmişik və buraya gəldiyimiz andan etibarən özümüzü ölkəmizdəki kimi hiss edirik. Azərbaycan ilə Türkiyə iki qardaş ölkədir. Sizin Türkiyə Böyük Millət Məclisindəki gözəl nitqinizdə dediyiniz hər bir söz mənim yaxşı yadımdadır. Biz Türkiyə parlamentində Sizin dəyərli nitqinizi böyük maraqla dinlədik.

Biz uzun illər Sizin rəhbərliyiniz sayəsində Azərbaycanın kənd təsərrüfatında qazanılmış inkişafı gördük və 1969-cu ildən sonra görülmüş işləri yada saldıq, Bakıdakı şampan zavoduna getdik, bu zavodla yaxından tanış olduq. Mən bir mütəxəssis kimi, dünyanın əksər ölkələrini gəzmışəm və gəzirəm, amma belə bir gözəl zavodu heç bir yerdə görməmişəm, lakin burada gördüm. Həmin zavod sizin ölkənin aqrar sənayesi üçün bir nümunədir. Siz 1978-ci ildə bu zavodun tikilməsinə qərar vermisiniz və belə bir gözəl müəssisə iki il ərzində tikilib tamamlanmışdır.

Biz eyni zamanda Azərbaycanda bitkiçilik, heyvandarlıq, toxumçuluq, kənd təsərrüfatının mexanikləşdirilməsi sahələrində olan yenilikləri gördük. Sizin ölkədə bitki, heyvan xəstəlikləri ilə çox həssaslıqla mübarizə aparırlar. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər çox önəmlidir. Respublikanızda bir sıra məhsulların xarici ölkələrə ixrac edilməsi də çox əhəmiyyətlidir. Biz də Türkiyədə

kənd təsərrüfatı ilə bağlı görülən bütün işlərə çox önəm veririk.

Cənab Prezident, Sizin ölkədə iş görən türkiyəli iş adamları ilə və azərbaycanlı qardaşlarımızla bizim çox faydalı görüşlərimiz oldu. Biz çox əhəmiyyətli bir protokol imzaladıq. Həmin mərasimdə həm azərbaycanlı, həm də Türkiyədən gələn iş adamları iştirak edirdilər. Hörmətli nazirinizlə biz orada çıxış etdik, onların ehtiyaclarını ödəyəcəyimizə və onlara geniş imkanlar yaradacağımıza söz verdik. Mərasimdə iş adamları da çıxış etdilər və onlara göstərilən qayğıdan razılıqla söhbət açdılar.

Türkiyədən gəlib burada 7-8 ildən bəri ticarətlə məşğul olanlar var. Onlar da həmin mərasimdə çıxış etdilər və bir sıra məsələlərə toxundular. Hörmətli nazirinizə təşəkkür edirik ki, iş adamlarına çox gözəl cavablar verdi.

İmzaladığımız protokolda kənd təsərrüfatı sahəsində biliklərin artırılması, torpaqdan daha səmərəli istifadə edilməsi, uyğun toxum yetişdirilməsi məsələləri öz əksini tapıbdir. Biz qərara almışıq ki, iki qardaş ölkənin alimləri və mütəxəssisləri birlikdə araşdırmalar aparsınlar. Biz bu işə xüsusi önəm veririk.

Bu gün Avropada bir sıra heyvan xəstəlikləri mövcuddur. Çox şükür ki, Türkiyədə heyvan xəstəlikləri yoxdur. Biz xəstəliklərin qarşısını vaxtında almaq üçün çox önəmli tədbirlər görürük. Türkiyənin bəzi bölgələrində mövcud olan dabaq xəstəliyini dərhal nəzarət altına almışıq.

Biz azərbaycanlı həmkarlarımızla bu sahədə də birgə işlər görməyi qərara almışıq. Türkiyədə çox gözəl bir institut var. Orada çox yaxşı tədqiqatlar aparılır.

Hörmətli nazirinizlə biz sabah bir sıra elmi-tədqiqat institutlarında olacağıq. Dövlət naziri Əbdülxalıq Çay TİKA-nın başqanı ilə bir həftə öncə buraya gəlmişdi. Türkiyədə

yetiştirilən bəzi toxumların Azərbaycanda tətbiq edilməsi üçün müəyyən işlər görülür.

Bu mənim Azərbaycana ikinci səfərimdir. Mən 1997-ci ildə də buraya gəlmişdim. O zaman Bakıda bir çox universitetləri ziyarət etdim, konfranslarda çıxış etdim, Azərbaycan universitetləri ilə Türkiyə universitetləri arasındakı tələbə mübadiləsinin inkişaf etdirilməsi, dərslərin səviyyəsinin yüksəldilməsi məsələlərindən danışdım. Öz gözlərimlə gördüm ki, o gündən indiyə qədər, ötən üç il altı ayda Azərbaycanda çox gözəl inkişaf var. Mən bundan çox böyük fərəh duydum.

Dünən mən millət vəkillərimizlə birlikdə heç kimə xəbər vermədən – burada mətbuat nümayəndələri var, onların xəbərləri olacaq – küçələri gəzdik. Hətta gedib bir yerdə oturub çay içdik. Çox məmnun oldum, iftixar hissi keçirdim. Mən sevgili azərbaycanlılara dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Son iki ildir biz Türkiyədə kənd təsərrüfatı sahəsində köklü dəyişikliklər aparırıq, islahatlar həyata keçiririk. Biz özəl sektoru kənd təsərrüfatına cəlb etmək istəyirik. Dövlətin əlində olan bəzi sahələri onlara verməyə çalışırıq. Türkiyədə 38 dövlət təsərrüfatı vardır. Onların təməli Atatürk dövründə qoyulmuşdur. O zaman Atatürk bunları toxumçuluğu, heyvandarlığı inkişaf etdirmək məqsədi ilə qurmuş, yaratmışdı. Amma indi onların fəaliyyəti tamamlandı.

Biz inkişafa çatdıqdan sonra mən dedim ki, torpağı özəlləşdirib dövlət təsərrüfatı ilə özəl sektorun birgə istifadəsinə verək. Fikrimcə, torpağın üzərində çoxlu binalar tikməkdənsə, kənd təsərrüfatını daha da dirçəltmək lazımdır. Bir sıra böyük şirkətlər bu sahədə iş başladılar. "Qoç" şirkəti Şərqi Anadoluda heyvandarlığın inkişafında çox böyük rol oynayacaq bir mərkəz yaradır. Eləcə də digər böyük şirkətlər bir sıra işlər görürlər. Biz elmi mərkəzləri də özəl sektora veririk.

Cənab Prezident, Sizin bəhs etdiyiniz və gedib gördüyünüz I İğdır dövlət təsərrüfatı bizim böyük təsərrüfatlarımızdan biridir.

Heydər Əliyev: Elədir.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Bilirsiniz ki, həmin təsərrüfat çox strateji yerdə – Türkiyənin Ermənistanla, İranla və Azərbaycan ilə sərhədində yerləşir. Biz orada çox mühüm bir layihə həyata keçiririk. İnşallah, onun yüksək səviyyədə açılışını edəcəyik.

Mən Naxçıvan barədə də bir neçə söz demək istəyirəm. Biz oraya nümayəndə heyətləri göndərdik, təhsilin, elmin vəziyyəti ilə tanış olduq, bir çox işlərə kömək etmək istəyirik. Bu sahədə heç bir sızıntı olmayacaqdır.

Çox dəyərli Prezidentim, mən hörmətli Cümhur başqanımızın, Baş nazirimizin və Milliyyətçi Hərəkət Partiyasının sədri, Baş nazirin müavini Dövlət Baxçalının sevgilərini, məhəbbətlərini, salam və ehtiramlarını Sizə çatdırıram. Sizin söylədiyiniz kimi, biz eyni millətin iki dövlətiyik. Sizin fikirləriniz biz nazirlər üçün hər zaman örnək olmuşdur və bu, davam edəcəkdir.

Keçən dəfə mən Azərbaycana gələndə Gəncəyə qədər getdim. Gəzdiyim yerlərdə çox gözəl şeyləri gördükcə, Sizin nələr etdiyinizi, sanki əzbərləmişəm, qoyduğunuz bünövrədən bu millət dünən də bəhrələnib və bu gün də bəhrələnir.

Bizim buradakı səfirimiz böyük səylə çalışır. Azərbaycanın Ankaradakı böyük elçisi də gözəl çalışır. Hörmətli nazirinizlə dostluğumuz, çox yaxın qardaşlığımız var. Çox təşəkkür edirəm, sağ olun. Bizi qəbul etdiyiniz üçün Sizə minnətdarıq.

Heydər Əliyev: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Məmnunam ki, siz üç il bundan öncə də burada olmusunuz. İndi yenidən gəlmisiniz, Azərbaycanı və buradakı inkişafı görürsünüz. Baxmayaraq ki, bizim bir çox çətinliklərimiz də var – xüsusən Ermənistanın bizim torpaqlarımızı işğal etməsi.

Məsələn, kənd təsərrüfatı sahəsində ən gözəl torpaqlarımız Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı rayonlarındadır. Orada həm pambıq, həm üzüm, həm taxıl – hər şey bitir. Yaxud Laçın və Kəlbəcər rayonları – onlar əsasən heyvandarlıq rayonlarıdır. Oralardan bir milyondan artıq insan ermənilər tərəfindən zorla, məcburi çıxarılıbdır. Siz kənd təsərrüfatı mütəxəssisi kimi, təsəvvür edə bilərsiniz, indi o torpaqlar neçə illərdir özbaşına qalıbdır. Torpağın eroziyası və sair məsələləri siz yaxşı bilirsiniz.

Ankarada olanda o zamankı hörmətli cümhur başqanı Süleyman Dəmirəlin Çankaya köşkündə eroziya ilə əlaqədar keçirilən konfransda iştirak etmək mənə də nəsib oldu.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Cənab Prezident, Siz o vaxt həmin toplantıda iştirak edirdiniz və mən də orada idim. Sizi orada böyük məmnuniyyətlə dinlədik. Mən o zaman nazir idim.

H e y d ə r Ə l i y e v: Doğrusu, mən heç bilmirdim ki, belə bir şey olacaqdır, çünki başqa yerlərdə idik. Amma sonra mənə dedi ki, bizim konfransımız var, gedək ora. Gəldim, dedim ki, mən burada nə edim... Biz də bu işlə məşğuluq. Hər halda, orada nitq söylədim.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Hörmətli Cümhur başqanım, mən çox yaxşı xatırlayıram. Sizin oradakı nitqinizi məmnuniyyətlə xatırlayıram.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Dediym kimi, bizim torpaqların bir qismi indi istifadəsizdir. Halbuki biz o torpaqlardan nə qədər məhsullar əldə edə bilərdik. İnsanlar o torpaqlardan məhrum olublar. Onlar o torpaqda işləyib özlərinə ev-eşik, həyat yaratmışdılar. İndi nə evləri var, nə heyvanı, nə də torpağı var. Gəlib başqa yerdə, çadırdə çox ağır vəziyyətdə yaşayırlar.

Amma bunlara baxmayaraq, bizim ölkəmiz müstəqillik yolu ilə gedərək inkişaf edir. Əgər Gürcüstanla, Ermənistanla

müqayisə etsək – bunu heç müqayisə etmək də mümkün deyil – onların iqtisadi vəziyyəti çox ağırdır. Bizdə təkə sənaye, neft-qaz sahəsində deyil, məsələn, görürsünüz, kənd təsərrüfatı sahəsində də işlərimiz yaxşı gedir. Amma sözümün əvvəlində dedim ki, hələ daha da çox iş görmək lazımdır. Ona görə də mən sizin komissiyanın işinə və Azərbaycana gəlməyinizə, fikir mübadiləsinə böyük əhəmiyyət verirəm.

Xüsusən, mənim üçün əhəmiyyətlidir ki, siz özəl sektordan adamlar gətirmisiniz. Çünki sizdə özəl sektorun böyük tarixi var. Yəni, tarixi var deyəndə, sizdə həmişə özəl sektor olubdur. Amma bizdə vaxtilə özəl sektor olub, sonra – 20-ci illərdə bu sektoru dağıdıblar, hamısını birləşdiriblər. İnsanların öz evindən, yaxud bağçasından başqa heç bir mülki olmayıbdır. Biz bir vaxt, 20–30-cu illərdə o prosesin ağırlıqlarını yaşamışıq, indi də ikinci bir prosesin ağırlığını yaşayırıq. Dövlət, kolxoz sektorunu dağıtdıq, indi insanları yenidən özəl sektora keçiririk. Buna görə də sizinlə birlikdə buraya özəl sektorda çalışan adamların gəlməsi çox yaxşıdır. Çünki bizim özəl sektor hələ gəncdir. Amma sizinkilərin təcrübəsi var və bu təcrübədən də istifadə etmək lazımdır.

Siz İğdir və Naxçıvan barəsində dediniz. Bilirsiniz ki, Ermənistanla münaqişəmizə görə Naxçıvan indi blokadada qalıbdır, yollar bağlıdır. Amma Naxçıvanda kənd təsərrüfatı üçün çox gözəl imkan var. Orada hər şey bitir. Məsələn, vaxtilə pambıq da əkilirdi, mən 60–70-ci illərdə burada rəhbər olanda oradan pambığı götürdüm. Çünki pambıq orada o qədər fayda vermirdi. Bizim başqa bölgələrdə pambıq ondan iki dəfə artıq fayda verirdi. Amma orada çox gözəl üzüm yetişir. Mən üzüm bağları saldım. İndi üzüm bağlarının 10 faizi qalıbdır. Nə üçün? Çünki o vaxt üzümü istehsal edirdilər, ilkin şərab məhsulu alırdılar, Bakıya göndərirdilər, biz də buradan Rusiyaya göndərirdik. Çoxlu pul qazanırdılar. Amma indi... Hətta mən 1990–93-cü illərdə Naxçıvanda

olduğum zaman gedib o bağlara baxanda gözümdən yaş tökülürdü. Hər bir üzüm bağının yetişdirilməsi üçün 5-6 il vaxt lazımdır. Siz bunu yaxşı bilirsiniz. Bunları etdik. Amma sonra bunların bir hissəsi Sovetlər Birliyi zamanı dağıldı. Digər hissəsi də... Axı üzümü istehsal etdin, sonra bunu nə edəcəksən? Bu qədər üzümü yemək mümkün deyil, başqa bir yerə də çıxarıb satmaq mümkün deyildir.

Mən orada olanda şərab zavodlarında çoxlu şərab yığılıb qalmışdı, onu spirtə çevirdik. Sonra Türkiyənin bir şirkəti ilə danışıq apardıq ki, bu spirti onlara sataq. Bir qismini satdıq, amma o biri qismini sata bilmədik. Elə indi də orada çoxlu spirt qalır. Yəni blokada şəraitində Naxçıvanın kənd təsərrüfatı sahəsində olan imkanlarından istifadə olunmur. Bəzi hallarda Naxçıvandan İran ərazisi ilə Bakıya avtomobillərlə gəlirlər. Amma onlar baxırlar, əgər spirt varsa, buraxmırlar. Digər şeyləri buraxırlar, amma spirti buraxmırlar.

Yaxud da Naxçıvanda çox gözəl meyvələr olur, bunları da aparıb satmağa yer yoxdur. Çünki təyyarə ilə Bakıya gətirmək... Birincisi, o qədər təyyarəmiz yoxdur, ikincisi də, bu baha başa gəlir. İranda özlərinin meyvələri çoxdur. Meyvəni almırlar, sərhəddən buraxmırlar. Amma, məsələn, Türkiyənin o hissəsində, mən o yerləri tanıyıram, gəzmişəm, İğdırda bir az meyvə var.

Vaxtilə, 1992-ci ildə mən Naxçıvanda işləyəndə biz orada körpü açdıq. Onun açılışı vaxtı sizin tərəfdən böyük nümayəndə heyəti gəlmişdi. Hörmətli Süleyman Dəmirəl, 50 nəfər millət vəkili, nazirlər və s. Onda Ərdal İnönü Baş nazirin müavini idi. Orada bir az yemək yedik. Biz ərik deyirik, siz qaysı deyirsiniz, çox ləzzətli idi. Ərdal bəy mənə dedi ki, Türkiyədə İğdır qaysısını çox sevirik, İğdır qaysısından da yeyin. Belə anladım ki, İğdırdan başqa heç yerdə qaysı yoxdur. Bəlkə də var, amma çox az.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Cənab Prezident, o bölgədə təkcə İğdırda var.

H e y d ə r Ə l i y e v: Məsələn, Ərzurumu, Qarsı, Vanı, Ağrını götürək. Mən o yerlərdə olmuşam, meyvə yoxdur, çox azdır. Ona görə də Naxçıvan meyvələrinin oraya aparılması, Qarsa gətirilməsi insanlar üçün gözəl olar. Bunu siz də bilirsiniz, biz də bilirik. Avropada bu meyvələri yetişdirməkdən ötrü çox kimyəvi maddələr verirlər. O meyvələrin görünüşü çox gözəl olur, amma ləzzəti yoxdur. Amma Naxçıvanda da, buralarda da meyvələr–qaysı, yaxud digərləri çox ləzzətlidir.

A s l a n A y d a r (*Qars millət vəkili*): Hörmətli Cümhur başqanı, bizim çoxlu miqdarda yaxşı, gözəl qaysımız var.

H e y d ə r Ə l i y e v: Demək, siz özünüzü təmin edirsiniz?

A s l a n A y d a r: Bəli.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizə qaysı lazım deyil?

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Cənab Prezident, digər bölgələr üçün lazımdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Biz keçən il bunu çox rica etdik, olmadı. Hörmətli səfir də bilir. Amma bu il mən mart ayında Ankarada olanda hörmətli Baş nazir Bülənd Ecevit ilə danışdım. Naxçıvanın Ali Məclisinin sədri ona bir məktub da verdi. İndi siz izn vermisiniz, oradan hər bir adamın Türkiyəyə 200 kiloqram meyvə aparması mümkündür. Bunun özü də Naxçıvana yardımdır. Çünki Naxçıvan becərdiyi məhsulları itirməməlidir.

Naxçıvan sizinlə şəkər çuğunduru sahəsində çox yaxşı əlaqələr qurubdur. Keçmişdə Azərbaycanda heç yerdə şəkər çuğunduru əkilmirdi. Amma indi görünür ki, Azərbaycanın çox yerlərində şəkər çuğunduru çox yaxşı fayda verir. Naxçıvanda heç vaxt şəkər çuğunduru əkilməyibdir. Başqa şeylərdən çətinlik olsa da, mən Naxçıvanda işləyəndə bir neçə yerdə şəkər çuğunduru əkdik. Çox yaxşı nəticə verdi. Amma bunu harada emal edəsən? Onda Türkiyə ilə danışdıq.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Hörmətli Cümhur başqanım, bu il Ağrı fabrikində işlər görüldü və bunu yenə davam etdirəcəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bunun özü naxçıvanlılar üçün çox böyük yardımdır. Çünki orada şəkər çuğunduru əkini genişləndirib və çox yaxşı məhsul alınır. Onu sizə gətirirlər. Ondan şəkər alırsınız, onun yaşıl hissəsi də sizə qalır. Çünki başqa yerdə onu heyvanlara verirlər. Sizdən şəkər bizə qayıdır. Naxçıvan bundan çox razıdır. Yəni o bölgədə Naxçıvan ilə kənd təsərrüfatı sahəsində əlaqələri daha da genişləndirmək lazımdır.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Cənab Prezident, Sizin məktubunuzla və Baş nazirlə danışığınızla bağlı mən Naxçıvana Kənd Təsərrüfatı Nazirliyindən bir nümayəndə heyəti göndərdim. Orada müzakirələr apardılar. Biz bundan sonra da yardımçı olacağıq. Bizim oradakı işimiz davam edəcəkdir. Ancaq əsas istəyimiz o idi ki, Naxçıvanın özündə olmayan bəzi məhsullar oradan gətirilməsin.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yox, Naxçıvanda olmayan gətirilməz.

H ü s n ü Y u s i f G ö k a l p: Bu da artıq həll olunubdur. Hətta imzaladığımız protokola bu barədə bir maddə əlavə etdik.

İ r ş a d Ə l i y e v: Cənab Prezident, Sizin tapşırığınızla yanvar ayında mən Türkiyədə olanda Naxçıvanla bağlı geniş müzakirələr apardım. Oraya Türkiyədən nümayəndə heyəti göndərildi. İndi bizim imzaladığımız protokolda Naxçıvanın məhsulunun Türkiyədə davamlı satılması qeyd olunubdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox gözəl. Mən sizin bu ziyarətinizdən çox məmnunam. Hörmətli Cümhur başqanına, hörmətli Baş nazirə, Baş nazirin müavini hörmətli Dövlət Baxçalıya mənim salamlarımı, ehtiramımı çatdırmağınızı rica edirəm. Bir də qeyd edirəm ki, belə görüşlər aramızda olan əlaqələri

genişləndirir, inkişaf etdirir, gücləndirir. Əlaqələr çox gözəldir. Bizə Türkiyə qədər, Türkiyə səviyyəsində dost olan heç bir ölkə yoxdur. O sözləri ki, indi siz Türkiyədə təkrar edirsiniz – bir millət, iki dövlət, biz bunu heç bir ölkə barəsində deyə bilmərik. Ona görə də bu heç vaxt unudulmamalıdır.

PROFESSOR FƏRMAN SALMANOVA

Hörmətli Fərman Salmanov!

Sizi 70 illik yubileyiniz münasibətilə təbrik edir, can-sağlığı, xoşbəxtlik və yeni uğurlar arzulayıram.

Siz bütün həyatınızı neft və qaz yataqlarının işlənməsinə həsr etməklə, Tümenin zəngin təbii sərvətlərinin ilk kəşfiyyatçılarından biri kimi, tarixə həmişəlik daxil olmusunuz. Yüzdən çox yatağın kəşf olunması ilə nəticələnmiş əməli fəaliyyətiniz əməyi bütün həyatının mənasına çevrilmiş nadir insanlardan olduğunuza dəlalət edir.

Azərbaycanda təhsilinizi başa vurduqdan sonra siz neft Bakısının ənənələrini Qərbi Sibirə davam və inkişaf etdirərək, olduqca qısa müddət ərzində böyük nailiyyətlər əldə edə bilmişiniz. Məhz sizin kimi görkəmli şəxsiyyətlərin səyləri sayəsində Qərbi Sibir bütün dünya üçün ən iri neft və qaz mənbələrindən biri oldu, SSRİ isə 80-cı illərdə neft hasilatı və təbii qaz ixracı üzrə ən iri ölkəyə çevrildi.

Şəxsiyyətinizdə tədqiqatçı alim səriştəsi, peşəkar neftçi istedadı, dövlət və ictimai xadim təcrübəsinin birləşməsi sizə layiqli şöhrət qazandırmışdır. Sovet İttifaqının bir çox yüksək adlarına layiq görülməyiniz, müxtəlif orden və medallarla təltif edilməyiniz neft sənayesinin inkişafı işindəki xidmətlərinizə verilən qiymətin ifadəsidir. Elmi axtarırlarınızın nəticələri də yüksək dəyərləndirilmişdir.

Azərbaycanda fəaliyyətinizi daim maraq və rəğbətlə izləyirlər. Sizin uğurlarınız hər bir azərbaycanlının qəlbini həmişə iftixar hissi ilə doldurur.

Siz topladığınız zəngin təcrübə və elmi biliklərdən dolğun istifadə edərək, bu gün də əvvəlki enerji və həvəslə çalış-

maqdasınız. İnanıram ki, öz səmərəli fəaliyyətinizlə bundan sonra da dünya yanacaq-enerji kompleksinin inkişafına xidmət edəcək, yeni elmi uğurlar qazanacaq və Azərbaycanla Rusiya arasındakı hərtərəfli əlaqələrin möhkəmləndirilməsi işinə hər cür kömək göstərəcəksiniz.

Sizə uzun ömür diləyirəm.

Dərin ehtiramla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 26 iyul 2001-ci il

**İNDONEZİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
XANIM MEQAVATİ SUKARNOPUTRİYƏ**

Hörmətli xanım Prezident!

İndoneziya Respublikasının prezidenti təyin edilməyiniz münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə İndoneziya arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri bundan sonra da xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, dost İndoneziya xalqının rifahı naminə fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 26 iyul 2001-ci il

**ABŞ DÖVLƏT KATİBİNİN XƏZƏR HÖVZƏSİNİN
ENERJİ MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ MÜŞAVİRİ
SƏFİR STİVEN MANN VƏ BU ÖLKƏNİN
AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİNİN MÜAVİNİ
XANIM ELİZABET ŞELTON İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

26 iyul 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli səfir Mann!
Hörmətli xanım Şelton!

Mən sizinlə görüşməyimdən çox məmnunam. Sizin Azərbaycana gəlməyinizi də çox məmnuniyyətlə qarşılayıram.

Prezident Şevardnadze iyulun 27-də Azərbaycana gələcəkdir. Mən onu rəsmi dəvət etmişəm. Biz qaz kəməri haqqında, Bakı–Tbilisi–Türkiyə qaz kəməri haqqında sənədləri imzalamalıyıq. Təkcə bu yox, bəzi başqa məsələlərlə əlaqədar görüşümüzə ehtiyacımız var. Mən başa düşdüm ki, siz də bu münasibətlə buraya gəlmisiniz. Çox məmnunam ki, siz bu problemlərə daim maraq göstərirsiniz.

S t i v e n M a n n: Cənab Prezident, xoş sözlərinizə görə Sizə təşəkkür edirəm. Mən Azərbaycanı ziyarət etməkdən həmişə məmnunluq duyuram. Bu gün məni qəbul etməklə mənə şərəf verdiyinizə görə də Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Mən sabahkı hadisə münasibətilə çox sevinirəm.

Hesab edirəm ki, bu, Şərq–Qərb enerji dəhlizinin yaradılmasında olduqca mühüm addımdır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti Sizin sabah imzalayacağınız bu müqaviləni

çox alqışlayır. Mən müqavilənin imzalanmasında iştirak etmək üçün Azərbaycana gəlməyi özümə şərəf hesab edirəm.

Hesab edirəm ki, cənab Prezident, bu da Sizin uzaqgörən siyasətinizin növbəti bir nümunəsidir. Cənab Prezident, mənim bu səfərim bir az da acı xatirələrlə yadda qalacaq bir ziyarət olacaqdır. Çünki mən xanım Şelton ilə burada artıq sonuncu dəfə görüşmüş olacağam. Ona görə də Sizin icazənizlə, sözü xanım Şeltona verərdim. O bu yaxınlarda Azərbaycanı tərk edəcəkdir.

Heydər Əliyev: Buyurun.

Elizabeth Şelton: Cənab Prezident, mən bu gün Sizin hüsurunuza iki məsələ ilə əlaqədar gəlmişəm. Birincisi, mən prezident Buşun Sizinlə ilk görüşündə xatirə üçün çəkilmiş şəkli Sizə təqdim etmək istəyirəm. İkincisi isə, Azərbaycanla bağlı bu kitabı Sizə təqdim etmək istəyirəm. Bu kitab iki gün bundan öncə nəşr olunubdur. Bu kitabı yazan, onun müəllifi mənim həyat yoldaşımdır. Kitab ingilis dilində çap olunub və Azərbaycanda mövcud olan quşların həyat tərzini izləmək istəyən insanlar üçün bələdçi rolunu oynaya biləcək bir nəşrdir. Bu, Azərbaycanda yaşayan quşların həyatına həsr olunubdur.

Cənab Prezident, görürsünüz, belə olur. Mən Sizin hökumətinizlə burada gərgin işlər, müzakirələr apardığım zaman həyat yoldaşım bundan istifadə edib, Azərbaycanın bütün bölgələrini gəzib, sizin təbiətin gözəl quşları ilə tanış olub və onlar barədə xüsusi bir kitab yazıbdır.

Mən bu şəkli Sizə verməklə, cənab Buşun Sizə çox böyük salamlarını və dərin hörmət və ehtiramını da yetirirəm.

Xanım Şelton prezident Heydər Əliyev ilə prezident Corc Buşun birgə şəklini və Azərbaycanın quşlarının həyatından bəhs edən kitabı respublikamızın rəhbərinə təqdim etdi.

Heydər Əliyev: Sizə təşəkkür edirəm. Çox yaxşı şəkildir.

Elizabeth Selton: Bəli, çox gözəl və təbii bir şəkildir.

Heydər Əliyev: Çox gözəl və çox təbii şəkildir. Şəkil çəkən çox gözəl anı tuta bilibdir. Təəssüf ki, bizim şəkil çəkənlər bəzən belə anları tuta bilmirlər. Burada canlı söhbət gedir.

Elizabeth Selton: Bəli, şəklə baxaraq demək olar ki, aparılan söhbətdən hər iki tərəf çox məmnundur.

Heydər Əliyev: Elədir. Çox məmnunam ki, bu şəkilin altında cənab Buşun imzası var. Çox təşəkkür edirəm.

Bu kitab da çox maraqlıdır. Siz neçə ildir burada işləyirsiniz, amma mən heç bilməmişəm ki, sizin yoldaşınız burada bu işlə məşğul olur.

Elizabeth Selton: O, kitabdakı xəritədə göstərilən yerlərdə olubdur.

Heydər Əliyev: Görürəm. Bütün hər yerdə olubdur. Təkcə işğal olunmuş torpaqlarda olmayıbdir. Görürəm, bura boşdur. Nə qədər yerlərdə olubdur.

Elizabeth Selton: O, Azərbaycanı çox gözəl bir ölkə kimi tanıdı. Hər zaman mənə söyləyirdi ki, Azərbaycanın hansı guşəsinə getməsindən asılı olmayaraq, insanlar onu çox mehribanlıqla qarşılayırlar.

Heydər Əliyev: Yəqin ki, o bu işin mütəxəssisidir.

Elizabeth Selton: Bəli, doğrudur. O, ətraf mühit üzrə mütəxəssisdir və dünən Azərbaycan televiziyası ilə ətraf mühit məsələlərinə həsr olunmuş bir verilişdə iştirak edirdi.

Heydər Əliyev: "Səhər" verilişində?

Elizabeth Selton: Bəli.

Heydər Əliyev: Çox gözəl kitabdır. Bilmirəm, bizim burada olan mütəxəssislər quşlar haqqında bu qədər geniş bir kitab yazıblar, yoxsa yox. Mən ömrümün çox hissəsini yaşamış adamam, hər halda, yəqin ki, bu quşların heç 10 faizini tanıyıram. Doğrudan da Azərbaycanda flora-fauna çox zəngindir.

Elizabeth Selton: Bəli, bu baxımdan Allah sizə çox zəngin sərvətlər veribdir.

Heydər Əliyev: Elədir.

Elizabeth Selton: Yəqin ki, Sizin və burada yaşayan çox adamların xəbəri yoxdur. Heç mənim özüm də bunu bilmirdim ki, Azərbaycanda milyonlarla quş yaşayır. Onlar uçub bu ölkəyə gəlir və buradan başqa ölkələrə gedirlər.

Heydər Əliyev: Çox gözəl. Sizin yoldaşınız ov edir, yoxsa yox?

Elizabeth Selton: Heç vaxt. O, ancaq binokl vasitəsilə baxır.

Heydər Əliyev: Amma bu quşların ov vaxtı var. Həmin vaxt o quşları ovlamaq da olar.

Elizabeth Selton: Doğrudur, haqlı deyirsiniz. Quş ovu çox adamın xoşuna gəlir. Amma mənim yoldaşım quş ovuna getməz.

Heydər Əliyev: Burada bəzi adamlar var ki, quş ovuna gedəndə 100 quş vururlar.

Elizabeth Selton: Təəssüf ki, elədir.

Heydər Əliyev: Mən keçmişdə burada işləyəndə – onda hələ respublikanın rəhbəri deyildim, əvvəlki işimdə, dövlət təhlükəsizlik orqanının başçısı idim – burada yüksək vəzifəli bir işçi var idi. Adını demək istəmirəm, o, hər həftə ova gedərdi və hər dəfə də 200, 300 quş vurardı. Bir dəfə Azərbaycan rəhbərlərinin iclasında mən durub dedim ki, əgər belə getsə, Azərbaycanda quş qalmayacaq, bu adam hamısını vuracaqdır. Amma mən quş ovu etməmişəm.

Sizin yoldaşınız çox böyük işlə məşğul olur. Kitab da çox qiymətlidir. Xahiş edirəm, mənim təşəkkürümü ona çatdırın.

Amma mənim sizə bir iradım var. Biz üç ildir sizinlə bir yerdə işləyirik. Yoldaşınızı mənə niyə göstərməmisiniz?

Elizabeth Selton: Doğru deyirsiniz. Bilmirəm niyə, həmişə burada olubdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Amma görüşməyə imkanlar çox olub. Bəzən ziyafətlərdə, tədbirlərdə. Eybi yoxdur, bunu gələn dəfə edərik. Bunlar üçün çox təşəkkür edirəm.

Mənə dedilər ki, siz burada öz fəaliyyətinizi başa çatdırıb Azərbaycanı bu günlərdə tərk edəcəksiniz. Mən təəssüf edirəm. Çünki mənim gözüümün qabağındadır, Amerika Birləşmiş Ştatları səfirinin müavini kimi, səfirlikdə ikinci şəxs kimi, bu illər siz burada çox işlər görmüsünüz. Mən həmişə hiss etmişəm ki, siz Azərbaycanı çox sevmisiniz. Bizim dilimizdə danışmağınız da təbiidir ki, bunu tamamlayır.

Burada gördüyünüz işlərə görə, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin inkişaf etməsində xidmətlərinizə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm. Sizə gələcək işlərinizdə uğurlar arzulayıram. Məndən yoldaşınıza da salam deyin. O da, siz də istədiyiniz vaxt Azərbaycana gələ bilərsiniz. Yenə quşlarla da məşğul olmaq olar, qonaq olmaq da olar. Mən sizi dəvət edirəm.

E l i z a b e t Ş e l t o n: Cənab Prezident, çox-çox təşəkkür edirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: İndi bir azdan mən də sizə şəklimi yadigar verəcəyəm.

E l i z a b e t Ş e l t o n: Çox gözəl.

**BENİN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MATYE KEREKUYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Benin Respublikasının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Benin xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan – Benin əlaqələrinin inkişafı həmişə xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 iyul 2001-ci il

**İSVEÇRƏ KONFEDERASIYASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MORİTS LOYENBERGERƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

İsveçrə Konfederasiyasının milli bayramı – Konfederasiyasının yaradılması günü münasibətilə Sizi və dost İsveçrə xalqını səmimi- qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə İsveçrə arasında təşəkkül tapmış dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın rifahı naminə daim möhkəmlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 iyul 2001-ci il

**MAKEDONIYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BORİS TRAYKOVSKIYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Makedoniya Respublikasının milli bayramı – Respublika günü münasibətilə Sizi və dost Makedoniya xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edən qarşılıqlı əlaqələrimiz daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 iyul 2001-ci il

**BOLİVİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB UQO BANSER SUARESƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Boliviya Respublikasının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Boliviya xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Boliviya arasındakı dostluq münasibətlərinin inkişafı xalqlarımız üçün faydalı olacaqdır.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 iyul 2001-ci il

**YAMAYKANIN BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB PERSİVAL SEYMS PATTERSONA**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Yamaykanın milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Yamayka xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Yamayka arasındakı əlaqələrin inkişafı xalqlarımızın rifahına öz töhfəsini verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 iyul 2001-ci il

MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİNİN ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN SOÇİYƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ BEYNƏLXALQ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRƏ VERDİYİ MÜSAHİBƏ

1 avqust 2001-ci il

Heydər Əliyev: Bilirəm, siz mənim yanıma gəlmisiniz ki, bu səfərimlə əlaqədar məlumatlar alarsınız. Ancaq ondan öncə mən sizi və televiziya vasitəsilə Azərbaycanın bütün vətəndaşlarını, Azərbaycan xalqını təbrik edirəm. Bu gün, avqust ayının 1-dən Azərbaycan öz doğma latın əlifbasına keçibdir. Bu, böyük bir bayramdır. Bunun tarixi sizə məlumdur. Bu barədə mən bir dəfə öz çıxışında da demişəm. Bu haqda qərar 10 il bundan öncə qəbul olunmuşdur. Ancaq həmin qərar yerinə yetirilmirdi. Mən isə fərman verdim və qəti vaxt təyin etdim ki, həmin vaxtdan mütləq latın qrafikasına keçmək lazımdır. Doğrudur, müəyyən etirazlar oldu, indi bizim bəzi qəzetlərə, yaxud başqa dairələrə xas olan cürbəcür yalanlar və uydurmalar yaydılar: Heydər Əliyev bunu hansısa qəzetlərə qarşı edir, filan edir... Bu onların öz işidir. Çünki onlar, ümumiyyətlə, yalan danışmaqla məşğuldurlar. Sizin içərinizdə də onların nümayəndələri vardır, yalan danışmaqla məşğuldurlar.

Amma mən ölkənin prezidentiyəm, bilirəm nə edirəm. Hesab edirəm ki, çox düzgün etmişəm. Bu günü, avqustun 1-ni – mən qayıdandan sonra yaqin ki, bu barədə fərman verəcəyəm –

Azərbaycanın əlifba günü elan edəcəyəm. Güman edirəm ki, bundan sonra Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq, bir daha öz əlifbasını dəyişdirməyəcəkdir.

Bilirsiniz ki, XX əsrdə bizim əlifbamızı neçə dəfə dəyişdiriblər. Bu əlifba bizə doğma əlifbadır. Bu əlifba uğrunda hələ vaxtilə, XIX əsrdə Mirzə Fətəli Axundov və başqaları mübarizə aparıblar. 1921-ci ildən bu işə başlayıblar, 1924-cü ildə latın əlifbasına keçiblər. Ancaq 1939-cu ildə bu əlifbanı bizim əlimizdən alıblar. Mən sizi və bütün Azərbaycan xalqını təbrik edirəm.

Mənim səfərim haqqında artıq mətbuatda o qədər məlumatlar verilibdir ki, hər şey məlumdur. Son dəfə biz, dövlət başçıları Minskdə görüşərkən belə bir təklif irəli sürüldü ki, qeyri-formal şəraitdə də görüş keçirək. Rusiyanın prezidenti cənab Putin təklif etdi ki, bunu avqustun 1-də edək. Biz də razı olduq. İndi bu, artıq baş verir. Müstəqil dövlətlərin başçıları bu gün oraya toplaşırlar. Bu günün və sabahın proqramı vardır. Orada həm ümumi görüş, həm də fərdi görüşlər olacaqdır. Ondan sonra, avqustun 3-də mən Bakıya qayıdacağam. Bu qədər.

S u a l: Cənab Prezident, axırıncı iki həftə ərzində İran iki dəfə sərhədimizi pozubdur. Siz bunu necə qiymətləndirirsiniz? İran Bakı tərəfindən hansısa cavab alacaqmı?

C a v a b: Bilirsinizmi, birincisi, biz onlara nota vermişik. Bu sizə məlumdur. İkincisi, indiki zamanda heç bir ölkə başqa dövlətə qarşı zor işlətməməlidir. Bu həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, həm də başqa beynəlxalq təşkilatların prinsipidir. Hər bir ölkə buna riayət etməlidir. Biz buna riayət edirik. Biz istəyirik ki, bütün qonşularımızla dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşayaq və heç bir münaqişəyə yol verməyək. Bizim onsuz da bir münaqişəmiz var. Əgər o olmasaydı da, yenə də Azərbaycan – mən əvvəldən demişəm – sülhsevər siyasət aparıb, heç bir qonşusuna qarşı hər hansı bir iddiası

yoxdur. Ona görə də biz belə hərəkətləri pisləyirik və öz münasibətimizi də bildirdik.

S u a l: Cənab Prezident, Cənubi Azərbaycandan 1000-dən artıq ziyalı Sizə müraciət qəbul edibdir ki, biz prezidentin əmrinə həmişə əməl etməyə hazırıq. Başqa bir hal baş verərsə, istənilən vaxt silahı İrana qarşı çevirməyə də hazırıq.

C a v a b: Bilirsinizmi, hesab edirəm ki, onların bu təşəbbüsünə indi bizim heç bir ehtiyacımız yoxdur. Çünki biz heç vaxt İran ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlərin kəskinləşməsinə yol vermək istəmirik. Orada, İranın vilayətlərində onlar 1000 nəfər, 2000 nəfər, 3000 nəfər – deyirlər ki, orada 30 milyona qədər azərbaycanlı yaşayır – onlar İran vətəndaşlarıdır. Mən bir neçə dəfə demişəm və bu gün də bir də bəyan edirəm ki, biz hər bir ölkənin ərazi bütövlüyünü tanıyırıq, heç bir ölkənin daxili işlərinə qarışmırıq və qarışmayacağıq və bizim ölkəmizin də daxili işlərinə qarışmasına heç kəsə yol verməyəcəyik. Ona görə də o müraciətlər hansısa insanların hissiyyatıdır, amma bu yollara getmək fikrimiz yoxdur. Çünki, yenə də deyirəm, biz hər bir zorakılığın əleyhinəyik. Zorakılığın əleyhinə olduğumuz halda, biz hansısa xırda hadisədən ötrü nəse iğtişaş yaratmalıyıq? Bu lazım deyildir.

S u a l: Cənab Prezident, bu hadisələrdən sonra Siz avqust ayında İrana səfər edəcəksinizmi?

C a v a b: Edəcəyəm.

S u a l: Cənab Prezident, onların antiazərbaycan təbliğatını necə qiymətləndirirsiniz? İran televiziyasının «Səhər» proqramı hər gün Azərbaycan əleyhinə məlumatlar verir. Hətta deyirlər ki, Xəzərdə baş verən hadisələri guya Azərbaycan edibdir. Onlar yalan məlumatlar verirlər.

C a v a b: Elə siz də Azərbaycan əleyhinə yalan məlumatlar verirsiniz də.

Siz burada, içərimizdəsiniz, necə deyərlər, bu hakimiyyətin 8 ildə yaratdığı şəraitdən istifadə edirsiniz. Gənc oğlansan, yəqin ki, 8 il bundan qabaq sən uşaq idin...

J u r n a l i s t: Onda mənim 20 yaşı var idi.

H e y d ə r Ə l i y e v: 20 yaşı vardı. Allah səni 100 yaşa çatdırsın. Yaratdığımız bu şəraitdən, sabitlikdən istifadə edirsiniz, silahlı dəstələrdən xilas olmusunuz, Azərbaycan inkişaf edir. Belə olan halda, sən, o birisi, bu birisi hər gün qəzetlərdə, yaxud elə sizin televiziya, başqa televiziyalarda Azərbaycandakı vəziyyəti tamamilə tərsinə verməklə Azərbaycana xidmət edirsinizmi? İndi bizim içərimizdə belə hallar olanda, İranda bu, beş dəfə artıq ola bilər. Sizə onu deyə bilərəm ki, mənə məlumdur, indi artıq xaricdə, xüsusən erməni lobbisinin apardığı bu təbliğatda Azərbaycanın daxilində müxalifət qəzetlərinin gündə dərc etdiyi yalanlar, iftiralar, uydurmalar və şərlərdən istifadə olunur. Onları götürürlər və bildirirlər ki, «Azərbaycanın filan qəzetində belə yazılıbdır, görürsünüzmü, özləri belə yazırlar», «filan qəzetdə belə yazılıbdır, özləri belə yazırlar». Ona görə də mən buna heç fikir vermirəm, çünki Azərbaycanda yaşayanlar mənə bundan çox ediblər.

S u a l: Cənab Prezident, Türkmənistanın bəyanatlarını necə qiymətləndirirsiniz?

C a v a b: Türkmənistan özü də beynəlxalq hüquq normalarına – beynəlxalq dəniz hüququ var – əsaslanmayan və həmin normalara sığmayan iddialar edir. Bu barədə biz onlarla bir neçə dəfə danışıqlar aparmışıq və bundan sonra da aparacağıq. Buna hazırıq. İndi nota veribse, veribdir də.

S u a l: Cənab Prezident, biz də Sizi həm ölkənin prezidenti, həm də Azərbaycanın vətəndaşı kimi, latın qrafikasına keçilməsi münasibətilə təbrik edirik. Amma bəzi problemlər olacaqdır. Külli miqdarda vəsait lazımdır. Deyək ki, xarici dillərdə olan filmlərin tərcüməsinə... Bu problem necə həll olunacaqdır?

C a v a b: Siz də, Azərbaycan televiziyası da, bütün televiziya da bizim televiziya kanallarını rusdilli seriallarla doldurmusunuz. Hətta cizgi filmlərini də rus dilində verirsiniz. Yaxşı, biz öz ölkəmizdə Azərbaycan dilini hər yerdə tətbiq etmək istəyirik. Mənim fərmanımın bir hissəsi əlifbadan, bir hissəsi isə bundan ibarətdir. Amma hansı kanalı açırsansa – mən təkcə sizi demirəm, dövlət televiziyası da, sizin özəl kanallarınız da – iki-üç saat serial verir, hamısı da rus dilində. Mən başa düşmürəm, o serialın nə əhəmiyyəti var? Hamısı cəfəngiyat, uydurma, filan... Siz bilməzsiniz, keçmişdə «Məlikməmməd nağılı» vardı. Onu 40 gün ərzində hər gün uşaqlara danışdılar. Bu seriallar «Məlikməmməd nağılı» kimi bir şeydir. Uydurma şeylərdir. Uydururlar, pul qazanırlar. İndi əgər bunu Azərbaycan dilində versəniz, yenə deyərdim ki, bəli, indi insanlar bundan da bir həzz alırlar.

Yaxud, siz özəl şirkətsiniz, tərcümə edin, verin. Sizə kim mane olur? Mən elə sənin bu sualından istifadə edərək buna öz münasibətimi bildirirəm. Bundan mən narazıyam. Azərbaycan televiziyaçıları hansı ölkədə hansı filmi görürlərsə, onu ancaq Azərbaycan dilində verməlidirlər. Bir də düşünməlidirlər ki, hansı filmi vermək lazımdır, hansını yox. Bir tərəfdən, biz istəyirik ki, verilişlərimizi milliləşdirək, bir tərəfdən də, sən məcbur edirsən ki, adamlar iki saat oturub rus dilindəki o seriala baxsınlar. Serialda da ki, xoşagələn bir şey yoxdur. Heç başa düşmürsən ki, nədir – qızlar məni bağışlasın – amma biri orda öpüşür, biri burda qucaqlaşır.

Mən belə filmlərə baxmıram. Amma hərdən bir kanalları yoxlayıram: siz nə verirsiniz, onlar nə verirlər, Azərbaycan televiziyası rast gəlir, bir dəqiqə ona baxıram.

S u a l: Cənab Prezident, Siz Köçəryanla görüşəcəksinizmi?

C a v a b: Yəqin ki, görüşəcəyəm.

S u a l: Soçi görüşündə narkotik vasitələrin qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə bağlı müzakirələr aparılacaqmı? İlham Əliyev

Avropa Şurasında məsələ qaldırmışdı ki, Dağlıq Qarabağda narkotik vasitələrin qeyri-qanuni dövriyyəsi həyata keçirilir. Bu məsələni müzakirəyə təqdim edəcəksinizmi?

C a v a b: Ola bilər ki, bu məsələ orada müzakirə edilsin. Təbiidir ki, bu barədə biz də öz fikirlərimizi, o cümlədən Avropa Şurasında İlham Əliyevin qaldırdığı məsələni orada səsləndirəcəyik.

S u a l: Cənab Prezident, Xəzərin statusu barədə orada danışqlar olacaqmı?

C a v a b: İndi danışqlar ola bilməz. Xəzərin statusu barədə yəqin ki, sonra danışqlar olacaqdır.

S u a l: Cənab Prezident, latın qrafikasına keçdikdən sonra ad və familiyaların dəyişiləcəyi gözlənilirmi?

C a v a b: Bu hər bir adamın öz işidir. Sizin Türkiyədə də familiyalar var ki, heç başa düşmək olmur, bunu hardan götürübdür. Nə bilim, filankəs Kəpəzoğlu. Bu, adamların öz işləridir. İndi familiyaları dəyişmək nəyə lazımdır? Kim istəyir, o dəyişir. Onsuz da indi biri olubdur nə bilim daş, o biri olubdur qaya... İndi kim istəyirsə, özünə çinar, ağac, nə bilim, çay, bağ, dəvə – nə istəyir götürsün. Söhbətimizi qurtaraq. Sağ olun.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ

*Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçı-
larının qeyri-rəsmi zirvə görüşündə iştirak etmək üçün avqustun
1–3-də Soçi şəhərində səfərdə olmuşdur.*

* * *

*Avqustun 1-də Soçidə Rusiya Federasiyasının prezidenti
Vladimir Putinin adından Mustəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü
olan ölkələrin dövlət başçılarının şərəfinə ziyafət verildi.*

*Daqomis iqamətgahının möhtəşəm salonunda təşkil olun-
muş ziyafət zamanı Rusiya Federasiyasının və digər respub-
likaların məşhur incəsənət ustaları və populyar estrada müğə-
niləri Alla Puqaçova, Sofiya Rotaru, Layma Vaykule, Gennadi
Xazanov və başqaları prezidentlər qarşısında maraqlı konsert
proqramı ilə çıxış etdilər.*

QAZAXISTAN PREZİDENTİ NURSULTAN NAZARBAYEV İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞ

Soçi şəhəri, Daqomis iqamətgahı

1 avqust 2001-ci il

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Soçidə keçirilən görüşünün xüsusi əhəmiyyət daşıdığını nəzərə çatdıran prezidentlər xalqlarımızın qədim ənənələrə malik tarixi dostluq əlaqələrinin respublikalarımız dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ildən-ilə möhkəmlənməsinin hər iki tərəf üçün çox faydalı olduğunu vurğuladılar.

Xəzəryanı ölkələr arasında qarşıya çıxan bütün məsələlərin birbaşa dialoq yolu ilə, beynəlxalq hüququn prinsipləri nəzərə alınmaqla, mehriban qonşuluq və qarşılıqlı anlaşma şəraitində həll edilməsinin vacib olduğunu vurğulayan prezident Heydər Əliyev və prezident Nursultan Nazarbayev Xəzərin sektorlara bölünməsi məsələsində Azərbaycanın və Qazaxıstanın eyni mövqedə olduqlarını yekdilliklə təsdiq etdilər.

Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarının birgə işlənilməsi, hasil edilən nefti dünya bazarına çıxaracaq boru kəmərləri layihələri ilə bağlı ölkələrimizin əlaqələrinin hazırkı vəziyyətindən məmnunluqla bəhs edən dövlət başçıları Bakı – Tbilisi – Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin çəkilməsinə dair imzalanmış sənədlərin əhəmiyyətini bir daha nəzərə çatdırdılar və bütün bunları ölkələrimizin əməkdaşlığının inkişafı, regionumuzun təhlükəsizliyi, Xəzərin sülh və sabitlik dənizinə çevrilməsi, xalqları-

mızın xoşbəxt gələcəyi baxımından mühüm addım kimi dəyərləndirildilər.

Azərbaycan və Qazaxıstan rəhbərləri dünyada baş verən proseslərlə, beynəlxalq problemlərlə, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində, habelə MDB çərçivəsində hər iki ölkənin fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə fikir mübadiləsi apardılar. Görüşdə Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində və birbaşa aparılan danışıqlar barəsində də söhbət getdi, bu münaqişənin tezliklə həlli üçün Minsk qrupuna həmsədrlik edən ölkələrin səylərinin daha da artırılmasının zəruri olduğu vurğulandı.

Prezidentlər hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə də müzakirələr apardılar.

ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYAN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞ

Soçi şəhəri, Daqomis iqamətgahı

1 avqust 2001-ci il

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi məsələsi barədə ətraflı müzakirə aparən prezidentlər kompromis variantların axtarılıb tapılması üçün ikitərəfli görüşlərin və danışıqların davam etdirilməsinin zəruriliyini bildirdilər.

Birbaşa danışıqların xüsusi əhəmiyyət daşıdığını vurğulayan prezidentlər münaqişənin aradan qaldırılmasında ATƏT-in Minsk qrupuna həmsədrlik edən ölkələrin – ABŞ-ın, Rusiyanın, Fransanın səylərinin daha da artırılmasının vacib olduğunu nəzərə çatdırdılar.

Dövlət başçıları tam sülh əldə olunana qədər tərəflərin atəşkəs rejiminə əməl edəcəklərini və bunu möhkəmləndirəcəklərini bildirdilər.

Prezidentlər Minsk qrupu çərçivəsində və birbaşa aparılan danışıqların bundan sonra da davam etdirilməsi haqqında yekdil fikirdə olduqlarını təsdiq etdilər.

Təkbətək görüş başa çatdıqdan sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin və Ermənistan prezidenti Robert Köçəryanın jurnalistlərin suallarına verdiyi cavab

R o b e r t K ö ç ə r y a n: Əlbəttə, biz Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınması problemini müzakirə etdik.

Deyə bilmərəm ki, biz yekdil rəyə gəldik. Biz müzakirələrimizi davam etdirməyi qərara aldıq. Əlbəttə, söhbət asan olmadı, lakin biz, hər halda, belə bir əhval-ruhiyyədəyik ki, qəti qərar tapmaq lazımdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən bu fikirlə razıyam. Həqiqətən, bu məsələnin həllinin hər hansı variantlarını tapmaq üçün hətta bizə ayrılmış vaxtdan da çox vaxt sərf etdik. Biz müxtəlif variantları müzakirə etdik, amma hələlik hər hansı bir qəti qərara gələ bilmədik və ona görə də iki prezident arasında dialoqu davam etdirmək barədə razılığa gəldik.

S u a l: Demək olarmı ki, düyün açılmışdır?

H e y d ə r Ə l i y e v: Xeyr, mən hesab etmirəm ki, düyün açılmışdır.

S u a l: Həmsədrilər deyirlər ki, danışıqlar Parisdə və Ki-Üestdə işlənilib hazırlanmış prinsiplər əsasında davam etdirilməlidir. Siz bunu necə şərh edərdiniz? Azərbaycanın Xarici İşlər naziri Quliyev demişdir ki, bu, ermənilərin prinsipidir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Gəlin kimin nə dediyindən söhbət açmayaq. Biz sizə nə deyiriksə, ona da inanın.

R o b e r t K ö ç ə r y a n: Biz razılaşmışıq bu barədə təmkinli olaq. Sadəcə, bir dövr var idi ki, mətbuat vasitəsilə bir-birimizə qol vurmağa çalışırdıq. Hesab etmirəm ki, bu cür yanaşmalar qəti bir qərarın axtarışı üçün daha əlverişli şərait yaranmasına gətirib çıxaracaqdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yeri gəlmişkən, nə barədə danışdığımızı biz tərəfdən, demək olar, heç kim bilmir. Odur ki, kim nə danışrsa, öz fikrini söyləyir.

MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜ

Soçi şəhəri

2 avqust 2001-ci il

Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin, Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev, Belarus Respublikasının prezidenti Aleksandr Lukaşenko, Qazaxıstan Respublikasının prezidenti Nursultan Nazarbayev, Qırğızıstan Respublikasının prezidenti Əsgər Akayev, Ermənistan Respublikasının prezidenti Robert Köçəryan, Moldova Respublikasının prezidenti Vladimir Voronin, Özbəkistan Respublikasının prezidenti İslam Kərimov, Tacikistan Respublikasının prezidenti İməmali Rəhmonov, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma xüsusi avtobusla Daqomis iqamətgahından 10 kilometr aralıda, çay plantasiyalarının yaxınlığında yerləşən Çay evi kompleksinə gəldilər.

Prezidentlər burada birgə xatirə şəkli çəkdirdilər. Sonra Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının qapalı qeyri-rəsmi görüşü başlandı.

Görüşü Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin açaraq üzv ölkələrin dövlət başçılarını bir daha salamladı, qeyri-rəsmi görüşdə iştirak etmək üçün Soçiyə gəldiklərinə görə onlara təşəkkürünü bildirdi.

Dövlət başçıları MDB-nin qeyri-rəsmi zirvə görüşündə çıxış edərək Müstəqil Dövlətlər Birliyinin inkişaf perspektivləri,

*MDB-nin yaranmasının 10 illik yubileyinin keçirilməsinə hazır-
lıq tədbirləri, bir sıra üzv ölkələrin yaratdıqları regional təşki-
latların – GUÖAM, Avrasiya İttifaqı və digrər qurumların işi,
MDB-nin üzvü olan ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlığın
daha da möhkəmləndirilməsi, azad ticarət zonası, zirvə görüş-
lərində qəbul edilən qərarların yerinə yetirilməsi, MDB-nin
üzvü olan ölkələr arasında qarşılıqlı maraq doğuran əmək-
daşlığın genişləndirilməsi, MDB məkanında təhlükəsizlik, stra-
teji sabitlik, beynəlxalq terrorizmə, etnik separatizmə, narkotik
vasitələrin dövriyyəsinə qarşı birgə mübarizə və bir sıra digər
məsələlər ətrafında geniş müzakirələr apardılar.*

*Qeyd olundu ki, bütün bunlar birliyə daxil olan ölkələrin
hamısını maraqlandıran və narahat edən məsələlərdir. Prezi-
dentlər MDB məkanında daxili və xarici təhlükəsizliyin,
strateji sabitliyin, sülh və əmin-amanlığın yaradılması üçün üzv
ölkələrin səylərinin birləşdirilməsinin vacib olduğunu nəzərə
çatdırdılar.*

*MDB-nin fəaliyyəti ilə bağlı belə bir fikir səsləndi ki, Müs-
təqil Dövlətlər Birliyi SSRİ-nin dağılmasından sonra postsovet
məkanında yaradılmış zəruri strukturdur və Birlik ötən dövr ər-
zində öz rolunu oynamışdır. Eyni zamanda vurğulandı ki, MDB
çərçivəsində müxtəlif regional təşkilatlar var və bundan sonra
da ola bilər. Onlar heç də Birliyi dağıtmır, əksinə, konkret
məsələlərin səmərəli həllinə kömək edə bilər. Bu qurumlar açıq
xarakter daşıyır və Birliyin digər üzvləri də bunlara qoşula bi-
rlərlər.*

*Dövlət başçıları belə bir yekdil fikir də söylədilər ki, Soçidə
keçirilən qeyri-rəsmi zirvə görüşü çox faydalıdır və MDB-nin
gələcək praktiki fəaliyyətinə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.*

*Soçi görüşünün əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirən cənab
Putin böyük «səkkizlər»in bu yaxınlarda İtaliyanın Genuya
şəhərində keçirilmiş görüşü, habelə Amerika Birləşmiş Ştat-
larının prezidenti cənab Corc Buş ilə Sloveniyadakı görüşü*

---

haqqında, o cümlədən raketdən müdafiə sistemi və strateji hücum silahlarının azaldılması barədə müqavilələrlə əlaqədar aparılan danışıqlara dair ətraflı məlumat verdi.

Görüş başa çatdıqdan sonra prezidentlər birgə mətbuat konfransı keçirdilər və jurnalistlərin suallarına cavab verdilər.

RUSİYA PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞ

Soçi şəhəri, Daqomıs iqamətgahı

2 avqust 2001-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putinlə təkbətək görüşü olmuşdur. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevi mehribanlıqla salamlayan Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından qeyri-rəsmi zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Soçiyə gəldiyinə görə respublikamızın rəhbərinə minnətdarlığını bildirdi.

Siyasətdə və dövlətçilik fəaliyyətində böyük təcrübəsi olan Heydər Əliyev ilə görüşündən çox məmnun qaldığını nəzərə çatdıran Vladimir Putin Azərbaycan ilə bütün sahələrdə əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsinə Rusiyanın xüsusi əhəmiyyət verdiyini vurğuladı.

Dostluq, mehribanlıq, qarşılıqlı anlaşma şəraitində keçən söhbət zamanı dövlət başçıları ikitərəfli əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi, habelə regional və beynəlxalq problemlərə dair bir sıra məsələlər barədə geniş müzakirələr apardılar.

Son vaxtlar Xəzərin cənubunda meydana çıxan gərginlik elementlərindən narahatlıqla söhbət açılarkən prezident Putin bildirdi ki, Xəzər dənizinin sülh və sabitlik dənizi olması üçün, qarşıya çıxan bütün məsələlərin yalnız dinc vasitələrlə, birbaşa dialoq yolu ilə, beynəlxalq hüququn prinsipləri nəzərə alınmaqla, mehriban qonşuluq və qarşılıqlı anlaşma ruhunda həlli

üçün mümkün olan hər şeyi etmək bizim ümumi vəzifəmizdir. Rusiya buna hər vasitə ilə kömək göstərməyə hazırdır. Güc metodlarından istifadə olunması yolverilməzdir. Cənab Putin dedi ki, Xəzər dənizi keçmişdən SSRİ-yə mənsub olubdur və İran ilə SSRİ-nin sərhədi vardı. Biz, yəni dörd Xəzəryanı dövlət – müstəqillik əldə etmiş dövlətlər SSRİ-nin varisləriyik. Prezident Vladimir Putin ilə yenidən görüşündən razılıqla söhbət açan prezident Heydər Əliyev Xəzərin statusu məsələsində Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyasının eyni mövqedə olmasından çox məmnun qaldığını nəzərə çatdırdı.

Prezident Heydər Əliyev və prezident Vladimir Putin görüşdə Qafqaz regionunda sabitliyin və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsi məsələsinə də geniş yer ayırdılar. Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ölkəmiz üçün ağırlı nəticələrindən söhbət açan dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın torpaqlarının 20 faizinin indiyədək işğal altında qalmasından, bir milyondan çox vətəndaşımızın yerindən-yurdundan zorla çıxarılaraq ağır şəraitdə yaşamasından ətraflı bəhs etdi. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev təkcə Qafqazda deyil, ümumən MDB məkanında ən uzun sürən bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması sahəsində Rusiya prezidenti Vladimir Putinin göstərdiyi səylərdən razılıqla söhbət açdı və ümidvar olduğunu bildirdi ki, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrə olan Rusiya bu münaqişənin həll edilməsi üçün öz fəaliyyətini daha da gücləndirəcəkdir.

Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparan dövlət başçıları ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində və birbaşa keçirilən danışıqların gedişini təhlil edərək həmsədr ölkələrin, xüsusilə Rusiya Federasiyasının bu sahədə səylərinin artırılmasının vacibliyi barədə eyni fikirdə olduqlarını bildirdilər.

Görüşdə Azərbaycan – Rusiya əlaqələrinin perspektivləri, beynəlxalq təşkilatlar, habelə MDB çərçivəsində əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, qeyri-rəsmi Soçi zirvə görüşünün əhəmiyyəti və hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə müzakirələr apardılar.

RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN VƏ QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ NURSULTAN NAZARBAYEV İLƏ GÖRÜŞ

Soçi şəhəri, Daqomıs iqamətgahı

2 avqust 2001-ci il

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Soçidə keçirilən qeyri-rəsmi zirvə görüşünü yüksək dəyərləndirən prezidentlər Birlik çərçivəsində əlaqələrin daha da genişləndirilməsinin vacib olduğunu nəzərə çatdırdılar.

MDB-nin yaranmasının 10 illik yubileyinin keçirilməsi ilə əlaqədar görülməli hazırlıq işlərinin daha da sürətləndirilməsinin zəruriliyini qeyd edən dövlət başçıları MDB məkanında daxili və xarici təhlükəsizliyin, strateji sabitliyin, sülh və əmin-amanlıq yaradılmasının xüsusi əhəmiyyət daşıdığını bildirdilər.

Son vaxtlar Xəzər dənizinin cənubunda meydana çıxan gərginlik elementlərindən narahatlıqla bəhs edən dövlət başçıları Xəzərin sülh və sabitlik dənizi olması, qarşıya çıxan bütün məsələlərin yalnız dinc vasitələrlə, birbaşa dialoq yolu ilə, beynəlxalq hüququn prinsipləri nəzərə alınmaqla mehriban qonşuluq və qarşılıqlı anlaşma ruhunda həlli üçün mümkün olan hər şeyi etməyin əsas vəzifə olduğunu vurğuladılar.

Prezident Heydər Əliyev, prezident Vladimir Putin və prezident Nursultan Nazarbayev Xəzərin yeni statusunun müəyyənləşdirilməsi məsələsində Azərbaycanın, Rusiyanın və Qazaxıstanın eyni mövqedə olduqlarını bir daha təsdiq etdilər.

Prezidentlər dörd Xəzəryanı ölkənin – Rusiya, Azərbaycan, Qazaxıstan və Türkmənistan dövlət başçılarının görüşünün keçirilməsini məqsəduyğun hesab etdilər. Həmin görüşü Rusiya tərəfi təşkil edəcəkdir.

Dotsluq, mehribanlıq, qarşılıqlı anlaşma şəraitində keçən söhbət zamanı prezidentlər regional və beynəlxalq problemlərə dair bir sıra məsələlər barədə də fikir mübadiləsi apardılar,

O cümlədən beynəlxalq terrorizmə, etnik separatizmə, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı birgə mübarizənin əhəmiyyətini vurğuladılar.

* * *

Görüşdən sonra Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin Rusiyanın İTAR–TASS, RİA–NOVOSTİ və İNTERFAKS agentlikləri müxbirlərinin suallarına cavab verdi. O, Xəzərlə bağlı suala cavabında dedi:

Müzakirə olunan məsələlər arasında Xəzərdəki vəziyyətlə bağlı məsələ də var idi. Məmnuniyyətlə vurğulayıram ki, Nursultan Əbişoviç Nazarbayev və Heydər Əliyeviç Əliyev ilə apardığımız fikir mübadiləsi Xəzər problemi barəsində ölkələrimizin mövqelərinin yaxınlığını təsdiq etdi.

Bununla yanaşı, onu da deməliyəm ki, son vaxtlar Xəzərin cənubunda meydana çıxan gərginlik elementləri bizdə narahatlıq doğurmaya bilməz. Xəzər dənizinin sülh və sabitlik dənizi olması, qarşıya çıxan bütün məsələlərin yalnız dinc vasitələrlə, birbaşa dialoq yolu ilə, beynəlxalq hüququn prinsipləri nəzərə alınmaqla, mehriban qonşuluq və qarşılıqlı anlaşma ruhunda həlli üçün mümkün olan hər şeyi etmək bizim ümumi vəzifəmidir. Rusiya buna hər vasitə ilə kömək göstərməyə hazırdır. Güc metodlarından istifadə olunması yol-verilməzdir.

Xəzər dənizinin yeni statusu haqqında mümkün qədər tezliklə razılığa gəlmək lazımdır. Bu, bütün Xəzəryanı dövlətlərin qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlığı, o cümlədən Xəzərin neft-qaz ehtiyatlarının işlənilməsi sahəsində əməkdaşlıq üçün möhkəm hüquqi baza yaratmağa imkan verəcəkdir.

MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜ

2 avqust 2001-ci il

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Soçidə keçirilən qeyri-rəsmi zirvə görüşü başa çatdıqdan sonra, səfər proqramına uyğun olaraq, prezidentlər axşamüstü «Qafqaz» gəmisində Qara dənizdə gəzintiyə çıxdılar. Vaxtilə SSRİ Hərbi Dəniz Qüvvələrinə məxsus olan «Qafqaz» gəmisi 1980-ci ildə istifadəyə verilmişdir.

«Qafqaz» gəmisi 50 min mil məsafə qət etmiş, 40-dan çox xüsusi tapşırığı yerinə yetirmişdir. Bu gəmi 1994-cü ildən Rusiya Federasiyası prezidentinin sərəncamı ilə Prezident gəmisi adlandırılmış və ali qonaqların dəniz gəzintisi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

«Qafqaz» gəmisində səyahətə çıxan Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları sammitdə müzakirə etdikləri məsələlər, ikitərəfli görüşlərdə toxunulan problemlər, öz ölkələrini maraqlandıran mövzular barədə ətraflı fikir mübadiləsi apardılar.

* * *

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının qeyri-rəsmi zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Soçiyə səfəri avqustun 3-də başa çatdı.

**Daqomıs ıqamətqahımn fəxri qonaqlar kitabına
yazdıđı ürək sözləri:**

«Soçidə çoxdan olmamışam. Bu gözəl şəhərlə yeni görüş məni sevindirdi. Daqomıs sağlamlıq kompleksi özünün bütün imkanlarına, gözəl memarlığına görə nadir komplekslərdən biridir. Burada qaldığımız günlər MDB dövlətləri başçılarının qeyri-rəsmi görüşünün keçirilməsi üçün əla şərait yaradıldı və mən bu görüşü olduqca səmərəli hesab edirəm.

Soçinin bütün sakinlərinə, Daqomıs kompleksinin bütün işçi heyətinə cansağlığı, firavanlıq, əmin-amanlıq, uğurlar və nailiyyətlər arzulayıram.

Minnətdarlıq hissi ilə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

3.VIII.2001».

SOÇİ ŞƏHƏRİNDƏN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRƏ VERDİYİ MÜSAHİBƏ

3 avqust 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Güman edirəm ki, bizim oradakı görüşlərimiz haqqında və dövlət başçılarının qeyri-formal görüşü haqqında televiziya, radio, mətbuat vasitəsilə məlumatlarınız var. Ancaq düşünürəm ki, siz məndən də nəse eşitmək istəyirsiniz. Onu deyə bilərəm ki, MDB on ildir fəaliyyət göstərir, ilk dəfədir belə bir qeyri-formal görüş keçirilmişdir. Bu da Rusiya prezidenti Putinin təşəbbüsü ilə olmuşdur. Orada bir rəsmi görüş oldu. O da, siz yaxın gördünüz, qalstuksuz, filansız – kim hansı paltarda istəyirdi, o paltarda gələ bilmişdi. Biz orada iki-üç saat bir çox məsələləri müzakirə etdik. Ancaq əvvəlcədən gündəlik yox idi. Demək, hər dövlət başçısı istədiyi məsələni qaldırdı. Sonra da prezident Putin onları ümumiləşdirdi, öz fikirlərini dedi. Görüş çox yaxşı keçdi, çox maraqlı keçdi. Biz bir çox məsələləri müzakirə etdik. Prezident Putin Genuyada «səkkizlər»in görüşü haqqında da bizə məlumat verdi.

Ondan sonra isə tədbirlər qeyri-formal keçirdi. O gün axşam Putin ziyafət verdi. Eyni zamanda çox gözəl konsert də oldu. Rusiyanın incəsənət ulduzları hamısı orada idilər. Çox yaxşı oldu.

Sabahısı gün bizim yenə bir görüşümüz oldu. Orada keçmişdə bir çay sovxozu var idi, orada «Çay evi» var. Taxtadan olan evdir. Orada görüş keçdi. Biz orada çox məsələləri

müzakirə etdik. Sonra təkbətək görüşlər keçirildi. Çünki mən istəyirdim.

Dünən günün birinci hissəsində təkbətək görüşlər oldu, sonra, ikinci hissədə biz gəmi ilə səyahət etdik. Orada da ancaq dövlət başçıları idi. Ona görə də sərbəst söhbət aparmağa imkan var idi. Beləliklə, mən hesab edirəm ki, bizim görüşümüz çox faydalı idi.

Mən təkbətək görüşlərdən xüsusən prezident Putin ilə görüşümü çox əhəmiyyətli hesab edirəm. Çünki prezident Putindən əvvəl mən Nazarbayev ilə görüşmüşdüm. Xəzər dənizi barəsində onunla fikir mübadiləsi aparmışdıq və eyni mövqedə olduğumuzu bildirmişdik. Qərara gəlmişdik, danışmışdıq ki, sonra üçümüz görüşək. Üçümüz görüşdük, müzakirə elədik və təbiidir ki, Xəzər dənizinin cənubunda son vaxtlar baş vermiş hadisələrə çox mənfi reaksiya bildirildi. Xüsusən prezidentlər tərəfindən. Biz, üç Xəzəryanı dövlət Xəzərin statusu haqqında eyni fikirdə olduğumuzu bir daha bəyan etdik. Məlumdur ki, bizim müqavilələrimiz də var – Qazaxıstan ilə Rusiya arasında müqavilə, Rusiya ilə Azərbaycan arasında müqavilə. Bu müqavilələr də beynəlxalq hüquq normalarına uyğun, Xəzərin sektorlara bölünməsinin əsasında. Ona görə də bizim görüşümüz nəticəsində prezident Putin bəyanat verdi. O, dərc olunubdur. Yəqin bilirsiniz. Hesab edirəm ki, bu çox lazımlı, çox əhəmiyyətli bir bəyanatdır. Mən bunu çox əhəmiyyətli hesab edirəm.

Mənim Ermənistan prezidenti Köçəryan ilə təkbətək görüşüm oldu. Çox vaxt itirdik, çox danışqlar apardıq, çox müzakirə apardıq. Ancaq mən bunun detallarını indiyə qədər deməmişəm və bu gün də deməyəcəyəm. Düzdür, kimsə oradan-buradan nəsə uydurur, qəzetlər də yazır. Ermənistanın qəzetlərində çox yazırlar, bizimkilər yazır. Ancaq mən hesab edirəm ki, danışqlarda bir nəticə əldə olunmayana qədər bu barədə mənim tərəfimdən bundan artıq məlu-

mat verilə bilməz. O biri təkbətək görüşlərin də hamısı maraqlı idi.

Demək olar ki, prezidentlərin hamısı ilə həm fərdi görüşlər olmuşdu, həm də bir yerdə idik. Gəmidə gedəndə iki adam orda söhbət edirdi, iki adam burda söhbət edirdi. Yəni fikir mübadiləsi aparmaq üçün çox yaxşı imkanlar yaranmışdı. Nəhayət, dünən axşam bunların hamısını bitirdik. Hamı bu gün öz ölkəsinə yollandı. Mən hesab edirəm ki, bu görüş çox əhəmiyyətli, çox faydalı görüşdür.

S u a l: Cənab Prezident, əvvəla, xoş gəlmisiniz. Siz dediniz ki, Putin belə bir bəyanat verib ki, üç Xəzəryanı ölkənin mövqeyi eynidir. Amma Siz burada olmayanda İran təyyarələri Azərbaycanın sərhədlərini növbəti dəfə pozdular. Sizcə, Rusiya prezidentinin bəyanatı və üç Xəzəryam ölkənin prezidentlərinin mövqeyinin bir daha dəqiqləşməsi İranı bu hərəkətlərindən çəkindirə biləcəkmiz? Konkret təklif olundumu ki, beş Xəzəryam ölkənin başçılarımn görüşü keçirilsin və bu problem yaxın vaxtlarda həll olunsun, gərginlik aradan qalxsın?

C a v a b: Bilirsiniz, mən İrana görə zəmanət verə bilmərəm ki, İran bundan sonra nə edəcək, nə etməyəcəkdir. Bu barədə heç bir şey deyə bilmərəm. Ancaq biz orada danışdıq ki, – təəssüf ki, Türkmənistanın prezidenti ora gəlməmişdi – Prezident Putin dörd Xəzəryanı ölkənin prezidentlərinin görüşünü təşkil edəcəkdir. Yəni Rusiya, Qazaxıstan, Azərbaycan və Türkmənistanın. Çünki Putin bu sözləri dedi ki, Xəzər dənizi keçmişdən SSRİ-yə mənsub olubdur və İran ilə SSRİ-nin sərhədi vardı. Biz, yəni dörd Xəzəryanı dövlət, müstəqillik əldə etmiş dövlətlər SSRİ-nin varisləriyik.

İkincisi də, MDB-nin xarici sərhədlərinin qorunması haqqında da dəfələrlə söhbət gedibdir və bu da MDB-nin prinsiplərindən biridir. Ona görə biz bu barədə işləyəcəyik. Yəni birinci addımı Putin öz üzərinə götürdü ki, təşəbbüs

göstərsin, dördümüz görüşək. İndi üçümüz görüşdük, sonra dördümüz görüşək. Ondan sonra isə baxacağıq.

S u a l: Cənab Prezident, Köçəryanla dünənki görüşünüz prosesə hansısa təkan verdimi və növbəti ikitərəfli görüş nə vaxt olacaqdır?

C a v a b: Bilirsiniz, nə qədər görüşmüşük. Çox. Axı təkan böyük şeydir. Təkan elədir ki, gərək prosesi irəlilətsin. Əgər xırda bir addım da olursa, bu müsbətdir. Ancaq mən hələ heç bir şey deyə bilmərəm.

S u a l: Cənab Prezident, Ermənistan prezidenti öz müsahibəsində bildirmişdi ki, Azərbaycanla damşıqlar o zaman hər hansı bir nəticələrə gətirib çıxara bilər ki, Azərbaycan imtina etdiyi Paris damşıqları üzərinə qayıtsın. Yəni Ki-Uest danışıqlarına yox. İndiki danışıqlar hansının üzərində gedirdi?

C a v a b: Bilirsiniz, onlar bu məsələni müəyyən qədər düzgün çatdırmırlar. Parisdə bizim iki dəfə görüşümüz olubdur. Fransa prezidenti cənab Şirakin iştirakı ilə. Biz orada bir neçə variantları müzakirə etmişik. Mənim ondan əvvəl də Ermənistan prezidenti ilə görüşlərim olmuşdu. Son dəfə gərək ki, 1999-cu ilin oktyabr ayında idi. Naxçıvanda sərhəddə görüşmüşdük. Onda biz çox şeylərdə razılığa gəlmişdik. Ancaq ondan bir neçə ay sonra Ermənistan bundan imtina etdi. Ona görə o, tamam pozuldu. Başa düşürsünüz? İndi mən də deyə bilərəm ki, o prinsiplər əsasında, niyə onu pozdunuz. Amma biz heç nəyi pozmamışıq. Sadəcə, Parisdə bir neçə variant müzakirə olunubdur. Amma biz heç bir qəti fikrə gəlməmişik. Amma müzakirə olunan bəzi varianlardan Ermənistan geriye çəkilibdir. Bəzilərini isə mən sonra qəbul etməmişəm. Ona görə mən hesab etmirəm ki, Paris görüşləri mükəmməl bir görüş olubdur.

O ki qaldı Ki-Uestə, orada onlar da öz mövqelərini izah edəblər, mən də öz mövqeyimizi izah etmişəm. Artıq oradan gedəndə də belə bir şey olmadı ki, biz hansısa bir razılığa

gəldik. Bu prosesdir. Bir dəfə görürsən, bir razılığa gəlirsən. Ondan bir az sonra ona etiraz edirlər. Yaxud, məsələn, mən bəzi məsələləri qoyuram. Onlar deyirlər olar, amma gələn dəfə deyirlər olmaz. Bəzi məsələlər də var. Vaxtilə mən demişəm ki, bu mümkündür, indi deyirəm, yox, mümkün deyildir. Ona görə də bu prosesdir və heç yerdə prinsip yoxdur – nə Parisdə, nə Ki-Uestdə, eyni zamanda Naxçıvanda, sərhəddə. Orada son prinsip var idi. Amma onu tamamilə pozdular. Ermənistan tərəfi pozdu. Ona görə mənə belə gəlir ki, bunlar, sadəcə, düzgün məlumat deyildir.

S u a l: Cənab Prezident, bəs Soçidə hansısa razılığa gəlmək mümkün oldumu?

C a v a b: Qızım, mən sənə bir dəfə cavab verdim.

S u a l: Cənab Prezident, doğrudurmu ki, əsas mübahisələr Şuşaətrafı kəndlərə azərbaycanlıların qayıtması və Dağlıq Qarabağa yolun Laçından yox, Kəlbəcərdən verilməsi üzərində gedir?

H e y d ə r Ə l i y e v: Sən bunu haradan bilirsən?

J u r n a l i s t: Ermənistan rəsmilərinin öz agentliklərinə verdikləri müsahibələrdən.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sən onda Ermənistandan soruş ki, bu doğrudur, ya doğru deyil.

S u a l: Cənab Prezident, Köçəryanla yeni görüşünüz nə vaxt olacaqdır?

C a v a b: Biz danışdıq ki, görüşəcəyik. Amma haçan ola bilər, deyə bilmərəm.

S u a l: Cənab Prezident, Dağlıq Qarabağda narkotik vasitələrin qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə bağlı müzakirələr keçirildimi?

C a v a b: Bilirsiniz, Özbəkistan prezidenti İslam Kərimov xüsusi bir arayış hazırlamışdır – ümumiyyətlə, narkobiznesin beynəlxalq terrorizm ilə bağlılığı və beynəlxalq terrorizmin narkobiznesdən istifadə edərək öz terrorçuluq hərəkətlərini

həyata keçirməsi barədə. Bu məsələ haqqında bizim geniş fikir mübadiləmiz oldu və hamı bu fikrə gəldi ki, narkotik maddələr indi hər yerdən keçir. Təkcə Orta Asiyadan yox, bizim Qafqazdan da keçir, başqa yerlərdən də keçir və bunlar böyük təhlükə yaradır. Ona görə də orada konkret bir şey söylənmədi. Ancaq hamının eyni fikri oldu ki, bu, indiki zamanda bütün bəşəriyyət üçün, o cümlədən bizim dövlətlər üçün çox təhlükəli bir meydir və bu, getdikcə də genişlənir. Mən buradan gedəndə dedilər ki, bizim hüquq-mühafizə orqanları bir kiloqram heroin tutublar. Bilirsiniz, bir kiloqram heroin nədir? Yarım qram heroin narkomanı istədiyi vəziyyətə salır. Amma bu, tonlarla keçir. Bu bir çox ölkələrdən keçir. İndi mən demək istəmirəm ki, hansı ölkədən, haradan daha çox, haradan daha az keçir. Bunların hamısı da həm MDB məkanına, həm də Avropaya gedir. Eyni zamanda Avropaya başqa yerlərdən də gəlir. Bilirsiniz ki, narkomaniya məsələsi, narkotik maddələrin gizli istehsal olunması və yayılması Cənubi Amerikada olduqca çox güclənibdir. Ona görə bu, qlobal məsələdir, dünyada böyük təhlükə doğuran məsələdir. Biz də bu barədə fikir mübadiləsi aparıb qəti mövqeyimizi bildirdik ki, bunların qarşısını almalıyıq.

S u a l: Cənab Prezident, *bi-pi* şirkəti bildirir ki, Azərbaycan İranla razılığa gələnə qədər İranın hədələdiyi yataqlarda işlərini davam etdirməyəcəklər. Sizin buna munasibətinizi bilmək olarmı?

C a v a b: Bilirsiniz, *bi-ri* şirkəti hələ mənə bir şey deməyibdir. Ona görə də *bi-pi* şirkəti mənə deyəndə, mən deyəcəyəm. Amma onu bildirmək istəyirəm ki, bizim müqavilə imzaladığımız bütün yataqların hamısında işlər davam edəcəkdir.

S u a l: Hörmətli Cümhur başqanım, Gürcüstan prezidenti Şevardnadzenin tarixə salınan səfəri nə vaxt gerçəkləşəcəkdir?

C a v a b: Biz onunla danışacağıq. Orada jurnalistin öldürülməsi ilə əlaqədar daxili vəziyyət bir az gərginləşibdir. Onunla belə danışmışıq ki, orada vəziyyət normal hala düşən kimi, telefon əlaqəsi saxlayıb müəyyən edəcək və Azərbaycanla mütəəqib gələcəkdir.

S u a l: Cənab Prezident, mətbuatla bağlı son fərmanınıza görə, televiziya filmlərin hamısı Azərbaycan dilinə tərcümə olunub verilməlidir. Bu çox böyük çətinliklər yaradır. İndi Azərbaycanın reklam bazarında o qədər vəsait yoxdur ki, Azərbaycan televiziya filmləri belə sürətlə tərcümə etmək mümkün olsun. Ola bilməzi, Siz Milli Banka göstəriş verəsiniz ki, özəl televiziyalara güzəştli kreditlər versin və filmlər Azərbaycan dilinə tərcümə olunsun?

C a v a b: Birincisi, mən sizdən soruşuram: hörmətli ANS, niyə indiyə qədər rus dilində bir belə seriallar, multfilmlər göstərirdiniz? Mən bu məsələni buradan gedəndə qaldırmışam. İndi siz də ayılmısınız.

J u r n a l i s t: Cənab Prezident, tərcümə etdiklərimiz var. Amma bu çox baha başa gəlir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəlkə də, ola bilər. Amma indi siz ayılmısınız. Mən Azərbaycan dili haqqında, latın əlifbası haqqında fərman verəndən sonra bu məsələni də çox vacib hesab etdim. Çünki biz bir tərəfdən, deyirik ki, bütün azərbaycanlılar, Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycan dilini bilməlidirlər, danışqlarını Azərbaycan dilində aparmalıdırlar və bütün dövlət işləri Azərbaycan dilində gətməlidir.

İkinci tərəfdən də, təkcə siz deyilsiniz. Bizim dövlət televiziya şirkəti də gündə, demək olar ki, verilişlərin yarısını seriallara, rus dilində olan multfilmlərə həsr edir. Bilirsiniz, siz öz gözünüzdə tiri görmürsünüz, başqasının gözündə tükü seçirsiniz. Bəs bu sizin günahınız deyilmi? Siz və sizin xüsusi qonaqlarınız ki var, sən onları çox məhəbbətlə danışdırırsan,

onlar indiyə qədər döşlərinə vururdular ki, millilik belə gəldi, Azərbaycan dili, nə bilim nə. Hətta bizim dilimizə başqa cür adlar qoyurdular. İndi nə oldu? İndi mən dil haqqında fərman qəbul etmişəm, latın əlifbası haqqında fərman qəbul etmişəm. Hələ fərman həyata keçməmişdən hay-küy salıblar və bunu yenə də tərsinə yozmağa başlayıblar ki, Heydər Əliyev bununla kiməsə zərər gətirmək istəyir.

Görürsünüz, nə qədər ağılsızdılar. Heydər Əliyev kiməsə zərər gətirmək istəsə, imkanları çoxdur, zərəri elə gətirər ki, o adam heç bilməz ki, hansı tərəfdən...

Bilirsiniz, mən buradan gedəndə – görünür, sən yox idin, cavan oğlan var idi, mənə o sual verirdi, bu məsələ qalxdı. Yəni bu məsələ qalxmadı, özüm dedim ki, mən Bakıya dönən kimi seriallar haqqında qəti fikrimi bildirəcəyəm. Çünki biz bir tərəfdən, istəyirik ki, öz dilimizin tətbiq, istifadə sahəsini genişləndirək. İkinci tərəfdən də, bu seriallara ayrı-ayrı, başqa dillərdə, xüsusən rus dilində olan filmlərlə baxırlar.

İndi gərək biz uşağı tərbiyə edək ki, o, ana dilini bilsin. Amma uşağın ən sevdiyi bir şey multfilmidir. Mənim balaca nəvəm var. O, multfilmə saatlarla baxır. Rus dilində baxanın biri rus dilini bilir, o birisi az bilir, başqa birisi heç bilmir. Bilməyən də yavaş-yavaş öyrənir. Çünki multfilmdə görür ki, ayı nədir – medveddir, yaxud dovşan nədir – zayats, filandır, peşməkandır. Ona görə bu, böyük problemdir. İndi mən sənə bu barədə heç bir şey deyə bilmərəm. Ancaq hamımız bir yerdə düşünməliyik.

S u a l: Cənab Prezident, «Şahdəniz» layihəsi üzrə Gürcüstanla hər hansı bir həll olunmamış problem qalıbmı?

C a v a b: Yox, qalmayıbdır. Görürəm ki, daha sözünüz yoxdur.

S u a l: Cənab Prezident, Siz Rutinlə görüşəndə Qəbələ RLS-in statusunu müzakirə etmisinizmi?

C a v a b: Onu müzakirə etməyə ehtiyac yoxdur. Biz onu müzakirə etmişik, komissiya yaratmışıq. Hesab edirəm ki, komissiyanın qərarı çıxandan sonra biz müzakirə edəcəyik.

S u a l: Cənab Prezident, İran Məsləhət Şurasının katibi belə bir ifadə işlətməmişdir ki, əgər Azərbaycan öz mövqelərini dəyişməsə, İran ona qarşı ərazi iddiaları irəli sürə bilər. Sizin İrana səfəriniz zamanı hansı mövqeyin dəyişilməsi barədə müzakirələr gedə bilər?

C a v a b: Bilirsiniz, burada deyirlər ki, BAB təşkilatı var, cavanları xüsusi yığıbdır. Əvvəl mən bilmirdim, deyirdim ki, bəlkə babtistlərdir, nədir. Sonra araşdırdım. Dedilər ki, bu, Bütöv Azərbaycan Birliyi təşkilatıdır. Yaxşı, BAB təşkilatı burada var. Gecə-gündüz danışır ki, gərək Cənubi Azərbaycanı özümüzlə birləşdirək, filan edək, peşməkan edək. Yaxşı, bəs onlar buna reaksiya vermirlər? O da dövlətdir.

İndi bizim ölkəmizin bir hissəsi işğal olunubdur. Nə qədər əziyyət çəkirik. O da böyük dövlətdir. Biz dediyimiz Cənubi Azərbaycan İranın yarısına bərabər bir sahədir. Bütün İranda 30 milyona qədər azərbaycanlı yaşayır. Vaxtilə Fidel Kastro-nun yaxın silahdaşı var idi – Dela Çevara, istəyirdi ki, bütün Cənubi Amerikada sosializm yaratsın. Böyük şücaətlər etdi. Sonra haradasa məhv oldu. Bilirsiniz, indi belə şeyləri ortaya atmaq... Mən belə düşünürəm ki, o adam ki, BAB yaradıb, nə qədər fantazyor olsaydı da, onun özü də dərk edirdi ki, bu, real bir şey deyil və olmamalıdır. Ancaq bir tərəfdən, münasibətləri kəskinləşdirmək üçün, ikinci tərəfdən də, beləliklə, özünə populyarlıq qazanmaq üçün edibdir. Çünki adi adamlara Cənubi Azərbaycan deyəndə, deyir, bəli, Cənubi Azərbaycan! İndi ona görə də İran dözür-dözür və bir dəfə də deyir ki, yaxşı, Azərbaycan vaxtilə İranın tərkibində idi. Biz də onu birləşdirərik.

İş bundadır ki, biz 8 milyonuq, İran 65 milyona yaxındır. Orada 30 milyon azərbaycanlı var. Onda deyəcəklər, kim-

kiminlə birləşməlidir, kiçik böyüklə, ya böyük kiçiklə? Bilirsiniz, bizim tərəfimizdən bu məntiqsiz şeylər meydana çıxır və bunların nəticəsində belə şeylər əmələ gəlir. Ona görə mən orada verilən bəyanata qətiyyənlə heç bir əhəmiyyət vermirəm. Gedəndə də demişəm, indi də deyirəm ki, biz İranın daxili işlərinə qarışmırıq və qarışmayacağıq. İran da Azərbaycanın daxili işlərinə qarışmamalıdır.

Onların Təhlükəsizlik Şurasının katibi Ruhani burda olanda mən bu sözləri ona qəti demişəm. Demişəm ki, biz dünyəvi dövlətik. Biz bu gün dünyəvi dövlət deyilik, yüz ildir dünyəvi dövlət yolu ilə gedirik. Dünyəvi dövləti, sadəcə, müstəqillik əldə edəndən sonra almadıq ki? Bu dünyəvilik bizdə artıq keçən əsrin əvvəlindəndir. Məsələn, Azərbaycanda çadranı nə vaxt atdılar? 1925–26-cı illərdə qadınlar çadranı atdılar. İndi sənə başına çadra salmaq olar? İstəyirsən, salaq. Sənə məscidə apararaq, çadranı da başına salaq.

S u a l: Cənab Prezident, İrana nə vaxt səfər edəcəksiniz?

C a v a b: Görək. Görək onlarla ikitərəfli danışaq.

S u a l: Cənab Prezident, Putinin təşəbbüsü ilə keçiriləcək dörd Xəzəryanı dövlət başçılarından görüşü təxminən nə vaxt və harada olacaqdır?

C a v a b: Ay qardaş, bilirsən, mən sənə dedim ki, belə bir şey olacaq. İndi sən sual verirsən ki, nə vaxt olacaq, harada olacaq. Ondan sonra sual verəcəksən ki, nə bilim, o yerin quruluşu nə təhəddir, o yarıyır, ya yaramır. Axı belə boş sualları verməyin. Bu sözü dedim. Demək, artıq bu tamamilə deyilən sözdür.

S u a l: Cənab Prezident, yaxın Sizə məlumat veriblər. Siz burada olmayanda İrana 12 radiostansiya keçirilməsinə cəhd edilmişdir. Gürcüstandan İrana aparılan hərbi radiostansiyalar Astara gömrükxanasında saxlanılıb. Araşdıracağımızı ki, bu, İran sərhədinə qədər necə gedib çıxıb?

C a v a b: Eşitmişəm. Əlbəttə, əlbəttə.

Sağ olun. İşə gedirəm. İndi soruşacaqsınız ki, mən bunu niyə deyirəm?

J u r n a l i s t: Səfərdən gəlmisiniz. İndi də birbaşa işə getmək kifayət qədər güc tələb edir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli. Sən hansı...

J u r n a l i s t: «Space» televiziyasındanam.

H e y d ə r Ə l i y e v: O birilərinə başa sal ki, Heydər Əliyev üç günlük səfərdən sonra da işə getdi.

**EKVADOR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB QUSTAVO NOVOA BEXARANOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Ekvador Respublikasının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Ekvador xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Ekvador arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətlərinin inkişafı xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 avqust 2001-ci il

**ÇAD RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İDRİSS DEVIYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Çad Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Çad xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan– Çad münasibətlərinin inkişafı ölkələrimizin və xalqlarımızın rifahına öz töhfəsini verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 avqust 2001-ci il

**KOREYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB KİM DE ÇJUNA**

Hörmətli cənab Prezident!

Koreya Respublikasının milli bayramı – Koreyanın azad olunması günü münasibətilə Sizi və dost Koreya xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ölkələrimiz arasındakı dostluq və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm. Əminəm ki, ikitərəfli əlaqələrimiz xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edərək bundan sonra da daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 avqust 2001-ci il

**KONQO RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB DƏNİ SASSU-NQESSOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Konqo Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Konqo xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan–Konqo əlaqələrinin inkişafı ölkələrimiz üçün faydalı olacaqdır.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 avqust 2001-ci il

**SİNGAPUR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB S.R.NATANA**

Hörmətli cənab Prezident!

Sinqapur Respublikasının milli bayramı – Milli gün münasibətilə Sizi və dost Sinqapur xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətləri xalqlarımızın rifahı naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 avqust 2001-ci il

**BELARUS RESPUBLİKASI HÖKUMƏTİNİN
SƏDRİ VLADİMİR YERMOŞİN
BAŞDA OLMAQLA BU ÖLKƏNİN
HÖKUMƏT NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

8 avqust 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Vladimir Vasilyeviç, sizi və sizin mötəbər nümayəndə heyətini salamlayıram.

Buraya məhz belə bir heyətdə gəlməyinizə çox şadam və bunu Belarusla Azərbaycan arasında iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət sahəsində və bütün digər sahələrdə münasibətlərin daha da inkişafı üçün olduqca faydalı hesab edirəm. Əməkdaşlıq üçün böyük imkanlarımız var, amma demək lazımdır ki, biz onlardan heç də tam istifadə etmirik. Ona görə də sizin bu addımınız, bizim Baş nazirin dəvəti ilə səfəriniz, şübhəsiz, əməkdaşlığımızı fəallaşdırmaq üçün yaxşı başlanğıcdır.

Biz – sizin ölkəniz və Azərbaycan – bir-birimizi çoxdan tanıyırıq, keçmişdə birlikdə Sovetlər İttifaqının tərkibində olmuşuq. İndi MDB-nin tərkibində müstəqil dövlətlər olaraq vaxtaşırı görüşürük, fikir mübadiləsi aparırıq, bu və ya digər qərarları müəyyənləşdiririk. Mənə gəlincə, şəxsən mən Belarusa, Belarus xalqına həmişə böyük məhəbbət bəsləmişəm. Mən keçmiş vaxtlarda da sizin respublikanıza gəlmişəm. Lakin indi MDB-nin qərargahının sizdə yerləşməsi və bundan əlavə, dövlət başçılarının görüşlərinin bir neçə dəfə Minskdə

keçirilməsi ilə əlaqədar ölkənizə gəlmək imkanım olmuşdur. Mən sizin uğurlarınıza sevinirəm. Bununla belə, sizdə də, bizdə də problemlər var. Əgər biz daha sıx əməkdaşlıq etsək, onların bir çoxu, xüsusən iqtisadiyyat sahəsindəki problemlər həll oluna bilər. Zənnimcə, siz – Baş nazirlər və nümayəndə heyətinizin digər üzvləri nazirlərlə, müxtəlif idarələrin rəhbərləri ilə bu gün həmin məsələləri müzakirə etmisiniz və yenə də müzakirə edəcəksiniz. Bütün bunlar çox faydalı olacaqdır. Mən sizi salamlayıram.

V l a d i m i r   Y e r m o ş i n : Cənab Prezident, xoş sözlərinizə görə çox sağ olun. Biz buraya əməkdaşlığımızın söhbət açdığınız pragmatik vəzifələrinin həlli üçün gəlmişik.

Mən hər şeydən öncə Aleksandr Qriqoryeviçin ən səmimi salamını Sizə yetirmək istədim. Dünən o dedi ki, Heydər Əliyeviçlə bu yaxınlarda görüşdüm, bu görkəmli xadimə səmimi hörmət hissləri bəsləyirəm və onun Belarusa xoş münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm. Buna görə də onun dünən bildirdiyi ən yaxşı arzuları Sizə yetirirəm.

Biz bunu xüsusilə qiymətləndiririk ki, məhz Siz Belarus tərəfə, obrazlı desək, heç vaxt daş atmamısınız və biz də Azərbaycana qarşı heç vaxt belə şey etməyəcəyik.

Siz MDB-dən də danışdınız. Biz Sizi Minskdə görməyə həmişə şadıq. Siz keçən il də, bu ildə də bizdə olmusunuz. Öz tərəfimdən deyim ki, ötən il, xatirinizdədirsə, zirvə görüşünün başa çatması münasibətilə təşkil edilmiş qəbulda söylədiyiniz nitqi unutmamışıq. Siz nitq söylədiniz və sözün düzü, mən MDB haqqında, onun əsasları, perspektivləri haqqında, dövlətlərdən hər birinin bu Birlikdəki yeri və rolu haqqında belə analitik, açıq söhbəti ömrümdə heç vaxt eşitməmişdim. Yadımdadır, Kasyanov mənimlə yanaşı oturmuşdu, o dedi ki, belə təhlili ilk dəfə eşidir. Siz təxminən 20 dəqiqə əsaslardan danışdınız və bunu məntiqi şəkildə hər birimizə

çatdırdınız, zənnimcə, illər ötüb keçəcək və biz əməkdaşlığımıza verdiyiniz ölçülüb-biçilmiş, analitik qiyməti həmişə xatırlayacağıq.

Heydər Əliyev, Siz tamamilə haqlısınız ki, Sovet İttifaqının süqutundan sonra ötən illər bizi bir-birimizdən çox ayırmışdır. Sovet İttifaqı çərçivəsində olmuş əlaqələrimiz daha yoxdur. Halbuki açıq deyə bilərik ki, o vaxtlar biz, hər bir respublika bir-birini tamamlayırdı, çünki integrasiya prosesləri – əmək bölgüsü, əmək məhsullarının bölgüsü prosesləri belə qurulmuşdu. Bu gün biz hörmətli Baş nazir Artur Rəzizadə ilə, sizin Nazirlər Kabinetinin üzvləri ilə bir sıra məsələləri müzakirə etdik, əməkdaşlığımızın yollarını müəyyənləşdirdik. Məsələn, mən Sizin nümayəndələrinizə bildirdim ki, respublikamızın maşınqayırma sektoru iki il əvvəl tam yeni əsasda 90-cı illərin istehsal səviyyəsinə çatmışdır. Əgər biz əvvəllər bir modeldə traktor buraxırdıqsa, indi 6 modeldə traktor istehsal edirik. Əgər əvvəllər biz məşhur MAZ-ı yükünü özünüboşaldan avtomobil kimi istehsal edirdikse, indi onu 80–100 modifikasiyada buraxırıq. Şəhər və yol təsərrüfatı üçün texnikanın bütöv bir kompleksinin istehsalını mənimsəmişik və onunla özümüzü təmin edirik, məhsulun 80 faizini isə başqa ölkələrə göndəririk. Biz hər növ sərnişin avtobusları istehsal edirik. Ölkəmizdə yüngül sənaye, ağac emalı, meşə sənayesi və başqa sahələr dirçəldilmişdir. Biz bu məsələləri müzakirə edərək, əməkdaşlığın yollarını müəyyənləşdirdik. Mən hələ məişət texnikası istehsal edən digər müəssisələri – konversiya müəssisələrini demirəm. Biz hər bir sahədə öz marağımızı görürük.

Belarusun marağı nədədir? Əlbəttə, biz həmişə aldığımız ənənəvi mallara maraq göstəririk. Bizim günahımız deyildir ki, ölkəmizdə pambıq parça, yun parça istehsal edən bu qədər müəssisə var. Bizə pambıq lazımdır, tütün lazımdır, şərab

məhsulları lazımdır. Bizə neft kimyası sənayesi sahəsində əməkdaşlıq lazımdır. Özünüz bilirsiniz ki, Sovet İttifaqı dövründə nə qədər kimya zavodu tikilmişdi.

Sizdə neft-qaz sənayesi inkişaf etmişdir. Əslinə qalsa, bu sənaye sizdə ənənəvi olaraq yüksək inkişaf etmiş sahədir, lakin bu gün siz onu yeni əsasda yüksəldirsiniz. Biz burada da söylərimizi birləşdirməli və tamamlayıcı cəhətlər kimi bu sahələrdə bir-birimizə kömək etməliyik. Həm də biz ancaq ticarət sahəsində əməkdaşlığı sahmanlamaq fikrindən tamamilə uzağıq. Müştərək müəssisələr yaradılması və ya komponentlərin göndərilməsinin təmin edilməsi tamamilə mümkündür. Mənə elə gəlir ki, bu, iqtisadi əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi, məşğulluğun təmin edilməsi və xalqlarımızın rifahının yüksəldilməsi üçün son dərəcə vacibdir.

Ölkə prezidenti olaraq Sizdən xahiş edərdim ki, – bunu prezident Lukaşenko da bildirmişdir – diplomatik münasibətlərimizin səviyyəsini yüksəldək. Biz vaxtilə diplomatik münasibətlər yaratdıq, amma bunun daha da inkişaf etdirilməsi üçün bizim burada, Azərbaycanda nümayəndələrimiz yoxdur. Bu gün mənə dedilər ki, sizin Ukraynadakı səfiriniz əvəçiliklə Belarusda da səfirdir. Görünür, o, yaxşı işləyir, mən onu bir dəfə də görməmişəm. Biz bu səviyyəni yüksəltməliyik. Ona görə də bu gün Belarus tərəfinin belə bir təklifini bildirdik ki, gələn il eyni vaxtda müəyyən səviyyəli diplomatik nümayəndəliklər yaradaq. Bununla nə nəzərdə tutulur? Müvəqqəti işlər vəkili, səfir – bütün bunlar səviyyədən asılıdır. Əgər Siz razısınızsa, mən belə bir tapşırıq verərdim və biz bu məsələləri Xarici İşlər Nazirliyinin kanalları ilə işləyib hazırlayardıq.

İkincisi. Heydər Əliyev, beynəlxalq təşkilatlarda da, MDB çərçivəsində də bizi siyasi cəhətdən dəstəklədiyinizə görə çox sağ olun. Bilirsiniz ki, düz bir aydan sonra bizdə

prezident seçkiləri keçiriləcəkdir. Seçki kampaniyası normal gedir, heç bir gözlənilməz hal baş vermir. Əlbəttə, müəyyən xoşagəlməz hallar olur, müxtəlif cür ifşaedici materiallar axtarmağa çalışaraq maraqlanırlar ki, prezidentin neçə kostyumu var, onun qalstuku neçəyədir, onu hansı mağazadan almışlar? Lakin seçkilərin nəticələrinin Dünya Birliyi tərəfindən siyasi cəhətdən tanınması respublikamız üçün son dərəcə vacibdir. Respublikada nə edilirsə, hamısı seçkilərin şəffaf, demokratik olması naminə edilir. Əlbəttə, müşahidəçilərinizin seçkilərin gedişini izləməsi, sərt siyasi çarpışmalarda qazandığınız təcrübədən və indi mövcud olan və seçkilər günü qarşıya çıxacaq problemlərə baxışınızdan bəhrələnmək seçkilərimizin ciddi dəstəklənməsində, başlıcası isə onun müsbət qiymətləndirilməsində ciddi addım olardı. Müvafiq dəvətlər göndərilmişdir, Avropa strukturlarına da göndərilmişdir. İstərdik ki, Siz Belarus tərəfinin bu xahişini dəstəkləyəsiniz. Biz Sizə minnətdar olardıq. Aleksandr Qriqorjeviç dedi ki, inşaallah, seçkilər normal keçdikdən sonra biz, ümumiyyətlə, Azərbaycanla tam razılaşdırılmış siyasət qurmalıyıq. Elə bir siyasət ki, hətta ayrı-ayrı məsələlərdə bir-birimizə nəinki zərər gətirməsin, həm də münasibətlərimizin səmimiyyətinə əsla şübhə doğurmasın.

Bu gün və sabah görmək istədiyimiz işlər barədə qısaca olaraq bu qədər.

Biz gördük ki, Azərbaycanda da bu cür kateqoriyalarla düşünülür. Ümidvarıq ki, işlərimizi görüb qurtardıqdan sonra Sizə və Belarus prezidentinə qəti inamla məruzə edəcəyik ki, ticarət-iqtisadi əməkdaşlığı ciddi şəkildə yaxşılaşdırmaq üçün, həqiqətən, zəmin var. Heydər Əliyev, bununla əlaqədar bir məsələ barəsində xahiş etmək istərdim. Bizim təcrübəmiz göstərir ki, əgər ikitərəfli qaydada ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq komissiyası fəaliyyət göstərsə, onda daimi, müntəzəm

iş başlayır. Komissiya ildə iki dəfə toplaşır. Bizdə bir çox ölkələrlə belə komissiyalar mövcuddur. Hələ ötən il hökumətimiz bu komissiyanın tərkibi haqqında qərar qəbul etmişdir. Ona Baş nazirin müavini rəhbərlik edir. Bilirəm ki, Azərbaycan tərəfindən belə bir komissiya yaradılmayıbdır. Əgər Siz tapşırıq versəniz, təklif edərdim ki, komissiyanın ilk iclası bu ilin dördüncü rübündə Minskdə keçirilsin. Bu halda biz burada əldə etdiyimiz razılaşmaları komissiyanın iclasında təfərrüatı ilə işləyib təkmilləşdirə və əməkdaşlığımızı xeyli irəlilədə bilərdik. Hamı Belarusun guya iqtisadiyyatda islahatlar aparmasında geri qaldığını desə də, hər bir ölkə öz yolu ilə gedir. Başlıcası, qarşımıza qoyduğumuz məqsədə nail olmaqdır. Baş nazirlə tamamilə eyni fikirdəyik ki, biz sırf bazar münasibətləri şəraitində işləyirik. Biz bununla ticarət etməyəcəyik, edə də bilmərik, amma bütün strukturların – dövlət, kommersiya strukturlarının fəaliyyəti üçün dəhliz yaratmaq, şərait yaratmaq bizim vəzifəmizdir. Əgər etiraz etməsəydiniz, mən Sizdən dəstək verməyinizi xahiş edərdim. Bizi dinlədiyinizə görə sağ olun.

Heydər Əliyev: Vladimir Vasilyeviç, sağ olun. Hər şeydən öncə, Belarus prezidenti hörmətli Aleksandr Qriqor-yeviçin salamını mənə yetirdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Mən onunla bu yaxınlarda görüşmüşəm. Bilirsiniz ki, MDB ölkələri prezidentlərinin bu yaxınlarda Soçidə qeyri-rəsmi görüşü keçirilmişdir. Biz birlikdə olduq və deməliyəm ki, görüş çox uğurlu keçdi və MDB dövlətlərinin başçıları belə görüşə ilk dəfə toplaşmışdılar. Bu, Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinin təşəbbüsü idi və biz onu dəstəklədik. Doğrudur, iki prezident görüşdə iştirak etmədi. Lakin fikir mübadiləsi aparmaq, ikitərəfli görüşlər keçirmək və bir az da istirahət etmək üçün biz kifayət qədər idik. Biz Aleksandr

Qriqoryeviçlə görüşdük. Buna baxmayaraq, onun yenidən salamını və xoş arzularını eşitməyimə şadam.

Mən həmçinin şadam ki, orada, qəbulda etdiyim çıxış yadınızda qalmışdır.

Vladimir Yermoşin: Bir daha təkrar edirəm ki, o, gözəl bir çıxış idi. Qəbulda edilən çıxışa belə diqqət yetirilməsi nadir hadisədir.

Heydər Əliyev: Şadam ki, dediklərim təkcə sizin deyil, eləcə də başqalarının fikir və maraqları ilə, görünür, uyğun gəlirdi. Doğrudan da, mən nitqimi qurtarandan sonra o təkcə həmkarlarım – prezidentlər tərəfindən deyil, bütün iştirakçılar tərəfindən yaxşı, müsbət reaksiya doğurdu.

İqtisadi münasibətlərimiz barədə artıq sözümün əvvəlində dedim ki, biz hələ çox şeydən istifadə etmirik. Sizdə maşınqayırma sahəsinin 90-cı illərin səviyyəsinə qalxması məmnunluq hissi doğurur. Bilirəm ki, o vaxtlar Sovet İttifaqının respublikaları arasında Belarus bəzi sahələrdə, xüsusən maşınqayırma sahəsində aparıcı yer tuturdu. Sizin BELAZ-lardan, traktorlardan, trolleybuslardan, avtobuslardan və bir çox digər məhsullarınızdan Sovet İttifaqının hər yerində, o cümlədən də bizdə – Azərbaycanda istifadə edilirdi. Bilirəm ki, sizdə böyük hərbi-sənaye kompleksi, toxuculuq sənayesi vardı. Bir çox sahələri hərəkətə gətirməyiniz, hətta, 90-cı illərin səviyyəsinə çıxmağınız və ən yeni traktorlar istehsal etməyiniz və satmağınız böyük işdir. Mən sizə yeni-yeni uğurlar arzulayıram. Təbii ki, siz istehsal etdiyiniz nə varsa, hamısını alıb bizim necə istifadə edə biləcəyimizlə bağlı məsələləri müzakirə edəcəksiniz. O ki qaldı bizə, Azərbaycanda böyük neft kimyası kompleksi var, neft sənayesi istər hasilat, istərsə də emal baxımından çox yaxşı səviyyədədir. Kimya kompleksinə gəlincə, orada da uğurla işləyən sahələr var, amma bəziləri keçmiş vaxtlarda olduğu kimi deyildir.

Zənnimcə, əməkdaşlıq imkanları heç də yalnız bu sahələrlə məhdudlaşmır, Siz görüşlər və söhbətlər, müzakirələr zamanı iqtisadi münasibətlərimizin inkişafı baxımından maraqlı çox şey tapacaqsınız. Mən birgə Azərbaycan–Belarus iqtisadi komissiyasının yaradılmasını dəstəkləyirəm. Lakin bilmirəm ki, biz bu komissiyanı nə üçün indiyədək yaratmamışıq. Biz onu yaxın vaxtlarda yaradacağıq. Siz isə, komissiyanın ilk iclasını mümkün olarsa, dördüncü rübdə keçirmək barədə razılığa gələrsiniz.

Əlbəttə, biz istərdik ki, bir çox ölkələrdə, o cümlədən də Minskdə səfirliyimiz olsun. Sizdə vəsait sarıdan vəziyyətin necə olduğunu bilmirəm, bizdə isə, əlbəttə, bütün bunlar üçün vəsait çatışmır. Ona görə də biz vaxtilə Ukraynaya səfir təyin etdik və eyni zamanda Belarus və Polşada səfir funksiyalarını yerinə yetirməyi ona həvalə etdik. Biz bu barədə düşünərik.

Vladimir Yermoşin: Heydər Əliyev, mən səfirlik demədim. İlk vaxtlar üçün nümayəndəliklərimiz olmalıdır. Bu bəlkə də əvvəlcə ticarət-iqtisadi məsələlər üzrə nümayəndəlik olacaq və sonra hansısa nümayəndəliyə, ya da səfirliyə çevriləcəkdir. Bunu birgə işlərimizin həcmi nəzərə alaraq müəyyənləşdirmək lazımdır.

Heydər Əliyev: Düşünürəm ki, biz bunu edəcəyik. Siz nə kimi işlər görülcəyi barədə düşünün, biz onları həyata keçirərik. Çünki bu, hər iki dövlətin – həm Belarusun, həm də Azərbaycanın mənafeyinə uyğundur.

Bilirəm ki, sentyabrın 8-də sizdə prezident seçkiləri keçiriləcəkdir. Biz Aleksandr Qriqoryev, Lukaşenkonu prezident kimi həmişə dəstəkləmişik. Bu gün də dəstəkləyirik. Biz respublikamızın nümayəndələrini, müşahidəçilərini göndərmək haqqında təklif almışıq, çünki Aleksandr Qriqoryev MDB dövlətləri başçılarından görüşü zamanı bu barədə demişdi. Bütün dövlət başçıları belə bir yekdil fikirdə oldular ki,

biz hökmən öz nümayəndələrimizi müşahidəçilər kimi göndərməli və seçkiləri prinsipcə dəstəkləməliyik. Şəxsən mən Aleksandr Qriqoryeviçi fəal dəstəkləyirəm və istəyirəm ki, o, seçkilərdə bu dəfə də qalib gəlsin və yenidən seçilsin. Ona görə ki, artıq bizim aramızda kifayət qədər yaxşı işgüzar münasibətlər yaranmışdır. Mən istəyirəm ki, bu münasibətlər inkişaf etsin. Biz bunu hökmən edəcəyik. Ancaq digər tərəfdən, respublikanızdakı vəziyyəti bildiyimə görə, şübhə etmirəm ki, seçkilərin nəticəsi mütləq indiki prezident Aleksandr Qriqoryeviç Lukaşenkonun xeyrinə olacaqdır. Buna baxmayaraq, biz seçkilərdə öz iştirak payımızı verəcəyik.

Sizin buraya belə bir tərkibdə gəlmək təşəbbüsünüz çox yüksək qiymətə layıqdır. Biz bu əlaqələri daha da inkişaf etdirməliyik. Bu işdə bizə birgə iqtisadi komissiya kömək göstərəcəkdir. Lakin iş təkcə bununla bitmir. Yəqin ki, siz bizim Baş naziri və nümayəndə heyətimizi respublikanıza dəvət edəcəksiniz. Biz bir-birimizi nə qədər çox tanısaq, bunun Belarus üçün də, Azərbaycan üçün də bir o qədər böyük faydası olacaqdır.

Keçmişdə, Sovetlər İttifaqının tərkibində olduğumuz dövrdə biz çox sıx əməkdaşlıq edirdik. Lakin o vaxt mərkəzləşdirilmiş dövlət vardı. Hər şey mərkəzdən planlaşdırılırdı. Buna baxmayaraq, xatirimdədir, biz Belarusdan ət də, yağ da, yaxşı kartof da, traktorlar da, BELAZ-lar da, bir çox digər məhsullar da alırdıq. Azərbaycan neft məhsulları və bir çox digər məhsullar göndərirdi. İndi isə bunların hamısını müstəqil dövlət kimi etmək gərəkdir. O vaxt bunların hamısını SSRİ Dövlət Plan Komitəsi planlaşdırırdı, haraya nə qədər məhsul göndərilməsini müəyyənləşdirirdi və bütün bunlar yerinə yetirilirdi. İndi isə razılığa gəlmək lazımdır ki, ticarət olsun. Əlbəttə, yeni sistem əvvəlkindən fərqlənir. Yəni bu sistem daha böyük səylər göstərilməsini tələb edir. O vaxtlar

biz yalnız istehsal edirdik, satış isə mərkəzin ixtiyarında idi. İndi isə həm istehsal etmək, həm satış bazarları tapmaq, həm ticarət etmək, həm valyuta qazanmaq, həm də ölkəni dolandırmaq lazımdır. Bu vəzifə sizin qarşınızda, bizim qarşımızda, indi müstəqil dövlətlər olan bütün MDB ölkələri qarşısında durur. Ona görə hesab edirəm ki, birgə iqtisadi komissiya çərçivəsində də belə sıx qarşılıqlı fəaliyyət, şübhəsiz, Belarus üçün də, Azərbaycan üçün də faydalı olacaqdır.

Xahiş edirəm ki, mənim salamımı və ən xoş arzularımı Aleksandr Qriqoryeviç Lukaşenkoya yetirəsiniz, qoy o, seçkilərdə qalib gəlsin. Azərbaycanda xüsusi hörmət və xüsusi rəğbət hissələri bəslənilən bütün dost Belarus xalqına mənim ən xoş arzularımı yetirəsiniz .

Vladimir Yermoşin: Heydər Əliyeviç, münasibətlərimizə müfəssəl qiymət verdiyinizə görə sağ olun. Sizin dedikləriniz bizim üçün istiqamətverici sözlər olmalıdır. İnsanların bir çoxu Sovet İttifaqında doğulub və hazırda tamamilə yeni şəraitdə yaşayırlar. Ona görə də tamamilə aydındır ki, bu gün nə istehsal etmək barədə düşünmək lazım deyildir. Əksinə, əvvəlcə düşünmək lazımdır ki, məhsul harada və hansı fayda ilə satılacaqdır. Respublikamıza, prezidentimizə, xalqımıza xoş arzularınıza görə sağ olun.

Bu gün Baş nazir Dağlıq Qarabağla, hazırda ölkədə bir milyon qaçqın olması ilə bağlı ciddi problemlərdən danışarkən biz onu diqqətlə dinlədik. Ürəkdən arzu edirəm ki, Azərbaycan xalqının başı üstünü bir daha belə ixtilaf təhlükəsi almasın, Allah göstərməsin ki, bir daha soyqırım olsun. Arzu edirəm ki, bütün bu proseslər nizama salınsın. Axı biz hələ bu yaxınlardək bütün qonşularımızla normal şəraitdə yaşayırdıq. Allah eləsin ki, bütün bunlar ancaq sülh yolu ilə nizama salınsın. Belarustan nə asılıdırsa, biz bu problemlərin həllinə kömək etmək üçün istənilən yolu keçməyə hazırıq.

Sizin xeyir-dualı torpağınıza, gözəl şəhərinizə baxdıqda görürsən ki, burada insanlar işləyib-çalışırlar və düşünmək belə çətinidir ki, lap yaxınlıqda adamlar ev-eşikdən, doğma torpaqdan məhrumdur və olduqca ağır şəraitdə yaşayırlar. Inanın ki, bu sözlər səmimidir, onları müharibədə əhalisinin üçdə bir hissəsini itirmiş, Çernobılın qara buludları altında qalmış, onlarla, yüzlərlə insanı öz yurd-yuvasından başqa yerlərə köçürmüş ölkənin nümayəndəsi kimi deyirəm. Biz bu çətinliklərə bələdik. Allah bir də göstərməsin, belə çətinlikləri nə özümüzə, nə sizə, ümumiyyətlə, heç kimə arzulamırıq. Ürəkdən istəyirəm ki, Siz bu çətinlikləri aradan qaldırasınız və hər şey Azərbaycanın gözəl xalqının rifahına uyğun olsun.

Heydər Əliyev: Arzularınıza görə sağ olun. Amma təəssüf ki, bu münaqişə hələ Sovetlər İttifaqı dövründə – 1988-ci ildə başlamışdır. Özü də bu münaqişəni biz yox, Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları irəli sürərək məhz Ermənistan başlamışdır. Sonra bu münaqişə tədricən güclənərək müharibəyə çevrilmişdir. Yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, bu münaqişə hələ Sovetlər İttifaqı mövcud olarkən 4 il inkişaf etmiş, genişlənmişdir. 15 müttəfiq respublikadan ikisinin arasında münaqişə yaranması, qan tökülməsi, müharibə getməsi Sovetlər İttifaqının tarixində bəlkə də yeganə haldır, xalqın çox etimad etdiyi Mərkəzi dövlət isə bu münaqişəni söndürmək üçün, hərəyə öz yerini göstərmək üçün təsirli, səmərəli tədbirlər görmədi. Halbuki, ərazi bütövlüyü və sərhədlərin pozulmazlığı prinsipi hər hansı dövlət üçün əsas prinsipdir. Bunlar BMT-nin prinsipləridir, ATƏT-in prinsipləridir, beynəlxalq hüquq prinsipləridir. İndi biz müstəqil dövlətlərik. Sovetlər İttifaqının tərkibində olduğumuz, yəni bir dövlət tərəfindən idarə edildiyimiz vaxtlarda buna yol verilməsi və tədbirlər görülməməsi o vaxtkı sovet hökumətinin ən

ağır cinayətlərindən biri idi. Təbii ki, o vaxt xalq çox narazı idi, burada müxtəlif hadisələr baş vermişdi.

Biz 1991-ci ilin axırlarında dövlət müstəqilliyi əldə etdiyimiz vaxt münəqişə artıq çox yüksək səviyyəyə çatmışdı, Azərbaycan ərazisinin xeyli hissəsi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdu. Bütün bunlar sonralar da davam etdi. 1994-cü ilin mayında biz atəşkəs haqqında saziş əldə etdik. Məsələni sülh yolu ilə həll etmək, bir daha müharibəyə, qan tökülməsinə qayıtmamaq üçün biz bu atəşkəs rejimini 7 ildir qoruyub saxlayırıq. Lakin Ermənistan tərəfi qeyri-konstruktiv mövqe tutur, yəni nə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinin dərhal azad edilməsini dəfələrlə tələb edən qətnamələrini, nə beynəlxalq hüquq normalarını, nə də ATƏT-in prinsiplərini tanıyır, heç nəyi tanımır. Paradoks bundan ibarətdir ki, bir tərəfdən, Dünya Birliyində hər bir dövlət bütün dövlətlərin ərazi bütövlüyü və onların sərhədlərinin pozulmazlığı haqqında BMT-nin prinsiplərinə, ATƏT-in prinsiplərinə, beynəlxalq hüquq prinsiplərinə sadıqlığını daim bəyan edir, təsdiqləyir, digər tərəfdən isə, bu işə, hər halda, etinasız yanaşır.

Doğrudur, Minsk qrupu var. Yeri gəlmişkən, onu 1992-ci ildə Minsk qrupu adlandırmışlar. O, indiyədək də belə adlanır. Ona dünyanın 12 ölkəsi, o cümlədən Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa və bir çox digər dövlətlər daxildir. Minsk qrupu öz tərkibindən həmsədrlər seçmişdir. Hazırda həmsədrlər Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransadır. Bu işlə onlar da məşğul olurlar. Onlar bu prinsipləri hər dəfə bəyan edirlər.

Avqustun 2-də biz Soçidə görüşərkən və qeyri-rəsmi işgüzar görüş keçirərkən Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putin öz nitqində hər bir ölkənin ərazi bütövlüyünə və sərhədlərinin toxunulmazlığına aid beynəlxalq hüquq prinsip-

lərinə əməl olunmasını iki dəfə sərt şəkildə bəyan etdi. Lakin bu sözlər, təəssüf ki, indiyədək havadan asılı qalır. Ümumiyyətlə, paradoksal haldır və mən bu barədə MDB dövlətləri başçılarının iclaslarında bir neçə dəfə demişəm ki, bizim ittifaq beynəlxalq xarakterlidirmi? Dünyada elə bir ittifaq yoxdur ki, onun üzvlərindən – başqaları ilə birlikdə biz 12 dövlətlik – ikisi bir-biri ilə müharibə vəziyyətində olsun və MDB-nin digər üzvləri buna biganə yanaşsın, tədbirlər görməsinlər. Mən bir neçə dəfə məsələ qaldırmışam ki, əgər biz MDB-nin həqiqətən dünya standartları səviyyəsində, digər beynəlxalq təşkilatlar səviyyəsində olmasını istəyiriksə, onda gəlin bu məsələni öz aramızda müzakirə edək, razılığa gələk, qərar çıxaraq. Amma bu olmayıbdir. Bu isə, şübhəsiz ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin ən ciddi nöqsanlarından biridir.

Vladimir Yermoşin: Bəli, Siz haqlısınız.

Heydər Əliyev: Məsələn, Rusiya artıq neçə illərdir Çeçenistanda müharibə aparır. Düz edir, hərçənd nə qədər qan tökülmüşdür, nə qədər hərbi texnikadan istifadə edilmişdir, nə qədər yerli sakin və orada qayda-qanun yaratmaq istəyən hərbiçi, gənc əsgər həlak olmuşdur. Bütün bunlar nəyin nəminədir? Rusiyanın ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaq nəminədir. İndiki halda, Rusiyanın hərəkətləri haqlıdır, beynəlxalq hüquq normalarına uyğundur. Digər halda isə, beynəlxalq hüquq normalarının pozulması elə pozuntu olaraq da qalır. Ona görə də bu baxımdan bizim vəziyyətimiz mürəkkəbdir. Dediniz ki, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində bir milyon adamın öz doğma yerlərindən didərgin salınması, onların əksəriyyətinin 8-9-10 ildən çoxdur çadırlarda yaşaması barədə sizə məlumat veriblər. Çadırda bir ay, iki ay, yaxşı, bir il, iki il yaşamaq olar. Çadırlarda illərcə yaşamaq mümkün deyildir. Necə deyərlər, çadır uşaqları doğulur.

İnsanlar ölürlər, çadır şəhərciklərinin yaxınlığında qəbiristan salınır. Gənc nəsil böyüyür, çadırlarda nikah bağlanır. Təsəvvür edirsinizmi, dünyada belə şey yoxdur! Amma bütün bunlar həyatımızın gerçəkliyidir. Lakin inanırıq ki, biz bu məsələni, hər halda, sülh yolu ilə həll edəcəyik, şübhəsiz, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün, sərhədlərinin toxunulmazlığının bərpa olunması və zorla didərgin salınmış insanların öz yaşayış yerlərinə qayıtması şərti ilə. Ümidvaram ki, Belarus bu baxımdan bizi bütün beynəlxalq təşkilatlarda dəstəkləyəcəkdir.

Vladimir Yermoşin: Heydər Əliyeviç, sağ olun. Mən ölkə rəhbərliyi adından bir daha səmimiyyətlə deyirəm ki, biz bu münaqişə ilə əlaqədar narahatıq, həmin adamların halına yanırıq və ürəkdən arzulayırıq ki, münaqişə ancaq sülh yolu ilə həll edilsin, bu, bir daha baş verməsin. Ölkənizin xalqı buna layıqdır. Çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

* * *

Azərbaycan prezidentinin Belarus hökumət nümayəndə heyəti ilə görüşü başa çatdıqdan sonra dövlətimizin başçısı Heydər Əliyevin və Belarusun Baş naziri Vladimir Yermoşinin iştirakı ilə Azərbaycan–Belarus sənədlərinin imzalanması mərasimi oldu.

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ GÜNÜNÜN TƏSİS EDİLMƏSİ HAQQINDA

Qədim və zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan xalqı dünya sivilizasiyasına bir çox dəyərli töhfələr vermişdir. Onların ilk nümunələri bəşər tarixinin böyük kəşfi olan yazı vasitəsilə Qobustan və Gəmiqaya təsvirləri, həmçinin epigrafiq abidələr şəklində daşların yaddaşına həkk olunaraq günümüzədək yaşamışdır. Tarixi faktlar sübut edir ki, bu qiymətli əsərləri yaradarkən Azərbaycan xalqı müxtəlif əlifbalardan istifadə etmişdir.

İslamın qəbuluna qədər olan dövrün yazıları ilə yaradılan bu qiymətli xəzinənin böyük bir qismi məhv edilmiş, zaman keçdikcə həmin abidələrin qələmə alındığı yazı şəkilləri unudulmuş və ya ərəb qrafikasına keçirilmişdir. İslamın yayıldığı dövrlərdən isə xalqımız ərəb əlifbasından istifadə yolu ilə min ildən artıq bir zaman ərzində tariximizin ən yeni mərhələsinədək zəngin mədəni irs yaratmışdır. Ərəb əlifbası yüz illər boyu geniş məkanda müsəlman Şərqi xalqlarının ümumi yazı sistemi kimi formalaşmışdır. Böyük Azərbaycan ədibləri, alimləri, mütəfəkkirləri islam mədəniyyətinin təşəkkül tapıb inkişaf etməsində mühüm rol oynayaraq bəşər sivilizasiyasını zənginləşdirmişlər. Lakin əsrlərlə müxtəlif xalqların mədəni əlaqəsinə xidmət edən ərəb qrafikasının dilimizin səs sistemini bütün dolğunluğu ilə əks etdirə bilməməsi, onun quruluşu və xarakteri haqqında tam aydın təsəvvür yaratmaması XIX əsrin ikinci yarısından etibarən Mirzə Fətəli Axundov başda olmaqla, dövrün mütərəqqi, maarifçi ziyalılarını əlifba islahatı problemi üzərində düşünməyə vadar etmişdir. Bu, Azərbaycan-

can xalqının həmin dövrdə yaşadığı tarixi şəraitdən doğan zərurət idi. Öz qaynağını Avropadan alan yeni dövrün maarifçilik hərəkatı Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf istiqamətini müəyyənləşdirmiş və bu da yeni mədəniyyət tipinə uyğun müasir əlifbaya olan ehtiyacı aktuallaşdırmışdır. XX əsrin əvvəllərində cərəyan edən ictimai-siyasi və mədəni proseslərin gedişatı mövcud əlifbanı daha münasibi ilə əvəz etmək ideyasını meydana atmışdır.

1922-ci ildə Azərbaycan hökumətinin qərarı əsasında yeni əlifba komitəsinin yaradılması, həmin komitəyə Azərbaycan dili üçün latın qrafikalı əlifba tərtibinin tapşırılması yeni qrafikaya keçilməsi yolunda atılmış ilk ciddi addım idi. 1923-cü ildən etibarən latın əsaslı əlifbaya keçmə prosesi sürətləndirildi. 1926-cı ildə keçirilmiş birinci Ümumittifaq Türko-loji qurultayın tövsiyələrinə cavab olaraq 1929-cu il yanvarın 1-dən etibarən Azərbaycanda kütləvi şəkildə latın qrafikalı əlifba tətbiq edildi. Qısa bir müddət ərzində latın qrafikasının işlədilməsi Azərbaycanda geniş kütlələr arasında savadsızlığın ləğvi üçün olduqca əlverişli zəmin yaratdı. Bütün bu nailiyyətlərə baxmayaraq həmin əlifba 1940-ci il yanvarın 1-dən kiril yazısı əsasında tərtib edilmiş yeni qrafikalı əlifba ilə əvəz olundu. Yarım əsrdən çox bir müddət ərzindəki kiril qrafikası ilə Azərbaycan elmi və mədəniyyətinin qiymətli nümunələri yaradıldı. Lakin kiril qrafikasının dilimizin səs quruluşuna uyğun gəlməməsi Azərbaycan ziyalılarını bu əlifbanın təkmilləşdirilməsi yolunda mütəmadi iş aparmağa sövq etdi. Təcrübə göstərdi ki, kiril qrafikasının dilimizin səs quruluşuna uyğunlaşdırılması yolunda nə qədər cəhd göstərilərsə də, optimal variantın əldə edilməsi mümkün deyildir, bu da onun nə vaxtsa dəyişdiriləcəyi ehtimalını gücləndirdi.

Müstəqilliyimizin qazanılmasından sonra yaranmış tarixi şərait xalqımızın dünya xalqlarının ümumi yazı sisteminə qoşulması üçün yeni perspektivlər açdı və latın qrafikalı

Azərbaycan əlifbasının bərpasını zəruri etdi. Bu isə müvafiq qanun qəbul olunması ilə nəticələndi.

On ilə yaxın bir müddətdə latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçidin ölkəmizdə 2001-ci il avqust ayında bütövlükdə təmin edildiyini və yeni əlifbadan istifadənin müstəqil Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatında, yazı mədəniyyətimizin tarixində mühüm hadisə olduğunu nəzərə alaraq qərara alıram:

Hər il avqust ayının 1-i Azərbaycan Respublikasında Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günü kimi qeyd edilsin.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 9 avqust 2001-ci il

**KUBA RESPUBLİKASI DÖVLƏT ŞURASININ VƏ
NAZİRLƏR ŞURASININ SƏDRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB FİDEL KASTRO RUSA**

Hörmətli cənab Sədr!

Sizi anadan olmağınızın 75 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan və Kuba arasında mövcud olan dostluq əlaqələri və qarşılıqlı münasibətlər bundan sonra da möhkəmlənəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, xalqınıza sülh, tərəqqi və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 13 avqust 2001-ci il

**İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ
ALİ DİNİ RƏHBƏRİ
AYƏTULLAH SEYİD ƏLİ XAMENEİ
HƏZRƏTLƏRİNƏ**

Möhtərəm qardaşım!

Gülüstan vilayətində baş vermiş təbii fəlakət üzündən çoxsaylı insan tələfatı və dağıntılar barədə xəbəri kədər hissi ilə qarşıladım.

Bu faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 13 avqust 2001-ci il

**İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SEYİD MƏHƏMMƏD XATƏMİYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Gülüstan vilayətində baş vermiş güclü sel daşqını nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı və dağıntılar barədə xəbər məni ürəkdən kədərləndirdi.

Bu faciə ilə əlaqədar həlak olanların ailələrinə və yaxınlarına dərin hüznlə başsağlığı verir, fəlakətin nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılmasını arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 13 avqust 2001-ci il

**İNDONEZİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
XANIM MEQAVATİ SUKARNOPUTRİYƏ**

Hörmətli xanım Prezident!

İndoneziya Respublikasının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost İndoneziya xalqını ürəkdən təbrik edirəm. Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə İndoneziya arasındakı dostluq münasibətlərinin inkişafı xalqlarımızın rifahına yeni-yeni töhfələr verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 14 avqust 2001-ci il

**QABON RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ÖMƏR VONQOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Qabon Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Qabon xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan–Qabon əlaqələrinin inkişafı xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 14 avqust 2001-ci il

MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR VƏ ƏNƏNƏLƏR

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

14 avqust 2001-ci il

Hörmətli vətəndaşlar!

Ölkəmizin ictimaiyyətini və mənə narahat edən bir hadisə ilə əlaqədar öz münasibətimi bildirmək istəyirəm. Bir neçə gün bundan öncə «Etimad» qəzetində Azərbaycanın dini rəhbəri, Qafqaz Müsəlmanlarının Şeyxülislamı Allahşükür Paşazadənin ünvanına təhqirli yazılar yazılıbdır. Biz bu yazılarla əlaqədar ölkəmizin ictimaiyyətinin müxtəlif təbəqələrinə mənsub olan şəxslərdən yüzlərlə məktublar almışıq. Bütün məktublarda insanlar belə bir hadisə ilə əlaqədar öz hiddətlərini bildirirlər və mənə, Azərbaycan prezidentinə müraciət edirlər ki, Azərbaycanın dini rəhbəri Şeyxülislamı təhqir edən qəzet cəzalansın. Mən bütün bu fikirlərlə razıyam.

Azərbaycanda söz azadlığı, mətbuat azadlığı demokratiyanın əsas prinsiplərindən biri olaraq, tam bərqərar olunubdur. Ancaq təəssüflər olsun ki, bəzi qəzetlər, ayrı-ayrı şəxslərə mənsub olan qəzetlər, yaxud müstəqil dəzetlər, müxtəlif partiyalara mənsub olan qəzetlər Azərbaycanın Konstitusiyasının, Azərbaycanın qanunlarının mətbuat azadlığı, söz azadlığı haqqında yaratdığı şəraitdən sui-istifadə edirlər. Biz qəzetlərdə cox tez-tez ayrı-ayrı insanların təhqir olunması, onların haqqında böhtanlar, yalanlar yazılmasının şahidiyik. Mənim özümü də, Azərbaycan prezidentini də bəzi hallarda təhqir edirlər, mənə böhtanlar atırlar. Mənim haqqımda

müxtəlif uydurmalar yayırlar. Ancaq mən bunlara dözüərəm. Dözüərəm ona görə yox ki, mən bunlara qarşı qanun çərçivəsində tədbir görə bilmərəm. Ona görə ki, mən belə yazıların müəlliflərinin hərəkətlərini Azərbaycanın mənəviyyatına, Azərbaycanın dövlətçiliyinə zidd hərəkətlər kimi qəbul edirəm.

Azərbaycan prezidenti Azərbaycan dövlətinin simvoludur. Azərbaycanın dini rəhbəri bizim müsəlman dinimizi nəinki Azərbaycanda, bütün Qafqazda təmsil edən ən yüksək vəzifəli şəxsdir. Əgər Azərbaycanın dini rəhbəri bütün Qafqaz müsəlmanlarının Şeyxülislamı adını alıbsa, demək, bu bizim üçün böyük iftixar hissidir. Məlumdur ki, cənab Allahşükür Paşazadə tutduğu bu vəzifədə 20 ildən artıqdır xalqa sədaqətlə xidmət edir, Azərbaycanın xarici siyasətində özünəməxsus imkanlardan istifadə edərək iştirak edir və Azərbaycanın dövlətçiliyinə xidmət edir. Onun haqqında bu cür əxlaqsız, mənəviyyatsız sözlərin yazılması bunun müəlliflərinin və o qəzetin nə qədər düşgün vəziyyətdə olduğunu nümayiş etdirir.

Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Bizim xalqımız yüz illərlə, min illərlə adət-ənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaradıbdır və bunlar indi bizim xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir. Əgər insan mənsub olduğu millətin milli-mənəvi dəyərlərini anlaya bilmirsə, yaxud onları qəsdən təhrif edirsə, əgər vəziyyət o dərəcəyə çatırsa ki, hətta Azərbaycanın dini rəhbəri təhqir olunur, onda, təbiidir ki, bu bizi narahat etməlidir. Mən bunu nə üçün deyirəm? Çünki bu, indi Şeyxülislama yönəldilmiş bir təhqirdir. Amma, ümumiyyətlə, təhqir, yalan, böhtan bizim bir çox mətbuat orqanlarında adi hala çevrilibdir. Nə məqsəd daşıyırlar? Ölkədə, insanlarda müxtəlif fikir formalaşdırmaq. Buna nail ola bilməyəcəklər!

Azərbaycan artıq bu il öz müstəqilliyinin onuncu ilini qeyd edəcəkdir. Son 8 ildə Azərbaycanda yaranmış ictimai-siyasi sabitlik, xalqın rifah halının günü-gündən yaxşılaşması, iqtisadiyyatın inkişaf etməsi, şəhərlərimizin, kəndlərimizin, yaşayış yerlərimizin abadlaşması və inkişaf etməsi tam təsdiq edir ki, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi yaşayır və yaşayacaqdır. Hər bir vətəndaşın borcu bu istiqamətdə xalqına xidmət etməkdən ibarət olmalıdır.

Ancaq bəziləri, təəssüflər olsun – indi mən belə fikrə gəlməyə məcburam – nə xalq, nə millət, nə də mənəviyyat haqqında düşünürlər. Yəqin ki, onlar bu yollarla hansısa qazanc əldə etmək məqsədi daşıyırlar. Belə qazanılan vəsait də, təbii ki, halal olmaz, bizim millətin gözəl sözü var – haram olar. Yaxud da, sadəcə, ya özləri, onların arxasında duran qüvvələr, ya da xaricdən hansısa qüvvələr Azərbaycanda təxribat etmək və Azərbaycanda millətimizin milli-mənəvi dəyərlərini ləkələməyə çalışırlar.

Ona görə də mən bu hadisəyə kəskin etirazımı bildirirəm, hiddətlənmişəm və cəmiyyətimizdə bu məsələ ilə əlaqədar yaranmış hiddətə tam təbii qiymət verirəm. Düşünürəm ki, bu barədə qanun çərçivəsində ölçülər götürülməlidir.

Mən Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə ilə telefonla danışmışam. O mənə bildirib ki, məhkəməyə veribdir. Güman edirəm ki, məhkəmə də ədalətli qərar çıxaracaqdır.

Bu fürsətdən istifadə edərək, bir-iki məsələyə də toxunmaq istəyirəm. O da ondan ibarətdir ki, biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi, əxlaqi dəyərlərimizi bütün istiqamətlərdə qorumalıyıq, saxlamalıyıq və gənc nəsli əsrlər boyu böyük sınaqlardan keçmiş bu mənəvi, əxlaqi dəyərlər ruhunda tərbiyələndirməliyik.

Hər xalqın öz mentaliteti var. Bizim Azərbaycan xalqının mentaliteti onun böyük sərvətidir. Heç vaxt iki xalq bir-birinə

bənzəməz. Heç vaxt iki xalq bir-birinə bənzər dəyərlərə malik ola bilməz. Yənə də deyirəm, hər xalqın özünə, öz tarixi köklərinə, əcdadları tərəfindən yaradılmış milli-mənəvi dəyərlərinə bağlılığı böyük amildir. Biz də indi dünyanın mütərəqqi mənəvi dəyərlərindən istifadə edərək, xalqımızın mədəni səviyyəsini daha da inkişaf etdirərək, gənc nəsli daha da sağlam əhval-ruhiyyədə, saf əxlaqi əhvali-ruhiyyədə tərbiyələndirməliyik. Amma bunun əvəzinə, bizim cəmiyyətimizdə bəzi qüvvələr buraxdıqları ayrı-ayrı qəzetlərlə, jurnallarla xalqımızın içərisində, xüsusən gənclərin içərisində pozuculuq işləri ilə məşğuldurlar.

Yəqin ki, ictimaiyyətə məlumdur. Bir neçə belə qəzetlər, bir neçə belə jurnallar harada çıxır, kim çıxarır, nə məqsəd daşıyır. Nə məqsəd daşımağı məlumdur. Amma başqa şeylər, mən bu gün soruşurdum, bizim dövlət orqanlarına məlum deyildir. Bu, bir tərəfdən, bizim Azərbaycanda azadlığın nə qədər yüksək dərəcədə olduğunu göstərir, amma eyni zamanda, onu göstərir ki, ölkəmizin ictimaiyyətinin müxtəlif təbəqələrinə mənsub olan şəxslər, bəzi adamlar verilmiş bu azadlıqdan öz şəxsi mənafeləri, şəxsi məqsədləri üçün sui-istifadə edirlər. Ya anlamırlar, ya da anlayaraq bizim xalqımızın mənəviyyatını, əxlaqını və xüsusən gənclərin əxlaqını pozmağa cəhd göstərirlər. Vaxtilə, bir neçə il bundan öncə mən bu barədə fikrimi bildirmişdim.

Bakıda fəaliyyət göstərən bəzi gecə klublarında səhərə qədər müxtəlif oyunlar, əyləncələr təşkil edilir və çox vaxt da bu əyləncələr ifrat dərəcəyə gəlib çatır. Bütün Azərbaycan xalqının əxlaqına, mənəviyyatına zidd forma alır və beləliklə də, bizim gənclərimizin bir hissəsinin əxlaqı pozulur. Bu, dəhşətli bir şeydir.

Ölkəmizin dərdi var, bu, ümumi dərddir. O da Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının azad edilməsi və xüsusən

bu torpaqlardan didərgin düşmüş, çadırlarda yaşayan insanların öz yerlərinə-yurdlarına qaytarılması dərdidir. Hələ ki, bunun mümkün olmadığı halda onların o çadırlarda minimum yaşayışını təmin etmək – bunlar bizim ümumi dərdimizdir. Amma bir qütbdə həddindən artıq zənginləşmiş, bəzi hallarda qanunsuz zənginləşmiş, öz vəzifələrindən sui-istifadə edərək zənginləşmiş, harınlaşmış insanlar və onların övladları eys-ışrət içərisindədir, o biri tərəfdən, çadırlarda yaşayan insanlar inildəyirlər, nə qədər əziyyətlər çəkirlər.

Hər bir vətənpərvər insan düşünməlidir ki, əgər mənim xalqımın bir hissəsi belə ağır vəziyyətdədirsə, mən bu qədər harınlaşmamalıyam. Amma harınlayanlar, bəzi zənginləşmiş adamlar var.

Biz insanların bəzilərinin bizneslə məşğul olaraq zənginləşməsinin əleyhinə deyilik. Ancaq bizə o da məlumdur ki, Avropanın, Amerikanın ən zəngin insanları birinci növbədə mənəviyyatı qoruyurlar. Onlar nə qədər zəngin olsalar da, milyardlarla dolların, böyük işlərin sahibi olsalar da heç vaxt mənəviyyatsız yola getməzlər. İnsanlar varlandıqdan, zənginləşdikdən sonra, xalqına, dövlətinə daha yaxşı xidmət etmək barədə düşünməli, daha çox iş görməlidir. Əldə etdiyi vəsaitlə yeni işlər görüb Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirməlidir. Amma təəssüf ki, bəziləri özləri də, övladları da əxlaqsızlığa, mənəviyyatsızlığa yol verirlər. Bəziləri bizim gənc qızlarımızı yoldan çıxarırlar, onları əxlaqsızlığa sövq edirlər. Bunların hamısı bizim yeni bəlalарımızdır. Bu bəlalарla mübarizə aparmaq lazımdır.

Mən bu gün şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Abutalıbova və Daxili İşlər naziri Usubova bu barədə lazımı göstərişlər vermişəm. Lazım olan ölçülər götürülməli və bütün bunların hamısına son qoyulmalıdır. Bizim məqsədimiz xalqımızın mənəviyyatını qorumaq və zənginləşdirməkdir.

Ayrı-ayrı jurnallarda, qəzetlərdə pornoqrafiya səviyyəsində fotoşəkillər nümayiş etdirənlər nə düşünürlər? İndi ən inkişaf etmiş Avropa ölkələrində, Amerikada, başqa ölkələrdə belə şeylər yoxdur. Vaxtilə, nə vaxtsa olubdur. Amma indi belə şeylər yoxdur. Orada mənəviyyat çox yüksək səviyyədədir. Amma biz, bu barədə tamamilə başqa mentalitetə malik olan xalqımız indi bir neçə il içərisində bəzi adamların pozğun hərəkətlərinə məruz qalmışdıq. Biz buna dözə bilmərik. Biz bunların hamısının qarşısını alacağıq. Ona görə də mən bu fikirlərimi cəmiyyətə bildirmək üçün bu gün televiziya və radio qarşısında çıxış edirəm. Güman edirəm ki, cəmiyyət mənim bu fikirlərimin tərəfdarı olacaqdır və hərə öz yerində bu cür mənəviyyatsız hərəkətlərin qarşısını almağa çalışmalıdır.

Bizim millətimizdə, xalqımızda, azərbaycanlılarda namus, qeyrət həmişə ən yüksək keyfiyyət hesab olunubdur. Amma namusunu, qeyrətini, şərəfini alçaldan insanlar özləri-özlərini bu uçuruma salırlarsa, artıq başqalarının da mənəviyyatını pozurlar. Biz bunlara dözə bilmərik və xalqımız da dözməməlidir. Təəssüflər olsun ki, bizim cəmiyyətimizdə çoxları bunu görür, amma buna münasibətini bildirmir. Yaxud da ki, üzünü o tərəfə döndərir: «mənə nə dəxli var». Bu desə ki, «mənə nə dəxli var», o desə ki, «mənə nə dəxli var», o birisi desə ki, «mənə nə dəxli var», onda bizim millətimiz ayrı-ayrı tərribatçıların əli ilə get-gedə, əlbəttə ki, çox böyük çətinliklərlə rastlaşacaqdır.

Azərbaycanın prezidenti kimi, mən bu barədə qəti fikrimi bildirirəm. Bir də bəyan edirəm ki, biz Azərbaycanda demokratiyanın bütün tələblərini tətbiq etmişik və edəcəyik. Ancaq Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinə qarşı, Azərbaycanın milli mentalitetinə qarşı yönəldilmiş hərəkətlərin hamısının qarşısı alınacaqdır və qanun çərçivəsində lazımi ölçülər götürüləcəkdir. Bu sözləri deyərək mən bir daha Azərbaycan

xalqına, Azərbaycanın vətəndaşlarına müraciət edirəm ki, hər bir insan vətəndaşlıq borcunu ən yüksək borc hesab etsin.

Hər bir insan özü öz mənəviyyatını qorusun. Əgər görəndə ki, haradasa mənəviyyat pozulur, onun qarşısını alsın. Onun axarında getməsin. Pornoqrafiya halına düşmüş bəzi qəzetlər, jurnallar burada nəşr olunur və ayrı-ayrı adamlar tərəfindən alınır. Amma əgər onu nəşr edənlər bilsələr ki, bunlar alınmır, onlar nəşr etməzlər. Çünki onlar zərərə düşəcəklər, pul itirəcəklər və onda da belə şeylər olmazdı. Ona görə də mən həmin o şəxslərə də müraciət edirəm ki, düşünsünlər: onlar Azərbaycan xalqına məxsusdurlar. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri onları bugünkü günə gətirib çıxarıbdır. Bunlara xəyanət etmək olmaz. Bu sözləri deyərək mən xalqımıza müraciət edirəm, Azərbaycan xalqını çağırıram ki, bizi narahat edən bu nalayiq və cəmiyyətimiz üçün təhlükəli olan halların qarşısının alınması üçün hərə öz səyini göstərsin. Sağ olun.

GÜRCÜSTAN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ İRAKLİ MENAĞARIŞVİLİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

15 avqust 2001-ci il

Heydər Əliyev: Görüşümüzdə şadam. Siz çoxdandır burada olmamısınız. Bir-birimizə tez-tez gəlib-getmək, daha tez-tez görüşmək lazımdır. Sizin gəldiyinizi mənə Xarici İşlər naziri dedi. Dünən siz onunla görüşüb söhbət etmişiniz. Bizim neft şirkətində də görüşlər olubdur. Bir sözlə, bunların hamısı yaxşıdır, bütün bunlar Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında dostluğun və əməkdaşlığın getdikcə möhkəmləndiyini bir daha təsdiq edir.

İrakli Menağarişvili: Zati-aliləri, cənab Prezident! Səmimi qəbula görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Müsaidənizlə ilk növbədə, prezident Eduard Amvrosiyeviç Şevardnadzenin tapşırığını yerinə yetirmək üçün görüşmək imkanına görə Sizə ürəkdən təşəkkür edirəm, dünən və bu gün görülmüş işlər barədə Sizə qısaca məlumat verim.

İcazə verin, ilk növbədə, Eduard Amvrosiyeviçin Sizə olan şəxsi rəğbətini bildirim və salamını yetirim. O mənə Bakıya işgüzar səfərə getməyi tapşırarkən xahiş etdi bildirim ki, onun iyul ayının axırlarına təyin edilmiş səfərinin Sizə məlum olan faciəli səbəblər üzündən təxirə salınmasına baxmayaraq, Eduard Amvrosiyeviç azərbaycanlı həmkarlarımız üçün, ilk növbədə, zati-aliləriniz üçün məqbul olan istənilən vaxtda səfərə gəlməyə hazırdır. O mənə səfərə tam hazır olmaq üçün

bütün işləri görməyi də tapşırırdı. Gürcüstan prezidenti bu səfərə xüsusi əhəmiyyət verir və bu da aydındır. O məndən xahiş etdi ki, qardaş Azərbaycanla qarşılıqlı münasibətlərimizi, əməkdaşlığımızı, Sizin rəhbərliyinizlə qardaş Azərbaycanda dinamik inkişaf edən prosesləri necə yüksək qiymətləndirdiyimizi, təşəbbüskarı olduğunuz və hazırda Sizin dəstəyinizlə uğurla gerçəkləşdirilən həqiqətən tarixi əhəmiyyətli layihələri necə yüksək dəyərləndirdiyimizi bildirim. Eduard Amvrosiyeviç məhz bunu vurğulamağı xahiş etdi ki, bu layihələr nəinki Azərbaycanın və regionun iqtisadi inkişaf amilləridir, həm də getdikcə daha çox regionda sabitliyin təminatçısı rolu kəsb edir. Ona görə də biz qəti əminik ki, bu proqram – Xəzər sahillərindən başlanan enerji dəhlizi də nəzərdə tutulur – və İpək Yolunun bərpası ilə bağlı layihələr inkişaf etdikcə bu funksiyanı daha çox daşıyacaqdır.

Bu, Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı siyasətin uzaqgörənliyini bir daha sübut edir və ona görə də icazə verin, ölkəmizdə şəxsən Sizə yüksək etimad, hörmət bəsləndiyini təsdiqləyim. Ona görə də Eduard Amvrosiyeviç xahiş etdi Sizə yetirim ki, o bu səfərin həyata keçirilməsi imkanını səbirsizliklə gözləyir.

Müvafiq iş görmək üçün biz həmkarlarımızla dünən və bu gün bir sıra görüşlər keçirdik. Biz ilk öncə hörmətli həmkarım ilə görüşdük və iştər ikitərəfli münasibətlərə aid, istərsə də regional xarakterli bir sıra məsələləri müzakirə etdik. Biz fikirlərimizin, baxışlarımızın və niyyətlərimizin tam uyğun gəldiyini bir daha təsdiqlədik. Zati-aliləri, burada mən Sizin tənqidi qeydinizə cavab vermək istərdim. Bəli, görünür, həmkarım ilə biz daha tez-tez görüşməliyik, amma Sizi əmin etmək istəyirəm ki, biz görüşmək, danışmaq, mövqelərimizi tutuşdurmaq üçün heç bir fərsəti əldən vermirik. Biz sonuncu dəfə Tokioda görüşmüşdük, orada keçirilən sərgidə həm Azərbaycanın, həm də Gürcüstanın ixrac malları nümayiş etdirdi-

lirdi. Məhz sərginin proqramında nəzərdə tutulmuş tədbirlərlə yanaşı, qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər barəsində çox məzmunlu və müfəssəl söhbətimiz və müzakirəmiz də oldu.

Dünən biz buna hazır olduğumuzu bir daha təsdiqlədik və çox güman ki, qarşıdakı səfər zamanı müzakirələrin mövzusunə çevriləcək bütün məsələlər barəsində, demək olar, əməli söhbət apardıq. Dünən və bu gün Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin rəhbərliyi və nümayəndələri ilə məsləhətləşmək imkanım oldu. Artıq əməkdaşlıq edilən enerji dəhlizinin ikinci, çox mühüm komponenti – Azərbaycandan başlayıb Gürcüstan vasitəsilə Türkiyəyə gedəcək Cənubi Qafqaz qaz kəməri barədə səhmdarların nümayəndələri ilə də görüş keçirildi. Bu gün biz işi davam etdirdik və ümidvaram ki, nəzərdə tutulan proqram tamamilə yerinə yetiriləcəkdir. Mən Sizə bunu məruzə edə bilərəm və həm də prezidentimizin adından təsdiqləmək istəyirəm ki, Gürcüstan layihəni dəstəkləməyə və Sizin təklif etdiyiniz kimi və Eduard Amvro-siyeviçlə görüşləriniz zamanı söhbətlərinizdə razılaşdığınız kimi, bu layihənin səmərəli şəkildə və vaxtında gerçəkləşdirilməsi üçün hər şey etməyə tam hazırdır. Eduard Amvro-siye-viç buna tam hazırlıq olduğunu təsdiqləyir, ona görə də mənə birgə iş üzrə bu addımlara hazırlığı yoxlamaq barədə xüsusi tapşırıq da vermişdir.

Zati-aliləri, kiçik nümayəndə heyətimizin Bakıda görə bildiyi iş haqqında qısaca olaraq bu qədər. Sizin icazənizlə, sabah mən Tbilisiyə qayıdacaq və prezidentə məlumat verəcə-yəm ki, dövlətlərimiz üçün və xalqlarımız üçün Sizin və Gür-cüstan prezidentinin müəyyənləşdirdiyiniz yolla birgə getmək əzminin bir daha şahidi olduq.

Təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Hər şeydən öncə, dostum prezident Eduard Şevardnadzenin salamını və xoş arzularını mənə yetirdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Mənim də

salamımı və xoş arzularımı ona yetirməyi xahiş edirəm və bir daha bəyan edirəm ki, Gürcüstanla Azərbaycan arasında bütün sahələrdə münasibətlər ən yüksək səviyyədədir. Biz bu münasibətləri qiymətləndiririk və getmiş olduğumuz və indi də getdiyimiz yolla bundan sonra da gedəcəyik. Biz razılaşmalarımızın, sazişlərimizin prinsiplərinə sadıq.

Mən Eduard Amvrosiyeviçlə müxtəlif beynəlxalq tədbirlərdə tez-tez görüşürəm. Azərbaycanda ona çox böyük hörmət və ehtiram var. Bizdə baş verən hadisələri siz dostcasına izlədiyiniz kimi, təbii olaraq, biz də Gürcüstanda baş verən hadisələri dostcasına izləyirik və prezident Eduard Şevardnadzenin necə müdriklik və uzaqgörənlik göstərdiyini həmişə hiss edir və görürük.

Ona görə də qarşılıqlı münasibətlərimizdə heç bir problem yoxdur, onları daha da inkişaf etdirmək, möhkəmlətmək və yaxşılaşdırmaq problemi var. Çünki heç vaxt bir yerdə dayanıb durmaq olmaz, axı indi dünya çox dinamik inkişaf edir, regionumuzda müxtəlif proseslər gedir, ona görə də biz bütün çağırışlara cavab verməliyik və bu baxımdan biz həmişə Gürcüstanla birlikdə olmuşuq, eləcə də Gürcüstan Azərbaycanla birlikdə olmuşdur. Gələcəkdə də belə olacaqdır. Ona görə də xahiş edirəm, mənim səmimi, qardaşlıq salamımı, ən xoş arzularımı Eduard Amvrosiyeviçə yetirəsiniz.

Onun səfərinə gəlincə, biz onu istənilən gün qəbul etməyə hazırıq. Əslinə qalsa, onda biz səfərə hazırlaşmışdıq və artıq hər yerdə bayraqlar, Eduard Amvrosiyeviçin portretləri asılmışdı, amma gecə həmin hadisə baş verdi. Səhəri mən Eduard Amvrosiyeviçlə danışdım və təbii ki, belə bir vəziyyətdə ölkəni qoyub ondan kənara getmək olmazdı. Biz razılığa gəldik ki, bu səfəri bir qədər sonraya keçirək. Bir çox məsələlər barəsində hərtərəfli fikir mübadiləsi aparmaq üçün, bəzi sənədləri imzalamaq üçün və təbii ki, Azərbaycandan qazın Gürcüstan vasitəsilə Türkiyəyə nəqli haqqında sazişi imzalaya

bilməyimiz üçün Eduard Amvrosiyeviçin Azərbaycana rəsmi səfərə gəlməsinə dair dəvətimi indi bir daha təsdiqləyirəm.

Bildiyiniz kimi, Türkiyə ilə bu cür saziş cari il martın 12-də, mən orada rəsmi səfərdə olarkən imzalanmışdır. Burada sərmayəçilərin qarşımıza qoyduqları şərtlər var. Ona görə mən həmin məsələ ilə məşğul olan bizim yoldaşlara tapşır-mışam ki, bu danışıqların başa çatdırılmasına nail olmaq və sazişin imzalanması vaxtını təyin etmək üçün maksimum tədbirlər görsünlər.

Həmişə olduğu kimi, yenə inanıram ki, siz hər şey barə-sində bu dəfə də razılığa gələcəksiniz, biz isə Eduard Amvro-siyeviçlə sazişi imzalayacağıq.

«NEFTÇİLƏR GÜNÜ» PEŞƏ BAYRAMININ TƏSİS EDİLMƏSİ HAQQINDA

Zəngin neft və qaz sərvətlərinə malik olan Azərbaycan bütün dünyada neft diyarı, Odlar diyarı kimi tanınmışdır. 1848-ci ildə Bakıda, Bibiheybət yatağında qazılmış quyudan neft fontan vurmuş və bu hadisə dünyada neftin sənaye üsulu ilə çıxarılmasının başlanması kimi tarixə həkk olunmuşdur.

XX əsrdə Azərbaycanın neft sənayesi sürətlə inkişaf etmiş, güclü istehsal bazaları və elmi mərkəzlər yaradılmışdır. Azərbaycan İkinci dünya müharibəsi illərində Sovet İttifaqında çıxarılan neftin 75 faizini verməklə cəbhəni yanacaq ilə təmin edərək alman faşizminin məğlubiyyətə uğradılmasında böyük rol oynamışdır.

Keçmiş Sovet İttifaqının hər yerində yeni neft yataqlarının aşkara çıxarılmasında Azərbaycanın qüdrətli elmi-texniki potensialının mühüm yeri vardır. Təsadüfi deyildir ki, Rusiyanın neft regionları İkinci Bakı, Üçüncü Bakı kimi adlandırılırdı.

Ölkəmizin ən böyük nailiyyətlərindən biri də dəniz neft-qaz yataqlarının kəşfi və işlənməsidir. 1949-cu ildə, sahildən 100 kilometr məsafədə, o zaman üçün unikal yataq sayılan Neft Daşlarında dünya təcrübəsində ilk dəfə olaraq açıq dənizdə neft hasil olundu.

1970–1980-ci illər Azərbaycan neftçiləri tərəfindən dənizin daha dərin sahələrinin mənimsənilməsi ilə səciyyələnmişdir. Məhz bu dövrdə görülməli məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində neft sənayesi möhkəmlənmiş və onun geniş infrastrukturu yaranmışdır. Azərbaycanda dəniz yataqlarının işlənilməsi üçün qazma qurğuları, dənizdə tikinti işlərini təmin etmək üçün xüsusi gəmilər, texnika və avadanlıq gətirilmiş, Bakı dərin

özüllər zavodu tikilmişdir. Bununla yanaşı, neft emalı, neft-kimya sənayesi və neft maşınqayırmasının inkişafında böyük sıçrayış olmuşdur.

Son illərdə neft sənayesində çox mühüm strateji əhəmiyyət daşıyan nailiyyətlər əldə olunmuşdur. 1994-cü il sentyabrın 20-də «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanması ilə yeni neft strategiyası və doktrinası irəli sürülərək dünyanın bir çox şirkətləri ilə Xəzər dənizində ilk dəfə olaraq neft və qaz yataqlarının birgə istismarına başlanmışdır. Bu gün Azərbaycan Xəzər hövzəsində neft və qaz yataqlarının birgə işlənməsi sahəsində 14 ölkənin 30 iri neft şirkəti ilə ümumi dəyəri 60 milyard ABŞ dollarına yaxın olan iyirmi bir beynəlxalq saziş imzalayıb.

Çox qısa müddətdə «Çıraq-1» ilk hasilat platforması istismara verilmiş, «Bakı–Novorossiysk» neft kəməri bərpa edilmiş, «Bakı–Supsa» yeni neft boru kəməri tikilmiş, «Dədə Qorqud», «İstiqlal», «Qurtuluş» kimi nəhəng dəniz qazma qurğuları istifadəyə verilmişdir. Neft və qaz müqavilələri üzrə aparılan işlər artıq keyfiyyətə yeni, həlledici mərhələyə daxil olur. Bu, xüsusilə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının tammiqyaslı işlənməsi, habelə «Şahdəniz» kimi dünya miqyaslı qaz yatağının işlənməsi, «Bakı–Tbilisi–Ceyhan» əsas ixrac boru kəmərinin və «Şahdəniz» yatağından təbii qazın ixrac boru kəmərinin tikintisi və istismara verilməsi layihələri ilə bağlı məsələlərə aiddir.

Beləliklə, 1994-cü il sentyabrın 20-ci imzalanmış və müstəqil Azərbaycanın iqtisadi suverenliyini əks edən ilk beynəlxalq neft sazişi iqtisadiyyatımızın dinamik inkişafının əsasını qoydu və onun praktiki nəticələri göz qabağındadır. Həmin tarixdən başlayaraq görülmə işlər bugünkü və gələcək nəsillərə xidmət edir.

Azərbaycanın neft və qaz sənayesinin inkişafında Azərbaycan xalqının dəyərli insanları – böyük alimləri, mühəndisləri, geoloqları, neftçiləri və başqa mütəxəssisləri zəngin neft və qaz sərvətlərinin vətən, xalq naminə istifadə edilməsi üçün böyük işlər görmüş, fədakarcasına çalışmış və xalqımızın tarixinə şanlı səhifələr yazmışlar.

Azərbaycanın tarixində, onun iqtisadiyyatının inkişafında, xüsusilə müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində neft sənayesinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq və neftçilərin əməyini yüksək qiymətləndirərək qərara alıram:

Hər il sentyabrın 20-si Azərbaycan Respublikasında «Neftçilər günü» peşə bayramı kimi qeyd olunsun.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 avqust 2001-ci il

**ƏFQANİSTAN İSLAM DÖVLƏTİNİN
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BURHANUDDİN RƏBBANİYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Əfqanıstan İslam Dövlətinin milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Əfqanıstan xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Əfqanıstan arasında təşəkkül tapmış dostluq münasibətlərinin inkişafı bundan sonra da xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 14 avqust 2001-ci il

**ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ SƏDRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB TSZYAN TSZEMİNƏ**

Hörmətli cənab Sədr!

Sizi anadan olmağınızın 75 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycan ilə Çin arasında təşəkkül tapmış dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Çin xalqına sülh, əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 18 avqust 2001-ci il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SƏRHƏD QOŞUNLARININ 82-ci İLDÖNÜMÜNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ YİĞINCAQDA NİTQ

18 avqust 2001-ci il

Əziz sərhədçilər!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Sizi Azərbaycan Sərhəd Qoşunlarının peşə bayramı münasibətilə, sərhəd qoşunlarının yaranmasının 82-ci ildönümü münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm, Azərbaycan sərhədçilərinə qarşılarında duran şərəfli vəzifələri uğurla yerinə yetirməyi arzulayıram.

Sərhəd, ərazi bütövlüyü hər bir ölkənin dövlət müstəqilliyinin əsasını təşkil edən atributlardır. Təsadüfi deyil ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının prinsiplərinə görə dövlətlər-arası münasibətlərdə, ümumiyyətlə, dövlətlərin müstəqilliyinin müəyyən edilməsində hər bir ölkənin ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı və sərhədlərin toxunulmazlığı əsas şərt kimi qoyulubdur.

Məşhur bir ifadə var ki, vətən sərhəddən başlayır. Bu həqiqətdir. Ona görə də sərhəd hər bir müstəqil dövlət üçün çox əzizdir, vacib bir sahədir və təbiidir ki, sərhədin qorunmasında xidmət göstərən hər kəs xalqımızın, millətimizin hörmət və ehtiramına layiqdir.

Son əsrlər ərzində, demək olar ki, ilk dəfə, 1919-cu il avqust ayının 18-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti müstəqil Azərbaycanın sərhədlərinin qorunması haqqında qərar qəbul etmişdir. Bunun böyük bir tarixi əhəmiyyəti var. Eyni za-

manda bu, Xalq Cümhuriyyətinin çox çətin şəraitdə dövlət atributlarının müəyyən edilməsinə nə qədər böyük fikir verdiyini göstərir.

Təəssüflər olsun ki, o vaxt yaranmış sərhəd qoşunları müstəqil dövlətin sərhədlərinin qorunmasına xidmətini göstərə bilməmişdir. Çünki cəmi səkkiz aydan sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etmişdir. Ancaq həmin o qərarla Azərbaycanda sərhədçilik, sərhəd qoşunları ənənəsi yaranmışdır.

Sonrakı illərdə, sovet hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın sərhədləri SSRİ-nin sərhədlərinin bir hissəsi olmuşdur. Azərbaycanın cənub tərəfdə İranla, Türkiyə ilə sərhədləri SSRİ sərhədlərinin tərkib hissəsi olaraq, SSRİ-nin sərhəd qoşunları tərəfindən mühafizə edilmişdir.

Yaşadığı quruluşdan, sistemdən asılı olmayaraq, Azərbaycan XX əsrdə həyatın, demək olar ki, çox sahələrində təcrübə toplamış, bilik əldə etmiş və inkişaf etmişdir. Ancaq Azərbaycan müstəqil dövlət olmadığına görə, Azərbaycan xalqı bəzi sahələrdə peşələrə sahib ola bilməmiş və bu ənənə yaranmamışdır. XX əsrdə Azərbaycan xalqı elm, mədəniyyət, təhsil, sənaye, kənd təsərrüfatı sahələrində, demək olar ki, həyatın bütün sahələrində, öz torpağını, öz ölkəsini, öz vətənini inkişaf etdirmişdir və xalqımız dövlət müstəqilliyi əldə edərkən çox yüksək bir səviyyədə idi. Ancaq hərbi sahədə, yəni müdafiə sahəsində, silahlı qüvvələr sahəsində, o cümlədən sərhəd qoşunları xidməti sahəsində Azərbaycan xalqı bundan məhrum olmuşdur. Xarici siyasət sahəsində də SSRİ-nin vahid xarici siyasəti olmuşdur. SSRİ-nin vahid silahlı qüvvələri olmuşdur. SSRİ-nin vahid sərhəd qoşunları olmuşdur.

Ona görə də Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edərkən, qeyd etdiyim kimi, həyatın bütün sahələrində böyük təcrübəyə, biliyə, ənənələrə malik olduğu halda, silahlı qüvvələr sahəsində – əgər bizim daxili hüquq-mühafizə orqanlarını is-

tisna etsək – bu sahədə, xarici siyasət sahəsində təcrübəsi olmamışdır. Əgər bizim tariximizə baxsanız, SSRİ mövcud olan dövrdə Azərbaycan xalqının nümayəndələrindən, yəni azərbaycanlılardan çox az miqdarda insanlar silahlı qüvvələrdə xidmət edib böyük rütbələrə çatmışlar, sərhəd qoşunlarında xidmət edib yüksək rütbələrə çatmışlar. Yaxud da ki, SSRİ-nin xarici siyasət xidmətində Azərbaycanın hansısa görkəmli, təcrübəli diplomatları olmamışdır.

Bununla onu demək istəyirəm ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra onun çox böyük təməli vardı. Ancaq bu dediyim sahələrdə nə təməl var idi, nə ənənə var idi, nə də təcrübə var idi. Ona görə də bu sahələr tamamilə yənidən qurulmalıdır. Doğrudur, o vaxt, xüsusən İkinci dünya müharibəsi zamanı, ondan əvvəl də, ondan sonra da Azərbaycan xalqının bəzi nümayəndələri, azərbaycanlılar SSRİ silahlı qüvvələrində hərbi qulluqda olmuşlar, yüksək rütbələrə, general səviyyəsinə çatmışlar. Azərbaycanlılar İkinci dünya müharibəsində alman faşizminə qarşı mübarizədə öz paylarını vermişlər və qəhrəmanlıq nümunələri göstərmişlər, yüksək mükafatlara layiq görülmüşlər, yüksək rütbələr almışlar. Ondən sonrakı dövrdə də. Ancaq bunlar çox az olmuşdur. Sərhəd qoşunlarında isə azərbaycanlıların miqdarı, yəni zabıt-general heyəti – mən komandan heyətini nəzərdə tuturam – demək olar ki, həddindən artıq az olmuşdur. Doğrudur, o vaxt SSRİ silahlı qüvvələrinə hər il çağırış zamanı Azərbaycandan 70 minə qədər gənc ordu sıralarına səfərbər edilirdi. O cümlədən onların bir qismi sərhəd dəstələrinə göndərilirdi. Amma onlar öz əsgərlik müddətini bitirəndən sonra tərxis olunur, geriye qayıdırdılar. Təbiidir ki, iki il, ya üç il əsgərlik etməklə peşəkar hərbiçi olmaq mümkün deyil, peşəkar sərhədçi olmaq mümkün deyildir.

Bunlar mənim xatirimdədir. Çünki mən vaxtilə uzun illər Azərbaycanda dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında çalışarkən, sonra isə Azərbaycana rəhbərlik edərkən bunların canlı şahidi olmuşam. Ancaq bu, bir azərbaycanlı kimi, məni həmişə narahat edib, həmişə incidibdir. Ona görə ki, bizim xalqımız SSRİ-nin ümumi işlərinə öz üzərinə düşəndən də artıq pay verdiyi halda, azərbaycanlılar hərbi xidmətdə, sərhəd qoşunlarında yüksək vəzifələrə, yüksək rütbələrə çata bilməyiblər. Mən o illər axtarırdım, bəzən tapırdım ki, harada – ya ordu-da, ya sərhəd qoşunlarında hansı bir azərbaycanlı komandan vəzifəsindədir, zabıt rütbəsi var. Harada olmalarından asılı olmayaraq, çalışırdım onlarla təmas quram, onlara qayğı göstərəm.

Belələri Azərbaycanın sərhədlərində də xidmət edirdilər. Amma çox az, çox az. Mən bunu barmaqla saya bilərəm. Bəlkə də hamısı yadımda deyildir. Amma bunlar çox az idilər. Bilmirəm, Nəsirov buradadır, yoxsa yox? Buradadır.

Xatirimdədir, o, uzun müddət sərhəd qoşunlarında xidmət edirdi. Ancaq nə qədər xidmət edirdisə, xidmətinə görə lazımı vəzifə, rütbə ala bilmirdi. Hətta xatirimdədir, bir dəfə Cənubi Qafqaz Sərhəd Qoşunlarının komandanı general Matrosov mənim yanıma gəlmişdi. Mən ona danışırıdım ki, sərhəd dəstələrində azərbaycanlıları irəliyə çəkmək lazımdır, onlardan istifadə etmək lazımdır. Məqsədim nə idi? Məqsədim o idi ki, bizim azərbaycanlılar bu peşəni də mənimsəsinlər, bundan kənarda qalmasınlar. Çünki bu hər bir millət üçün lazımdır. Hər bir millətin bütün sahələrdə təcrübəli insanları olmalıdır. Mən buna görə çalışırdım. Mən ona bu sözləri söyləyəndə dedi ki, bizdə bir, iki-üç nəfər var, onların da içində Nəsirovun – yəqin, bu sözü desəm, acığına gəlməz – çəkisi get-gedə azalır. Ona görə də bəlkə biz onu bir azdan sonra təqaüdə göndərdik. Mən dedim, bu, düzgün deyil, olmaz! O elə əvvəl-

dən bəziləri kimi kök adam olmayıbdır. Amma indi həkimlər deyirlər ki, bu, ən yaxşı haldır.

Nəinki burada, hətta Moskvada Sərhəd Qoşunlarının komandanlığı ilə görüşərkən, Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri Andropov ilə görüşərkən mən bu məsələləri qoyurdum. İlk dəfə olaraq biz Bakıda Cənubi Qafqazda Sərhəd Qoşunlarının operativ qrupunun yaradılmasına nail olduq. Nəsirovu oraya komandan təyin etdik və o orada general rüt-bəsini ala bildi.

Məsələn, vaxtilə Azərbaycanda, Azərbaycan ərazisində Sərhəd Qoşunlarının komandanlığı və Baş Qərargahı yerləşirdi. Onların yerləşdiyi yer də indiki “Cənub” mehmanxanası idi. Amma onların içərisində azərbaycanlılar ya tək-tük idi, ya da yox idi.

Mən o vaxt sərhəd dəstələrinə gedirdim, zastavalarda olurdum, komendaturalarda olurdum, görüşürdüm, onların qarşısında çıxış edirdim. Amma həmişə gözüm salonda axtarırdı – burada azərbaycanlı var, yoxsa yox.

Düzdür, mən bunu zastava komandirindən soruşa bilməzdim. Çünki bu, düzgün olmazdı. O məni düzgün başa düşməzdi. Amma gözüm axtarırdı. Bax, biz belə bir yol keçmişik. Həm bütün silahlı qüvvələr, yəni Müdafiə Nazirliyi sisteminə, həm də sərhəd qoşunları sistemində belə bir yol keçmişik. Ona görə də əgər biz dövlət müstəqilliyini əldə edəndə elm, təhsil, səhiyyə, sənaye, kənd təsərrüfatı sahələrində böyük kadr potensialımız var idisə, silahlı qüvvələr sahəsində bizim nəinki böyük, heç kiçik kadr potensialımız da yox idi.

Burada Azərbaycan Sərhəd Qoşunlarının komandanı Elçin Quliyev öz çıxışında qeyd etdi ki, vaxtilə Cəmsid Naxçıvanski adına məktəb yaratmaqla biz azərbaycanlıların hərbi işə cəlb olunmasına şərait yaratdıq. Mən bunu vaxtilə demişəm ki, o məkəbi yaradandan sonra mənə Moskvadan nə qə-

dər təzyiqlər oldu. Çünki bu o vaxt SSRİ sistemində həqiqətən qeyri-adi bir hal idi. Birincisi, belə bir ixtisaslaşmış orta məktəb heç yerdə yox idi. İkincisi də, bu işlərin hamısı Müdafiə Nazirliyinin inhisarında idi. Heç bir respublika özünə üçün belə bir məktəb yarada bilməzdi. Amma mən o təşəbbüsü göstərdim, bunu yaratdım, bütün çətinliklərin öhdəsindən gəldim. Moskvadan bir neçə dəfə komissiya gəldi. Mənim qəbul etdiyim qərarları pozmaq istədilər. Ancaq mən onların hamısının qarşısını aldım. Mən indi Elçin Quliyevlə söhbət edəndə bildim ki, o da Naxçıvanski adına məktəbdə təhsil almış, sonra isə Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri məktəbində təhsil almışdır. Budur, Azərbaycan xalqının gələcəyi üçün 1970-ci illərdə mənim gördüyüm işlərin əyani nümunəsi!

Amma təkcə bu deyildir. Bizim ordumuzun, Müdafiə Nazirliyində komandir heyətinin əksəriyyəti Naxçıvanski adına məktəbi bitirib SSRİ-nin müxtəlif ali hərbi məktəblərində təhsil alanlardır. Biz bununla yanaşı, o vaxt SSRİ-nin təxminən 45-46 ali hərbi məktəbinə azərbaycanlı gəncləri – hansılar ki, fiziki hazırlığı baxımından və bilik cəhətindən orada oxuya bilərdilər – güzəştə qəbul etdirirdik. Bunlar hamısı bu gün üçün bizə lazım idi və lazım oldu.

Ancaq bunlara baxmayaraq, bir də qeyd edirəm ki, bizim ənənəmiz olmayıbdır. Nə yaxşı ki, biz o vaxtlar gələcək haqqında düşünmüşük, bu işləri görmüşük. İndi biz bunlardan istifadə edirik.

Azərbaycanda həm silahlı qüvvələrin, yəni Müdafiə Nazirliyinin formalaşması, həm də Sərhəd Qoşunlarının formalaşması, demək olar ki, eyni quru yerdən olubdur. Bu da müəyyən çətinliklər yaradıbdır. İkinci tərəfdən də, nəzərə alsaq ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman Ermənistan silahlı qüvvələri ilə müharibə aparırdı, Ermənistan

silahlı qüvvələri Azərbaycanın bəzi hissələrini işğal etmişdi və Azərbaycanın içərisində ictimai-siyasi sabitlik pozulmuşdu, siz təsəvvür edə bilərsiniz ki, bizim Silahlı Qüvvələr, o cümlədən Sərhəd Qoşunları nə qədər ağır bir şəraitdə formalaşmağa başlayıbdır.

İlk illərdə həm kadr çatışmazlığı, həm təcrübənin olmaması, həm də Azərbaycanda daxili ictimai-siyasi sabitliyin olmaması, ayrı-ayrı silahlı dəstələrin çəkişməsi, hakimiyyət mübarizəsi – bunlar hamısı bu işlərin lazımi səviyyədə təşkilinə maneçilik törədibdir. Bəzən də görülməsi işləri pozubdur, dağıdıbdır.

Son illər, xüsusən Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi təmin edəndən sonra, dövlətçiliyi möhkəmləndirəndən sonra, qanunsuz silahlı dəstələrin qarşısını alandan sonra biz Silahlı Qüvvələrimizin, o cümlədən Sərhəd Qoşunlarının təşkili ilə ardıcıl surətdə məşğul olmuşuq. Mən bu gün böyük məmnuniyyət hissi ilə bəyan edirəm ki, artıq bizim formalaşmış Sərhəd Qoşunlarımız var və bu qoşunlar da Azərbaycanın sərhədlərinin keşiyində durublar. Düşünürəm ki, bundan sonra daha də əzmlə duracaqlar.

Bu gün Azərbaycanın Sərhəd Qoşunlarının üzərinə düşən vəzifə SSRİ vaxtında Azərbaycan ərazisində yerləşmiş SSRİ Sərhəd Qoşunlarının qarşısında duran vəzifədən qat-qat çətinidir. Çünki birincisi, o vaxt sərhəd indikindən xeyli az idi. O vaxt sərhəd yalnız SSRİ-nin İran və Türkiyə ilə sərhədi idi, başqa sərhəd yox idi.

Amma bu məsafədə olan sərhədə nə qədər böyük qüvvə cəlb olunmuşdu. Mən bunların hamısını bilirəm. Bütün sərhəd dəstələrində olmuşam. 41-ci sərhəd dəstəsi Naxçıvanda, 42-ci sərhəd dəstəsi, təəssüflər olsun ki, Hadrutda – bunun haqqında bir-iki kəlmə deyəcəyəm, 43-cü sərhəd dəstəsi Prişbə, indi Göytəpə deyirlər, 44-cü sərhəd dəstəsi Lənkəranda,

127-ci əlahiddə dəniz briqadası Bakıda yerləşirdi. Ancaq indi sərhəd nə qədər böyüyübdir. Bütün əvvəlki sərhədin, SSRİ vaxtı qorunan sərhədin üzərinə sərhədlər gəlibdir. Birincisi, Ermənistanla Azərbaycanın arasında olan böyük sərhəd. Baxmayaraq ki, indi bu sərhəd pozulubdur, ancaq bu, bərpa olunacaq və bu, sərhədçilərin qarşısına gələcəkdə böyük vəzifələr qoyur. Indi bu sərhəd pozulub və Azərbaycanın torpaqlarının o hissəsinin qorunması və ümumiyyətlə, Azərbaycanın erməni işğalından müdafiə olunması Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyinin, Silahlı Qüvvələrinin üzərinə düşübdür. Ermənistan silahlı qüvvələri rayonlarımızı işğal etdiklərinə görə, İranla olan sərhədin təxminən 125–130 kilometri Araz qırağında bəzi rayonları işğal etdiklərinə görə onların nəzarəti altındadır. Ancaq Rusiya ilə, Gürcüstan ilə sərhəd əvvəlki sərhədin üstünə gəlibdir. Ona görə bu gün də Azərbaycanın sərhəd qoşunlarının həm vəzifəsi çox artıbdır və gələcəkdə də get-gedə artacaqdır, həm də məsuliyyəti artıbdır.

Mən o vaxt SSRİ-də olan sərhəd dəstələrinin adlarını çəkdim. Bəlkə də çox adam o vaxt buna fikir vermirdi. Adətən, sərhəd dəstələri sərhədə yaxın nöqtələrdə yerləşirdi. Məsələn, Naxçıvanda 41-ci sərhəd dəstəsinin qərargahı sərhəddən cəmi 10 kilometr məsafədə idi. Onu da xatırlatmaq istəyirəm ki, onlar keçmişdən, hələ çar dövründən qalmış kazarmalarda yerləşirdilər. Sonra isə Nəsirov orada komandan olan zaman xahiş etdilər, mən Azərbaycanın büdcəsindən xüsusi vəsait ayırdım. Orada sərhəd dəstəsinin qərargahı üçün böyük bina tikdilər. Indi Naxçıvanda olan sərhəd dəstəsi orada yerləşir.

Bir o deyil. Başqa yerlərdə də zastavaların, komendaturaların tikilməsində biz sərhəd qoşunlarına Azərbaycanın vəsaiti hesabına kömək edirdik. 42-ci sərhəd dəstəsi əslində Füzuli rayonunun ərazisində olmalı idi. Amma bunu aparıb sərhəddən uzaqlaşdırmışdılar, Hadrut rayonunda yerləşdir-

mişdilər. Hadrut rayonundan sərhədə məsafə çox uzaqdır. İndi düşünün, nə üçün? Bəlkə vaxtilə bunu düşünənlər az idi. Amma indi gərək hamı bunu anlaya bilsin. Nə üçün? Çünki o vaxt SSRİ-nin siyasətində, bax, bu amillər öz yerini tutmuşdur: məsələn, Azərbaycanda hərbi hissələrin mümkün qədər ermənilər olan yerdə yerləşdirilməsi. Ona da Hadrut sərhəd dəstəsi deyirdilər. Nə üçün Hadrut? Bu da o vaxtın siyasəti idi.

Beləliklə, Azərbaycanın sərhədləri indi bir neçə dəfə artıbdır. Ona görə də Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq sərhədlərin qorunmasını xüsusi vəzifə hesab edir və Azərbaycanın Sərhəd Qoşunlarının gələcək inkişafı bizim üçün çox vacibdir.

Mən bu gün sizinlə danışanda kadr potensialı haqqında dedim. Ancaq bizim sərhədçilərimizin işində çətinlik yaradan məsələlərdən biri də ondan ibarətdir ki, 1989–1990-cı illərdə bəzi adamlar İran ilə olan sərhəddə SSRİ vaxtı qurulmuş çox etibarlı mühəndis-texniki vasitələri dağıtdılar. O vaxt bunlar belə ab-hava ilə yaşayırdılar ki, bəli, biz bu sərhədləri pozub kimnənsə, hara iləsə birləşdiririk. Amma mən bilirəm, sərhədin bir kilometrində mühəndis-avtomatik qurğuların yaradılması üçün nə qədər vəsait sərf olunurdu. O tikanlı simlər ki var, onlar bir neçə cərgə olurdu. Ora toxunan kimi – onlar hamısı elektrik cərəyanlı idi – idarə edilən yerdə məlum olurdu.

Mənim o vaxtdan xatirimdədir, çox hallarda, məsələn, tülkü, ya dovşan, yaxud hansısa bir heyvan gəlib simə toxunurdu. Dərhal həyəcan signalı verilirdi, bilinirdi ki, hansı sahədədir. Orada idarəetmə pultu var idi. Sərhədçilər dərhal onu axtarırdılar, bəzən tapa bilmirdilər.

Elə bilirdilər ki, o adam artıq keçdi getdi. Amma orada nəzarət zolağı elə olurdu ki, oraya adam, yaxud heyvan ayağını basanda izi qalır. Onunla da müəyyən edirdilər ki,

burdan insan keçibdir, yaxud heyvan keçibdir. Bu qədər etibarlı idi.

Mənim xatirimdədir, bir dəfə Biləsuvar tərəfdə sərhədi pozmuşdular. Məlumat verdilər ki, guya dəqiq məlum olub ki, bu, İrandan keçmiş adamdır. Oraya çoxlu qüvvə cəlb olundu. Çünki artıq o, sərhəddə yox idi. Mən özüm də oraya getdim. Çünki əgər sərhəd hissəsində sərhədçilər cavabdeh idisə, ondan sonrakı hissədə isə yerli təhlükəsizlik orqanları cavabdeh idi. Belə məlumat var idi ki, guya o, sərhəd dəstəsindən artıq keçibdir. İki-üç gün axtardıq. Nəhayət, tapıldı ki, haradasa, hansısa bir dərədə yığılıb və həlak olubdur.

Bilirsiniz, mən bu gün bu faktları ona görə xatırlayıram ki, birincisi, vaxtilə SSRİ dövləti öz sərhədlərini necə etibarlı qoruyurdu və ona nə qədər vəsait xərcləyirdi. İkincisi də, sərhəd dəstəsində xidmət etmək, sərhədçi olmaq, sərhədçi peşəsini daşımaq nə qədər çətinidir və nə qədər ağırdır. İllər boyu yaranmış mühəndis-texniki qurğuların o, vaxt, 1989–1990-cı illərdə bir-iki günün içərisində dağıdılması indi bizim müstəqil dövlətimizə zərər gətirir.

Burada Elçin Quliyev dedi ki, bəzi yerlərdə onlar bu simləri bərpa edirlər. Elədirmi?

Elçin Quliyev: Bəli, 300 kilometrini bərpa etmişik.

Heydər Əliyev: 300 kilometr. Amma sizdə onların o vaxtkı idarəetmə sistemi də varmı?

Elçin Quliyev: Xeyr.

Heydər Əliyev: Yoxdur. Siz ancaq bu simləri bərpa edirsiniz ki, həmin simlər keçmək istəyənə mane olsun. Elədirmi?

Elçin Quliyev: Bəli.

Heydər Əliyev: O simi kəsib keçən adamı sən bilməyəcəksən ki, haradan keçir. Amma o vaxt simi nəinki kəsən kimi, hətta ona toxunan kimi bilinirdi.

Bax, o vaxtlar, Azərbaycanda hərc-mərclik dövründə o avantürist, ağılsız adamların gedib həmin mühəndis-texniki qurğuları dağıtması indi sərhədlərin qorunmasında bizə nə qədər zərər vurur. Əgər onlar qalsaydı, təbiidir ki, heç bizim o vaxtkı sistemi bərpa etmək mümkün olmasaydı da – indi deyir, 300 kilometr də tikanlı simlər çəkiblər – heç olmasa, o tikanlı simlər qalsaydı, biz indi bu sərhədlərin qorunmasında daha da uğurlu işlər görə bilərdik.

Bütün bu tarixə nəzər salaraq, sərhəd qoşunlarının yaranması, təşkil olunması və inkişafında keçdiyi yola nəzər salaraq, mən bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, müstəqil Azərbaycan özünün sərhəd qoşunlarının yaranmasında böyük çətinliklərə də rast gəlir. Ancaq indi artıq biz dövlət müstəqilliyimizin 10-cu ildönümünə gedərək, onu qeyd edərək, deyə bilərik ki, sərhədlərin qorunması üçün xeyli işlər görmüşük. Bizim etibarlı zabıt heyətimiz də var, əsgərlərimiz də var. Onlar Azərbaycanın, müstəqil Azərbaycanın sərhədlərinin keşiyində cəsarətlə duracaqlar.

Bu gün bayramdır. Həm sərhədçilərdə, həm Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində, həm də bizim ictimaiyyətdə heç də belə bir əhval-ruhiyyə yaranmasın ki, biz hər şeyi düzəldə bilmişik. Yox. Düzəldə bilməmişik. Birincisi, ona görə ki, bir çox hallarda bizim imkanlarımız məhduddur. İkincisi də, təəssüflər olsun ki, sərhəd qoşunlarında xidmət edən bəziləri vəzifəsindən sui-istifadə edir, cinayət yoluna gedir, qaçaqmalçılıqla məşğul olan adamlara şərait yaradır, onlarla əlbir olur, onlara kömək edirlər. Beləliklə, qanunsuz qazanc əldə edirlər. Belə hallar az deyildir. Belə hallar həm sərhəd-buraxılış məntəqələrində var – o yerdə ki, sərhədçilər gömrük işçiləri ilə birlikdə insanların pasportla keçməsinə təmin edirlər – həm də sərhədin başqa hissələrində var. Siz onları yaxşı bilirsiniz. Biz bunları müzakirə etmişik. Mən bunu artıq geniş izah

etmək istəmirəm. Ancaq bunlar var. Bunlar da bizi narahat edir. Məsələn, o iki əsgər sərhədi qoruyarkən şəhid oldu və sizin təqdimatınızla mən onların “İgidliyə görə” medalı ilə təltif edilməsi haqqında Fərman imzaladım. Belə nümunə də var. Ancaq təəssüflər olsun ki, belə nümunə azdır. Mən istəmirəm ki, bizim əsgərlərimiz şəhid olsunlar.

Amma istəyirəm ki, bizim əsgərlərimiz, zabitlərimiz Azərbaycanın sərhədlərinin keşiyində möhkəm dursunlar, öz vəzifələrini yerinə yetirsinlər. Onda onlar Azərbaycan sərhədlərini pozanların əksəriyyətinin qarşısını alarlar. Amma əgər hansı bir şəraitdə hadisə baş vermiş olsa, onlar xalq, vətən yolunda şəhid olacaqlar. Şəhidsiz vətən yoxdur, şəhidsiz millət yoxdur, şəhidsiz xalq yoxdur. Ona görə də gərək bu gün sizin işinizə verilən bu müsbət qiymətdən özünüz üçün nəticə çıxarasınız. Nəticə də ondan ibarət olmalıdır ki, siz işinizdə olan ciddi nöqsanları aradan qaldırmalısınız.

Son vaxtlar bizim sərhəd qoşunlarında yaranmış qanunqayda və vəzifələrin yerinə yetirilməsində göstərilən cəhdlər məndə ümid yaradır ki, onlar qüvvələrinin az olmasına baxmayaraq, vəsaitin az olmasına baxmayaraq, artıq bir çox işlər görüblər. Ancaq bu onların gördüyü işlərin başlanğıcıdır. Gərək bundan sonra çox işlər görülsün, daha çox işlər görülsün.

Bilirsiniz, sərhədlərin qorunması dövlət müstəqilliyinin təmin olunması ilə bağlıdır. Burada həm sərhəddən casusların, təxribatçıların keçməsi və onların ölkəmizdə casusluq etmək, təxribat etmək hallarının qarşısı alınmalıdır. Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində artıq belə faktlar çoxdur. Yəni onların qarşısı alınmışdır – ya sərhəddə yaxalanıblar, yaxud da, təəssüflər olsun, sərhədi keçərək Azərbaycan ərazisinin bəzi yerlərində öz fəaliyyətlərini, öz ölkələrinin xüsusi xidmət orqanlarının göstərişlərini yerinə yetirərkən ifşa olunublar, məsuliyyətə cəlb ediliblər. Ancaq deyə bilmərəm ki, bütün casuslar yaxalanıb, yaxud da ifşa olunublar. Bu barədə həm

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, həm də Sərhəd Qoşunları hələ çox işlər görməlidirlər.

Son vaxtlar bütün dünya üçün, o cümlədən bizim üçün çox aktual problem beynəlxalq terrorizmdir. Beynəlxalq terrorizmlə mübarizə indi artıq global şəkil alıbdir. Bu indi hamını, Avropa ölkələrini də, başqa ölkələri də narahat edir.

Beynəlxalq terrorizm birinci növbədə, sərhəddən keçən terrorçular vasitəsilə həyata keçirilir. Onlar ya nəzarət-buraxılış məntəqəsindən keçə bilir, yaxud da sərhədin bir hissəsini pozmaqla buna nail olurlar.

Dini ekstremizm də böyük təhlükələrdən biridir. Biz görürük, müşahidə edirik ki, son illər bu təkcə Azərbaycanda yox, Avropanın cənub hissəsində, hətta şimala qədər yerlərdə də böyük zərbələr vurur. Biz Azərbaycanda dini ekstremizmlə, fanatizmlə ciddi mübarizə aparmalıyıq. Azərbaycan Konstitusiyası hər bir vətəndaşa vicdan azadlığı hüququ veribdir. Amma təkcə hüquq verməklə qurtarmayıbdır. Azərbaycan dövləti həm də bunu təmin edir. Dinindən, milliyyətindən asılı olmayaraq, hər bir insan öz vicdan azadlığını həyata keçirmək imkanına malikdir. Bunun üçün çoxlu dini müəssisələr yaranıbdır, məscidlər tikilibdir və başqa işlər görülübdir. Ancaq biz yol verə bilmərik ki, din pərdəsi altında, fanatizm yolu ilə təxribatlar aparılsın, bizim insanlarımız, xüsusən gənclərimiz belə təhlükəli və dəhşətli işlərə cəlb olunsun. Çünki belə hallar bizim xalqımıza vurulan zərbdır və bizim dövlətçiliyimizə vurulan zərbdır. Biz bunların qarşısını almalıyıq.

Narkotiklərin hazırlanması və müxtəlif sərhədlərdən Avropa ölkələrinə, başqa ölkələrə keçirilməsi də son illər genişləniibdir. Burada Azərbaycan da istisna deyildir. Bizim hüquq-mühafizə orqanları Azərbaycanda narkotik vasitələr alveri edən adamların bir çoxunu yaxalayıb ifşa edə biliblər. Sərhədçilər qaçaqmalçılıq vasitəsilə, yaxud da buraxılış

məntəqələrindən narkotik maddələrin keçirilməsi hallarının qarşısını alıblar. Ancaq bu heç də o demək deyil ki, biz bu dəhşətli halla mübarizəni tam təşkil edə bilmişik. Yox. Bu bir tərəfdən, insanların səhhəti üçün zərərliyədir. İkinci tərəfdən, narkobiznes, narkotik maddələrin hazırlanması və gizli yolla müxtəlif ölkələrə keçirilib satılması beynəlxalq terrorizm təşkilatlarının vəsait mənbəyidir. Ona görə bu məsələyə çox geniş baxmalıyıq. Bunun hər iki tərəfi bizim üçün təhlükəlidir.

Birincisi, biz xalqımızın sağlamlığını qorumalıyıq, ikincisi də, xüsusən gənclərin bu narkotik maddələrdən istifadə etməsi meyllərinin qarşısını almalıyıq. Təəssüf ki, bu meyllər var və axır zamanlar artıbdır. İkinci tərəfdən, beynəlxalq terrorizmlə mübarizə məqsədi ilə narkotik maddələrin müxtəlif vasitələrlə Azərbaycana keçirilməsi və Azərbaycandan başqa ölkələrə keçirilməsinin qarşısı alınmalıdır. Ona görə də bizim sərhəd qoşunlarının qarşısında, milli təhlükəsizlik orqanlarının qarşısında, hüquq-mühafizə orqanlarının qarşısında bu sahədə böyük vəzifələr var. Mən görülmə işləri qiymətləndirirəm. Amma bu gün çatışmazlıqları, nöqsanları da etiraf etməyə bilmərəm. Düşünürəm ki, siz bunlardan nəticə çıxaracaqsınız.

Bütün bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün bütün Silahlı Qüvvələrdə, o cümlədən Sərhəd Qoşunlarında gərək hər bir əsgər, hər bir zabıt, hər bir komandir müstəqil dövlətinə, doğma vətəninə, millətinə, Azərbaycan dövlətçiliyinə sadıq olsun. Zabıtlərin, komandirlərin borcu ondan ibarətdir ki, birincisi, özləri bu sədaqəti özlərində yaratsınlar və nümayiş etdirdirsinlər. İkincisi, gənc əsgərlərin təlim-tərbiyə işində bu məsələləri ön sırada tutsunlar və buna nail olsunlar.

Millətə, dövlətə, dövlətçiliyə sədaqət çox geniş məfhumdur. Bəziləri bunun əksini ancaq dövlətə, sadəcə, birbaşa xəyanət kimi anlayırlar. Təbiidir ki, xəyanət ən təhlükəlidir. Ancaq eyni zamanda, vətəninə, millətinə sədaqət hər bir şəxsin yüksək

mənəviyyata malik olmasındadır. Əgər insan yüksək mənəviyyata, mütərəqqi ənənələrə, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə, mentalitetinə sahib olmasa, hesab edirəm ki, onun vətəninə, xalqına sadıqlıyı natamam olur. Ona görə də gərək bizim bütün silahlı qüvvələrdə, o cümlədən sərhəd dəstələrində bu məsələ ön planda olsun. İdeoloji iş hər yerdə olmalıdır. Təlim-tərbiyə hər yerdə olmalıdır. Ancaq Silahlı Qüvvələrdə, yəni orduda, Sərhəd Qoşunlarında bu daha da çox olmalıdır.

Çünki Azərbaycanın dövlətçiliyinin, müstəqilliyinin və yaranmış bugünkü ictimai-siyasi sabitliyin təminatçısı Azərbaycanın Silahlı Qüvvələridir, Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarıdır. Azərbaycanın Sərhəd Qoşunlarıdır. Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyidir. Siz bunu bilməlisiniz və ən əsas vəzifə kimi qəbul etməlisiniz.

Silahlı qüvvələr siyasi cəhətdən bilikli, hazırlıqlı olmalıdır. Bu da o deməkdir ki, Azərbaycanın Konstitusiyasını yaxşı bilməlidirlər, qanunlarını yaxşı bilməlidirlər. Bilməlidirlər ki, Azərbaycanın dövlətçiliyi nədən ibarətdir, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi xalqımızın, millətimizin bu günü və gələcəyi üçün nə qədər qiymətlidir və Azərbaycanda yaranmış ictimai-siyasi sabitliyin qorunması və daha da möhkəmlənməsi nə qədər vacibdir. Ona görə ideoloji iş bu məsələlər ətrafında getməlidir.

Təbiidir ki, bizim silahlı qüvvələrimiz böyük siyasi potensiala malik olaraq, hansısa bir siyasi hərəkata qoşula bilməzlər. Ona görə də silahlı qüvvələrə ayrı-ayrı partiyalara, yaxud müxtəlif siyasi qruplara məxsus olan adamların soxulmasının, təxribat işlərinin aparılmasının qarşısı alınmalıdır. Biz sizə arxalanırıq, sizə ümid edirik və inanıram ki, siz bu etimadı həmişə doğruldacaqsınız.

Biz bu gün qeyd etdik ki, Azərbaycan indi öz dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümünü qeyd edərək, bu on ilin tarixi-

ni də təhlil edir. Təəssüflər olsun ki, – mən bunu bir neçə dəfə demişəm, sizin qarşınızda da deməyi artıq hesab etmirəm – Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman Ermənistanın təcavüzünə məruz qalmışdı, müharibə aparırdı və Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazisinin bir qismini işğal etmişdir. Bunun səbəbi bir tərəfdən, Azərbaycanın torpaqlarının müdafiə edilməsi üçün məsul şəxslərin lazımi tədbirlər görməməsi idi. İkinci tərəfdən isə, Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin pozulmasından istifadə edərək, Ermənistan silahlı qüvvələri torpaqlarımızın bir çox hissəsini tamamilə asanlıqla, bizim tərəfimizdən, demək olar, heç bir müqavimətə rast gəlmədən işğal etmişdir.

Ona görə də biz o dövrün acı nəticələrini yaşayırıq. Bundan sonra Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin pozulmasına yol verilə bilməz. 1993-cü ildə Azərbaycan yanırdı. İndi 8 il ötübüdür. Belə şeylər, təəssüflər olsun ki, tez unudulur. Bəzi gənclərimiz heç o vaxtı belkə yaxşı bilmirlər. Çünki indi 18 yaşı olan gəncin o vaxt 10 yaşı vardı. Ola bilər, heç o anlamırdı ki, bu nədir. Amma təəssüf ki, başqa yaşa mənsub olan insanlar da unudurlar – keçdi, qurtardı. Düşünməzlər ki, ölkəmiz öz coğrafi-strateji vəziyyətinə, müstəqil siyasət apardığına görə, böyük təbii sərvətləri olduğuna görə, müxtəlif yerlərdən Azərbaycana qarşı müxtəlif təxribat əməliyyatları daim olacaqdır. Onun üçün də Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitlik, sağlam mühit, xalqın birliyi bütün bu çətinliklərin qarşısını almaq üçün əsas şərtidir.

Bizim güclü ordumuz var. İndi yaxşı təşəkkül tapmış Sərhəd Qoşunlarımız var. Artıq lazımi səviyyəyə çatmış hüquq-mühafizə orqanlarımız var, milli təhlükəsizlik orqanımız var. Ancaq bu o demək deyil ki, biz bununla kifayətlənməliyik və Azərbaycana müxtəlif yerlərdən olan bütün təxribatların və ölkənin daxilində yenidən ictimai-siyasi sabitliyi

pozub öz məqsədlərinə nail olmaq istəyənlərin qarşısını almamalıyıq, yaxud buna biganə qalmalıyıq. Təəssüflər olsun ki, bəzi adamlar tərəfindən belə biganəlik göstərilir.

Azərbaycanda Konstitusiyanın təsbit etdiyi bütün müddəalar həyata keçirilibdir. Azərbaycan hüquqi, demokratik dövlətdir və bu yolla inkişaf edir. Ölkəmiz Avropa Şurasına daxil olubdur. Azərbaycanda bütün sahələrdə islahatlar keçirilir. İqtisadi sahədə aparılan islahatlar öz müsbət nəticələrini veribdir. Respublikamızın iqtisadiyyatı inkişaf dövrünə keçib. İnsanların rifah halı günü-gündən yaxşılaşır və bundan sonra da yaxşılaşacaqdır. Yəni Azərbaycan tutduğu bu yol ilə ardıcıl surətdə gedir və gedəcəkdir. Ancaq buna mane olmaq istəyənlər də var. Ayırı-ayrı qüvvələr müəyyən təbəqələri qızışdırıb ictimai-siyasi sabitliyi pozmağa çalışırlar.

Azərbaycanda bir milyondan artıq məcburi köçkün, qaçqın yaşayır. Dünyanın heç bir ölkəsində belə şey yoxdur. İndi humanitar yardımlar azalır. Ona görə də iki gün bundan öncə mən məcburi köçkünlərə hər ay 906 milyon manat vəsait ayrılması haqqında sərəncam verdim ki, kəsilən humanitar yardımların əvəzi təmin edilsin və insanlar əvvəllər aldıkları ərzaq məhsullarını bundan sonra da ala bilsinlər. Mən bu günlərdə bir neçə başqa tədbirlər də görəcəyəm. Ancaq buna baxmayaraq, bəzi qüvvələr demokratiya pərdəsi altında gecəgündüz öz mətbuat orqanlarından istifadə edərək, yaxud ayrı-ayrı bölgələrdə təxribatçı işlər görərək, Azərbaycandakı ictimai-siyasi sabitliyi pozmaq istəyirlər. Buna heç vaxt yol verilməyəcəkdir. Heç vaxt! Mən hesab edirəm ki, Azərbaycan dövlətinin gücü ondadır ki, o, ümumxalq etimadını bu 8 ildə doğruldub və bundan sonra da doğruldacaqdır.

Həmin qüvvələr orada-burada cürbəcür şayiələr, uydurmalar yayırlar ki, payızda hakimiyyət dəyişikliyi olacaqdır. Kimsə “X” günü icad edibdir ki, hakimiyyətə gələcəklər. Han-

sisə partiyanın, qüvvənin hakimiyyətə gəlməsinə heç kəs mane olmur. Ancaq bu, demokratiya yolu ilə, seçki yolu ilə olmalıdır. Amma o adamlar ki, indi qəzetlərdə müraciət edib insanları itaətsizliyə dəvət edirlər, dövlətə qarşı çıxışlar etməyə dəvət edirlər, onlar demokrat hesab oluna bilərmə? Onlar təxribatçıdırlar, cinayətkardırlar. Nə “X” günü, nə payız, nə filan – bunlar hamısı boş sözlərdir. Sadəcə, bu da təxribatın bir yolu, bir üsuludur. Beləliklə, bəzi insanlarda ayrı-ayrı fikirlər, çəşqınlıq yaratmaq istəyirlər. Amma yarada bilməzlər. Belə bir məsəl yadıma düşür: Ac toyuq yuxusunda darı görər. Onlar da buna bənzəyirlər.

Bu günlərdə hansısa bir qəzetdə oxudum ki, bir müxalifətçi deyir ki, Azərbaycanda postsovet məkanında ən güclü müxalifət var. Hansı güclüdür, hansı gücsüzdür, onu heç kəs önçə bilməz. Bəzi adamlar hesab edirlər, dünyada hamıdan ağıllı, hamıdan güclüdürlər. Bu da ona bənzəyir. Ancaq mən isə onu deyə bilərəm ki, Azərbaycanda postsovet məkanında ən mənəviyyatsız müxalifət var.

Müxalifət demokratiyanın təbii bir hissəsidir. Müxalifət olmayan yerdə demokratiya ola bilməz. Ancaq demokratiyanı təhrif etmək və demokratiyanı pozmaq, insanlarda müxtəlif fikirlər yaratmaq – bunlar mənəviyyatsızlıqdır. Kim hakimiyyətə gəlmək istəyirsə, 2003-cü ili gözləsin. 2003-cü ildə prezident seçkiləri olacaqdır. Ancaq onlar da bilsinlər ki, mənimlə, Heydər Əliyev ilə qarşılaşacaqlar.

Mən bu gün Sərhəd Qoşunları ilə, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin şəxsi heyəti ilə və Azərbaycanın burada iştirak edən dövlət adamları ilə yenidən görüşməyimdən çox məmnunam. Mən bu binaya girəndə həmişə ixtirar hissi keçirirəm. Bir ona görə yox ki, mən keçmişdə uzun illər bu sistemdə işləmişəm və onu da həyatımın ən gözəl hissələrindən biri hesab edirəm. Mənim biliyim, təcrübəm və məndə olan başqa – indi

özüm haqqında demək istəmirəm – xüsusiyyətlər, hansı ki, məni bütün çətinliklərdən keçirdi və bu günə gətirdi, bunların çoxunu o illərdə almışam. Ancaq mən fəxr edirəm ki, o vaxt belə bir gözəl binanın tikilməsinin, başa çatmasının təşəbbüskarı olmuşam. Nəinki təşəbbüskarı olmuşam, bunun üçün vəsaitlər ayırmışam, tikilməsinə nəzarət etmişəm. İndi mən buraya gəlib görürəm, nə gözəldir. Amma bilmirəm, keçmişdə işləyən adamlar indi burada var, yoxsa yox – mən Yusifzadəni görürəm, başqalarını görürəm. Biz hansı binada işləyirdik. Keçmişdə, nə bilim, hansısa paroxod şirkətinin binaları idi, nə idi. Biz o binada işləyirdik. O vaxt belə bir salon harada idi?

Yadımdadır. Ziya, sən xatırlayırsan, biz dəhlizi kəsib orada özümüz üçün zal etmişdik. Doğrudur, o vaxtlar bizim orqanımızın gözəl sarayı var idi – Dzerjinski adına klub. İndi Şəhriyar adınadır. Onu da o vaxtlar təhlükəsizlik orqanları yaradıblar. Bizim əsas tədbirlərimiz orada keçirdi. Ancaq bizim işlədiyimiz bina yararsız halda idi.

Ona görə 70-ci illərdə mən düşündüm ki, nəhayət, neçə illər keçibdir, bizim bu təşkilat, vacib orqan üçün yeni bina tikmək lazımdır. Mən binanın layihəsinə baxdım, lazımi vəsaitlər ayırdıq, tikinti başlandı və nəhayət, buna nail olduq. Mən sevinirəm. Ona görə ki, məni düzgün başa düşün, bu da əsərlərimdən biridir. Amma təkcə buna görə yox. Sevinirəm ona görə ki, indi bizim çox vacib, çox ağır işlərlə məşğul olan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün yaxşı şəraiti vardır.

Mən inanıram ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədi olacaqdır. Mən inanıram ki, bundan sonra Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi, bütün təsisatlarını, bütün orqanlarını təkmilləşdirəcək, inkişaf etdirəcək və Azərbaycan xalqının,

millətimizin mənafeələrinin bütün sahələrdə qorunması və təmin olunması üçün lazımi işlər görməyə qadir olacaqdır.

Bir də qayıdıram sərhəd qoşunlarına. Onlar ön sıradadırlar. Sülh vaxtı bütün qoşun hissələrindən ön sırada olanlar sərhədçilər olurlar. İnanıram ki, bizdə də sülh yaranacaq, işğal olunmuş torpaqlarımız azad ediləcək, köçkünlər öz yerlərinə-yurdlarına qayıdacaqlar. Azərbaycanın sərhədləri bərpa ediləcək və ərazi bütövlüyü təmin olunacaqdır. Ona görə də gerek bizim Sərhəd Qoşunları gələcək günlərə ciddi hazırlaşsınlar.

Azərbaycan əsgəri, Azərbaycan zabiti, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrində xidmət edən hər bir kəs millətinə, vətəninə, torpağına, dövlətinə, xalqına daim sdaqət hissi ilə yaşamalıdır, işləməlidir. İnanıram ki, Azərbaycanın Sərhəd Qoşunlarının bütün şəxsi heyəti – əsgərlər də, zabitlər də, generallar da cəsurluq, rəşadət, qəhrəmanlıq, yüksək peşəkarlıq nümunələri göstərəcəklər və Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin içində nümunə olacaqlar.

Mən sizin hamınızı bir daha təbrik edirəm. Təbrik sözlərimi sərhədlərimizin keşiyində duran əsgərlərə, sərhədçilərə göndərirəm. Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Sərhəd Qoşunları, hər bir sərhədçi Azərbaycan dövlətinin onlara göstərdiyi bu etimadı doğruldacaqdır. Sağ olun.

**UKRAYNA PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB LEONİD KUÇMAYA**

Hörmətli Leonid Daniloviç!

Sizi və dost Ukrayna xalqını milli bayram – Ukraynanın müstəqilliyinin elan olunmasının 10 illiyi münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Qardaş Ukraynanın suveren, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu və onun möhkəmləndirilməsi, Dünya Birliyinə ardıcıl integrasiyası sahəsində qazandığı uğurlara ürəkdən şadam. Azərbaycan və Ukrayna xalqlarını sıx dostluq və qarşılıqlı anlaşma telləri bağlayır.

Əminəm ki, Azərbaycan və Ukraynanın strateji tərəfdaşlığı, ölkələrimizin fəvqəlmilli layihələrdə, beynəlxalq və regional təşkilatlarda əməkdaşlığı bölgədə sülh və sabitlik, xalqlarımızın tərəqqisi naminə möhkəmlənəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, dövlət fəaliyyətinizdə uğurlar, qardaş Ukrayna xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 avqust 2001-ci il

**QIRĞIZISTAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ƏSGƏR AKAYEVƏ**

Hörmətli Əsgər Akayeviç!

Milli bayram – Qırğızıstan Respublikasının müstəqilliyinin elan olunmasının 10 illiyi münasibətilə Sizi və dost Qırğızıstan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Suveren, demokratik, hüquqi dövlət qurulması və möhkəmləndirilməsi, Dünya Birliyinə fəal inteqrasiya olunması sahəsində qardaş Qırğızıstanın uğurlarına şadam.

İnanıram ki, Azərbaycan ilə Qırğızıstan arasındakı ənənəvi dostluq, mehriban qonşuluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın, dövlətlərimizin rifahı naminə bundan sonra da inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, uğurlar, Qırğızıstanın qardaş xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 avqust 2001-ci il

**MALAYZİYANIN SULTANI
ƏLAHƏZRƏT SƏLAHÜDDİN
ƏBDÜL ƏZİZ ŞAHA**

Əlahəzrət!

Malayziyanın milli bayramı – Milli gün münasibətilə Sizi və dost Malayziya xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə Malayziya arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq əlaqələri xalqlarımızın mənafeyi naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 avqust 2001-ci il

**MALAYZİYANIN BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB
MAHATHİR BİN MƏHƏMMƏDƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Malayziyanın milli bayramı – Milli gün münasibətilə Sizi və dost Malayziya xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin inkişafı xalqlarımızın rifahına öz töhfəsini verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 avqust 2001-ci il

**URUQVAY ŞƏRQ RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB XORXE LUİS VATLYE İVANYESƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Uruqvay Şərq Respublikasının Milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Uruqvay xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə Uruqvay arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətləri ölkələrimizin və xalqlarımızın rifahı naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 avqust 2001-ci il

ERMƏNİ MİLLƏTÇİLƏRİNİN APARDIĞI ETNİK TƏMİZLƏMƏ NƏTİCƏSİNDƏ ERMƏNİSTAN ƏRAZISINDƏKİ ÖZ TARİXİ TORPAQLARINDAN DİDƏRGİN SALINMIŞ AZƏRBAYCANLILARIN MƏSKUNLAŞMASI PROBLEMLƏRİNİN HƏLLİ HAQQINDA

Son iki yüz il ərzində tarixi Azərbaycan ərazisində gedən mürəkkəb siyasi proseslər nəticəsində azərbaycanlılar öz dədə-baba ocaqlarından zorla köçürülmə, onlara qarşı ardıcıl şəkildə həyata keçirilən etnik təmizləmə və deportasiya siyasətinin qurbanları olmuşlar. Bu siyasət iki istiqamətdə gerçəkləşdirilirdi. Bir tərəfdən, Gülistan və Türkmənçay müqavilələri imzalandıqdan sonra İran və Türkiyədən ermənilər kütləvi surətdə Azərbaycan torpaqlarına köçürülməyə başlanmışdı. Digər tərəfdən isə, torpaqları zəbt olunmuş azərbaycanlılar qaçqın və köçkün vəziyyətinə salınırdılar. Təkcə XIX əsrdə imperiya qüvvələrinin dəstəyi ilə 400 mindən artıq erməni başqa ərazilərdən Azərbaycana köçürülmüşdü. O zaman yaranmış vəziyyətdən narahatlıq keçirən bir çox alim, siyasətçi və diplomat Azərbaycana qarşı aparılan siyasəti pisləyərək Azərbaycan torpaqlarının zəbt olunması nəticəsində gələcək nəsillərin hansı problemlərlə üzləşəcəklərini böyük uzaqgörənliklə xəbər verirdilər.

1905–1907 və 1918–1920-ci illərin hadisələri, mart qırğınları zamanı azərbaycanlılar kütləvi surətdə qətlə yetirilir, onların yaşadıkları kəndlər talan edilir, viran qoyulur, minlərlə soydaşımızın qaçqın və didərgin vəziyyətinə salınması üçün müxtəlif silahlı qüvvələrdən və zorakı üsullardan istifadə olunurdu. 1918-ci ildə Zaqafqaziya Seymi nəzdində müsəlman fraksiyasının qaçqınlar şöbəsinin yaradılması sayəsində

bu insanların problemlərini qismən həll etmək mümkün oldusa da, kütləvi qırğınlara son qoyula bilmədi.

1918-ci il mayın 28-də müstəqilliyini bəyan edən Azərbaycan öz sərhədlərini təyin etmək istədikdə, yenə də erməni millətçilərinin torpaq iddiaları ilə üz-üzə gəldi. Vaxtilə Rusiyanın tərkibinə Azərbaycan xanlığı kimi daxil olmuş İrəvan xanlığının torpaqlarında erməni dövləti yaratmaq ideyası ortaya atıldıqdan sonra bu məsələlər daha da kəskinləşdi. Bu dövrün Azərbaycan siyasətçiləri tarixi şəraitə uyğun olaraq bir sıra güzəştlərə getməyin zəruriliyini dərk edirdilər. Yüz ildən çox bir zaman ərzində ermənipərəst qüvvələrin və erməni millətçilərinin yürütdükləri siyasətin nəticələri göz qabağında idi. Artıq bu acı tarixi gerçəkliklə hesablaşmamaq mümkün deyildi. Azərbaycan hökumətinin sədri Fətəli Xan Xoyski həmin günlərdə gedən gərgin danışıqları yekunlaşdıraraq qeyd edirdi ki, ermənilər dövlət yaratmaq niyyətlərini siyasi mərkəzləri olmadığına görə gerçəkləşdirə bilmirdilər. Ona görə də qərara alındı ki, ermənilərin bütün ərazi iddialarını aradan qaldırmaq məqsədilə İrəvan onlara paytaxt kimi verilsin. Lakin hadisələrin sonrakı gedişatı, xüsusən Zəngəzurda baş verənlər göstərirdi ki, erməni millətçiləri öz məkrli planlarından heç də əl çəkmək niyyətində deyillər. İrəvan xanlığı ərazisindən minlərlə soydaşımızın didərgin salınması davam edirdi. Nəticədə ermənilər Zəngəzur dəhlizini ələ keçirərək İranla sərhəd yaradılmasına nail oldular.

Beləliklə, tarixin bu mərhələsində Azərbaycan torpaqlarında paytaxtı İrəvan şəhərində olan erməni dövləti yaradıldı. Bundan sonra azərbaycanlıların öz tarixi torpaqlarından qovulması və onlara qarşı tətbiq olunan etnik təmizləmə siyasətinin yeni mərhələsi başlandı. Zaqafqaziya Federasiyasının qurulması və ləğvi Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR-in yaradılması dövründə sərhədlərin dəqiqləşdirilməsi adı ilə Azərbaycan kəndləri yenə də Ermənistan SSR-in

tərkibinə salınırdı. Həmin kəndlərin köklü azərbaycanlı əhalisi isə bu və ya digər üsullarla öz dədə-baba yurdlarını tərk etməyə məcbur edilirdi.

Tarixi saxtalaşdırmaq, təhrif etmək və Azərbaycan torpaqlarının tarixi adlarını dəyişdirmək süni surətdə Ermənistanı monoetnik dövlətə çevirmək siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edirdi. 1935–1989-cu illərdə Ermənistanda hətta yer adlarına qarşı qərəzli siyasət tətbiq edilmiş və minlərlə Azərbaycan toponimi xəritələrdən silinmişdir.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il dekabrın 23-də «Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür–Araz ovalığına köçürülməsi haqqında» 4083 nömrəli qərarı, 1948-ci il martın 10-da isə həmin qərara əlavə olaraq qəbul edilən «Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür–Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar tədbirlər haqqında» 754 nömrəli ikinci qərar əsasında 150 minə yaxın azərbaycanlı yaşadıqları yerlərdən didərgin salınaraq öz doğma torpaqlarından köçürüldü.

1987-ci ildən Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan etməkdə olan məlum hadisələrdən sonra Ermənistan SSR-in ərazisində azərbaycanlılara qarşı kütləvi etnik təmizləmə prosesi misilsiz bir qəddarlıq və vəhşiliklə həyata keçirilməyə başlandı. 250 mindən artıq soydaşımız mərhələ-mərhələ öz yurdlarından qovuldu və didərgin salındı. Həmin dövrdə Azərbaycan hökuməti belə bir problemin mövcud olduğunu rəsmən inkar edirdi. Yalnız 1990-cı il dekabrın 22-də Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Dövlət Statistika Komitəsinə və digər qurumlara Ermənistan Respublikasında öz yerlərini məcburi tərk etmiş insanlar haqqında ilkin statistik məlumatlar toplanmasını tapşırırdı. Təqribən bir il sonra isə həmin insanlara yardım proqramlarının gerçəkləşdirilməsi işinə başlandı. Sovet hökuməti və Azərbaycan rəhbərliyi dünya ictimaiyyətinə müraciət edirdi.

maiyyətinə 250 min insanın faciəsi barədə heç bir məlumat çatdırılmasına imkan vermirdi. Hadisələrin cərəyan etdiyi ilk vaxtlardan düz beş il keçdikdən sonra qaçqınların və məcburi köçkünlərin statusu məsələsinə baxıldı.

Beləliklə, XX əsrdə müxtəlif dövrlərdə 2 milyona yaxın soydaşımız öz tarixi vətənindən köçürülmüş, etnik təmizləmə siyasətinin qurbanına çevrilərək öldürülmüş və didərgin salınmışdır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin 1948-ci ildə qəbul etdiyi Konvensiyaya görə, insanların kütləvi şəkildə məhv edilməsi, deportasiya və bu qisimdən olan cəza aksiyaları soyqırımı sayılmalıdır. Buna görə də 1997-ci il dekabrın 18-də «1948–1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan ərazisindəki tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında» və 1998-ci il martın 26-da «Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında» Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanları imzalandı. Eləcə də «qaçqın» statusunun verilməsi haqqında vəsatətə baxılması qaydası Azərbaycan Respublikası prezidentinin 2000-ci il 13 noyabr tarixli 419 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edildi.

1988–1992-ci illərdə Ermənistan Respublikasında aparılan etnik təmizləmə nəticəsində öz yurd-yuvasından qovulmuş qaçqın soydaşlarımızın Azərbaycana gəlməsindən ötən müddət ərzində onların məskunlaşması və digər problemlərinin həlli ilə əlaqədar dövlət səviyyəsində xeyli işlər görülməsinə baxmayaraq, bu günədək həllini tapmamış bir sıra problemlər mövcuddur. Rayon və şəhər icra hakimiyyətlərinin məlumatına əsasən 1000-ə yaxın qaçqın ailəsi daimi yaşayış yeri ilə təmin olunmamış və hazırda onlar yaşayış üçün yararsız olan binalarda yerləşdirilmişdir.

Bundan başqa, Ermənistan Respublikasından qaçqın düşmüş, oradakı ev və mənzillərini Bakı şəhərindəki özbaşına tikilmiş evlərə dəyişərək daimi məskunlaşmış 793 nəfərdən

ibarət 170 qaçqın ailəsinin yaşadığı evlərə qeydiyyatata alınmaması, 24385 nəfərdən ibarət 3823 ailənin daimi məskunlaşdıqları evlər üçün qeydiyyat vəsiqəsi ala bilməməsi, respublikanın müxtəlif bölgələrində qaçqınların məskunlaşdırılması üçün tikintisi yarımçıq qalmış evlərin inşasının başa çatdırılmaması və digər problemlər mövcuddur. Ermənistan Respublikasından didərgin salınmış azərbaycanlıların daimi məskunlaşması problemlərinin və bununla bağlı digər məsələlərin həlli məqsədilə qərara alıram:

1. Etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistan Respublikasından didərgin salınmış azərbaycanlılara Azərbaycan Respublikası prezidentinin 13 noyabr 2000-ci il tarixli 419 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Qaçqın statusu verilməsi haqqında vəsatətə baxılması qaydası» əsasında verilən «qaçqın» statusu öz qüvvəsində saxlanılsın.

2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti, müvafiq şəhər və rayon icra hakimiyyətləri, Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi və Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsi ilə birlikdə Naxçıvan Muxtar Respublikası, Bakı şəhəri və respublikanın digər rayonlarının ərazilərində qaçqınların məskunlaşdıqları yerlərdə ayrı-ayrı və imkan olduğu hallarda qaçqınların yığcam yerləşdirilməsi üçün qəsəbə şəklində fərdi yaşayış evlərinin tikilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin təqdim edəcəyi siyahı əsasında həmin ərazilərdə nəzərdə tutulmuş normalara uyğun müvafiq torpaq sahələrinin ayrılmasını təmin etsinlər.

3. Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə tapşırılsın ki, Goranboy rayonunun Gülüstən ərazisindəki Aşağı Ağcakənd və Yuxarı Ağcakənd kəndlərində dağıdılmış 1400 yaşayış evinin bərpasını təmin etsin.

Goranboy Rayon İcra Hakimiyyətinə tapşırılsın ki, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi və Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi ilə birlikdə həmin kəndlərdə məskunlaşan qaçqınlara müəyyən olunmuş qaydada həyatı və əkin üçün torpaq sahələrinin ayrılmasını təmin etsinlər.

Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə və müvafiq rayon, şəhər icra hakimiyyətlərinə tapşırılsın ki, müvəqqəti məskunlaşmış qaçqınların bu evlərdə daimi yerləşdirilməsini təmin etsinlər. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə tapşırılsın ki, qaçqınların köçürülməsi ilə əlaqədar repatriasiya xərclərinin müəyyənləşdirilməsini təmin etsin.

4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun hesabından Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə qaçqınların daimi məskunlaşması üçün ayrılacaq torpaq sahələrində yaşayış evlərinin və qəsəbələrin, mühəndis xətlərinin tikintisi üçün 20,0 milyard manat, Goranboy rayonunun Gülüstan ərazisindəki Aşağı Ağcakənd və Yuxarı Ağcakənd kəndlərində dağıdılmış 1400 yaşayış evinin bərpa edilməsi üçün 53 milyard manat, 1995-ci ildən tikintisi yarımçıq qalmış 322 evin tikintisinin başa çatdırılması üçün 10 milyard manat məbləğində vəsait ayrılınsın.

5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tikinti və Arxitektura Komitəsinə tapşırılsın ki, Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin sifarişi əsasında qaçqınların daimi məskunlaşması məqsədilə ayrılacaq torpaq sahələrində yaşayış evlərinin və qəsəbələrinin tikintisi üçün layihə-smeta sənədlərinin hazırlanmasını təmin etsin.

6. Sifarişçi təşkilat Azərbaycan Respublikasının İşğaldan Azad Olunmuş Ərazilərinin Bərpası və Yenidən Qurulması üzrə Agentlik təyin edilsin.

7. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki, yerli icra hakimiyyətləri orqanları ilə birlikdə 1988–1992-ci illərdə erməni millətçilərinin zorakı hərəkətləri nəticəsində Ermənistan Respublikasından çıxarılan və Azərbaycan Respublikasında məskunlaşan vətəndaşların yaşadıkları tikililərin altında yerləşən və dövlət mülkiyyətində olan torpaq sahələrini əvəzsiz olaraq həmin vətəndaşların mülkiyyətinə verilməsini təmin etsin.

8. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki, müvafiq mərkəzi və yerli icra hakimiyyətləri orqanları tərəfindən bu fərmanın 2-ci bəndində göstərilən torpaq sahələrinin və onların üzərində yerləşən tikililərin digər qanuni mülkiyyətçilərinin olub-olmamasının müəyyənləşdirilməsindən sonra həmin torpaq sahələrinin və tikililərin Ermənistan Respublikasından 1988–1992-ci illərdə qovulub çıxarılan və burada daimi yaşayan vətəndaşların mülkiyyətinə verilməsinə dair qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş sənədlərin rəsmiləşdirilməsini iki ay müddətində təmin etsin.

9. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti bu fərmandan irəli gələn məsələləri həll etsin.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 avqust 2001-ci il

AZƏRBAYCAN ALİ HƏRBİ MƏKTƏBİNİN BİRİNCİ BURAXILIŞI MÜNASİBƏTİLƏ KEÇİRİLƏN MƏRASİMDƏ NİTQ

25 avqust 2001-ci il

Türkiyə Cümhuriyyəti Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi ordu generalı hörmətli cənab Hüseyn Kıvrıqoğlu!

Türkiyə Cümhuriyyətindən Azərbaycana qonaq gəlmiş hörmətli generallar, zabitlər, dostlar!

Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbinin hörmətli müəllim-professor heyəti!

Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbinin ilk məzunları və bütün kursantları!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün müstəqil Azərbaycanın həyatında tarixi hadisə baş verir. Azərbaycanın ordu quruculuğunda yeni bir mərhələ başlayır. Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi son illər təkmilləşərək, inkişaf edərək, nəhayət, özünün ilk məzunlarını buraxır. Azərbaycan Silahlı Qüvvələri, Azərbaycan ordusu böyük gənc zabit korpusu ilə tamamlanır. Bunlar hamısı son on il içərisində Azərbaycanın müstəqilliyi naminə, dövlətçiliyi naminə, Azərbaycanın müdafiə imkanlarının qüvvətlənməsi naminə görülməli işlərdən biridir.

Ordu quruculuğu asan iş deyildir. Müstəqillik əldə etmiş hər bir ölkə, azadlığa çıxmış hər bir xalq öz dövlətinin bütün təsisatlarını yaradır. Məlumdur ki, ötən illərdə müstəqil Azərbaycan bütün bu təsisatları yaradıbdır. Müstəqil dövlət kimi, hüquqi-demokratik, dünyəvi dövlət kimi, Azərbaycan artıq

öz hakimiyyət orqanlarını yaradıb, onlar səmərəli fəaliyyət göstərir və Azərbaycanın müstəqilliyinin inkişaf etməsi üçün, dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi üçün üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirirlər.

Bu sırada görülən bütün işlərdən ordu quruculuğu ən çətin, ən müəkkəb bir sahədir. Əgər nəzərə alsaq ki, Azərbaycan on il bundan öncə dövlət müstəqilliyini əldə edəndə Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzünün qarşısını almaq üçün müharibə edirdi və onun mütəşəkkil hərbi hissələri, ordusu yox idi, onda, təsəvvür etmək olar ki, bu illərdə Azərbaycanda ordu quruculuğu sahəsində nə qədər böyük, ağır və çətin yol keçmişik.

Təəssüflər olsun ki, Azərbaycan keçmiş əsrlərdə müstəqil olmadığı kimi, özünün müstəqil ordusu da olmayıbdır. Yəni ordusu, silahlı qüvvələri olmayıbdır. Əgər Azərbaycan müstəqillik əldə edəndə bütün başqa peşələrdə böyük kadr potensialına malik idisə, ordu sahəsində Azərbaycan bundan məhrum idi. Ona görə ordunu qurmaq, yaratmaq hər bir əsgərə hərbi peşəni anlatmaq və nizami ordu yaratmaq üçün zabit kadrları hazırlamaq – bunlar böyük iradə, böyük səylər tələb edirdi. Amma indi bütün Azərbaycan xalqı fəxr edə bilər ki, artıq biz bu sahədə də məqsədlərimizə nail olmaqladıq.

Azərbaycanda müstəqil Azərbaycan dövlətinin Hərbi Məktəbinin yaranması çətin bir proses idi. Doğrudur, bizim keçmişdə sovet ordusunda xidmət edən müəyyən zabitlərimiz var idi. Bizim 70-ci illərin əvvəllərində yaratdığımız Naxçıvanski adına Hərbi Liseyimiz var idi. Bunlar hamısı hərbi kadrların hazırlanmasında müəyyən qədər əsas yaratmışdır. Ancaq milli Silahlı Qüvvələrin, Milli Ordunun gərək milli Ali Hərbi Məktəbi də olaydı. Biz bu işə başladığımız, bu işi təşkil etdik. İndi onun gözəl bəhrələrinin şahidiyik.

Böyük məmnuniyyət hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan arasında yaranmış əməkdaşlıq bizim bu işdə nailiyyətlərimizin əsasını təşkil edir. Çünki keçmiş zamanlarda bizim zabitlərin aldığı hərbi təhsil indi müstəqil Azərbaycanın həyatı üçün, müasir dövr üçün heç də yetərli deyildir. Ona görə də yeni ali hərbi məktəb yaratmaq lazım idi. Bu məktəbdə tələbələrin təhsil alması üçün lazımı şərait yaratmaq lazım idi. Ən əsası da, yüksək səviyyəli hərbi biliyə malik olan müəllim heyəti yaratmaq lazım idi. Bunların hamısının həyata keçirilməsində Türkiyə Cümhuriyyətinin Silahlı Qüvvələri Azərbaycana böyük yardım etmişdir. Bizim müştərək işimizin nəticəsində, səmərəli əməkdaşlığımızın nəticəsində artıq indi Azərbaycanda Ali Hərbi Məktəb mövcuddur və bu gün o, ilk, birinci məzunlarını buraxır.

Bir neçə yüz gənc zabit burada dörd il təhsil alandan sonra, hərbi bilikləri mənimsəyəndən sonra, müasir hərbi təcrübəni mənimsəyəndən sonra Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin hissələrinə xidmətə gedəcəkdir. Bu bizim ordumuzun, Silahlı Qüvvələrimizin komandan heyətinin keyfiyyətə yüksəlməsinə çox kömək edəcəkdir. Çünki bu gün Ali Hərbi Məktəbin məzunları artıq yeni dərs proqramı, yeni hərbi nailiyyətlərin təcrübəsi, Türkiyə Cümhuriyyəti Silahlı Qüvvələrinin böyük təcrübəsi əsasında təhsil alıblar. Türkiyənin Ali Hərbi Məktəbdə dərs keçən, təlim-tərbiyə verən yüksək rütbəli zabitləri bugünkü məzunları yaxşı hazırlayıblar və inanıram ki, onlar Azərbaycanın hərbi hissələrində yeni bir əhval-ruhiyyənin yaranmasına kömək edəcəklər.

Mən çox məmnunam ki, Azərbaycan üçün bugünkü tarixi gündə Türkiyə Cümhuriyyəti Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi, ordu generalı hörmətli cənab Hüseyn Kıvrıçoğlu bu mərasimdə iştirak edir. Onun xüsusi olaraq, təbiidir ki, Azər-

baycan hökumətinin dəvəti ilə Azərbaycana indiki səfəri və bu mərasimdə iştirak etməsi, burada söylədiyi nitqində Azərbaycan əsgərlərinə, zabitlərinə verdiyi tövsiyələr üçün çox əhəmiyyətlidir. Güman edirəm ki, bu təkcə buraya toplaşmış Ali Hərbi Məktəbin məzunları, yaxud kursantları üçün yox, bütün Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin əsgərləri, zabitləri üçün də çox əhəmiyyətlidir. Buna görə də mən bu gün böyük məmnuniyyət hissi ilə qeyd edirəm ki, Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan arasında bütün sahələrdə əməkdaşlıq öz müsbət nəticələrini verir və bu sahələrdən ən çətini, ən ağır olan hərbi sahədəki əməkdaşlığımız, bax, bu gün burada – gözəl məktəbin gözəl meydanında öz təzahürünü tapır. Mən bunlara görə Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti hörmətli Əhməd Necdət Sezərə, Türkiyə Cümhuriyyətinin Baş naziri hörmətli Bülənd Ecevitə, Türkiyə Cümhuriyyəti Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi ordu generalı Hüseyn Kıvrıçoğluna Azərbaycan xalqı adından, Azərbaycan dövləti adından dərin təşəkkürümü və minnətdarlığımı bildirirəm.

Bu gün bu mərasimi daha da gözəlləşdirən “Türk ulduzları”nın ikinci gündür ki, Azərbaycanın, Bakının səmasında qəhrəmancasına uçuşları oldu. Biz dünən də, bu gün də Türkiyənin nə qədər qüdrətli, peşəkar, nə qədər inkişaf etmiş Silahlı Qüvvələrinin mövcud olduğunun şahidiyik. Mən “Türk ulduzları”nın Azərbaycana gəlməsi münasibətilə bütün xalqımızın adından, dövlətimizin adından minnətdarlığımı bildirirəm və bəyan edirəm ki, mən onları öz şəxsi hədiyyələrəmlə təltif edirəm.

Əziz gənc zabitlər!

Siz xoşbəxt adamlarsınız, xoşbəxt gənclərsiniz. Ona görə ki, bu məktəbdə dörd il təhsil almısınız, hərbi peşəni mənimsəmişsiniz və şüurlu olaraq özünüzü bu şərəfli işə, hərbi peşəyə həsr etmək niyyəti ilə yaşayırsınız və Azərbaycan ordusunda

şərəflə xidmət etməyə hazırsınız. Sizin qarşınızda çox böyük vəzifələr durur. Siz bu illər aldığınız təhsili, qazandığınız təcrübəni gərək Azərbaycanın xidmət edəcəyiniz hərbi hissələrində səmərəli istifadə edəsiniz. Birincisi, siz gərək öz xidmətinizlə sübut edəsiniz ki, dörd il müddətində aldığınız təhsil həqiqətən, Azərbaycan ordusunun peşəkarlığını, səviyyəsini qaldırmağa xidmət edəcəkdir. İkincisi, gərək hər bir hərbi hissədə əsgərlər üçün, zabitlər üçün nümunə olasınız. Çünki siz müstəqil Azərbaycanın Milli Ordusunun, Milli Hərbi Məktəbinin məzunlarısınız. Bu çox şərəfli addır. Bu şərəfli adı siz axıra qədər şərəflə daşmalısınız. Bu da sizin üçün çətin deyildir. Çünki bir halda ki, Azərbaycan ordusunda xidmət etmək, zabit olmaq, Azərbaycanın müstəqilliyinin, dövlətçiliyinin, Azərbaycan torpaqlarının keşiyində durmaq peşəsini şüurlu olaraq özünüz seçmişiniz, demək, siz bu peşəni sevirsiniz. Hərbi hissələrdə gərək əməli fəaliyyətinizdə bunları sübut edəsiniz, nümayiş etdirəsiniz və əsgərlər sizdən nümunə götürməlidirlər. Ümidvaram ki, bu belə də olacaqdır.

Azərbaycan əsgərinin birinci vəzifəsi xalqına, torpağına, millətinə sədaqətlə xidmət etməkdir. Hər il gənclər Azərbaycan ordusunda xidmət etmək üçün səfərbər olunurlar. Onlar bir il, il yarım ordu sıralarında xidmət göstərüb tərxis olunurlar. Siz gərək hərbi hissələrdə tabeliyinizdə olan əsgərlərə az müddətdə hərbi peşəni öyrədəsiniz, həqiqi döyüşçü olmaq qabiliyyətini onlara öyrədəsiniz. Beləliklə də, Azərbaycanın hərbi potensialını daha da gücləndirəsiniz.

Azərbaycan əsgəri gərək hər şeydə türk əsgərinə bənzəməyə çalışsın. Çünki biz artıq bunun canlı şahidiyik ki, Türkiyə Cümhuriyyətinin ağır şəraitdə yaşayaraq inkişaf etməsində və ona qarşı olan təxribatların qarşısının alınmasında, vaxtilə, 20-ci illərdə Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranmasına mane olan qüvvələrin qarşısının alınmasında türk əsgəri böyük qəh-

rəmanlıq, şücaət, vətənpərvərlik nümunələri göstəribdir. Ona görə də bu ənənələri daim inkişaf etdirərək, Türkiyə Cümhuriyyətinin Silahlı Qüvvələri indi dünyada ən güclülərdən biri hesab olunur.

Türkiyə Cümhuriyyətinin Silahlı Qüvvələrinin, onun əsgərlərinin bütün başqa keyfiyyətlərdən əlavə, ən yüksək keyfiyyəti vətənə, millətə, torpağına daim sədaqət hissi ilə yaşaması və xidmət etməsidir. Bu hər bir ölkənin əsgərinin borcudur. Dünyada, dünya ölkələrində bu sahədə böyük nümunələr də var. Bu nümunələrdən biri və bizim üçün çox yaxın, əziz olan nümunələrdən biri türk əsgərinin, Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Türkiyə Cümhuriyyəti yaranandan sonra türk ordusunu daim inkişaf etdirməsidir. Siz də Azərbaycan xalqına xidmət edərək, müstəqil Azərbaycan dövlətinə xidmət edərək, müstəqil Azərbaycan torpağının keşiyində duraraq, xalqınızı sevirək, vətənpərvərlik hissi ilə yaşayaraq, özünüzü qəhrəman, cəsur, qüdrətli bir insan kimi formalaşdırmalısınız və qarşıdan gələcək bütün çətinliklərə hazır olmalısınız.

Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazisinin bir qismini işğal edibdir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulubdur. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyon Azərbaycan vətəndaşı, bizim soydaşlarımız didərgin düşüblər, ağır şəraitdə yaşayırlar və Azərbaycan dövlətinin ən ümdə vəzifəsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş soydaşlarımızı öz elinə-obasına qaytarmaq və onlara gələcək yaşayış üçün şərait yaratmaqdır.

Biz bunun üçün məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına çalışırıq və bundan sonra da çalışacağıq. Dünya təcrübəsi, müasir həyatda gedən proseslər onu göstərir ki, bu cür münaqişələr sülh yolu ilə həll olunmalıdır. Nə qədər çətin də olsa, sülh yolu ilə həll edilməlidir. Biz bu çətinliklərin öhdəsindən gələrək bu yol ilə gedirik və gedəcəyik. Ancaq eyni za-

manda Azərbaycan ordusu, Azərbaycan əsgəri bilməlidir ki, ölkəmizin ərazi bütövlüyü nəyin bahasına olursa olsun, bərpa edilməlidir, işğal edimiş torpaqlar azad olunmalıdır. Bu, Azərbaycan dövlətinin üzərinə düşən vəzifədir və bunun icraçıları Azərbaycanın Silahlı Qüvvələridir, Azərbaycan Ordusudur, Azərbaycan əsgəridir. Siz hər an, hər dəqiqə Azərbaycan dövlətinin bu qərarını, üzərinizə düşən bu vəzifəni yerinə yetirməyə hazır olmalısınız.

Azərbaycan sülhsevər dövlətdir. Bizim on illik müstəqillik dövrümüz çox çətin və ağır yollardan keçibdir. Həm daxili qüvvələrin, həm də xarici qüvvələrin bizim müstəqilliyimizi pozmaq cəhdləri dəfələrlə özünü göstərmişdir. Ancaq xalqımız bunlara sinə gərəkib və müstəqilliyimizi yaşadır. Bu ilin sonunda biz müstəqilliyimizin onuncu ildönümünü bayram edəcəyik. Ancaq bizim xarici siyasətimizdə, həm qonşularımızla, həm də bütün dövlətlərlə münasibətlərimizdə əsas prinsip sülhsevərlik, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıqdır. Biz heç bir ölkə ilə müharibə etmək fikrində deyilik. Biz heç bir ölkənin torpağına göz dikməmişik.

Ancaq eyni zamanda sülhsevər dövlət olaraq biz sülhsevər siyasətimizi təmin etmək üçün güclü orduya malik olmalıyıq. Çünki, əgər kimsə bu sülhü pozarsa, demək, onun qarşısını ancaq ordu ilə, güc ilə almaq olar. Ona görə də Azərbaycan Silahlı Qüvvələri bizim xalqımızın ən mötəbər hissəsidir. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrində xidmət edən şəxslər gərək anlasınlar ki, onlar Azərbaycan Ordusunun bütün tələblərinə uyğun xidmət etməlidirlər və yaşamaladırlar. Əgər buna qadir deyillərsə, bu xidmətdən uzaqlaşmalıdırlar. Kiminsə Azərbaycan Ordusunda xidmət etməsi özünün şəxsi mənafeələrini təmin etmək məqsədi daşıyırsa, belələrini aşkar etmək lazımdır, uzaqlaşdırmaq lazımdır. Azərbaycan əsgəri, Azərbaycan zabiti gərək yüksək mənəviyyətə malik olsun. Azərbaycan

xalqının yüksək mənəvi dəyərləri ilə yaşasın. Vətənpərvərliyi, vətəni sevməyi, vətən yolunda şəhid olmağı daim gözünün önündə saxlasın.

Azərbaycan xalqı Ermənistan silahlı qüvvələrinin qarşısını almaq məqsədi ilə aparılan döyüşlərdə çox şəhidlər veribdir. Şəhidlərin xatirəsi bizim üçün həmişə əzizdir. Eyni zamanda onların şəhidliyi, qəhrəmanlığı hər bir Azərbaycan genci, hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir Azərbaycan əsgəri üçün nümunə olmalıdır. Güman edirəm ki, indi bizim ordumuzda bu sahədə vəziyyət xeyli dəyişibdir. Ancaq hələ nöqsanlar, çatışmazlıqlar da var. Onları aradan qaldırmaq lazımdır. Bunun üçün də bizim ordumuzda xidmət edən zabıt heyəti – generallar, zabıtlar birinci növbədə özlərinə qarşı tələbkar olmalıdırlar. Özləri yüksək mənəviyyət, yüksək vətənpərvərlik, yüksək qəhrəmanlıq nümunələri göstərməlidirlər. Bu nümunələr əsasında da əsgərləri, bütün ordumuzu tərbiyə etməlidirlər, hazırlamalıdırlar.

Mən əminəm ki, siz, gənc zabıtlar, Ali Hərbi Məktəbin məzunları məhz bu yol ilə gedəcəksiniz, məhz bu keyfiyyətləri daşıyacaqsınız, məhz Azərbaycan xalqına sədaqətlə xidmət etmək, vətənpərvərlik hissiyyətləri ilə yaşayacaqsınız və xidmətinizi göstərəcəksiniz. Azərbaycan dövləti isə həmişə hər bir Azərbaycan əsgərinin, bütünlükdə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin xidmətini qiymətləndirməyə qadirdir, qiymətləndirir və bundan sonra da qiymətləndirəcəkdir. Biz həm bütün Silahlı Qüvvələr üçün, həm də Ali Hərbi Məktəb üçün bundan sonra da lazımı şəraitlərin yaranması üçün tədbirlər görəcəyik. Siz isə bizim yaratdığımız şəraitdən, imkanlardan gərək səmərəli istifadə edəsiniz.

Əziz dostlar, qonaqlar!

Mən hesab edirəm ki, bugünkü mərasim eyni zamanda Türkiyə–Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının, strateji əmək-

daşlığının gözəl bir təzahürüdür. Burada həm Türkiyədən gələn hörmətli qonaqlarımız, həm Ali Hərbi Məktəbdə vaxtilə müəllimlik etmiş, yaxud indi müəllimlik edən türk zabitləri, Türkiyənin generalları, həm də Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin generalları və yüksək rütbəli zabitləri, Azərbaycanın dövlət hakimiyyəti orqanlarının nümayəndələri, bugünkü məzunların valideynləri iştirak edirlər. Bu, böyük bir bayrama çevrilibdir. Eyni zamanda bu, gələcək üçün yaxşı bir ənənənin əsasını qoyubdur. Biz bu ənənəni davam etdirməliyik. Bunun üçün yenə də Türkiyə Azərbaycan əlaqələrinin möhkəmlənməsinə və inkişaf etməsinə hərə öz payını verməlidir.

Mən bir daha Ali Hərbi Məktəbin məzunlarını ali hərbi təhsil alıb ordu sıralarında xidmətə getməsi münasibətilə təbrik edirəm, sizə bu şərəfli işinizdə uğurlar arzulayıram. Azərbaycan ordusuna, Azərbaycan əsgərinə qəhrəmanlıq, cəsur-luq, vətənpərvərlik və bütün işlərində, bütün xidmətlərində uğurlar arzulayıram.

Yaşasın qəhrəman Azərbaycan əsgəri!

Qəhrəman, cəsur türk əsgərinə, Türkiyə ordusuna, Türkiyə Silahlı Qüvvələrinə eşq olsun!

Yaşasın sarsılmaz, əbədi Türkiyə–Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı!

**İRAN İSLAM RESPUBLİKASI
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN AVROPA VƏ
AMERİKA MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ MÜAVİNİ VƏ
İRANIN XƏZƏR DƏNİZİ MƏSƏLƏLƏRİ
ÜZRƏ XÜSUSİ NÜMAYƏNDƏSİ
ƏLİ ƏHANİNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

28 avqust 2001-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab Əhani!

Hörmətli nümayəndə heyəti!

Hörmətli qonaqlar!

Sizi Azərbaycanda yenidən görməyimdən məmnunam. Düşünürəm, siz də razı olacaqsınız ki, bu səfər, bu görüş bizim tərəfimizdən olan təşəbbüsün nəticəsidir. Yəni biz sizi dəvət etmişik. Hesab edirəm ki, görüşlər tez-tez olmalıdır və İran–Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi üçün lazımı tədbirlər görülməlidir.

Mən bilirəm ki, siz bu gün səhərdən görüşlər keçirmisiniz. Düşünürəm ki, bu xeyirlidir və gələcəkdə də belə görüşlər olmalıdır. Beləliklə, biz ölkələrimiz arasındakı əlaqələri daha da inkişaf etdirə bilərik.

İran–Azərbaycan əlaqələri bizim üçün çox əhəmiyyətlidir, əzizdir. Bu əlaqələrin daim inkişaf etməsi bizim xarici siyasətimizin əsas sahələrindən biridir. Buyurun, sizi dinləyirəm.

Ə l i Ə h a n i : Cənab Prezident, mənə ayırdığınız vaxta görə çox təşəkkür edirəm. Mən cənab prezident Xatəminin səmimi salamlarını Sizə çatdırıram. Sizə məhəbbətli sözlərinizə görə də minnətdarlığımı bildirirəm.

Cənabınızın və Azərbaycanın rəsmi şəxslərinin dəvəti bizim tərəfimizdən böyük həvəslə qəbul edildi. Bu da sizlər kimi, bizim də ölkələrimiz arasında münasibətlərə verdiyimiz qiymətin göstəricisidir. Mənim bu səfərim çox əhəmiyyətlidir və bir sıra rəsmi şəxslərlə olduqca faydalı, konstruktiv danışıqlar apardıq.

Cənabınızın son günlərdə göstərdiyi uzaqgörənlik əlaqələrimizin düşmənlərinin nakam qalması istiqamətində çox təqdirəlayiqdir. Çünki bir çoxları böyük maraq və şadyanılıqla İranla Azərbaycan arasında uçurum, əlaqələrdə fasilə yaranmasını gözləyirdilər. İki ölkənin birgə iqtisadi əməkdaşlıq komissiyasına yeni sədr təyin etmək barədə cənabınızın qəbul etdiyi qərar çox əhəmiyyətli idi. Bu da bizə əlaqələrimizin müxtəlif cəhətlərini daha sürətlə inkişaf etdirməyə imkan verir.

Mən bu gün sizin İqtisadi İnkişaf naziri və Xarici İşlər nazirinizlə çox faydalı danışıqlar apardım. Bu görüşlər cənabınızın İrana səfərini daha yüksək səviyyədə təşkil etməyə kömək edəcəkdir. Bu səfərin tarixi səfər olması üçün hər iki tərəf onun yüksək nəticələrlə müşayiət edilməsinə çalışmalıdır. İranla Azərbaycan bir-birinə qonşu olmaqla bərabər, bir sıra ortaq xüsusiyyətlərə və maraqlara malikdirlər. Bir sıra məsələlərdə, o cümlədən Xəzər məsələsində fikir ayrılığı iki xalq arasında düşmənçilik demək deyildir. Bizim 750 kilometrən artıq birgə sərhədlərimiz var. Tarixi, mədəni, dini ortaqlıqlarımız var. Təbiidir ki, istənilən fikir ayrılığı danışıqlar şəraitində səmimi şəkildə araşdırılıb həll olunmalıdır.

Biz danışıqların və məsləhətləşmələrin davam etdirilməsini dəstəkləyirik.

İki gündən sonra birgə komissiyanın məsul şəxslərinin və nazirlərin iştirakı ilə Biləsuvar sərhəd bazarının açılış mərasimi olacaqdır. Keçirilən görüşlərdə mümkün olan bəzi layihələrin yekunlaşdırılması barədə qəti razılıq əldə edilməsi sahəsində çalışmaq qərara alındı. Şübhəsiz, iki ölkənin rəsmi şəxslərinin təkidləri ilə əlaqələrimizin gözəl bir mənzərəsi yaranmaqdadır. Cənabınızın dəstəyi və yardımı ilə ölkələrimiz arasında əlaqələrin gücləndirilməsi sahəsində yeni addımlar ata bilərik.

Xarici İşlər naziri və onun müavini ilə olan görüşlərimizdə ikitərəfli, regional əməkdaşlıq, eyni zamanda, beynəlxalq səviyyələrdə işbirliyi haqqında faydalı danışıqlarımız oldu. Bu razılığa gəldik ki, siyasi müzakirələrdən əlavə, Xəzər dənizinə aid məsələlərdə texniki ekspert müzakirələri də ciddi şəkildə davam etdirilsin. Bu danışıqlar ölkələrimizin mövqeyini, baxışlarını bir-birinə daha sürətlə yaxınlaşdırmağa kömək edəcəkdir. İranla Azərbaycanın Xəzər məsələsində mövqeyinin yaxınlaşması Xəzəryanı ölkələrin bu dənizin hüquqi statusu məsələsində razılaşmasına kömək edəcəkdir. Əməkdaşlığın inkişafına göstərdiyiniz dəstəyə və yardıma görə cənabınıza təşəkkürümü bildirirəm. Mənim üçün ayırdığınız vaxta görə hədsiz minnətdaram.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Əvvəla, prezident cənab Xatəmidən mənə gətirdiyiniz salama görə təşəkkür edirəm. Xahiş edirəm, mənim salamımı, hörmət və ehtiramımı prezident Xatəmiyə çatdırasınız.

Biz məmnuniyyətlə bildik ki, prezident seçkilərindən sonra sizin ölkədə hökumətin formalaşması tamamilə başa çatıbdır və hökumət artıq yeni tərkibdə öz fəaliyyətinə başlayıbdır. Hesab edirəm ki, bu çox mühüm mərhələni keçəndən sonra

İran İslam Respublikası, onun hökuməti və prezident cənab Xatəmi başqa işlərlə daha da dərindən məşğul olmaq üçün imkanlar əldə edibdir.

Təbiidir ki, hər ölkənin müxtəlif problemləri var. Azərbaycanın da problemləri var. İranın da problemləri var. Ancaq hər hökumət öz ölkəsində olan problemlərin tezliklə həll olunmasına çalışır. Bu sırada təbiidir ki, qonşu ölkələrlə əlaqələr xüsusi yer tutur.

Siz İranla Azərbaycanın qonşuluğu haqqında qeyd etdiniz. Bizim böyük sərhədimiz var. Biz İrana dost, qonşu ölkə münasibəti bəsləyirik. Çox yaxşı ki, siz də qeyd etdiniz, bizim tarixi əlaqələrimiz, ənənələrimiz, ortaq mənəvi dəyərlərimiz var. Bunlar qonşuluqda olan ölkələrin, İran–Azərbaycan əlaqələrinin səmimi, mehriban, dost olması və daim inkişaf etməsi üçün çox mühüm əsasdır. Güman edirəm ki, İranın qonşularından, yəni sərhədyanı qonşularından tarixi nöqtəyi-nəzərdən, dil, din, mənəvi dəyərlər nöqtəyi-nəzərindən ona Azərbaycan kimi yaxın ölkə, Azərbaycan xalqı kimi yaxın xalq yoxdur.

Biz bunu belə hesab edirik və ona görə də düşünürük ki, bu, müasir zamanda, indi dövlətlərarası əlaqələrimizin daim inkişaf etməsi üçün çox dəyərli əsasdır. Ona görə burada fikir ayrılığı yoxdur. Amma məsələnin ikinci tərəfi bu arzuları, istəkləri, fikirləri nə cür həyata keçirməkdən ibarətdir. Bu sahədə hər iki tərəfdən lazımi səylər göstərilməlidir. Təbiidir ki, meydana çıxan problemlər, yaxud çətinliklər – bunlar qarşılıqlı anlaşma, danışıqlar yolu ilə həll olunmalıdır.

Biz kiçik bir dövlətik. Bilirsiniz ki, özümüzün də Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi ilə, Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi və ərazi bütövlüyümüzün pozulması ilə əlaqədar, bir milyondan artıq vətəndaşımızın qaçqın vəziyyətində yaşaması ilə əlaqədar çox

problemlərimiz var. Ona görə də təbii ki, biz heç bir qonşumuzla hansısa məsələni güc işlətmək yolu ilə həll etmək niyyətində ola bilmərik. Ancaq danışıqlar, ancaq qarşılıqlı anlaşma.

İran böyük dövlətdir, qüdrətli dövlətdir. Amma İran da öz qonşularına qarşı, xüsusən Azərbaycana qarşı həmişə diqqətli olmalıdır və heç vaxt güc, yaxud da zor nümayiş etdirməməlidir. Hesab edirəm ki, bu prinsiplər əsasında biz dostluq, qonşuluq, əməkdaşlıq əlaqələrimizi bundan sonra daha da sürətlə inkişaf etdirə bilərik.

İran–Azərbaycan müştərək iqtisadi əlaqələr komissiyası vaxtilə müəyyən işlər görübür. Amma son zamanlar onların işi zəifləyibdir. Siz bilirsiniz ki, mən onun tərkibini dəyişdim və onun sədrini də dəyişdim. Mən belə başa düşdüm ki, sizin tərəfinizdə də sədr dəyişilib. Siz nə üçün dəyişmisiniz, mən bilmirəm. Amma mənim apardığım dəyişikliyin məqsədi ondan ibarətdir ki, son struktur islahatları ilə əlaqədar bizdə yaranmış İqtisadi İnkişaf Nazirliyi bir çox keçmiş nazirliklərin vəzifəsini yerinə yetirir. Ona görə də bu işə belə bir nazirliyin, belə bir nazirin cəlb olunmasını və nazirin bu komissiyaya sədr qoyulmasını mən bu məqsədlə etmişəm ki, iqtisadi əlaqələri genişləndirmək üçün, yəni bunu dərindən anlamaq üçün, təhlil etmək üçün yaxşı imkanlar yaradır.

Xeyli vaxtdır ki, Biləsuvar bölgəsində, İran–Azərbaycan sərhədində müştərək sərhədyanı bazarın təşkil olunması üçün işlər görülübür. Ayın 30-da onun rəsmi açılışı olacaqdır. Mən göstəriş vermişəm ki, oraya həm İqtisadi İnkişaf naziri, həm Gömrük Komitəsinin sədri, həm də başqa yüksək vəzifəli şəxslər getsinlər, açılışda iştirak etsinlər. Beləliklə də, bu hadisəyə həm nəzər-diqqət cəlb olunsun, eyni zamanda, İran–Azərbaycan əlaqələrinin inkişafında bir addım kimi nümayiş etdirilsin.

Biz Xəzər hövzəsində bütün Xəzəryanı ölkələrlə beynəlxalq hüquq normalarına istinad edərək həmişə sıx əməkdaşlıq etmək niyyətində olmuşuq, bu gün də bu niyyətdəyik. Bilirsiniz ki, Azərbaycan hələ 1949-cu ildən Xəzərdə suyun dərinliklərindən, Neft Daşlarında neft hasil edir. O vaxt biz bu işə başlayanda, ondan sonra keçən illərdə dünyada yeganə bir ölkə idik ki, dənizin dərinliklərindən neft hasil edirdik. Onda bu, Şimal dənizində də yox idi, Fars körfəzində, Meksika körfəzində də yox idi. Ancaq təkcə Azərbaycanda idi, sahil-dən 100 kilometr uzaqlıqda.

Güman edirəm, siz bilirsiniz ki, Azərbaycan qədim neft ölkəsi olduğuna görə və burada çox böyük elmi potensial olduğuna görə hələ 50-ci illərdən başlayaraq –çünki 1949-cu ildə biz ilk dəfə suyun dərinliklərindən neft hasil etməyə başladıq – bizim alimlər, geoloqlar Xəzər dənizinin müxtəlif yerlərində neft və qaz yataqlarının aşkar edilməsi, axtarılması ilə daim məşğul olmuşlar. Mən qətiyyətlə deyə bilirəm ki, Xəzər dənizində indi neft və qaz yataqları kimi məşhur və məlum olan nöqtələrin hamısı Azərbaycan alimləri tərəfindən kəşf olunubdur. Həm Azərbaycan sektorunda, həm Türkmənistan, həm Qazaxıstan, həm də Rusiya sektorunda – hamısında.

Məsələn, indi Qazaxıstan sektorunda böyük “Kaşaqan” neft yatağı açılıbdır. O vaxt Qazaxıstan Xəzər dənizində bu işlə məşğul olmayıbdır. Biz də bununla müstəqil dövlət kimi məşğul olmurduq, sadəcə, hamımız SSRİ-nin tərkibində olduğumuza görə, SSRİ-nin iş bölgüsünə görə Xəzər dənizinin hər yerində bütün kəşfiyyat işlərini Azərbaycan aparırdı.

Məsələn, indi bizim o vaxtdan işləyən adamlarımız var. O cümlədən Xoşbəxt Yusifzadə. Onlar söyləyirlər və mənəm də xatirimə gəlir ki, o vaxtlar neftçilər hamı bir idi, SSRİ-nin neftçiləri idilər. Həmin “Kaşaqan” yatağında qazma işləri aparmaq istəyirdilər. Ancaq o vaxtlar Sovet İttifaqının Eko-

logiya üzrə Nazirliyi Xəzərin o hissəsində hansısa belə işin aparılmasına icazə vermirdi.

Rusiyada “LUKOyl” şirkəti indi Xəzərin şimalında, Rusiyanın sektorunda yeni bir quyu qazıbdır və oradan da çox böyük neft hasilatı gözləyirlər. Ancaq yenə də deyirəm, o vaxtlar oralarda qazma işləri aparmaq qadağan idi. Bu işlər ancaq Azərbaycan sektorunda gedirdi. Ona görə də biz 1994-cü ildə əvvəldən gördüyümüz həmin bu işlərdən yenidən, müstəqil dövlət kimi, özümüz üçün səmərəli istifadə etməyə başladıq.

Məsələn indi bizim “Azəri”, “Çıraq”, “Günəşli” yataqlarımız var. Xatirimdədir, mən 1970-ci illərdə Azərbaycanın rəhbəri olan zaman – ondan sonra Moskvaya getdim – orada bizim qazma işlərimiz başlanmışdı. Xüsusən “Çıraq” yatağında. Həmin o “Çıraq”da indi qurulmuş platforma elə o vaxt yaranmışdı. Amma indi onu yenidən düzəltdilər, tamam modernləşdirdilər.

Məsələn, suyun dərinliklərində quyu qazmaq üçün o vaxtlar – əlbəttə ki, Sovet İttifaqı istehsal edirdi – bizdə 7 dənə üzən qazma qurğusu vardı: “Şelf-1”, “Şelf-2”, “Şelf-3”, “Şelf-4” ... Yaxud indi burada dərin dəniz özülləri zavodu var. Mənim xatirimdədir, 70-ci illərdə Sovet İttifaqının Neft Nazirliyi ilə birlikdə bu zavodun tikilməsini qərara aldılar və Sovet İttifaqının vəsaiti hesabına – onda bizdə valyuta yox idi, müstəqil deyildik – ona 400 milyon dollar xərcləndi. Amerika–Fransa şirkəti var idi, zavodu onlardan aldılar, gətirdilər və burada qurduq. Azərbaycanda suyun dərinliklərindən neft, qaz hasil etmək üçün olan böyük maddi-texniki baza və elmi potensial heç bir yerdə yox idi.

Yadımdadır, 80-ci illərdə İran hökumətinin xahişi ilə bizim neftçilər İranın sahilində də iki quyu qazdılar. Mən bununla onu demək istəyirəm ki, bizim 1994-cü ildən etibarən gördü-

yümüz işlər boş yerdən başlanmayıbdır. Bizim on illərlə gördüyümüz işin davamıdır. Bu işə dünyanın bir çox şirkətləri dəvət olundu. Hansı ki, həm maddi, yəni maliyyə imkanları var, həm də müasir texnikası var.

O cümlədən, biz İranı da dəvət etdik. Məsələn, birinci müqavilədən sonra, 1996-cı ildə bağlanmış ikinci müqavilədə İranın “OİK” şirkəti iştirak edir və onun orada 10 faiz payı var. Onu da bilməlisiniz ki, bu mənim təşəbbüsümlə olubdur. Bilmirəm, onda burada cənab Biqdeli işləyirdi, yoxsa başqa adam işləyirdi, İran şirkətini buraya gətirmək mənim təşəbbüsümlə olubdur. Mən bu məsələnin tarixindən bir az bildiklərimi demək istədim. Çünki bu məsələnin tarixini yəqin ki, Neft şirkətində bir neçə adamdan savayı, mənim kimi bilən olmaz.

Son illərdə Xəzərin statusunun müəyyən olunması problemi meydana çıxıbdır. Bu təbiidir. Biz həmişə Xəzərin hüquqi statusunun təyin olunmasının tərəfdarıyıq. Ona görə də bizim ekspertlərimiz, nümayəndə heyətlərimiz bir neçə dəfə İranda olublar, Türkmənistanda olublar. Türkmənistanlılar Azərbaycana gəliblər, Moskvada görüşüblər. Yəni bir neçə ildir ki, bu görüşlər keçirilir. Bu məsələni həll etmək, bəlkə, o qədər də asan deyildir. Ancaq mən hesab edirəm ki, bu, həll edilməz məsələ deyildir, həll etmək olar və etmək də lazımdır. Biz bunun tərəfdarıyıq.

Məsələn, son hadisələr oldu. Üç ildir ki, bizim “Alov”, “Şərq” və “Araz” yataqları ilə əlaqədar müqavilə bağlanıbdır. Orada kəşfiyyat işləri gedir. Siz orada hərəkətlər etdiniz – gəmi, təyyarə, filan. Ancaq biz o mövqedə durduq ki, danışıq olmalıdır. Xəzərin statusunun müəyyən olunması bir daha gündəliyə gəlməlidir. Ondan sonra siz Rusiyaya getdiniz, Türkmənistana getdiniz. Amma gördüm ki, Azərbaycandan yan keçirsiniz. Ona görə dedim ki, bu, ədalətli deyil. Bir halda

ki, Rusiyaya, Türkmənistana gedirlər, demək, bizi saymırlar, nədir. Ona görə dedim ki, dəvət edək, gəlin burada danışaq.

Mən bir daha məmnunam ki, siz gəlmisiniz. Mən xəbərdarlıq etmişdim ki, mütəxəssislər də gəlsinlər. Bilirsiniz, biri var Xarici İşlər nazirinin müavini Xələfovdur, ya başqasıdır, elə mənim özümü də götürək, amma biri də var ki, bunu müəyyən etmək üçün mütəxəssis lazımdır. Sizde də çoxlu mütəxəssislər var, bizdə də var, Rusiyada da var. Yəqin Türkmənistanda da var. Var, yox, bunu bilmirəm, amma olmalıdır. Qazaxıstanda da var. Ona görə də bunlar hamısı işləməlidir. Bir tərəfdən, mütəxəssislər işləməlidir, ikinci tərəfdən də, diplomatlar işləməlidir. Beləliklə, biz ümumi yekdil nəticəyə gələ bilərik. Hesab etmirəm ki, bu elə məsələdir ki, biz – beş Xəzəryanı dövlət bunu həll edə bilməyək.

Bir daha deyirəm, məmnunam ki, siz gəlmisiniz. Mən siyahıya baxıb gördüm ki, mütəxəssisləriniz də gəlibdir. Çox gözəl. İndi onlar da bizim Neft şirkətində işləyirlər. Siz də danışqlar aparırsınız. Mən də öz fikirlərimi sizə dedim. Gəlin bunun əsasında işimizi davam etdirək.

Mənim səfərimi də siz ləngidirsiniz. Əvvəlcə dediniz, seçkilər olacaq, gözləyin. Seçki olandan sonra deyirəm, yaxşı, indi nədir? Gərək indi hökumət formalaşsın. İndi hökumət formalaşmış, güman edirəm, başqa bir problem qalmayıbdır. Problem bir odur ki, prezident Xatəminin mənə verdiyi dəvəti həyata keçirim.

Bilirsiniz ki, məndən qabaq bizim Milli Təhlükəsizlik naziri sizin ölkənizə gələcəkdir. Sonra hesab edirəm ki, indi müştərək iqtisadi əməkdaşlıq komissiyası yeni tərkibdə görüşməlidir və müəyyən etməlidir ki, hansı məsələləri birinci, ikinci, üçüncü növbədə həll etmək olar. Beləliklə, bizim qarşımızda böyük proqram var. Biz bu proqramı sizinlə bir yerdə yerinə yetirməyə hazırıq.

Əli Əhəni: Cənab Prezident, verdiyiniz məlumata görə təşəkkür edirəm. İcazə versəydiniz, çıxışınızla bağlı bir neçə kəlmə deyərdim.

Həydar Əliyev: Buyurun.

Əli Əhəni: Biz cənabınızın Tehrana səfərə gələcəyini alqışlayırıq. Sizin İrana səfəriniz məsələsi ciddi şəkildə qoyulduğu vaxtdan etibarən biz planlaşdırma işlərinə başlamışıq.

Cənab Xatəmi Sizin səfərinizin təklif etdiyiniz zamanda reallaşmasını yüksək qiymətləndirmişdir. Əgər məsləhət biləsəydiniz, səfərinizdən iki-üç gün öncə hazırlıq məqsədi ilə ilkin nümayəndə heyəti Tehrana gələrdi.

Həydar Əliyev: Ola bilər.

Əli Əhəni: Birgə komissiyanın iranlı həmsədri, Koooperasiya naziri dəyişdiyinə görə, onun yerinə cənab Sufi təyin olunmuşdur. O, əvvəllər Gilanın ostandarı olubdur və Azərbaycan bölgəsi ilə yaxından tanışdır.

Həydar Əliyev: O, deyəsən buraya gəlibdir.

Əhəd Qəzai (*İrannın ölkəmizdəki səfiri*): Cənab Prezident, buraya gələn əvvəlki ostandar idi.

Həydar Əliyev: Bu sonrakıdır, burada olmayıbdır?

Əhəd Qəzai: Xeyr.

Əli Əhəni: Biz də müzakirələrə başlamaq üçün komissiyanın tərkibini İran tərəfdən gücləndirmək fikrindəyik. Ümidvaram ki, cümə axşamı Biləsuvar da azərbaycanlı həmkarları ilə görüşdə onlar yeni planları, layihələri nəzərdən keçirə biləcəklər.

Siz Xəzərdə təcrübə haqqında mühüm məqamlara toxundunuz. Bizim onlar haqqında məlumatımız var. Hər ikimizin malik olduğumuz zəngin təcrübəyə görə, ölkələrimizin bu sahədə işbirliyini və əməkdaşlığını müdafiə edirik. Biz də Xəzərdə baş verən hadisədən çox təsirləndik. Heç vaxtla bunu gözləmərdik ki, üç gün öncə verdiyimiz notalara baxmayaraq,

Azərbaycan gəmiləri yenidən mübahisəli sulara daxil olacaqdır. Bu diqqətsizlik və səhv addım bizim maraqlı olmadığımız, lakin öz hüquqlarımızı qorumaq üçün hərbi gücdən istifadə edərək, onları həmin zonadan geri çəkilməyə məcbur etməyimizə səbəb oldu. Biz də Sizin kimi bunu vurğulayırıq ki, ixtilafılar danışıqlar yolu ilə həll olunmalıdır. Buna görə də Sizin dəvətinizi dərhal qəbul etdik, yüksək qiymətləndirdik və geniş texniki ekspert heyəti ilə birgə buraya gəldik.

Əlbəttə, Bakıya səfərimin gecikməsinin səbəbi o idi ki, biz cənab Xələfovü Tehrandə gözləyirdik. Onun növbəsi idi. Lakin biz cənabınızın təşəbbüsünü yüksək qiymətləndiririk və buna görə təşəkkür edirik.

Cənabınızın da məlumatı vardır ki, son 10 ildə, SSRİ-nin dağılmasından sonra, xüsusilə ölkəniz müstəqillik qazandıqdan sonra – qeyd etməliyəm ki, İran ölkənizin müstəqilliyini tanıyan ilk ölkələrdən biri olmuşdur – Xəzər dənizində yeni şərait formalaşmışdır. Biz buna inanırıq ki, beş sahiləyanı ölkə bərabər, qarşılıqlı prinsiplər əsasında dənizin ehtiyatlarından ədalətli şəkildə istifadə edə bilməlidir. Ona görə də texniki nümayəndə heyətlərindən xahiş etdik ki, müzakirəyə başlasınlar. İndi onların arasında müzakirələr gedir. İnanırıq ki, biz və siz anlaşmaya çalışsaq, bu, digər Xəzəryanı ölkələrin də anlaşmasına kömək edəcəkdir.

Mən cənabınızın diqqətinə və bizə ayırdığınız vaxta görə bir daha təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Birincisi, hesab edirəm ki, güc işlətmək düzgün deyildir. Siz hərbi gücünüzdən istifadə etməməliydiniz. Bunun üçün danışıqlar lazım idi. Ümumiyyətlə, mən əvvəldən məsələni belə qoymuşam ki, Xəzərin statusu müzakirə olunan zaman Xəzər dənizi tamamilə demilitarizə olmalıdır. Xəzər dənizində hansısa bir Xəzəryanı ölkənin hərbi donanmasının saxlanması

ehtiyac yoxdur. Güman etmirəm ki, burada hansısa ölkələr bir-biri ilə müharibə aparacaq və hərbi gəmilərdən istifadə edəcəkdir. Biz bu mövqeyin üzərində qəti dururuq ki, Xəzər dənizi sülh, qardaşlıq, birgə əməkdaşlıq dənizi olmalıdır. Burada hərbi qüvvələr olmamalıdır. Ona görə, sadəcə, kəşfiyyat gəmisinin orada olduğuna görə hərbi qüvvədən istifadə olunmasını, hesab edirəm, məqsədəuyğun qəbul etmək olmaz.

Bir də bəyan edirəm, qoy indi bizim ekspertlər işləsinlər. Səhv etmirəmsə, sentyabrda Astanada beş Xəzəryanı dövlət...

Xələf Xələfov: Cənab Prezident, sentyabrın 18–20-də Astanada beş Xəzəryanı dövlətin xarici işlər nazirləri müavinlərinin görüşü olacaqdır.

Heydər Əliyev: Yəqin, mütəxəssislər də olacaqdır.

Xələf Xələfov: Bəli.

Heydər Əliyev: Biz buna hazırıq. Əgər ekspertlər, nümayəndə heyətləri hansısa bir layihə hazırlasalar, biz harada olur-olsun, beş Xəzəryanı dövlətin başçılarının toplaşdığı yerə getməyə hazırıq.

Türkmənistan prezidenti hörmətli Türkmənbaşı elan etmişdi ki, oktyabr ayının 27-də, yaxud neçəsindəsə orada Xəzəryanı dövlət başçılarının görüşü, sammiti olacaqdır. Amma bu gün mətbuat məlumat verir ki, o, bəyan edib ki, yox, olmayacaqdır. Biz Türkmənistan kimi, təşəbbüsü ələ almaq istəmirik. Biz özümüzü həmişə təvazökar aparmışıq. Heç bir iddiamız yoxdur. Məsələnin həll olunması üçün harada lazım olsa, orada görüşməyə hazırıq.

Bir də qeyd edirəm ki, biz məsələnin, Xəzər dənizinin statusunun ən tez zamanda danışıqlar vasitəsilə, qarşılıqlı anlaşma vasitəsilə, beynəlxalq hüquq normaları prinsipi əsasında müəyyən olunmasının tərəfdarıyıq. Çünki biz əməli iş görürük. Bizim sektorumuza 10–15 milyard dollar sərmayə qoyulubdur. Ona

görə də biz hamıdan çox maraqlıyıq ki, bu məsələ tezliklə həll olunsun.

Mənim səfərimlə əlaqədar sizin təklifinizlə razıyam. Yəqin ki, biz bunun vaxtını ayrıca müəyyən edirik. Mən oraya gəlməmişdən qabaq, bizim diplomat qruplarımızı göndərməyə hazıram. İstəsəniz, sizinkilər də buraya gələ bilirlər. Hər halda, bu məsələni də həll etmək lazımdır.

Əli Əhəmədli: Cənab Prezident, çox təşəkkür edirəm. Biz Sizin səfərinizin, proqramın hazırlanmasına yüksək qiymət veririk. Cənab Xatəmi də bunu vurğulayır ki, beş Xəzəryanı dövlət başçılarının iclası elə bir şəraitdə keçirilməlidir ki, ilkin hazırlıq işləri olsun və uğurlarla müşayiət edilsin.

Qeyd etdiyiniz tarixlə əlaqədar deyə bilərəm ki, bunu Türkmənistan dövləti birtərəfli olaraq elan etmişdi və bununla əlaqədar ekspert məsləhətləşmələri aparılmamışdı. Güman edirik ki, Astanada xarici işlər nazirləri müavinlərinin görüşü bu istiqamətdə daha müsbət şərait yaradılmasına kömək edəcəkdir.

Sizin kimi, cənab Xatəmi də Xəzər dənizinin hərbi əməkdaşlığının qəti əleyhinədir və vurğulayır ki, bütün sahilələri ölkələr əməkdaşlığı etməlidirlər. Elə şərait yaratmağa çalışmalıdırlar ki, danışıqlar yolu ilə razılıq, anlaşma əldə olunsun. Diqqətinizə və ayırdığınız vaxta görə çox təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Çox yaxşı.

RUSİYANIN “İTERA” QAZ ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ İQOR MAKAROV İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

28 avqust 2001-ci il

Heydər Əliyev: İqor Viktoroviç, sizi Azərbaycan-da salamlayıram!

Sizin şirkətinizlə Azərbaycan arasında yaxşı kommersiya münasibətləri yaranmışdır və mən bunu müsbət amil kimi qiymətləndirirəm. Təəssüf ki, əvvəllər sizinlə əməkdaşlıq etməmişik, ancaq mən belə hiss edirəm ki, siz genişlənməklə öz fəaliyyətinizin coğrafiyasını da genişləndirirsiniz. Ona görə Azərbaycana da gəlib çıxmısınız. Mənə elə gəlir ki, biz daha səmərəli əməkdaşlıq etməliyik və görünür, onu bundan sonra da davam etdirməyin mənası var. Gərək ki, Siz Azərbaycana ilk dəfə gəlmirsiniz, lakin biz Sizinlə birinci dəfə görüşürük, ola bilsin əvvəllər də görüşmüşük, bilmirəm...

İqor Makarov: Vladimir Vladimiroviç Putin buraya gələndə, mən nümayəndə heyətində idim.

Heydər Əliyev: Üzr istəyirəm ki, Siz yadımda qalmamısınız.

İqor Makarov: Onda adam çox idi.

Heydər Əliyev: Deməli, Siz Azərbaycana bələdsiniz. Mən Sizi dinləyirəm.

İqor Makarov: Heydər Əliyeviç, qəbula görə sağ olun. Şirkətimizə verdiyiniz qiymətə görə sağ olun. Ölkə pre-

zidentinin verdiyi qiymət bizim üçün yüksək tərifdir. Biz bundan sonra da çalışacağıq ki, belə qiymətlər alaıq. Fərsətdən istifadə edərək, şirkətimiz haqqında qısaca danışmaq istədim, çünki bəzən mətbuatda bizim barəmizdə cürbəcür şayiələr yayırlar.

2000-ci ilin yekunlarına görə, biz 92 milyard kubmetr qaz satmışıq. Biz satışın həcminə görə dünyada ikinci qaz şirkəti olmuşuq. Birinci yerdə Rusiyanın “Qazprom” Səhmdar Cəmiyyətidir, ikinci yerdə isə bizik. Mətbuatda tez-tez bildirirlər ki, biz “Qazprom”un qazını alıb-satan şirkətik. Amma son vaxtlar bizdə aparılmış bütün yoxlamalar təsdiqləmişdir ki, balansımızda bu cəmiyyətin qazı yoxdur. “Qazprom”un bizim qaza əsla daxil yoxdur. Düzdür, biz “Qazprom”la münasibətlərimizi qiymətləndiririk, ancaq biz özəl müstəqil beynəlxalq şirkətik və öz qazımızı Rusiyanın şimalında – Yamalda çıxarıyıq. Biz ildə 30 milyard kubmetr qaz hasil edirik. Gələn ilin birinci rübündə daha bir yatağı istifadəyə verəcəyik və hasilatı 40–42 milyard kubmetrə çatdıracağıq.

3-4 ildən sonra isə şirkətimiz 70 milyard kubmetrədək qaz hasil etmək niyyətindədir. İndi balansımızda olan qaz özümüzündür, Özbəkistan, Qazaxıstan, Türkmənistan qazıdır. Bütün bunlar birlikdə ildə 90 milyard kubmetr təşkil edir. Necə deyərlər, keçmiş Sovet İttifaqının bütün ölkələrində işləyirik və qazın kiçik bir həcmi Avropaya göndərmək üçün “Qazprom”a satırıq. “İtera” qrupuna 130 şirkət daxildir, dünyanın 24 ölkəsində işləyirik. Bundan başqa, plastik qab istehsalı müəssisələrimiz var, biz qazdan kimyəvi məhsul alır və ondan qab-qacaq istehsal edirik. Moskva vilayətində MDB-də ən böyük zavod tikmişik, Belarusda da müəssisəmiz var, Avropada ən iri qeyri-filiz materialları karxanamız var, o, Stavropol diyarındadır. İldə bir milyon ton metal istehsal

edirik, Moldovada metallurgiya zavodumuz var, bu metalın 92 faizi Birləşmiş Ştatlara, Avropaya ixrac olunur. Bizim Monqolustanda kiçik qızılçıxarma müəssisələrimiz var, amma fəaliyyətimizin əsasını energetika təşkil edir və kapital qoyuluşlarının 80 faizini həmin sahəyə yönəldirik. Son dörd ildə Rusiyaya 840 milyon dollar, keçmiş Sovet İttifaqının digər ölkələrinə, konkret olaraq, Ukraynaya 200 milyon dollar, Latviyaya 70 milyon dollar, Estoniyaya 20 milyon dollar sərmayə qoymuşuq. Bütün bu layihələr əsas etibarilə energetika sektoruna yönəldilmişdir. İndi biz Belarusda və Moldovada energetika obyektlərinin özəlləşdirilməsinə dair böyük bir proqram hazırlayırıq, çünki anbarlarımızda yığılıb qalmış təxminən 7 milyard kubmetr qaz var. Biz bu qazı elektrik stansiyalarına göndərmək, elektrik enerjisi istehsal etmək və bu enerjini həm keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarının, həm də Avropanın ərazisində satmaq niyyətindəyik.

Biz Azərbaycana işləməyə gəlməyimizlə çox fəxr edirik. Bizi dəstəklədiyinizə görə sağ olun. İndi qeydiyyat işləri aparılır və biz öz nümayəndəliyimizi açırıq. Onu da demək istərdim ki, Azərbaycana qaz ixracını artırmağa hazırıq, əgər bu, maraq doğursa, buraya neft də göndərməyə və onu emal etməyə hazırıq, çünki biz Türkmənistandan neft alırıq və onu emal edib satırıq, maye qaz göndərməyə, qaz anbarlarını yenidən qurmağa hazırıq. Bizim bunda böyük marağımız var. Çünki qaz biznesi qeyri-adi işdir: qaz yayda artıqlaması ilə olur, qışda isə çatışmır. Odur ki, anbarların olması bunu tarazlaşdırmağa çox kömək edir. Biz kredit hesabına bu anbarları yenidən qurmağa da hazırıq. Bilirəm ki, sizin anbarların tutumu böyük deyildir, lakin bunu texniki imkanlar daxilində 3-4 milyard kubmetrə çatdırmağa hazırıq. Strateji tərəfdaş kimi Azərbaycanda çox böyük marağımız var, Dövlət Neft Şirkəti ilə aramızda yaxşı münasibətlər

yanarmışdır. Əgər Siz bizi dəstəkləsəniz, əməkdaşlığımızı bundan sonra da inkişaf etdirməyə hazırıq.

Heydər Əliyev: Sizi dinləmək maraqlı idi. Yeri gəlmişkən, mən şirkətinizin fəaliyyətinin miqyası barədə geniş təsəvvürə malik deyildim, onun haqqında ancaq eşitmişdim. Şirkətin belə böyük potensiala malik olması, qaz hasilatı və satışı üzrə dünyada ikinci yer tutması, bundan başqa, digər sahələrdə də iş görməyiniz iqtisadi əməkdaşlığın və iqtisadi münasibətlərin yeni sisteminə yaxşı nümunədir. Gör, özəl şirkət nə deməkdir! Məgər “Qazprom” özəl şirkət deyil?

İqor Makarov: Orada dövlətin təxminən 40 faiz payı var.

Heydər Əliyev: Bəs sizdə dövlətin payı yoxdur?

İqor Makarov: Yoxdur. Bizim şirkət 100 faiz özəl şirkətdir. 2-3 ildən sonra Nyu-York Fond Birjasına çıxmağa hazırlaşıırıq. Bizdə illik dövriyyə 5 milyard dollardan artıqdır.

Heydər Əliyev: Mən sizin bu uğurlarınızı alqışlayıram, təbrik edirəm və yenə təkrar edirəm ki, bunu keçmiş sovet məkanında yaranan yeni iqtisadi münasibətlərin nəticəsi kimi qiymətləndirirəm. Mən Moskvada işləmişəm, neft və qaz sahəsinə bələdəm. Yamal yatağı 70-ci illərin axırlarında kəşf edilib istismara verilmişdir. Həmyerlimiz mərhum Orucov qaz sənayesinə çox qüvvə sərf etmişdir. Siz onu xatırlayırsınızmı?

İqor Makarov: Əlbəttə, xatırlayıırıq.

Heydər Əliyev: Yeri gəlmişkən, onadək Qaz Sənayesi Nazirliyi yox idi. O, Neft Sənayesi nazirinin birinci müavini idi, yadımdadır, dəfələrlə aktual məsələlər qaldırmışdı, MK-ya məktublarla müraciət edirdi, Brejnev onu iki dəfə qəbul etmişdi. Onda mən burada, Bakıda işləyirdim. Mən Moskvaya gedəndə, o, artıq dünyasını dəyişmişdi. Lakin o, əvvəllər burada tez-tez olurdu, öz təkliflərini mənimlə bölüşürdü. Onun maraqlı

qeydləri vardı. O məhz Şimalın və ondan o yana Şimal Buzlu okeanının sərvətlərinin mənimsənilməsinin zəruriliyindən danışdı. Orada da böyük ehtiyatlar vardır. Mən bunların hamısını xatırlayıram. Amma o vaxtlar bir sistem idi, Qaz Kəmərləri Nazirliyi vardı, nazir keçmiş Tümen Vilayət Partiya Komitəsinin katibi Şerbina idi, sonralar o, Nazirlər Soveti sədrinin müavini oldu. O vaxtlar bu bir sensasiya idi ki, Sovet İttifaqı belə güclü qaz kəmərləri çəkmişdi və artıq Avropaya qaz göndərirdi. İndi işin keyfiyyəti başqa cürdür. Siz dünyada ən iri şirkətlərdənsiniz, özəl şirkətsiniz. Məsələn, mən hesab edirəm ki, Sovet İttifaqında olmuş o cür ehtiyatlara baxmayaraq, o sistem şəraitində səmərəli işləmək mümkün deyildi. Hərçənd, mən özüm ömrümün neçə-neçə illərini o sistemə xidmətə həsr etmişəm.

Cox şadam ki, şirkətiniz haqqında xeyli məlumat aldım. Əlbəttə, mənə deyəndə ki, sizinlə razılığa gəlmək və qaz göndərilməsi haqqında saziş bağlamaq zəruri və mümkündür, mən əvvəlcə şübhə etdim və düşündüm ki, – axı biz özümüz də qaz hasil edirik, doğrudur, bu azdır, özümüza çatmır – qaz alaçağıq, ancaq onun haqqını ödəmək lazım gələcəkdir. Lakin sonra biz razılığa gəldik və bu, mümkün oldu. Mən cədvəllərə baxdım və gördüm ki, bu il bizə 3 milyard kubmetr qaz göndərilmişdir, gələn il isə 4 milyard kubmetr göndərilməsi planlaşdırılır. Bu bizim üçün böyük dəstəkdir, böyük köməkdir. Bilirsiniz ki, biz özümüz Qərb şirkətləri ilə birlikdə iri “Şahdəniz” qaz yatağını kəşf etmişik. Biz hələlik işləyirik, qaz hasil edəcəyik, bunun üçün vaxt lazımdır. İndi isə tələbatımızı həm də siz ödəyirsiniz. Ona görə də mən sizi alqışlayır, təbrik edirəm, sizinlə münasibətlərimizi hər iki tərəf üçün çox faydalı hesab edirəm və onların daha da genişləndirilməsini dəstəkləyirəm.

İ q o r M a k a r o v: Bunun üçün bütün gücümüzü sərf edəcəyik. Biz sərmayə qoymağa hazırıq. Bu bizim üçün strateji

cəhətdən vacibdir. Odur ki, əməkdaşlığımızı genişləndirəcəyik. Gürcüstandan keçən qaz kəmərinin çəkilişində sizinlə birlikdə iştirak edə bilərik. Biz artıq 8 ildir Gürcüstana qaz göndəririk. Buna görə də bizim orada iş təcrübəmiz var, əl-ələ verib səylərimizi birləşdirə bilərik. Birlikdə işləməyə və əməkdaşlığımızı inkişaf etdirməyə çox şad olarıq.

H e y d ə r Ə l i y e v : Qaz anbarlarımızın genişləndirilməsinə gəldikdə, hesab edirəm ki, bu bizim üçün çox vacibdir. Zənnimcə, siz bizim adamlarla razılığa gələcəksiniz. Mən bu işi alqışlayıram. Bu anbarlar 70-ci illərdə tikilmişdir. Xatirimdədir, mən burada işləyəndə 16 milyard kubmetr qaz çıxarır və bütün respublikanı qazla təmin edirdik. Amma tədricən qıtlıq hiss edirdik və ona görə də bu qaz anbarlarını tikməyə başladıq. Bir sözlə, əməkdaşlığımız baş tutsa, mən buna çox şad olaram.

**SLOVAKİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB RUDOLF ŞUSTERƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Slovakiya Respublikasının milli bayramı – Konstitusiya günü münasibətilə Sizi və dost Slovakiya xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Slovakiya arasında təşəkkül tapmış dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeyi naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 avqust 2001-ci il

**LİVİYA İNQİLABININ RƏHBƏRİ,
LİVİYA ƏRƏB SOSIALİST XALQ
CƏMAHİRİYYƏSİNİN BAŞÇISI
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MÜƏMMƏR QƏZZAFİYƏ**

Hörmətli cənab başçı!

Liviya Ərəb Sosialist Xalq Cəmahiriyyəsinin milli bayramı – Böyük inqilab günü münasibətilə Sizi və dost Liviya xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Liviya Ərəb Sosialist Xalq Cəmahiriyyəsi arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı xalqlarımızın rifahına yeni-yeni töhfələr verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 avqust 2001-ci il

**ÖZBƏKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İSLAM KƏRİMOVA**

Hörmətli İslam Əbdüqəniyeviç!

Milli bayram – Özbəkistanın müstəqilliyinin elan olunması gününün 10 illiyi münasibətilə Sizi və dost Özbəkistan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Suveren, demokratik, hüquqi dövlətin qurulmasında və möhkəmlənməsində, Dünya Birliyinə ardıcıl integrasiyada qardaş Özbəkistanın qazandığı uğurlara səmimi-qəlbdən şadam. Əminəm ki, Azərbaycan ilə Özbəkistanın strateji tərəfdaşlığı, transmilli layihələrdə, beynəlxalq və regional təşkilatlarda sıx əməkdaşlığı bölgədə sülh və sabitlik naminə, ölkələrimizin və xalqlarımızın rifahı naminə möhkəmlənəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, dövlət fəaliyyətinizdə uğurlar, qardaş Özbəkistan xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 avqust 2001-ci il

**«AZƏRİ», «ÇİRAQ», «GÜNƏŞLİ»
YATAQLARININ TAMMIQYASLI
İŞLƏNİLMƏSİNİN BİRİNCİ MƏRHƏLƏSİNİN
QƏTNAMƏSİNİN İMZALANMASI
MƏRASİMİNDƏ* GİRİŞ SÖZÜ**

Prezident sarayı

30 avqust 2001-ci il

Dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev mərasimdə iştirak edən «bp», “Yunokal”, “LUKoyl”, “Statoyl”, “Eksson”, “TAO”, “Pennzoyl”, “İtoçu” və “Delta Hess” neft şirkətlərinin rəhbərləri və nümayəndələri ilə səmimi görüşdü.

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Biz bu gün Azərbaycanın həyatında yeni bir əlamətdar hadisə münasibətilə buraya toplaşmışıq. 1994-cü ilin sentyabr ayında Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə dünyanın 11 neft şirkəti arasında Azərbaycanın Xəzər dənizindəki sektorunda yerləşən “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqlarında müştərək iş görmək üçün müqavilə imzalanmışdır. Bu müqavilə imzalandığı gündən dünyada “Əsrin müqaviləsi” adlanıb və o vaxtdan indiyə qədər bütün dünyanın nəzər-diqqətini cəlb edibdir.

Bu müqavilə Azərbaycanda Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya olunandan sonra burada 11 neft şirkəti konsorsium – Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti adı ilə ümumi bir təşkilat yara-

---

* Mərasimdə Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin prezidenti Vudvord çıxış etmişdir.

dıbdır. Onlar da Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə birlikdə müqavilənin həyata keçirilməsi üçün lazımi tədbirlər görməyə başlamışlar. Təbiidir ki, burada böyük hazırlıq işləri görülməli idi. Bunlar müvəffəqiyyətlə həyata keçirildi və 1997-ci ilin oktyabr ayında “Çıraq” neft yatağında qurulmuş platformadan ilkin neft hasil olundu. O vaxta qədər Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə birlikdə gələcəkdə hasil olacaq neftin ixracının təmin edilməsi üçün iki neft kəmərinin tikilməsinə nail olubdur. Qara dənizin Novorossiysk limanına nefti çatdırmaq üçün Bakı–Novorossiysk xətti və Gürcüstanın Qara dənizdə olan Supsa limanına neftin çatdırılması üçün Bakı–Supsa xətti tikilmişdir.

Təbiidir ki, bir çox başqa işlər də görülmüşdür. Səngəçaldə böyük terminal tikilmiş, neftin və qazın sahilə gətirilməsi üçün böyük mühəndis işləri aparılmışdır, qurğular, borular tikilmişdir və bunların nəticəsində də hasil edilən neft artıq ixrac olunmağa başladı. O vaxtdan indiyə qədər “Çıraq” neft yatağından 15 milyon 400 min ton neft hasil olunubdur və bununla bərabər, səmt qazı da alınıbdir. Hasil olunan neft ixrac edilib, səmt qazı isə Azərbaycanın istifadəsinə verilibdir.

Ancaq indiyə qədər görülməmiş işlər böyük neft müqaviləsinin başlanğıc mərhələsi idi. Qəbul olunmuş proqram əsasında bu yataqlarda lazımi işləri aparmaq üçün Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti bu işləri müəyyən fazalara – birinci faza, ikinci faza, üçüncü fazaya bölübdir. Demək, indiyə qədər görülməmiş işlər başlanğıc dövrü hesab olunur. İndi isə “Əsrin müqaviləsi”nin həyata keçirilməsi üçün yeni mərhələ başlanıbdir. Bunun da adı birinci fazadır.

Təbiidir ki, birinci fazanın başlanılması üçün Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin tikilməsi haqqında qərar qəbul olunmalı idi.

Təəssüflər olsun ki, bu bizdən asılı olmayan səbəblərə görə müəyyən qədər ləngidi. Ancaq buna baxmayaraq, artıq bu işlər də arxada qalıbdır. Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəməri haqqında sazişlər imzalanıb, lazımi kommersiya işləri görüldür və indi artıq mühəndis-axtarış işləri gedir. Gələn ildə isə Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin inşasına başlanacaqdır. Buna görə də görülmə işlərin əsasında bu böyük müqavilənin birinci fazasına başlamaq imkanı əldə edilmişdir.

Təbii ki, burada da çox işlər görmək lazımdır. Bir çox məsələləri razılaşdırmaq lazımdır. Bu barədə həm Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti, həm də Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti və bunların hamısını birləşdirən rəhbər komitə çox böyük iş aparıbdır. Nəhayət, birinci fazanın başlanması üçün razılıq əldə olunubdur. Sazişlər hazırlanıb və burada imzalanacaqdır. Bununla da, biz «Əsrin müqaviləsi»nin ardıcıl surətdə həyata keçməsinə təmin edəcəyik.

İndi imzalanacaq saziş çox böyükdür. Onun hamısını təbiidir ki, burada sizə bəyan etmək imkanı yoxdur və bir də orada çox texniki məsələlər var. Ancaq bu saziş ilə əlaqədar Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti arasında qətnamə imzalanıbdır. Ona görə də bu saziş haqqında müfəssəl məlumat vermək üçün hesab edirəm ki, indi bu qətnaməni sizə bəyan etmək lazımdır.

Mərasimdə qətnamənin mətni oxundu.

H e y d ə r Ə l i y e v: Düşünürəm ki, bunu tərcümə etməyə ehtiyac yoxdur. Çünki qətnaməni hamı birlikdə hazırlayıb və burada iştirak edən xarici neft şirkətlərinin nümayəndələri bunu bilirlər.

İndi isə «Azəri»,«Çıraq»,«Günəşli» neft yataqlarından neftin hasil olunması proqramı, müqavilənin nəzərdə tutduğu

tədbirlərin birinci fazasının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar hazırlanmış sazişə imza atılmasını təklif edirəm.

Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti tərəfindən sazişi cənab Vudvord imzalayacaqdır, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən isə şirkətin prezidenti Natiq Əliyev imzalayacaqdır.

ABƏŞ-in prezidenti Devid Vudvord və ARDNŞ-in prezidenti Natiq Əliyev sazişi imzaladılar.

YEKUN NİTQİ

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Güman edirəm ki, hörmətli cənab Vudvordun nitqi bizim bu gün başlayacağımız işlər haqqında, onların gələcəyi haqqında və Azərbaycan xalqına, Azərbaycan Respublikasına gətirəcəyi yeni nailiyyətlər haqqında çox ətraflı məlumat verdi.

Cənab Vudvord, mən sizə, Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətində birləşmiş bütün xarici şirkətlərin nümayəndələrinə, bu şirkətlərdə çalışan xarici ölkələrdən gəlmiş mütəxəssislərə və onlarla bərabər Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin əməkdaşlarına, Azərbaycan neftçilərinə indiyə qədər birlikdə gördükləri iş görə səmimi-qəlbdən təşəkkür edirəm.

«Əsrin müqaviləsi»nin nə qədər ağır və çətin şərtlər içərisində meydana çıxması haqqında biz çox danışmışıq. Həm Azərbaycan ictimaiyyətinə, həm də beynəlxalq aləmə həmin proses yaxşı tanışdır. Ancaq bu müqavilənin həyata keçirilməsi heç də asan olmayıbdır. Biz bir çox mərhələlərdən keçmişik. Bir çox ağır və çətin problemlərin həll edilməsinə nail olmuşuq. Beləliklə də, «Əsrin müqaviləsi» imzalanandan sonra hamımız birgə, ardıcıl çalışaraq hər kəsə məlum olan nailiyyətlər əldə etmişik.

İndiyə qədər görülmə işlər, «Çıraq» yatağından hasil edilən neft və onun ixrac edilməsi həm neft şirkətlərinə, həm də Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinə, deməli, Azərbaycan dövlətinə artıq mənfəət gətirir. Məhz bunların nəticəsidir ki, Azərbaycanda indi Dövlət Neft Fondu yaranıb və bu fondada 430 milyon dollardan çox vəsait vardır. Bu müqavilədə iştirak edən hər bir şirkət də onun payına düşən mənfəəti götürübür. Beləliklə də, biz görülmə işlərin əməli nəticəsini, yəni bu işlərin gətirdiyi mənfəəti görürük və bundan da istifadə edə bilərik.

O layihənin birinci fazasının başlanması üçün mütləq əsas ixrac neft kəməri – Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin tikilməsi haqqında saziş əldə olunmalı idi. Mən bu gün qeyd etmək istəyirəm ki, bu yol da bizim üçün asan olmamışdır. Biz bir neçə obyektiv və subyektiv maneələrlə rastlaşdıq. Bu gün açıq etiraf etmək lazımdır ki, Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinə daxil olan bəzi şirkətlər hələ ki, «Çıraq» yatağından alınan neft və onun gələcəyi haqqında müəyyən fikirləri olduğuna görə, Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin məhz indi inşasına başlanılması məsələsində tərəddüd edirdilər.

Onun qiyməti, yəni kəmərin tikilməsi üçün qoyulacaq investisiya haqqında da müxtəlif fikirlər vardı. Bu da məsələnin vaxtında həll edilməsinə mane oldu. Ancaq bunların da hamısını biz birgə işimiz, əməkdaşlığımız nəticəsində aradan qaldırdıq. Bu gün birinci fazanın başlanması haqqında saziş imzalandı. Mən cəsarətlə deyə bilərəm ki, bu gün imzalanan saziş «Əsrin müqaviləsi»nin yerinə yetirilməsində həlledici xarakter daşıyır.

Bu sazişin imzalanması münasibətilə mən Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətini, Azərbaycanın bütün neftçilərini, bütün Azərbaycan xalqını ürəkdən təbrik edirəm və tam ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bu saziş əsasında müəyyən

edilmiş proqram vaxtında yerinə yetiriləcəkdir və biz bunların əməli nəticələrinin şahidi olacağıq.

“Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması, onun həyata keçirilməsi və ondan sonra həm Azərbaycanın Xəzər dənizindəki sektorunda, həm də quru hissəsində bir çox şirkətlərlə əməkdaşlığa başlamağımız – onların hamısı Azərbaycanın dövlət neft strategiyasının tərkib hissəsidir. Ancaq bu gün cənab Vudvord burada gözəl bir ifadə işlətdi. Hesab edirəm, o tamamilə haqlıdır: “Azərbaycanın neft sahəsində, neft strategiyasında yeni era başlayıbdır”. Bəli, bundan sonra biz bunu da özümüz üçün vacib bir ifadə kimi işlətməliyik: Azərbaycanın yeni dövlət neft strategiyası və Azərbaycan neft sənayesinin yeni erası!

İndiyə qədər görülən işlər artıq yaxşı nəticələr veribdir. Xüsusilə bizim ölkəmiz, xalqımız üçün, Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi, ölkəmizdə yeni iş yerlərinin açılması, bu layihənin yerinə yetirilməsində Azərbaycanın müxtəlif şirkətlərindən, təşkilatlarından istifadə edilməsi üçün və nəhayət, Azərbaycan xalqının rifah halının yaxşılaşdırılması üçün çox işlər görülüb və yaxşı nəticələr əldə olunubdur.

Ancaq bunlar işin başlanğıcıdır. Bu gün cənab Vudvord qeyd etdi ki, birinci fazanın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar əlavə 3000 iş yeri açılacaqdır. Bu iş yerlərinin hamısı Azərbaycanın vətəndaşları üçün olacaqdır. Azərbaycanın neft avadanlığı istehsal edən bir çox müəssisələrinin, Xəzər dənizindəki donanmamızın gəmilərinin, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin çox böyük gəmilərinin potensialından – bütün bunların hamısından istifadə olunacaqdır. Beləliklə, onlar birincisi, iş görəcək, fəaliyyətdə olacaqlar, qazanc götürəcəklər, ikincisi, bunların hamısı Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi üçün və xalqımızın rifah halının yüksəlməsi üçün çox böyük xeyir gətirəcəkdir.

Hesab edirəm ki, bütün bu işlərin həyata keçirilməsində Azərbaycan sənayesinin potensialından maksimum istifadə etmək lazımdır. Mən Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinə üzümü tutaraq deyirəm: Azərbaycanda nə çatmırsa, onları siz xarici ölkələrdən gətirəcəksiniz. Amma mən sizdən rica edirəm və buna da nəzarət edəcəyəm ki, siz gərək Azərbaycanda olan bütün potensialdan maksimum istifadə edəsiniz. Bu potensial da böyükdür. Əgər onlar olmasaydı, «Dədə Qorqud», «İstiqal», «Qurtuluş» qazma qurğuları yaranmazdı.

Mən layihə ilə tanışam. Bilirəm ki, siz vaxtilə, 1970-ci illərdə bizim burada tikdiyimiz dərin dəniz özülləri zavodundan da çox səmərəli istifadə edəcəksiniz. Hətta platformanın böyük hissəsini quracaqsınız və ondan sonra gətirərək, sürüşdürmə üsulu ilə həmin platformanın üzərinə qoyacaqsınız. Mən eşitdim ki, bu sahədə indiyə qədər belə iş görülməyibdir. Bunu siz görəcəksiniz. Demək, bizim o nəhəng zavodumuz da işləyəcək və təbiidir ki, onun işçiləri məşğul olacaqlar, xeyir götürəcəklər. Siz də daha başqa yerdən – uzaqdan buraya nəşə gətirməyəcəksiniz. Azərbaycanda nə varsa, hamısından istifadə etməlisiniz.

Cənab Vudvord bunu bəyan etdi: nə qədər vəsait, sərmayə qoyulacaqdır və milyardlarla gəlir götürüləcəkdir. Milyardlar dedikdə, mən manatı nəzərdə tutmuram, Amerika Birləşmiş Ştatları dollarını nəzərdə tuturam.

Ona görə də mən bu gün çox böyük sevinc hissi keçirirəm. Çünki bizim hələ 1993-cü, 1994-cü ildə başladığımız iş öz nəticələrini verir və qarşıdakı üfüqlər də, perspektiv də çox gözəl görünür. Hesab edirəm ki, xalqımız, Azərbaycan ictimaiyyəti televiziya və mətbuat vasitəsilə bugünkü mərasimlə tanış olarkən hər kəs böyük iftixar hissi keçirəcəkdir ki, Azərbaycan öz iqtisadiyyatını bu vasitələrlə əzmlə inkişaf etdirir. Bir

də ona görə ki, hər biri Azərbaycan xalqının rifah halının gündən-günə yaxşılaşmasına artıq tam inanacaqlar.

Mən indiyə qədər olduğu kimi, bundan sonra da bu layihənin həyata keçirilməsini nəzarətimdə saxlayacağam və sizə hər cür yardım göstərməyə hazıram.

Cənab Vudvord, siz buyurdunuz ki, Azərbaycana xarici ölkələrin böyük neft şirkətlərinin gəlməsinin, Azərbaycana çoxlu investisiya qoyulmasının əsas şərti ölkəmizdə yaranmış ictimai-siyasi sabitlikdir. Bəli, mən böyük iftixar hissi ilə bəyan edirəm ki, bu, Azərbaycan xalqının, Azərbaycan hakimiyyətinin, demokratik, hüquqi, dünyəvi Azərbaycan dövlətinin əsas nailiyyətlərindən biridir. Siz də və Azərbaycana investisiya qoymaq fikrində olan dünyanın başqa şirkətləri də əmin ola bilərsiniz ki, yaranmış ictimai-siyasi sabitlik bundan sonra gündən-günə möhkəmlənəcək, onun pozulmasına biz heç vaxt yol verməyəcəyik və beləliklə də, Azərbaycan bundan sonra da dünyanın müxtəlif şirkətlərinin investisiyasının cəlb olunması üçün bütün şəraiti yaradacaqdır.

Mən bir daha sizi təbrik edirəm və bu işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

**RUSİYA FEDERASIYASI
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN MÜAVİNİ,
RUSİYA PREZİDENTİNİN XƏZƏR DƏNİZİNİN
STATUSUNUN TƏNZİMLƏNMƏSİ
MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ XÜSUSİ NÜMAYƏNDƏSİ
VİKTOR KALYUJNİ BAŞDA OLMAQLA
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

30 avqust 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli Viktor İvanoviç! Hörmətli qonaqlar, şadam ki, yay istirahətinə çıxmağınıza baxmayaraq, yenə də bizim hamımız üçün çox mühüm məsələlərlə məşğul olursunuz. Hesab edirəm ki, Rusiya prezidentinin Xəzər dənizi üzrə özünün xüsusi nümayəndəsini, üstəlik, Viktor İvanoviç Kalyujni kimi belə təcrübəli neftçini təyin etməsi bu prosesi irəlilədir. Doğrudur, ləng olsa da, hər halda, irəlilədir. Əvvəllər, ümumiyyətlə, heç bir irəliləyişin olmaması ilə müqayisədə, bunu müsbət nəticə hesab etmək olar.

Mən sizə təşəkkür edirəm ki, Xəzəryanı ölkələrə səfərə çıxır və hər bir ölkənin mövqeyini aydınlaşdırmaqla məşğul olursunuz. Zənnimcə, burada başlıcası beynəlxalq hüquq prinsipidir. Buna baxmayaraq, hər bir ölkənin öz mövqeyi, öz baxışları var. Məncə, bu ona gətirib çıxaracaq ki, biz Xəzər dənizinin hüquqi statusu ilə əlaqədar, hər necə olsa, vahid rəyə gələcəyik. Biz əvvəlki görüşlərimizdə də, prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə cari ilin yanvarında burada görüş-

şərkən də bu barədə danışmışıq. Sonra biz Soçidə görüşdük və belə bir yekdil fikirdə olduq ki, hüquqi status anlayışı ilə bağlı bütün məsələlər kompleksini həll etmək çətindir və ona görə də ilk növbədə mineral ehtiyatların, əslində, artıq çoxdan başlanmış olan işlənilməsi üçün dənizin dibi məsələsini həll etmək lazımdır. Buna görə də hesab edirəm ki, biz əsas diqqətimizi bu məsələlər üzərində cəmləşdirməklə və məsələlərin məhz bu hissəsinin həllinə nail olmaqla digər məsələlərin həllinə doğru irəliləyə bilərik.

Rusiyadan çox şey asılıdır. Rusiya ən böyük Xəzəryanı ölkədir, onun böyük təcrübəsi və sizin kimi çox təcrübəli mütəxəssisi var. Odur ki, sizdən çox şey asılıdır.

Viktor Kalyunı: Heydər Əliyeviç, Sizinlə növbəti dəfə görüşmək imkanına görə sağ olun. Sizinlə görüş gələcək müsbət addımlar üçün bir növ stimulyatordur. Ona görə ki, prezidentlə görüşərkən necə irəliləmək üçün konkret impulslar alırsan. Üstəlik, Sizinlə – məsələnin nəinki iri cəhətlərinə, həm də ən kiçik məqamlarına diqqət yetirən şəxsiyyətlə görüş ikiqat faydalıdır, çünki bu məqamlarsız məsələlərin həlli mümkün deyildir. Bir sözlə, Sizinlə görüş ikiqat faydalıdır.

Ona görə də biz həmişə buraya gələrkən bütün mövzular barəsində fikir mübadiləsi aparmaq üçün bu görüşü ümidlə gözləyirik. Mən Sizinlə tam razıyam ki, bu məsələnin həlli uzadılır. Hesab edirdim ki, hər şey daha asan, daha tez başa gələr, amma biz bu prosesini uzatmaqla indiki mərhələdə özümüzmü müəyyən dərəcədə çətinliklər yaradırıq.

Xəzəryanı dövlətlərlə münasibətlərdə iş elə gətirmişdir ki, biz fikir mübadiləsi apararaq, hər bir ölkəyə səfəri müzakirə edirik. İş elə gətirdi ki, İranın nümayəndəsi bizdə oldu, öz planlarından, Azərbaycana, Türkmənistanına edəcəyi səfərdən danışdı, məsləhətləşmək və gələcək addımlarımızı müzakirə etmək üçün bizi İrana dəvət etdi. Təbii ki, biz bu dəvəti qəbul etdik, orada olduq və Bakıya gəlməyə bilməzdik. Azər-

baycana səfərimizin proqramı çox zəngin oldu, Xarici İşlər Nazirliyində görüşlər keçirildi, problemi, indi Xəzərdə yaranmaqda olan vəziyyəti kifayət qədər geniş müzakirə etdik. Sizə məlumat vermək istərdik ki, zirvə görüşünə gedən yolda yeni mərhələ başlanır. Sizin Tehrana səfəriniz hamı üçün tarixi hadisədir – xüsusən 23 iyul hadisəsindən sonra – və biz bu barədə İranda açıq danışdıq. İran nümayəndəsi cənab Əhəmədiyə ilə hələ Moskvada görüşərkən dedim ki, bu vəziyyətdən ən ləyaqətli bir şəkildə Azərbaycan çıxdı, o sizə üstün gəldi, Sizin oraya getmək qərarınız isə iqtisadi qələbədir. Təbii ki, bu səfərin necə hazırlandığını bilmək bizim üçün maraqsız deyildir.

Biz öz mülahizələrimizi söyləmək istərdik. Heydər Əliyev, demək istəyirəm ki, İrana səfərimiz yaxşı oldu. Bizim tamamilə işgüzar, dostluq münasibətlərimiz yaranmaqdadır. Biz kifayət qədər açıq deyirik ki, aramızda gizli mövzular yoxdur. Demək istəyirəm ki, – bu barədə mətbuatda da demişəm – belə addım atmalarına baxmayaraq, onlar – İran nümayəndələri buna ürəkdən təəssüflənirlər, Sizin bu hadisəyə göstərdiyiniz münasibətdən razıdırlar. Əlbəttə, onlar belə şey gözləmədilər və Sizin mövqeyinizi, reaksiyanızı, Əhəmədiyə ilə görüşünüzü, fikrinizi, sadəcə olaraq, heyranlıqla qarşılayırlar. Mən bunu Sizə açıq deyə bilərəm ki, onlar həmin hadisənin necə həll edildiyindən razıdırlar. Ona görə də indi İranda ictimai rəy məsələnin həlli yolunda irəliləyişə başlamışdır.

Əlbəttə, Sizin dediyiniz kimi, məsələnin nizama salınmasında Rusiyanın və onun xüsusi nümayəndəsinin rolu böyükdür. Bəli, mən hesab edirəm ki, əlbəttə, Rusiya fəallıq göstərir, yollar, kompromisli variantlar axtarır, lakin elə bir mərhələ gəlib çatmışdır ki, indi əsas sözü kifayət qədər ciddi şəkildə Azərbaycan deməlidir. Sizin mövqeyiniz qarşıdakı zirvə görüşünün həll etməli olduğu bir çox məsələlərə cavab olmalıdır.

H e y d ər Ə l i y e v: Əlbəttə, çox da razı deyiləm ki, indiki halda siz mənim İranda olacaq görüşümün imkanlarını həddindən artıq qiymətləndirirsiniz. Ona görə ki, bütün beş Xəzəryanı ölkə eyni dərəcədə səylər göstərməlidir və bu məsələnin həllində Azərbaycan, Rusiya və İran kimi, hər bir ölkənin də marağı var. Amma onlar bu məsələnin dünya təcrübəsinə müvafiq surətdə, ən çox da beynəlxalq hüquqa müvafiq surətdə ədalətlə həll edilməsində maraqlıdırlar. Hər bir ölkənin məsələyə məhz bu mövqelərdən yanaşa bilməsi üçün, şübhəsiz, biz hər şeyi aydınlaşdırmalı və bir-birimizə kömək etməliyik. Əgər bu prinsiplər bir kənarda qalsa və hər bir ölkə öz iradi qərarını düzgün hesab etsə, onda, əlbəttə, bu məsələdə qəti qərara, konsensusa gəlmək çətin olacaqdır. Əlbəttə, hesab edirəm ki, mənim İrana səfərim bu məqsəd üçün deyil, çoxdan planlaşdırılmışdır. İki-üç il əvvəl planlaşdırılmışdır, artıq neçə ildir gündəlikdədir, lakin onu həyata keçirmək heç cür mümkün olmurdu. Mənim səfərim hətta bu hadisədən də əvvəl, İranda prezident seçkilərindən də əvvəl gündəlikdə dururdu. Ancaq qərara gəlmişdim ki, seçkilər keçirilib qurtarsın, prezident seçilsin. Bilirdim ki, cənab Xatəmi seçiləcəkdir, bundan sonra isə oraya getmək və yeni hökumətlə görüşüb danışmaq olardı.

Əlbəttə, Tehranda görüşümüzün və danışığlarımızın mühüm məsələlərindən biri də bu məsələ olacaqdır. Amma bu, iki ölkənin deyil, beş ölkənin məsələsidir. Biz hamımız səylərimizi birləşdirməliyik. Bütün beş Xəzəryanı ölkə ekspertlərinin görüşü Astanada, sentyabrın 18-nə təyin olunmuşdur. İstərdim ki, həmin vaxtadək hər bir ölkə nə etmək barədə düşünsün. Əgər ekspertlər Astanada hər hansı bir razılığa gəlsələr, onda dövlət başçıları üçün artıq heç bir çətinlik olmayacaqdır. Dövlət başçıları məsələləri öz aralarında müzakirə edə, fikir mübadiləsi apara, mübahisə eləyə bilərlər, ancaq

həmin məsələdə başlıcası, bu işə, təkrar edirəm, beynəlxalq hüquq mövqelərindən, təşəkkül tapmış praktika mövqelərindən yanaşan mütəxəssislər, ekspertlərdir. Bir sözlə, mən çalışacağam. Lakin mən ekspertlərin sentyabrın 18-də Astanada keçiriləcək görüşünə çox böyük ümidlər bəsləyirəm.

Viktor Kalyunı: Bəli, Heydər Əliyev. Bilirsinizmi, İrandakı görüşdən nə üçün danışdım? Axı ən böyük üstünlük bundadır ki, biz Sizinlə ya «hə», ya «yox» deyə bilənlən, yaxud bundan sonra necə işləmək barədə məsləhət verə bilən bir insan kimi görüşürük. Biz İrana gedəndə orada vəziyyət bir qədər başqa cür olur. Ora''''da biz Xarici İşlər Nazirliyi səviyyəsində işləyirik və son instansiyaya çıxmırıq. Həmin səviyyədə bizə təqdim olunanları heç özümüz də bilmirik ki, necə təqdim edirlər. Ona görə də bu baxımdan saysız-hesabsız problemlər, hətta bəlkə də razılaşmamalar, anlaşılmaqlıqlar mövcuddur. Siz bu problemə dərinləndən bələd olduğunuza görə, məsələnin indiki vəziyyətini nəzərə almaqla, onun haqqında danışmaq Sizin üçün asandır. İstədik ki, bu istiqamətdə də belə olsun.

Razıyam ki, bu qərar beş dövlətin qərarı olmalıdır və bundan heç yana qaça bilməzsən, baxmayaraq ki, bizi daim üçlükdə və ya dördlükdə yığışmağa təhrik edirlər. Mən həmişə demişəm ki, bu görüş yalnız beş Xəzəryanı dövlətin görüşü olmalıdır, burada heç bir kompromis ola bilməz. İndi, əslində dördlük işləyir, Türkmənistan bizimlə işləmir, öz qınına qapanmışdır. O, ekspertlər səviyyəsində işləməyə imkan vermir, bəzən özü telefon dəstəyini götürüb prezidentlərə zəng vurur. Axı bu, işçi qrupları səviyyəsində işləməyə imkan vermir. Ona görə də əslində dördlük işləyir. Bu da işimizi çətinləşdirir və ləngidici amildir, bunun üstündə bizi tənqid edib deyirlər ki, biz bu məsələnin həllini uzatmışıq. Türkmənistan işləmək istəmir, müşahidə edir və yumşaq desək, prosesə daha

çox əngəl törədir. Ona görə də deyirdik ki, indi zirvə görüşünün lazım olduğu bir mərhələyə gəlib çıxmışıq.

Heydər Əliyev: Bəli, zirvə görüşü gərəkdir.

Viktor Kalyujni: Bəli, bu görüş ona görə gərəkdir ki, Türkmənistan problemini də müəyyən dərəcədə həll edəcəkdir. Biz ona deməliyik ki, əgər beşlik haqqında qərar qəbul etmişiksə, sən də iştirak etməlisən, adamların işləməsinə imkan verməlisən. Bu bizim yeganə xahişimiz və müəyyən dərəcədə tələbimizdir, çünki bu məsuliyyət bizim üzərimizə düşür. Sizin səfərinizin oynamalı olduğu roldan və zirvə görüşünün hazırlanması üçün bizə iş variantında kömək etməsindən də ona görə danışırıam.

İşçi qrupuna gəldikdə isə, demək istəyirəm, biz artıq hamı ilə razılığa gəlmişik ki, zirvə görüşü ərəfəsində bütün sənədləri ikitərəfli formatda hazırlamaq üçün, sentyabrın 18-dən 20-dək olan dövrdə inandırmalara, mübahisələrə hədəf yerə vaxt sərf etməmək, yəni hər şeyi artıq qabaqcadan hazırlamaq və hər hansı mübahisəli xırda anlaşılmazlıqları sonraya saxlamaq üçün sentyabrın 18-nə qədər işçi qrupları mübadiləsi aparacağıq. Biz işçi qruplarının görüşlərinə artıq yeni baxımdan yanaşmağa başlamışıq. Açığını desək, bizi Türkmənistan hələ də narahat edir. Düşünürəm ki, onların mövqeyi kifayət qədər çevik və konstruktiv deyildir. Başa düşürəm, hər bir kəsin öz rəyinə malik olmaq hüququ var və biz bu hüquqa hörmət etməliyik, lakin bu rəy məntiqi və aydın olmalıdır. Axı bunun beynəlxalq praktikada da təsdiqi var. Amma bildiriləndə ki, Azərbaycan «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarında işləri dayandırılmalıdır, bu, artıq ciddi söhbət deyildir. Dayandırılmalıdır nə deməkdir? Axı bu layihə, demək olar, yeddi ildir həyata keçirilir, artıq nəticələr də var.

Vladimir Vladimiroviç Putinlə axırncı söhbət zamanı bu məsələyə ayrıca toxunarkən Niyazov dedi ki, əgər biz hətta

məsələni həll etməsək də, mübahisəli ərazidə işin dayandırılmasına nail olsaq, artıq bunun özü müvəffəqiyyət olacaqdır. Mən Sizə demək istəyirəm ki, Rusiya bu fikri dəstəkləmir, çünki bizim özümüzün də Qazaxıstanla mübahisəli məsələmiz var. Odur ki, həyatın gedişini dayandırmaq olmaz. Əgər Türkmənistan status problemini həтта Rusiyadan da fəal həll etsəydi, onda problemin həlli müddətini, məsələn, yanvarın 1-dək müəyyən etmək olardı, biz isə onu yanvarın 1-dək həll etməliydik. Artıq bu halda prosesin müəyyən dərəcədə ləngiməsindən danışmaq mümkün olardı.

Əgər Xəzərin statusu məsələsinin nə vaxt həll ediləcəyi məlum deyilsə, bu, müxtəlif fikir ayrılıqlarına, qeyri-ciddi münasibətə gətirib çıxarır. Ona görə də biz müvafiq sənəd hazırlayırıq. Mənim şəxsi fikrim belədir ki, biz mübahisəli məsələləri məntiqə uyğun həll etməli, öz aramızda müzakirə etməli və bununla da gələcək səmərəli işə təkan verməliyik. Mən qəti əminəm və Vladimir Vladimiroviçdən xahiş edəcəyəm ki, tələbələr kimi, bizə də vaxt qoymaq lazımdır. Biz müəyyənləşdirməliyik ki, status məsələsinə, məsələn hansısa müddətdə, yəni 2002-ci ilin birinci yarısında nöqtə qoymalıyıq. Hamımız bunu edərik. Əgər müddət qoyulmasa, onu hərə öz bildiyi kimi uzadacaqdır. Axı Rusiya ilə Azərbaycan arasında saziş lap son məqamda imzalanmışdır, çünki müddət qoyulmuşdu və onu pozmaq olmazdı. Biz buna psixoloji cəhətdən hazırıq, belə ritmdə yaşayırıq. Ona görə mən bunu Sizdən də xahiş edərdim. Nazarbayevlə Putin arasında söhbət zamanı bu məsələni Qazaxıstan prezidenti də qaldırdı. Biz müddət təyin etməliyik və artıq bundan sonra işimizi ayrı cür intensivləşdirməyə başlayacağıq. Ona görə də mən bunu Vladimir Vladimiroviçdən də xahiş edəcəyəm.

Həydar Əliyev: Mən razıyam. Həтта işçi qrupunun ayın 18-dəki görüşünün hansı nəticəyə gətirib çıxaracağından

asılı olmayaraq, razıyam ki, biz zirvə görüşünü keçirməliyik. Ona görə ki, biz bu görüşdə hətta razılığa gəlməsək də, bir çox məsələlərə aydınlıq gətirəcəyik və işi davam etdirəcəyik. Mən bununla razıyam. Sizin təklifiniz doğrudur.

Viktor Kalyujni: Heydər Əliyev, daha bir məsələdən danışmaq istərdim. İndi zirvə görüşünün başqa vaxta keçirilməsi barədə çoxlu söz-söhbət gedir. Biz hər yerdə deyirik ki, zirvə görüşü başqa vaxta keçirilməyibdir. Onun keçirilməsinin vaxtı da hələ müəyyənləşdirilməyibdir. Deyirəm ki, hələ payız nə başlayıb, nə də qurtarıbdır. İndi bayram süfrəsi açıb onu işgüzar söhbətlərlə doldurmaq olmaz. Bununla belə, hər halda, Aşqabadın görüş yeri kimi qaldığını və bu vəziyyəti nəzərə alaraq, görüşün müddətinin razılaşdırılması məsələsini Niyazovun uzatmaması üçün onu hansı yolla hərəkətə gətirmək barədə işgüzar səviyyədə düşünürük. Çünki bunu şəxsən o etməli və bu məsələni uzatmamalıdır. Əks halda, onun mövqeyi barədə qeyri-müəyyənlik yaranır. O, məsələni uzada bilər. Amma mən düşünürəm ki, prezidentlərdən kimsə, məsələn, Putin və ya başqa birisi zəng edib deyər ki, gəlin, görüşək. Ona görə də Sizdən xahiş edərdim, əgər mümkünsə, İran prezidenti Xatəmi ilə söhbət zamanı deyəsəniz ki, o, Türkmənistanla münasibətlərin bəzi incə məqamlarını nəzərə alaraq, özünün bu görüşə hazır olduğunu bildirsin. Sizdən xahiş edərdik ki, bu məqamlardan istifadə olunsun.

Heydər Əliyev: Mən bunu hökmən edəcəyəm. Ancaq zirvə görüşü barəsində ümumi razılaşma olmayıbdır. Türkmənistan prezidenti bəyan etmişdi ki, zirvə görüşü oktyabrın 27-də Aşqabadda keçiriləcəkdir. O isə həmin gün Türkmənistanın müstəqilliyinin onilliyini bayram edir. Yaxşı, biz işgüzar görüş keçirməyə gələcəyik, yoxsa müstəqilliyin onilliyini birlikdə qeyd etməyə toplaşacağıq? Qırğızistan onil-

liyini qeyd etdi, Ukrayna qeyd etdi. Ukrayna səfirliyi həmin bayramla əlaqədar bu gün burada tədbir keçirir. Tezliklə Özbəkistan, sonra da Qazaxıstan qeyd edəcəkdir. Biz oktyabrın 18-də qeyd edəcəyik. Əgər biz öz milli bayramımıza digər ölkələrin prezidentlərini dəvət etsək və eyni zamanda, ayrı bir tədbir keçirsək, bu nə olar? Mən bilmirəm, kim necə keçirir, lakin biz bunu dəbdəbəsiz edəcəyik. Bəzi yerlərdə böyük paradlar, nümayişlər, nə bilim, bir neçə gün davam edən tədbirlər keçirilir. Əlbəttə, belə bir vəziyyətdə danışıqlar aparmaq heç də münasib deyildir. Ona görə də deyirəm ki, zirvə görüşünü Türkmənistan prinsipcə birtərəfli qaydada təyin etmişdi, elə özü də birtərəfli qaydada başqa vaxta keçirmişdir. Əlbəttə, belə şeylərə dözmək olar, amma intəhasız yox.

Məsələn, Soçidə görüşün baş tutması üçün MDB dövlət başçıları Şurasının sədri olan Vladimir Vladimiroviç Putin hər birimizlə məsləhətləşmişdi. Əvvəla, bu məsələ Moskva-dakı axırıncı görüş zamanı müzakirə edilmişdi, sonra isə onun nümayəndəsi Yarov bütün MDB ölkələrinə getdi və razılaşdırdı, biz hamımız həmin günə razılığımızı verdik və görüşdük. Ona görə də hesab edirəm ki, bu məsələdə də tam bərabərlik olmalıdır. Yoxsa ki, mən bu günə təyin edirəm və siz hamınız yığışb gəlməlisiniz. Hər ölkənin, hər prezidentin öz proqramı, öz problemləri, öz işləri var. Odur ki, burada qarşılıqlı razılıq olmalıdır. Təkrar edirəm, mən hər hansı bir təşəbbüs göstərmək niyyətində deyiləm. Əgər Türkmənistan bu zirvə görüşünü Aşqabadda keçirmək istəyirsə və siz bunun əleyhinə deyilsinizsə, mən Aşqabada getməyə hazıram. Amma bu, beş dövlət arasında çox qəqiq şəkildə razılaşdırılmalıdır. Mən bu fikirləri Tehrandə, İran prezidenti ilə görüşdə, şübhəsiz, bildirəcəyəm.

Viktor Kalyujnı: Heydər Əliyev, sağ olun. Məhz Niyazov Putinlə söhbətdə şübhə etdiyini söylədi ki, Heydər

Əliyev Aşqabada gəlməyəcəkdir. Putin ona cavab verib dedi: Siz Xatəmi ilə razılığa gəlin, mən isə Heydər Əliyevlə danışaram. Sizin indi söylədiklərinizə biz şübhə etmirdik. Ona görə ki, Xəzər məsələsinin tezliklə həllində Azərbaycan hamıdan çox maraqlıdır. Söylədiyiniz fikirlərə görə sağ olun. Biz hər yerdə deyəcəyik ki, Heydər Əliyev öz iştirakını şəxsən təsdiqləmişdir.

Heydər Əliyev: Viktor İvanoviç, görünür, insanlar başqaları barəsində özləri fikirləşdikləri kimi düşünürlər. Bəyan edirəm ki, bu beşlik harada toplaşırsa-toplaşsın, mən onun tərkibindəyəm.

Onun belə deməyə bəlkə də hansısa əsasları var. Çünki 1998-ci ildə Bakıda İpək Yoluna dair beynəlxalq konfrans keçirilərkən 32 ölkənin nümayəndələri, o cümlədən 9 prezident buraya gəlmişdi, 14-15 beynəlxalq təşkilat təmsil olunduğu halda, onların arasında ancaq Türkmənistanın nəinki prezidenti, hətta nümayəndə heyəti də yox idi. Lakin eyb etməz, biz bunsuz da ötüşdük. Əlbəttə, mən heç zaman belə mövqe tutmamışam. Mən hamının lazım bildiyi yerə gedəcəyəm.

Viktor Kalyujni: Heydər Əliyev, buna görə sağ olun. Daha bir incə mətləbdən danışmaq istərdim. Xəzərin statusunun müzakirəsi zamanı hər dövlətin öz rəyi olduğuna görə, təbii ki, fikir ayrılıqları da var. Xəzərin statusunun həlli məsələsində Rusiya ilə Azərbaycan və Qazaxıstan arasında kifayət qədər ciddi olan müsbət təmas nöqtələri var. Bilirsiniz ki, Xəzərin cənub hissəsi özünü bir qədər başqa cür aparır. Zənnimizcə, onların tutduqları mövqe çıxılmaz vəziyyətdir. Mən bunu qeyri-diplomatik sözlərlə demişəm və buna görə məni tənqid ediblər. Diplomatiyada “çıxılmaz vəziyyət” demək olmaz. Əlbəttə, biz istənilən halda kompromisli qərarlar, kompromisli variantlar axtarıq. Ona görə də Sizdən xahiş edərdik, Azərbaycanın və Rusiyanın öz mövqeyinin ol-

masına baxmayaraq – bu mövqe sarsılmazdır və Rusiya bu bəyanatdan və orada əksini tapmış əsaslardan geri çəkilməyəcəkdir – kompromisli variant axtarışı yolunu istisna etməyəsınız. İstərdik, Siz öz qrupunuza tapşırırsınız ki, onlar cənub variantını necə həll etmək barədə hər gün düşünsünlər.

Çünki bu məsələni birdəfəyə həll etmək mümkün olmayıbsa, hesab edirəm ki, onun addımbaaddım həlli variantı istisna deyildir. Nəyə görə? Ona görə ki, biz ikitərəfli əlaqələrə keçmişik. İndi İran buna görə bizi qınayır. Deyirlər ki, siz bızız Azərbaycanla sənəd imzalamırsınız. Deyirəm, axı biz sizinlə Türkmənistanı istəmədiyiniz bir şeyə inandıra bilmərik. Ona görə də biz ikitərəfli qaydada işləməyə başlamışıq. Həyat öz axarı ilə gedir, dövlətlərin iqtisadi inkişafı da irəliləyir və bu prosesi dayandırmaq qeyri-mümkündür. Ona görə də addımbaaddım variantı, zənnimcə, mümkündür və biz artıq kompromislər barəsində düşünürük. Bızda də cənub hissəsi ilə bağlı məsələnin kompromisli həllinin variantları var. Belə başa düşdüm ki, açıqlamaq istəmədiyim söhbət barəsində fikrimi söyləmək imkanım olacaqdır. Lakin istərdim ki, Sizin məsul adamlarınız kompromislər barədə düşünsünlər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Viktor İvanoviç, bilirsinizmi, bizim cəmiyyət «kompromiss» sözünü xoşlamır. Çünki biz Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə problemini həll etməyə çalışırıq. Bilirsiniz ki, Ermənistan ərazilərimizin 20 faizini işğal etmişdir. Bir milyon vətəndaşımız oradan didərgin salınmışdır, çadırlarda yaşayır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuşdur. Həmsədrələr var – Rusiya, ABŞ, Fransa. Minsk qrupu var, buraya 12 dövlət daxildir. Bu qrupu ATƏT yaratmışdır. Biz zirvə görüşlərində, beynəlxalq təşkilatlarda – ATƏT-də, BMT-də onların hər bir dövlətin sərhədlərinin, ərazi bütövlüyünün pozulmazlığı prinsipləri mövqelərində

möhkəm dururuq. Bu, əsas prinsipdir. Lakin Ermənistan bu prinsipləri tapdalamışdır.

Son iki ildə kompromis axtarmaq məqsədi ilə Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında görüşlər keçirilir. Əlbəttə, hər bir işdə kompromis ola bilər, lakin o, ədalətli olmalıdır. Kompromis bir tərəfə deyil, hər iki tərəfə aid olmalıdır. Əgər kompromisə ancaq bir tərəf gedirsə, bu, artıq kompromis deyil, güzəstdir. Ona görə də iki ildən artıqdır ki, biz «kompromis, kompromiss» dedikdə, xalqımız bu sözü eşitmək istəmir. Bu söz bizi bezikdirmişdir. Siz isə daha bir kompromis cəbhəsi əlavə edir, açırsınız.

Əlbəttə, mən sizi fikrinizdən yayındırmıram. Lakin eyni zamanda bu məsələ çox diqqətlə öyrənilməlidir.

Viktor Kalyujni: Tamamilə doğrudur. Mən burada jurnalistlərinizə müsahibə verib dedim ki, kompromis heç bir ölkənin, heç bir dövlətin nə iqtisadi, nə də siyasi məna-fələrinə xələl gətirməməlidir. Amma istənilən halda axtarış var. Mən Sizə məhz bu istiqamətdə və Tehrandə keçirilmiş görüşdə haqqında söhbət getmiş təhlükəsizlik məsələləri barədə ayrıca olaraq bir neçə kəlmə danışmaq istərdim. Ümidvarıq ki, Sizin İrana səfəriniz və prezident Xatəmi ilə qarşıdakı danışıqlarınız bu məsələnin həllini sürətləndirməyə xidmət edəcəkdir.

QƏTƏR DÖVLƏTİNİN ƏMİRİ ƏLAHƏZRƏT ŞEYX HƏMAD BİN XƏLİFƏ ƏT TƏNİYƏ

Əlahəzrət!

Qətər dövlətinin milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Qətər xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Qətər dövləti arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeyinə uyğun olaraq daim inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 avqust 2001-ci il

**VYETNAM SOSIALİST RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ÇAN DIK LİONQA**

Hörmətli cənab Prezident!

Vyetnam Sosialist Respublikasının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Vyetnam xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Vyetnam Sosialist Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı bundan sonra da xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 avqust 2001-ci il

QEYDLƏR

1. ATƏT – Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı. Əsası 1975-ci il iyulun 3–9-da Helsinkidə qoyulmuşdur. Burada Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət rəhbərləri iştirak edirdi. ATƏT «soyuq müharibə»nin qurtarmasından sonra ümumavropa təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran, yeni Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə rəlsindən əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənafe istiqamətlərinə yönəldən bir təşkilat funksiyasını icra edir.

Azərbaycan 1992-ci ildən ATƏT-in üzvüdür və 1993-cü ilin ikinci yarısından ATƏT-in zirvə görüşlərində Azərbaycan nümayəndə heyəti fəal iştirak edir. – 5–15,173–182,215,216,217,218,336,337.

2. Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ) – Şimali Amerikada dövlət. Şimaldan Kanada, cənubdan Meksika, şərqdən Atlantik okeanı və qərbdən Sakit okeanla əhatə olunur. Ərazisi 9,14 milyon km², əhalisi 280 milyon nəfərə yaxındır. İnzibati cəhətdən 50 ştata bölünür. Ali qanunvericilik orqanı ikipalatalı (Nümayəndələr palatası və Senat) ABŞ Konqresidir. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Vaşinqton şəhəridir. – 5,28,29,37,38,67,76,93–95,120–124,154,183–192,212,215,230,231,278–282, 297,300, 337,421,446.

3. Ki-Uest – ABŞ-ın cənub-şərqində, Florida ştatında şəhər. Əhalisi 29,3 min nəfərdir. Qış dəniz kurortudur. – 5,13,67,95,298,313,314.

4. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti – Azərbaycan Respublikası ərazisində muxtar vilayət. 1923-cü il iyulun 7-də təşkil edilmişdir. Dağlıq Qarabağda 1988-ci ilə qədər 170 min əhali yaşayırdı. Ərazisi 4 min km²-dir. Mərkəzi Xankəndidir.

1988-ci ildə Qarabağ separatçıları və millətçiləri Ermənistan silahlı qüvvələri ilə birlikdə bu ərazidə yaşayan azərbaycanlıları doğma torpaqlarından çıxararaq Dağlıq Qarabağı işğal etdilər. BMT-nin 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələrinə görə, erməni işğalçıları Azərbaycan torpaqlarını qeyd-şərtsiz tərk etməlidirlər. Ancaq Azərbaycan torpaqları hələ

də erməni tapdağı altındadır. – 5,8,82–92,123,159,160,161,162,175,176, 177,183–192,210,211,213,215,231,296,297,303,314,335.

5. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) – müasir dünyanın nüfuzlu beynəlxalq təşkilatı. Qərargahı Nyu-York şəhərindədir. Əsas vəzifəsi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və möhkəmlətmək, dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir. BMT-nin Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndəsi tərəfindən imzalandı və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə mindi. Hazırda BMT-yə 198 dövlət daxildir.

BMT-nin əsas orqanları Baş Məclis, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və İctimai Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Məhkəmə və Katiblikdir.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən BMT-nin üzvüdür. – 6,215,216, 289,336,337,365.

6. Vilayət Quliyev, Vilayət Muxtar oğlu (d.1952) – filoloq, diplomat. Filologiya elmləri doktoru. 1995–2000-ci illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. 1999–2004-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Macarıstan Respublikasında Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiridir. – 6,97.

7. Avropa Şurası (AŞ) – Avropada hökumətlərarası təşkilat. 1949-cu ildə yaradılmışdır. Qərargahı Fransanın Strasburq şəhərində yerləşir. AŞ-nin əsas məqsədi Avropada sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, seçki sistemində çoxpartiyalılığa riayət etmək, demokratiyanı və insan hüquqlarını müdafiə etmək, möhkəmləndirmək, Avropa ölkələrinin mədəniyyətlərinin yaxınlaşmasına çalışmaq və s. ibarətdir. AŞ-nin ali orqanları Nazirlər Komitəsi, Məsləhət Assambleyası, Sahə Nazirliklərinin Müşavirəsi və Katiblikdir. Azərbaycan 2001-ci ildən Avropa Şurasının üzvüdür. – 7,11,150,151,167,171,172,174,231,232,256,293,381.

8. TRASEKA, Transxəzər nəqliyyat dəhlizi – Avropanı Asiya ilə birləşdirən yol. Bu nəqliyyat dəhlizini Şərqlə Qərbi birləşdirən orta materik xətti də adlandırmaq olar. Transxəzər nəqliyyat dəhlizi Azərbaycanı, bütünlükdə Qafqazı Avropa ilə birləşdirir. – 8.

9. Atəşkəs rejimi – 1994-cü il mayın 12-də Moskvada Ermənistan–Azərbaycan arasında atəşin müvəqqəti dayandırılması (atəşkəs) haqqında müqavilə imzalandı. Müqaviləyə görə, müharibə aparan tərəflər sülh

müqaviləsi bağlanana qədər atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəldilər. – 8,122,161,213.

10. Qorbaçov, M i x a i l S e r g e y e v i ç (d.1931) – 1985–91-ci illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, 1990–91-ci illərdə SSRİ-nin ilk və son prezidenti. Qorbaçov «yenidənqurma» adı ilə «aşkarlıq və demokratiya» siyasi xəttini, «humanist, demokratik sosializm» şüarını meydana atdı. Sovet totalitar rejimi ilə uyuşmayan «yenidənqurma» ölkəni dərin siyasi və iqtisadi böhrana saldı. Qorbaçovun milli münaqişələrə səbəb olan siyasəti xüsusən Azərbaycana qarşı qərəzli, düşmənçilik mövqeyi ilə səciyyələndirdi. Ermənilərin Azərbaycana olan torpaq iddialarını dəstəkləyən Qorbaçov 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən Qanlı Yanvar faciəsinin təşkilatçısı və günahkarıdır. – 9,160,250.

11. ATƏT-in Minsk qrupu – 1992-ci il martın 24-də yaradılmışdır. 1997-ci ildə Minsk qrupunun tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxil olmuşdur: Azərbaycan, Ermənistan, Belarus, Almaniya, İtaliya, Rusiya, ABŞ, Fransa, Türkiyə, Danimarka və İsveç. 1994-cü ilin dekabrından Minsk qrupuna iki sədr – Rusiya və İtaliya rəhbərlik edirdi. 1996-cı ilin dekabrından onun üç – Rusiya, ABŞ və Fransa – həmsədrləri var. Qrupun əsas vəzifəsi Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına və Dağlıq Qarabağ probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etməkdir. – 11,15,67,162,175,176,178,179,180,182,183–192,212, 213,214,217,230,232,303.

12. ATƏT-in Budapeşt sammiti – 1994-cü il dekabrın 3–7-də Macarıstanın paytaxtı Budapeştdə keçirilmişdir. Görüşdə ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. Heydər Əliyev Budapeşt sammitində regionlarda və bütünlükdə qitədə sülh konsepsiyasının həyata keçirilməsi üçün çox əhəmiyyətli fəaliyyət göstərdi. Budapeşt zirvə görüşündə ilk dəfə olaraq Dağlıq Qarabağ problemi xüsusi məsələ kimi müzakirə olundu və «Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏT-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi» haqqında qətnamə qəbul olundu. – 12,214,296,297.

13. ATƏT-in Lissabon sammiti – 1996-cı il dekabrın 2–4-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in 54 üzvünün dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə növbəti Zirvə toplantısı keçirildi. Lissabon Zirvə

toplantısında müzakirə olunan məsələlər arasında Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin təkidi ilə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi geniş diskussiyaya səbəb oldu. Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyevin qəti, prinsipial mövqeyi və gərgin səyi nəticəsində yekun sənədə əlavə kimi qəbul edilən ATƏT sədrinin bəyanatında ilk dəfə olaraq ən yüksək səviyyədə münaqişənin həllinin əsası kimi, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü 53 dövlət tərəfindən qətiyyətlə dəstəkləndi və Dağlıq Qarabağın statusunun yalnız Azərbaycan Respublikasının tərkibində müəyyən olunması öz əksini tapdı. – 12,173–174,177,179,214.

14. Mirça Coane (d.1958) – 2000–2004-cü illərdə Rumıniya Respublikasının Xarici İşlər naziri olmuşdur. Rumıniya Sosial-Demokrat Partiyasının başçısıdır. – 13.

15. Avropa–Atlantika Tərəfdaşlıq Şurası – 1997-ci ildə Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının Portuqaliya sessiyasında yaradılmışdır. Tərkibinə 44 ölkə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası daxildir. – 14.

16. NATO (Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı) – hərbi-siyasi ittifaq. 1949-cu il aprelin 4-də Vaşinqtonda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Kanada, İtaliya, Portuqaliya, Norveç, Danimarka, İslandiyanın imzaladıqları Şimali Atlantika müqaviləsi əsasında yaradılmışdır. 1952-ci ildə Yunanıstan və Türkiyə, 1955-ci ildə Almaniya Federativ Respublikası, 1982-ci ildə İspaniya NATO-ya qoşulmuşlar. Varşava Müqaviləsi Təşkilatı dağıldıqdan (1990) sonra əvvəllər sosialist ölkələri düşərgəsinə daxil olmuş ölkələrin bir qismi NATO-ya üzvlüyə qəbul edilmiş, digər qismi isə ilkin mərhələ kimi, NATO-nun «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramına qoşulmuşlar. Ali orqanı NATO Şurasının sessiyasıdır. Mənzil-qərargahı Brüsseldədir. – 14,165,166,169.

17. Lüksemburq, B ö y ü k L ü k s e m b u r q H e r - s o q l u ğ u – Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 2,6 min km², əhalisi 415 min nəfərdir. İnzibati cəhətdən 3 mahala bölünür. Lüksemburq konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı böyük hersoqdur. Qanunverici orqanı Deputatlar palatasıdır. Paytaxtı Lüksemburqdur. – 16,17.

18. Anri (d.1955) – 1998-ci ildən Lüksemburq Hersoqluğunun hökumət naibi, 2000-ci ildən isə böyük hersoqdur. 1998-ci ildən Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin üzvüdür. –16.

19. Jan–Klod Yunker (d.1954) – Lüksemburq Hersoqluğunun dövlət və siyasi xadimi, 1995-ci ildən Baş nazirdir. – 17.

20. Sloveniya, S l o v e n i y a R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 20,3 min km², əhalisi 1,96 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı (Dövlət Şurası və Dövlət Məclisi) parlamentdir. Paytaxtı Lyublyandır. – 18.

21. Milan Kučan (d.1941) – Sloveniya siyasətçisi və 1991–2002-ci illərdə Sloveniyanın birinci prezidenti. – 18.

22. Mozambik, M o z a m b i k R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Şərqi Afrikada dövlət. Sahəsi 802 min km², əhalisi 17,9 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 10 əyalətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Respublika Assambleyasıdır. Paytaxtı Maruti. – 19.

23. Joakim Albertu Çissano (d.1939) – Mozambik siyasi xadimi. FRELMO üsyançı hərəkatının ən fəal iştirakçısı və rəhbəri. 1993–2005-ci illərdə Mozambikin prezidenti olmuşdur. – 19.

24. Madaqaskar, M a d a q a s k a r R e s p u b l i k a s ı – Madaqaskar adasında dövlət. Sahəsi 587 min km², əhalisi 13,7 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 6 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı – Milli Xalq Məclisidir. Paytaxtı Antananapivudur. – 20.

25. Didye Ratsirak (d.1936) – Madaqaskar siyasi xadimi, vitse-admiral. 1975–93 və 1997–2002-ci illərdə Madaqaskarın prezidenti olmuşdur. – 20.

26. Cibuti, C i b u t i R e s p u b l i k a s ı – Şimal–Şərqi Afrikada dövlət. Sahəsi 22 min km², əhalisi 603,6 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 5 vilayətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Milli Məclisdir. Paytaxtı Cibutidir. – 21.

27. İsmail Ömər Cili (d.1947) – 1999-cu ildən Cibutu prezidenti. – 21.

28. *bp*, «British Petroleum» – dünyanın ən iri neft şirkətlərindən biri. 1909-cu ildən bir çox ölkələrdə neftin kəşfiyyatı, çıxarılması, emalı və satışı ilə məşğuldur. *bp* 1994-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. Hazırda ABƏŞ-in əsas operatorudur. – 22–29,30–35,99.

29. Con Braun (d.1948) – «British Petroleum» şirkətinin prezidenti. – 22–29,30–35.

30. Böyük Britaniya, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı – Qərbi Avropada dövlət. B.Britaniya adası, İrlandiya adasının şimal–şərq hissəsi, Anqlsi, Uayt, Normand, Orkney, Hebrid, Şetlend adaları və bir sıra kiçik adalardan ibarətdir. Sahəsi 244,1 min km², əhalisi 58,8 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən qraflıqlara və qraflıq hüququnda olan şəhərlərə bölünür. Böyük London xüsusi inzibati vahiddir. B.Britaniya parlamentli monarxiyadır. Paytaxtı London şəhəridir. – 22–29,30–35.

31. Devid Vuqvord (d.1946) – neftçi-mühəndis, 1999-cu ildən «*bp*-Azərbaycan» şirkətinin prezidenti. Bir çox ölkələrdə – Ərəb əmirliklərində, Norveç, Rusiya və ABŞ-da «*bp*» şirkətinin nümayəndəsi vəzifəsində işləmişdir. İngiltərənin «Müqəddəs Mixail və Müqəddəs Georgi», Gürcüstanın «Şərəf», Azərbaycanın «Şöhrət» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 22,26,33,428–435.

32. Türkiyə Cümhuriyyəti – Qərbi Asiyada və Avropanın cənub–şərq kənarında dövlət. Sahəsi 780,6 min km², əhalisi 78 mln. nəfərdir. İnzibati cəhətdən 67 ilə (vilayətə) bölünür. Paytaxtı Ankara şəhəridir. Dövlət başçısı prezident, Ali qanunvericilik orqanı Türkiyə Böyük Məclisidir. – 23,26,28,29,113,155,159,164,165,167,220,221,263–274, 293, 357,359,366,371,390,397–405.

33. Ceyhan – Aralıq dənizi sahilində liman. 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-ın Energetika naziri Bakı–Tbilisi–Ceyhan marşrutunu müdafiə edən «Ankara bəyannaməsi»ni imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. – 23,164,220.

34. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) – 1994-cü ilin axırlarında yaradılmışdır. «Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft yataqlarının

müştərək işlədilməsi və istifadəyə verilməsi» haqqında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin və dünyanın bir neçə böyük neft şirkətləri ilə imzalanmış müqavilənin payçıları adından onun şərtlərini həyata keçirmək məqsədilə yaradılmış əməliyyat şirkətidir. Buraya 7 ölkəni (B. Britaniya, Yaponiya, Norveç, Rusiya, Türkiyə və Səudiyyə Ərəbistanı) təmsil edən 11 iri neft şirkəti daxildir. – 23,30–35,429,431,434.

35. «Şahdəniz» – Azərbaycanın Xəzər dənizi sektorunda ən böyük və ən zəngin qaz yataqlarından biri. – 24,32,33,193,220,317.

36. Bakı–Tbilisi–Ceyhan – 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-ın Energetika naziri Bakı–Tbilisi–Ceyhan marşrutunu müdafiə edən «Ankara bəyannaməsini» imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. – 24,25,28,29,31,32,33,194,195,196,197,199,220,295,361,429,432.

37. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) – respublikada neft və qazın kəşfiyyatına, çıxarılmasına və emal edilməsinə rəhbərlik edən qurum. 1991-ci ildə təşkil edilmişdir. Şirkət neft və qaz quyularının qazılması və istifadəyə verilməsi, nəql edilməsi və s. məqsədilə dünyanın bir sıra ölkələrinin iri neft şirkətləri ilə sazişlər, müqavilələr bağlamışdır. – 26,27,141,357,395,421,428,429,430,431,432,433.

38. Əhməd Nəcdət Sezər (d.1941) – 2000–2007-ci illərdə Türkiyə prezidenti. 1962–83-cü illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1993-cü ildə Türkiyə Kassasiya Məhkəməsinin, 1988-ci ildə isə Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin üzvü seçilib. 1998–2000-ci illərdə Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri olmuşdur. – 27,400.

39. Corc Buş (d.1946) – ABŞ-ın 43-cü prezidenti (2000–2008-ci illər). ABŞ-ın 41-ci prezidenti Corc Herbert Buşun oğludur. 1968-ci ildə Yel universitetini (incəsənət, tarix bakalavri), 1975-ci ildə isə Harvard universitetini (incəsənət magistri) bitirmişdir. «Spektrum-7 Enerci Korporeysn» firmasının yaradıcısıdır. 1994-cü ildən Texas ştatının qubernatoru olmuşdur. – 28,29,76,184,188,215,279,280,300.

40. «Nyu-York Tayms» – ABŞ-da gündəlik qəzet. 1851-ci ildən Nyu-Yorkda nəşr edilir. Tirajı 837,2 min (bazar günündə 1,4 milyon) nüsxədir. – 28.

41. Natiq Əliyev, N a t i q A g a ə l i o ğ l u (d.1947) – 1993–2006-cı illər Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti olmuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikası Sənaye və Energetika naziridir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir.

I çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. – 33,428–435.

42. Bakı Dərin Dəniz Özülləri zavodu – 1978-ci ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Respublikada neft sənayesinin inkişafında böyük rolu vardır. – 33.

43. SSRİ, Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı – 1922–1991-ci illərdə dünyanın ən böyük və qüdrətli dövlətlərindən biri. Tərkibində 15 müttəfiq respublika, 20 muxtar respublika, 8 muxtar vilayət olmuşdur. – 39,40,55,56,57,117,138,142,241,264,275,300,303,308,312,366,367,370,371,372, 373,411.

44. Rusiya, R u s i y a F e d e r a s i y a s ı – Avropanın şərqi, Asiyanın şimalında dövlət. Ərazisi 17075,4 min km², əhalisi 146,3 milyon nəfərdir. Rusiya Federasiyasına 21 respublika, 6 diyar, 49 vilayət, federal əhəmiyyətli Moskva və Sankt-Peterburq şəhərləri, 10 muxtar vilayət və mahal daxildir.

Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Dövlət Duması və Federasiya Şurasıdır. Paytaxtı Moskva şəhəridir. – 45,67,123,155,159, 160,163,164,167,168,183–192,200–226,230,231,242,246,247,270,289,297, 302–304,305–307,310,311,312,331,337,338,372,391,411,412,413,414,419–424,436–447.

45. Artur Rasizadə, A r t u r T a h i r o ğ l u (d.1935) – Azərbaycanın dövlət xadimi. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. 1986–92-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini vəzifəsində işləyib. 1996-cı ildən Azərbaycan Respublikasının Baş naziridir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 44,45,328.

46. Ukrayna, U k r a y n a R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Şərqi Avropada dövlət. Ərazisi 603,7 min km², əhalisi 51,3 milyon nəfərdir. Ukraynanın tərkibinə 24 vilayət və Kırım Respublikası daxildir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı – Ali RADA-dır. Paytaxtı Kiyev şəhəridir. – 45,202,207,221,243,248,249,258,259,299,305–307,329,333,385.

47. Hindistan, H i n d i s t a n R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Asiyada dövlət. Millətlər Birliyinin tərkibindədir. Ərazisi 3,3 milyon km², əhalisi 953 milyon nəfərdir. Hindistan inzibati cəhətdən 22 ştata və 7 müttəfiq əraziyə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı parlamentdir. Paytaxtı Dehli şəhəridir. – 49,50.

48. Koçeril Raman Narayanan (d.1920) – hind siyasi və dövlət xadimi. 1997–2002-ci illərdə Hindistanın prezidenti olmuşdur. – 49.

49. Atal Bihari Vajpai (d.1924) –siyasətçi. 1996–2004-cü illərdə Hindistanın Baş naziri olmuşdur. – 50.

50. Peru, P e r u R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Amerikanın qərbində dövlət. Sahəsi 1285,2 min km², əhalisi 23,95 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 12 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı Demokratik Müəssislər Məclisi Konqresidir. Paytaxtı Limadır. –51.

51. Valentin Paniaqua Korasao (1936–2006) – Peru siyasi xadimi. 2000–2001-ci illərdə Peru prezidenti. – 51.

52. Səfər Əbiyev, S ə f ə r A x u n d b a l a o ğ l u (d.1950) – general-polkovnik. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Müdafiə naziridir. – 59.

53. İkinci dünya müharibəsi (1939–45) – Almaniya, İtaliya və Yaponiya tərəfindən başlanmış böyük müharibə. İkinci dünya müharibəsi 1939-cu il sentyabrın 1-də Almaniyanın Polşaya girməsi ilə başladı. Sentyabrın 3-də Böyük Britaniya və Fransa Almaniyağa müharibə elan etdi. 1940-cı ilin ortalarından alman qoşunları Danimarka, Norveç, Belçika, Niderland, Lüksemburq, sonra isə Fransanı işğal etdi.

1941-ci il iyunun 22-də Almaniya SSRİ-yə qarşı müharibə elan etdi. 1942–43-cü illərdə sovet ordusunun Stalinqrad və Kursk vuruşmalarında qələbəsi Almaniyanı qəti surətdə sarsıtdı.

1945-ci il mayın 2-də sovet ordusu Berlini aldı. Mayın 8-də Karlsxorstda (Berlin yaxınlığında) Almanıyanın danışıqsız təslim olması haqqında akt imzalandı.

Yaponıyanın təslim olması haqqında sənəd isə sentyabrın 2-də imzalandı. Bununla İkinci dünya müharibəsi qurtardı. İkinci dünya müharibəsində 72 ölkə iştirak etmişdir. Müharibədə iştirak edən ölkələrin silahlı qüvvələrinə 110 milyon adam çağırılmışdı. Müharibədə 62 milyon adam həlak olmuş, minlərlə şəhər, qəsəbə və kənd dağılmışdı. – 62,86,360,367.

54. Fransa, F r a n s a R e s p u b l i k a s ı – Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 551 min km², əhalisi 58,4 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 95 departamentə bölünür. Qanunverici hakimiyyəti iki palatadan (Milli Məclis və Senat) ibarət parlament həyata keçirir. İcra hakimiyyəti prezident və Nazirlər Şurasına məxsusdur. Paytaxtı Paris şəhəridir. – 67,123,147,183–192,202,203,212,227–232,297,313,337,446.

55. «Sos Kinderdorf İnternəşnl» təşkilatı – 1949-cu ildə Avstriyanın İmst şəhərində görkəmli humanist pedaqoq Herman Qmayner tərəfindən yaradılmışdır. – 70–75.

56. Helmut Kutin (d.1941) – 1985-ci ildən «SOS» Kinder – dorf İnternasionalın prezidenti. Məhz onun fədakarlığı ilə dünyanın hər yerində «SOS» uşaq kəndləri yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 70–75.

57. Belarus, Belarus Respublikası – Avropada dövlət. Sahəsi 207,6 min km², əhalisi 10442 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 6 vilayətə, 117 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı parlamentdir. Paytaxtı Minskdir. – 77,299,326–339,420.

58. Lukaşenko Aleksandr Qriqoryeviç (d.1954) – Belarus dövlət xadimi. 1994-cü ildən Belarus Respublikasının prezidentidir. – 77,299,327,329,330,333,334,335.

59. Venesuela Respublikası – Cənubi Amerikanın şimalında dövlət. Sahəsi 916,4 min km², əhalisi 22,3 milyon nəfərdir. Venesuela – federasiya 21 ştata bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Milli Konqresdir (Deputatlar palatası və Senat). Paytaxtı Karakasdır. – 78.

60. Hüqo Rafael Çaveş (d.1954) – 1999-cu ildən Venesuela prezidenti. – 78.

61. Kanada – Şimali Amerikada dövlət. Sahəsi 9971 min km², əhalisi 29,6 milyon nəfərdir. Kanada 10 əyalətə və 3 əraziyə bölünmüş federasiyadır. Millətlər Birliyinə daxildir. Dövlət başçısı Böyük Britaniya kralıçasıdır. Onu ölkədə general-qubernator əvəz edir. Qanunverici orqanı iki-palatalı (Senat və İcmalar palatası) parlamentdir. Paytaxtı Ottavadır. – 79,80.

62. Jan Kreyten (d.1934) – Kanada siyasətçisi, 1993–2003-cü illərdə Kanadanın Baş naziri olmuşdur. Kanada Liberal partiyasının başçısı. – 79.

63. Adrienn Klarkson (d.1939) – Kanada jurnalisti və siyasi xadimi. 1999–2005-ci illərdə Kanadanın general-qubernatoru olmuşdur. – 80.

64. Kofi Annan (d.1938) – 1997–2006-cı illərdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi. Nobel mükafatı laureatı. – 81.

65. Əli Nağıyev, Əli Teymur oğlu (d.1954) – 1996–2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi naziri olmuşdur. 2006-cı ildən Azərbaycan Respublikasının Belarus Respublikasında Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri. I çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. – 88,89.

66. Ross Uilson (d.1955) – 2000–2003-cü illərdə Azərbaycanda Amerika Birləşmiş Ştatlarının Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. Hazırda Ross Uilson Türkiyədə ABŞ-ın səfiri vəzifəsində çalışır. – 93–95, 96–119.

67. Klinton Bill, Uilyam Ceferson Blayd (d.1946) – ABŞ-ın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. ABŞ-ın 42-ci prezidenti (1992–2000). Klinton xarici siyasətində SSRİ dağıldıqdan sonra müstəqillik qazanmış dövlətlərlə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası ilə münasibətlərin yaxşılaşdırılmasına mühüm əhəmiyyət vermişdir. – 95.

68. ABŞ-ın Ticarət Palatası – Bütün işgüzar dairələrin mənafeyini müdafiə edən dünyada ən böyük qeyri-kommersiya lobbi təşkilatı. 1912-

ci ildə yaradılmışdır. Bir əsr keçməsinə baxmayaraq palatanın 300 000 üzvü, 3000 regional və ştat palatası və 90-dan çox xaricdə Amerika Ticarət Palatası var. Palatanın rəsmi məlumatına görə 96% üzvləri xırda biznes nümayəndələridir. Mənzil-qərargahı Vaşinqtondadır. – 96–119.

69. Beynəlxalq Valyuta Fondu – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi, beynəlxalq valyuta təşkilatı. 1945-ci ildə yaradılmış, 1947-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Dünyanın 130-a yaxın ölkəsi fondun üzvüdür. Nizamnaməsinə görə, məqsədi beynəlxalq valyuta əməkdaşlığına yardım etmək, ölkələr arasında valyuta-hesablaşma münasibətlərini nizama salmaq, fonda daxil olan ölkələrin ödəmə balanslarını tarazlaşdırmaq və valyuta məzənnəsini tənzimləməkdən ibarətdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Valyuta Fonduna qəbul olunmuşdur. – 97,98.

70. «Lütphanza» – Avropada – Almaniya da sərnişin daşıyan ən böyük aviakompaniya. Aviakompaniya sərnişinlərinin ümumi sayına görə dünyanın 5 ən böyük kompaniyalarından biridir. Aviakompaniya 1926-cı ildən fəaliyyət göstərir. Dünyanın 78 ölkəsi və 146 millətdən olan 105261 işçisi ilə beynəlxalq əlaqə saxlayır. – 99.

71. «Maykrosoft» – ABŞ-in transmilli korporasiyası. Bu korporasiya geniş miqyasda qida məhsullarının hazırlanmasında və xidmətin yaxşılaşmasında, istehsalın yeniləşməsində, lisenziyalaşdırmada iştirak edir. – 99.

72. «Helvud Pakkat» – ABŞ çoxmillətli informasiya texnologiyalar korporasiyası. Hazırda bütün ölkələrdə fəaliyyət göstərən dünyada ən böyük informasiya kompaniyalarından biridir. – 99.

73. «Azərbaycan elektronika» (AZEL) – Azərbaycanda kompüter, ofis avadanlığı və məişət elektronikasının tədarükçüsü. – 99.

74. Kəmaləddin Heydərov, K ə m a l ə d d i n F ə t t a h o ğ l u (d.1961) – gömrük xidməti general-polkovniki. 1995–2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin sədri, 2006-cı ildən Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar naziridir. – 101.

75. «Motorolla» – beynəlxalq şəbəkələr sistemi. Dünyanın bütün qitələrini əhatə edən 110 ölkədə şirkətin nümayəndəlikləri var. – 103.

76. Süleyman Dəmirəl (d.1924) – Türkiyənin görkəmli siyasi, ictimai və dövlət xadimi. Yeddi dəfə hökumətə başçılıq etmiş, 1993–2000-ci illərdə Türkiyə Respublikasının prezidenti olmuşdur. Süleyman Dəmirəlin siyasi fəaliyyətinin mənasını Türkiyəni iqtisadi cəhətdən dinamik inkişaf edən, demokratik dəyərlərə əsaslanan, Avropa ilə qovuşan bir dövlətə çevirmək əzmi təşkil etmişdir. Yeni türk dövlətləri ilə münasibətlərin, xüsusilə Azərbaycanla əlaqələrin genişlənməsi və möhkəmlənməsi Süleyman Dəmirəlin diqqət mərkəzində olmuşdur.

S.Dəmirəl Türkiyə–Azərbaycan, xalqlarımız və dövlətlərimiz arasında sarsılmaz dostluq münasibətlərinə xüsusi diqqət göstərdiyinə görə Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 113.

77. «Amerika Kaspian» – «A m e r i k a T e l e k o m» (K A T E L) – Azərbaycan–Amerika birgə müəssisəsi. Azərbaycanda ilk simsiz telefon stansiyası. – 113.

78. Birinci dünya müharibəsi (1914–1918) – iki koalisiya dövlətləri arasında müharibə, Mərkəzi dövlətlər (Almaniya, Avstriya–Macarıstan, Türkiyə, Bolqarıstan) və Antanta (Rusiya, Fransa, Böyük Britaniya, Serbiya, Yaponiya, Rumıniya, İtaliya və ABŞ). Müharibənin başlanmasına səbəb Avstriya–Macarıstan şahzadəsi Frans Ferdinandın öldürülməsi oldu. 1918-ci ilə qədər hər iki tərəf bir-birinə ağır zərbələr vuraraq zəiflədi. 1918-ci ildə Sovet Rusiyası Almaniya ilə separat Brest sülh müqaviləsi imzaladı və müharibədən çıxdı. Antanta qoşunları 1918-ci ilin sentyabrında Bolqarıstanı, oktyabrında Türkiyəni, noyabrda Avstriya–Macarıstanı və nəhayət, Almaniyanı tam məğlub etdilər. Paris sülh konfransında bir neçə müqavilə imzalandı. Almaniya və onun müttəfiqləri xeyli ərazi itirdilər, böyük ödənc verməyə və öz silahlı qüvvələrini kəskin şəkildə azaltmağa məcbur oldular. – 122.

79. Tahir Salahov, T a h i r T e y m u r o ğ l u (d.1928) – görkəmli Azərbaycan boyakarı və qrafiki. Azərbaycan və SSRİ-nin xalq rəssamı. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının həqiqi üzvü. 1973-cü ildən SSRİ Rəssamlar İttifaqı İdarə Heyətinin 1-ci katibi olmuşdur. Salahovun yaradıcılığı mövzu və janr zənginliyi, bədii forma əlvanlığı, estetik kamilliyi ilə səciyyələnir. Bu

baxımdan müasir portret sənətinin ən kamil nümunələrindən olan «Bəstəkar Qara Qarayev»in portreti, eləcə də monumental divar rəsmini xatırladan «Abşeron qadınları» əsərləri xüsusilə fərqlənir. Azərbaycan Respublikası və SSRİ Ali sovetlərinin deputatı olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» və «Heydər Əliyev» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 125–135.

80. Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə, A l l a h ş ü k ü r H ü m m ə t o ğ l u (d.1949) – 1980-ci ildən Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin, 1990-cı ildən Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının sədridir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif edilmişdir. – 125–135,348–354.

81. Əminə Dərbəzi, Ə m i n ə P a ş a q ı z ı (1919–2010) – rəqqasə, balet-meyster və pedaqoq. Azərbaycanın xalq artisti. 1935-ci ildən rəqqasəlik fəaliyyətinə başlamışdır. 1939-cu ildən isə həm də müxtəlif rəqs qruplarının rəhbəri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 125–135.

82 Xoşbəxt Yusifzadə, X o ş b ə x t B a ğ ı o ğ l u (d.1930) – neftçi-geoloq, geologiya-minerologiya elmləri doktoru. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki. 1994–2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 2004-cü ildən isə birinci vitse-prezidentdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 125–135,411.

83 Vera Şirye, V e r a K a r l o v n a (1915–2003) – Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. 1938-ci ildən Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının aktrisasıdır. Şiryenin yaradıcılığı üçün obrazın daxili aləmini açma bilmək məharəti, drammatizm, eyni zamanda qrotesk və incə yumor səciyyəhlənir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 125–135.

84. Kamil Əliyev (1921–2006) – təsviri sənət ustası. Azərbaycan Respublikasının xalq rəssamı. 1990-cı ildən ömrünün sonuna kimi «Azərbaycan» birliyinin rəhbəri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 125–135.

85. Fəraməz Maqsudoğlu, Fəraməz Qəzənfər oğlu (1930–2000) – riyaziyyatçı, elm təşkilatçısı, ictimai xadim. 1997–2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikası I çağırış Milli Məclisinin deputatı seçilmiş, respublikanın «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 126.

86. Xəlil Rza Ulutürk, Xəlilov Xəlil Rza oğlu (1932–1994) – Azərbaycanın xalq şairi, Azərbaycanda müstəqillik hərəkatının görkəmli öndərlərindən biri. – 127.

87. Bəkir Nəbiyev, Bəkir Əhməd oğlu (d.1930) – filoloq. Filologiya elmləri doktoru, professor, MEA-nın akademiki. Hazırda Ədəbiyyat institutunun direktorudur. Dövlət mükafatı laureatı və Əməkdar elm xadimidir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 125–135.

88. Xuraman Qasımova, Xuraman Əkrəm qızı (d.1951) – Azərbaycanın xalq artisti. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. 1976–2006-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının solisti olmuşdur. Kinofilmlərə də çəkilmişdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 125–135.

89. Anar, Rzaev Anar Rəsul oğlu (d.1938) – görkəmli yazıçı, publisist, dramaturq, ictimai xadim, Azərbaycanın xalq yazıçısı. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. Azərbaycan və SSRİ Ali sovetlərinin deputatı olmuşdur. 1995–2005-ci illərdə Milli Məclisin deputatı və mədəniyyət məsələləri komissiyasının sədri, 1987-ci ildən Azərbaycan Respublikası Yazıçılar Birliyinin sədridir. Əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində nəşr olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 127.

90. Fidan Qasımova, Qasımova Fidan Əkrəm qızı (1947) – Azərbaycan müğənnisi. SSRİ və Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 129.

91. Sumqayıt – Azərbaycanda şəhər. Bakıdan 35 km şimal-qərbdə, Xəzər dənizinin qərb sahilində yerləşir. Sahəsi 83 km², əhalisi 231,1 min nəfərdir. Əvvəllər kiçik yaşayış məntəqəsi olan Sumqayıt, 1938-ci ildə

Bakı neft sənayesini elektrik enerjisi ilə təmin edəcək İstilik Elektrik Stansiyasının tikintisi ilə şəhər tipli qəsəbəyə çevrildi və get-gedə Bakıdan sonra ölkəmizin ikinci sənaye şəhərinə çevrildi. Sənayesində kimya və metallurgiya sahələri əsas yet tutur. – 136–145.

92. «Niçimen» – yapon şirkəti. Azərbaycanca 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir. Şirkət əsasən qara metallurgiya, yanacaq, elektrotexnika, kimya və yüngül sənaye sahələri ilə məşğul urr. – 139,141,145.

93. «Əsrin müqaviləsi» – 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Bakıda «Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda «Azəri», «Çıraq» yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənilməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi» haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış müqavilə. – 139,361,428,429,430,431.

94. Haşimoto Ryutaro (1937–2006) – yapon siyasi xadimi. 1996–98-ci illərdə Yaponiyanın Baş naziri olmuşdur. – 140.

95. «İtoçu» şirkəti – Yaponiyanın «İtoçu» korporasiyası. 1958-ci ildə yaradılmışdır. Dünyanın 176 ölkəsində şirkətləri və firmaları var. «İtoçu» 1996-cı ilin avqustundan Bakıda fəaliyyət göstərir. – 141,428–435.

96. «Mitsui» – Yaponiyanın qabaqcıl şirkətlərindən biri. 1947-ci ildə təşkil olunmuşdur. Dünyanın 79 ölkəsində nümayəndəliyi var. Əsasən, neftayırma sənayesi ilə məşğul olur. – 141.

97. «Toşiba» – Yaponiya şirkəti. Əsasən, energetika, tibbi avadanlıq və tikinti sahəsində fəaliyyət göstərir. – 142.

98. Abid Şərifov, A b i d Q o c a o ğ l u (d.1940) – inşaatçı. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini. – 144.

99. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – 1991-ci il dekabrın 8-də Belarusiya, Rusiya və Ukrayna dövlət başçıları arasında imzaladıkları saziş əsasında SSRİ dağıldıqdan sonra yeni dövlətlərarası birlik kimi yaradılmışdır. Azərbaycan 1993-cü ilin sentyabrında MDB-yə daxil olmuşdur. Tərkibinə keçmiş SSRİ-nin 12 müttəfiq respublikası – Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Özbəkistan, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna daxil

dir. MDB-nin 1993-cü ildə qəbul edilmiş nizamnaməsində aşağıdakı birgə fəaliyyət sahələri nəzərdə tutulur: insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi; xarici siyasi fəaliyyətin əlaqələndirilməsi; ümumi iqtisadi məkanın formalaşdırılmasında, nəqliyyat sisteminin və rabitənin inkişafında əməkdaşlıq; əhalinin sağlamlığının və ətraf mühitin mühafizəsi; sosial və mühacirət məsələləri, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə; müdafiə siyasətində və sərhədlərin qorunmasında əməkdaşlıq.

MDB-nin orqanları aşağıdakılardır: Dövlət başçıları Şurası; Hökumət başçıları Şurası; Xarici İşlər nazirləri Şurası; Dövlətlərarası iqtisadi Şura; Mərkəzi Sankt–Peterburq şəhərində olan Parlament–lərarası Assambleya və s. MDB-nin daimi fəaliyyət göstərən orqanı Minsk şəhərində yerləşən Əlaqələndirmə Məsləhət Komitəsidir. – 144,153, 208,288–320,326,327,444.

100. Monqolustan, M o n q o l u s t a n R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Asiyada dövlət. Sahəsi 1566 min km², əhalisi 2,3 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 18 aymaka, Ulan-Bator, Dərhan və Erdenet şəhərləri xüsusi ərazi bölgüsünə daxildir. Dövlət başçısı prezident, ali dövlət hakimiyyəti orqanı Böyük Xalq Xuralıdır. Paytaxtı Ulan Batordur. – 146,421.

101. Natsagiyn Baqavandi (d.1950) – 1997–2005-ci illərdə Monqolustan prezidenti. – 146.

102. Jak Şirak (d.1932) – Fransanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1974–76 və 1986–88-ci illərdə Fransanın Baş naziri, 1977–95-ci illərdə Paris şəhərinin meri, 1995–2007-ci illərdə Fransa Respublikasının prezidenti. «Heydər Əliyev» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 147,184,188,189, 215,230,231,232,313.

103. İraq, İ r a q R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Qərbi Asiyada – Dəclə və Fərat çayları hövzəsində neft ixrac edən ölkə. Sahəsi 438,3 min km², əhalisi 22,4 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 18 mühafəzaya bölünür. Dövlət başçısı prezident, hökumət başçısı isə Baş nazirdir. Ölkə ABŞ və NATO ölkələri ilə müharibə vəziyyətində olduğu üçün ali qanunverici orqanı yoxdur. Paytaxtı Bağdaddır. –148.

104. Səddam Hüseyn (1937–2006) – İraq dövlət, siyasi və hərbi xadimi. 1979–2003-cü illərdə İraq Respublikasının prezidenti, 2003-cü

ildə ABŞ İraqa qarşı genişmiqyaslı hərbi əməliyyata başladı və Səddam Hüseyn həbs edildi və 2006-cı ildə edam edildi. – 148.

105. Kolumbiya, K o l u m b i y a R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Amerikanın cənub-qərbində dövlət. Sahəsi 1139 min km², əhalisi 35,7 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 32 departamentə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Konqressdir. Paytaxtı Boqotadır. – 149.

106. Andres Pastrana Aranqo (d.1947) – Kolumbiya dövlət və siyasi xadimi. 1998–2002-ci illərdə Kolumbiya prezidenti olmuşdur. – 149.

107. İran, İ r a n İ s l a m R e s p u b l i k a s ı – Cənub-Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 1,65 milyon km², əhalisi 62,2 milyon nəfərdir. Paytaxtı Tehran şəhəridir. İnzibati cəhətdən 24 oстана bölünür. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı 4 il müddətinə seçilən Xalq Şurası Məclisidir. Hökuməti Baş nazir təşkil, prezident isə təsdiq edir. – 155,159,210, 239,241,242,268,271,290,291,315,318,319,344,345,371,372,374,390,391, 406–418,437,438,439,443,446,447.

108. Baltıqyanı ölkələr – bura Latviya, Litva və Estoniya aiddir.

109. Avropa Birliyi (AB) – 1951–57-ci illərdə yaranmış üç Qərbi Avropa integrasiya təşkilatının ümumi adı (Avropa İqtisadi Birliyi – AİB, Avropa Kömür və Polad Birliyi – AKPB, Avropada Atom Energetika Birliyi – (AAEB). AB ümumi prinsiplərin müəyyən edilməsindən birgə fəaliyyətə qədər bir neçə mərhələ (Avropa İnvestisiya Bankının, Avropa Regional İnkişaf Fondunun – vahid valyuta qəbul etməsi – AVRO-ya) keçmişdir. Mühüm mərhələ Vahid Avropa Aktının (1986–1987-ci ildən qüvvəyə minmişdir) qəbul edilməsi olmuşdur. 1967-ci ildə rəhbər orqanların birləşməsindən sonra – AİB, AKPB və AAEB – Avropa Birliyi – 1993-cü ildə isə Avropa Şurası yarandı. – 151,165,166,168,175, 256.

110. Polad Bülbüloğlu (d.1945) – bəstəkar, müğənni, dövlət xadimi. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. 1988–2005-ci illər Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət naziri olmuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Rusiyada Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiridir. İ çağı-

riş Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. – 157,256.

111. İrəvan xanlığı – XVIII əsrin ortalarında Cənubi Qafqazda, keçmiş Çuxursəd bəylərbəyliyi ərazisində yaranmış müstəqil Azərbaycan feodal dövləti; Ağrıdağ düzənliyinin Göyçə gölü hövzəsini və Araz çayından cənub-qərbə doğru uzanan ərazini əhatə edirdi. Azərbaycanın cənub-qərbində yerləşən bu xanlıq paytaxtı İrəvan şəhəri olmaqla inzibati cəhətdən 15 mahala bölünürdü, İrəvan xanlığı 1747–97-ci illərdə müstəqil dövlət olmuş, 1797–1828-ci illərdə İranın hakimiyyəti altında olmuşdur. Türkmənçay müqaviləsinə (1828) görə Rusiyanın tərkibinə keçmişdi. Bu zaman İrəvan xanlığı ərazisində 420-dən çox kənd dağıdılmış, 10 minlərlə azərbaycanlı əhali məhv edilmişdi. – 160,210,391.

112. Supsa – Qara dəniz sahilində liman. 1996-cı il martın 8-də Bakıdan Supsa limanına neft kəmərinin çəkilməsinə dair beynəlxalq saziş imzalanmışdır. 1999-cu il aprelin 17-də Bakı–Supsa ixrac boru kəməri, Supsa yerüstü terminalı istifadəyə verilmişdir. Açılışda Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev başda olmaqla, Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak etmişdi. – 163,220.

113. Novorossiysk – Rusiya Federasiyasının Krasnodar diyarında liman. Bakıdan Novorossiyskə neft kəməri çəkilmiş və 1997-ci ildə istifadəyə verilmişdir. – 163,429.

114. Naxçıvan Muxtar Respublikası (1920–23-cü illərdə Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası, 1923–24-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Diyarı, 1924–90-cı illərdə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası, 1990-cı ildən Naxçıvan Muxtar Respublikası) – Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlət.

Muxtar respublika ərazisinin sahəsi 5,5 min km², əhalisi 372,9 min nəfərdir. Hazırda 7 inzibati rayona (Babək, Culfa, Ordubad, Sədərək, Şahbuz, Şərur (Kəngərli) bölünmüşdür; 4 şəhəri (Naxçıvan, Ordubad, Culfa, Şərur), 9 qəsəbəsi, 160 kənd inzibati ərazi dairəsi var. – 164,219,253,254,394.

115. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi (AXC) – ictimai-siyasi təşkilat. 1989-cu ildə təsis konfransı keçirilmiş, Proqram və Nizamnaməsi qəbul olunmuş-

dur. 1999-cu il iyulun 25-də keçirilmiş qurultayının qərarı ilə Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası adlandırılmışdır. – 169,208,218,219,253.

116. Portuqaliya, P o r t u q a l i y a R e s p u b l i k a s ı – Cənub-Qərbi Avropanın Pireney yarımadasında dövlət. Sahəsi 92 min km², əhalisi 9,9 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 19 mahala və iki muxtar vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı birpalatalı Respublika Məclisidir. Paytaxtı Lissabondur. – 173–182,217.

117. Joze Jaymi Matos da Qama (d.1947) – Portuqaliya siyasi xadimi. 1995–2002-ci illərdə Portuqaliya Xarici İşlər naziri və ATƏT-in sədri olmuşdur. – 173–182.

118. İsveçrə, İ s v e ç r ə K o n f e d e r a s i y a s ı – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 41,3 min km², əhalisi 7,1 milyon nəfərdir. İsveçrə federativ, 23 kantona bölünmüş respublikadır. Dövlət başçısı prezidentdir, prezidenti parlament Federal Şura üzvlərindən 1 il müddətinə seçir, yenidən seçilmək hüququ yoxdur. Prezident həmçinin hökumət başçısıdır. Qanunverici hakimiyyət iki palatadan ibarət Federal Məclisə məxsusdur. Paytaxtı Bern şəhəridir. – 177,217,284.

119. Trubnikov Vyacheslav, V y a ç e s l a v İ v a n o v i ç (d.1944) – Rusiya dövlət xadimi, ordu generalı. 1996–2000-ci illərdə Rusiya Federasiyası Xarici Kəşfiyyat İdarəsinin direktoru, 2000–2004-cü illərdə Xarici İşlər nazirinin birinci müavini, 2004-cü ildən Hindistanda Fövqəladə və Səlahiyyətli səfirdir. – 183–192.

120. Füzuli (1959-cu ilədək Qaryagin rayonu) – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1386 km², əhalisi 80,2 min nəfərdir. 1993-cü ildə erməni hərbi qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 183,185,186,187,188,190,231,269,372.

121. Putin, V l a d i m i r V l a d i m i r o v i ç (d.1952) – 2000–2008-ci illərdə Rusiya Federasiyasının prezidenti. 1975–97-ci illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildə Rusiya Federasiyası prezidenti administrasiyasının rəhbəri, 1998–99-cu illərdə MTİ-in direktoru, 1999-cu ilin avqustundan Rusiya hökumətinin başçısı, 2008-ci ilin mayında Rusiya Federasiyasının Baş naziri təyin edilmişdir. – 184,188,189,215,242,243,

289,299,302–304,305–307,310,311,312,317,319,331,337,419,436,441,442, 443,444,445.

122. Şuşa – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Elmi ədəbiyyatda Şuşanın əsasının 1750-ci illərin əvvəllərində Qarabağ xanı Pənahəli xan Cavanşir tərəfindən qoyulması göstəriləndə də, tədqiqatlar Şuşanın qədim yaşayış məntəqəsi olduğunu qeyd edirlər. Qarabağ xanlığının mərkəzi olan Şuşa bir müddət Pənahəli xanın adı ilə Pənahabad adlanmışdır.

Şuşa 1813-cü il Gülistan müqaviləsinə əsasən Qarabağ xanlığı tərkibində Rusiyaya birləşdirildi. 1920-ci ilin martında erməni daşnaklarının Qarabağda törətdikləri qırğın nəticəsində Şuşanın bir hissəsi tamamilə yandırıldı və minlərlə günahsız insan qətlə yetirildi. Lakin iyun ayının əvvəlində müsavətçilər və türk generalı Nuru Paşa Şuşanı erməni qəsbkarlarından xilas etdi. 1923-cü il Azərbaycan MİK-nin dekretinə əsasən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti təşkil olunduqda Şuşa muxtar vilayətin tərkibinə daxil edildi.

1992-ci ildə erməni işğalçıları Şuşanı zəbt etdilər. Hazırda Şuşa yad-ellilərin tapdağı altındadır. – 185,187,190,191.

123. Horadiz – Azərbaycan Respublikası Füzuli rayonunda qəsəbə. Əhalisi 2877 nəfərdir. 1993-cü ildə erməni işğalçıları tərəfindən işğal edilmiş Horadiz altı ay sonra Azərbaycan ordusu tərəfindən azad edilmişdir. – 185,191.

124. Xankəndi – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin mərkəzi. 1990-cı ildən erməni separatçıları tərəfindən işğal edilmişdir. – 185,187,191.

125. Ağdam – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1094 km², əhalisi 101,6 min nəfər. 1993-cü ildə Ağdam şəhəri və əksər kəndləri erməni qəsbkarları tərəfindən işğal edilmişdir. – 185,190,191,231,269.

126. Cəbrayıl — Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1050 km², əhalisi 45,8 min nəfər. 1993-cü ildə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 190,269.

127. Zəngilan – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 707 km², əhalisi 28,4 min nəfər. 1993-cü ildə erməni qəsbkarları tərəfindən işğal edilmişdir. – 190,269.

128. Qubadlı – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1933-cü ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 802 km², əhalisi 27,2 min nəfər. 1993-cü ildə erməni işğalçıları tərəfindən işğal olunmuşdur. – 190,269.

129. Laçın – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1835 km², əhalisi 51 min nəfər. 1992-ci ildə erməni işğalçıları tərəfindən işğal edilmişdir. – 190,269,314.

130. Kəlbəcər – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1936 km², əhalisi 58 min nəfər. 1993-cü ildə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 190,269,314.

131. Valeh Ələsgərov (d.1946) – neftçi mühəndis. Müxtəlif illərdə neft sənayesi sahəsində rəhbər vəzifələrdə çalışmışdır. 2005-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclis sədrinin müavini. Qubkin adına Qızıl medal və Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 193.

132. Şevərdnadze E d u a r d A m v r o s i y e v i ç (d.1928) – Gürcüstanın və SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. 1972–85-ci illərdə Gürcüstan KP MK-nın Birinci katibi, 1985–90-cı illərdə SSRİ Xarici İşlər naziri, 1994–2003-cü illərdə Gürcüstanın prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 193,195,196,197,198, 243,244,355,356,358,359.

133. Yalta – Ukraynada kurort-şəhər, Qara dəniz sahilində liman. – 194,197,238.

134. Bakı–Supsa neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir vəsiləsi Bakı–Supsa neft kəməridir. Kəmərin uzunluğu 830 km, gündəlik maksimum ötürmə gücü 115 min barreldir. Supsada hər birinin tutumu 250 min barrel olan dörd terminal tikilmişdir.

1999-cu il aprelin 17-də Supsada ilkin Xəzər neftinin qərb istiqamətində nəqli üçün Bakı–Supsa ixrac boru kəmərinin və Supsa yerüstü terminalının təntənəli rəsmi açılış mərasimi olmuşdur. – 194,196,220,361,429.

135. İqnatenko Vitali Nikitiç (d.1941) – jurnalist. 1991-ci ildən İTAR-TASS agentliyinin baş direktorudur. – 200–226,236,257.

136. İTAR – TASS – Rusiya İnformasiya Teleqraf Agentliyi. 1992-ci ildə SİTA-nın bazası əsasında yaradılmışdır. – 201,236,306.

137. Bastiliyanın alınması – Parisdə qala. 1370–82-ci illərdə tikilmişdir. XV əsrdən həm də dövlət həbsxanası idi. Bastiliyada əsasən siyasi dustaqlar saxlanılırdı. 1789-cu il iyulun 14-də Paris üsyançıları Bastiliyanı hücumla aldılar. Bu, Böyük Fransa inqilabının başlanğıcı idi. Bastiliyanın alındığı gün Fransanın milli bayramı (1880) kimi qeyd olunur. – 202,203,227–232.

138. 1813, 1828-ci illərdə Rusiya – İran müharibələri (XIX əsr) – 1801-ci ildə Rusiyanın Şərqi Gürcüstanı, Çar-Balakən camaatlığını (1803), Gəncə xanlığını (1804) tutması İran və Türkiyənin, həmçinin İngiltərə və Fransanın güclü müqavimətinə rast gəldi. İran 1804-cü ilin iyununda Rusiyaya qarşı müharibəyə başladı. Lakin Abbas Mirzənin qoşunu İrəvan yaxınlığında vuruşmada məğlub oldu. 1805-ci ildə Qarabağ, Şəki, Şirvan xanlıqları da işğal edildi. 1806-cı il oktyabrın 3-də rus ordusu Bakını işğal etdi. 1813-cü ilə qədər davam edən qanlı döyüşlər Gülüstən müqaviləsi ilə (1813) nəticələndi. Şimali Azərbaycan xanlıqları Rusiyanın tabeliyinə keçdi.

1826–28-ci illərdə aparılan müharibə nəticəsində isə Naxçıvan, Abbasabad, Yerevan, Xoy, Mərənd, Urmiyə, Ərdəbil, Təbriz işğal edildi. Nəticədə Türkmənçay müqaviləsi (1828) imzalandı. Naxçıvan və İrəvan xanlıqları da Rusiyaya verildi. – 204.

139. Mirzə Fətəli Axundov (1812–1878) – böyük Azərbaycan yazıçısı, dramaturq, materialist – filosof. Axundov Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində pyesləri və fəlsəfi əsərləri ilə tanınmışdır. 1850–55-ci illərdə yazdığı altı komediya ilə Azərbaycan və bütün Şərq ədəbiyyatında realist dramaturgiyanın əsasını qoymuşdur. – 205,289,340.

140. Səməd Vurğun, Səməd Yusif oğlu Vəkilov (1906–1956) – böyük Azərbaycan şairi, ictimai xadim. Azərbaycanın xalq şairi. S.Vurğunun yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan şeirinə inkişafında mühüm rol oynamışdır. S.Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının məsul katibi, sədri, Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinin sədri, Azərbaycan MEA-nın vitse- prezidenti olmuşdur, iki dəfə SSRİ Dövlət mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür. – 206.

141. 1990-cı ilin 20 yanvarı – 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycanda faciə baş verdi. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən sovet ordusunun xüsusi təyinatlı cəza dəstələri, dəniz donanmasının və daxili qoşunların bölmələri Bakı şəhərinə yeridildi. Sovet ordusunun bu kütləvi zorakılıq aktı nəticəsində 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, yüzlərlə adam qanunsuz həbs edilmiş və itkin düşmüş, dövlət əmlakına, ictimai və şəxsi əmlaka, şəhər təsərrüfatına və vətəndaşlara böyük maddi ziyan dəymişdi. 1990-cı ilin qanlı yanvarı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan mübarizə tariximizdə Vətənin şəhid övladlarının qanı ilə yazılmış şərəfli səhifə oldu. – 206,222.

142. 1956-cı il Macarıstan hadisələri – 1956-cı ildə Macarıstanda kommunist rejiminə qarşı kütləvi surətdə xalq hərəkatı başladı. Bu hərəkat sovet qoşunları tərəfindən yatırıldı. – 206.

143. 1968-ci il Çexoslovakiya hadisələri – 1968-ci ildə Çexoslovakiyada demokratik qüvvələr yaranmağa başladı. Bu qüvvələr ölkədə sovet rejiminə qarşı çıxmağa başladı. Bu zaman Varşava Paktı Ölkələrinin hərbi qüvvələri Çexoslovakiyaya yeridildi. Ölkədəki demokratik qüvvələr kütləvi surətdə həbs və məhv edildi. – 207.

144. 1979-cu il Əfqanıstan hadisələri – 1978-ci ildə Əfqanıstan Demokratik Xalq Partiyası hakimiyyətə gəldi və ölkədə dövlət çevrilişi etdi. Bunun nəticəsində vətəndaş müharibəsi başladı. Ölkədə əmin-amanlıq yaratmaq məqsədilə hakim partiyanın dəvətilə sovet ordu hissələri Əfqanıstana girir. Ancaq nə mərkəzi hökumət, nə də sovet qoşunları ölkədə sabillik yarada bilmir.

Nəhayət, 1989-cu ildə sovet ordusu beynəlxalq ictimaiyyətin tələbilə Əfqanıstanı tərk etdi. – 207.

145. «NKVD» – Daxili İşlər Xalq Komissarlığı.

146. Qacar, Ağa Məhəmməd şah Qacar (1742–1797) – Qacarlar sülaləsinin banisi. Qacarlarla Zəngilər arasındakı müharibədə qalib gələrək (1794), bütün İrani hakimiyyəti altında birləşdirmişdi. Ağa Məhəmməd şahın dövründə İran siyasi və iqtisadi cəhətdən güclü dövlətə çevrilmişdi. – 210.

147. Qacarlar – İran Azərbaycanında yaşayan türkdilli tayfa. Təqribən 25 min nəfərdir. Qacarlar Mazandaran və Qorqanda (Astrabad), bir hissəsi Tehranda, həmçinin İranın başqa şəhərlərində də yaşayırlar. Qacarların Ön Asiyaya monqol işğalları dövründə (XIII–XIV əsrlər) gəlmələri məlumdur. Azərbaycan xalqının etnogenezində qacarlar da iştirak etmişlər. Qacarların İranın siyasi həyatında mühüm rolu olmuşdur. Səfəvilər dövründə Qarabağ, İrəvan hakimləri qacarlardan idi. Qacarlar sülaləsi qacarlar tayfasındandır. – 210.

148. Marietta Şaqinyan (1888–1982) – rus yazıçısı. – 212.

149. Rusiya və Belarus İttifaqı – 1997-ci ildə təşkil edilmişdir. Burada hər iki ölkənin ali idarəçilik sisteminin vahid pul, sərhəd, parlament yaradılması, rus və belarus xalqlarının birləşməsi və s. nəzərdə tutulmuşdur. – 213.

150. Seleznyov Gennadi Nikolayeviç (d.1947) — Rusiyanın ictimai və dövlət xadimi. 1995–2003-cü illərdə Rusiya Dövlət Dumasının sədri olmuşdur. – 213.

151. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası (BMTTS) – BMT-nin daimi fəaliyyət göstərən mühüm orqanı. BMT-nin Nizamnaməsinə görə, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında əsas məsuliyyət daşıyır. 15 üzvü var: 5 daimi (Çin, Fransa, Rusiya, Böyük Britaniya, ABŞ), 10 üzvü isə 2 il müddətinə seçilir. Şuranın hər bir üzvü bir səsə malikdir. Prosedura məsələlərinə dair qərarlar Şuranın 9 üzvü səs verdikdə qəbul olunmuş sayılır. – 214,337.

152. Helsinki aktı – 1975-ci il avqustun 1-də Finlandiyanın paytaxtı Helsinkidə Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət başçılarının müşavirəsi oldu. Onlar Avropada təhlükəsizlik və əmək-

daşlıq haqqında Zirvə aktını imzaladılar. Azərbaycan Respublikası bu aktı 1992-ci ildə imzalamışdır. – 215.

153. Çeçenistan (İçkeriya) – Rusiya Federasiyasında respublika. Paytaxtı Qroznı şəhəridir.

Orta əsrlərin əvvəllərində Çeçenistanın xeyli hissəsi Alan dövlətinin tərkibində idi. XIX əsrdə Rusiya Şimali Qafqazı işğal etməyə başladı. Çeçenlər öz torpaqlarından çıxarılır, onların yerinə burada kazaklar yerləşdirilirdi. Bu da Çeçenistanda milli-azadlıq hərəkatının başlanmasına səbəb oldu. Dağlıların bu hərəkatı (1817–1864) 1859-cu ildə Şeyx Şamil təslim olduqdan sonra yatırıldı və Çeçenistan tamamilə Rusiyaya birləşdirildi. – 216.

154. Dağıstan, D a ğ ı s t a n R e s p u b l i k a s ı – Rusiya Federasiyasında respublika. Sahəsi 50,3 min km², əhalisi 2094,6 min nəfərdir. Paytaxtı Mahaçqala şəhəridir. Dağıstan ərazisi bizim eradan əvvəl 1-ci minilliyin axırlarına qədər Qafqaz Albaniyası tərkibində olmuşdur. 1813-cü ildə Gülistan müqaviləsinə əsasən çar Rusiyasına birləşdirilmişdir. – 216.

155. Ayaz Mütəllibov, A y a z N i y a z o ğ l u (d.1938) – 1989–90-cı illərdə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri, 1990–92-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi, Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. Ayaz Mütəllibov işində ciddi səhvlərə yol vermiş, nəticədə Ermənistan silahlı qüvvələri Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlı əhalini çıxarmış və ərazini işğal etməyə nail olmuşlar. – 217,251,252.

156. Elçibəy, Ə l i y e v Ə b ü l f ə z Q ə d i r q u l u o ğ l u (1938–2000) – 1989-cu ildə yaradılan AXC-nin, sonralar AXCP-nin sədri. 1992-ci ilin iyunundan 93-cü ilin iyununa qədər Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 219,254.

157. Leonid Daniloviç Kuçma (d.1938) – Ukraynanın siyasi və dövlət xadimi. 1994–2005-ci illərdə Ukrayna Respublikasının prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 220,243,249,259,299,385.

158. «LUKoyl» – neft şirkəti. 1993-cü ildə Rusiya Federasiyası hökumətinin qərarı ilə yaradılmışdır. Nəhəng sənaye-maliyyə kompleksinə

malik olan «LUKoyl» şirkəti Rusiya, MDB və dünyanın bir çox ölkələrində neft məhsullarının kəşfiyyatı, hasilatı, emalı və satışı ilə məşğul olur. Şirkət 1993-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. – 220,242,412,428–435.

159. Bakı–Novorossiysk neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir hissəsi Bakı–Novorossiysk neft kəməridir. Bu kəmə 1997-ci ilin noyabrında istifadəyə verilmişdir. – 220,361,429.

160. DTK– Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi.

161. Stalin, İosif Vissarionoviç (1879–1953) – 1922–53-cü illərdə SSRİ-nin partiya və dövlət rəhbəri. Sosializm quruculuğuna dair Lenin planını, SSRİ-nin Böyük Vətən müharibəsində (1941–45) müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsində və s. rəhbər kimi iştirak etmişdir. Fəaliyyətində nəzəri və siyasi səhvlərin çoxluğu, kobud qanun pozuntuları, bəzi mənfi xüsusiyyətləri Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişin yaranması ilə nəticələndi. 30-cu illərdə baş verən və milyonlarla insanın repressiyasına səbəb olan qanlı cinayətlər məhz onun səhvlərinin nəticəsidir. Təkcə 1937-ci ildə Azərbaycanda «xalq düşməni» kimi 29 min nəfər güllələnmiş və ya sürgün edilmişdi. – 226,237,238.

162. Molotov Vyacheslav Mixayloviç (1890–1986) – SSRİ dövlət və siyasi xadimi, Stalinin siyasi yaxınlarından biri; 1920–40-cı illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1939–49, 1953–56-cı illərdə SSRİ Xarici İşlər naziri və MK üzvü (1921–57) olmuşdur. – 226.

163. Dünya Bankı – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi. 1945-ci ildə ABŞ-da Bretton–Vuds çərçivəsi sistemində yaradılmışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Məqsədi inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi və sosial dirçəlişinə kömək etməkdir. Səhmdar cəmiyyəti formasındadır və iştirakçıları yalnız Beynəlxalq Valyuta Fondunun üzvləridir. Banka 130-dan artıq dövlət daxildir. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası Dünya Bankının üzvüdür. – 233–235.

164. Vulfonson Ceym (d.1933) –1995–2007-ci illərdə Dünya Bankının prezidenti olmuşdur. – 233,234.

165. Mircəfər Bağirov, Mircəfər Abbas oğlu (1896–1956) – 1933–53-cü illərdə Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi olmuşdur. Bütün SSRİ-də olduğu kimi, Azərbaycanda da inzibati-amirlik idarəetmə sisteminin möhkəmləndirilməsinə, totalitar Stalin rejiminin bərqərar olmasına, partiya sıralarını «təmizləmə» adı ilə baş verən repressiyaların həyata keçirilməsinə bilavasitə rəhbərlik etmişdir. – 236.

166. Qorki, Maksim Qorki (1868–1936) – böyük rus yazıçısı. Sovet ədəbiyyatında estetik-ideya prinsiplərinin formalaşmasında böyük rol oynamışdır. İctimai ədalətsizliyin, meşşanlığın və fərdiyyətçiliyin tənqidi, insana, onun yüksək əməllərinə, idrakına inam və məhəbbəti əsərlərinin ümumi ideya istiqamətini təşkil edir. Əsas əsərləri: «Ana», «Foma Qordeyev», «Klim Samginin həyatı» romanları, «İzergil qarışı», «Makar Çudra», «Çelkaş» hekayələri, «Meşşanlar», «Həyatın dibində», «Yeqor Buluçev və başqaları» pyesləri. – 237.

167. Mayakovski Vladimir Vladimiroviç (1893–1930) – böyük rus şairi. İnqilaba qədərki yaradıcılığında futurizm çərçivəsində «saf» forma axtarırlarını özünəməxsus bir tərzdə anlayırdı. XX əsr rus poeziyasına reformator şair kimi çox böyük təsir göstərmişdir. Şair özünü intihar etmişdir. – 237.

168. Tehran konfransı (1943) – İkinci dünya müharibəsində üç müttəfiq dövlətin – SSRİ, ABŞ və B.Britaniya hökuməti başçıların, diplomatik müşavirlərin və hərbi qərargahların nümayəndələrinin iştirakı ilə 1943-cü il noyabrın 28-i – dekabrın 1-də Tehranda keçirilmiş konfransı. Konfransda ikinci cəbhənin açılması ilə əlaqədar məsələ əsas yer tuturdu. ABŞ və B.Britaniya nümayəndələri bildirdilər ki, La-Manş boğazından amerikan-İngilis qoşunlarının Avropaya çıxarılmasını nəzərdə tutan «Overlord» əməliyyatı 1944-cü ilin mayında başlanacaq və Cənubi Fransada desantın köməyi ilə həyata keçiriləcəkdir. Sovet tərəfi, həmçinin Avropa hərbi əməliyyatlar qurtardıqdan sonra Yaponiyaya qarşı müharibəyə başlayacağı barədə fəəhhud götürdü. 1943-cü il dekabrın 1-də qəbul edilmiş «Üç dövlətin bəyannaməsi»ndə göstərilirdi ki, əldə olunmuş razılıq xalqlar arasında möhkəm sülhü təmin edəcəkdir. «İran haqqında bəyannamə»də üç dövlət başçısının bu ölkənin tam müstəqilliyini, suverenliyini və ərəzi bütövlüyünü qorumaq arzusu təsdiq olundu. – 238.

169. Çörçill, Uinston Leonard Spenser (1874-1965) – Böyük Britaniyanın görkəmli dövlət, siyasi və hərbi xadimi, 1940–45, 1951–55-ci illərdə Böyük Britaniyanın Baş naziri. Çörçill 2-ci dünya müharibəsi zamanı Britaniya xalqının «mətanət» rəmzi, ABŞ və SSRİ ilə antihitler koalisiyasının təşəbbüsçülərindən biri olmuşdur.

Görçill bir sıra publisistik əsərlərin və memuarların müəllifidir. Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatıdır. – 238.

170. Ruzvelt Franklin Delano (1882–1945) – ABŞ-in görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1932–1944-cü illərdə 4 dəfə ABŞ prezidenti seçilmişdir. Ruzvelt İkinci dünya müharibəsi zamanı İngiltərə və SSRİ ilə antihitler koalisiyasının təşəbbüsçülərindən biri olmuşdur. – 238.

171. Şarl de Qoll (1890–1970) – Fransanın görkəmli dövlət, hərbi və siyasi xadimi. İkinci dünya müharibəsinə qədər müxtəlif hərbi rəhbər vəzifələrdə olmuşdur. Alman faşist qoşunları Parisə daxil olduqdan (1940,14 iyun) sonra B.Britaniyaya getmiş, Londonda «Azad Fransa» hərəkətinin əsasını qoymuşdur. 1943-cü ilin noyabrından Fransa Milli Azadlıq Komitəsinin, 1944-cü ilin iyunundan isə Fransa Respublikası Müvəqqəti hökumətinin sədri olmuşdur. Fransada prezidentlik rejimi yarada bilmədiyindən istefaya çıxmışdı. 1958-ci ildə Əlcəzairdəki hərbi qiyamla yaranan siyasi böhranla əlaqədar Fransa parlamenti (1958) Şarl de Qollu yenidən hakimiyyətə gətirdi. Şarl de Qoll iki dəfə (1958,1965) Fransa Respublikasının prezidenti seçilmişdir. – 238.

172. Əbdürrəhman Vəzirov, Əbdürrəhman Xəlil oğlu (d.1930) – 1988–90-cı ilin yanvarınadək Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi olmuşdur. – 239.

173. Həşimi Rəfsəncani, Həşimi Əliəkbər Rəfsəncani (d.1934) – 1989–98-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 239.

174. Neft Daşları – Abşeron yarımadasından 42 km cənub–şərqdə, açıq dənizdə polad dirəklər üzərində salınmış «neft» şəhəri. Bu ərazi oradakı daşların (təqribən 20 ədəd) bəzilərində neft-qaz nişanələrinin olması ilə əlaqədar Neft Daşları adlandırılmışdır. Neft Daşları rayonunda

geoloji kəşfiyyat işlərinə 1946-cı ildən başlanmışdır. Çıxarılan neft həm tankerlər, həm də boru kəmərləri vasitəsilə sahilə nəql edilir. – 240,412.

175. «Kaşaqan» – Qazaxıstanda ən böyük neft-qaz şirkəti. Xəzər dənizinin şimalında neft-qaz çıxarmaqla məşğul olur. «Kaşaqan» yatağı 2000-cı ildən fəaliyyətə başlamışdır. Bu yataq son 40 ildə dənizdə kəşf edilən neft-qaz yataqlarından ən böüyüdür. – 242,411.

176. «İzvestiya» – Rusiya Federasiyasında gündəlik siyasi qəzet. 1917-ci ildən nəşr edilir. – 243.

177. Nursultan Nazarbayev, Nursultan Abiş oğlu (d.1940) – Qazaxıstanın dövlət və siyasi xadimi. 1979-cu ildə Qazaxıstan MK-nın katibi, 1984-cü ildə Qazaxıstan Ali Sovetinin sədri, Nazirlər Sovetinin sədri, 1989–91-ci illərdə Qazaxıstan KP MK-nın Birinci katibi. 1991-ci ilin dekabrından Qazaxıstan Respublikasının prezidentidir. – 244,295–296,299,305–307,402.

178. İslam Kərimov, İslam Əbdüqəni oğlu (d.1938) – Özbəkistanın siyasi və dövlət xadimi. 1989–90-cı illərdə Özbəkistan KP MK-nın Birinci katibi olmuşdur. 1990-cı ildən Özbəkistan Respublikasının prezidentidir. – 244,299,314,427.

179. Petru Luçinski (d.1940) – Moldovanın siyasi və dövlət xadimi. 1971-ci ildən 1989-cu ilə qədər dövlət və partiya işlərində müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. 1997–2002-ci illərdə Moldova Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 244.

180. «Azərbaycan» – Azərbaycan Respublikasında gündəlik siyasi, ictimai qəzet. Qəzetin əsası 1918-ci ildə qoyulmuşdur. 1992-ci ildən yenidən nəşr edilir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin orqanıdır. – 245.

181. «Xalq qəzeti» – Azərbaycan Respublikasında gündəlik siyasi, ictimai qəzet. 1919-cu ildən «Kommunist» adı ilə nəşr edilmişdir. 1991-ci ildən isə «Xalq qəzeti» adlanır. Qəzetin təsisçisi Azərbaycan Respublikası prezidentinin İşlər İdarəsi və qəzetin redaksiya heyətidir. – 245.

182. «Bakinski raboçi» – ilk nömrəsi rus dilində 1906-cı ilin mayında Bakıda gizli nəşr olunmuşdur. «Bakinski raboçi» Sovetlər Birliyində

Azərbaycan KP, Azərbaycan SSR Ali Soveti və Nazirlər Sovetinin orqanı olmuşdur.

1993-cü ildən isə «Bakinski raboçi»nin təsisçiləri Prezident İşlər İdarəsinin və qəzetin redaksiya heyətidir. – 245.

183. Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) – Azərbaycanda ən kütləvi-siyasi partiya. YAP 1992-ci il noyabrın 21-də Naxçıvan şəhərində təsis edilib. Partiyada Gənclər Birliyi və Qadın Şurası fəaliyyət göstərir. Parlamentdə 73 deputatla təmsil olunur. YAP Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin daha da möhkəmləndirilməsində, ölkəmizdə demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət qurulmasında və iqtisadi-siyasi islahatların həyata keçirilməsində fəal iştirak edir. YAP ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında aparıcı qüvvədir. YAP-ın təsis konfransında (1992) mərhum prezidentimiz Heydər Əliyev yekdilliklə partiyanın sədri seçilmişdi. 2005-ci il mart ayından isə YAP-ın sədri prezident İlham Əliyevdir. – 245.

184. Məmməd Əliyev, M ə m m ə d B a ğ ı r C a v a d o ğ l u (d.1955) – tibb elmləri doktoru, professor, Rusiya Federasiyasının əməkdar elm xadimi, 2 dəfə Dövlət mükafatı laureatı, Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının akademiki. Tibb elminin inkişafında M.Əliyevin böyük xidmətləri var. O, 7 kəşfin, 6 yeni təcrübənin, 200-dən artıq nəşr olunmuş elmi işin, həmçinin 2 monoqrafiyanın müəllifidir.

Hazırda Məmməd Əliyev dövlət klinikası – «N.N.Bloxin adına onkoloji elmi mərkəz»in direktor müavini, Moskva Onkologiya Elmi-Tədqiqat İnstitutunun direktoru və Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin prezidentidir. – 248.

185. Şəraf Rəşidov, Ş ə r ə f R ə ş i d o ğ l u (1917–1983) – Özbəkistanın partiya və dövlət xadimi, yazıçı. İki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. 1959–83-cü illərdə Özbəkistan KP MK-nın Birinci katibi olmuşdur. – 250.

186. Yakovlev Aleksandr Nikolayeviç (1923–2005) – Rusiyanın siyasi xadimi. 1987–90-cı illərdə Sov.İKP MK-da Siyasi Büronun üzvü olmuşdur. «Yenidənqurma» dövründə M.S.Qorbaçovun ən yaxın silahdaşlarından olmuşdur. 1991-ci ildə Sov.İKP sıralarından xaric edilmişdir. 1993-cü ildən Rusiya Federasiyası prezidenti yanında Siyasi repressiya qurbanlarının reabilitasiya komissiyasının sədridir. – 251.

187. Puqo Boris Karloviç (1937–1991) – sovet siyasi xadimi, general-polkovnik. Latviya Dövlət Təhlükəsizliyi naziri, Latviya KP MK-nin Birinci katibi, Sov. İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü və SSRİ Daxili İşlər naziri vəzifələrində işləmişdir. 1991-ci ildə Fövqəladə hallar üzrə Dövlət Komitəsinin üzvü olmuşdur. FHDK məğlub olduqdan sonra özünə qəsd edərək öldürmüşdür. – 251.

188. Liqaçov Yeqor Kuzmiç (d.1920) – Rusiya siyasi və dövlət xadimi. Bir sıra mühüm partiya işlərində çalışmışdır. 1983–90-cı illərdə Sov.İKP MK katibi, 1985-90-cı illərdə isə Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü olmuşdur. – 251.

189. Xanbabayev Əjdər, Əjdər Rza oğlu (1931–1990) – görkəmli nəşir, ictimai xadim. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı «Azərnəşr»-in direktoru olmuşdur. 1990-cı ildə Azərbaycanın müstəqilliyinin və suverenliyinin düşmənləri tərəfindən xaincəsinə qətlə yetirilmişdir. – 252.

190. Elmira Axundova, Axundova Elmira Hüseyn qızı (d.1953) – publisist, «Literaturnaya qazeta»nın və «Azadlıq» (ABŞ) radiostansiyasının Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri. 1995-ci ildən Azərbaycan Prezidenti yanında əfvetmə komissiyasının üzvüdür. 2004-cü ildən Milli Məclisin üzvü. Həsən bəy Zərdabi mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 252.

191. Raymond Pauls (d.1926) – görkəmli sovet və latış bəstəkarı, siyasi xadim. Çoxlu estrada və filmlərə yazılmış mahnıların müəllifi. SSRİ xalq artisti. – 255,256.

192. Misir Ərəb Respublikası – Afrikanın şimal–şərqində və Asiyanın Sinay yarımadasında dövlət. Sahəsi 1001,4 min km², əhalisi 61 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Xalq Məclisidir. Paytaxtı Qahirə şəhəridir. – 260.

193. Hüsnü Mübarək, Seyid Məhəmməd (d.1928) – Misir Ərəb Respublikasının siyasi və dövlət xadimi. 1975–81-ci illərdə Misir Ərəb Respublikasının vitse-prezidenti, 1981–2011-ci illərdə prezidenti. – 260.

194. Liberiya, Liberiya Respublikası – Qərbi Afrikada dövlət. Sahəsi 111,4 min km², əhalisi 2,93 milyon nəfərdir. İnzibati

ərazisi 11 qraflığa və 2 əraziyə bölünür. Zəif inkişaf etmiş aqrar ölkədir. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Monroviyadır. – 261.

195. Maldiv, M a l d i v R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Asiyada dövlət, Maldiv adalarında. Sahəsi 298 min km², əhalisi 266 min nəfərdir. Millətlər Birliyinə daxildir. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Xalq Şurasıdır. Paytaxtı Maledir. – 262.

196. Məmun Əbdül Qəyyum (d.1937) – 1978– 2008-ci illərdə Maldiv adalarının prezidenti. – 262.

197. Xaçmaz – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. 1963-cü ildə ləğv edilərək ərazisi Quba və Qusar rayonlarına verilmiş, 1965-ci ildə yenidən müstəqil rayon olmuşdur. Sahəsi 1045 km², əhalisi 148,4 min nəfərdir. – 263,264.

198. Quba – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 2575 km², əhalisi 140,0 min nəfərdir. – 263.

199. Qusar (1938-ci ilədək Hil rayonu) – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1542 km², əhalisi 83,0 min nəfərdir. – 263.

200. Türkiyə Böyük Millət Məclisi (TBMM) – Türkiyənin ali qanunverici orqanı. Parlament 1920-ci il aprelin 23-də yaradılmışdır. BMM-nin ilk sədri M.K.Atatürk olmuşdur. BMM iki palatadan ibarətdir: Senat (yuxarı palata) və Milli palata. BMM məclis üzvlərindən respublika prezidentini seçir. – 265.

201. Bülənd Ecevit (1925–2006) – Türkiyənin siyasi və dövlət xadimi. 1974,1978–79 və 1997–2003-cü illərdə Türkiyə Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1972–80-ci illərdə Respublika Xalq Partiyasının, 1978–88-ci illərdə Türkiyə Demokrat Sol Partiyasının Baş katibi idi. – 272,400.

202. Dövlət Baxçalı (1948) – Türkiyə siyasi xadimi, iqtisadçı. 1997-ci ildə Milliyyətçi Hərəkət Partiyasının sədri seçilmişdir. 1999-cu il seçkilərində qalib gələrək Demokratik Sol Partiya və Ana Vətən Partiyası ilə koalisiya hökumət yaratmışdır. 2007-ci ildə keçirilən seçkilərdə yenidən millət vəkili seçilmişdir. – 268,273.

203. Fərman Salmanov, S a l m a n o v F ə r m a n Q u r b a n o ğ l u (1928–2008) – mühəndis-geoloq, professor. Lenin mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. Qərbi Sibirə onun bilavasitə rəhbərliyi ilə ən iri neft və qaz yataqları kəşf edilmişdir. – 275–276.

204. İndoneziya, İ n d o n e z i y a R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 1904,5 min km², əhalisi 198,2 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 24 əyalətə, əyalət statusu olan 2 xüsusi inzibati əraziyə, 1 metropoliten mahalına (paytaxt) bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı parlament – Xalq Nümayəndələri Şurasıdır. Paytaxtı Cakarta şəhəridir. – 277,346.

205. Meqavati Sukarnoputri (d.1947) – 2001–2004-cü illərdə İndoneziyanın prezidenti olmuşdur. Prezident Sukarnonun qızıdır. – 277,346.

206. Benin, B e n i n R e s p u b l i k a s ı – Qərbi Afrikada dövlət. Sahəsi 112,6 min km², əhalisi 5,6 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 6 əyalətə bölünür. Dövlətin və hökumətin başçısı prezident, qanunverici orqanı Milli Məclisdir. Paytaxtı Porto-Novodur. – 283.

207. Morits Løyenberqer (.1946) – İsveçrə dövlət və siyasi xadimi. 2001–2006-cı illərdə İsveçrə prezidenti. – 284.

208. Makedoniya, M a k e d o n i y a R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Avropada dövlət. Sahəsi 25,7 min km², əhalisi 1,97 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı birpalatalı Məclisdir. Paytaxtı Skopyedir. – 285.

209. Boris Traykovski (1956–2004) – 1999–2004-cü illərdə Makedoniya Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 285.

210. Boliviya, B o l i v i y a R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Amerikada dövlət. Sahəsi 1098,6 min km², əhalisi 7,6 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 9 departamentə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı Milli Konqresdir. Paytaxtı Sukre rəsmi, La-Pas işə faktikidir. – 286.

211. Uqo Banzer Suares (1926–2002) – Boliviya diktatoru. 1971–1978 və 1997–2001-ci illərdə Boliviya prezidenti olmuşdur. – 286.

212. Yamayka – Yamayka adasında zəif inkişaf etmiş dövlət. Sahəsi 11,5 min km², əhalisi 2,6 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 3 qraflığa bölünür. Konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı Britaniya monarxıdır. Ölkəni general-qubernator idarə edir. Paytaxtı Kingstondur. – 287.

213. Soçi – Rusiyanın cənub-qərbində şəhər. Rusiyanın Qara dəniz sahilində ən böyük balneoloji və klimatoloji kurortu. Əhalisi 359,3 min nəfərdir. Əsası 1838-ci ildə qoyulmuşdur. – 288–320,437.

214. İlham Əliyev, İ l h a m H e y d ə r o ğ l u (d.1961) – görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, diplomat, siyasi elmlər doktoru, professor. 2003-cü ildən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Ulu öndər Heydər Əliyevin oğlu.

1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 1997-ci ildən birinci vitse-prezidenti. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasının həyata keçirilməsində mühüm xidmətləri vardır.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. Siyasi və dövlət xadimi kimi, İlham Əliyev beynəlxalq aləmdə böyük hörmət və nüfuz qazanmış, bir neçə ölkənin yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq yarışlarda uğurlar əldə etməsində də AMOK-un prezidenti kimi, İlham Əliyevin böyük xidmətləri var. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə Bakıda, Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkiddə və respublikanın digər rayonlarında dünya standartlarına cavab verən böyük olimpiya kompleksləri tikilib istifadəyə verilmiş, güclü maddi-texniki baza yaradılmışdır.

İlham Əliyevin doğma Azərbaycanımızın inkişafında müstəsna xidmətləri var. Onun dövründə ölkə iqtisadiyyatı, qeyri neft sektoru sürətlə inkişaf etmiş, eyni zamanda ölkəyə qoyulan xarici investisiyalar xeyli artmışdır.

İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş «Regionların inkişafı haqqında dövlət proqramı»na əsasən respublikanın şəhər və rayonlarında onlarla sənaye müəssisəsi açılmış, yüz minlərlə iş yerləri yaradılmış və böyük abadlıq işləri görülür.

Ölkədə demokratik islahatlar aparılmasında, hüquqi dövlət qurulduğunda, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsində uğurlu xidmətlər göstərən İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının I qurultayında partiya sədrinin müavini, II qurultayında sədrin birinci müavini seçilmişdir. 2005-ci ilin martından isə Yeni

Azərbaycan Partiyasının sədridir. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (1–2-ci çağırış) deputatı, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan Parlamenti daimi nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. Azərbaycan haqqında, xüsusilə Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzü və onun nəticələri, erməni terrorizmi haqqında həqiqətlərin ən mötəbər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında müstəsna xidmətləri var. «Heydər Əliyev» və Fransanın «Fəxri legionun böyük xaç komandoru», Rusiya və Ukraynanın ali orденləri ilə təltif olunmuşdur. Bir çox xarici akademiyaların və universitetlərin fəxri üzvüdür. – 292,293.

215. Puqaçova Alla Borisovna (d.1949) – repertuarında 300-ə yaxın mahnısı olan görkəmli Rusiya estrada müğənnisi, bəstəkar. SSRİ xalq artisti. Teatr studiyası «Mahnı Teatri»nin yaradıcısı və bədii rəhbəri. Beynəlxalq estrada mahnı festivalının Qran-pri mükafatçısı. Rusiya Dövlət mükafatı laureatıdır. – 294.

216. Rotaru Sofiya Mixaylovna (d.1947) – Rusiya və moldovan estrada müğənnisi. SSRİ xalq artisti. Rus, moldovan və Ukrayna bəstəkarlarının ifaçısı. – 294.

217. Layma Vaykule (d.1954) – Latviya estrada müğənnisi və aktrisası. Onun bir neçə musiqi albomları 20 milyon diskə Rusiyada, Avropada və ABŞ-da çox böyük müvəffəqiyyətlə satılmışdır. – 294.

218. Gennadi Xazanov, G e n n a d i V i k t o r o v i ç (d.1945) – məşhur rus estrada artisti. Rusiya Federasiyasının xalq artisti. 1987-ci ildən «Mono» (Moskva) konsert-estrada kollektivinin artist və rejissoru, 1997-ci ildən isə Moskva Estrada Teatrının bədii rəhbəridir. Rusiya Federasiyası Dövlət mükafatı laureatıdır. – 294.

219. Əsgər Akayev (d.1944) – Qırğızistanın dövlət xadimi. 1989–90-cı illərdə Qırğızistan EA-nın prezidenti, 1990–2005-ci illərdə Qırğızistan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 299,386.

220. Vladimir Voronin (d.1941) – Moldova dövlət xadimi. 2001–2005-ci illərdə Moldova prezidenti. – 299.

221. İmaməli Rəhmonov, İ m a m ə l i Ş ə r i f o ğ l u (d.1952) – Tacikistanın siyasi və dövlət xadimi. 1992-ci ildə Tacikistan Ali Sovetinin sədri olmuşdur. 1992-ci ilin noyabrından Tacikistan Respublikasının prezidentidir. – 299.

222. Qırğızistan, Q ı r ğ ı z ı s t a n R e s p u b l i k a s ı – Şimal-Şərqi Orta Asiyada dövlət. Sahəsi 198,5 min km², əhalisi 4526 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 6 vilayətə, 40 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı parlamentdir. Paytaxtı Bişkekdir. – 299,386,443.

223. GUÖAM – Avropada adi silahların azaldılması haqqında müqavilənin cinah sənədi müzakirə olunduqdan sonra həmin sənədi bəyənən ölkələrdən – Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldovadan ibarət qeyri-rəsmi «dördlər qrupu» yaradıldı. Sonralar bu quruma Özbəkistan da qatıldı (10 oktyabr 1997). 2005-ci ildə isə Özbəkistan bu qurumu tərk etdi. – 300.

224. «Səkkizlər» – bu ittifaqa ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, İtaliya, Yaponiya, Kanada və Rusiya daxildir. – 300,310.

225. RİA «Novosti» – 1993-cü ildə Rusiya hökuməti tərəfindən təsis edilmiş Dövlət Analitik İnformasiya təşkilatı. Rusiya və xarici informasiyanı yayımlayır, kitab və dövrü mətbuatı nəşr edir, televiziya proqramları və fotomateriallar hazırlayır. – 306.

226. «İnterfaks» – Moskvada müstəqil informasiya agentliyi. 1989-cu ildə yaradılmışdır. Rusiya və xarici kütləvi informasiya vasitələri, xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri, dövlət, iqtisadiyyat və başqa təşkilatlar üçün siyasi, iqtisadi və başqa informasiyalar yayır. – 306.

227. Mərkəzi Bank, A z ə r b a y c a n D ö v l ə t M ə r k ə z i B a n k ı – Azərbaycan Respublikasının mərkəzi bankıdır. Onun əsas vəzifəsi qiymətlərin sabitliyinin təmin edilməsi, xarici dövrəli valyutalara nisbətən milli valyutanın kursunun möhkəmləndirilməsi, həmçinin ölkə bank sisteminin sabitliyinin qorunmasıdır. AMB valyuta tənzimlənməsi və nəzarətini həyata keçirir, xarici dövlətlərlə hesablaşma qaydalarını müəyyən edir, xarici valyuta ehtiyatlarını idarə edir. AMB həmçinin Azərbaycan Respublikasının ödəmə-hesabat balansının tərtibinə rəhbərlik edir. – 316.

228. «ANS» televiziya – Azərbaycanda 1991-ci ildən fəaliyyət göstərən müstəqil televiziya kanallarından biri. – 316.

229. Qəbələ RLS-i, Qəbələ radiolokasiya stansiyası – SSRİ-nin raketdən müdafiə «daryal» tipli radiolokasiya stansiyası. Azərbaycanda Qəbələ şəhəri yaxınlığındadır. RLS SSRİ-nin cənub sərhədlərinin raketdən müdafiə sistemi üçün ən əhəmiyyətli element idi. Azərbaycan müstəqil olandan sonra Rusiya RLS-i icarəyə götürmüşdür. – 317.

230. Fidel Kastro, K a s t r o R u s (d.1926) – 1960–2008-ci illərdə Kuba Respublikası Dövlət Şurası və Nazirlər Sovetinin sədri, 1965-ci ildən Kuba KP MK-nin Birinci katibi və Kuba Silahlı qüvvələrinin Baş komandanı. 1953-cü ildə Batista diktaturasına qarşı silahlı üsyana başçılıq etmişdir. – 318,340.

231. Çevara, Ç e v a r a d e l a S e r n a (1928–1967) – Latın Amerika inqilabçısı, Kuba inqilabının (1959) rəhbərlərindən biri. 1965-ci ildə Kubanı tərk edərək Boliviyağa gəlmiş və partizan hərəkətinə başçılıq etmişdir. 1967-ci ilin oktyabrında Boliviyanın qoşunları onun yaratdığı partizan dəstəsini mühasirəyə alaraq məhv etmiş, yaralanmış Çevara isə əsir düşdükdən sonra öldürülmüşdür. – 318.

232. «Space» – Azərbaycanda müstəqil teleşirkət. 1997-ci ildə yaradılmışdır. Dünyanın bir sıra – MSM, Fashion TV, SNN, NTV telekanalları, İHLAS agentliyi ilə əməkdaşlıq edir. – 320.

233. Ekvador, E k v a d o r R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Amerikanın cənub-qərbində dövlət. Sahəsi 283,6 min km², əhalisi 11,7 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 21 əyalətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı Milli Konqresdir. Paytaxtı Kito. – 321.

234. Çad, Ç a d R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Afrikada dövlət. Sahəsi 1284 min km², əhalisi 6,5 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 14 prefektura bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı Ali Şura. Paytaxtı Ncamenadır. – 322.

235. Koreya, K o r e y a R e s p u b l i k a s ı – Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 98,5 min km², əhalisi 45,2 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 9 əyalətə və 6 mərkəzi tabe şəhərə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı – birpalatalı Milli Məclisdir. Paytaxtı Seuldur. – 323.

236. Kim De Çyun (d.1926) – 1997–2003-cü illərdə Koreyanın prezidenti. Milli Konqres Yeni Siyasətdə partiyasının lideri. Demokratiya və insan hüquqlarının müdafiəçisi. Həmçinin Şimali Koreya ilə sülh və barışığa görə Nobel mükafatı laureatı. – 323.

237. Konqo, K o n q o R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Afrikada dövlət. Sahəsi 342 min km², əhalisi 2,7 milyon nəfərdir. Ərazisi 9 inzibati rayona və 6 kommunal şəhərə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı parlamentdir (Senat və Milli Məclis). Paytaxtı Brazzavildir. – 324.

238. Sinqapur, S i n q a p u r R e s p u b l i k a s ı – Cənub-Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 639 km², əhalisi 3,05 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı parlamentdir. Paytaxtı Sinqapurdur. – 325.

239. Yermoşin Vladimir Vasilyeviç (d.1942) – Belarus dövlət və siyasi xadimi. 2000–2001-ci illərdə Belarus Baş naziri. – 326–339.

240. Mixail Kasyanov (d.1957) – 2000–2004-cü illərdə Rusiya Federasiyasında Baş nazir olmuşdur. – 327.

241. BELAZ – burada Belarus avtomobil zavodu nəzərdə tutulur.

242. Çernobil hadisələri – 1986-cı ilin aprel ayında Çernobil AES-nin 4-cü enerji blokunda avariya baş verdi. Bunun nəticəsində Ukrayna ərazisinin xeyli hissəsi, həmçinin Belorusiya və Rusiya Federasiyasının Bryansk və Kaluqa əyalətləri də radiaktiv çirklənməyə məruz qaldı. Bunun nəticəsində AES-in 30 km-də yaşayan əhalisi bu zonadan köçürüldü. 1986-cı ilin noyabrında 4-cü blok ləğv edildi. – 336.

243. Qobustan – Azərbaycanın şərqində alçaq dağlıq sahə, uzunluğu 100 km, eni 80 km-ə yaxındır. Qobustan yaxınlığında, Qobustan qoruğu ərazisində zəngin qayaüstü təsvirlərlə yanaşı, Daş dövründən başlamış

orta əsrlərdə də çoxlu ibtidai insan düşərgəsi, qədim yaşayış məskəni, kurqanlar və s. arxeoloji abidələr vardır. Onların beşində Mezolit, dördündə Neolit, yeddisində Tunc, birində antik və beşində orta əsrlər dövründə yaşayış olduğunu göstərən mədəni təbəqə və maddi qalıqlar aşkar edilmişdir. – 340.

244. Gəmiqaya təsvirləri – Azərbaycanın Ordubad şəhərində Gəmiqaya dağlarında e.ə. 3-1-ci minilliklərə aid qayaüstü rəsmlər. 1968-ci ildə aşkar olunmuşdur. Axtarış nəticəsində insan və heyvan rəsmləri, rəqs səhnələri, yay və oxla keçə ovlanması səhnəsi, müxtəlif işarələr və s. aşkar edilmişdir. Gəmiqaya rəsmləri Azərbaycanın qədim təsviri sənətinin Naxçıvan mədəniyyətinə aiddir. – 340.

245. Kuba, K u b a R e s p u b l i k a s ı – Amerikada, Vest-Hinddə dövlət. Sahəsi 110,9 min km², əhalisi 11,1 milyon nəfərdir. Paytaxtı Havana şəhəridir. Dövlətin ali orqanı birpalatalı Milli assambleyadır. Dövlətin və hökumətin başçısı – Dövlət Şurasının sədridir. – 343.

246. Xamenei, H ü s e y n X a m e n e i S e y i d Ə l i (d.1939) – İranın dini və dövlət xadimi. 1981–89-cu illərdə İranın prezidenti, 1989-cu ildən isə İran İslam Respublikasının dini rəhbəridir. – 344.

247. Xatəmi, S e y i d M ə h ə m m ə d X a t ə m i (d.1943) – İranın siyasi, ictimai və dövlət xadimi. 1989–92-ci illərdə İranın Mədəniyyət və İslam Orijentasiyası naziri, 1997–2005-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 345,407,414,418,443,447.

248. Qabon, Q a b o n R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Afrikada dövlət. Sahəsi 267,7 min km², əhalisi 1,2 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 9 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Librevildir. – 347.

249. İpək Yolu, B ö y ü k İ p ə k Y o l u – beynəlxalq tarixi tranzit-ticarət yolu; eramızdan əvvəl II əsrin ortalarından eramızın XVI əsrində də fəaliyyət göstərmiş, Çindən Şimali Afrika və İspaniyaya qədər uzanaraq, ayrı-ayrı qolları ilə o zaman dünyanın məlum olan, demək olar ki, bütün ölkələrini birləşdirmişdir.

Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və zəngin maddi sərvətlərə malik olması sayəsində Azərbaycan qədim zamanlardan dünya ölkələri arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrdə mühüm yer tutmuşdur.

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Böyük İpək Yolunun yenidən dirçəldilməsi ideyasını irəli sürməsi bütün dünyada, xüsusilə də Böyük İpək Yolu üstündə yerləşən ölkələrdə ciddi maraqla qarşılandı. Bu məqsədlə 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda 33 dövlətin və Avropa Birliyinin iştirakı ilə beynəlxalq konfrans keçirildi; TRASEKA proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan Asiya–Qafqaz–Avropa ticarət dəhlizinin – Böyük İpək Yolunun bərpasının və onun imkanlarından hamılıqla bəhrələnməyin vacibliyi qeyd olundu. – 356,445.

250. Əfqanıstan, Ə f q a n ı s t a n İ s l a m D ö v l ə t i – Cənub–Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 652,2 min km², əhalisi 22,7 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 29 vilayətə və 2 tabe mərkəzi mahala bölünür. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Kabil şəhəridir. – 363.

251. Burhanəddin Pəbbani (d.1940) – Əfqanıstan siyasi və dövlət xadimi. İlahiyyat elmləri doktoru, professor. 1979–89-cu illərdə sovet ordusuna qarşı vuruşmışdır. 1992–2001-ci illərdə Əfqanıstanın prezidenti olmuşdur. – 363.

252. Çin Xalq Respublikası (ÇXR) – Mərkəzi və Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 9,6 milyon km², əhalisi 1219 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 22 əyalətə (Tayvansız), 5 muxtar rayona və mərkəz tabeliyində olan 3 şəhərə (Pekin, Şanxay, Tyantszin) bölünür. Ali dövlət hakimiyyət orqanı Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisidir. Dövlət başçısı – Çin Xalq Respublikasının sədridir. Paytaxtı Pekindir. – 364.

253. Tszyan Tszemin (d.1926) – Çinin partiya və dövlət xadimi. 1989-cu ildən Çin KP MK-nın Baş katibi, 1993–2005-ci illər Çin Xalq Respublikasının sədri olmuşdur. – 364.

254. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti – Müsəlman Şərqində ilk dəfə dünyəvi, demokratik respublikanın əsasını qoymuş müstəqil Azərbaycan dövləti. Cəmi 23 ay (1918-ci il mayın 28-də yaradılmış, 1920-ci il aprelin 28-də bolşeviklərin və daşnakların səyi ilə devrilmişdir) yaşamışdır. Paytaxtı əvvəlcə Gəncə (1918, 16 iyun – 17 sentyabr), sonra Bakı şəhəri (1918, 17 sentyabr – 1920, 28 aprel) idi. Azərbaycan hökuməti yeni suveren milli dövlətin müxtəlif problemlərinin həlli yollarında böyük əzmlə çalışırdı. Nazirlər Şurasının 27 iyun 1918-ci il tarixli

fərmanı ilə respublikada dövlət dili türk (Azərbaycan) dili elan edildi. Azərbaycan Respublikasının parlamenti 1919-cu il avqustun 11-də Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında qanun qəbul etdi. Xalq maarifi sahəsində qısa müddətdə böyük tədbirlər həyata keçirildi. Qori müəllimlər seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürüldü, Bakı Dövlət Universiteti təsis edildi, xarici ölkələrdə kadr hazırlığı məqsədi ilə 1919–20-ci tədris ilində 100 nəfər gənc Avropanın müxtəlif təhsil müəssisələrinə göndərildi. Məktəblərin xeyli hissəsi milliləşdirildi, kitabxanalar açıldı, savadsızlığın ləğvi üçün kəndlərdə kurslar yaradıldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət rəmzləri (üçrəngli bayraq, gerb, himn) milli Azərbaycan rəmzləri kimi tanındı. Azərbaycan dövlət bankı yaradıldı, 1918-ci ilin martında dağıdılmış neft sənayesi və Bakı–Batum neft kəməri bərpa edildi. – 365,366.

255. Mustafa Nəsirov, M u s t a f a C ə f ə r o ğ l u (d.1921) – general-mayor, SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi orqanlarının fəxri əməkdaşı. 1969–77-ci illərdə Zaqafqaziya Sərhəd Dairəsi qoşunları rəisinin müavini vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin (9-10-cu çağırış) deputatı olmuşdur.

Sərhəd qoşunlarının xidməti və fəaliyyətinə dair bir sıra əsərin müəllifidir. – 368,369.

256. Elçin Quliyev, E l ç i n İ s a ğ a o ğ l u (d.1967) – hüquqşünas, general-leytenant. 2001-ci ildən Azərbaycan Respublikası Sərhəd Qoşunları Komandanıdır. «Azərbaycan Bayrağı» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 369,370.

257. Andropov Yuri Vladimiroviç (1914–1984) – SSRİ-nin partiya və dövlət xadimi. 1967-ci ildən SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri, 1982–1984-cü illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi olmuşdur. – 369.

258. Malayziya – Cənub–Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 329,7 min km², əhalisi 20,4 milyon nəfərdir. Malayziya federasiyadır. Tərkibinə 13 ştat və federal ərazi – Kuala Lumpuq və Lavyan daxildir. Millətlər Birliyinin üzvüdür. Malayziya konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı sultanlığın ştat başçıları tərəfindən 5 il müddətinə seçilən kraldır. Qanunverici orqanı ikipalatalı parlamentdir. Paytaxtı Kuala –Lumpurdur. – 387,388.

259. Səlahüddin Əbdüləziz şah (1926–2001) – 1999-cu ildən Malayziyanın dövlət başçısı və kralı. Onun Malayziyada adı adamlar arasında böyük hörməti olmuşdur. Cənub–Şərqi Asiyada–Malayziyanın paytaxtı Kuala-Lumpurda ən böyük məscid tikdirmişdir. – 387.

260. Uruqvay, Uruqvay Şərq Respublikası – Cənubi Amerikada dövlət. Sahəsi 178 min km², əhalisi 3,14 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 19 departamentə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı parlament (Senat və Nümayəndələr Palatası). Paytaxtı Montevideodur. – 389.

261. Xorxe İvanyes (d.1927) – Uruqvay siyasi xadimi. 2000–2005-ci illərdə Uruqvay prezidenti. – 389.

262. Gülüstən müqaviləsi (1813) – Birinci Rusiya–İran müharibəsinə son qoymuş müqavilə. Oktyabrın 12(24)-də Qarabağın Gülüstən kəndində bağlanmışdır. Rusiya–İran arasında əvvəlcə barışıq aktı, sonra isə on bir maddədən ibarət sülh müqaviləsi imzalanmışdı. Bu müqaviləyə əsasən hər iki dövlət arasında yeni sərhəd xətləri müəyyən edildi. 1814-cü il sentyabrın 15-dən qüvvəyə minən Gülüstən müqaviləsi vahid Azərbaycanın iki işğalçı dövlət tərəfindən bölüşdürülməsinin əsasını qoydu. – 390.

263. Türkmənçay müqaviləsi (1828) – XIX əsrin əvvəllərində Rusiya–İran müharibələri başa çatdıqdan sonra, Təbriz yaxınlığındakı Türkmənçay kəndində bağlanmış müqavilə. 16 maddədən ibarət olan Türkmənçay müqaviləsinə əsasən Cənubi Qafqaz əraziləri, o cümlədən Şimali Azərbaycan Rusiyaya birləşdirildi, Cənubi Azərbaycan torpaqları isə İranda qaldı. Türkmənçay müqaviləsinin 3-cü maddəsinə əsasən Araz çayının o tayı və bu tayı üzrə İrəvan və Naxçıvan xanlıqları Rusiya imperiyasının tam mülkiyyətinə keçdi. – 390.

264. 31 mart azərbaycanlıların soyqırımı, 1905–18-ci illər soyqırımı – çarizmin fəal köməyi ilə erməni-daşnak silahlı birləşmələrinin Azərbaycanın əhalisinə qarşı törətdiyi genişmiqyaslı qanlı aksiyalar. Ermənilərin 1905-ci ilin fevralında Bakıdan başlanan vəhşilikləri bütün Azərbaycanı və indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycan ərazisindəki yaşayış məntəqələrini əhatə etdi. Yüzlərlə Azərbaycan kəndi dağıdıldı, yüz minlərlə azərbaycanlı vəhşicəsinə qətlə yetirildi, xalqımıza məxsus çoxlu milli mədəniyyət abidələri məhv və talan olundu. Bütün bu vəhşi-

liklər ermənilərin vaxtilə yerləşdirildikləri, lakin əhalinin milli tərkibində azlıq təşkil etdikləri Azərbaycan torpaqlarını zorla erməniləşdirmək, bədnam «azərbaycanlısız Ermənistan» kimi qeyri-insani planlarını azərbaycanlıların soyqırımı hesabına həyata keçirmək niyyətindən xəbər verir. – 390.

265. Zaqafqaziya seymi. 1918-ci il fevralın 22-də Cənubi Qafqazdan Ümumrusiya Müəssislər Məclisinə seçilmiş deputatların yığıncağında Zaqafqaziya seyminin yaradılması və yerli hakimiyyətin bu orqana verilməsi haqqında qərar qəbul olundu. Fevralın 23-də üç əsas partiya fraksiyasının nümayəndələrindən ibarət Zaqafqaziya seymi öz işinə başladı. Seymdə Gürcüstandan sosial-demokratlar (menşeviklər) – 32 nəfər, Azərbaycandan müsavətlilər və onlara qoşulmuş bitərəf demokratlar – 30 nəfər, erməni «Daşnaksutyun» partiyası – 27 nəfər deputat iştirak edirdi. Zaqafqaziya seymində 4 müsəlman partiyasının 44 nümayəndəsi var idi. Seymin fəaliyyətində Qafqaz cəbhəsində vəziyyət və Cənubi Qafqazın müstəqilliyinin elan edilməsi məsələləri mühüm yer tuturdu. 1918-ci il mayın 26-da seymın buraxıldığı elan olundu. Zaqafqaziya seyminin buraxılması Cənubi Qafqazda öz müstəqilliklərini elan edən dövlətlərin, o cümlədən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması ilə nəticələndi. – 390.

266. Fətəli Xan Xoyski (1875–1920) – Azərbaycanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1918–20-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının sədri, Daxili İşlər, Ədliyyə və Xarici İşlər naziri olmuşdur. 1920-ci ildə Tiflis şəhərində erməni terrorçuları tərəfindən xaincəsinə qətlə yetirilmişdir. – 391.

267. İrəvan, R ə v a n , E r i v a n , Y e r e v a n – orta əsrlərdə və yeni dövrdə (1918-ci ilin mayın 29-dək İrəvan) Azərbaycan şəhəri. XVI əsrin əvvəllərində Zəngi çayı sahilində dağlarla əhatə olunmuş düzənlikdə salınmışdır. İrəvan şəhəri dəfələrlə Səfəvi və Osmanlı qoşunlarının hücumlarına məruz qalmış, gah bu, gah da o biri dövlətin tərkibinə qatılmışdı. İkinci Rusiya-İran müharibəsi (1826–28) dövründə, Türkmənçay müqaviləsinə (1828) əsasən, Rusiyaya birləşdirildi. XIX əsrin 20–30-cu illərində İran və Türkiyədən köçürülmüş çoxlu erməni İrəvanda yerləşdirilmişdi. 1918-ci ilin mayında daşnaksutyun partiyası liderlərinin başçılığı ilə Ermənistan Respublikası yarandı. 1918-ci il mayın 28-də yaradılmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti

mayın 29-da keçirdiyi iclasında İrəvan şəhərini «paytaxtı» olmayan Ermənistan Respublikasına güzəştə getdi. – 391.

268. Zəngəzur mahalı, Zəngəzur qəzası – XIX əsrin 2-ci yarısında Azərbaycanda inzibati ərazi vahidi. 1861-ci ildə təşkil olunmuşdur. Çar Rusiyası hökumətinin 1867-ci il dekabr tarixli fərmanına əsasən yaradılmış Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının tərkibinə daxil edilmişdi. – 391.

269. Hüseyn Kıvrıqoğlu (d.1934) – Türkiyə hərbi xadimi, ordu generalı. Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Baş qərargah rəisi olmuşdur. – 397–405.

270. «İtera» – Rusiya qaz şirkəti, Mənzil-qərargahı Moskvadadır. Qrup şurasının sədri İqor Makarovdur. Kompaniya öz fəaliyyətinə ABŞ-da ticarət şirkəti kimi başlamışdır. 1994-cü ildə Türkmənistana şəkər satışından sonra türkmən təbii qazı ilə şəkər sazişi ödənildi. Bundan sonra «İtera» bütün türkmən qazını Ukraynaya satmaqla, bütün keçmiş SSRİ məkanında qaz nəqlini genişləndirdi. «İtera» MDB-də qaz satışına görə ikinci yeri tutur. – 419-424.

271. Nyu-York Fond birjası – dünyada ən böyük, ABŞ-ın isə əsas birjası. 1000-dən çox aksiya və qiymətli kağızlarla əməliyyat aparır. Əsası 1792-ci ildə Nyu-Yorkda qoyulmuşdur. 1975-ci ildən qeyri kommersiya korporasiyasıdır. –422.

272. Sabit Orucov, Sabit Atababaoğlu (1912–1981) – dövlət xadimi, neft və qaz sənayesi sahəsində alim. Texnika elmləri doktoru, professor. AMEA-nın müxbir üzvü. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. O, SSRİ Neft Sənayesi nazirinin müavini (1947–1953; 1955–1957), SSRİ Kimya, Neft və Yanacaq Sənayesi Dövlət Komitəsinin sədr müavini (1962–1965), SSRİ Qaz Sənayesi (1972–1981) naziri olmuşdur. SSRİ-də qaz sənayesinin yeni texnika ilə təchiz olunmasında, qaz hasilatının sürətlə artmasında Sabit Orucovun böyük xidməti olmuşdur. Sabit Orucov SSRİ Dövlət mükafatı (1950,1951) və Lenin mükafatı (1970) laureatıdır. – 422.

273. Slovakiya, Slovakiya Respublikası – Şərqi Avropada dövlət. Sahəsi 49 min km², əhalisi 3,4 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 3 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı

Milli Şuradır. Paytaxtı Bratislavadır. 1992-ci ilin noyabrına qədər Çexoslovakiyanın tərkibində olmuşdur. – 425.

274. Liviya, Liviya Ərəb Xalq Sosialist Cəmahiriyyəsi – Şimali Afrikada dövlət. Sahəsi 1759,5 min km², əhalisi 5,4 milyon nəfərdir. Liviyanın rəhbər orqanı–inqilabi rəhbərdir. Qanunverici orqanı Umumi Xalq Konqresidir. Dövlətin funksiyasını Ali Xalq Komitəsi yerinə yetirir. Paytaxtı Tripolidir. – 426.

275. Müəmmər Əl-Qəzzafi (d.1942) – Liviyanın dövlət və siyasi xadimi. – 426.

276. «Yunokal» – neft şirkəti. 1980-ci ildə ABŞ-ın Santa-Paula şəhərində «Kaliforniya neft şirkəti» adı ilə yaradılmışdır. «Yunokal» Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ilk beynəlxalq neft şirkətlərindəndir. – 428.

277. «Statoyl» – Norveçin «Statoyl» şirkəti 1972-ci ildən fəaliyyət göstərir. Şirkət Şimal dənizinin Norveç sektorunda ən iri neft-qaz istehsalçısıdır. Hazırda dünyanın 19 ölkəsində neftin kəşfiyyatı, çıxarılması və emalı ilə məşğul olur. Şirkət 1994-cü ildən Azərbaycan neft layihələrində fəal iştirak edir. – 428–435.

278. «Eksson» – dünyanın ən iri və Amerikanın qocaman sənaye korporasiyalarından biri. Mənzil-qərargahı Amerikanın Dallas şəhərində yerləşir. 1882-ci ildə Con Rokfeller tərəfindən yaradılmışdır. Hazırda dünyanın 90-dan çox ölkəsində fəaliyyət göstərir. Korporasiyada 95 min adam işləyir. 18 ölkədə yerləşən 30 neftayırma müəssisəsinin tam və ya şərikli sahibidir. – 428–435.

279. Türk Petrolları (TPAO) – 1954-cü ildə Türkiyənin neft və qaz sənayesinin inkişafı üçün yaradılmışdır. Karbohidrogen istehsalı və emalı sahəsində Türkiyənin ən böyük şirkətidir. TPAO hazırda MDB, Şimali Afrika və Orta Şərqdə fəaliyyət göstərir. Azərbaycana gələn ilk xarici neft şirkətlərindəndir. – 428–435.

280. «Pennzoyl» – neft və təbii qaz ehtiyatlarının kəşfiyyatı, istismarı, sürtkü yağlarının istehsalı və satışı ilə məşğul olan şirkət. 1989-cu ildə yaradılmışdır. Mərkəzi ofisi ABŞ-ın Hyuston şəhərindədir. 10 min işçisi var.

«Pennzoyl» şirkəti Azərbaycanda 1992-ci ilin əvvəllərindən fəaliyyət göstərir. – 428–435.

281. Viktor Kalyujni (d.1947) – neftçi mühəndis, diplomat. 1999–2000-ci illərdə Rusiya Federasiyası Yanacaq və Energetika naziri, 2000-ci ilin avqustundan 2004-cü ilə qədər Xarici İşlər nazirinin birinci müavini və Prezidentin Xəzər dənizi statusunun həlli üzrə xüsusi nümayəndəsi işləmişdir. 2004-cü ildən Rusiya Federasiyasının Latviyada Fövqəladə və Səlahiyyətli səfirdir. – 436–447.

282. Qətər, Q ə t ə r d ö v l ə t i – Cənub–Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 11 min km², əhalisi 59 min nəfərdir. Dövlət başçısı əmirdir. Paytaxtı Doha. – 448.

283. Həməd Bin Xəlifə əl-Tani (d.1952) – 1995-ci ildən Qətər əmiri, 1997-ci ildə regionda – ilk dəfə Qətərdə qadınlara seçkilərdə iştirak etmək hüququ verdi. – 448.

284. Vyetnam, V y e t n a m S o s i a l i s t R e s p u b l i k a s ı (VSR) – Cənub-Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 322 min km², əhalisi 76,1 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 50 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, dövlətin və qanunvericiliyin ali orqanı birpalatalı Milli Məclisdir. Paytaxtı Xanoydur. – 449.

283. Çan Dik Lionq (d.1937) – 1997–2006-cı illərdə Vyetnamın prezidenti olmuşdur. – 449.

Şəxsi adlar göstəricisi

Abutalıbov Hacıbala	– 352
Axundov Mirzə Fətəli	– 205,289,340
Axundova Elmira	– 252
Akayev Əsgər	– 299,386
Anar	– 127
Andropov Yuri	– 369
Auuau Kofe	– 81
Anri	– 16
Aranqo Andres	– 149
Atatürk Mustafa Kamal	– 267
Aydar Aslan	– 263–274
Bağırov Mircəfər	– 236
Baxçalı Dövlət	– 268,273
Baqavaudi Natsagiyn	– 146
Bayraqdar Hüseyn	– 113
Bexarano Qustavo	– 321
Berziş İudulis	– 150–172
Bin Məhəmməd Mahathir	– 388
Brejnev Leonid	– 422
Braun Con	– 22–29,30–35
Budaqov Tahir	– 72
Buş Corc	– 28,29,76,184,188,189,215,279, 280,300
Cili İsmail	– 21
Coane Mirça	– 13
Çakovski	– 222
Çan Dik Liouq	– 449
Çanturiya Georgi	– 193–199
Çaveş Hüqo	– 78
Çay Əbdülxalıq	– 266
Çernyayev	– 250

Çevara	– 318
Çeyni	– 28
Çissano Joakim	– 19
Çorçmən Deyv	– 97–119
Çörçill	– 238
Da Qama Joze	– 173–182
De Qoll Şarl	– 238
Devi İdriss	– 322
Dəmirəl Süleyman	– 113
Dilbazi Əminə	– 125–135
Doko	– 142
Dö Suremeyn Filipp	– 183–192
Ecevit Bülənd	– 272,400
Elçibəy Əbülfəz	– 219,254
Əbdüləziz Səlahüddin	– 387
Əbiyev Səfər	– 59
Əhani Əli	– 406–418,438
Əhmədov Nadir	– 88
Ələsgərov Valeh	– 193
Əliyev Fərhad	– 88
Əliyev İlham	– 292,293
Əliyev İrşad	– 263–274
Əliyev Kamil	– 125–135
Əliyev Məhəmməd	– 246
Əliyev Məmməd	– 248
Əliyev Natiq	– 33,428–435
Əminə Dilbazi	– 125–135
Əl-Tani Həmad	– 448
Əsədov Əli	– 113
Fətəli xan Xoyski	– 391
Frias Hüqo	– 78
Gökalp Hüsni	– 263–274
Haşimoto Ryutaro	– 140
Havel	– 166
Heydərov Kəmalləddin	– 101
Həbibbəyli İsa	– 130

Hozi Kenni	– 97–119
Hüseynov Bəhram	– 31,33
Hüseynov Əlirza	– 150–172
Hüseynov Vaqif	– 252
Xamenei Seyid Əli	– 344
Xanbabayev Əjdər	– 252
Xatəmi Məhəmməd	– 345,407,414,418,443,447
Xazanov Gennadi	– 294
Xələfov Xələf	– 406–418
Xəlil Rza Ulutürk	– 127
İqnatenko Vitali	– 220–226,236,257
İnönü Ərdal	– 271
İvanyes Xorxe	– 389
Kalyujni Viktor	– 436–447
Kargins Valeris	– 150–172
Kastro Fidel	– 318,340
Kasyanov Mixail	– 327
Kavano Keri	– 183–192
Kereku Matye	– 283
Kərimov İslam	– 244,299,314,427
Kim De Çyun	– 323
Kıvrıqoğlu Hüseyn	– 397–405
Klarkson Adrienn	– 80
Klinton	– 95
Kojevnikova Mariya	– 125–135
Korasao Valentin	– 51
Kostandov	– 138
Kotti Bill	– 177
Köçəryan Robert	– 184,185,186,292,297,298,299, 311,313,314
Kretyen Jan	– 79
Kuçan Milan	– 18
Küçma Leonid	– 220,243,249,259,299,385
Kutin Helmut	– 70–75
Kojokin Mixail	– 243
Qacar	– 210

Qasımova Fidan	– 129
Qasımova Xuraman	– 125–135
Qasımzadə Fuad	– 125–135
Qədimov Arif	– 130
Qəzai Əhəd	– 406–418
Qəzzafi Müəmmər	– 426
Qəyyum Məmun	– 262
Qorbaçov Mixail	– 9,160,250
Qorbunov	– 172
Qorki Maksim	– 237
Qribkov Nikolay	– 183–192
Quliyev Elçin	– 369,370,374
Quliyev Vilayət	– 6,97
Qusev Pavel	– 240
Lansimanis	– 150–172
Liqaçov Yeqor	– 251
Linn Yohannes	– 233–235,245
Loşak Viktor	– 200–226
Loyenberger Morits	– 284
Luçinski Petru	– 244
Lukaşenko Aleksandr	– 77,299,327,329,330,333,334, 335
Makarov İqor	– 419–424
Maqsudov Fəraməz	– 126
Maqsudova Tamila	– 126
Mann Stiven	– 278–282
Mayakovski Vladimir	– 237
Menagarişvili İrakli	– 355–359
Metyus Daniel	– 96–119
Məmməd Aslan	– 125–135
Məmmədov Fazil	– 46,101
Məmmədov Ramiz	– 130
Mirzəyeva Svetlana	– 125–135
Molotov	– 226
Mübarək Hüsnü	– 260
Mütəllibov	– 217,251,252

Nağıyev Əli	– 88,89
Narayanan Köçeril	– 49
Natan S.R.	– 325
Nazarbayev Nursultan	– 244,295–296,299,305–307,442
Nəbiyev Bəkir	– 125–135
Nəcəfov İsa	– 252
Nəsirov Mustafa	– 368,369
Niyazov Saparmurad	– 441
Orucov Sabit	– 422
Paşazadə Allahşükür	– 125–135,348–354
Patterson Perşival	– 287
Pərviz Paolo	– 37,38,40,42,43
Rolad Bülbüloğlu	– 157,256
Puqaçova Alla	– 294
Puqo Boris	– 251
Putin Vladimir	– 184,188,189,212,215,242,243, 289,299,302–304,305–307,310, 311,312,317,319,331,337,419, 436,441,442,443,444,445
Rasizadə Artur	– 44,45,328
Ratsirak Didye	– 20
Raymond Pauls	– 255,256
Razumovski	– 251
Pəbbani Burhanəddin	– 363
Rəfik Zəka (<i>Xəndan</i>)	– 127
Rəfsəncani Həşimi	– 239
Rəhmonov İmaməli	– 299
Rəhimov İsmixan	– 125–135
Rəşidov Şərəf	– 250
Ruzvelt	– 238
Rotaru Sofiya	– 294
Sadiqov Fikrət	– 139
Salahov Tahir	– 125–135
Salmanov Fərman	– 275– 276
Sassu-Nqesso Deni	– 324
Seleznyov Gennadi	– 213

Serbina	– 423
Seyfullayev Rafiq	– 150–172
Sezər Əhməd Nəcdət	– 27,400
Səddam Hüseyn	– 148
Səməd Vurğun	– 206
Stalin	– 226,237,238
Straume	– 172
Suares Uqo	– 286
Sukarnoputri Meqavati	– 277,346
Sultanov Sənifə	– 130
Şaginyan Mariyetta	– 211,212
Şaymiyev Mintimer	– 243
Şelton Elizabet	– 278–282
Şevardnadze Eduard	– 193,195,196,197,198,243,244, 355,356,358,359
Şeynin Aleksey	– 257
Şərifov Abid	– 144
Şirak Jak	– 147,184,188,189,215,230,231, 232,313
Şirye Vera	– 125–135
Şuster Rudolf	– 425
Teylor Çarlz	– 261
Tixonov	– 138
Traykovski Boris	– 285
Tribnikov Vyacheslav	– 183–192
Tszemin Tszyan	– 364
Udaltsov	– 222
Uilson Ross	– 93–95,96–119
Usubov Ramil	– 352
Vasilyev Andrey	– 249
Vatari	– 141,145
Vaykule Layma	– 294
Vəzirov Əbdürrəhman	– 239
Vonqo Ömər	– 347
Voronin Vladimir	– 299
Vudvord	– 22,26,33,428–435

Vulfonson	– 233,234
Yakovlev Aleksandr	– 251
Yaspai Atal	– 50
Yermoşin Vladimir	– 326–339
Yunker Jan-Klod	– 17
Yusifzadə Xoşbəxt	– 125–135,411
Yusupov	– 238
Zeybots	– 151

Coğrafi adlar göstəricisi

Ağdam	– 185,190,191,231,269
Ağrı	– 272,273
Almaniya	– 168
Amerika (<i>qitə</i>)	– 353
Amerika Birləşmiş Ştatları	– 5,28,29,37,38,67,76,93–95,96–119, 120–124,154,183–192,212,215,230,231, 278–282,297,300,421,446
Aralıq dənizi	– 164
Ankara	– 264
Astana	– 417,418,435
Astara	– 241
Aşqabad	– 242,243,443,444
Aşağı Ağcakənd	– 394,395
Avropa	– 154,155,164,168,205,212,239,258, 272,315,353,420,421
Bakı	– 7,10,16,17,19,20,21,23,48,49,50,51, 63,76,77,78,79,80,81,82,89,102,142, 146,147,148,149,154,160,163,165,166, 169,193,194,195,203,204,207,211,212, 227,237,238,239,242,248,250,253,254, 260,261,262,267,270,276,277,283,284, 285,286,287,289,321,322,323,324,325, 342,343,344,345,346,347,355,357,360, 362,363,364,369,372,385,386,387,388, 394,400,425,426,427
Belarus	– 77,299,326–339,420
Benin	– 283
Beyləqan	– 156,158
Bibiheybət	– 360
Biləsuvar	– 374,408,415
Boliviya	– 286

Böyük Britaniya	– 22–29,30–35
Braziliya	– 118
Brüssel	– 94
Buxarest	– 13
Ceyhan	– 23,164,220
Cəbrayıl	– 190,269
Cənubi Afrika	– 118
Cənubi Amerika	– 315,318
Cənubi Azərbaycan	– 290,318
Cənubi Qafqaz	– 159,250,357,369
Cibuti	– 21
Çad	– 322
Çeçenistan	– 216
Çexiya	– 166
Çexoslovakiya	– 207
Çernobil	– 336
Çikaqo	– 103
Çin	– 364
Dağıstan	– 216
Dağlıq Qarabağ	– 5,8,82–92,123,159,160,161,162, 175,176,177,183–192,210,211,213, 215,231,296,297,303,314,335
Danimarka	– 156,166
Davos	– 25
Ekvador	– 321
Estoniya	– 166
Əfqanıstan	– 207,363
Ərzurum	– 272
Fars körfəzi	– 411
Fransa	– 67,123,147,183–192,202,203, 212,227–232,297,313,337,446
Frankfurt	– 193
Füzuli	– 183,185,186,187,188,190,231, 269,372
Genuya	– 300,310
Gəncə	– 254,268

Gilan	– 415
Goranboy	– 395
Gürcüstan	– 24,26,27,159,160,163,164,165,166, 193–199,220,221,243,244,269,315,317, 355–359,372,424
Hadrut	– 371,372,373
Həsənqulu	– 241
Hindistan	– 49,50
Horadiz	– 185,191
Xaçmaz	– 263,264
Xankəndi	– 185,187,191
Xəzər dənizi	– 123,141,196,238,240,241,242,243, 290,293,295,302,303,305,306,307,310, 311,312,319,356,361,407,408,411,412, 413,415,416,417,418,433,436,437,438, 442,445
İğdır	– 270,271
İndoneziya	– 277,346
İraq	– 148
İran	– 155,159,210,239,241,242,268,271, 290,291,315,318,319,344,345,371,372, 374,390,391,406–418,437,438,439,443, 446,447
İrəvan	– 391
İslandiya	– 166
İsrail	– 257
İsveçrə	– 177,217,284
İtaliya	– 300
Kanada	– 79,80
Kəlbəcər	– 190,269,314
Kələki	– 255
Ki-Uest	– 5,13,67,95,298,313,314
Kolumbiya	– 149
Konqo	– 324
Koreya Respublikası	– 323
Kuba	– 343

Qabon	– 347
Qafqaz	– 122,123,182,194,303
Qara dəniz	– 163,164,220,238,429
Qars	– 272
Qazaxıstan	– 241,242,295,299,312,411,420,
Qəbələ	– 317
Qətər	– 448
Qırğızıstan	– 299,286,443
Qobustan	– 340
Quba	– 263
Qubadlı	– 190,269
Qusar	– 263
Laçın	– 190,269,314
Latviya	– 150–172,202,255,256
Lənkəran	– 63,371
Liberiya	– 261
Litva	– 165
Liviya	– 426
Lüksemburq	– 16,17
Macarıstan	– 206
Madaqaskar	– 20
Makedoniya	– 285
Malayziya	– 387,388
Maldiv	– 262
Malta	– 67
Meksika körfəzi	– 411
Mərkəzi Asiya	– 244
Mərkəzi Avropa	– 169
Mingəçevir	– 48
Minsk	– 67,327,333
Misir	– 260
Moldova	– 244,299,421
Monqolustan	– 146,421
Moskva	– 10,112,200,201,203,206,208, 210,213,216,217,221,222,223, 225,238,244,247,248,249,252,

---

	253,369,370,412,420,422,438, 444
Mozambik	– 19
Naxçıvan	– 10,203,253,254,255,264,270, 271,272,273,314
Naxçıvan M R	– 164,219,253,254,394
Norveç	– 166
Novorossiysk	– 163,429
Novosibirsk	– 249
Nyu-York	– 6
Orta Asiya	– 207,315
Özbəkistan	– 299,314,427,444
Paris	– 67,230,298,313,314
Peru	– 51
Polşa	– 166,333
Portuqaliya	– 173–182,217
Prişib (<i>Göytərə</i>)	– 371
Riqa	– 154,157,163,167,168,171
Ruminiya	– 13,217
Rusiya	– 45,67,123,155,159,160,163, 164,167,168,183–192,200–226, 217,230,231,242,246,247,270, 289,297,299,302–304,305–307, 310,311,331,337,338,372,391, 411,412,413,414,419–424,436– 447
Sankt-Peterburq	– 184
Saratov	– 249
Sibir	– 63,238,275
Sinqapur	– 325
Slovakiya	– 425
Sloveniya	– 18,184,215,300
Soçi	– 288–320,437
Stavropol	– 420
Sumqayıt	– 136–145
Supsa	– 163,164,429

Şəmkir	– 48
Şərqi Anadolu	– 267
Şuşa	– 185,187,190,191
Tacikistan	– 244,299
Tbilisi	– 164,244,357
Tehran	– 242,415,416,438,439,444,446, 447
Tokio	– 144
Türkiyə	– 23,26,28,29,113,155,159,164, 165,167,220,221,263–274,293, 357,359,366,371,390,397–405
Türkmenistan	– 241,242,243,291,306,312,411, 414,417,421,437,440,441,442, 443,444
Ukrayna	– 45,202,207,221,243,248,249, 258,259,299,305–307,329,333, 385
Ulyanovsk	– 248
Uruqvay	– 389
Uzaq Şərq	– 63
Van	– 272
Vaşinqton	– 94
Venesuela	– 78
Vyana	– 6
Vyetnam	– 449
Yalta	– 194,197,238
Yamal	– 420,422
Yamayka	– 287
Yaponiya	– 139,140,141,142,143,144,145
Yerevan	– 187,210,211,244
Yuxarı Ağcakənd	– 394,395
Zaqafqaziya	– 243,244
Zəngəzur	– 391
Zəngilan	– 190,269

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

ATƏT-in BAŞ KATİBİ YAN KUBİŞ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

21 iyun 2001-ci il 5

LÜKSEMBURQUN BÖYÜK HERSOQU ƏLAHƏZRƏT ANRİYƏ

21 iyun 2001-ci il..... 16

LÜKSEMBURQ BÖYÜK HERSOQLUĞUNUN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB JAN-KLOD YUNKERƏ

21 iyun 2001-ci il..... 17

SLOVENİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB MİLAN KUÇANA

21 iyun 2001-ci il..... 18

MOZAMBİK RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB JOAKİM ALBERTU ÇİSSANOYA

21 iyun 2001-ci il..... 19

MADAQASKAR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB DİDYE RATSİRAKAYA

21 iyun 2001-ci il..... 20

CİBUTİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İSMAİL ÖMƏR CİLİYƏ

21 iyun 2001-ci il..... 21

«bi-pi» ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ CON BRAUNUN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

22 iyun 2001-ci il..... 22

**AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ ƏMƏLİYYAT ŞİRKƏTİ (ABƏŞ) VƏ
«bi-pi» ŞİRKƏTİNİN BAKIDAKI OFİSİNDƏ ƏN MÜASİR
TEKNOLOGIYA İLƏ TƏCHİZ EDİLMİŞ ÜÇÖLÇÜLÜ
VİZUALİZASIYA MÜHİTİ ZALININ AÇILIŞ MƏRASİMİ**

22 iyun 2001-ci il..... 30

**«BAKİ POLAD İSTEHSALI» ŞİRKƏTİ TƏRƏFİNDƏN YARADILMIŞ
BAKİ POLADTÖKMƏ ZAVODUNUN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

23 iyun 2001-ci il..... 36

**HİNDİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB KOÇERİL RAMAN NARAYANANA**

25 iyun 2001-ci il..... 49

**HİNDİSTAN RESPUBLİKASININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ATAL BİHARİ VACPAİYƏ**

25 iyun 2001-ci il..... 50

**PERU RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB VALENTİN PANİAQUA KORASAOYA**

25 iyun 2001-ci il..... 51

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SİLAHLI QÜVVƏLƏRİ
GÜNÜNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ**

25 iyun 2001-ci il..... 52

**«SOS KİNDERDORF İNTERNEYŞNL» BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATININ
PREZİDENTİ HELMUT KUTİNİN RƏHBƏRLİK ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

27 iyun 2001-ci il..... 70

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB CORC BUŞA**

28 iyun 2001-ci il..... 76

**BELARUS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ALEKSANDR LUKAŞENKOYA**

28 iyun 2001-ci il..... 77

**VENESUELA BOLİVAR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB HUQO RAFAEL ÇAVES FRİASA**

28 iyun 2001-ci il..... 78

**KANADANIN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAN KRETYENƏ**

28 iyun 2001-ci il..... 79

**KANADANIN GENERAL QUBERNATORU ZATİ-ALİLƏRİ
XANIM ADRIENN KLARKSONA**

28 iyun 2001-ci il..... 80

**BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ BAŞ KATİBİ
CƏNAB KOFİ ANNANA**

30 iyun 2001-ci il..... 81

**QARABAĞ MÜHARİBƏSİ ƏLİLLƏRİ VƏ ŞƏHİD AİLƏLƏRİ
ÜÇÜN TİKİLMİŞ MƏNZİLLƏRİN İSTİFADƏYƏ VERİLMƏSİ
MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

30 iyun 2001-ci il 82

**ABŞ-ın ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ROSS UİLSON İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

2 iyul 2001-ci il..... 93

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI TİCARƏT PALATASI İDARƏ
HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

3 iyul 2001-ci il..... 96

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ MİLLİ BAYRAMI –
İSTİQLALIYYƏT GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ ABŞ-ın AZƏRBAYCANDAKI
SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

4 iyul 2001-ci il 120

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELM, MƏDƏNİYYƏT, TİBB,
BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMAN XADİMLƏRİNİN BİR QRUPUNA
MÜSTƏQİL DÖVLƏTİMİZİN ALİ MÜKAFATLARININ –
«İSTİQLAL» VƏ «ŞÖHRƏT» ORDENLƏRİNİN TƏQDİMETMƏ
MƏRASİMİNDƏ ÇIXIŞ**

6 iyul 2001-ci il 125

**MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN ALİ MÜKAFATLARININ TƏQDİM
OLUNMASI MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

6 iyul 2001-ci il 131

**SUMQAYIT ETİLEN-POLİETİLEN ZAVODUNDA
BUXAR-GENERATOR QURĞUSUNUN
İSTİFADƏYƏ VERİLMƏSİNƏ HƏSR OLUNMUŞ
MƏRASİMDƏ NİTQ**

7 iyul 2001-ci il 136

**MƏNQOLUSTANIN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB NATSAGIYN BAQABANDIYƏ**

9 iyul 2001-ci il 146

**FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAK ŞİRAKA**

11 iyul 2001-ci il 147

**İRAQ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SƏDDAM HÜSEYNƏ**

11 iyul 2001-ci il 148

**KOLUMBİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ANDRES PASTRANA ARANQOYA**

11 iyul 2001-ci il 149

**LATVİYA RESPUBLİKASININ XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
İNDULİS BERZİNŞİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

11 iyul 2001-ci il 150

**PORTUQALİYA RESPUBLİKASININ XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
JOZE JAYMİ MATUŞ DA QAMANIN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

12 iyul 2001-ci il 173

**ATƏT-in MİNSK Qrupunun Həmsədrələri
Kerri Kavano (ABŞ), NİKOLAY QRİBKOV (RUSİYA),
FİLİP DÖ SUREMEYN (FRANSA) VƏ RUSİYA FEDERASIYASININ
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN BİRİNCİ MÜAVİNİ
VYAÇESLAV TRUBNİKOV İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

12 iyul 2001-ci il 183

**GÜRCÜSTAN BEYNƏLXALQ NEFT KORPORASIYASININ
RƏHBƏRİ GEORGI ÇANTURİYA İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

13 iyul 2001-ci il 193

**RUSİYA FEDERASIYASININ VƏ BİR SIRA BAŞQA ÖLKƏLƏRİN
KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN RƏHBƏRLƏRİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

14 iyul 2001-ci il 200

**FRANSANIN MİLLİ BAYRAMI – BASTİLİYANIN ALINMASI GÜNÜ
MÜNASİBƏTİLƏ FRANSANIN AZƏRBAYCANDAKI
SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

14 iyul 2001-ci il 227

**DÜNYA BANKININ AVROPA VƏ ORTA ASİYA REGIONU ÜZRƏ
VİTSE-PREZİDENTİ YOHANNES LİNNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

14 iyul 2001-ci il 233

**„ZUGULBA“ DÖVLƏT İQAMƏTGAHINDA XARİCİ ÖLKƏLƏRİN
KÜTLƏFİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN BAKIDA
SƏFƏRDƏ OLAN RƏHBƏRLƏRİ İLƏ QEYRİ-RƏSMİ
ŞƏRAİTDƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

15 iyul 2001-ci il 236

**MİSİR ƏRƏB RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MƏHƏMMƏD HÜSNİ MÜBARƏKƏ**

18 iyul 2001-ci il 260

**LİBERİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ÇARLZ TEYLORA**

18 iyul 2001-ci il 261

**MALDİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MƏMUN ƏBDÜL QƏYYUMA**

18 iyul 2001-ci il 262

**TÜRKİYƏNİN KƏND TƏSƏRRÜFATI NAZİRİ PROFESSOR,
DOKTOR HÜSNÜ YUSİF GÖKALPIN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

19 iyul 2001-ci il 263

PROFESSOR FƏRMAN SALMANOVA

26 iyul 2001-ci il 275

**İNDONEZİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
XANIM MEQAVATİ SUKARNOPUTRİYƏ**

26 iyul 2001-ci il 277

**ABŞ DÖVLƏT KATİBİNİN XƏZƏR HÖVZƏSİNİN ENERJİ
MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ MÜŞAVİRİ SƏFİR STİVEN MANN VƏ
BU ÖLKƏNİN AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİNİN MÜAVİNİ
XANIM ELİZABET ŞELTON İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

26 iyul 2001-ci il 278

**BENİN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MATYE KEREKUYA**

30 iyul 2001-ci il 283

**İSVEÇRƏ KONFEDERASIYASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB MORİTS LOYENBERGERƏ**

30 iyul 2001-ci il 284

**MAKEDONIYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB BORİS TRAYKOVSKIYƏ**

30 iyul 2001-ci il 285

**BOLİVIYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB UQO BANSER SUARESƏ**

30 iyul 2001-ci il 286

**YAMAYKANIN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB PERSİVAL SEYMS PATTERSONA**

30 iyul 2001-ci il 287

**MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİNİN ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN
DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ
İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN SOÇİYƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ
BEYNƏLXALQ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRƏ VERDİYİ
MÜSAHİBƏ**

1 avqust 2001-ci il 288

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV MDB-nin ÜZVÜ
OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ
GÖRÜŞÜNDƏ**

1 avqust 2001-ci il 294

QAZAXISTAN PREZİDENTİ NURSULTAN NAZARBAYEV LƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ

1 avqust 2001-ci il 295

ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYAN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ

1 avqust 2001-ci il 297

MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜ

2 avqust 2001-ci il 299

RUSİYA PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ

2 avqust 2001-ci il 302

RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN VƏ QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ NURSULTAN NAZARBAYEV İLƏ GÖRÜŞÜ

2 avqust 2001-ci il 305

MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ QEYRİ-RƏSMİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜ

2 avqust 2001-ci il 308

SOÇİ ŞƏHƏRİNDƏN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRƏ VERDİYİ MÜSAHİBƏ

3 avqust 2001-ci il 310

EKVADOR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB QUSTAVO NOVOA BEXARANOYA

7 avqust 2001-ci il 321

ÇAD RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İDRİSS DEVİYƏ

7 avqust 2001-ci il 322

KOREYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB KİM DE ÇJUNA

7 avqust 2001-ci il 323

KONQO RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB DENİ SASSU-NQESSOYA

7 avqust 2001-ci il 324

SİNQAPUR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB S.R.NATANA

7 avqust 2001-ci il 325

BELARUS RESPUBLİKASI HÖKUMƏTİNİN SƏDRİ
VLADİMİR YERMOŞİN BAŞDA OLMAQLA BU ÖLKƏNİN
HÖKUMƏT NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

8 avqust 2001-ci il 326

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ
GÜNÜNÜN TƏSİS EDİLMƏSİ HAQQINDA

9 avqust 2001-ci il 340

KUBA RESPUBLİKASI DÖVLƏT ŞURASININ VƏ NAZİRLƏR
ŞURASININ SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB FİDEL KASTRO RUSA

13 avqust 2001-ci il 343

İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ ALİ DİNİ RƏHBƏRİ
AYƏTULLAH SEYİD ƏLİ XAMENEİ HƏZRƏTLƏRİNƏ

13 avqust 2001-ci il 344

İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SEYİD MƏHƏMMƏD XATƏMİYƏ

13 avqust 2001-ci il 345

**İNDONEZİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ XANIM MEQAVATİ SUKARNOPUTRİYƏ**

14 avqust 2001-ci il 346

**QABON RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ÖMƏR VONQOYA**

14 avqust 2001-ci il 347

MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR VƏ ƏNƏNƏLƏR

14 avqust 2001-ci il 348

**GÜRCÜSTAN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ İRAKLİ MENAĞARİŞVİLİ
İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

15 avqust 2001-ci il 355

**«NEFTÇİLƏR GÜNÜ» PEŞƏ BAYRAMININ TƏSİS
EDİLMƏSİ HAQQINDA**

16 avqust 2001-ci il 360

**ƏFQANISTAN İSLAM DÖVLƏTİNİN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BURHANUDDİN RƏBBANİYƏ**

16 avqust 2001-ci il 363

**ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB TSZYAN TSZEMİNƏ**

18 avqust 2001-ci il 364

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SƏRHƏD QOŞUNLARININ
82-ci İLDÖNÜMÜNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ
YİĞİNCAQDA NİTQ**

18 avqust 2001-ci il 365

**UKRAYNA PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB LEONİD KUÇMAYA**

18 avqust 2001-ci il 385

QIRĞIZISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ƏSGƏR AKAYEVƏ

21 avqust 2001-ci il 386

MALAYZİYANIN SULTANI ƏLAHƏZRƏT SƏLAHÜDDİN ƏBDÜL ƏZİZ ŞAHA

21 avqust 2001-ci il 387

MALAYZİYANIN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB MAHATHİR BİN MƏHƏMMƏDƏ

21 avqust 2001-ci il 388

URUQVAY ŞƏRQ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB XORXE LUIS VATLYE İVANYESƏ

21 avqust 2001-ci il 389

ERMƏNİ MİLLƏTÇİLƏRİNİN APARDIĞI ETNİK TƏMİZLƏMƏ NƏTİCƏSİNDƏ ERMƏNİSTAN ƏRAZİSİNDƏKİ ÖZ TARİXİ TORPAQLARINDAN DİDƏRGİN SALINMIŞ AZƏRBAYCANLILARIN MƏSKUNLAŞMASI PROBLEMLƏRİNİN HƏLLİ HAQQINDA

22 avqust 2001-ci il 390

AZƏRBAYCAN ALİ HƏRBİ MƏKTƏBİNİN BİRİNCİ BURAXILIŞI MÜNASİBƏTİLƏ KEÇİRİLƏN MƏRASİMDƏ NİTQ

25 avqust 2001-ci il 397

İRAN İSLAM RESPUBLİKASI XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN AVROPA VƏ AMERİKA MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ MÜAVİNİ VƏ İRANIN XƏZƏR DƏNİZİ MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ XÜSUSİ NÜMAYƏNDƏSİ ƏLİ ƏHANİNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

28 avqust 2001-ci il 406

RUSİYANIN “İTERA” QAZ ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ İQOR MAKAROV İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

28 avqust 2001-ci il 419

**SLOVAKİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB RUDOLF ŞUSTERƏ**

28 avqust 2001-ci il 425

**LİVİYA İNQILABININ RƏHBƏRİ, LİVİYA ƏRƏB SOSİALİST XALQ
CƏMAHİRİYYƏSİNİN BAŞÇISI ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MÜƏMMƏR QƏZZAFİYƏ**

28 avqust 2001-ci il 426

**ÖZBƏKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İSLAM KƏRİMOVA**

28 avqust 2001-ci il 427

**«AZƏRİ», «ÇİRAQ», «GÜNƏŞLİ» YATAQLARININ TAMMİQYASLI
İŞLƏNİLMƏSİNİN BİRİNCİ MƏRHƏLƏSİNİN QƏTNAMƏSİNİN
İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏ GİRİŞ SÖZÜ**

30 avqust 2001-ci il 428

YEKUN NİTQİ 431

**RUSİYA FEDERASIYASI XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN MÜAVİNİ,
RUSİYA PREZİDENTİNİN XƏZƏR DƏNİZİNİN STATUSUNUN
TƏNZİMLƏNMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ XÜSUSİ NÜMAYƏNDƏSİ
VİKTOR KALYUJNİ BAŞDA OLMAQLA NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

30 avqust 2001-ci il 436

**QƏTƏR DÖVLƏTİNİN ƏMİRİ ƏLAHƏZRƏT ŞEYX HƏMAD BİN
XƏLİFƏ ƏT TANİYƏ**

30 avqust 2001-ci il 448

**VYETNAM SOSİALİST RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ÇAN DIK LİONQA**

30 avqust 2001-ci il 449

<i>QEYDLƏR</i>	450
<i>Şəxsi adlar göstəricisi</i>	497
<i>Cöğrafi adlar göstəricisi</i>	504

Kitabı çapa hazırlayan *Tofiq Babayev*

Rəssamı	<i>Fuad Fərəcov</i>
Texniki redaktoru	<i>Zoya Nəcəfova</i>
Yığım üzrə operator	<i>İlhamə Kərimova</i>
Kompüter tərtibatı	<i>Məhəbbət Orucov</i>

Cildin hazırlanmasında AzərTAc-ın materiallarından istifadə olunmuşdur.

«Tayms» qarnitur. Formatı 60x90 1/16. Ofset kağızı 1. Şərti çap vərəqi 32,5.
Uçot vərəqi 33,0. Tirajı 5000. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı – Mehdi Hüseyn küç. 61. dalan 2, ev 3.
«Qismət» Nəşriyyat, Poliqrafiya və Ticarət LTD tərəfindən çap olunmuşdur.